

WOORDENBOEK VAN DE LIMBURGSE DIALECTEN

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT NIJMEGÉN
Vakgroep Algemene Taalwetenschap en Dialectologie
Postbus 9103
NL - 6500 HD Nijmegen

WOORDENBOEK VAN DE LIMBURGSE DIALECTEN

Opgezet door prof. dr. A. Weijnen, voortgezet door prof. dr. J. Goossens
en prof. dr. A. Hagen

II. NIET-AGRARISCHE VAKTERMINOLOGIEËN

Aflevering 11: smid, loodgieter, koperslager

DRS. H.H.A. VAN DE WIJNGAARD

1998
VAN GORCUM – ASSEN

© 1998 Van Gorcum & Comp. B.V., Postbus 43, 9400 AA Assen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912^j, het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 90 232 3370 0

Dit werk is tot stand gekomen met steun van de provincie Limburg, de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) te 's-Gravenhage.

Grafische verzorging: Van Gorcum, Assen

INHOUDSOPGAVE

1. TEN GELEIDE	VII
2. Inhoudsopgave bij metaalbewerkende beroepen	XVII
3. Algemene vakterminologie van metaalbewerkende beroepen	I
4. Specialiteiten	127
5. Register	172

TEN GELEIDE

ALGEMEEN

WLD II.11 bevat een inventarisering van de terminologieën in verband met het bewerken van metaal. Daartoe worden met name de vaktalen van de smid, de loodgieter en de koperslager gerekend.

De smid was in de agrarische samenleving die de beide provincies Limburg vroeger kenmerkte, een van de belangrijkste personen van de dorpsgemeenschap. Zijn vak bestreek immers een groot gebied. Men kon bij hem niet alleen terecht voor het beslaan van paarden, maar ook voor het smeden en het herstellen van landbouwwerktuigen. Daarnaast leverde hij bouwbeslag, zoals muurankers, nagels en hengsels en maakte hij sloten en de daarbij behorende sleutels. Sommige smeden waren ook gespecialiseerd in het vervaardigen van kachels en fornuizen. In de loop van de twintigste eeuw kwam hierin grote verandering. Door de fabricage van vele werktuigen in grote ijzer- en staalbedrijven kregen de smeden steeds minder opdrachten. Het aantal smeden is dan ook in de loop van de jaren drastisch teruggelopen. Toch konden voor deze beroepsgroep nog voor een veertigtal plaatsen in de beide Limburgen zegslieden gevonden worden.

De beroepen van koperslager en loodgieter werden vroeger vaak gecombineerd uitgeoefend (Kolle, pag. 2). Dit werd vooral veroorzaakt door het feit dat, toen de koperslager met zijn eigen vak niet langer zijn brood kon verdienen, hij zijn werkterrein naar dat van de loodgieter verplaatste. De weinige personen die het vak van koperslager nu nog uitoefenen, doen dit vooral als vrijetijdsbesteding naast hun eigenlijke beroep. De redactie van het WLD is er dan ook maar ten dele in geslaagd, in de beide Limburgen nog zegslieden voor het beroep van de koperslager te vinden; in totaal kon nog voor acht plaatsen een ingevulde lijst verzameld worden.

De loodgieter in de traditionele zin des woords komt eveneens nauwelijks nog voor. L. Zwiers omschreef hem in zijn bouwkundig woordenboek uit 1920 nog als volgt: „Ambachtsman, die het lood aan of in gebouwen, op daken, in goten enz. verwerkt. In den regel is hij tevens zinkbewerker”. De loodgieter heeft zich tegenwoordig met name toegelegd op installatiewerk en onderhoud van sanitaire voorzieningen en verwarmingsinstallaties. Vragenlijst N 64 over de terminologie van de loodgieter uit 1973 had echter vooral het oude vakwerk tot onderwerp, vandaar dat er nog maar zes ingevulde vragenlijsten over deze vaktaal voor de beide Limburgen verzameld konden worden.

METHODE VAN BEWERKING

De methode van bewerking en notering van het verzamelde dialectmateriaal komt overeen met die van aflevering 1 en de daarna verschenen afleveringen van WLD II en daardoor, op enige kleine afwijkingen na, ook met die van de afleveringen van

II.11

WLD I. WLD II.11 beoogt in eerste instantie een inventarisering van de vakterminologie van de metaalbewerkende beroepen te zijn. De toelichtingen bij de lemmata zijn zo beknopt mogelijk gehouden. Wel zijn er een ruim aantal afbeeldingen opgenomen om de vaak technische details beter inzichtelijk te maken.

De eerste paragrafen van deze aflevering omvatten de algemeen gangbare metaalbewerkersterminologie van de smid, loodgieter en koperslager, terwijl in de laatste hoofdpagina de meer specialistische vakterminologieën van de kachelsmid, de karsmid, de nagelsmid, de hoefsmid, de pompensmid en de meer specifieke vaktermen van de loodgieter en de koperslager ter sprake komen. De indeling van de paragrafen en de keuze van de lemmatitels van WLD II.11 is zoveel mogelijk gekozen in overeenstemming met aflevering II.6 (metaalbewerking) van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD). Op deze wijze is een optimaal vergelijk van het in beide afleveringen opgenomen dialectmateriaal mogelijk. Uitzondering hierop vormen de paragrafen over de karsmid en de hoefsmid. De daar opgenomen lemmata bevatten ook gegevens uit vragenlijsten van deel I, met name lijst N 17 (karren en wagens) en uit het materiaal van prof.dr. J. Goossens. Zo wordt voorkomen dat vergelijkbare, metalen onderdelen van karren en wagens en de terminologie rond het beslaan van paarden in verschillende afleveringen worden behandeld. Verder zijn in de paragraaf over de vaktaal van de loodgieter enige vragen uit lijst N 64 over benamingen voor gas- en waterleidingen en onderdelen daarvan niet opgenomen, aangezien zij geen dialectmateriaal hadden opgeleverd.

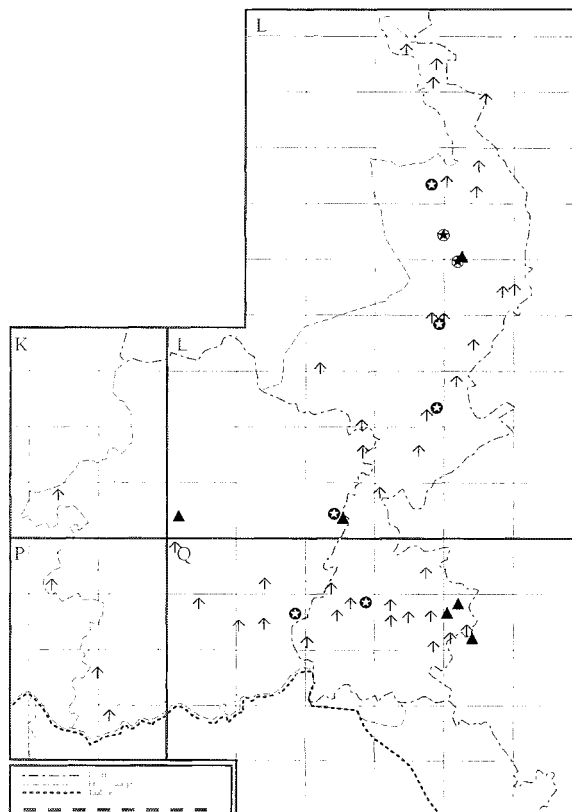
Zoals ook al in ten geleides van eerder verschenen afleveringen van deel II van het WLD is opgemerkt, heeft de redactie ook nu weer gemeend de in WLD II.11 opgenomen vaktaalwoordenschat zo uitgebreid mogelijk te moeten behandelen. Daarom zijn er in deze aflevering wederom enige begrippen opgenomen die in ruime zin tot de algemene woordenschat zouden kunnen worden gerekend. Het betreft hier met name een aantal benamingen voor de verschillende beroepen zoals smid, loodgieter en blikslager en voor materialen als lood, koper, etc. Anderzijds heeft de redactie echter ook besloten om een klein deel van de in de Nijmeegse lijst N 33 over de vaktaal van de smid opgenomen vragen naar benamingen voor incidenteel gebruikte houtbewerker gereedschappen zoals het trekmes, de kapzaag, de schrobzaag en de avegaar over te plaatsen naar de aflevering die de houtbewerkende beroepen behandelt (WLD II.12). De motivatie hiervoor was vooral dat diverse respondenten bij deze vragen hadden opgemerkt dat het hier werktuigen betrof die niet of slechts zeer zelden door de smid gebruikt werden.

BRONNEN BETREFFENDE DE TERMINOLOGIE VAN METAALBEWERKENDE BEROEPEN

Voor het vastleggen van de terminologie van de smid was de belangrijkste bron de vragenlijst N 33 (smid) uit 1970 van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Daarnaast beschikte de redactie over een doctorale scriptie van J.A.C.M. Kuijpers over deze vaktaal waarin voor het gebied van het WLD de volgende plaatsen zijn opgenomen: Middelaar (L 159a), Ottersum (L 163), Heijen (L 165), Siebengewald (L 192a), Well (L 213), Oostrum (L 216a), Meerlo (L 217), Weert (L 289), Neeritter (L 321), Swalmen (L 331), Susteren (L 432), Maastricht (Q 95), Rothen (Q 99*), Heerlen (Q 113), Simpelveld (Q 116) en

OVERZICHT BRONNEN
II.11

- ⊗ koperslager N 66
- ⊕ koperslager scriptie
- ▲ loodgieter/dakdekker N 64
- ↑ smid N 33

Spekholzerheide (Q 121b). Het in deze scriptie gepresenteerde dialectmateriaal werd bijeengebracht met behulp van vragenlijst N 33, vandaar dat deze scriptie dan ook niet apart wordt vernoemd in de bronvermelding bij de lemmata.

De vakwoordenschat van de loodgieter werd vooral verzameld met behulp van vragenlijst N 64 van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde die in 1973 werd samengesteld door drs. P.H. Vos. Een deel van de gegevens uit deze lijst, en wel vraag 137 tot en met 160b, werden al eerder opgenomen in WLD II.9 in de paragrafen over de terminologie van de dakdekker en de leidekker (WLD II.9, pag. 160 ev.).

De terminologie van de koperslager werd voornamelijk bijeengebracht met behulp van vragenlijst N 66 van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde. Ook deze lijst werd geredigeerd door drs. P.H. Vos. Verder werd voor deze vaktaal materiaal overgenomen uit de kandidaatsscriptie van A.O. Kolle over de terminologie van de koperslager in Midden-Limburg. Deze scriptie bevat dialecttermen voor de plaatsen Sevenum (L 266) en Horst (L 246).

Bij deze verzamelde gegevens werd woordmateriaal gevoegd uit dialectwoordenboeken en -lijsten, uit de vragenlijsten van de Zuidnederlandse Dialectcentrale (L), uit de enquête van prof. dr. J. Schrijnen, dr. J. van Ginneken en J. Verbeeten (S) en uit enige andere, in de INLEIDING op het WLD (blz. 23 ev.) vermelde vragenlijsten en enquêtes.

Zie voor een overzicht van de belangrijkste bronnen voor WLD II.11 ook de bijgevoegde overzichtskaart.

II.11

Naast de in de INLEIDING op het WLD en de in het TEN GELEIDE van de daarna verschenen afleveringen genoemde bronnen werd gebruik gemaakt van de volgende literatuur:

- Dekkers, J.A., *Koperslaan 'n oud ambacht*. Hapert 1985.
- Hermans, Fr., *Handboek over het hoefbeslag*. Dendermonde [1920].
- Houcke, A. van, *Ambacht van den loodgieter en zinkbewerker*, Gent 1901 (deel 1) en 1902 (deel 2). (Vak- en kunstwoorden 6).
- Jackson, A. en D. Day, *Handboek gereedschap*, Deventer/Antwerpen 1979.
- Kloes, J.A. van der en G. van Helden, *Het handwerk van den wagenmaker en den wagensmid*, Amsterdam [1934].
- Kloes, J.A. van der en J.Z. Risch jr., *Handleiding (voornamelijk tot zelf-onderricht) voor den Metaalbewerker, meer in 't bijzonder den Smid*, Tweede druk, Leiden 1908.
- Kolle, A.O., *Terminologie van de koperslager in Midden-Limburg*, onuitgegeven kandidaatsscriptie Nederlandse taalkunde, Nijmegen 1965.
- De scriptie bevat voor de provincie Nederlands Limburg gegevens voor de plaatsen Horst (L 246) en Sevenum (L 266). De scriptie wordt niet apart vermeld in de bronvermelding bij de lemmata.
- Kuijpers, J.A.C.M., *Vakterminologie van de smid, betrekking hebbende op diens gereedschap en de inrichting van de smederij*, onuitgegeven doctoraalscriptie Nederlandse taalkunde, Nijmegen 1970.
- Deze scriptie bevat voor de provincie Nederlands Limburg gegevens voor de plaatsen Middelaar (L 159a), Ottersum (L 163), Heijen (L 165), Siebengewald (L 192a), Well (L 213), Oostrum (L 216a), Meerlo L 217), Weert (L 289), Neeritter (L 321), Swalmen (L 331), Susteren (L 432), Maastricht (Q 95), Rothem (Q 99*), Heerlen (Q 113), Sijpeveld (Q 116) en Spekholzerheide (Q 121b). Het materiaal ervan werd verzameld met behulp van een vragenlijst die wat betreft opbouw en formulering van de vragen nauwelijks afwijkt van de Nijmeegse lijst N 33. De scriptie wordt dan ook niet apart vernoemd in de bronvermelding bij de lemmata.
- Kuyper, G., *Handboek der mechanische technologie (...) van dr. Karl Karmarsch, eerste deel, de metalen en het hout*, derde druk, Leiden 1860.
- Oosterhof, A.P., *Handboek voor den loodgieter*, Tweede druk, Amsterdam 1933.
- Riddersma, A., *Koperslaan en pijpwerken*, Haarlem [z.j.].
- Slob, W., *Grote paard & pony encyclopedie*, Kampen 1989.
- Tabak, A., *De praktische loodgieter*, Amsterdam 1935.
- Vereeniging voor waterleidingsbelangen in Nederland, *Handboek voor het waterleidingvak*, Tweede oplage, Den Haag 1940.
- Vos, P.H., *Woordenboek van de Brabantse Dialecten, deel II, afl. 6, metaalbewerking*, Assen 1992.
- Vuylsteke, J., *Ambacht van den smid*, Gent 1895. (Vak- en kunstwoorden 2).
- Wal, R. van der, *Handboek voor smeden, tevens ten dienste van inrichtingen voor ambachtsonderwijs en zelf-studie*, Deventer 1907.
- Wijngaard, H.H.A. van de, Van ambós, sjrüeder en nietetsang. In: *Uvver plat jekald*, Kerkrade 1995, pag. 68-76.
- Zwiers, L. (red.), *Bouwkundig woordenboek bevattende de beknopte verklaring van technische woorden en termen, betrekking hebbende op de bouwkunde, in ruimen zin genomen*, Amsterdam [z.j.]. (2 delen).

Gebruikte afkortingen en verwijzingen:

Dekkers	Dekkers, J.A., <i>Koperslaan 'n oud ambacht</i> . Hapert 1985.
Handboek gereedschap	Jackson A. en D. Day, <i>Handboek gereedschap</i> , Deventer/Antwerpen 1979.
Handboek waterleidingvak	<i>Handboek voor het waterleidingvak</i> , Tweede oplage, Den Haag 1940.
Van Houcke	Houcke, A. van, <i>Ambacht van den loodgieter en zinkbewerker</i> , Gent 1901 (deel 1) en 1902 (deel 2). (Vak- en kunstwoorden 6).
v.d. Kloes en v. Helden	Kloes, J.A. van der en G. van Helden, <i>Het handwerk van den wagenmaker en den wagensmid</i> , Amsterdam [1934].
v.d. Kloes en Risch	Kloes, J.A. van der en J.Z. Risch jr., <i>Handleiding (voornamelijk tot zelf-onderricht) voor den Metaalbewerker, meer in 't bijzonder den Smid</i> , Tweede druk, Leiden 1908.
Kolle	Kolle, A.O., <i>Terminologie van de koperslager in Midden-Limburg</i> , onuitgegeven kandidaatsscriptie Nederlandse taalkunde, Nijmegen 1965.
Oosterhof	Oosterhof, A.P., <i>Handboek voor den loodgieter</i> , Tweede druk, Amsterdam 1933.
Tabak	Tabak, A., <i>De practische loodgieter</i> , Amsterdam 1935.
Vuylsteke	Vuylsteke, J., <i>Ambacht van den smid</i> , Gent 1895. (Vak- en kunstwoorden 2).
Zwiers I/II	Zwiers, L. (red.), <i>Bouwkundig woordenboek bevattende de beknopte verklaring van technische woorden en termen, betrekking hebbende op de bouwkunde, in ruimen zin genomen</i> , Amsterdam [z.j.]. (2 delen).

Zie voor de verklaring van verder in deze aflevering gebruikte afkortingen de INLEIDING op het WLD, pag. 76 en 77.

ZEGSLIEDEN EN MEDEWERKERS BETREFFENDE DE TERMINOLOGIE VAN METAALBEWERKENDE BEROEPEN

De dank van de redactie gaat uit naar de personen die als zegsman of zegsvrouw hebben gefunctioneerd of als medewerker of medewerkster één of meer lijsten hebben ingevuld. In het onderstaande overzicht zijn zowel de respondenten van de vragenlijsten als de zegslieden van de verschillende scripties opgevoerd:

II.11

- vragenlijst N 33 (smid):

Bevingen	P 176b	J. Vanbrabant, mw. B. Hayen
Bilzen	Q 83	J. Cielen, J. Lunskens, P. Slechten, L. Mercken
Blerick	L 269	J.M. Verhoeckx
Brunssum	Q 35	J. Chorus
Diepenbeek	Q 71	K. Beauckens, A. Mesotten
Eigenbilzen	Q 86	R. Meesters, L. Broux
Geulle	Q 18	F.H. Kengen
Heerlen	Q 113	J. Jongen, J.Th. Janssen
Heijen	L 165	Dhr. Kerkhoff, J.A.C.M. Kuijpers
Helden	L 291	H. Hermans, B.A. Verbugt, G.G. Engels
Herten	L 330	H. Snijders, M. Linssen
Jeuk	P 219	J. Journée, mw. G. Schalenborgh
Kerkrade	Q 121	J.H. Bischoff
Klimmen	Q 111	J.H.G.H. Loozen, J.M.H. Delahaye
Loksbergen	P 47	F. Vandingenen, L. Vandingenen
Maastricht	Q 95	Dhr. Bollen, dhr. Lenaerts, G. Kamps
Meerlo	L 217	G.J. Kusters, J.A.C.M. Kuijpers
Middelaar	L 159a	H. Lemmens, J.A.C.M. Kuijpers
Montfort	L 382	G. Maessen
Neeritter	L 321	J. Kessels, mw. C. van der Veer-Kwaspen
Oostrum	L 216a	Dhr. Versleyen, J.A.C.M. Kuijpers
Ophoven	L 371	Dhr. en mw. Timmermans-Leenders, D. Timmermans
Ottersum	L 163	A.M.C. Akkers
Panningen	L 290	H. Hermans, B.A. Verbugt, G.G. Engels
Reuver	L 299	J. Niesen
Rothem	Q 99*	J. Philippens, M. Keulers, H. Dolmans
Siebengewald	L 192a	Dhr. Arts, J.A.C.M. Kuijpers
Simpelveld	Q 116	J.H. Notebom, J.H. Huntjens
Spekholzerheide	Q 121b	M. Houben, J. Hupperetz, C.J. Crombach
Susteren	L 432	Dhr. Sanders, H. Schwillens
Swalmen	L 331	Dhr. Stienen, H. Simons
Ten Esschen	Q 0112	J. Maessen
Tessengerlo	K 353	J. Van Thienen, A. Vanden Poel
Ulestraten	Q 97	C. Eggen
Venlo	L 271	K.P.G. Haanen, J. Janssen, J. Scheepers
Weert	L 289	J. van de Schoor, M. Stribos, P. Adriaens
Well	L 213	Dhr. Krebbers, J.A.C.M. Kuijpers
Wijnandsrade	Q 108	J.A. Royen, G. Kerckhoffs
Zonhoven	Q 1	M. Switten
Zutendaal	Q 5	M. Nijst

- vragenlijst N 64 (loodgieter):

Bleyerheide	Q 121c	C. Crombach, E. Scholtes
Houthalen	L 414	A. Lijnen, R. Gerits, J. Timmers, L. Timmers
Nieuwenhagen	Q 117	J. Wijnen, W. Handels
Schaesberg	Q 118	J. Wijnen, W. Handels
Sevenum	L 266	M. Driessen, G. Tielen
Stokkem	L 423	Th. Guffens, L. Kraewinckel

- vragenlijst N 66 (koperslager):

Helden	L 291	H. Kömhoff
Horst	L 245	F. van der Beele
Lanaken	Q 88	M. Vincken, dhr. Zanders
Roermond	L 329	M. Linssen, J. Claessens
Schimmert	Q 98	Mw. Kerckhoffs, J. Timmers
Sevenum	L 266	R.J. van der Beele
Stokkem	L 423	Th. Guffens, L. Kraewinckel
Venray	L 210	P. Clephas

ILLUSTRATIES EN WOORDKAARTEN

De lijntekeningen van aflevering WLD II.11 werden vervaardigd door J. Schoenmakers. Als model hiervoor dienden afbeeldingen bij de Nijmeegse vragenlijsten N 33, N 64 en N 66 en illustraties in de volgende publicaties:

a) Catalogus Leeuwenberg, *Afbeeldingenboek nr. 9*, Amsterdam 1933/1935. b) A. van Houcke, *Ambacht van den loodgieter en zinkbewerker*, Gent 1901 (deel 1) en 1902 (deel 2). (Vak- en kunstwoorden 6). c) D. Grothe, *Mechanische Technologie, ten dienste van het middelbaar onderwijs, een leerboek voor fabrikanten en industriëlen, een leesboek voor beschaafden*, Tweede druk, Gorinchem 1871. d) A. Jackson en D. Day, *Handboek gereedschap*, Deventer/Antwerpen 1979. e) J.A. van der Kloes en J.Z. Risch jr., *Handleiding (voornamelijk tot zelf-onderricht) voor den Metaalbewerker, meer in 't bijzonder den Smid*, Tweede druk, Leiden 1908. f) A.P. Oosterhof, *Handboek voor den loodgieter*, Tweede druk, Amsterdam 1933. g) B. van Rees, *Gereedschappen en gereedschapswerktuigen voor de metaalbewerking, deel I, handbewerking*, Dertiende druk, Haarlem/Antwerpen/Djakarta [z.j.]. h) A. Riddersma, *Koperslaan en pijpwerken*, Haarlem [z.j.]. i) A. Tabak, *De praktische loodgieter*, Amsterdam 1935. j) C. van Terheyden, *Gereedschapswerktuigen, deel 1-3*, Groningen 1965-1966. k) F.C. v.d. Togt, *Handleiding voor den metaalbewerker en den leerling in het machinevak*, Amsterdam 1906. l) J. Vuylsteke, *Ambacht van den smid*, Gent 1895. (Vak- en kunstwoorden 2). m) R. van der Wal, *Handboek voor smeden, tevens ten dienste van inrichtingen voor ambachtsonderwijs en zelf-studie*, Deventer 1907. Afbeelding 3, 58, 62, 78, 208 en 230 zijn overgenomen uit Catalogus Leeuwenberg, *Afbeeldingenboek nr. 9*, Amsterdam 1933/1935.

De foto's (afb. nr. 1, 5, 16, 19, 29, 36, 40, 220, 221) zijn afkomstig uit het fotoarchief van het Openluchtmuseum Domein Bokrijk.

II.11

De woordkaarten werden in samenwerking met mw. lic. M. Ooms met behulp van computerapparatuur en software van het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie van de Katholieke Universiteit Leuven door de auteur samengesteld.

AANVULLINGEN EN CORRECTIES OP EERDER VERSCHENEN AFLEVERINGEN VAN DEEL II VAN HET WLD

WLD II.9: door een montagefout zijn in deze aflevering de afbeeldingen 55 (paneeldeur) en 90 (verfmolen) met hun onderzijde naar boven afgedrukt.

Verdere correcties voor deze aflevering betreffen de volgende woordtypen: **smijjt** (pag. 12) m.z. **Schmiege (d.)**; **steens** (pag. 65) m.z. **steense**; **oreboomdak** (pag. 101) m.z. **horenboomdak** (vgl. ook A. Weijnen, *Etymologisch dialectwoordenboek*, Assen 1996, pag. 76); **schuit** (pag. 36, 45) m.z. **schoot**; **schuitje** (pag. 36, 51, 166) m.z. **schootje** (vgl. ook A. Weijnen, *Etym. dialectwoordenboek*, pag. 179).

FINANCIËLE STEUN EN BEGELEIDING

Aflevering WLD II.11 kon tot stand komen doordat de provincie Nederlands Limburg de arbeidsplaats van drs. H. van de Wijngaard bekostigde. Een subsidie voor de drukkosten verstrekte de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) te 's Gravenhage.

De werkzaamheden stonden onder toezicht van de Begeleidingscommissie WLD. Deze commissie wordt gevormd door: mr. J. Smeets, voorzitter, dr. J. Cajot, prof.dr. J. Goossens, prof.dr. A. Hagen, prof.dr. J. Jansen, F. Walraven en prof.dr. A. Weijnen. De wetenschappelijke projectleiding was in handen van prof.dr. J. Goossens en prof.dr. A. Hagen. Het redactionele werk voor deze aflevering werd uitgevoerd aan de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

drs. H. van de Wijngaard

**VAKTERMINOLOGIE VAN METAALBEWERKENDE
BEROEPEN**

Terminologie van de smid, loodgieter en koperslager

SMID, LOODGIETER, KOPERSLAGER

Bij lemmata voorzien van een * is een kaart opgenomen

Algemeen		<i>Incidenteel gebruikt gereedschap voor de bewerking of verwerking van steen en ander materiaal</i>	
<i>Personeel</i>			
smid	1	troffel	9
smidsknecht	1	hamer voor kapwerk	9
smidsvrouw	2	breekijzer	9
kachelsmid	2	klopboor, muurboor	9
karsmid	2	rawlplugbeitel - afb. 4 -	9
hoefsmid	2		
koudsmid	2	<i>Onderdelen van diverse gereedschappen en machines</i>	
koperslager	2		
koperslager (bijnaam)	3	tangbek	9
koperslagersknecht	3	tangscharnier	10
pompenmaker	3	tangbeen	10
blikslager	3	handvatring	10
knecht van de blikslager	3	zwengel	10
loodgieter	3	trede, trapplank	10
knecht van de loodgieter	4	poelie	10
meesterknecht	4	drijfriem	10
gasfitter	4	tandrad, tandwiel	10
zinkbewerker	4	tandwielpal	11
ketellapper	4	vliegwiel	11
tinnegieter	4	lagerkussen	11
		klembus	11
<i>Werkkleding</i>		stelring	11
werkkleding	4		
voorschoot	4	<i>Smeermiddelen</i>	
		smeerolie	11
<i>Werkruimte</i>		machineolie, motorolie	11
smidse *	5	draadsnijolie, boorolie	11
koperslagerij	6	kruipolie	12
blikslagerij	6	zeepwater	12
loodgieterij	6		
		<i>Folklore</i>	
<i>Algemeen gereedschap</i>		Sint-Eligius	12
smidsgereedschap	6		
gereedschapsbak - afb. 1 -	6	<i>Varia</i>	
stel	6	loodvergiftiging	12
driepoot - afb. 2 -	6	muurnaald	12
schraag	7		
tangenrek	7	Materiaal	
weegtoestel voor ijzer	7	lood	12
ladder	8	zink	13
trapleer	8		
koevoet, hefboom	8		
dommekracht - afb. 3 -	8		

II.11

koper	13	doorn	29
tin	13	suikerbrood, ringhoorn - afb. 27 -	29
blik	13	leest	30
smeedijzer	13	staak - afb. 28-29 -	30
gietijzer	13	brug - afb. 30 -	31
		zadelblok - afb. 31 -	32
		zadel - afb. 32 -	32
Aanbrengen van de ruwe vorm			
<i>Vuurhaard, smidsoven, veldsmidse, brandstof</i>			
smidsvuurhaard - afb. 5-7 -	13	smeedhamer, handhamer - afb. 33 -	33
smidsbed	15	zijhamer - afb. 34 -	33
stookgat	15	voorhamer - afb. 35-36 -	33
smidsblaasbalg - afb. 8 -	15	voorslaan	34
blaasbalgtrekker	16	moker, vuisthamer	34
blaasbalgklep	16	vlakhamer	34
smidsventilator	16	zethamer - afb. 37 -	34
blaasbalgpomp, luchtaanvoerleiding	16	volder - afb. 38 -	35
luchtregelaar	17	machinale hamer	35
smidsvorm, blaasgat	17	wrijvingshamer	36
vuurtong - afb. 9 -	17	<i>Smeedhamers en smeedmachines</i>	
smidskap	17	<i>Smeedtangen en ander gereedschap voor het aanpakken van gloeiend materiaal</i>	
smidsschoorsteen	18	smeedtang - afb. 39-40 -	36
brandmuur	18	tangring, tanghaak	38
smidskoelbak	19	verlengstuk	38
smidsvuursproeier - afb. 10 -	19	<i>Smeden, wellen, lassen</i>	
kolengat	19	smeden	38
sintelgat, slakkengat	19	uitgloeien	39
smidskolenschop	20	stuiken	39
smidskolen	20	stuijblok	39
smidsas	20	hijswerktuig bij het stuijblok	39
sintels	20	stuikmachine	39
rakelijzer - afb. 11 -	20	een splits uitsmeden - afb. 41 -	39
smidsoven	21	wellen, lassen	40
veldsmidse - afb. 12 -	21	lasapparaat - afb. 42 -	40
houtschool	22	lasbrander - afb. 43 -	40
doofpot	22	snijbrander - afb. 44 -	41
smidshaak - afb. 13 -	22	lastafel	41
<i>Het aambeeld en aambeeldachtige gereedschappen</i>			
aambeeld * - afb. 14 -	22	lasstaaf - afb. 45 -	42
baan van een aambeeld	24	laskap, lashelm - afb. 46 -	42
ambeeldgat	24	lasbikhamer	43
aambeeldhoorn	24	welpoeder	43
stuijblok van het aambeeld - afb. 15 -	25	welblad	43
blok voor aambeeld of klein gereedschap - afb. 16-17 -	25	wringhaak - afb. 47 -	43
tasgat	26	<i>Harden en temperen</i>	
speerhaak - afb. 18-19 -	26	harden	43
schroodbeitel - afb. 20 -	26	hardingsbak	44
kromme schroodbeitel - afb. 21 -	27	hardingsmiddel	44
gleufstaak - afb. 22 -	27	hardingsdeeg	44
voorijzer - afb. 23 -	28	<i>Draadtrekken</i>	
voren	28	trekbank	44
tas - afb. 24 -	28		
kegelvormige tas - afb. 25 -	29		
buigijzer - afb. 26 -	29		

Enkele gereedschappen voor warme en/of koude bewerkingen*Beitels*

beitel	44
beitelkop	44
vouw van een beitel	44
stokbeitel - afb. 48 -	45
koudbeitel - afb. 49 -	45
gutsbeitel - afb. 50 -	45
hoekguts	46
puntbeitel	46
ritsbeitel, kantbeitel - afb. 51 -	46
oliegroefbeitel, spiebeitel	46

Hulpmiddelen bij het maken van gaten

centerpons - afb. 52 -	47
doorslag - afb. 53 -	47
onderlegplaat - afb. 54 -	47
stempel, leest - afb. 55 -	48

Afwerken, voltooiën en verfraaien van het werkstuk (bankwerk)*Algemene hulpmiddelen**Werkbank met toebehoren*

werkbank	48
klemhaak - afb. 56 -	48

*Hulpmiddelen bij het aanpakken, vasthouden, monteren, etc.**a. Bankschroeven en handschroeven met toebehoren*

bankschroef - afb. 57 -	49
bankschroefbus	50
bankschroefspil	50
bankschroefsleutel	50
bankschroefbekken	50
handschroef - afb. 58 -	50
vijlblokje, spanplaat - afb. 59 -	50

b. Klemmen

plaatklem - afb. 60 -	51
kantklauw - afb. 61 -	51
sergeant - afb. 62 -	51
klemhaak, ketelklem - afb. 63 -	52
pijpklem - afb. 64 -	52

c. Tangen voor aanpakken, vasthouden, klemmen, vast- en losdraaien en monteren

klemtang - afb. 65 -	52
----------------------	----

singeltang	53
moertang - afb. 66 -	53
toiletmoertang - afb. 67 -	53
pijptang - afb. 68 -	53
waterpomptang - afb. 69 -	54
gasfitterstang - afb. 70 -	54

Hulpmiddelen bij het afmeten en afschrijven

uitslaan	55
aftekenen	55
kraspen - afb. 71 -	55
krasblok - afb. 72 -	55
krijt	56
afschrijfplat, rij - afb. 73 -	56
meetlat, duimstok - afb. 74 -	56
kruisstaal - afb. 75 -	56
winkelhaak - afb. 76 -	56
verstekhaak - afb. 77 -	57
zwaaihaak - afb. 78 -	57
aftekenmal	58
steekpasser - afb. 79 -	58
steekpasser met stelboog - afb. 80 -	58
steekpasser met getande stelboog	59
veerpasser - afb. 81 -	59
krompasser - afb. 82 -	59
dubbele en gecombineerde krompasser - afb. 83 -	59
voetjespasser - afb. 84 -	60
stokpasser - afb. 85 -	61
schuifmaat - afb. 86 -	61
micrometer - afb. 87 -	62
kaliber - afb. 88 -	62
waterpas - afb. 89 -	63
schietlood	63

*Aanbrengen en verbeteren van de vorm**Draaibank en forceerbank*

draaibank	63
center	63
drijfplaat, klauwplaat - afb. 90 -	63
meenemer - afb. 91 -	64
slee, support	64
beitelhouder	64
draaibeitel	65

Draad snijden en draad tappen

draad snijden	65
snijijzer - afb. 92 -	65
snijblok, snijkussen - afb. 93 -	67
snijmoer	67
snijbok - afb. 94 -	67
draad tappen	68
tap - afb. 95 -	68
wringijzer - afb. 96 -	68
schroefdraad	69

II.11

<i>Schaven en steken</i>		soevereinboor, verzinkboor - afb. 115 -	78
		freesboor - afb. 116 -	79
schaafbank, schaafmachine	69	spiraalboor - afb. 117 -	79
		zelfsmerende boor - afb. 118 -	79
<i>Frezen</i>		rivettenboor - afb. 119 -	80
		boorhouder, boorbeugel - afb. 120 -	80
freesbank, freesmachine	69	boormachine	80
		handboormachine - afb. 121 -	81
		kolomboormachine - afb. 122 -	81
<i>Vijlen en raspen</i>		boortafel	81
		klembeugel van een kolomboormachine	82
vijlen	69	persdrilboor	82
vijl - afb. 97 -	69	schuifdrilboor - afb. 123 -	82
arend van een vijl	70	boogdrilboor - afb. 124 -	82
vijlhandvat	70	drilklos - afb. 125 -	83
vijlblad	70	borstplaat - afb. 126 -	83
vijlkap	70	drilboog - afb. 127 -	84
strovijl - afb. 98 -	70	drilkoord	84
grove vijl	71	booromslag - afb. 128 -	84
bastaardvijl	71	omslagboor	84
halfzoetvijl	71	ratelbooromslag	84
zoetvijl, fijne vijl	71	tandwielkast van een hoekbooromslag	85
fijne zoetvijl	71	ratelboor, krekelboor - afb. 129 -	85
platte vijl - afb. 99 -	71	boorstelling - afb. 130 -	85
handvijl, blokvijl - afb. 100 -	72	stokdutter	85
halfronde vijl - afb. 101 -	72	opruimer, ruimijzer, handspitsboor - afb. 131 -	86
ronde vijl, rattenstaart - afb. 102 -	73		
vierkante vijl - afb. 103 -	73	<i>Gaten maken met ponswerktuigen</i>	
driekantige vijl - afb. 104 -	73		
zaagvijl	73	ponstang - afb. 132 -	86
mesvijl - afb. 105 -	73	ponsmachine - afb. 133 -	87
naaldvijl	74	ponsnippel - afb. 134 -	87
sleutelvijl - afb. 106 -	74	ponsbed	87
rijfelijzer - afb. 107 -	74	holpijp - afb. 135 -	87
raspvijl	74		
rasp - afb. 108 -	74	<i>Verdelen in stukken</i>	
raspen	75		
metaalrasp, tinvijl - afb. 109 -	75	<i>Zagen</i>	
vijlborstel - afb. 110 -	75		
<i>Slijpen</i>		metaalbeugelzaag - afb. 136 -	88
		zaagmachine	88
slijpsteenbak, slijpstelling	75	lintzaagmachine	88
slijpsteen	76	cirkelzaag	88
slijpmachine	76		
slijpschijf	76	<i>Knippen</i>	
<i>Maken van gaten</i>		linkse schaar	88
		rechtse schaar	88
<i>Boren, verzinken en verruimen</i>		handschaar - afb. 137 -	88
		handschaar voor boogvormige sneden	
boorijzer	76	- afb. 138 -	91
boorkolf	76	doorloopschaar - afb. 139 -	91
boorkop	76	stokschaar, bankschaar - afb. 140 -	91
snijkant	77	slagschaar - afb. 141 -	91
linkse boor	77	hefboomplaatschaar - afb. 142 -	92
rechtse boor	77	knipmachine	92
puntboor - afb. 111 -	77	boutenschaar, betonschaar - afb. 143 -	92
centerboor, schijfboor - afb. 112 -	77	profielijzerschaar	92
penboor - afb. 113 -	78		
kotterboor - afb. 114 -	78		

<i>Tangen voor trekken, verdelen in stukken, ombuigen, etc.</i>			
nijptang * - afb. 144 -	92	matrijs, holblok - afb. 175 -	105
voorsnijtang - afb. 145 -	93	bolgaten	106
zijsnijtang - afb. 146 -	94	<i>Delen van werkstukken met elkaar verbinden</i>	
bektang, buigtang - afb. 147 -	94	<i>Algemeen</i>	
bordeertang - afb. 148 -	94	dubbelen	106
combinatietang - afb. 149 -	94	<i>Felsen</i>	
<i>Hamers voor koude bewerkingen</i>		felsen	106
bankhamer - afb. 150 -	95	felsnaad - afb. 176 -	106
polijsthamer - afb. 151 -	95	felshamer	106
rechthamer - afb. 152 -	95	felsbeitel	106
pinhamer - afb. 153 -	96	felsmachine	106
kreushamer - afb. 154 -	96	<i>Klinken</i>	
bagethamer - afb. 155 -	96	klinken	107
rekhamer - afb. 156 -	96	klinknagel * - afb. 177 -	107
hamer om te voren - afb. 157 -	97	klinkhamer - afb. 178 -	108
klophamer - afb. 158 -	97	domper - afb. 179 -	108
garneerhamer - afb. 159 -	97	ophaler	109
drijfhamer - afb. 160 -	97	ophalen - afb. 180 -	109
bolhamer - afb. 161 -	97	dopper - afb. 181 -	109
strekhamer - afb. 162 -	98	klinknageltang - afb. 182 -	110
houten hamer - afb. 163 -	98	kookbeitel - afb. 183 -	110
<i>Aambeeldachtig gereedschap voor koude bewerkingen</i>		<i>Solderen</i>	
ezel - afb. 164 -	99	solderen *	110
pijpenhout - afb. 165 -	99	hardsolderen	111
<i>Buigen van platen</i>		soldeernaad	112
drijven	100	soldeerbout	112
forceerbank	100	vuursoldeerbout - afb. 184 -	112
forceerijzer	100	benzinesoldeerbout - afb. 185 -	112
forceren	100	gassoldeerbout - afb. 186 -	113
afdraaien	100	elektrische soldeerbout - afb. 187 -	113
afslechten, strekken	100	soldeerlamp - afb. 188 -	113
vlakwals	100	oven voor (hard)soldeerwerk	113
pletten	100	soldeersel	114
met de pinhamer bewerken	101	soldeerstaafvorm - afb. 189 -	115
matrijs, stampvorm - afb. 166 -	101	loodpan, gietlepel - afb. 190 -	115
stamper, stempel - afb. 167 -	101	soldeervloeimiddel	115
lijstenstamp - afb. 168 -	101	zoutzuurpotje	116
walsmachine, pijpenwals - afb. 169 -	101	salmiaksteen	116
plaat rondzetten	102	krabber - afb. 191 -	116
voormachine - afb. 170 -	102	schoonkrabben	116
zetbank, plooiibank - afb. 171 -	102	hechten	116
plooiijzer	104	soldeerklem - afb. 192 -	117
plaat omzetten	104	schrikken	117
plooitang - afb. 172 -	104	soldeerhout - afb. 193 -	117
profiel - afb. 173 -	104	rondstok - afb. 194 -	117
gecombineerde wals-, kraal-, fels-, kant- en		maatringen	117
buigmachine - afb. 174 -	105	lasspiegel	117
kraalmachine	105	soldeerknoop - afb. 195 -	117
kraal	105	smeerlap	118
omkralen	105	zwaluwstaart - afb. 196 -	118
		zwaluwtrand	118

II.11

uittanden	119	Specialiteiten	
omzetten	119		
slichten	119	<i>Kachelsmid</i>	
<i>Aaneenschroeven</i>		kachels zwarten	127
moersleutel	119	kachelzwartsel	127
steeksleutel - afb. 197 -	119	olie of vet gebruikt bij het zwarten	128
ringsleutel - afb. 198 -	120	kachelpoetsborstel	128
gecombineerde ring- en steeksleutel	120	ijzerkit	128
verstelbare moersleutel - afb. 199 -	120	vuurvast vulmiddel	128
pijpsleutel, soksleutel - afb. 200 -	121	stoofijzer	128
dopsleutel	122	<i>Karsmid</i>	
kruissleutel	122	<i>Wielband</i>	
ratelsleutel - afb. 201 -	122	karwip - afb. 208 -	128
passersleutel - afb. 202 -	122	wielband * - afb. 209 -	129
haaksleutel, pensleutel - afb. 203 -	122	flensbeslag	130
wielsleutel, chapeausleutel - afb. 204 -	123	wielbandenroller - afb. 210 -	130
<i>Schoonmaken en verfraaien</i>		karhoepelwals - afb. 211 -	131
<i>Schoonmaken op mechanische wijze</i>		vuurkuil	131
afbramen	123	wielbandenoven	131
braam	123	een rad optrekken	132
schraapstaal - afb. 205 -	123	bandenhaak - afb. 212 -	132
vlakplaat - afb. 206 -	123	trekhaak - afb. 213 -	132
staalborstel - afb. 207 -	124	<i>Wielnaaf en as</i>	
roterende staalborstel	124	naafbus - afb. 214-215 -	133
schuurpapier	124	luns * - afb. 216 -	133
schuurlinnen	124	lunsschijf	135
schuursteen	124	schutkap	135
polijsten	125	achterschijf	135
polijststaal, polijstvijl	125	middennaafbanden	136
polijstpoeder	125	muilband *	136
polijstpasta	125	achternaafband	138
<i>Schoonmaken, verfraaien en conserveren met chemische middelen</i>		slijkvanger *	139
schoonbijten	125	<i>Nagelsmid/maker van bouten</i>	
schoonbijtmiddel	125	nagelijzer - afb. 217 -	139
bruineren	125	koppenklauw - afb. 218 -	139
<i>Inscripties aanbrengen</i>		koppenkaliber - afb. 219 -	140
ciseleren	126	<i>Hoefsmid</i>	
ciseleerbeitel	126	<i>Hoefstal</i>	
graveren	126	hoefstal, noodstal * - afb. 220 -	140
een inscriptie uitbijten	126	hoefbalk	141
bijenwas	126	hoeftouw	141
slagstempel	126	<i>Hoefijzers smeden</i>	
kopermerk	126	hoefijzersmeedhamer	142
stempelen	126	hoefijzersmeedtang	142
<i>Van een metaallaag voorzien</i>		hoefstaafijzer	142
vertinnen	127	hoefijzer - afb. 221 -	142
verloden	127	lip van een hoefijzer - afb. 222 -	144

opzet	144	pompslot - afb. 242 -	159
ritsijzer - afb. 223 -	144	pomp(slot)klep	159
stampijzer	144	stijgbuis	159
voorijzer	144	luchtketel	159
achterijzer	145	pompsteen	160
hoefijzer met speciale vorm of uitrusting		pomphaak - afb. 243 -	160
- afb. 224 -	145	pompkrabber	160
ritsbeitel van de hoefsmid - afb. 225 -	146	lens zijn	160
hoefijzerstamper - afb. 226 -	146	opgieten	160
hoefijzerdoorslag - afb. 227 -	146	zuigleidingfilter - afb. 244 -	160
		filterpunt	161
<i>Beslaan</i>		heikap	161
		heien	161
een paard beslaan *	147	heiblok - afb. 245 -	161
hoefstompen	148	grondboor	161
hoefmes - afb. 228 -	148		
hoefrasp - afb. 229 -	149	<i>Loodgieter</i>	
hoefbeslag	149		
zomerbeslag	149	<i>Gereedschap</i>	
hoeftang - afb. 230 -	149		
beslaghamer, hoefhamer - afb. 231 -	150	loodgietersmes - afb. 246 -	161
hoefnagels - afb. 232 -	150	zinksnijder - afb. 247 -	162
zwik	151	cirkelsnijmachine - afb. 248 -	162
spitseling, punteling	151	loodklopper - afb. 249 -	162
niet	151	strikbeitel - afb. 250 -	162
onderkapper, nietenkapper - afb. 233 -	151	zetbeitel	162
borstel voor paardenhoeven	152	pijpsnijder - afb. 251 -	163
verbrande olie	152	pijpbuiger - afb. 252 -	164
		klemblok, felsapparaat - afb. 253 -	164
<i>Scherpzetten</i>		doorn	164
		flens	164
winterbeslag	152	opproptang - afb. 254 -	164
scherp zetten	152	prop - afb. 255 -	165
ijsnagels - afb. 234 -	152	opproppen	165
kalkoenen, krammen - afb. 235 -	153	opruimer - afb. 256 -	165
sleutel voor schroefkalkoenen	155	pijpfrees - afb. 257 -	165
stoot	155	boortoestel voor buizen - afb. 258 -	166
<i>Pompensmid</i>		<i>Waterleiding en gasleiding</i>	
<i>Zuig- en perspompen en hun onderdelen</i>			
		pijp, buis	166
zuigpomp - afb. 236 -	155	pakking - afb. 259 -	166
perspomp - afb. 237 -	155	pakkingring	167
zuigperspomp - afb. 238 -	156	fitting	167
brandpomp	157	bocht - afb. 260 -	167
zuigbuis	157	knie - afb. 261 -	167
slurpgat	157	T-stuk - afb. 262 -	167
pompketel - afb. 239 -	157	kruisstuk - afb. 263 -	168
pomphuis	157	koppeling - afb. 264 -	168
kopstuk - afb. 240 -	157	sok, mof - afb. 265 -	168
zuigerstuk	157	verloopsok - afb. 266 -	168
slotstuk	158	nippel - afb. 267 -	168
pompgat	158	verlooring - afb. 268 -	169
pompuitloop	158	kap - afb. 269 -	169
pompzwengel	158	plug - afb. 270 -	169
zuigerstang	158	spruit	169
pompzuiger	158	spruitstuk - afb. 271 -	169
zuigerklep - afb. 241 -	159	elleboog, bocht	170
zuigerleer	159	pijpbeugel, -haak - afb. 272 -	170
		neus - afb. 273 -	170

II.11

Koperslager

Koperslaan

koperslaan 171

Verfraaien van het werkstuk

afkloppen 171

hamerslag aanbrengen 171

hamerslag 171

SMID, LOODGIETER, KOPERSLAGER

Algemeen

Personeel

SMID

(Wi 6; S 33; L 6, 78; L 8, 99; Weijnen BN 4, 6; N 33, 1a-b; monogr.)

[In het algemeen een handwerksman die metaal, meestal ijzer, met behulp van hamers en andere gereedschappen bewerkt om er werktuigen of andere voorwerpen van te vervaardigen. Doorgaans wordt het metaal voor de verwerking in de smidsvuurhaard verhit en vervolgens op het aambeeld met behulp van smeedhamers in een bepaalde vorm gesmeed.

Het woordtype **vlammer** (Q 113) is een afleiding van het werkwoord **vlammen** (*vlemā*) dat onder meer „slaan” kan betekenen. Vgl. ook RhWb (II), kol. 548 s.v. *Flammer*, „Schmied”.]

smid: *smet* K 278 (mv. *smēj*), 315, L 159a (mv. *smetā*), 163 (mv. *smējā*), 164 (mv. *smējār*, *smējā*), 165 (mv. *smēj*, *smējā*), 191 (mv. *smēj*), 192a (mv. *smējā*), 209 (mv. *smēj*), 210 (mv. *smēj*), 211 (mv. *smēj*), 213 (mv. *smēj*), 214 (mv. *smēj*), 214a (mv. *smēj*), 215 (mv. *smēj*), 215a, 216 (mv. *smej*), 216a (mv. *smējā*), 217 (mv. *smēj*, *smējā*), 245 (mv. *smej*), 245b (mv. *smēj*), 246 (mv. *smej*), 246a (mv. *smēj*, *smej*), 248 (mv. *smej*), 249 (mv. *smēj*), 250 (mv. *smē*, *smej*); *šmet* Q 35 (mv. *šmēj*), 111 (mv. *šmej*), 0112 (mv. *šmej*), 113 (mv. *šmēj*, *šmējā*, *šmej*), 116 (mv. *šmej*, *šmēj*), 117b (mv. *šmej*), 118 (mv. *šmej*), 121 (mv. *šmej*), 121b (mv. *šmej*), 196 (mv. *šmetār*), 202 (mv. *šmej*), 203 (mv. *šmetā*, *šmē*), 204a (mv. *šmetā*), 207 (mv. *šmetā*), 208 (mv. *šmē*), 222 (mv. *šmedā*), 253; *smēt* L 266 (mv. *smēj*), 267 (mv. *smē*), 268 (mv. *smēj*), 269 (mv. *smēj*, *smējā*), 271 (mv. *smēj(ā)*, *smē*), 286 (mv. *smēj*), 295 (mv. *smēj*), 300 (mv. *smē*), 318b (mv. *smējā*), 320 (mv. *smēj*), 321 (mv. *smēj*), 328 (mv. *smēj*), 366, 374 (mv. *smēj*), 377 (mv. *smēj*), 378 (mv. *smēj*), 379 (mv. *smēj*), 380 (mv. *smēj*), 381 (mv. *smēj*), 382 (mv. *smej*, *smēj*), 385 (mv. *smē*), 418, 425 (mv. *smēj*), P 174, 176 (mv. *smē.dā*), 183, Q 12, 14, 18 (mv. *smē*), 78, 80, 83, 88, 95 (mv. *smej*), 96a (mv. *smej*), 158, 160, 167, 187 (mv. *smej*); *smē.t* K 360, L 286, 288 (mv. *smēj*), 288a (id.), 289* (id.), 312 (mv. *smē*), 313, 314, (mv. *smēj*), 316, 319, 326 (mv. *smēj*), 353, 354, 355 (mv. *smēān*), 369, 370, 372 (mv. *smēj*), P 50 (mv. *smē.ā*), 55, Q 2 (mv. *smēn*, *smēārs*), 7, 10, 71 (mv. *smē.ā*, *smej*), 80, 88, 95 (mv. *smēj*), 162 (mv. *smē*); *šmē.t* L 331 (mv. *šmēj*), Q 19 (mv. *šmē*), 20 (mv. *šmē.j*); *šmēt* L 290 (mv. *šmē*), 291 (mv. *šmē*), 296 (mv. *šmēj*), 297 (mv. *šmēj*), 298 (mv. *šmēj*), 299 (mv. *šmē*, *šmēj*), 323 (mv. *šmēj*), 325 (mv. *šmēj*), 327 (mv. *šmēj*), 328 (mv. *šmēj*),

329 (mv. *šmēj*), 330 (mv. *šmēj*), 331 (mv. *šmēj*), 333 (mv. *šmēj*), 387 (mv. *šmēj*), 426 (mv. *šmēj*), 429 (mv. *šmej*), 430 (mv. *šmej*), 431 (mv. *šmē*), 432 (mv. *šmējā*, *šmētā*), 434a (mv. *šmēj*), Q 16 (mv. *šmē*), 20 (mv. *šmej*), 21 (mv. *šmē*), 22 (mv. *šmēj*), 29 (mv. *šmej*), 32 (mv. *šmej*), 32a (mv. *šmēj*), 33 (mv. *šmej*, *šmēj*), 97 (mv. *šmē*, *šmējā*), 98 (mv. *šmē*), 99 (mv. *šmēj*), 99* (mv. *šmējā*), 101 (mv. *šmē*), 102 (mv. *šmēj*), 103 (mv. *šmē*), 104a (mv. *šmēj*), 105 (mv. *šmēj*), 108 (mv. *šmej*, *šmēj*), 110 (mv. *šmej*), 196 (mv. *šmej*), 249 (mv. *šmētā*), 284; *smēat* Q 5 (mv. *smēj*), 188; *smēat* L 422, P 57, 176; *smēā.t* L 371 (mv. *smēj*), 414, 423, P 186, Q 1; *smit* Q 89; *šmit* Q 35; *smūt* L 360, 368, 420; *šmūt* Q 198 (mv. *šmej*); *smījat* Q 83 (mv. *smījā*); *šmiat* Q 193 (mv. *šmēj*), 253; *smīat* L 287 (mv. *smīaj*), 288b (id.), 288c (id.), 289 (id.), 289a (id.), 289b (id.), 318a (id.), 318d (id.), 318e (id.), 360 (mv. *smēā*), 360a, 364, 418, 419, 420, 421, 422; *smīā.t* L 317, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 372, 415, 416, 417 (mv. *smēj*), 418, Q 3 (mv. *smē*); *šmīat* Q 27 (mv. *šmej*), 30 (mv. *šmej*); *smjēt* Q 86 (mv. *smjē*), 178 (mv. *smjēs*), 179; *smēt* K 315 (mv. *smēārs*), 353 (mv. *smēān*, *smējārs*), 357, 358 (mv. *smē.n*), P 44, 45, 46, 47 (mv. *smētā*), 164, 171, 211; *smē.t* Q 156 (mv. *smē*), 162 (mv. *smē*); *smēat* Q 199 (mv. *smēā*); *smē.āt* Q 12 (mv. *smē.āj*); *smēt* L 427 (mv. *smēj*), Q 12; *smē.t* P 51; *šmēt* Q 198 (mv. *šmēj*), 279 (mv. *šmēdā*); *šmēt* Q 253, 278, 284 (mv. *šmēdā*); *smēj.t* Q 156; *smējt* P 176, 176b (mv. *smēj*); *šmējat* Q 111; *smējt* P 219 (mv. *smēj*); *smējt* P 188; **plemper**: *plempār* Q 113; **vlammer**: *vlemār* Q 113.

SMIDSKNECHT

(N 33, 3; monogr.)

[Het woordtype **voorslager** (Q 2, Q 111) is specifiek van toepassing op een smidsknecht die met een voorhamer werkt. Zie ook de lemmata VOORHAMER en VOORSLAAN.]

smidsknecht: *smēatsknēx* Q 5; *smetsknēxt* L 165; *smīats-* L 289; *smetsknēx* L 159a, Q 95; *šmetsknēāt* Q 116, 121b; **smidknecht**: *smetknēx* Q 95; *smjēt-* Q 86; **smedensknēcht**: *smējsknēxt* L 213; **smidseknecht**: *šmētsknēxt* L 290, 291; *smetsknēxt* L 321; *smetsknēx* L 271, 382, Q 95; *šmets-* L 330, 331, 432, Q 108, 111, 0112, 113; **smis(se)knecht**: *smesknēxt* L 217; *smesknēxt* L 192a; **knecht van de smid**: *knēxt* *van dā smēā.t* L 371, Q 1; *knēx* *van dā smē.t* Q 95; **knecht**: *knēxt* P 176b; *knēx* L 299, Q 71, Q 99*; *knēxt* L 163, 216a; *knēx* Q 83; **smedersgast**: *smējārs.gast* K 353; **leergast**: *lejārgas* Q 83; **meestergast**: *mēstārgas* Q 83; **gast**: *gāst* P 47; **gas** Q 83; **halve gast**: (*h*)*ōvā gas* Q 83; **gezel**: *jāzel* Q 121; **helpsmid**: *hēlāpsmējt* P 219; **hulp-smid**: *hēlāpsmēt* Q 86; **helper**: *hōlāpār* P 47; **voorslager**: *vj²rslēgar* Q 111; *vē.rslāgar* Q 2.

II.11

SMIDSVROUW

(Wi 18a; monogr.)

[De vrouw van de smid.]

vrouw van de smid: *vrow van dā [smid]* Q 156; *vrow van dā* ~ K 278, L 423, Q 19; **smidsvrouw:** L 271; *smets.vrow* L 250; *smēts-* L 266, 286, 372; *smē.ts-* L 378; *smīāts-* L 360; *šmēts-* L 291; *smē.ts.vrō* P 50; **smid-tevrouw:** *šmētavro* Q 284; **smedersvrouw:** *smējars.vrow* L 164; *smē'rs-* Q 162; *smē.ars-* Q 12; *smē'rs.vrōw* Q 2; **smidswijf:** *smī.'tswejf* Q 3; *smētsweāf*, *-wēf* K 353; **smidster:** *smē.tstār* L 355; **smidse:** *šmetsā* Q 207; *šmētsā* Q 20; **smidin:** *šmeden* Q 222.

KACHELSMID

(monogr.)

[Smid die kachels vervaardigt. Zie ook de paragraaf over de kachelsmid.]

kachelsmid: *kaxāsmē.t* Q 95; **stovenmaker:** *stwo-+vamēkār* Q 162.

KARSMID

(RND 77)

[Smid die metalen onderdelen voor karren en wagens zoals wiel- en naafbanden vervaardigt en monteert. Zie ook de paragraaf over de karsmid.]

karsmid: *kēršmēt* L 270; **karrensmid:** *karasmē't* Q 15; *karāšmī't* Q 30; **smid:** *šmet* Q 204; *smēt* Q 14; *smē't* L 269; *šmī't* Q 35.

HOEFSMID

(N 33, 2; monogr.; JG 1a; JG 1b)

[Smid die hoefijzers smeedt en paarden beslaat. Zie voor de fonetische documentatie van de tussens [...] geplaatste woorddelen het lemma SMID.]

hoefsmid: *huffsmid* K 353, L 159a, 163, 165, 192a, 213, 214, 214a, 215, 216a, 217, 245b, 246a, 286, 432, P 47, 176b, Q 86, 284; *hūf-* Q 71; (*h*)*ūf-* Q 83; *hof-* Q 116, 121, 121b; *hōf-* L 269, 271, 290, 291, 299, 318b, 321, 330, 331, 364, 371, 382, Q 5, 18, 35, 95, 97, 99*, 108, 0112, 113; *hōwf-* Q 20; *hūfsmī.at* Q 82; **paards-smid:** *pēātsšmet* Q 121; *pēāts-* Q 116; *pējtsmējt* P 219; **paardensmid:** *pēdāsmēt* P 47; *pējārā-* K 353; *pē.rdasmi.at* Q 3; **smid:** *smēt* K 278, 314, 315, 317a, 353, 357, 358, P 44, 45, 46, 47, 48, 167; *sme.t* K 318; *smēt* K 316; *smēā.t* L 371, 414, 421, 423, P 53, 186, Q 1, 6, 96c, 165; *smē.t* K 359, 360, 361, L 282, 312, 313, 314, 315, 316, 319, 352, 353, 354, 355, 369, 370, 413, P 51, 55, 56, 57, 58, 192, 197, Q 2, 2a, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 79a, 80, 88, 152, 153, 154, 155, 156, 157; *smēt* P 174, 224, Q 157a, 158a, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 177, 181, 182, 240, 241, 242; *smējā.t* Q 73, 159; *smī.t* Q 2a; *smīā.t* L 317, 319, 356, 358, 359, 360, 361,

362, 363, 365, 366, 367, 368, 372, 415, 416, 417, 418, 424, P 52, Q 3, 5, 12, 81a, 82, 168a; *smīgē.t* L 419, 420, 422, Q 87, 170; *smīē.t* Q 83, 84, 90, 188; *smīē.t* Q 91, 94, 171, 172, 174, 175, 179; *smīje.t* Q 89; *smjēt* Q 178; *smējīt* P 113, 115, 117, 172, 173, 175, 176, 176a, 178, 179, 180, 182, 214, 218, 219, 227; *smējīt* P 118a, 177, 177a; *smēj.at* P 118, 120, 121, 184, 187, 188, 195, 220; *smēj.t* P 119; *smēj.at* P 223, Q 74, 78; *smejīt* P 49, 50.

KOUDSMID

(monogr.; L 34, 17a add.; N 33, 380)

[Smid of werkman in smederijen die metaal in koude toestand met vijl, beitel, hamer, boor, schraper, draadsnijwerktuigen, draaibank, etc., bewerkt. Zie ook het lemma BANKWERKER in WLD II. 5, pag. 46 en de toelichtingen bij de lemmata KOPERSLAGER en BLIKSLAGER.]

koudsmid: *kōtsmēt* L 288, 288a, 289*; *ka-* P 120; *kōtsmiāt* L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *kātsm'ēt* L 270; de volgende twee woordtypen zijn benamingen voor een bankwerker: **schlosser:** *šlqsār* Q 121 (de term wordt ook gebruikt voor een slotenmaker); **ajuteur (fr.):** *ažāstōjr*, *ēžāstōjr* P 213.

KOPERSLAGER

(N 66, 54a; L 34, 17a-b; Wi 2 add.; monogr.)

[Ambachtsman die koperen voorwerpen vervaardigt voor huishoudelijk gebruik. Zie ook de paragraaf over de koperslager.]

Het woord *pompenmaker* werd in Venray (L 210) en omstreken ook gebruikt voor een loodgieter. Vgl. het lemma LOODGIETER.]

koperslager: L 282, 286, 314, 353; *kōpārlāgār* Q 88; *kōpārlōgār* L 316; *kō.pārlēgār* L 288, 288a, 289*; *kōpār-* L 291, P 50, Q 95; *kōpārlē.gār* P 50; *kōpārlēgār* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; *kōpārlēgār* L 266; *kūwpār-* L 246; *kōpārlēgār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, Q 7, 9, 156, 156a; *kō'pār-* L 423; *kōpār-* L 291; *kuāpār-* L 209 (vero.), 210 (idem), 211 (idem), 212a (idem), 216 (idem), 216a (idem), 244a (idem), 245a (idem); *kō.pārlē.gār* L 372; *kōpārlēgār* L 329, Q 98; *kuāpārlē'gār* Q 113; *kuāpārlēgār* Q 203; *kuāpārlē'gār* L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *kōpār-* P 121; *kōw.pārlīgār* Q 156, 156a; *kō.pārlīgār* Q 2; van het volgende woordtype is het eerste lid het Hgd. *Kupfer*: **kupferslager:** *ko.fārlēgār* Q 116; **koperbeslager:** L 316; **kopersmid:** *kōpārmēt* L 318b; **pompenmaker:** *pōmpāmēkār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a.

KOPERSLAGER (BIJNAAM)

(N 66, 54c)

de koperen: *də kōpərə* L 291; **pompenpietje:** *pompəpitjə* L 210.

KOPERSLAGERSKNECHT

(N 66, 54f)

koperslagersgast: *kōpərslēgərs.gas* L 423; **gast:** *gas* Q 88.

POMPENMAKER

(N 66, 56; L 34, 17a; monogr.)

[Koperslager die zich vooral toelegt op het ver-
vaardigen en plaatsen van waterpompen.Toen in L 329 de waterleiding haar intrede deed,
bleef daar aanvankelijk *pompenmaker* het woord
om een loodgieter aan te duiden; thans wordt het
woord in deze betekenis vrijwel niet meer
gebruikt.]**pompenmaker:** P 176; *pompəməkər* L 329, 381,
423, Q 98; *pōmpə–* Q 96c; *pōmpə–* Q 88;
pompəməkər P 192; *pumpə–* P 193, Q 2;
pompəməxər Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d,
121e; **pompenslager:** *pōmpəslēgər* L 214, 214a,
215, 217, 245b, 246a; **pompenteut:** *pompəntēt*
L 381.

BLIKSLAGER

(N 66, 55a; Wi 2; L 34, 17a; monogr.)

[Ambachtsman die blik verwerkt en blikken
voorwerpen herstelt.]**blikslager:** L 355; *blekslāgər* K 316, L 312, 314,
Q 88; *blēk–* K 317, L 210; *blik–* L 317; *blīāk–* L
352; *blekslā.gər* K 358; *blekslōgər* K 318, L 312;
blēk– K 315, 353; *blekslōjīnər* L 355; *blekslēgər*
L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a,
326; *blēk–* L 286, 321, 423; *blēk–* K 278, L 164,
210, 246, 250, 291, Q 88, 162; *blē.k–* Q 12; *blēk–*
L 266; *blejīk–* L 271; *blīāk–* L 360, Q 3; *bli.k–* L
317; *blē.kstlē.gər* L 378; *blēk–* P 176; *blek–* Q 98;
bleāk– Q 198; *bl'ēk–* L 329; *blēk–* Q 19, 101;
blēk– Q 20; *blejīx–* Q 222; *blekslēgər* K 278;
blēk– P 171, 214; *blēk–* Q 95; *blēkslēgər* Q 71;
blekslē.gər L 368; *blēkslēgər* Q 33; *blēx–* Q 284
(mv. *–šlēgərə*); *blēkslē.gər* L 413; *blēk–* Q 71;
blēxšlēgər Q 279; *blēxšlēgər* Q 207; *blēksliḡgər*
Q 2; *blīāk–* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289,
289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *bljēkslōgər*
Q 178; **blikkenslager:** *blē.kastlēgər* Q 83;
blēkastliagər Q 156; **blikwerker:** *blekwərəkər* K
357; **blikkenier:** *blekənīr* P 176.

KNECHT VAN DE BLIKSLAGER

(N 66, 55e)

gast: *gas* L 423.

LOODGIETER

(N 64, 161a; L 34, 17a-b; monogr.)

[Ambachtsman die vroeger vooral zink en blik
bewerkte, loden buizen maakte en herstelde,
dakgoten en regenpijpen plaatste en repareerde
en, zo blijkt uit de antwoorden van de zegsle-
den, soms ook waterpompen aanlegde.
Tegenwoordig installeert en repareert hij vooral
sanitaire installaties en verwarmingstoestellen.
Zie ook het lemma ZINKEWERKER.Het woord *pompenmaker* werd in Venray (L
210) en omstreken ook gebruikt als benaming
voor een koperslager. Zie ook het lemma KOPER-
SLAGER.]**loodgieter:** L 372, P 121, Q 86, 121c, 168;
lō(w)ət.gītər K 278; *lōwt–* P 119, 197; *loāt–* P
177; *lōt–* Q 72; *luāt–* L 355, P 169, 183; *luwāt–*
K 353; *lūt–* K 357, 359, L 286, 312, 413, P 52,
54, 56, 57, 58, 114, 115, 171, 174, 175, 181, 211,
214, Q 3, 12; *lūāt–* K 315, 318, L 313, 314, 352,
P 117; *lūāt–* K 278; *lūt.gijātər* Q 1; *lōt.giātər* P
188; *lut.gijātər* L 414 (maakt en herstelt loden
buizen); *lūāt.gi'ər* K 314; *lōt.giūtər* K 316, 317, Q
78, 162, 179; *lūt–* P 50, 176; *lut–* Q 71; *luāt–* L
209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a;
lōwt.gi.tər Q 156, 156a; *lūāt.giātər* P 171;
l'ōt.g'ētər L 329 (recent; vroeger *pompenma-
ker*); *lōt.gētər* L 422; *lōt–* L 423; *lut–* Q 88, 95;
lūt– L 356, 359, 368, P 218; *luāt–* K 358, L 317,
362, Q 9; *lu.āt–* L 415; *lūāt–* L 368; *lūāt–* L
371; *lyt–* L 360; *lut.gē'tər* Q 71; *luwt.getər* P 45;
lūt– L 364; *luāt.getər* K 357; *lūāt.gej.tər* Q 2;
plombeerder: *plombērdər* L 368 (maakt en her-
stelt loden buizen), 371 (idem); **plombier (fr.):**
plōbjē Q 162; **soldeur:** *stōldōr* Q 158, 168
(maakt en herstelt loden buizen); **soldeerder:**
stōldērdər Q 179 (idem); **soldeerman:**
sōldērman L 414; **loodwerker:** *lō'twērəkər* L
415; *lūwāt–* L 352; *lut–* Q 2; *lūt.wērəkər* L 415;
loodslager: *lōtslēgər* L 372; **zinkwerker:**
zējīk.bəwērəkər P 176 (ook gebruikt als bena-
ming voor de *zinkwerker*), Q 78 (idem); **pom-
penmaker:** L 362; *pompəməkər* Q 2; *pompə–* Q
95; *pōmpə–* P 193; *pompəme(j)əkər* P 195;
pompəməkər L 366, Q 117, 118; *pōmpə–* L 209,
210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, Q 91;
pompəmə.kərt Q 20 (mv. *–mē.kəš*); *pompəmqər*
K 318; **pompmaak:** *pumpmōk* P 121; **pompen-
man:** *pumpəmān* P 197; **pompenslager:**
pumpəslēgər L 420; **zingueur (fr.):** *zēkōr*, *zēkōr*
Q 162 (ook gebruikt als benaming voor de *zink-
werker*); *zēəjōr* P 197; **dakwerker:**
dākwērəkər L 312; *dākwērəkər* L 364, 366, P 54;
dōk– Q 89, 178; **dakman:** *dō'kman* P 181;
gotenman: *guatəman* P 197; **gotenmaker:** K
360; *gōtəməkər* P 188; *gōtəməkər* L 366;
gū'təmi(j)əkər P 195; *gō'təmi(j)əkər* P 188;
gūatəmiəkər P 186; **gootwerker:** *gōtwērəkər* L
314 (voor herstellingen aan goten); *guətwērəkər* L

II.11

368; **sanitair-installeateur**: *sanitē̄r-enštalatō̄r* Q 117, 118.

KNECHT VAN DE LOODGIETER

(N 64, 161d)

loodgietersknecht: *lō̄t.gētā̄rsknex* L 423; **gezel**: *gə̄zel* Q 117, 118; *jə̄zel* Q 121c.

MEESTERKNECHT

(N 64, 161e)

[Hoofd van de loodgietersknechten en gezellen in een loodgieterswerkplaats.]

meesterknecht: *mējstā̄rknex* L 423; **meestergezel**: *mē̄stā̄rgə̄zel* Q 117, 118.

GASFITTER

(N 64, 161g)

[Vakman die gasleidingen aanlegt en herstelt.]

gasfitter: *gā̄sfetār* L 423, Q 117, 118; *jās-* Q 121c.

ZINKBEWERKER

(N 64, 161b; L 34, 17a-b; monogr.; div.)

[Ambachtsman die zink en blik verwerkt, dakgoten herstelt, etc. Een aantal opgaven kunnen mogelijk meer algemeen van toepassing zijn op een loodgieter.]

zinkbewerker: L 358, 372, P 45, 56; *zē̄nk.bā̄wē̄kār* K 360; *zē̄nk.bā̄wē̄rā̄ʔār* K 278; *zē̄nk.bā̄wē̄rākār* P 120; *zē̄jnk.bā̄wē̄rār* P 176 (ook gebruikt als benaming voor de loodgieter), Q 78 (idem); *zē̄nk-* P 121; *zē̄nk-* K 357, 358, L 368, Q 86; *zē̄ā̄nk-* P 117; *zē̄nk.bā̄wē̄rā̄ʔār* K 314; *zē̄jnk-* K 278; *zē̄.ŋk.bā̄wē̄rār* L 314 (bewerkt zink en blik); **zinkverwerker**: P 171; **zinkwerker**: L 415, Q 121c; *zē̄jnkwerkār* L 423; *zē̄jnkwerākār* K 357; *zē̄jnk-* Q 9; *zē̄jnkwerkār* K 359, L 355, 356, Q 117, 118; *zē̄jnk-* L 362, 368, Q 2; *zē̄jnk-* Q 91; *zē̄jnkwē.rkār* L 352; *zē̄jnkwērkār* K 361; *zē̄jnk-* Q 7; *zē̄jnk-* Q 88; *zē̄jnk-* L 415; *zē̄jnkwerkār* L 314; *zē̄jnkwērkār* Q 1; *zē̄jnkwērkār* L 360; **zinkslager**: *zē̄jkslīgār* Q 2; **zinkman**: Q 72; *zē̄.ŋkman* Q 83; **zingueur** (fr.): *zē̄kō̄r*, *zē̄kō̄r* Q 162 (ook gebruikt als benaming voor de loodgieter).

KETELLAPPER

(N 66, 54b; L 34, 17a-b; monogr.)

[Rondreizende handwerksman die ketels en pannen repareert. De invuller uit Q 168 maakt onderscheid tussen de *pannenlapper*, die leurt met potten en pannen, en de *zinkwerker*, een goeie ambachtsman. Zie ook het lemma ZINKWERKER. Zie voor het woordtype **pottefefer** ook WLD II.8, pag. 1.]

ketellapper: *kētā̄llapār* L 423; *kētā̄llē̄pār* L 329; *kētā̄llē̄pār* Q 162; **ketelenlapper**: *kētā̄lalapār* Q 98; **pannenlapper**: *panā̄lapār* P 164, Q 88; *panā̄lē̄pār* P 183, 192, 218, 219, Q 168, 180; *penā-* P 212; **pottefefer**: *pō̄tā̄fē̄r* P 50, 115, 121, Q 78; *pō̄tā̄fē̄r* P 164; *pō̄tā̄fē̄jār* P 116; **coufeur**: *kujtō̄r* Q 178.

TINNEGIETER

(monogr.; Wi 2; L 34, 17a)

[Ambachtsman die tinnen vaatwerk en andere gebruiks- en siervoorwerpen vervaardigt.

De term *tinnegieter* werd in Kerkrade (Q 121) en omgeving vooral als scheldwoord gebruikt.]

tinnegieter: *tē̄nā̄gētār* L 329, Q 95; *tsenā̄jesār* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *tinā̄gītār* Q 86; *tē̄.nā-* L 387; *tē̄nā̄gītār* Q 249; **tingieter**: *tē̄ngētār* Q 95.

Werkkleding

WERKKLEDING

(N 33, 380; N 64, 163b)

[In dit lemma zijn een aantal benamingen voor delen van de werkkleding van de smid en loodgieter bijeengeplaatst.

Manchester in het woordtype **manchesterboks** verwijst naar het materiaal waarvan werkkleding vaak wordt gemaakt. Zie ook het lemma RIBFLUWHEEL, (KOORD)-MANCHESTER in WLD II.7, pag. 14.]

blauw kostuumpje: *blō̄w kō̄stū̄mkā* L 423; met de volgende woordtypen wordt een kiel aangeduid: **zweetkiel**: *šwē̄skē̄l* Q 121; **kiel**: *kē̄l* Q 117, 118; met het volgende woordtype wordt een broek aangeduid: **manchesterboks**: *manšēs-tā̄rboks* Q 121c.

VOORSCHOOT

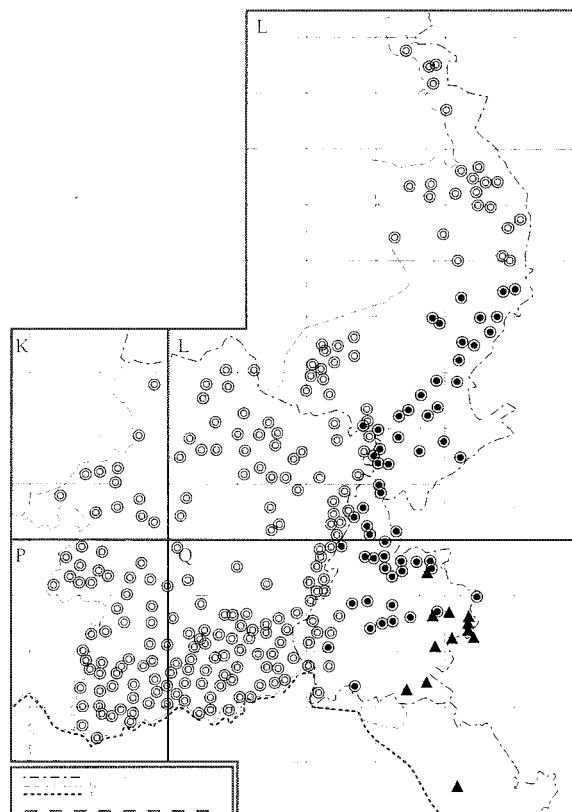
(N 33, 4; N 64, 163a; L B1, 65c; monogr.)

[De doorgaans van leer vervaardigde voorschoot van de smid en loodgieter.]

leren voorschoot: *lē̄jārā vō̄sxuwāt* K 353; **voorschoot**: *vō̄jsxō̄t* P 47; *vūršūat* Q 117, 118; **leren scholk**: *lē̄rā šō̄lāk* L 382; *lē̄rā* ~ L 331; **scholk**: *šō̄lāk* L 316a, 423, Q 97, 108, 121b; **voorvel**: *vō̄.rvē̄.l* Q 162 (korte leren schort van o.a. smeden); *vō̄rvel* Q 83; *vō̄r-* P 176b; *vō̄jir-* P 213; *vō̄r-* P 219; *vūrvel* L 316a; *vir-* L 360; *vō̄rvē̄l* L 314; **schootsvel**: *sxō̄ts.vē̄l* L 192a, 271; *šūā̄ts-* Q 111, 0112; *šūās-* Q 116; *šūs-* Q 121b; *sxō̄ts-* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 216a; *šūts.vē̄l* Q 193 (lederen voorschoot); *šō̄ʔts.vē̄l* L 371; *sxō̄ts-* L 312; *sxō̄ts-* L 165, 213, 217; *šō̄ts-* Q 18; *šō̄wts-* L 432; *sxū̄ts-* L 289; *sxū̄ʔts-* K 358;

SMIDSE

- ▲ smeed
- smidse
- ⊙ smis(se)

šūats— Q 113; *šūts*— L 422; *šuats*— L 321; *šuts*— Q 12; *šwats*— Q 9; *šwots*— Q 99*; *šūats.vēlā* L 290, 291; *šots*— L 290, 291; *šūats.vēl(ā)* L 330; *sxots.vēl* L 159a; *šyts.vēl* Q 5; *šotsāl* Q 121b, 121c; **smedenschootsel**: *šmejšotsāl* Q 121 (van leer); **schootvel**: *šut.vēl* Q 95; *šūat*— L 299; *šqtāl* Q 86; **leren schutsel**: *lērā šotsāl* Q 222; **zoomvel**: *zyjāmvel* K 357; **leren voordoek**: *lērā vēr^{rk}* Q 83; **voordoek**: *vōrk* P 196; *vōrāk* Q 74; *vō^lrk* L 369; *vjōrōjix* Q 71; *vōreŋ* L 414; **wabel** (?): *wābāl* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e.

Werkruimte

SMIDSE (zie kaart)

(N 33, 5; S 33; JG 1a; JG 1b; monogr.)

[In het algemeen de werkplaats van een smid en meer in het bijzonder de plaats waar de smidsvuurhaard is ondergebracht. Zie ook afb. 1.]

smis(se): *smes* K 278, 317a, 353, 358, 359, 360, 361, L 209, 210, 211, 213, 214, 214a, 215, 215a,

216, 217, 244b, 245, 245b, 246, 246a, 249, 266, 268, 286, 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 313, 315, 316, 317, 318a, 318b, 318d, 318e, 319, 320, 321, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, P 46, 47, 50, 53, 55, 57, 58, 113, 117, 118, 118a, 119, 172, 176, 176b, 214, 219, Q 1, 2, 2a, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 72, 73, 81a, 83, 86, 87, 88, 90, 91, 95, 96a, 96c, 158a, 172; *smes* L 282, 312, Q 1; *smes* K 314, 315, 316, 357, P 44, 47, 48, 49, 51, 56, 173, 175, 218, Q 13, 83, 84, 89, 94, 178, 188; *smēs* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 191, 248, 250; *šmes* Q 99, 99*, 102, 104a, 193; *smēs* L 314, 353; *smis* P 115, 176, 179, 180, 182, 219, 224, 227, Q 2a, 71, 76, 77, 154, 155, 157a, 162, 163, 167, 168, 168a, 170, 171, 174, 175, 177, 179, 181, 182, 241, 242; *smi-s* K 318, P 45, 52, 120, 174, 178; *smī.s* P 121, 177, 184, 186, 187, 188, 192, 195, 197, 220, Q 75, 78, 79, 79a, 80, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 240; *šmīs* Q 198; *smīs* Q 82; *smijs* P 177a; *smijs* P 223; *smijs* Q 74; *smējs* L 159a, 163, 163a, 163b, 164, 165; **smidse**: *šmetsā* Q 20; *smets* L 267,

II.11

269, 271, 295, 298, 300, 321, 328, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 427, 431, Q 14; *šmēts* Q 101; *šmets* L 290, 291, 296, 297, 299, 323, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 387, 426, 429, 430, 432, 434a, Q 16, 20, 21, 22, 27, 29, 30, 32, 32a, 33, 35, 97, 98, 105, 108, 110, 111, 0112, 113, 117b, 196; *šmets* L 290, 291; **smeed**: *šmēt* Q 284; *šmet* Q 35, 113, 116, 118, 121 (mv. *šmej*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem), 207, 208; *šmēt* Q 253; de volgende term duidt de werkplaats van een hoefsmid aan: **hoefsmeed**: *hofšmet* Q 121 (mv. *-šmej*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem); van het volgende woordtype is het tweede lid het Duitse *Werkstatt*, „werkplaats”: **smeedwerkstatt**: *šmetwerakštat* Q 121; **smederij**: *šmēdarej* Q 284; *smējarej* L 192a, 216a, 217; *smēdāri* L 271; *smējāri* L 271, Q 18; *šmējāri* L 299, 330, 333, Q 97; *šmejāri*. Q 20; *smējārēj* L 210; *šmējārēj* Q 113.

KOPERSLAGERIJ

(N 66, 54d; monogr.)

[Werkplaats van een koperslager.]

koperslagerij: *kōpārslēgārej* L 210; *kōpārslēgārej* L 423; *kōpāršlēgāri* L 329; *kōpārslēgārij* L 266; *kō.pārsliagārē* Q 2; *kūwpārslēgārej* L 246; **werkhuis**: *wērkaš* Q 88; **smis(se)**: *smes* L 291; **smidse**: *šmets* Q 98.

BLIKSLAGERIJ

(N 66, 55c)

[Werkruimte van een blikslager.]

blikslagerij: *blēkslēgārej* L 423; *bl'ēkslēgāri* L 329.

LOODGIETERIJ

(N 64, 162c; monogr.)

[Werkplaats van een loodgieter.]

loodgieterij: *lū²t.gej.tārē* Q 2; **werkhuis**: *wērkaš* L 423; **werkplaats**: *wērakplōts* Q 117, 118; **werkstatt (d.)**: *wērakštat* Q 121c.

Algemeen gereedschap

SMIDSGEREEDSCHAP

(L 19A, 13; monogr.)

[De algemene benaming voor al het gereedschap van de smid.]

gereedschap: *garūtšxap* L 355, P 210a; *garūtšxep* Q 2; *garejtšap* Q 88, 96; *garejtšop* Q 12; **smidsgetuig**: *smes.gātū.x* L 362; **werkgetuig**: *wērak.gātū.x* Q 253; **ambachtsgetuig**: *āmas.gātū.x, āmaš.gātū.x* Q 284; **getuig**: *gātūjx* K

278, 316, 318, L 354, 372, 413, P 48, 57, 121, 171, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 183, Q 77, 154, 158, 164, 167; *gātūjāx* K 357, Q 75; *gātūjx* P 119; *gātūx* K 315, 358, 359, P 51, 58, 118, Q 2, 74, 78; *gātū²x* P 50, Q 161; *gātūx* P 188, 193, Q 1, 71, 155a, 156, 175, 179; *gātū^ex* P 177; *gātūx* P 197; *gātējx* L 355, 355a, P 52, Q 3, 72, 83; *gātēax* P 57; *gātēx* Q 2, 86, 89; *gātūyx* L 313, Q 253, 278; *gātūyx* L 282, 286, 312, 314, 315, 316, 317, 319, 356, 371a, 418, 420, Q 7, 10, 11, 12, 88, 96, 172, 196, 284; *gātū.x* L 360; *gātūx* L 367, 368, 415, 416, 418, Q 91; *gātū²x* L 415; *gātūjāx* Q 168, 173, 180; **werktuig**: *wērktūj.x* Q 284; **tuig**: *tējx* Q 83; **gerief**: *garīf* P 47, 48, 174, 175, 176, 180, Q 71; *garī²f* Q 2; *garīft* P 176; *garīf* K 318, 361, L 286, 352, 355, P 50, 118, 119, 169, Q 72, 74, 83, 90; *grīf* P 171, 176; *garēf* L 317, 356, 360, 368, 415, 416, Q 8, 11, 96; *garēf* Q 88; *gar'ejf* Q 2; *garējf* Q 20; **gerēi**: *garēj* L 289, 372, Q 77, 95; *garēj* L 319; *garē* L 286; *garī* L 414; **geschier**: *gāšir* Q 253; *gāšiar* Q 259; **gerät (d.)**: *garōt* Q 262; **alaam**: *alūm* Q 2; **materiaal**: *matēreāl* L 372.

GEREEDSCHAPSBAK

(N 64, 86a-b)

[De bak of kist waarin het gereedschap bewaard wordt. Zie ook afb. 1.]

getuigbak: *gātūx.bak* L 414; **getuigkist**: *gātūxkes* L 423; *jātsyxkes* Q 121c; de volgende termen duiden een gereedschapszak of -tas aan: **getuigzak**: *gātūxzak* L 414; *jātsyxzak* Q 121c; **gereedschaptas**: *garētšaptēš* Q 117, 118; **gereedschapsbuil**: *garētšap.byl* Q 117, 118.

STEL

(N 64, 87)

[Een verzameling van verschillende typen van een en hetzelfde gereedschap.]

stel: *stēl* L 414; *stel* L 423; **satz (d.)**: *zats* Q 121c.

DRIEPOOT

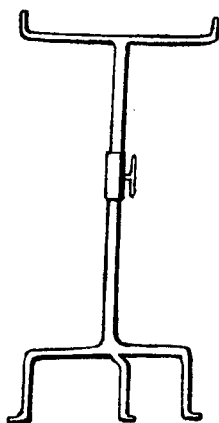
(N 33, 236)

[IJzeren standaard met drie poten waarop men lange stukken ijzer kan laten rusten, bijvoorbeeld wanneer één uiteinde ervan in het smidsvuur wordt verhit. Zie ook afb. 2.]

drie-/driepoot: *dripōt* L 159a; *dripō²t* L 165, 213; *dripōat* L 330; *dripū²t* L 216a, 217; *drej-* L 290, 291; *drēj-* Q 113; *drej-* Q 121; *dripwōt* Q 99*; **voet**: *vūt* Q 83; **drie-/drijpikkel**: *drejpekāl* P 219, Q 5; *drāj-* Q 83; **pikkel**: *pikāl* P 47; **standaard**: *stōndart* L 382; **steunbok**: *stōn.bok* Q 95; *štōn.buk* L 299; **bok**: *bok* Q 111, 121c; **ezel**: *ēzāl* K 353; *ejzāl* P 176b; **knecht**: *knex* Q 111.

Afb. 1. gereedschapsbak (links) en slijpsteen (midden) in de smidse van Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk

Afb. 2. driepoot

SCHRAAG

(N 33, 237)

[Een uit metaal vervaardigd gestel bestaande uit twee driehoekige steunen die met elkaar verbonden zijn, waarop de smid een werkstuk kan laten rusten.]

schraag: *sxrāx* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *šrāx* L 330 (mv. *šrēx*), Q 116, 121b, 121c; *šrāx* Q 86; **staander:** *štendar* L 290, 291, Q 121;

poot: *pūwət* P 47; **voet:** *vūt* Q 83; **gast:** *gast* K 353; **steunbok:** *štōn.buk* L 299; **bok:** *bøk* Q 5 (mv. *bək*), 83, 99* (mv. *bøk*); *bok* L 321 (mv. *bøk*), 382; *bu.k* L 331; **pikkel:** *pekəl* P 219.

TANGENREK

(N 33, 182)

[Ijzeren rek om tangen in op te bergen. Zie ook afb. 40.]

tangenrek: *taŋərek* K 353, L 290, 291, 321, 382, P 47, Q 111; *tsaŋə*- Q 121b; *taŋərek* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 299, 330, Q 113; *tsaŋə*- Q 116; **rek:** *rek* P 176b; **tangenbeugel:** *taŋəbōgəl* Q 99*; **reebank:** *rībank* P 219.

WEEGTOESTEL VOOR IJZER

(N 33, 208)

[In dit lemma zijn de antwoorden bijeengeplaatst op vraag N 33, 208: „De weegschaal die gebruikt wordt om zwaar ijzerwerk te wegen.” De benamingen in het lemma duiden verschillende weegtoestellen aan. De woordtypen **bascule**, **pondel** en **unsel** zijn specifiek van toepassing op een weegwerktuig met ongelijke armen, waarmee men, door met een klein gewicht aan de lange arm heen en weer te schuiven, een grote last, die aan de korte arm hangt, kan wegen.]

bascule: *baskyl* L 159a, 163, 289, 299, Q 99*, 113, 116; *baskyl* L 165, 192a, 216a, 330, 331, P 219, Q 5, 111, 121, 121b; *baskyl^o* L 321; *baskyl*

II.11

L 213, Q 95; *baskyl* L 217, Q 18; *basækøl* P 176b; *baskøl* Q 83, 86; *båskøl* P 47; **pondel**: *peṅəl* P 219; *peṅəl* P 176, Q 83 (handweegschaal); **unsel**: *øsal*, *øzal* K 353; **kloter**: *klūtər* Q 83 (letterl. „bedrieger”; met het woord werd dezelfde weegschaal aangeduid als de *pondel*); **balans**: *balans* L 290, 291; **waag**: *wəax* Q 121.

LADDER

(N 64, 89)

[De eenvoudigste uitvoering van de ladder bestaat uit twee ladderbomen die door middel van de sporten met elkaar zijn verbonden. De ladder kan van hout of aluminium zijn vervaardigd.

De schuifladder bestaat uit twee of drie delen, die op de gewenste hoogte kunnen worden uitgeschoven. De secties steunen met metalen haken op elkaars sporten. Het uitschuiven van de delen gebeurt bij aluminium ladders met de hand, de delen van zwaardere houten ladders worden met behulp van een touw omhooggehesen. Zie ook het lemma SCHUIFLADDER in WLD II.9, pag. 206.]

schuifleer: *sxøjflīr* L 414; **uitschuifleider**: *ūtšøflejər* L 423; **schuifledder**: *šūfledər* Q 117, 118, 121c; **dakleer**: *dāklīr* L 414; **dakledder**: *dākleddər* Q 117, 118; het eerste lid van het volgende woordtype is het Duitse *Stock*, „verdieping”: **stockledder**: *štøkleddər* Q 121c.

TRAPLEER

(N 64, 89; div.)

[Uitklapbare ladder met platte treden en steunende tweepoot. Aan de bovenzijde van de trapleer kan een platform zijn aangebracht. Zie ook het lemma TRAPLEER in WLD II.9, pag. 206.]

trapledder: *trapledər* Q 3, 117, 118; **trappenledder**: *trapələddər* Q 121c; **trapeertje**: *traplīrkə* L 414; **ledderbok**: *ledərbok* Q 117, 118.

KOEVOET, HEFBOOM

(N 33, 240; N 33, 114; N 17, 81)

[IJzeren hefboom van 90 tot 120 cm lang die van onderen eindigt in een schuin uitstaande, gespleten klauw. De koevoet wordt gebruikt bij het verplaatsen van zware lasten, maar ook voor sloopwerk en om spijkers uit te trekken.

Zie voor de woordtypen **domphout** (L 331) en **domper** (L 330) ook het Tegels woordenboek, pag. 81, s.v. *dòmpe*: „het optillen of verplaatsen van een zwaar voorwerp door middel van een hefboom, die men op een ondergeschoven blok of steen laat rusten.”]

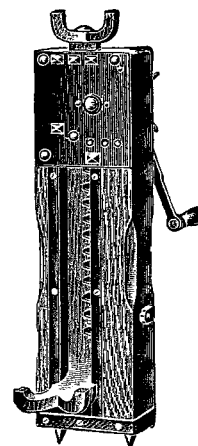
koevoet: *kuvūt* L 216a, Q 86; *kū-* Q 83; *køj-* K 353; *kāvut* P 219; *kuvōt* L 299, 321, Q 18; *ko-* Q

5; *kow-* L 290, 291; **koepoot**: *kupōt* L 384; *kupōt* L 382; *køwpuət* Q 121; **hamède (wa.)**: *hamējt* P 219; **hefboom**: *hef.bōm* Q 83; *hef.bōm* L 165; *hef.bōwm* Q 99*, 111, 204a; *høf-* L 321, 330; *øf.bōwm* L 420; *hef.būm* P 107a; *hef.buəm* L 217; *høf.būwəm* P 47; **handboom**: (*h*)*ant.bōm* Q 83; *hānt-* Q 77; *hant.bōwm* Q 78, 156; *hānt.būm* P 176b; **wipboom**: *wip.bōm* Q 211; *wep.bōm* L 382; **wiphout**: *wephōwt* Q 33; **domphout**: *domphōwt* L 331; **domper**: *dompər* L 330; **breekboom**: *brøk.bōwm* L 331; **breekijzer**: *brøk.ī.zər* L 330; *brēx.ī.zər* Q 121b; **pince (fr.)**: *pēs* Q 5; *pēns* K 353.

DOMMEKRACHT

(N 33, 219)

[Werktuig om zware voorwerpen op te tillen. Het bestaat uit een zware kast, waarin een getande stang met haak door middel van een zwengel omhoog en omlaag kan worden bewogen. De dommekracht wordt onder het op te heffen voorwerp geplaatst. Zie ook afb. 3.]

Afb. 3. dommekracht

dommekracht: *dòməkraxt* L 217, 290, 291; **domme kracht**: *dumə kraxt* K 353; *dòm* ~ L 371; **winde**: *win* L 159a; *wīn* L 163, 165, 192a, 213, 216a, 217; *wen* K 353, Q 95; *wen* Q 83; *wentj* L 289; *wenj* L 290, 291, 299, 321, 330, 331, 382; *wenj* Q 99*, 111, 0112, 113, 116, 121, 121b; *wenj* P 176b; **krik**: *krek* P 176b, 219, Q 5, 83; *krøk* K 353; **hefboom**: *høf.bum* P 47; **bok**: *bok* Q 111 (de *bok* is veel zwaarder dan de *winde* en wordt gebruikt bij het lichten van spoorwegwagons etc.); de volgende termen duiden een hijstoestel aan dat bestaat uit een samenstel van één of meer aan een vast punt bevestigde, en één of meer aan het te verplaatsen voorwerp verbonden, beweeglijke katrollen: **takel**: *tākəl* Q 121b; **palan (fr.)**: *plōn* Q 86.

Incidenteel gebruikt gereedschap voor de bewerking of verwerking van steen en ander materiaal

TROFFEL

(N 33, 315)

[Werktuig om specie op metselstenen aan te brengen en uit te strijken. De troffel wordt door de smid gebruikt om schouwplaten in de schouw vast te metselen. Zie ook Vuylsteke s.v. *truweel* en het lemma TROFFEL in WLD II.9, pag. 7-8.]

troffel: *trufəl* L 159a, 165, 217, 299, 330, Q 116, 121b; *trūvəl* L 192a, 213.

HAMER VOOR KAPWERK

(N 33, 63)

[Hamer die door de smid gebruikt wordt om ovenstenen uit te kappen en in te passen. Zie ook het lemma KAPHAMER in WLD II.9 en de daarbij behorende afbeelding 8.]

kaphamer: *kaphāmər* L 159a, 192a, 213, 216a, 299, 382, Q 99*; *kaphamər* Q 116, 121b; **muurhamer:** *mūrhāmər* Q 113; **beitelhamer:** *bejtəlhāmər* L 371; **ovenhamer:** *ōvəhāmər* Q 108; **vuisthamer:** *vū.sthāmər* L 289; **bombeerhamel:** *bōmbejərḥōməl* P 176b.

BREEKIJZER

(N 33, 114; N 53, 43a)

[Vierkante, naar onderen plat uitgesmede beitel van staal of van gehard of verstaald ijzer die dient voor het slopen van hout- of metselwerk. Voor zwaar sloopwerk zijn er ook ronde uitvoeringen van dit werktuig, 70 tot 80 cm lang, met plat uitgesmede einde. Zie voor een afbeelding van het breekijzer ook WLD II.9, pag. 17, lemma STEENBEITEL.]

breekijzer: *brēk.ēzər* K 353; *brēk.ēzər* Q 83; *brēk.ējəzər* P 47; *brēk.izər* L 371, Q 99*; *brēk.–* L 159a, 163, 290, 291, 299, 321, 330, 382, 432, Q 108, 111, 113; *brēk.–* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *brēx.–* Q 116, 121b; *brēx.–* Q 121; *brēk.izər* L 331; **breekbeitel:** *brēk.bejtəl* L 213; *brēk.–* L 271, 328; *brēk.biətəl* Q 83; **koudbeitel:** *kalt.bejtəl* L 271; *kā.t.–* L 270; *kāt.–* L 299, 330; *kawt.–* Q 18; *kōwt.–* L 387, 421, Q 15; *kōt.bejtəl* Q 204a; *kōt.bēsəl* Q 121c; *kāt.biətəl* Q 83; **kapbeitel:** *kap.bejtəl* L 328; **steenbeitel:** *stijənbātəl* K 353; **handboom:** *hānt.bum* P 176b; *hant.bōwm* L 289, Q 95; *hantj.–* L 321.

KLOPBOOR, MUURBOOR

(N 33, 137; N 33, 164)

[Stalen boorijzer dat dient voor het boren van gaten in steen. De klopboor wordt tijdens het slaan met de hamer steeds een weinig gedraaid.

Voor zachtere steen is deze boor hol; op deze wijze kan het boormeel worden opgenomen. De woordtypen **houwpijp** (Q 108), **slagpijp** (L 299) en **pijp** (Q 111) verwijzen waarschijnlijk naar dit type boor. Voor harde steensoorten wordt een massieve stang gebruikt die voorzien is van een speciaal bewerkt uiteinde.

Volgens Zwiers II (pag. 404) wordt de gewone *klopboor* ook gebruikt voor het boren van gaten in baksteenmuren; hij wordt dan gewoonlijk *muurboor* genoemd.]

klopboor: *klōp.bōr* L 163, 165, 192a, 213, 330, 382, Q 111; *klōp.bōar* Q 121c; *klōp.buər* L 328; *klōp.bōr* L 321, Q 99*; **slagboor:** *slāx.bōr* Q 121b; **muurboor:** *mūrbōr* L 165, 192a; *mūr.–* L 421; *mūrbōr* L 159a, 216a; *ət mūrbuər* Q 83; *mūrbōwr* P 176b; **steenboor:** *stianbōr* L 216a; *stianbōr* L 213; *stian.–* L 217; *stīn.bōwr* P 176b; *stian.–* P 176b; **plugboor:** *plōx.bōr* L 290, 291; **drilboor:** *drelbōwr* P 219; **dril:** *drel* L 289; **rolboor:** *rōlbōr* Q 116; **kroonboor:** *kruənbōr* Q 121; **houwpijp:** *howpīp* Q 108; **slagpijp:** *slāxpīp* L 299; **pijp:** *pīp* Q 111; **drijver:** *drivər* Q 108.

RAWLPLUGBEITEL

(N 64, 71; N 53, 43b)

[Ronde beitel waarmee het gaatje voor een rawlplug wordt gemaakt. Zie ook afb. 4. De beitel wordt tijdens het slaan steeds een weinig gedraaid. Rawlplugs bestaan uit een stijf pennetje van hennep en jute en worden gebruikt bij het bevestigen van voorwerpen aan muren die uit een harde steensoort zijn opgetrokken.]

Afb. 4. rawlplugbeitel

rawlplugbeitel: *rawəlplox.bēsəl* Q 121c; **plugbeitel:** *plōx.bejtəl* L 271; **rawlplug:** *rawplōx* L 330, Q 18; *rowplōx* Q 204a; *rōwplōx* Q 117, 118; *rōwplox* L 414; *rōwplōx* L 299; *rawplux* L 423; *rōlplox* L 299; **muurbeitel:** *mōrbejtəl* L 271; **boorbeitel:** *bōrbejtəl* L 271.

Onderdelen van diverse gereedschappen en machines

TANGBEK

(N 33, 184)

[Het grijpende en/of snijdende gedeelte van een tang. Zie ook afb. 146.]

tangbek: *taṅbek* L 382; **tangenbek:** *taṅəbek* L 159a, 192a, 217, 321, 330; **bek van de tang:** *bek*

II.11

van dā taŋ Q 113; **bek:** *bek* L 165, 213, 216a, 289, 290, 291, 371, P 47, 176b, Q 5, 83, 99*, 111, 116, 121, 121b; **lip:** *lep* Q 86.

TANGSCHARNIER

(N 33, 185)

[Het gedeelte van de tang waar de tangbenen draaibaar met elkaar verbonden zijn. Zie ook afb. 146.]

tangscharnier: *taŋšarnēr* L 382; **scharnier-tang:** *šarnērtaj* Q 113; **scharnier:** *sxarnīr* L 159a, 165, 192a, 216a, P 47, 176b; *sxarnīr* L 213, 217; *sxarnēr* L 289; *šarnūr* Q 83; *šarnēr* Q 95, 99*, 111, 116; *šarnēr* L 290, 291, 330, 371; **gewiek:** *gawēk* L 321.

TANGBEEN

(N 33, 186)

[Elk van de beide delen van een tang waarbij men deze vastpakt en waarmee men druk uitoefent. Zie ook afb. 146.]

tangenbeen: *taŋabēn* Q 83; *taŋabejn* L 330; **tangbeen:** *taŋbejn* L 382; **been:** *bēn* L 159a, 165; *bē²n* L 213; *bē* Q 116 (mv. *beŋ*), 121b (mv. *bē*); *bijān* K 353 (mv. *bijānā*); *bīn* P 176b; *bīān* L 216a; *bejn* L 289, 290, 291, 299, 371 (mv. *bejn*), Q 99*, 111 (mv. *bejn*); *bējn* Q 5 (mv. *bējn*); **tangpoot:** *taŋpū²t* L 217; **bats:** *bats* Q 83; **schemel:** *šēmāl* L 321.

HANDVATRING

(N 33, 251)

[Kleine metalen band aan het einde van het handvat van een werktuig om het splijten van het hout te verhinderen.]

hechtring: *hēxtreŋ* L 217; **versterkingsring:** *vərsterkēnsreŋk* P 47; **splijtring:** *šplisreŋk* Q 121; **ring:** *reŋ* L 165; **heftenband:** *heftābaŋk* Q 116; **steelband:** *stēlbantj* L 321; **randband:** *raŋk.baŋk* Q 121b; **trekband:** *trek.bānt* K 353; **klembandje:** *klembentšā* Q 99*; **bandje:** *bāntjā* L 192a; *bēntjā* L 216a; *bentjā* L 330; **hechtbuis:** *hēxt.būs* P 176b; **buis:** *bā²s* P 219; **hoedje:** *hōtjā* L 290, 291.

ZWENGEL

(N 33, 281)

[Soort van gebogen arm met een haaks daarop aangebrachte handgreep waarmee met de hand of door middel van een trede boor- en andere machines in beweging worden gebracht. Zie ook het volgende lemma.]

zwengel: *zweŋəl* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 299, 321, 382, P 47, Q 5, 86; *žweŋəl* L 290, 291, 330, 331; *zwōŋəl* Q 18, 95; *žwōŋəl* Q 111; *šwōŋəl* Q 0112, 113, 116, 121,

121b; *šwōŋəl* Q 99*; **zwong:** *zwuŋ* P 176; *zwōŋ* P 176b, 219; *zwōŋk* P 47; **draaiier:** *drōwār* K 353; *drejār* L 290, 291; *drējār* Q 5; **winde:** *wēn* Q 83.

TREDE, TRAPPLANK

(N 33, 247)

[De trapplank waarmee men de zwengel van een draaibank of slijpsteen met de voet in beweging zet.]

treedplank: *trēplanj* L 290, 291, Q 111; *trej-* L 382; *trēt-* L 321; *trejplāŋk* Q 95; **trede:** *trējt* P 219; *trēt* L 290, 291; **trapplank:** *trapplanj* L 299; **basculeur (fr.):** *baskōlōjr* P 176b; **pedaal:** *pāndāl* L 330; **voetbred:** *vos.bret* Q 116.

POELIE

(N 33, 258; monogr.)

[Wiel dat voorzien is van flensranden of van een groef en dat gebruikt wordt om er een drijfriem of een ketting over te laten lopen. Zie ook afb. 76 in WLD II.3 (pag. 104) en het lemma DRIJFRIEM.] **v-poelie:** *vēpōli* Q 5; *vejpōli* P 47; **kijlpoelie:** *kī.lpuli* Q 99*; **poelie:** *puli* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 299, 331, Q 116 (van ijzer of van hout); *poli* P 219, Q 86; *pōli* L 424; *pōli*, *pālī* Q 83; **v-riemrad:** *vērēmrat* L 321; **riemschijf:** *rimsxif* L 217; *rēmš'if* L 290, 291; *rēmšif* L 330, Q 121; **v-snaarrad:** *vēsnoṛrat* L 321; **snarenrad:** *snōṛarāt* Q 95.

DRIJFRIEM

(N 33, 259; monogr.)

[Riem of snaar, vaak met trapeziumvormige doorsnede, die over schijven loopt en dient om de beweging van het ene machinedeel over te brengen op het andere.

Vgl. voor het woordtype **kijlriem** (Q 99*, 121b) ook het Duitse *Keilriemen*.]

drijfriem: *drīfrim* L 213; *drīfrīm* L 159a; *drīf-* L 165, 192a, 217; *drīfrēm* L 299, Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **kijlriem:** *kejlrēm* Q 121b; *kī.l-* Q 99*; **v-riem:** *vērēm* Q 5; *vērīm* Q 83; *vejrim* P 47; **riem:** *rim* P 219, Q 86; *rīm* K 353; *rēm* Q 116, 121; **v-snaar:** *vēsnoṛ* L 159a; *vēsnoṛ* L 165, 192a, 213, 216a, 217, 321; **riem-snaar:** *rēmšnōṛ* L 330; **poeliesnaar:** *plisnoṛ* L 382; *pōlirsnoṛ* P 176b; **snaar:** *šnār* Q 121b; *snōṛ* L 289; *šnōṛ* L 290, 291.

TANDRAD, TANDWIEL

(N 33, 280a; monogr.; div.)

[Wiel dat op de omtrek van tanden voorzien is; deze tanden grijpen weer in die van een ander tandrad of een tandstang. Tandraden dienen om de draaiende beweging van een as op een

andere as over te brengen.]

tandrad: *tantrāt* L 330, Q 95, 99*, 111; *tantj-* L 321, 382; *tanjkrat* Q 113; *tsanj-* Q 116, 121, 121b; *tantrōt* Q 83; **tandwiel:** *tantwil* L 289, P 47; *tānt-* L 163; *tāntwīl* K 353, L 159a, 165, 217; **kamrad:** *kamrat* L 192a; *kamp-* Q 121; *kamrāt* Q 0112; *kamp-* L 290, 291, 299, 321, 432; *ka.mp-* L 318b; *ka.mprā.t* L 331; *kamprōt* Q 3, 5; *kamprōr* (mv.) P 176b; **kamwiel:** *kamwil* L 299; *kamwīl* L 213, 216a.

TANDWIELPAL

(N 33, 243)

[Een aan de voorzijde afgeschuind palletje dat door middel van een veer tussen de tanden van het tandwiel wordt gedrukt wanneer dit achteruit draait.]

veiligheidspal: L 330; *vejlexhejtspal* L 321, Q 99*; **pal:** *pal* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 331, 382, Q 5, 95, 111, 116; **spie:** *špi* Q 0112; **klep:** *klep* Q 5, 83; **klepje:** *klepkā* L 289, P 47, 176b; **wervel:** *węrvāl* L 299; *welavār* Q 121b; **haak:** *hōk* P 219.

VLEGGWIEL

(N 33, 280b)

[Zwaar, metalen wiel dat door zijn draaiing een machine telkens door het dode punt moet brengen.]

vliegrad: *vlēxrāt* L 321; **vliegwiel:** *vlīxwīl* K 353, L 159a, 192a, 216a, Q 83; *vlīx-* L 165, 213, 217; *vlīxwīl* P 47; *vlēx-* L 289, Q 5, 95; *vlēxwēl* L 371; **zwongrad:** *žwōņkrāt* L 382; *žwōņk-* L 290, 291; *šwōņkrat* Q 116; *šwōņrat* Q 121b; **rad:** *rat* Q 121; **volant (fr.):** *vālōn* P 176b; *valaņ* Q 99*.

LAGERKUSSEN

(N 33, 246)

[In het algemeen een metalen blok waarin de as van een tandrad, vliegwiel, etc. rust en ronddraait.]

lagerkussen: *lāgārķōsā* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *lāgārķōsā* L 321, 330; **transmissiekussen:** *transmesākōsā* P 219; **kussen:** *ķōsā* K 353, P 47; *ķōsā* Q 99*; *ķēsā* Q 5, 86; **kussenblok:** *ķōsān.blōk* L 290, 291; **lager:** *lāgār* L 289, 290, 291, 382, Q 5, 95, 111, 116; *lājār* Q 121 (mv. *lājārā*), 121b; **lagerblok:** *lāgārblōk* K 353; **lagerschaal:** *lāgāršāl* L 299; **roulement (fr.):** *rutāment* Q 83; **coussinet (fr.):** *kušānet* P 176b.

KLEMBUS

(N 33, 231)

[Bus waarmee de binnenring van een kogellager op de as wordt geklemd.]

klembus: *klembōs* L 159a, 165, 217; *klembōs* L 321, 330, 331, Q 99*; **spanbus:** *spanbōs* Q 5; **lagerhouder:** *lāgārĥājār* L 382; **kleine ring:** *klejnā reņk* L 299; **klauw:** *klōw* Q 111.

STELRING

(N 33, 232)

[Ring die verschuifbaar op een as is aangebracht en met behulp van een schroef op de gewenste plaats vastgezet kan worden.]

stelring: *stēlreņ* L 213; *stēl-* L 159a, 165, 217; *stēlreņk* L 290, 291, 299; *stēl-* L 321; *stēl-* L 331, Q 116, 121b; **klemring:** *klemreņk* L 330, Q 111; **klembus:** *klembōs* Q 99*.

Smeermiddelen

SMEEROLIE

(N 33, 307)

[Olie die wordt gebruikt bij het smeren van de draaiende delen van een machine.]

smeerolie: *smērōli* L 321; *šmērōli* L 299; *šmēr-* L 330, 331; *smērualā* Q 83; **smeerolig:** *šmīrōalex* Q 113; *šmīrōlex* Q 111; **smeeröl:** *šmīrōal* Q 121 (voor bouten, moeren, etc.); *šmīrōl* Q 116.

MACHINEOLIE, MOTOROLIE

(N 33, 307)

[Smeerolie voor motoren.]

machineolie: *mašīnāōli* Q 99*; *mašīnā-* L 165, 213, 216a, 217; *mašīn-* L 290, 291; **machinesolig:** *mašēns.ōlex* Q 121b; **motorolie:** *mōtōrōli* L 165; *mōtār-* L 217.

DRAADSNIJOLIE, BOOROLIE

(N 33, 307)

[De olie die bij het draadsnijden, draad tappen en boren gebruikt wordt om te koelen en te smeren. Volgens de invuller uit Q 5 werd deze olie normaal met water aangelengd en hij werd daarom dan ook wel oplosolie genoemd. *Smout* was volgens de invuller uit P 219 **vuile olie** (*vā^{pl} qwlā*) die moest verhinderen dat de moeren heet liepen, waarschijnlijk bij het snijden en tappen van draad.]

draadsnijolie: *drōtsneļōli* L 216a; *drōtsneļ-* L 217; **snijolie:** *sneļōli* L 165; *šnijōli* L 299; **snijöl:** *šni'ōl* Q 121 (bij draadsnijden menging van 1/10 deel olie en 9/10 deel water); *šni'ōl* Q 116; **tapöl:** *tsap.ōl* Q 116; **boorolie:** *bōrōli* L 216a, 321 (voor gaten), Q 99*; *bōr-* L 165, 213, 217; *bōrōli* L 331; *buārualā* Q 83; **boorolig:** *bōrōalex*

II.11

Q 113; *bōrǫlex* Q 121b (1 deel boorolie op 10 delen water); *bōr-* Q 111; **booröl**: *bōrǫal* Q 121 (smeermiddel bij boren; menging van 1/10 deel olie en 9/10 deel water); *bōrǫl* Q 116; **boormachineolie**: *bōwrmašenawlā* P 47; **lijnolie**: *l'inǫli* L 330; **raapolie**: *rāp.ōli* L 192a, Q 99* (bij het snijden van draad); *rōp.ǫwlā* P 176b; **reubsolie**: *rōps.ōli* L 321 (gebruikt bij het snijden van draad op ijzer); **reubolig**: *rōp.ǫlex* Q 121b; **zoete olie**: *zōtān ōli* L 290 (raapolie), 291 (idem); *zūtān* ~ L 213; **smout**: *smāt* P 219.

KRUIPOLIE

(N 33, 307)

[Dunne olie die wordt gebruikt voor het losmaken van vastgeroeste machineonderdelen, moeren en bouten etc.]

kruipolie: *krūp.ōli* L 217, 290, 291, 321; *kryp-* L 165.

ZEEPWATER

(N 33, 307)

[Mengsel van water en zeep dat wordt gebruikt bij het draadsnijden, draad tappen en boren. Zie voor het woordtype **leuter** ook RhWb (V), kol. 655, s.v. *Lütter*, „schäumendes Seifenwasser oder Lauge davon, wie sie sich auf der in Bearbeitung durch die Waschfrau befindliche Wäsche bildet.“]

zeepnat: *zēpnat* L 192a; **leuter**: *lōtār* L 330.

Folklore

SINT-ELIGIUS

(N 64, 164a; N 64, 164c; N 66, 57a; N 33, add.) [Beschermeheilige van de smeden en de metaalbewerkers. Volgens de invuller uit L 321 werd hij afgebeeld met twee hoefijzers met rechte nagels en een hamer. Het patroonsfeest van Sint-Eligius werd gevierd op 1 december.]

sint-eligius: Q 98; **sint-elooi**: Q 121c; *sent ēlōj* L 321, 329, 414, Q 88; *sent ēluj* L 423; *sentā luj* L 423; **elooi**: *ēlōj* Q 117, 118.

Varia

LOODVERGIFTIGING

(N 64, 166)

[Beroepsziekte die vooral voorkomt bij mensen die veel met lood of loodhoudende stoffen werken. Zie ook het lemma LOODVERGIFTIGING in WLD II.9, pag. 186.

„Een karakteristiek symptoom der loodvergiftiging is blauw worden van het tandvleesch; er vormt zich een blauwige zoom langs de bruin of zwart geworden tanden. Allerlei storingen van het zenuwstelsel zijn bij heviger aanvallen het gevolg; dikwijls treedt de z.g. loodkoliek op, die vooral 's nachts zeer pijnlijk is. In allerlei zenuwcentra kunnen verlammingen optreden, vooral in de strekspieren der armen” (Zwiers II, pag. 37).]

loodvergiftiging: *lytvargǫftegej* L 414; *lū²lvargǫftegej* Q 117, 118; **blijvergiftiging**: *blajvǫrjefstajoj* Q 121c; **loodziekte**: *lōt.zēktā* L 423.

MUURNAALD

(N 33, 316)

[Een lange, dunne ijzeren pin met oog waarmee bij het plaatsen van huisbellen het ijzerdraadje door de muur kon worden gestoken. Zie ook Vuylsteke (pag. 100) s.v. *muurnaald*.]

naald: *nālt* L 299; **schellenhaak**: *šēlāhōk* Q 116; **doorsteekpin**: *dōwrstēkpen* P 176b; **pin**: *pen(ā)* L 330; de volgende termen duiden eerder op een boor waarmee het gaatje in de muur werd gemaakt waar later met behulp van de muurnaald het ijzerdraadje van de huisbel door kon worden gestoken; het werktuig wordt door Vuylsteke (pag. 100) *muurboor* genoemd: **dunne dril**: *dōnā drel* P 219; **buisboor**: *bōs.bōwr* P 47.

Materiaal

LOOD

(N 64, 102a-e; monogr.)

[De algemene benaming voor het zachte, blauwachtig witte metaal dat door de loodgieter wordt gebruikt. In plaatvorm vormt het de basis voor onder meer loketten, vorstlood en voetlood en als buis werd het vroeger veel toegepast bij de aanleg van waterleidingen.

Zie ook de lemmata LOKETTEN, LOKETLOOD en VOETLOOD in WLD II.9, pag. 178.]

lood: *l'ōt* L 329; *lōt* L 163, 163a, 163b, 164, 165, Q 162; *lōt* L 423; *lwōt* L 381; *luōt* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *lū²t* L 209, 210, 211, 212a, 214, 214a, 215, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 245b, 246a, P 213, Q 2, 113, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *lū.t* Q 117, 118; *lut* L 414, Q 95; *lūt* L 358, 360, 363, 364, 366, 367, 368, 415, 416, **blij**: *blej* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

ZINK

(N 64, 103 a-b; monogr.)

[Blauwachtig-wit metaal dat in plaatvorm onder meer als dakbedekking wordt gebruikt. Vgl. het lemma ROEVENDAK in WLD II.9, pag. 177. Wanneer het wordt verwarmd tot een temperatuur van 120 tot 150° kan het worden gebogen, bijvoorbeeld tot pijpen, buizen en dakgoten.]

zink: *ze.ɲk* Q 95; *zeyk* L 286, 414, Q 117, 118; *zēɲk* L 163, 163a, 163b, 164, 165, Q 113; *zēɲk* L 423; *zi.ɲk* Q 2; *tseɲk* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **zinc (fr.):** *zēk* Q 162; *zēk* Q 162.

KOPER

(N 66, 58a-b; monogr.)

[In zuivere toestand een roodachtig-bruin metaal, zeer rekbaar en weker dan smeedijzer. *Geelkoper* of *messing* is een legering van koper met ca. 30 tot 40% zink en meestal een weinig tin.]

koper: *kōpər* L 291, 329; *kō.pər* L 288, 288a, 289*; *kō²pər* L 423; *kuəpər* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, Q 113; *kōpər* L 266; *kō.pər* Q 2; **kupfer (d.):** *kofər* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; de volgende termen duiden roodkoper aan: **roodkoper:** *rōt kōpər* L 210; *rut* ~ Q 88, 95; *r'ūt* ~ L 329; *rwat* ~ Q 98; *rut kō²pər* L 423; *rūwt kūwpər* L 246 (halfmetaal van roodbruine kleur); de volgende termen duiden geelkoper aan: **geelkoper:** *gēl kōpər* Q 95; *gēl* ~ L 210, 329, Q 98; *gēl kō²pər* L 423; **messing:** *meseɲ* L 329, 423; **laiton (fr.):** *letq̄* Q 88.

TIN

(monogr.)

[Blauw-wit metaal dat zeer week en rekbaar is. Het wordt gebruikt voor het gieten van siervoorwerpen, bij soldeerwerkzaamheden en bij het *vertinnen*. Bij dit laatste worden metalen zoals ijzer en koper met een dunne laag tin bedekt ten einde ze tegen oxidatie te beschermen. Zie ook het lemma VERTINNEN.]

tin: *teən* Q 113; *tēj.ən* Q 2; *tēn* L 329, Q 95; *tseɲ* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

BLIK

(monogr.)

[Vertind dun plaatstaal, bladmetaal.]

blik: *blēk* L 288, 288a, 289*; *bliak* L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *blēk* K 278; *blēk* Q 20; *blēx* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

SMEEDIJZER

(monogr.)

[Ijzer dat in de eerste plaats geschikt is om gesmeed en geweld te worden; het bevat 0,2 tot 0,6 % koolstof, is lichtgraauw van kleur en tamelijk week en taai.]

smeedijzer: *smējīzər* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *smēt.ejzər* L 360.

GIETIJZER

(monogr.)

[Ruw ijzer, ijzer zoals het uit de hoogovens komt. De term wordt ook gebruikt voor ijzer dat door omsmelting van gietijzer verkregen is.]

gietijzer: *gēt.īzər* L 329, Q 95; **gootijzer:** *jos.īzər* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **goot:** *gos* Q 116; **(het) gegoten:** *gəgōwtə* P 213; **fonte (fr.):** *fōnt* L 424; *fōt* Q 162; *fōt* Q 162; *fōt* Q 2.

Aanbrengen van de ruwe vorm

Vuurhaard, smidsoven, veldsmidse, brandstof

SMIDSVUURHAARD

(N 33, 9; N 66, 10b; monogr.)

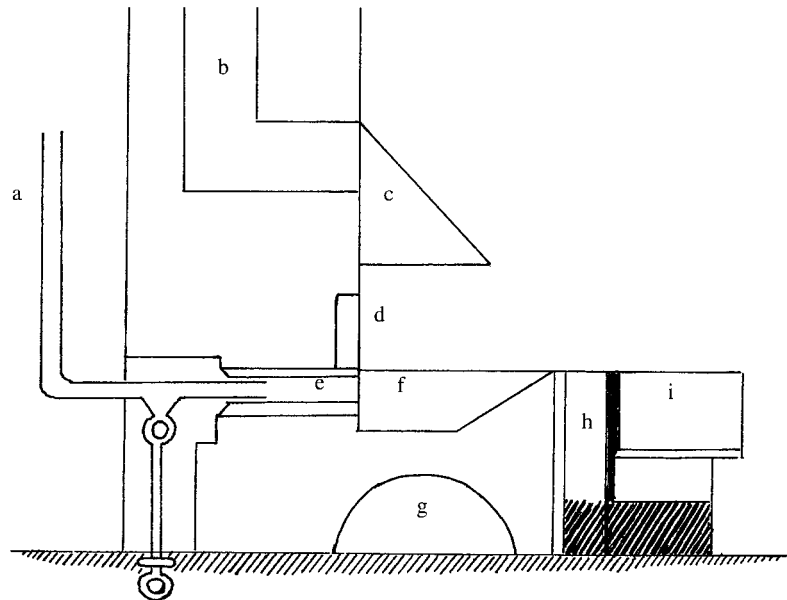
[De van metselwerk of van metaal vervaardigde stookplaats met kolenvuur waarin de smid ijzer en ander metaal verhit. De oude smidsvuren bestonden uit een soort gemetseld werkvlak waarin een uitholling, het stookgat, was aangebracht. Aan de zijkant van dit stookgat werd door middel van een pijp lucht toegevoerd. Boven het stookgat bevond zich een gemetselde of metalen kap waarmee de rookgassen via de schoorsteen buiten de smidse konden worden geleid. In de buurt van het stookgat was een koelbak met water aangebracht waarin de gloeiende werkstukken konden worden afgekoeld. Zie ook afb. 6. Bij de modernere smidsvuren wordt de luchtstroom aan de onderzijde van het smidsvuur toegevoerd. De luchtleiding mondt daartoe uit in een onder het stookgat aangebrachte smidsvorm. Zie ook afb. 7 en het lemma SMIDSVORM, BLAASGAT.]

De *smis(se) met trekblaasbalg* werd in het koperslagersbedrijf in Venray (L 210) tot ongeveer 1915 gebruikt. Nadien werkte men met een veldsmidse.]

smis(se)vuur: *smes.vj̄r* K 353, L 192a, 213, 217, P 47, 176b, Q 95; *smis-* Q 71; *smes.vō.r* L 318b; *smes.vōr* L 289; *smes.vir* Q 5, 83, 86; **smidsvuur:** *šmets.v'j̄r* L 330; *smets.vj̄r* L 165, 216a, 381, Q 18; *šmets-* L 299, 331, 432;

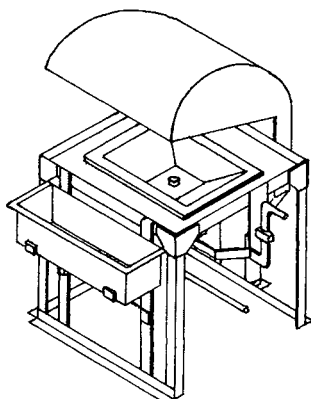

Afb. 5. smidsvuurhaard en aambeeld op aambeeldblok (links) in de smidse uit Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk

Afb. 6. schematische dwarsdoorsnede van een smidsvuurhaard met luchttoevoer van opzij

a : blaasbalgpijp	e : verdikt uiteinde van de
blaasbalgpijp	h : sintelgat
b : smidsschoorsteen	f : stookgat	i : smidskoelbak
c : smidskap	g : kolengat	
d : ijzeren plaat		

Afb. 7. smidshaard met
luchttoevoer van onder

šmets.vōr L 290, 291; **smeedsvuur:** *smēts.vōr* L 321; *šmets.vj̄r* Q 111, 0112, 113, 116, 121; **smeedvuur:** *smējv̄j̄r* L 382; **vuurhaard:** *vō.rhārt* L 318b; **haard:** *hērt* Q 99*; *hē²t* Q121b; **het vuur:** *ət.vj̄r* L 159a, 163; *hāt.vōr* L 371; de volgende termen werden opgegeven door koper-slagers en betreffen dus het smidsvuur in een koperslagersbedrijf: **smis(se) met trekblaasbalk:** *smes.mēt.trek.blōs.balāk* L 210; **smis(se) met blaasbalk:** *smes.mēt.blōs.balāk* L 423; **open smis(se) met blaasbalk:** *ōpə.smes.mēt.blōs.balāk* Q 88.

SMIDSBED

(N 33, 10; monogr.)

[Het horizontale, van baksteen of ijzer vervaardigde werkvlak van een smidsvuurhaard waarin

één of meer stookgaten zijn aangebracht.]

smis(se)bed: *smes.bēt* K 353, L 213, 217, 289, 318b, 371, 424, P 47, Q 5, 83; *smis-* Q 71, 162; *smes.bēt* P 176b, Q 86, 95; *šmes-* Q 193; **smidsbed:** *šmets.bēt* L 165, 382, Q 18; *šmets-* L 299, 432; *šmets-* L 290, 291; *šmets.bēt* Q 97; **smidsbed met twee vuren:** *šmets.bēt met twiā.vj̄rā* L 330; **smeedsbed:** *smēts.bēt* L 321; *šmets-* Q 35, 101, 108, 0112; **smidshaard:** *smetshērt* L 216a; **smeedshaard:** *šmetshē²t* Q 113; **vuurhaard:** *vj̄rhērt* L 192a; **haard:** *hērt* L 159a, 163, 213, Q 111; *hē²t* Q 116; *hērt* Q 99*; **vuurpot:** *vj̄rpot* Q 121.

STOOGGAT

(N 33, 21)

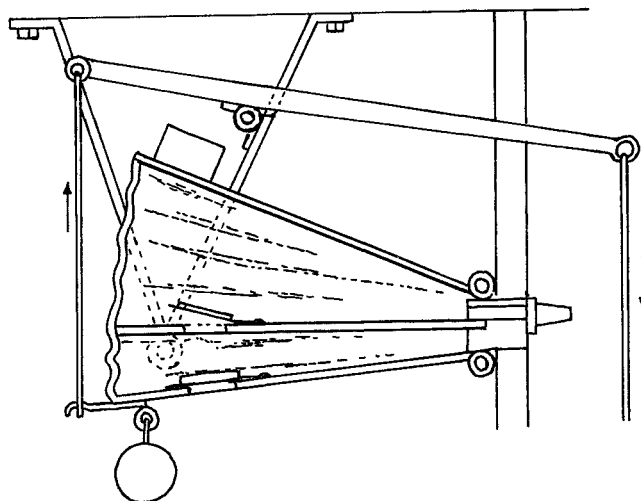
[Het gat (of de gaten) in het smidsbed waarin het kolenvuur ligt. Zie ook afb. 6.]

stookgat: *štōk.gāt* L 299; **stookpot:** *stūkpōt* P 176b; **vuurpot:** *vj̄rpot* Q 99*, 108, 111, 116; *vōr-* L 321 (van vuurvaste stenen); **smidsgat:** *šmets.gāt* L 290, 291; **kolenbak:** *kōlābak* L 330; **assengat:** *asəgōwāt* P 219; **assenbak:** *asəbāk* P 47; **assenbed:** *ēs.bēt* Q 113; **het vuur:** *hāt.vōr* L 371; **de hel:** *də.hēl* L 371.

SMIDSBLAASBALG

(N 33, 11; N 33, 12a-12c; monogr.)

[Een werktuig om lucht aan te zuigen, samen te persen en vervolgens uit te blazen. In de smidse wordt het gebruikt om het vuur aan te wakkeren. Het bestaat uit een puntvormig uitlopende zak met twee of drie compartimenten of uit een tonvormige variant daarvan. Ook zijn er blaasbalgen met twee cilinders. De smidsblaasbalg wordt door middel van een trekmechanisme met de

Afb. 8. smidsblaasbalg met 2 kamers

II.11

hand of de voet bediend. Zie ook afb. 8.]

blaasbalg: *bl̥s.bal̥x* L 318b; *bl̥s-* L 289, 290, 291, Q 5; *bl̥s-* P 176b; **blaasbalk:** *bl̥s.bal̥k* L 318b; *bl̥s-* K 353, L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 271, 299, 321, 330, 331, 371, 382, 424, 432, Q 18, 71, 86, 95, 97, 99*, 108, 111, 0112, 116; *bl̥s-* Q 35; *bl̥s-* Q 121b; *bl̥s-* Q 113, 121; *bl̥ws-* P 219; *bl̥s-* P 47; *bl̥s-* Q 83; de volgende opgaven duiden een trekblaasbalg aan: **trekblaasbalg:** *tr̥k.bl̥s.bal̥x* Q 71; *tr̥k.bl̥s-* P 176b; **trekblaasbalk:** *tr̥k.bl̥s.bal̥k* L 371, Q 99*, 111 (door middel van hefboom); *tr̥k.bl̥s-* Q 95; *tr̥k.bl̥s-* Q 121; **trekbalk:** *tr̥k.bal̥k* Q 35, 113; *tr̥k-* L 382; **harmonicabalk:** *m̥ni-k̥bal̥k* L 330; **leren blaasbalk:** *l̥r̥a bl̥s.bal̥k* L 165; *l̥r̥a bl̥s-* Q 83; **leren balk:** *l̥r̥a bal̥k* L 192a; *l̥r̥a* ~ Q 116; **balk:** *bal̥k* Q 121b; de volgende termen duiden een cilinderblaasbalg aan: **cilinderblaasbalk:** *sil̥nd̥r̥bl̥s.bal̥k* L 165, 216a, 299, 371, Q 95, 111; *sil̥nd̥r̥-* L 213; *sil̥nd̥r̥bl̥s.bal̥k* Q 113; **cilinderbalk:** *sil̥nd̥r̥bal̥k* Q 116; **ijzeren blaasbalk:** *īz̥r̥a bl̥s.bal̥k* L 321; **tonbalk:** *t̥n̥bal̥k* L 330; **cilindergeblaas:** *īsil̥nd̥r̥j̥bl̥s* Q 121b; de volgende termen duiden een tonblaasbalg aan: **tonblaasbalg:** *t̥n̥bl̥s.bal̥x* L 290, 291; **dubbeltonblaasbalk:** *d̥b̥l̥t̥n̥bl̥s.bal̥k* Q 83 (twee achter elkaar geplaatste tonnen met kleppen en tegengewicht; werkte zowel door het op- als het neergaan van de hefboom).

BLAASBALGTREKKER

(N 33, 13)

[De ketting waarmee de smidsblaasbalg via een hefboom en trekstangen in beweging wordt gebracht.]

trekker: *tr̥k̥r̥* L 371; de volgende termen duiden een ketting aan: **blaasbalkketting:** *bl̥s.bal̥k̥k̥t̥j̥* Q 113; **trekketting met handvat:** *tr̥k̥k̥t̥j̥ m̥t̥ hant̥vat* L 321; *tr̥k̥k̥t̥j̥ m̥t̥ hant̥j̥vat* L 382; *tr̥k̥k̥t̥j̥ m̥t̥* ~ L 299; **trekketting:** *tr̥k̥k̥t̥j̥* L 330; *tr̥k̥k̥t̥j̥* Q 111; **ketting:** *k̥t̥j̥* L 289, P 47; **trekkettel:** *tr̥k̥k̥t̥l̥* Q 99*; **kettel:** *k̥t̥l̥* P 176b, 219, Q 71, 95; *k̥t̥l̥* Q 86; **trekketten:** *tr̥k̥k̥t̥* Q 116; de volgende termen duiden een stang of beugel aan: **trekstang:** *tr̥k̥st̥an̥* Q 108; **stang:** *st̥an̥* Q 83; **trekijzer:** *tr̥k̥īz̥r̥* P 219; **trekbeugel:** *tr̥k̥bi̥g̥l̥* Q 83; *tr̥k̥bi̥j̥l̥* Q 121b.

BLAASBALGKLEP

(N 33, 14; N 33, 15)

[In een blaasbalg met twee compartimenten, zowel de benaming voor de aanvoerklep voor de lucht als voor de klep in het vaste tussenschot waardoor de lucht van de ene kamer in de ander geperst kan worden en via de luchtleiding naar

het smidsvuur kan stromen. Op deze wijze ontstaat een onafgebroken luchtstroom.

Zie voor het woordtype **fok** ook het lemma TREK-OPENINGEN in WLD II.8, pag. 62.]

de volgende opgaven zijn algemene benamingen: **klep:** *k̥l̥p* L 432, Q 95; **klepje:** *k̥l̥p̥k̥* Q 83; de volgende termen duiden een inlaatklep aan: **inlaatklep:** *enl̥q̥k̥l̥p* L 217, 299, 331; *enl̥t̥-* P 176b; *enl̥t̥-* Q 83; **inlaat:** *enl̥t̥* L 382; **lochtklep:** *l̥q̥t̥k̥l̥p* L 289; *l̥q̥t̥-* K 353; *l̥q̥t̥k̥l̥p* L 216a; *l̥q̥-* Q 111; *l̥q̥-* Q 86; **loftklep:** *l̥of̥k̥l̥p* Q 116, 121; **zuigklep:** *z̥ū̥k̥k̥l̥p* Q 121b; *z̥ū̥x-* L 290, 291, 330; **blaasbalgklep:** *bl̥s.bal̥k̥k̥l̥p* Q 113; **onderklep:** *on̥r̥k̥l̥p* L 321; **onderste klep:** *ōnd̥r̥st̥a k̥l̥p* Q 99*; **bovenklep:** *b̥ōv̥k̥l̥p* L 321; **blaaslok:** *bl̥s̥l̥q̥k̥* Q 108; **zuiklok:** *z̥ū̥k̥l̥q̥k̥* Q 108; **buis:** *b̥ū̥j̥s* P 219; **fok:** *f̥uk* L 371; de volgende termen duiden een uitlaatklep aan: **uitlaatklep:** *ūt̥l̥q̥k̥l̥p* L 216a, 217; *ūt̥l̥q̥-* L 299, 331; *ūt̥l̥r̥-* P 176b; *ūt̥l̥q̥-* Q 86; *ūt̥l̥q̥at̥-* Q 113; *q̥wt̥l̥q̥t̥-* Q 83; **middenklep:** *m̥ed̥k̥l̥p* L 321, Q 99*; **uitlaat:** *ūt̥l̥q̥* L 165; *ūt̥-* L 371, 382; *ūt̥l̥q̥t̥* Q 108; **afsluitklep:** *āf̥sl̥ūt̥k̥l̥p* L 290, 291; **blaaspijp:** *bl̥s̥p̥ij̥p* Q 111.

SMIDSVENTILATOR

(N 33, 12d)

[Blaastoestel, bestaande uit een aantal roterende schoepen, waarmee het smidsvuur kan worden aangewakkerd. De ventilator wordt doorgaans aangedreven door een elektromotor, bij een veldsmidse soms ook met behulp van de voet door middel van een pedaal en een wiel met snaar.

Volgens de invullers uit L 290 en L 291 werd bij een veldsmidse voor de aanvoer van lucht altijd gebruik gemaakt van een ventilator.]

ventilator: *venl̥l̥at̥r̥* L 159a, 165, 213, 216a, 217, 299, 321, Q 99*, 111 (aangedreven door een elektrische motor), 113, 116; *venl̥l̥at̥r̥* Q 95, 121b; *venl̥l̥at̥r̥* L 432; **ventilateur:** *venl̥l̥at̥ōr̥* L 192a; *venl̥l̥at̥ōr̥* P 176b, 219; *venl̥l̥at̥ōr̥* Q 5; *venl̥l̥at̥ōr̥* Q 86; *v̥ēnl̥l̥at̥ōr̥* Q 83 (aangedreven door een elektrische motor); **wanblaasbalg:** *wanbl̥s̥.bal̥x* L 290, 291.

BLAASBALGPIJP, LUCHTAANVOERLEIDING

(N 33, 20)

[De leiding die de lucht van de blaasbalg naar het vuur voert. Bij ouderwetse smidsvuurhaarden werd de luchtstroom aan de zijkant van het smidsvuur toegevoerd. De blaasbalgpijp liep daarbij in een verbreed uiteinde uit dat één geheel uitmaakte met een dikke ijzeren plaat, het *oogijzer*. Deze plaat was met ijzeren bouten aan de brandmuur verankerd. Bij moderne smidsvuurhaarden mondt het uiteinde van de luchtaanvoerleiding uit in de onder de vuurhaard aange-

brachte smidsvorm of windkast. Zie ook afb. 6 en het lemma SMIDSVORM, BLAASGAT.]

blaaspijp: *blōspīp* L 159a, 299, Q 99*; **locht-pijp:** *loxpīp* Q 111; *loxpīp* L 330; *lōxpēp* Q 86; **lochtbuis:** *lōx·bōws* Q 83; **loftbuis:** *lof·bōjs* Q 116; **toevoerbuis:** *tuvūrbōjs* L 217; **buis:** *bōjs* P 176b, Q 95; *bōjs* P 219; *bōjs* L 371, 432; **loft-reur:** *lofrōr* Q 113; **blaasleiding:** *blōslejeŋ* L 321; **lochtleiding:** *lōxlejeŋ* Q 108; *luxejeŋ* L 216a; *lōx-* L 382; **loftleiding:** *loflejeŋ* Q 113; **elleboog:** *elabuax* Q 83.

LUCHTREGELAAR

(N 33, 18; N 33, 17)

[De klep, schuif of kraan waarmee men de luchttoevoer uit de luchtleiding naar het vuur toe regelt.

In L 290 en L 291 was een luchtregelaar bij een blaasbalg niet gebruikelijk, bij een ventilator daarentegen wel.

Zie voor het woordtype **foch** ook RhWb (II), kol. 696, s.v. *Foche*: „Schieber im Ofenrohr, der den Luftzug hemmt oder fordert, Regulierklappe.”]

luchtregelklep: *lōxrēgalklep* L 382; **regelklep:** *rēgalklep* L 331; *rejsal-* Q 111; **lochtklep:** *luxelep* L 216a; *lōxklep* L 382; **loftklep:** *lofklep* Q 113; **schuifklep:** *šūfklep* Q 108, 116; **klep:** *klep* L 371; **regelschuif:** *rēgalsūf* L 321; **locht-schuif:** *lōxsūf* Q 108; *lōxšējf* Q 86; **windschuif:** *wentjsūf* L 382; **vuurschuif:** *vūršūf* Q 99*; **vormschuif:** *vōramšūf* L 321; **schuif:** *sxōjf* P 176b; *sxōjf* P 219; *šūf* L 321, Q 99*, 111, 121b; *šū.f* L 330; **foch:** *fōx* Q 121; **tongovaal:** *toŋoval* L 299; **kraan:** *krān* Q 18; *krōn* Q 83 (alleen bij ventilator), 95; *krōwn* P 219; *krōn* P 47; **vanne (fr.):** *van* K 353; **lochtvanne:** *lōx·van* Q 83 (alleen bij ventilator); **slot:** *slōt* L 330.

SMIDSVORM, BLAASGAT

(N 33, 16; N 33, 19; N 33, 22)

[Ijzeren pot onder het smidsvuur waardoor de via de blaasbalgpijp aangevoerde lucht naar het vuur wordt geleid.

Bij ouderwetse smidsvuurhaarden werd de luchtstroom aan de zijkant van het smidsvuur toegevoerd. De blaasbalgpijp liep daarbij in een verbreed uiteinde uit dat één geheel uitmaakte met een dikke ijzeren plaat, het *oogijzer*. Deze plaat was met ijzeren bouten aan de brandmuur verankerd. Dit deel van de pijp had dan dezelfde functie als de ijzeren pot onder het smidsvuur. Woordtypen als **luhtpijp**, **blaaspijp** en **buis** verwijzen naar dit onderdeel van de blaasbalgpijp.

Met de woordtypen **kast**, **windkast**, **lochtkast** en **zwekast** wordt vooral een smidsvorm aangeduid, waarin de door de blaasbalgpijp aangevoerde lucht onder het smidsvuur wordt samen-

geperst. De luchtstroom naar het smidsvuur kan daarbij met behulp van een luchtregelaar geregeld worden. Zie ook het lemma LUCHTREGELAAR. Om de opening voor de luchtstroom onder in het vuur vrij van sintels te houden, kan een zogenaamde *vuurtong* zijn aangebracht. Daarmee wordt enerzijds de luchttoevoer geregeld en anderzijds het gat vrijgehouden van sintels en gruis. Zie ook afb. 9 en het lemma VUURTONG.]

vorm: *vōram* L 432 (zonder vuurtong), Q 111, 121b; *vōram* L 213, Q 95; **smis(se)vorm:** *smes·vōram* L 371; *smes·vōram* L 192a; **smidsvorm:** *smēts·vōram* L 321; *šmēts-* L 290, 291; *smets·vōram* L 216a; **vuurvorm:** *vūr·vōram* L 382; **vuurpot:** *vūr·pōt* L 299, Q 108; **kast:** *kas* Q 83; **windkast:** *wentkast* P 219; *wentj-* L 321; *wentjkas* L 299, 331; *wenjk-* Q 113, 116, 121b; **lochtkast:** *loxkas* L 330; *lōx-* Q 99*; **zwekast:** *žwelkōst* L 290, 291; **lochtperser:** *lōxpēšar* Q 108; **luchtindouwer:** *lōxt·endōwār* P 176b; **onderblazer:** *ōndarblōzār* L 165; **lochtblaas:** *lōx·bluās* Q 83; **aanjager:** *ānjēgār* L 331; **injectorstuk:** *enjektōrštōk* Q 99*; **hoorn:** *hōwrān* P 176b; **vuurmond:** *vūr·mōnt* L 217; *vōrmo.nt* L 289; **lochtgat:** *luxe·gat* P 47; **mondgat:** *montj·gāt* L 321; **windkot:** *wentkut* Q 86; *wentkūt* Q 83; **lochtbuiskot:** *lōx·bōwskūt* Q 83; **loftlok:** *loflōak* Q 113; *loflōk* Q 116; *loflōx* Q 121; **uitblaaslok:** *ūt·blōslōk* Q 108; **uitgang:** *ūsjan̄k* Q 121b; **blaaspijp:** *blōspī.p* L 289; *blōspīp* Q 99*; **lochtpijp:** *lōxpīp* L 371; *lōx-* Q 111; **buis:** *bōs* P 47; *bōjs* P 219.

VUURTONG

(N 33, 17)

[Het tongvormige metalen voorwerp dat met behulp van een hefboom op en neer kan schuiven in het blaasgat van de onder het smidsvuur aangebrachte smidsvorm. De vuurtong dient enerzijds om het blaasgat vrij te houden van sintels en as en anderzijds om de luchtstroom van de blaasbalg of ventilator naar het vuur toe te regelen. Zie ook afb. 9.]

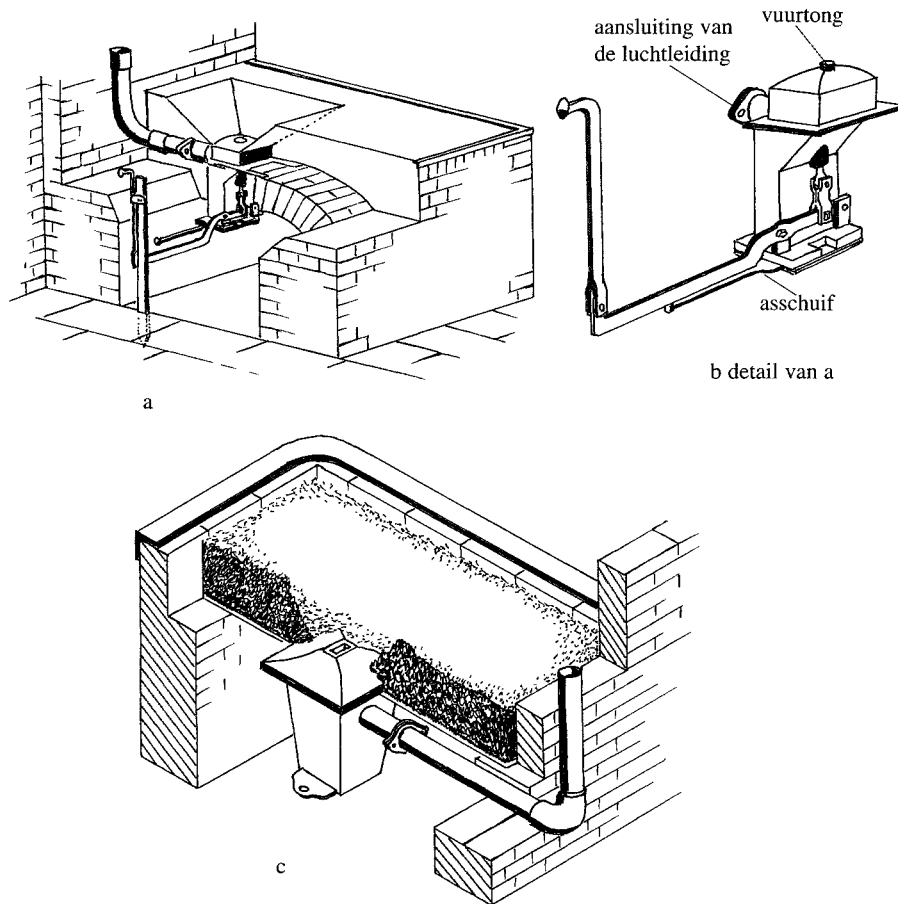
tong: *toŋ* L 299, 330, Q 95; *tōŋ* L 159a, 290, 291; **roosterbol:** *rejs·tār·bōl* Q 83; **roosterrol:** *rejs·tār·rōl* Q 83; **pin:** *pen*⁹ L 432.

SMIDSKAP

(N 33, 23)

[Gemetselde of metalen kap boven de smidsvuurhaard waarmee de rook naar de smidschoorsteen wordt geleid. Zie ook afb. 6.]

smis(se)kap: *smeskap* Q 95; **smidskap:** *šmetskap* L 299, 330, 432; **smidsvuurkap:** *šmets·vūrkap* Q 108; **vuurkap:** *vūrkap* L 330; **rookkap:** *rōkkap* L 165; *rūk-* P 176b; *rōwk-* L 299; *r'ōwk-* L 382; **haardkap:** *hērtkap* L 213;

Afb. 9. smidsvuurhaard met een blaasgedeelte met vuurtong (a, b) en zonder vuurtong (c)

hē²t– Q 116; **schouwkap**: *sxōwkap* L 216a; *šow*– Q 99*; *šaw*– Q 5; *šō*– Q 83; *šōw*– Q 86; *sxejaf*– K 353; **schoorsteenkap**: *sxōrstēnkap* L 159a; *sxōrstian*– L 217; *šōrstejn*– L 321; *šōrštejn*– L 330; **grote kap**: *grōwtā kap* Q 83; **kap**: *kap* L 289, P 47, Q 99*, 121; **rookscherm**: *rōwkšerəm* Q 111; **kaar**: *kār* L 371; **boezem**: *buzəm* L 290, 291; **schouw**: *šōw* Q 71; **kop**: *kōp* Q 18; **dak**: *dāk* P 219.

SMIDSSCHOORSTEEN

(N 33, 24; monogr.)

[Zie de toelichting bij het lemma SMIDSKAP.]

schoorsteen: *sxōrstēn* L 192a; *sxōr*– L 159a; *sxōrstian* L 217; *šōrstejn* L 382; *šōrštejn* L 330; *šōrstē* Q 116; *šōar*– Q 113; *šōr*– Q 121; **schoorsteen**: *šōrāstē* Q 121b; **smidsschouw**: *smets-sxōw* L 165; **smis(se)schouw**: *smessxōw* L 289, P 176b; **schouw**: *sxōw* L 213, 216a, P 219; *sxōw* P 213; *šōw* L 290, 291, 321, 331, 371, Q 18, 71,

95, 108, 111; *šōw* Q 86; *šaw* Q 5; *šō* Q 83; *sxōwā* P 47; **schouwpijp**: *sxejāfpēp* K 353; **kamin** (d.): *kamīn* Q 113, 121; **trekgat**: *trēk-gāt* L 299.

BRANDMUUR

(N 33, 25)

[De muur in de smidshaard waartegen het smidsbed is aangebracht. Bij ouderwetse smidsvuurhaarden, waarbij de luchtstroom aan de zijkant van het smidsvuur werd toegevoerd, liep de blaasbalgpijp uit in een verbreed uiteinde dat één geheel uitmaakte met een dikke ijzeren plaat, het oogijzer. Deze plaat was met ijzeren bouten aan de brandmuur verankerd.

Zie ook het lemma BRANDMUUR in WLD I.6, pag. 29-30.]

brandmuur: *branjkmōr* L 290, 291; **vuurmuur**: *vīrmūr* P 176b; **haardsmuur**: *hē²tsmuār* Q 116; **smeedbedmuur**: *smējbētmūr* L 382; **schutsmuur**: *šōtsmūr* L 299; **voorsteenmuur**:

vörstejnmör L 321; **muur:** *mūr* Q 108; **rug:** *rex* Q 86.

SMIDSKOELBAK

(N 33, 35; monogr.)

[De met water gevulde bak aan de voorzijde van de smidsvuurhaard, waarin gloeiend metaal kan worden afgekoeld.

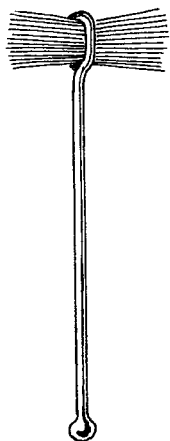
Zie voor het woordtype **kisserd** ook WNT (VII-2), kol. 3142, s.v. *kissen* (4): „gezegd van gloeiend metaal of van vuur dat met water of met een andere vloeistof in aanraking komt.”]

lesbak: *les·bak* L 318b, 371; *leš-* Q 18, 97, 116; *lēš-* L 163, 192a, 213, 289, 290, 291, 321, Q 83, 95; *leš-* Q 99*, 108, 111, 0112; *les-* L 330; *lēš-* L 290, 291; *lēš-* L 165; **afkoelbak:** *āfkēl·bak* Q 86; **koelbak:** *kul·bak* L 159a, 216a, 217; *kōl-* L 299, 382, 432, Q 111, 113, 121, 121b; **waterbak:** *wōtər·bak* K 353, Q 5; *wetər-* P 176b; **trog:** *trōx* P 219; **koelkuip:** *kēlkōwp* Q 83; **waterkuip:** *wajtər·kōp* P 47; **smis(se)tob:** *smestōp* Q 71; **tijn:** *tsij* Q 121; **kisserd:** *kišərt* L 331.

SMIDSVUURSPROEIER

(N 33, 36; N 33, 216)

[Het gereedschap in de vorm van een bezempje, kwast, borstel of gietertje waarmee men water over het vuur sproeit om dit aan de buitenkant te temperen. Door het sprenkelen gaan de kolen samenkoeken waardoor de hitte binnen het vuur blijft. De sproeier wordt soms ook gebruikt voor het afkoelen van smeedstukken. Zie ook afb. 10.]

Afb. 10. smidsvuursproeier van dunne takjes

sproeier: *sprujər* L 192a, 213, 216a; *šprujər* L 290, 291, 299 (om kolen nat te sproeien), 432 (voor het temperen van het vuur), Q 108; *sprōjər* L 289 (voor het afdekken van het vuur); **spruit:**

sprōjt Q 95 (dient voor afkoeling van de wielbanden); **spritsēr:** *špritsər* Q 121b (om kolen nat te houden); **afkoeler:** *āfkēlər* P 176b (om het gruis nat te maken); de volgende opgaven duiden een soort bezempje aan: **wisser:** *wēsər* L 165; **kwast:** *kwās* L 330; **heischrobber:** *hejšrybər* L 290, 291; de volgende opgaven duiden een gietertje of sproeibakje aan: **gieter:** *gītər* L 159a; **tuiteltob:** *tōjtəltōp* P 219.

KOLENGAT

(N 33, 27)

[De plaats onder het smidsvuur waar de smeedkolen opgeslagen werden. Zie ook afb. 6.]

kolengat: *kōləgat* L 192a, 216a; *kōlā-* L 159a, 163, 165, 213, 217; *kōləgāt* L 382; *kqalā-* L 432; *kōləgāt* L 330; **kolenlok:** *kōləlōk* Q 97; *koalā-* Q 18; *kōləlōqak* Q 108; *kōləlōk* Q 111; *kōləlōx* Q 116; **kolenkot:** *kōlənkuot* Q 71; *kuəlākūt* Q 83; *kōwləkōt* P 219; het eerste lid van het volgende woordtype is het Franse *houille*, „steenkool”: **houillekot:** *hōjləkōt* P 47; *hulikot* K 353; **stookgat:** *štōk·gāt* Q 99*; **kolenkelder:** *kwōləkəlar* Q 86; **kelder onder het smidsbed:** *keldər oŋər hət smes·bēt* L 371; **kelder:** *keldər* Q 121b; **kolenkeldertje:** *kōləkeldər·kə* Q 95; **smeedkolenbak:** *šmej·kqaləbak* Q 121; **kolenbak:** *kōləbak* L 299; *kuəlā-* Q 83; **kolenhok:** *kqaləhōk* Q 113; *kōwlən-* P 176b; *kū.lə-* L 289.

SINTELGAT, SLAKKENGAT

(N 33, 33)

[Het gat onder het smidsvuur waarnaar de slakken en sintels worden afgevoerd. Zie ook afb. 6. In Q 5 werden de sintels langs de bovenzijde van het smidsvuur verwijderd met behulp van de *haardstok*. In Q 83 werden de slakken opzij van het smidsbed gegooid en van daaruit vervolgens in een korf.

Zie voor het woorddeel **kraaien-** ook RhWb (IV), kol. 1451 s.v. *Kreie*, „Kohlenschlacke, die Kruste, die das *Gedecks* (Gris) im Ofen bildet, ausgebrannte Kohlen” en *Haust, Dictionnaire Liégeois* pag. 176 s.v. *crahê*, „morceau de houille incomplètement brûlé.”]

sintelgat: *sentəlgat* L 159a, 165, 192a, 213, 216a; *sentəlgāt* L 371; **sintelengat:** *zentjələgāt* L 330; **kraaielok:** *krejəlōqak* Q 108; *krejəlōx* Q 116; **slekkengat:** *slekəgat* L 216a, 217; **sintelbak:** *sentjəlbak* L 290, 291; **kraaienbak:** *krejəbak* Q 111, 113; **gruiskot:** *grōwəskot* K 353; **assenkot:** *asəkot* K 353; **assenbak:** *asəbak* L 299, P 176b; **asbak:** *as·bak* L 289; **pot:** *pōt* L 371; **buis:** *bōjs*, *bōs* P 219.

II.11

SMIDSKOLENSCHOP

(N 33, 28; monogr.)

[Het schopje waarmee men kolen op het vuur doet.]

kolenschup: *kōlāsxōp*; L 192a, 216a; *kōlā-* L 159a, 163, 165, 213, 271; *kū.lā-* L 289; *kōlāšōp* Q 108; *kō.lā-* Q 35; *kōlā-* L 382; *kōalā-* Q 113; *koalā-* Q 18; *kōlāšōp* L 290, 291, Q 95, 97; *kōlā-* L 299, 330; *kyālāšōp* Q 5; *kwōlā-* Q 86; *kuālā-* Q 83; het eerste lid van het volgende woordtype is het Franse *houille*, „steenkool“: **houilleschup:** *hulisxōp* K 353; **koolschup:** *kōlsxōp* Q 71; **haardschup:** *hērtšōp* Q 111; *hēʔtšōp* Q 116, 121b; **smis(se)schup:** *šmesšōp* Q 99*; **vuurschup:** *vjrsxōp* P 47; *vjrsšōp* L 432; *vōr-* L 321 (ook gebruikt om bij te stoken); *vō.r-* L 318b (om gloeiende kolen over te scheppen); **kolenschupje:** *kōlāšōpkā* L 371; **schupje:** *sxōpkā* P 176b; *šōpjā* Q 121; *šypjā* Q 121b; **smis(se)schep:** *smessxep* P 219; **schep:** *sxep* P 219; **schoep:** *sxōp* L 269; **palette (wa.):** *polet* P 176b.

SMIDSKOLEN

(N 33, 29a-b; N 64, 25a add.; monogr.)

[De kolen die door de smid voor het stoken van de smidsvuurhaard worden gebruikt. Het lemma bevat benamingen voor verschillende soorten steenkool.

Onder *vetkool* verstaat men steenkool met twintig tot dertig procent vluchtige bestanddelen. *Cokes* ontstaan wanneer steenkolen in een cokesoven van hun vluchtige bestanddelen worden ontdaan. Zij worden onder meer bij het smelten van ijzererts gebruikt. De term *nootjes* is van toepassing op steenkool waarvan de afmeting varieert van 6 tot 120 mm doorsnede. Zie ook de lemmata NOOTJESKOOL, ANTRACIET, INDUSTRIEKOOL en COKES in WLD II.5, pag. 215 - 217.]

smeedkolen: *smējkōlā* L 321, 371; *šmē-* L 290, 291, Q 97; *smēj-* Q 95 (vetkolen); *smēj-* L 216a; *smējkōlā* L 159a, 163, 382; *šmēj-* Q 111; *šmēj-* Q 116; *šmēj-* Q 0112; *šmējkōalā* Q 113; *šmē-* L 432; *šmēj-* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *smiakuālā* Q 83; *smē.kwōlā* Q 162; **smeedsvetkolen:** *smēts.vetkōlā* L 321; **smis(se)kolen:** *smeskōlā* L 192a; *smeskōʔlā* L 423; *smeskōlā* L 213, 217; *smējs-* L 165, 213; **vette smis(se)kolen:** *vetā smeskōwlā* P 219 (afkomstig van Ougré-Marchaie); **smidskolen:** *šmetskōlā* Q 108; **dikke kolen:** *dekā kōwlān* P 176b; **smidshouille:** *smeshōjlā* P 47; **houille (fr.):** *hōjlā* P 47; **kool:** *kōl* Q 71; **vetkolen:** *vetkōlā* Q 108; *vet-* L 290, 291; *vetkōlā* L 271, 299, Q 111; *vet-* L 159a; *vetkoalā* Q 18; *vetkōalā* Q 113, 121; *vetkū.lā* L 289; **vette kolen:** *vetā kuālā* Q 83; **duitse vetkool:** *dōjtsā vetkōl* L 299; **vetkool:** *vetkōl* L 330; *vet-* Q 99*; **vette antraciet:** *vetā antraset* Q 86; *vetā antrasetā* Q 83 (Kempische

kolen); **halfvette:** *halāfvetā* K 353; **nootjes:** *nōtjās* L 163, 192a; *nōtšās* Q 108; *njātjās* Q 116; **nootjes 2:** *nōtšās twēj* Q 99*; **nootjes 3:** *nōtjās drīj* L 299; **klotjes:** *klōtšās* Q 95; met de volgende term worden mogelijk huisbrandkolen, kolen met een laag percentage vluchtige bestanddelen, bedoeld: **gewassen brand:** *gāwasān brant* P 176b; **cokes:** *kōks* L 269.

SMIDSAS

(N 33, 30)

[De as van het smidsvuur.

Kluitendrek is volgens het Kerkraads Woordenboek (pag. 156) de as van klompen kolengruis, vermengd met leem of van bruinkoolbriketten.]

smis(se)assen: *smes.asā* L 217, P 176b, 219; *smējs-* L 213; **smidsassen:** *šmēts.asā* L 290, 291; **kolenassen:** *kōlāsā* L 321; *kōlāēšā* Q 108; **koolassen:** *kōlēš* Q 116; **assen:** *a.sā* Q 5; *asā* L 165, 289, 299, P 47, Q 71, 83, 95; *āsā* L 192a; *ēsā* Q 99*, 111; *ēš* Q 97; *ēs* Q 0112, 113; *ēs* Q 121b; **as:** *as* L 159a; **kluitendrek:** *klytādre* Q 121b; **plof:** *pluf* L 331.

SINTELS

(N 33, 30; N 33, 39)

[Geheel of half uitgebrande stukken steenkool. Zie voor het woordtype **kraaien** ook de toelichting bij het lemma SINTELGAT, SLAKKENGAT en voor het tweede deel van het woordtype **kraai-oudding** (Q 121) RhWb (I), kol. 149, s.v. *alt-ding*, „die angebrannt, aber nicht vollständig ausgebrannt Kohlenstückchen, die in der Asche liegen.“]

sintels: *sentāls* L 159a, 165 (aaneengeklonterde as), 192a (idem), 213 (idem), 216a, 371, Q 86, 97; *sēntāls* L 163; *sentjāls* L 382; *sejntāls* L 432; **sintelen:** *sentālā* L 217; *zentjālā* L 330; *sejālā* Q 83; **slekken:** *slekā* L 217; **kraaien:** *krejā* Q 35; *krejā* L 432, Q 18; **kraai-oudding:** *kraj-qadenj* Q 121.

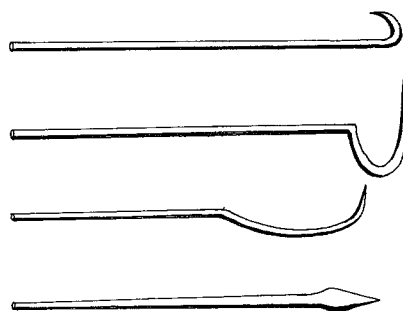
RAKELIJZER

(N 33, 31; N 33, 32)

[IJzeren staaf met een recht of gebogen uiteinde, waarmee de smid de omvang van het vuur regelt en sintels uit het vuur verwijdert. Zie ook afb. 11 en het lemma RAKELIJZER in WLD II.8, pag. 21. Het betreft daar een vergelijkbaar voorwerp dat door de pottenbakker wordt gebruikt.

Zie voor het woordtype **stochelijzer** (Q 121, 121b) ook RhWb (VIII), kol. 720, s.v. *stocheln*, *stöcheln*, „das Feuer, den Ofen (...) schüren mit dem Schürhaken“.]

rakelijzer: *rōkālīzar* L 216a, 269, 299, 331; *rōkāl-* Q 86; *rōgāl-* L 382, Q 97; *rōxāl-* L 330;

Afb. 11. rakelijzers

ruaxələjzər Q 83; **rakelaar:** *rəxalər* Q 71; **stookijzer:** *stəwk. ejzər* P 219; **steekijzer:** *stək. izər* L 371; **kraaienijzer:** *krejəizər* Q 108; **stochelijzer:** *stəxəlizər* Q 121, 121b; **keuterijzer:** *kətərizər* Q 1; **keuter:** *kəjtar* P 176b (platte); **keuterhaak:** *kətərthək* K 353; **vuurhaak:** *vjrhək* L 159a, 382, 432, Q 111, 0112; *vjrhək* Q 86; *vjrhək* L 269, 289, 290, 291; *vjrhək* Q 113; *vjrhək* P 47; **haardhaak:** *hərthək* Q 111; **slekenhaak:** *stekənhək* L 217 (ijzer dat aan één uiteinde J-vormig omgebogen is; wordt gebruikt om sintels uit het vuur te halen); **haak:** *hək* L 213 (ijzer dat aan één uiteinde J-vormig omgebogen is; wordt gebruikt om te krabben); **vuurschup:** *viršep* Q 83 (om sintels uit het vuur te verwijderen); **haardstok:** *hərtstək* Q 5; **haardstek:** *hərtstek* Q 95; *hərt-* L 165, 192a (recht ijzer met aan één uiteinde een knop), 321, Q 5; *hərtstek* Q 99*; *hərt-* L 432; *hərt-* L 299, Q 111; *hərt-* Q 116, 121b; **haardenstek:** *hərstek* L 289; **stek:** *stek* L 159a; **vuurspik:** *viršpek* Q 83 (om de sintels te verwijderen); **spik:** *spek* Q 83;

haardpen: *hərtpen* L 213; **krabber:** *krəbər* L 216a; **pook:** *puək* L 290, 291; **kraaienstaaf:** *krejəštəf* Q 113; **sintelstoter:** *sentəlstötər* L 217 (om de sintels los te stoten); **ijzeren bol:** *ejzərə bəl* Q 83 (stang met driehoekige knots om sintels los te trekken); **priem:** *prēm* L 271; *brēm* L 290, 291; **pen:** *pen* L 371; het volgende woordtype duidt een tang aan om de sintels uit het vuur te halen: **sintelentang:** *zentjələtanj* L 330.

SMIDSOVEN

(N 33, 38; N 33, 190)

[Oven voor het smeden van zwaar grofsmidswerk, krukassen, schroefassen e.d. De *gloeioven* wordt ook gebruikt voor het solderen van grote voorwerpen met hardsoldeer. Zie ook het lemma OVEN VOOR (HARD)SOLDEERWERK.

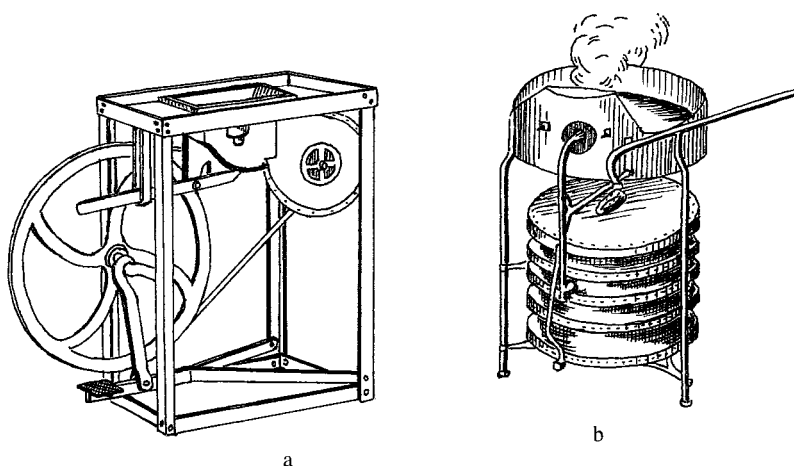
Volgens de invullers uit L 290, L 291, L 299 en Q 5 trof men een dergelijke smidsoven in de werkplaats van de smid slechts zelden aan maar was het eerder een werktuig dat bij grote bedrijven werd gebruikt.]

vlamoven: *vlamövä* L 321; *vlamövä* Q 111; **weloven:** *welövä* Q 99*; *welövä* L 331; *welöwvən* P 176b; **gloeioven:** *gləjövə* L 321, Q 99*; *gləjövə* L 330, 382; *glj-* Q 108; **zwaar smeedsvuur:** *šwəʔr šmets.vjrhək* Q 121b.

VELDSMIDSE

(N 33, 308; N 64, 24; N 66, 10a)

[Een verplaatsbare kleine smidsvuurhaard zonder schoorsteen. De veldsmidse bestaat uit een ijzeren vuurhaard in een metalen gestel waaronder een blaasbalg of ventilator is aangebracht die met de hand of met de voet in beweging kan worden gezet. Zie ook afb. 12.]

Afb. 12. veldsmidse met ventilator (a) en met tonblaasbalg (b)

II.11

veldsmis(se): *veltsmes* L 192a, 210, 216a, 246, 266, Q 95; *vēlt-* Q 5; *velt-* L 213, 217; *veltj-* L 289, 331, 423; *veltsmējs* L 159a; *velt-* L 165; **voetsmis(se):** *vūtsmes* P 176b; **smisje:** *šmeska* Q 99*; **veldsmidse:** L 271, Q 117, 118; *veltsmets* L 291; *veltj-* L 321, Q 18; *veltsmets* L 299, Q 98, 111, 116; *veltj-* L 329, 330, 382; *veltjśmets* L 290, 291; **veldsmeed:** *veltsmet* Q 113, 121, 121b, 121c; **smis(se)vuur:** *smes.vūr* L 414, 423; **smis(se)bed:** *smes.bet* Q 88.

HOUTSKOOL

(N 64, 25a)

[Houtskool, door de loodgieter gebruikt om solderbouten te verwarmen.

Zie voor het woordtype **krikkelkool** ook WNT (VIII¹), kol. 264, s.v. *krik (II)*: „In Limb., de Kempen en Brab. eene benaming voor houtskool, inzonderheid brandende houtskool.”]

houtskool: *hōtskqal* Q 117, 118, 121c; **krikkelkool:** *krexalkqal* Q 121c.

DOOFPOT

(N 64, 25b)

[Metalen pot met deksel waarin brandend houtskool wordt gedooft.]

doofpot: *dqwfopot* L 423.

SMIDSHAAK

(N 33, 37)

[Werktuig in de vorm van een vaste of draaibare haak aan de muur of een al dan niet verplaatsba-

re schraag, waarmee de smid lange stukken ijzer ondersteunt die in het vuur liggen. Zie ook afb. 13.

In L 290 en L 291 werd gebruik gemaakt van een losse standaard met rol. Ook de opgave *steunrol* uit Q 108 lijkt te wijzen op een statief waarop een rol is aangebracht. De *driepoot* uit Q 113 was een los toestel, rustend op drie poten, waarvan het steunend gedeelte met behulp van schroefdraad op de gewenste hoogte kon worden gedraaid.]

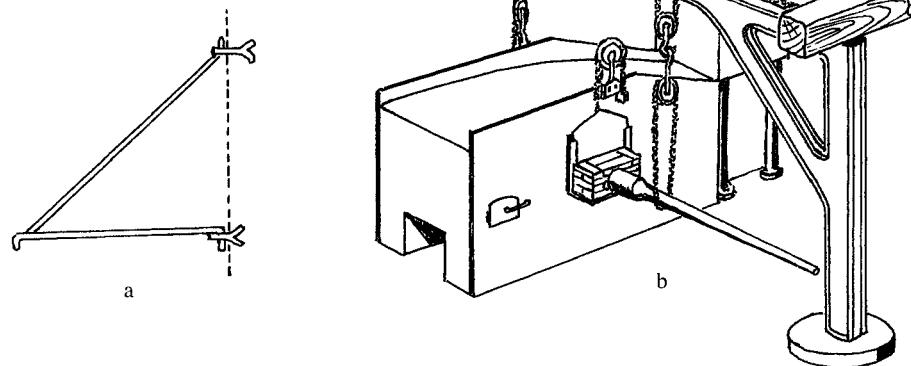
smis(se)haak: *smeshōk* P 219; **steunijzer:** *stōnizār* L 217; **hulprek:** *hōlaprek* L 289; **console:** *konzql* L 299; **steunrol:** *stōnrql* Q 108; **drie-/drijpoot:** *dripora.t* L 432; *drējpuat* Q 113 (verplaatsbaar); **losse staander:** *lōsā stōndār* L 321; **staander:** *stōndār* L 382; **paardje:** *pjejka* Q 71; **bok:** *bok* L 432, Q 83, 95, 111 (vast en verplaatsbaar); **bokje:** *bokskā* Q 95 (verplaatsbaar); **ezel:** *ejzāl* P 176b; **schraag:** *šrāx* Q 116; *šrōx* Q 86; *sxrāf* P 47.

Het aambeeld en aambeeldachtige gereedschappen

AAMBEELD (zie kaart)

(N 33, 40; N 33, 49; N 33, 50; S 1; R 14, 8b; L 1a-m; L 1u, 2; L 17, 9; L B1, 201; N 64, 32a-b; N 66, 13a-b; monogr.)

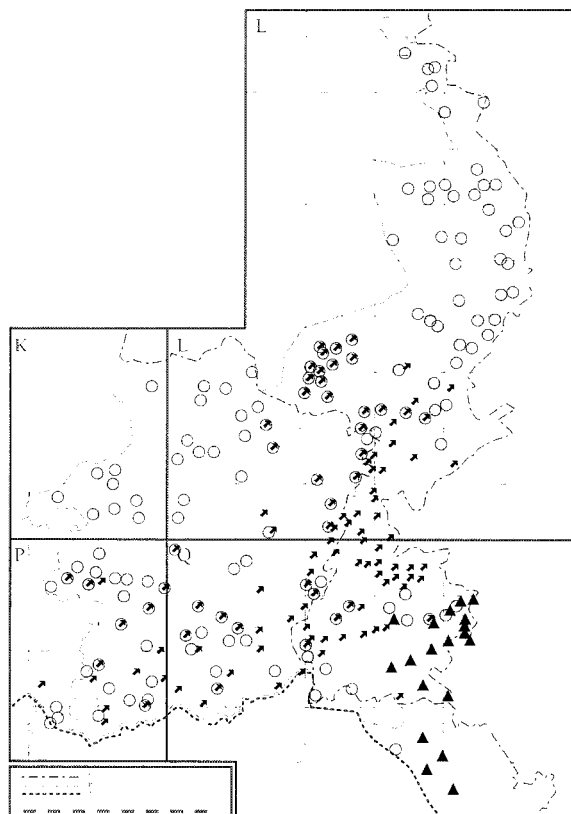
[Een gietijzeren of stalen blok waarop de smid het smeedwerk uitvoert. Aan één of twee zijden van het aambeeld kan een *hoorn* zijn bevestigd,

Afb. 13. hulpgereedschap voor ondersteuning
a: steunijzer
b: hijswerktuig

AAMBEELD

- aanbeeld
- aanvilt
- ▲ amboss (d.)

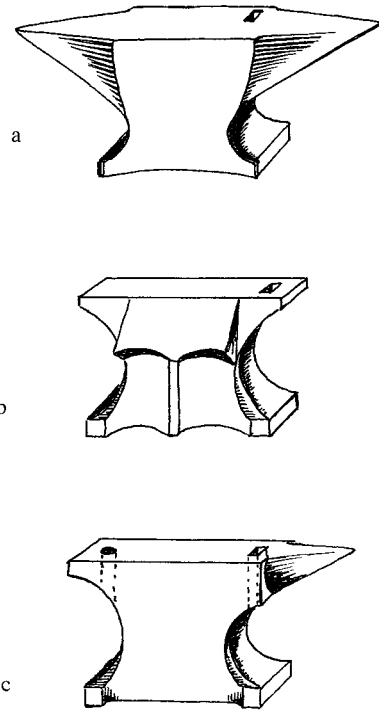

een puntig uitsteeksel waarop ijzer kan worden gebogen. De vlakke bovenzijde van het aambeeld, de *baan*, wordt gebruikt voor het smeedwerk. In de baan zijn soms één of meer gaten aangebracht waarin gereedschap zoals de schroodbeitel en de tas kunnen worden geplaatst. Vgl. ook afb. 15.

De invuller uit Q 121 kende drie soorten aambeelden: 1. het aambeeld met twee ronde hoorns; 2. het aambeeld met één ronde en één vierkante hoorn; 3. het aambeeld met één hoorn en een stuikblok. Ook andere respondenten vermeldden deze drie aambeelden. Vgl. ook afb. 14. In L 382 kende men ook nog een aambeeld dat speciaal gebruikt werd bij het aanbrengen van de kap op vijlbladen. Het bovenvlak van dit aambeeld was van zacht roodkoper vervaardigd. Zie ook het lemma VIJLKAP.]

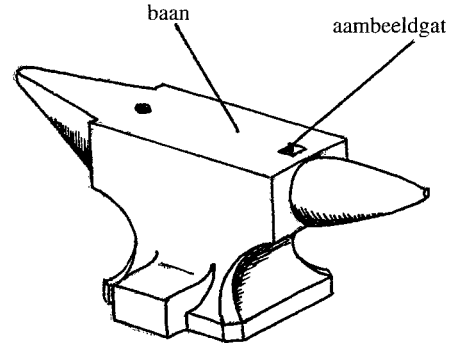
aanvilt: *ānvelt* P 176b; *aənvel* Q 167; *anvel* Q 88; *ānvel* Q 160; *ā.nvelt* Q 2; *ānvelt* P 118, Q 88, 96a, 102; *ānveltj* L 288, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 371, 372, 378, 420, 427, 434a, Q 9, 22; *ānveltš* L 422; *ānveltjš* L 423; *ānveltš* Q 10; *anveltš* L 360; *ānvelt* Q 98; *ānve.ltj* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a,

318b, 318d, 318e; *ānveltj* L 293, 320, 321, 331; *ānveltj* L 371; *ānvelt* Q 78; *ānveltj* P 119; *āvelt* Q 207; *āveltj* L 381; *āveltj* L 382, 433; *āveltj* Q 20; *avelt* Q 32a; *aveljtj* L 377, 379, 380, 382, 425, 426, 429, 430, 431, Q 14, 16, 21, 27, 30, 32, 33, 34, 35; *aveljt* L 387; *aveljtj* L 432; *āvelt* Q 1; *(h)ōvelt* Q 93; *hānveltj* L 368; *hāveltj* Q 29; *dāveltj* L 432; *q̄nvelt* P 164, 183, Q 72; *q̄wnvelt* P 219; *q̄nvel* Q 168; *q̄nvelt* Q 80, 156; *q̄nveltj* P 53; *q̄nvōlt* P 50; *q̄nvilt* Q 71; *q̄nvilt(t)* Q 162; *q̄nvi-ilt* P 176, Q 78; *q̄wānviltj* P 188; *hōnvelt* Q 78; *q̄nvelt* P 197; *envelt* P 48; *ānvelt* L 416, 418, Q 88, 96c, 98, 101, 103, 104a; *ānveltj* L 317, 326, Q 7; *ānveltj* L 422; *ānvelt* Q 97; *ānvelt* Q 12, 38, 97, 99*; *ānveltj* L 288, 289, Q 9; *ānve.ltj* L 424; *ānveltjš* L 423; *q̄nvelt* Q 83; *q̄mvel* Q 102; *q̄wmvel* Q 179; *q̄nvelt* Q 74, 95; *q̄mvel* Q 188; *q̄mvelt* Q 86, 95; *q̄mvel* Q 5; *hāmvelt* Q 113; *hāmvelt* Q 101, 105, 111; *hāmvelt* Q 110; *hōmvelt* Q 86; **aanbeeld:** *ānbēlt* K 358, L 217, 249, 250, 268, 271, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 355, 417, P 54, 173, Q 1, 99; *ānbēlt* P 50; *ānbēltj* L 265c, 321, 323, 327, 330, 332, 374; *ānbēltj* L 357; *ānbēltš* L 360; *ānbēlt* L 165, 246a, Q 158; *ābēlt* K 353; *ēnbēlt* L 164; *q̄nbēlt* P 119,

Afb. 14. a. Frans aambeeld
b. Duits aambeeld
c. Engels aambeeld

121; *q̄nbēlt* P 118, Q 187, 193, 198; *q̄ānbēlt* Q 72; *q̄nbēłt* P 58; *ānbelt* L 210, 215, 215a; *ānbeltj* L 291; *ānbelt* L 290; *q̄ānbelt* P 57; *q̄nbelt* Q 83; *ānbēlt* L 364; *ānbēltj* L 292; *ānbēlt* L 422; *ānbēlt* Q 77; *q̄nbelt* Q 113; *q̄ānbelt* P 47; *q̄ānbēlt* P 52; *ānbēłt* Q 71; *q̄ānbēlt* Q 74; *q̄ānbēlt* Q 162; *ānbilt* P 46; *ānbilt* P 171; *ānbilt* L 245, 246; *ānbiltj* L 318b; *ānbiltj* L 289; *q̄nbilt* K 359; *q̄nbilt* P 218; *q̄nbilt* P 197; *q̄nbilt* P 186; *ānbēlt* L 329; *ānbēlt* K 318, L 163, 269, 271, 299, 313, 316, 360, 371, 372, 385, 413, 414, Q 2, 11, 97, 108, 117, 118, 196; *ānbēłt* P 211; *ānbēltj* L 317, 320, 321, 326, 329, 368, 370; *ānbēltj* L 360; *ānbēłtš* L 316a; *ānbēltj* L 329; *ānbēlt* Q 0112; *ānbēlt* L 286, 313, 420, P 51, Q 12; *ānbēltj* L 290, 291; *ānbēłtš* Q 10; *ānbēltj* L 317; *ānbēlt* L 286; *ānbēlt* K 358, L 159a, 165, 191, 192a, 211, 213, 216, P 171, Q 12; *ānbēlt* K 360; *ānbelt* L 209, 210, 213, 216a, 217, 266, 267, Q 2, 249a; *ānbeltj* Q 39; *ānbēłt* L 313; *ānbelt* K 278, 315, 316, 353, 357, 359, L 314, P 47, 48, 210a, Q 75; *q̄mbēlt* P 48; *q̄mbēlt* Q 95; *q̄mbēlt* L 352, P 176, Q 3, 4, 89, 175; *q̄mbēlt* P 192; *q̄mbēlt* L 244b, Q 83, 95; *q̄mbēlt* P 176; *q̄mbēlt* L 312; *q̄mbēltj* Q 1; *q̄mbēlt* Q 79, 158;

Afb. 15. aambeeld met stuikblok

q̄mbēlt P 179; *q̄mbēłtš* Q 10; *q̄mbēłt* P 196; *ōmbēlt* P 47; *āmbiltj* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *āmbilt* L 248; *āmbilt* L 353, 414; *āmbilt* P 55; *āmbilt* L 354, P 171; *q̄(ā)mbilt* Q 83; *q̄mbilt* K 359; *q̄mbilt* P 213; *q̄mbilt* P 176; *q̄mbilt* L 353; *hoāmbēlt* P 197; **amboss** (d.); *ambos* Q 111, 113, 116, 117b, 118, 202, 203, 208, 259, 278; *a.mbos* Q 284; *āmbos* Q 113, 116; *āmbos* Q 253; *ambos* Q 117, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 253; *āmbos* Q 222; **smidsamboss**; *šmets.ambos* Q 111; **smis(se)blok**: *smes.bløk* P 176; **blok**: *bløk* L 356.

BAAN VAN EEN AAMBEELD

(N 64, 32c; N 66, 13c)

[Het bovenvlak van het aambeeld waarop het smeedwerk wordt uitgevoerd. In de baan kunnen één of meer gaten zijn aangebracht waarin verschillende soorten gereedschap geplaatst kunnen worden. Zie ook afb. 15 en het lemma AAMBEELDGAT.]

vlakke baan: *vlakə bān* Q 117, 118; **baan**: *bān* L 329, Q 98; **werkvlak**: *werəvlak* L 423.

AAMBEELDGAT

(N 64, 32e; N 66, 13e)

[Het gat of elk van de gaten in de baan van een aambeeld. In het aambeeldgat kunnen verschillende werktuigen worden vastgezet zoals de schroodbeitel en de tas. Zie ook afb. 15.]

schroodgat: *šrōt.gāt* L 329 (voor de schroodbeitel); **schrooigat**: *šrōjgāt* L 329; *šruj*– L 423; **lok**: *lōk* Q 98; *lōk* Q 117, 118; **kot**: *kōt* L 414.

AAMBEELDHOORN

(N 33, 42; N 64, 32f; N 66, 13f)

[Het puntige uitsteeksel of elk van de twee puntige uitsteeksel van een aambeeld, waarover

ijzer rond kan worden gebogen. De hoorn kan in doorsnede zowel kegelvormig als vierkant uitgevoerd zijn. Er bestaan ook aambeelden die van beide uitvoeringen zijn voorzien.]

aambeeldshoorn: *ambelishorn* L 217; **hoorn:** *hörn* L 216a, Q 95; *hörn* L 192a; *hōrā* L 290, 291, 321, 414; *hō²rā* L 271; *hōrā* L 299, 330, 331; *hōwārān* K 353; *hwārā* Q 98; *hōrā* L 329; *at hōr* Q 121c; *hō²r* Q 116; *hō²r* Q 121b; *hōrā* Q 113; *hōr* Q 117, 118, 121 (rond); *hōn* L 159a, 165; *hyān* Q 5; **ronde hoorn:** *rondā hūrā* L 289; **spitschoorn:** *špetshō²rā* Q 108; **vierkantige hoorn:** *vērcentjegā hūrā* L 289; **speerhaak:** *špērhōk* L 432, Q 99*; *špēr-* Q 111; *spejrhok* P 219; **speer:** *špēr* Q 121 (vierkant); **pin:** *pen* P 47, 176b, Q 86; **tip:** *tep* Q 71; **spits:** *spets* L 371; **punt:** *pōnt* Q 117, 118; **toren:** *tōrā* L 382.

STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD

(N 33, 55; N 66, 13d)

[Een zwaar, gietijzeren blok aan de voet van het aambeeld waar men werkstukken op kan stuiken. Zie ook afb. 15 en het lemma STUIKEN.]

stuikblok: *št'uk.blōk* L 329, 330; *štuk-* L 299, Q 98, 111 (uitsteeksel aan de voorzijde van het aambeeld), 116; **stuitblok:** *štjūt.blōk* L 290 (zit opzij aan het aambeeld vast), 291 (idem); *štū.t-* L 330; **stuiklaat:** *stukplāt* L 216a; *štūxplāt* Q 121b.

BLOK VOOR AAMBEELD OF KLEIN GEREEDSCHAP

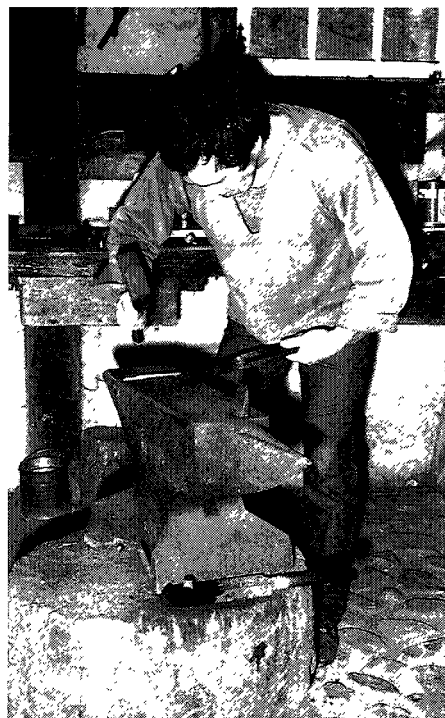
(N 33, 41; N 64, 32g; N 66, 13g; N 64, 32d; N 66, 13d; N 66, 5b; monogr.)

[Het houten blok waarop aambeeld, speerhaken, staken etc. geplaatst worden. Het bestaat doorgaans uit het onderste, dikke gedeelte van de stam van een taaie boomsoort. Zie ook afb. 16. Bij de koperslager uit L 210 vormde het *blok* de basis voor de *eziel*, een aambeeldachtig hulpgereedschap dat bestond uit een soort stang waaraan aan één uiteinde een bolle of platte verhoging was aangebracht. In de bovenzijde van het blok waren gaten met verschillende diameters aangebracht die werden gebruikt wanneer in een metalen plaat een bol vlak moest worden geklopt. Vgl. ook de toelichtingen bij de lemma's EZEL en MATRIJS, HOLBLOK.

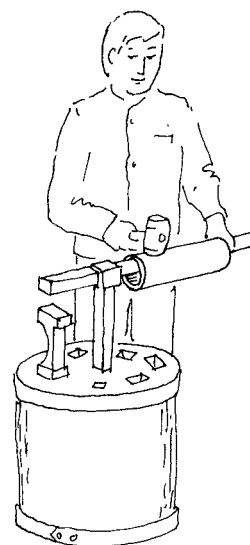
Zie voor het woordtype **knoer** ook RhWb (IV) kol. 1069, s.v. *Knurz*: „knorriges Stück Holz, Baum-, Aststumpf, Wurzel, schwer spaltbar”.

De tussen [...] geplaatste vormen zijn fonetisch gedocumenteerd in het lemma AAMBEELD.]

aanviltblok: *[aanvilt]blōk* L 321 (werd gemaakt van een eiken stronk), 382, 432, P 176b, 219, Q 99*; **blok van het aanvilt:** *blōk van at. [aanvilt]* L 423 (meestal het onderste deel van eikeboom), Q 5; **aanviltblok:** *ānve.ltjs.blōk* L 318b;

Afb. 16. aambeeld en aambeeldblok in de smidse uit Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk; rechts voor op de baan van het aambeeld een schroodbeitel; aan de voet van het aambeeld een nagelijzer.

Afb. 17. blok voor klein gereedschap

II.11

āveljts.bløk Q 20; **aanbeeldblok**: [*aanbeeld*]-*bløk* L 217, 329, Q 18; **ambossblok**: [*amboss*]*bløk* Q 111, 113; **aanblok**: *āmbłøk* L 371; **ezelenblok**: *ēzalabløk* L 329; **boomblok**: *bqwmbløk* Q 108; **houten blok**: *hqtā bløk* K 353; **blok**: *bløk* L 210 (voor speerhaak en staken), 289, Q 83, 86, 95, 0112, 116, 117, 118, 121b; **aanbeeldklos**: *ambeltklōs* L 213; **aanbeelds-klos**: *ambēltsklōs* L 192a; **aanbeeldvoet**: *ōmbēlt.vut* P 47; **voet**: *vōt* L 290, 291, Q 117, 118; *vos* Q 121, 121c; **stoel**: *štōl* Q 98; **klots**: *klōts* L 216a, 290, 291; **klos**: *klōs* L 159a, 163, 165; **knoer**: *knūr* L 299; *knōr* L 331; **boomvot**: *bqwmvōt* Q 108; **vot**: *vōt* L 423 (onderste deel van eikeboom); **kont van de boom**: *kōnt van nā bōm* Q 83; **kont**: *kōnt* Q 88.

TASGAT

(N 64, 32h; N 66, 13h)
[Gat in het blok waarin de staart van een tas of speerhaak geplaatst kan worden. Zie ook de toelichting bij de lemmata SPEERHAAK en TAS.]
tasseaugat: *ta`sgat* Q 88; **taslok**: *taslō`k* Q 117, 118; **spaarlok**: *špārlōx* Q 121c (mv. -*lōxār*).

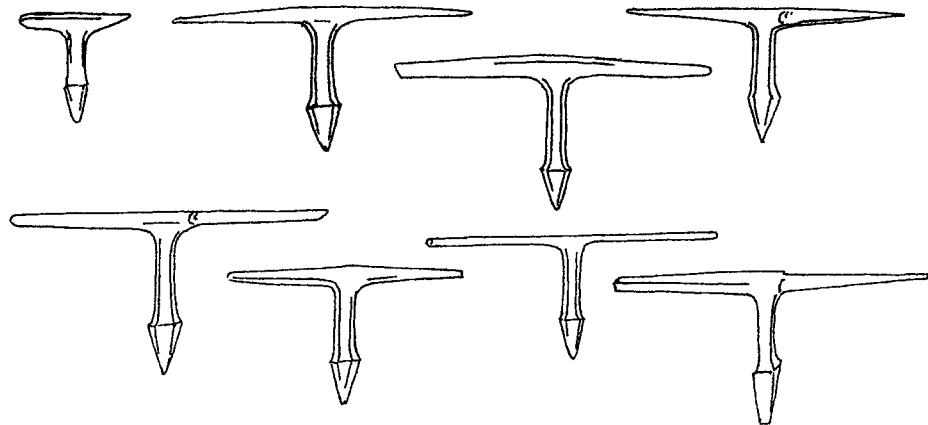
SPEERHAAK

(N 33, 43; N 64, 34a-c; N 66, 14a-c)
[Een klein soort aambeeld met twee spitse hoorns dat door metaalbewerkers wordt gebruikt bij het smeden van kleine voorwerpen, het buigen van kleine ringen en het haaks omzetten van stroken plaatijzer. Doorgaans is één hoorn rond en de andere vierkant. De speerhaak wordt met zijn staart, het aangepunte uiteinde aan de onderzijde van het werktuig, in een houten blok of in

de bankschroef vastgezet. Zie ook afb. 18 en 19. De woordtypen **varkensrug** (Q 117, Q 118), **korte ezel** (L 329) en **klopijzer** (L 423) zijn benamingen voor een kleine speerhaak waarvan het werkvlak een lichte bolling vertoont. Het werktuig wordt door Van Houcke (pag. 98) *ketelmakersbegorie* genoemd. Het woordtype **kromme staak** (L 329) is de benaming voor een L-vormige speerhaak. Dit gereedschap wordt door Van Houcke (pag. 97) *plaatwerkersbegorie* genoemd.]
speerhaak: *spērḥōk* L 210; *špēr-* L 329, Q 98, 99*, 121c (mv. -*hōāk*); *spēr-* L 382; *špēr-* L 330, Q 111; *spēr-* L 217, 246, 266; *spēr-* L 165, 192a, 213; *spērōk* L 423; **speerhoek**: *spērḥōk* L 289 (mv. -*hōk*), 321 (om plat en rond te smeden); **zweefstok**: *zwefstōk* L 210; het volgende woordtype duidt een L-vormige speerhaak aan: **kromme staak**: *kromā štāk* L 329; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een kleine speerhaak waarvan het werkvlak een lichte bolling vertoont: **varkensrug**: *verkānsrōk* Q 117, 118; **korte ezel**: *kōrtā ēzal* L 329; **klopijzer**: *klōp.īzār* L 423.

SCHROODBEITEL

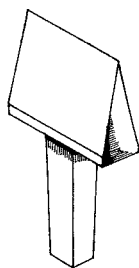
(N 33, 44)
[Brede, zeer korte beitel die met zijn staart in het gat van het aambeeld geplaatst wordt. Op de schroodbeitel kunnen gloeiende staven ijzer doorgehakt worden. Zie ook afb. 20.]
schroodbeitel: *sxrōt.bejtāl* L 216a; *šr`ōt-* L 330; *šrōt-* Q 95; *sxrū.t-* L 289; *šrōt-* L 290, 291, 321, Q 108, 111; *šrōt.bejtāl* Q 113; *šrōt.bēsāl* Q 121b; *šrōjbejtāl* L 299; **schroder**: *šrōdar* Q 116; *šryōdar* Q 121; *sxrj`r* L 271; *šrj`r* L 290, 291; *šrōjār* L 382; *sxrōr* L 192a, 213, 217;

Afb. 18. speerhaken

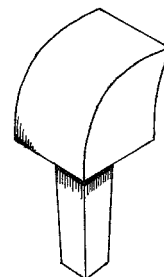

Afb. 19. speerhaak op blok voor klein gereedschap (koperslagerij Openluchtmuseum Bokrijk)

Afb. 20. schroodbeitel

šrōr L 321; **schrood**: *sxrōj* L 165; *sxrōj* L 159a; **afslagbeitel**: *āfslāx.bejtāl* L 331; **splijtbeitel**: *šplū.bejtāl* Q 97; **vuurbeitel**: *vijr.bejtāl* L 432; **warmbeitel**: *werambejtāl* Q 99*; **koudbeitel**: *kōwt.bejtāl* Q 0112; **amboss-schroodbeitel**: *ambōsšrōtbejtāl* Q 111; **aanviltbeitel**: *ānvelt.bejtāl* P 176b; **aanbeeldbeitel**: *ōmbēlt.bētāl* P 47; **beitel van het aanvilt**: *bētāl* van *at q̄mwēl* Q 5; **beitel van de aanvilt**: *bejtāl* van *dān q̄wnvelt* P 219; **beitel**: *bētāl* Q 86; *bētāl* Q 71; **het mes**: *at mets* Q 121b.

Afb. 21. kromme schroodbeitel

KROMME SCHROODBEITEL

(N 33, 117)

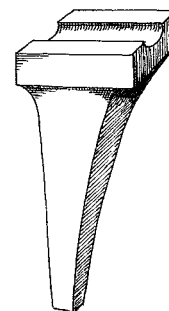
[Schroodbeitel waarvan het werkvlak gebogen is. De kromme schroodbeitel wordt volgens Van der Wal (pag. 76) gebruikt als draagvlak bij het smeden van scherp overgewerkte profielen. Zie ook afb. 21.]

kromme schroodbeitel: *kromā šrōt.bētāl* Q 113; **kromme ritsbeitel**: *kromā rets.bejtāl* Q 111 (wordt gebruikt daar waar men met de rechte beitel niet bij kan); **ronde schroodbeitel**: *ronā šrōt.bēsāl* Q 116; **hoofdbeitel**: *hōf.bejtāl* L 330; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Duitse *Röhre*, „pijp, buis”: **reurenbeitel**: *rōrābēsāl* Q 121b; **stansbeitel**: *stans.bejtāl* L 382; **schroodbeitel**: *šrōt.bejtāl* Q 99*; *šrōt*- Q 108; *sxrūt*- P 176b.

GLEUFSTAAK

(N 33, 212; N 64, 35b; N 66, 16b)

[Ijzeren staak waarbij in de vlakke bovenzijde een groef of geul ingevijld is. De pinvormig uitlopende onderzijde van het werktuig wordt in het gat van het aambeeld geplaatst. De gleufstaak wordt als ondergrond gebruikt wanneer men in een metalen plaat een geul wil slaan. Zie ook afb. 22.]

Afb. 22. gleufstaak

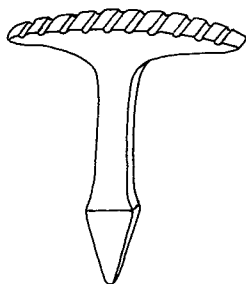
II.11

gleufstaak: *glōfštāk* L 329; **gleuftas:** Q 121c; **holle tas:** *hōl, hol teš* Q 98; **felsijzer:** *fēls·īzər* L 299; **groefijzer:** *gruf·īzər* L 382; **staak:** *stāk* L 213; **pijpenstaaf:** *pīpastāf* L 321; **ezel:** *ēzəl* L 321; **matrijs:** *mātrējās* P 47; **vorm:** *vōrəm* Q 111.

VOORIJZER

(N 64, 34d; N 66, 14d)

[Klein aambeeldje met gleuven dat wordt gebruikt voor het maken van groeven in metalen platen. De bovenzijde van het werktuig kan vlak of bol zijn uitgevoerd. Volgens Van der Kloes en Risch (pag. 156) dient het ook om metaaldraad en dunne staven half rond te smeden. Zie ook afb. 23.

Afb. 23. voorijzer

Volgens de invuller uit L 210 werd het *voorijzer* gebruikt samen met de *voorhamer*.]

voorijzer: *vōrīzər* L 210; *vōr-* L 266; *vōrīzər* L 246; **groefijzer:** *gruf·īzər* Q 88; **rilijzer:** *relīzər* L 329; **groevenzetijzer:** *gruvəzets·īzər* Q 121c; **ijzer voor de voren derin te slaan:** *īzər vōr dā vōrā dāren tō slōn* L 291; **geribde staak:** *gərebdā štāk* Q 117, 118; **staak:** *štāk* Q 121c.

VOREN

(N 64, 34e; N 66, 14e)

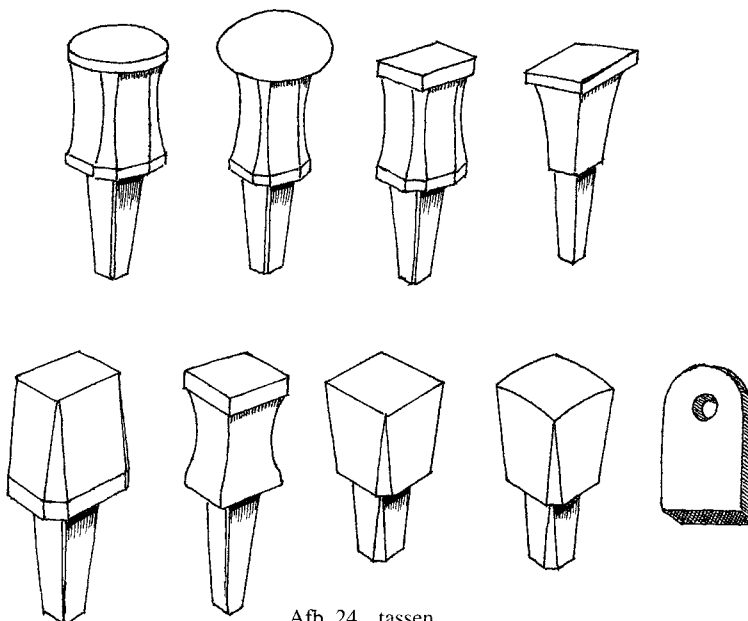
[Met behulp van de gleufstaak of het voorijzer groeven in een metalen plaat maken.]

voren: *vūrə* Q 117, 118; **uitribben:** *ūtřōbā* L 423; **ribben:** *rōbā* L 329; **groeven:** *gruvə* Q 88; *grōvə* L 329; **groeven in plaat maken:** *gruvə e plāt māxə* Q 121c; **gleuven:** *glōvə* L 329; **ritsen:** *retsə* Q 98.

TAS

(N 33, 46; N 33, 48; N 64, 35a-b; N 66, 16a-b; monogr.)

[Een klein aambeeldje dat met zijn pinvormig uitlopende onderzijde in het aambeeldgat of tasgat wordt geplaatst of tussen de bekken van een bankschroef wordt geklemd. Zie ook de lemma-ta AAMBEELDGAT, TASGAT en BANKSCHROEF. De tas wordt door de smid onder meer gebruikt ter ondersteuning bij klinkwerkzaamheden en bij het vlakmaken van platen. De koperslager gebruikt het werktuig ook bij het *drijven*. Daarbij

Afb. 24. tassen

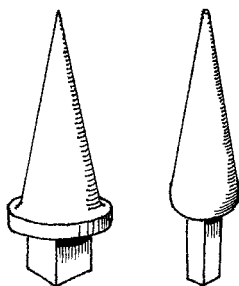
wordt plaatmateriaal met behulp van diverse hamers zodanig bewerkt, dat er holle en bolle plaatsen in ontstaan die uiteindelijk de vorm van het werkstuk bepalen. De tas kan daarom dus diverse vormen hebben, afhankelijk van de werkzaamheden die ermee moeten worden verricht. Zie ook afb. 24.]

tas: *tas* L 159a, 165, 192a, 210, 213, 217, 246, 266, 271, 291, 299, 321, 329, 330, 423, 432, Q 2, 5, 88, 95, 99*, 121c; **taats:** *tāis* L 289, 290, 291, Q 121; *tāš* L 331; **klein aanvilt:** *klejn ānvelt* P 176b; **aanviltje:** *ānviltjā* Q 71; **amboss-je:** *āmbōskā* Q 113; **moule (fr.):** *mulā* L 414; **taque (fr.):** *tak* P 219; **ronde tas:** *ronjā tas* Q 121c; **ronde chasse (fr.):** *ronđā šas* P 176b; **ronde vlaktas:** *ron vlaktes* Q 98; **platronde tas:** *platronđā tas* L 210; **platte ronde tas:** *platā ronjā tas* L 329; **tas met ronde kanten:** *tas met ronjā kantā* L 299; **ronde platte tas:** *rōnjā platā tas* L 246, 266; **bolle tas:** *bol tas* Q 121c; *bql* ~ L 330; **boltas:** *boltas* L 210, 246, 266; **bolkoftas:** *bolkoftas* L 329; **vlakke tas:** *vlakā tas* L 299; **platte tas:** *platā tas* L 246, 266, 330; **platte chasse (fr.):** *platā šas* P 176b; **tapse platte tas:** *tapsā platā tas* L 329; **vierkante platte tas:** *vērkanjtjā platā tas* L 329; **platvierkante tas:** *platvīrkantā tas* L 210; **vierkantige chasse (fr.):** *vīrkantegā šas* P 176b; **driekantzet:** *drikantzēt* Q 111; **drie-/drijecke:** *drejek* Q 116 (tas waarvan de baan een v-vormige inkeping heeft); **hoektas:** *hōktas* L 321; **lepeltas:** *lēpaltas* L 321; **rondzet:** *rontzēt* Q 111; **vormpin:** *vērampen* Q 83.

KEGELVORMIGE TAS

(N 33, 48)

[Een kegelvormig aambeeldje dat met zijn pinvormig uitlopende onderzijde in het aambeeldgat of tasgat wordt geplaatst of tussen de bekken van een bankschroef wordt geklemd. Het werktuig wordt gebruikt om er kleine metalen voorwerpen, zoals ringen en schakels van kettingen, op te vormen. Zie ook afb. 25.]

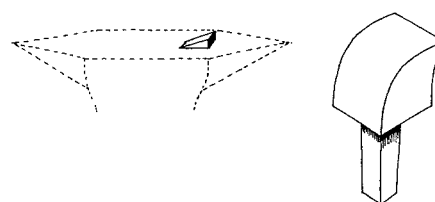
Afb. 25. kegelvormige tas

spitshoorn: *špetskhōrā* Q 108; **hoorn:** *hōrā* L 217; *at hōrā* Q 121b; *at hōrā* Q 111 (voor het opronden van gaten); **opronder:** *opronjār* L 290 (voor het maken van koppen aan rond en vierkant ijzer), 291 (idem); **kettelpen:** *ketēlpēn* P 219.

BUIGIJZER

(N 33, 45-46; N 33, 55)

[Een driehoekig blok ijzer met aan de onderzijde een pin, dat in het aambeeldgat wordt geplaatst en wordt gebruikt om er met behulp van een hamer stukken ijzer op te buigen. Zie ook afb. 26.]

Afb. 26. buigijzers

buigijzer: *bōwx·ejzār* P 176b; *bōjx·īzār* L 371; *bījāx-* L 216a, 217; *bōx-* Q 121b; **plooijijzer:** *plū·ējāzār* P 47; **tranche (fr.):** *trānš* P 219; **aanvilttoren:** *āveltjōrā* L 382; **toren:** *tōrān* L 371; *tōrā* L 321; *tōrā* L 213; **torentje:** *tōrkā* L 432; **blokje:** *blōkskā* P 47; **mal:** *mal* Q 108; **center:** *sentār* L 331; **hoorn:** *hōrn* L 192a; *hōrn* L 159a, 165; *hōrā* L 331; *hōrā* Q 99*; *hōrā* L 271; (*h)uān* Q 83; *hōrā* Q 111; *hōrā* Q 0112; **hoorn-tje:** *hōrākā* Q 113; *hōrāntšā* Q 95.

DOORN

(N 33, 338)

[Kegelvormig stuk metaal dat men in de hand kan houden terwijl men er ringen en kettingschakels op smeedt. Zie ook het lemma KEGELVORMIGE TAS. Het betreft daar een vergelijkbaar werktuig dat echter in het aambeeldgat wordt geplaatst.]

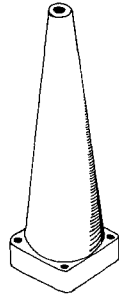
doorn: *dōrn* L 216a; **handkegel:** *hanjtkēgāl* L 290, 291; **ringmaatijzer:** *reŋkmōt·īzār* L 382; **toren:** *tūr* Q 121b; **oortje:** *ōrkā* Q 116; **stomper:** *stumpār* P 219; **pin:** *pen* P 47.

SUIKERBROOD, RINGHOORN

(N 33, 54)

[Een afgeknotte kegel van gegoten ijzer die wordt gebruikt bij het rond en taps smeden van (wiel)banden. Zie ook afb. 27.]

ringhoorn: *reŋkhōrā* L 299; **kegel:** *kējgāl* Q 5; *kejgāl* L 371; **plooibol:** *plū·jbol* P 219; **rekmal:**

Afb. 27. suikerbrood

rekmal Q 108; *zetmal*: *zetmal* Q 108; *vorm*: *voram* L 290, 291.

LEEST

(N 33, 248)

[Lange, ijzeren pin die wordt gebruikt bij het smeden van ring- of buisvormige werkstukken. Het te bewerken voorwerp wordt vóór het smeden over de leest heen geschoven, waardoor verhinderd wordt dat het tijdens het smeden beschadigd raakt. Volgens Kuyper (pag. 191) werd de leest met leemwater bestreken om te voorkomen

dat werkstuk en leest aan elkaar gesmeed zouden worden.]

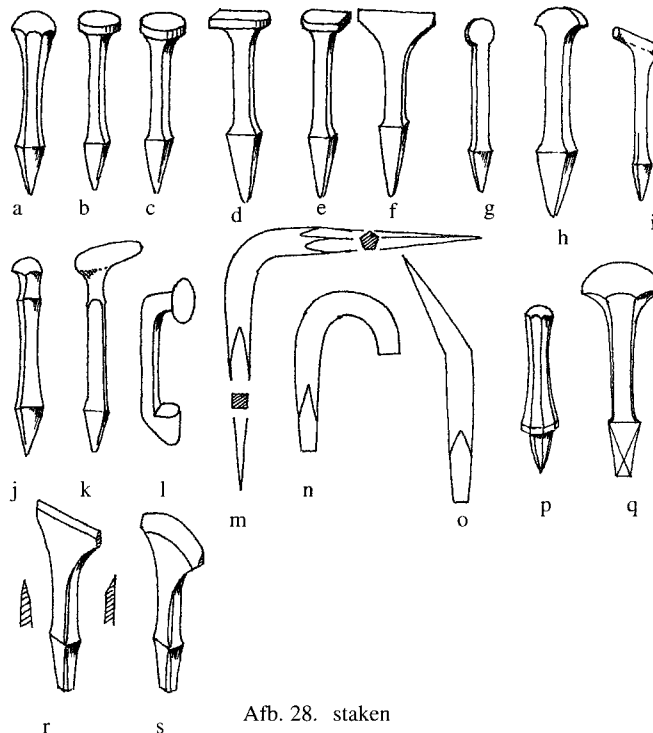
leest: *lēst* L 321; *lejst* L 217; **vormpin**: *vorampen* L 290, 291; **toren**: *tūr* Q 121b.

STAAK

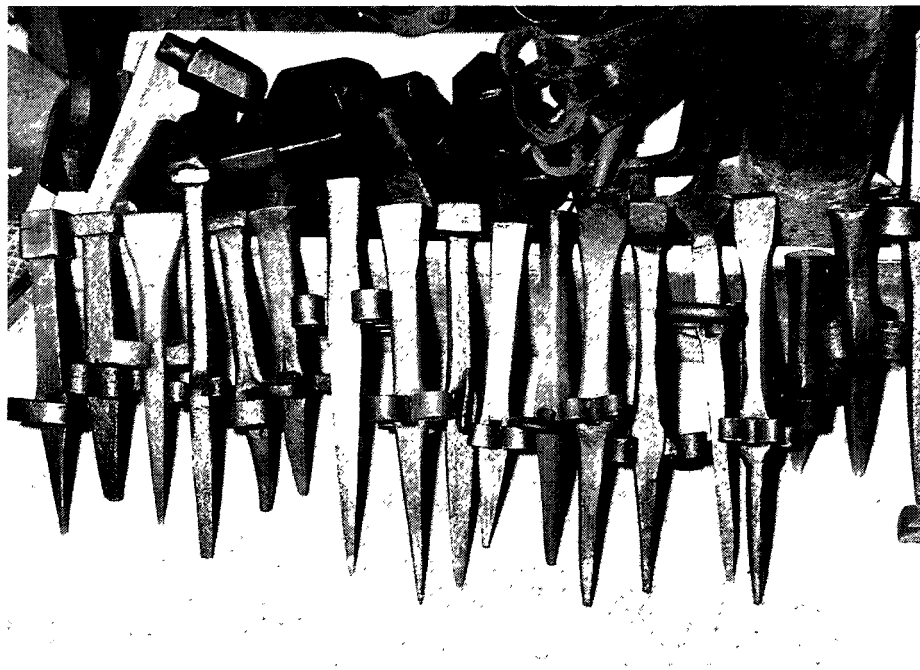
(N 33, 210; N 33, 213; N 33, 214; N 64, 35a; N 64, 36a-b; N 64, 36d-f; N 66, 16b; N 66, 17a-f; monogr.)

[Klein soort aambeeldje, wat langer dan een tas, dat als ondergrond dient bij het bewerken van plaatmateriaal. De staak wordt daarbij met zijn pinvormig uitlopende onderzijde in de werkbank, het blok voor aambeeld of klein gereedschap of in de bankschroef vastgezet. Al naar gelang de aard van het werk dat moet worden verricht, kan de kop van het werktuig verschillend zijn uitgevoerd. Zo zijn er staken die aan de bovenzijde rond en vlak zijn (*vlakstaken*), staken met een ronde en min of meer bolle bovenkant (*bolstaken*) en staken die aan de bovenzijde een scherpe, rechte snede vertonen (*kantstaken*). Zie ook afb. 28 en 29. Achter de plaatscode is, voor zover opgegeven door de invuller, met behulp van letters vermeld welke type staak uit afb. 28 met de betreffende term wordt bedoeld.

Boordjesijzer (L 266) was de benaming voor een vlakstaak met een geronde en een rechte kant.

Afb. 28. staken

Afb. 29. diverse staken

Met deze staak werden kantjes aan het koper gevormd. Staken werden volgens de respondent uit Q 111 in de regel door de smid zelf naar behoefte gemaakt.]

de volgende opgaven zijn algemene benamingen voor een staak: **staak**: *stāk* L 210, 213, 246, 266; *štāk* L 290, 291, 329, Q 117, 118; *stqk* L 423; **boorstaak**: *bōrstāk* L 321; **klinkstaak**: *kleykštāk* L 321; **haalstek**: *hālštēk* Q 98; de volgende opgaven zijn benamingen voor een staak met een vlakke bovenkant: **platte staak**: *platā stāk* L 246; **vlakstaak**: *vlakštāk* Q 117, 118; **vlakstek**: *vlakštēk* Q 98; **ronde vlakstek**: *ron vlakštēk* Q 98; **platronde staak**: *platronđ stāk* L 210 (type B); **halfronde staak**: *halfronđ stāk* L 210 (type B); **boordjesijzer**: *bōrtjās-īzār* L 246 (type D/E); 266 (type D/E); **ijzer**: *īzār* L 291 (type E); de volgende opgaven zijn benamingen voor een staak met een bolle bovenkant: **bolstaak**: *bōlstāk* L 165, 210 (type A), 246 (type A/B), 266 (type A/B); *bōlstāk* Q 117, 118; **bolkop**: *bōlkop* Q 111; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Franse *bomber*: **bombeerbol**: *bōmbējrbōl* P 176b; **ophaler**: *ophālār* L 382; **voet**: *vu* P 47; de volgende opgaven zijn benamingen voor een staak met aan de bovenzijde een scherpe, rechte snede: **kantstaak**: *kanstāk* L 210 (type F/M/O), 217, 246 (type D/E/N/O), 266 (type D/E/N/O), P 219 (om richels in metaalplaat te slaan); *kānt-* L 165; *kanštāk* Q 117, 118;

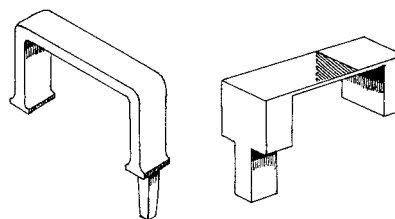
kantstek: *kanštēk* Q 98; **kantjestaak**: *kanštāstāk* L 330; de volgende opgaven zijn benamingen voor staken met aan de bovenzijde een scherpe, gebogen snede: **halve-maanstaak**: *hāvmānštāk* Q 117 (type H), 118 (type H); **halve mond (d.)**: *hā²vā mōnt* Q 121c (type H); **boord-ijzer**: *bōrt-īzār* L 210 (type H).

BRUG

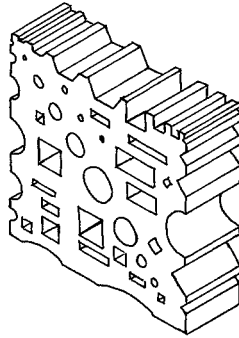
(N 33, 53)

[Werktuig in de vorm van een brug dat dienst doet als draagvlak, bijvoorbeeld bij smeedwerk. Eén uiteinde van de brug is voorzien van een staart, die in het aambeelgat vastgezet kan worden. Zie ook afb. 30.]

brug: *brōx* L 192a; *brqk* L 271; **buighaak**: *bij²xhōk* L 217; **buig**: *bōjx* L 213; **klemmer**: *klemār* Q 108; **zadeltje**: *zēlkā* L 289.

Afb. 30. bruggen

Afb. 31. zadelblok

ZADELBLOK

(N 33, 339)

[Gietijzeren of gietstalen blok dat in de dikte doorboord is met gaten van verschillende vorm en grootte en op de kanten voorzien is van groeven en voren die een verschillend profiel hebben. Het zadelblok wordt gebruikt om ijzer driehoekig, half rond enz. te smeden. Zie ook afb. 31.]

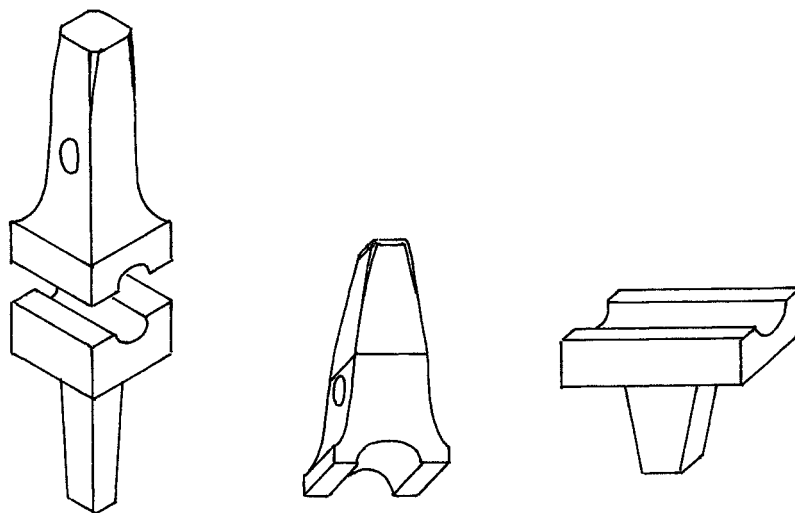
zadelblok: *zādālblok* L 217; *zāl-* L 192a, 216a, 330, Q 116; *zāl-* L 165, 213; **zadelijzer:** *zālīzər* L 299, 321; **matrijblok:** *matris·blok* L 290, 291; **kaliberblok:** *kalibər·blok* Q 111; **vormblok:** *vōrāmblok* Q 111; **gesenk (d.):** *jəzəŋk* Q 121b; **moule (fr.) van verschillende maten:** *mōl van vərxxeləndə mōtə* P 176b.

ZADEL

(N 33, 47; N 33, 51-52)

[Het zadel wordt door de smid gebruikt om ijzer zuiver rond of veelhoekig af te smeden. Het bestaat doorgaans uit twee delen: het onderzadel en het bovenzadel. Het *onderzadel* is een klein aambeeldje waarvan de baan een half-cilindrische uitholling heeft. Het werktuig wordt met zijn pinvormig uitlopende onderzijde in het aambeeldgat geplaatst. Ook de baan van het *bovenzadel* is half-cilindrisch uitgehold. Aan dit werktuig is doorgaans een steel bevestigd. Bij het werken met boven- en onderzadel houdt de smid met zijn rechterhand de steel van het bovenzadel vast en met zijn linkerhand de smeeditang met het in het onderzadel rustende werkstuk. De smidsknecht slaat vervolgens met de voorhamer op de bovenzijde van het bovenzadel. Zie ook afb. 32.]

zadel: *zādəl* L 216a, 217, 271, 290, 291, 299, 432; *zādəl* Q 111 (om werkstukken rond of half rond te smeden; daarvoor werd ook de volder gebruikt); *zōdəl* L 165; *zāl* L 192a, 290, 291, 321, 330, Q 108 (rond en plat); *zāl* L 213; *zqal* Q 113 (mv. *zōlā*; er waren boven- en onderzadels in verschillende grootte en model); **onderzadel:** *ōndərzādəl* L 217; *ōndər-* L 216a; *ōndərzōdəl* L 165; **lade:** *lāj* L 289, 321; *lāj* Q 95; **chasse (fr.):** *šas* P 176b; *šars* Q 95; **gesenk (d.):** *gəsenk* Q 113; *jəzəŋk* Q 121b; **matrijs:** *matris* Q 113; **vormijzer:** *vōrāmejzər* P 219; **zetijzer:** *zet·īzər* L 382; **mal:** *mal* Q 108; de volgende termen betreffen een bovenzadel: **bovenzadel:** *bōvəzādəl* L 216a, 217; *bōvəzōdəl* L 165 (soort zethamer); **kapper:** *kapər* Q 86 (voor vormgeving).

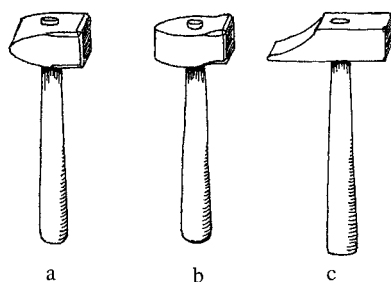
Afb. 32. boven- en onderzadels

Smeedhamers en smeedmachines

SMEEDHAMER, HANDHAMER

(N 33, 67-68; monogr.)

[In het algemeen een hamer die de smid gebruikt bij het werk aan het aambeeld. De steel van de smeedhamer kan lang of kort zijn. Eén kant van de kop van de hamer, de *baan*, is doorgaans vlak of enigszins bol uitgevoerd, de andere, de *pen*, wigvormig. De pen kan in de richting van de steel staan, maar ook dwars ten opzichte van de steel. Zie ook afb. 33.

Afb. 33. smeedhamers met korte steel
a-c: met dwarse pen
b: met overlangse pen

Volgens de invuller uit Q 5 kon iedere hamer als smidshamer worden gebruikt. De zwaarte van de hamer was afhankelijk van het soort werk. Zie voor het woordtype **stuikhamer** (L 289) ook de toelichting bij het lemma STUIKEN.]

smeedhamer: *smī.jhāmār* L 289; *smēj-* L 216a; *smēj-* L 159a, 192a, 371; *šmēj-* L 299 (1,5 - 2 kg; voor het smeden van ijzer), Q 113; *šmej-* Q 111 (voor gewoon smidswerk); *šmē-* Q 99* (met pen; voor alle voorkomende werkzaamheden); *šmejhamār* Q 121 (1,5 - 2 kg; voor het zwaardere smidswerk); **lichte smeedhamer:** *lxtā šmēhāmār* Q 99*; **zwarte smeedhamer:** *žwq̄rā šmēhāmār* Q 99*; **smeedhamel:** *šmējhāmāl* L 330, 331; *smēj-* Q 95; *smēj-* P 47; *smiā(h)q̄māl* Q 83; **smidshandhamer:** *šmetshantjhāmār* L 432 (om heet ijzer mee te bewerken); **smidshamer:** *smetshāmār* L 321, 381; *šmets-* L 290, 291; **smis(se)hamer:** *smeshāmār* L 213, 217; *smējs-* L 165; **smis(se)hamel:** *smeshāmāl* P 47 (bezat plat vlak en pin); *smeshq̄māl* P 176b (voor het smeden van ijzer), Q 86; **smedershamer:** *smējārshq̄mār* K 353; **vuisthamer:** *vūshāmār* L 382 (gewone hamer; werd voor allerlei doeleinden gebruikt); *vūst-* L 165 (zwarte smeedhamer); **zwarte bankhamer:** *šwq̄arā baŋkhamār* Q 121b (dubbel zo zwaar als een gewone hamer); **aambeeldshamer:** *ambeltshāmār* L 217 (zwaardere smeedshamer); **aanvilthamel:** *ānvelthq̄māl* P

219; **handhamer:** *hanthāmār* Q 111; **stuikhamer:** *st'ukhāmār* L 289.

ZIJHAMER

(N 33, 73)

[Hamer met platte baan en pen. De steel van deze hamer kan lang of kort zijn. Zie ook afb. 34. In P 219 werd de zijhamer gebruikt om ploegmessen scherp te maken, in K 353 als derde voorhamer.]

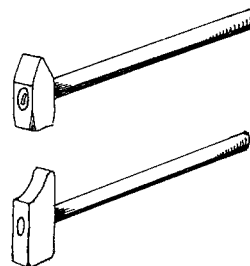
Afb. 34. zijhamer met lange steel

zijhamer: *zejhāmār* L 290 (voor het uittrekken van ijzer), 291 (idem); *ze.j-* L 289; *zēj-* L 165, 192a, 213; *zij-* L 216a, 299, Q 111 (wordt gebruikt om te vlakken, daar waar men met de handhamer niet bij kan); **zijhamel:** *zejhāmāl* Q 95; *zē-* P 47 (gebruikt bij het smeden van hakken en spaden); *zij-* L 331 (gebruikt bij het aanbrengen van wielbanden); **kanthamer:** *kantjhāmār* L 382 (om bepaalde zijkanten te zetten); **dwarshamer:** *dwarshāmār* L 432 (om het ijzer dwars te rekken); **penhamer:** *penhāmār* Q 99* (wordt gebruikt voor het uittrekken of uitpennen van ijzer); **pinhamer:** *penhamār* Q 121b; **pinhamel:** *penhāmāl* L 330; *penhq̄māl* P 176b; **kruishamer:** *krūshāmār* L 321 (om banden taps te maken en te geren); *krūts-* Q 113; **haalhamer:** *hālhamār* L 371; **strekhamer:** *štrekhamār* Q 116; **zethamer:** *zēthāmār* Q 108; **chasse (fr.):** *šaš* Q 86.

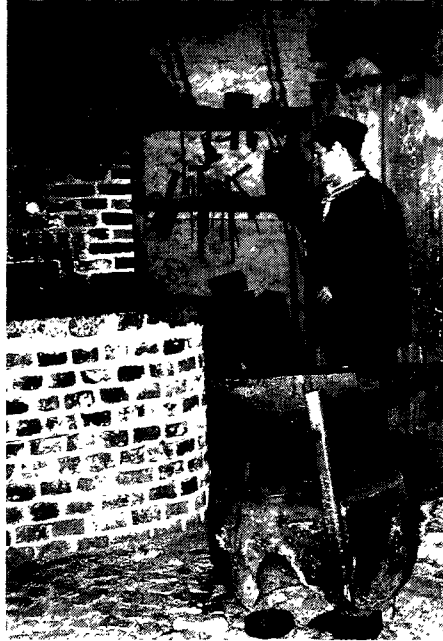
VOORHAMER

(N 33, 69; N 64, 40h; N 66, 26; L B2, 233; monogr.)

[Zware, ijzeren hamer met lange steel die met beide handen vastgehouden wordt. De pen van deze hamer staat meestal dwars ten opzichte van de steel. Zie ook afb. 35 en 36.

Afb. 35. voorhamers

Afb. 36. voorhamer en Frans aambeeld in de smidse uit Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk

Volgens het Tungelroys woordenboek (pag. 245) en het Tongers woordenboek (pag. 661) werd de voorhamer gebruikt bij het grove en zware werk.]

voorhamer: *vōrhāmār* L 270, 271, 289, 290, 291, 299, 318b, 321, 371, 382, 432, Q 9, 18, 99*; *vōr-* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, Q 2; *vōr(h)āmār* L 369; *vjrhāmār* Q 108, 113, 117, 118; *vj²r-* Q 111 (gebruikt op zethamer en vlakhamer bij zwaar smeedwerk), 0112; *vj²rāmār* L 422; *vōr-* L 423 (ongeveer 5 kg); *vōrhamār* L 314, Q 222; *vōr-* L 312; *vōramār* Q 12; *vj²rhāmār* Q 121, 121b, 121c; *vj²r-* Q 116; *vj²r-* L 316a; *vir-* L 360; *vōrhōmār* K 318; *vōr-* K 353; *vōrhō^amār* L 353; **voorhamel:** *vōrhāmāl* L 270, 330, Q 95; *vōr-* K 357; *vōr-* L 414; *vōjr-* P 47; *vj²r-* L 331; *vōrhamāl* K 358; *vōrhōmāl* P 219 (hamer van 13 kg), Q 71 (8 kg); *vō²r-* P 176; *vōr-* P 197, Q 74; *vōjr-* P 176b; *vīr-* Q 5; *viār(h)ōmāl* Q 83; *v(j)j²rhōmāl* Q 86; *vō.rhō.māl* Q 162 (hamer van 10 kg); *vōj²rhōmāl* P 196; **zuschläger (d.):** *tsušlējār* Q 121c; **bonker:** *boṅkār* Q 108; **blokhamel:** *blōkhōmāl* P 219; **koperslager:** L 423 (om pomptuit te buigen); **zware hamer:** *zwo²rā hāmār* L 382; *zwo²rā* ~ Q 99*; *šwo²rā hāmār* Q 121, 121b; **hamer:** *hāmār* L 316a; **smis(se)hamel:** *smishōmāl* Q 71 (hamer met twee vlakke banen, dus zonder pen); **achtponder:** *āxtpōndār* L 192a; **tienponder:**

tīnpōndār L 192a; **twalfponder:** *twelfpōndār* L 192a; **twintigponder:** *tswantsepxōṅār* Q 116.

VOORSLAAN

(monogr.; N 69, add.)

[Met de voorhamer het gloeiende metaal smeden. Dit werk wordt door de smidsknecht gedaan. Hij houdt daarbij de steel van de voorhamer met beide handen vast en slaat op plaatsen van het werkstuk die hem door de smid worden aangewezen.]

voorslaan: *vōrslōn* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **voorhouwen:** *viār(h)ō²* Q 83.

MOKER, VUISTHAMER

(N 33, 83; N 64, 40g; N 66, 7g; monogr.)

[Zware, vierkante ijzeren hamer met korte steel. Zie ook het lemma MOKER in WLD II.9, pag. 15. Volgens het Hertens woordenboek (pag. 266) was de *vuisthamel* een zware handhamer van ijzer of staal met twee vlakke banen en met een houten steel van ongeveer 25 cm lengte. Zie voor de woordtypes **klauwe** (Q 111) en **klauwhamer** (L 290, 291) ook RhWb (IV), kol. 666, s.v. *Klaue*.]

moker: *mōkār* L 165, 321, 432; **mokerhamer:** *mōkār^hāmār* Q 117, 118; **vuisthamer:** *vj²sthāmār* L 165; *vū.st-* L 289, 318b (moker); *vūs-* Q 18; *vū.shā.mār* Q 20; **vuisthamel:** *vū.shāmāl* L 330 (mv. *-hēmāl*); *vūs-* L 270 (moker, handhamer met afgeplatte kopeinden, 2 à 2,5 kg. zwaar); **klauwhamer:** *klōwhāmār* L 290 (voor het uitsmeden van wielbanden), 291 (idem); **klauwe:** *ət klawə* Q 111 (moker).

VLAKHAMER

(N 33, 78-79; N 33, 82; N 33, 55)

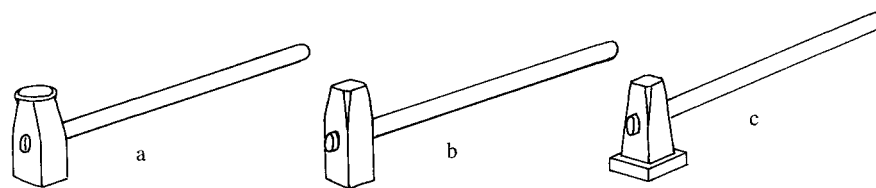
[Hamer met een losse of vaste steel en een vlakke kop, waarop met een andere hamer geslagen wordt om een werkstuk vlak te maken. Zie ook afb. 37c.]

vlakhamer: *vlakhāmār* L 159a, 192a, 213, 216a, 217, 271, 299, 321, 371, Q 99*, 108, 111, 113; *vlakhamār* Q 116, 121; **vlakhamel:** *vlakhāmāl* L 330, 331, P 47; **vlakker:** *vlakār* Q 95; **vlakzethamel:** *vlak.zēt(h)ōmāl* Q 83; **zethamer:** *zēthāmār* L 289, 290, 291, 321; *zēt-* Q 0112; **platte zet:** *platə zēt* Q 121b (om ijzer vlak te maken); **vierkante zet:** *vēr²kaṅktə zēt* Q 121b; **zet:** *zēt* Q 5; **platte chasse (fr.):** *platə šas* Q 86; **platchasse:** *platšars* Q 95; **chasse (fr.):** *šas* P 176b.

ZETHAMER

(N 33, 78-79; N 33, 82)

[Hamer met vierkante kop die de smid gebruikt

Afb. 37. a-b: zethamers
c: vlakhamer

bij het haaks ombuigen of 'scherp innemen' van kanten of uitstekende delen van een smeedstuk. Zie ook afb. 37a-b en het volgende lemma.

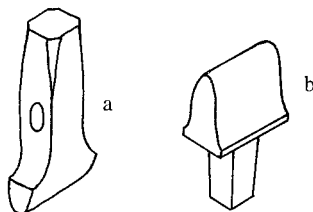
Volgens de respondent uit L 299 werd de zethamer gebruikt bij het smeden van de **ploegkam** (*plōxkamp*) aan de oude Brabantse ploeg.]

zethamer: *zethāmār* L 159a, 165; *zēt-* L 192a, 213, 216a, 217, 271, 299, 321, 432, Q 111 (in verschillende uitvoeringen), 113; *zēt-* L 382; *zēthōmār* K 353; *zētshāmār* Q 116, 121b; **zethamel:** *zēthōmāl* P 219; *zēt(h)ōmāl* Q 83; **zetsblok:** *zēt.blōk* L 290, 291; **zēt:** *zēt* Q 5; **sas:** *sas* L 330; **chasse (fr.):** *šas* P 176b; *šas* Q 86; *šars* K 353; **vormhamer:** *vōrāmhāmār* Q 108; **drijfhamer:** *dri.fhāmār* L 289; **lijsthamer:** *lej.shāmār* Q 99*; **drijfijzer:** *dri.f.īzdar* L 289; **volder:** *vōldār* Q 111; *vōldār* L 271.

VOLDER

(N 33, 80; monogr.)

[Hamer met afgeronde baan die de smid gebruikt bij het rond omsmeden of 'rond innemen' van kanten of uitstekende delen van een smeedstuk. Bij smeedwerk met behulp van de volder houdt de smid met zijn rechterhand de steel van dit werktuig vast en met zijn linkerhand de smeedtang met het werkstuk. De smidsknecht slaat vervolgens met de voorhamer op de bovenzijde van de volder. De volder wordt ook vaak gebruikt in combinatie met een ondervolder. De baan van dit werktuig heeft dezelfde vorm als de volder, maar is aan de onderzijde voorzien van een pin die in het aambeeldgat past. Zie ook afb. 38.]

Afb. 38. a: bovenvolder
b: ondervolder

volder: *vōldār* L 290, 291, 299, 432, P 219, Q 95, 108, 111 (plat en rond), 113, 121 (boven- en ondervolder; voor vormgeving), 121b; **rondzet:** *ronzets* Q 116; **ronder:** *rōnjār* L 331; **rondingsmal:** *rōndējsmal* Q 95; **rondzethamel:** *rōnt.zēt(h)ōmāl* Q 83; **dobbele zethamer:** *dōbālā zōthāmār* Q 108; **zethamer:** *zēthāmār* L 289, Q 99*; **vormhamel:** *vōrām(h)ōmāl* Q 83; **malhamer:** *mālāmār* L 382; **ronde chasse (fr.):** *rōnā šas* P 213; **halfronde chasse (fr.):** *halāfrōn šas* P 176b; de volgende term betreft een ondervolder: **oortje:** *ōrkā* Q 116.

MACHINALE HAMER

(N 33, 70-72; N 33, 76)

[Hamer, door stoom, perslucht of elektriciteit aangedreven, waarmee zware voorwerpen kunnen worden gesmeed. De machinale hamer wordt doorgaans alleen in fabrieken en grote smederijen gebruikt. Hij bestaat uit een hamergewicht dat tussen loodrechte rails aan een touw of stang is bevestigd en vanaf een bepaalde hoogte naar beneden kan vallen. Wanneer de hamer door stoom wordt aangedreven, spreekt men van een stoomhamer; een hamer op perslucht wordt luchtdrukhamer genoemd. Bij de veerhamer is het hamergewicht aan een bladveer bevestigd om de hamerwerking te verhogen. De veerhamer wordt onder meer gebruikt bij het smeden van spaden en schoppen.]

valhamer: *valhāmār* L 371; *valhōmār* K 353; **valhamel:** *valhāmāl* P 47; **stamphamer:** *stamphāmār* L 289, 371; *štam-* L 290, 291, 299, Q 108; **stamper:** *štamper* Q 111; *štempār* L 331; **stomphamel:** *stumphōmāl* P 219; **elektrische pylon (fr.):** *ēlektrikā pilōn* P 219; **pylon (fr.):** *pilōn* P 219; *pelōn* P 176b; *plōn* Q 86; **mechanieke handhamel:** *mēkanekā hanthōmāl* P 176b; **chasse (fr.):** *šas* Q 86; **stoomhamer:** *stōmhāmār* L 159a, 165, 213; *štōm-* Q 113; *štōwm-* L 321, 382; *štōwm-* L 290, 291, Q 108, 111; *stūam-* L 216a; *štūam-* L 299; *štōm-* Q 99*; *štōmhamār* Q 116; **stoomhamel:** *stōmhāmāl* Q 95; *štōwm-* L 330, 331; *stōmhōmāl* Q 5; **damphamer:** *damphamār* Q 121b; **stoompilon:** *stūmpilōn* P 219; **veerhamer:** *vērhamār* L 217, 192a, 382, Q 113;

II.11

vēr- L 159a, 165, 213, 216a, 289, 290, 291, 299, 321, 371, Q 108, 111; *vēarhamər* Q 121b; *vēr*- Q 116; **veerhamel**: *vērhaməl* Q 95; *vijər*- P 47; *vēr(h)q̄məl* Q 83; **ressort** (fr.): *rəsqr* Q 83; **ressort-hamel**: *rəsörhaməl* P 47; *rəsqr(h)q̄məl* Q 83; **luchtdrukhamer**: *lōx.drōkhāmər* L 165; **lochtdrukhamer**: *lōxt.drōkhāmər* L 321; *lōx.drōk*- L 382; *lox.dryk*- L 299; **lochthamer**: *lōxhāmər* Q 97, 99*, 108; *lox*- L 371, 432, Q 111; **lochthamel**: *lōxhāməl* Q 95; **lofthamer**: *lofhāmər* Q 113; *lofhamər* Q 116; **presloffhamer**: *presloffhamər* Q 121b; **locht pylon**: *lōxpilōn* P 219; **pneumatique** (fr.): *pnōmatek* Q 83; **trilhamel**: *trehāməl* L 331.

WRIJVINGSHAMER

(N 33, 77)

[Mechanische hamer waarvan het hamerblok aan een riem is bevestigd die over een door middel van een elektromotor aangedreven wiel loopt. Aan het andere uiteinde van de riem is een handvat aangebracht. Door aan het handvat te trekken wordt de riem op het wiel gespannen, waardoor het hamerblok omhoog wordt gehesen. Bij het lossen van de riem valt het hamerblok op het te smeden werkstuk terug.

In Q 83 werd deze hamer gebruikt om ronde koppen op de klinknagels te slaan. Dit type hamer was ook in Q 5 bekend.]

wrijvinghamel: *vrejvejhq̄məl* P 176b (om metaal effen te maken); **kretshamer**: *kretshāmər* L 290 (hamer met wafelvormig vlak), 291 (idem); **winde**: *wey* L 331.

Smeedtang en ander gereedschap voor het aanpakken van gloeiend materiaal

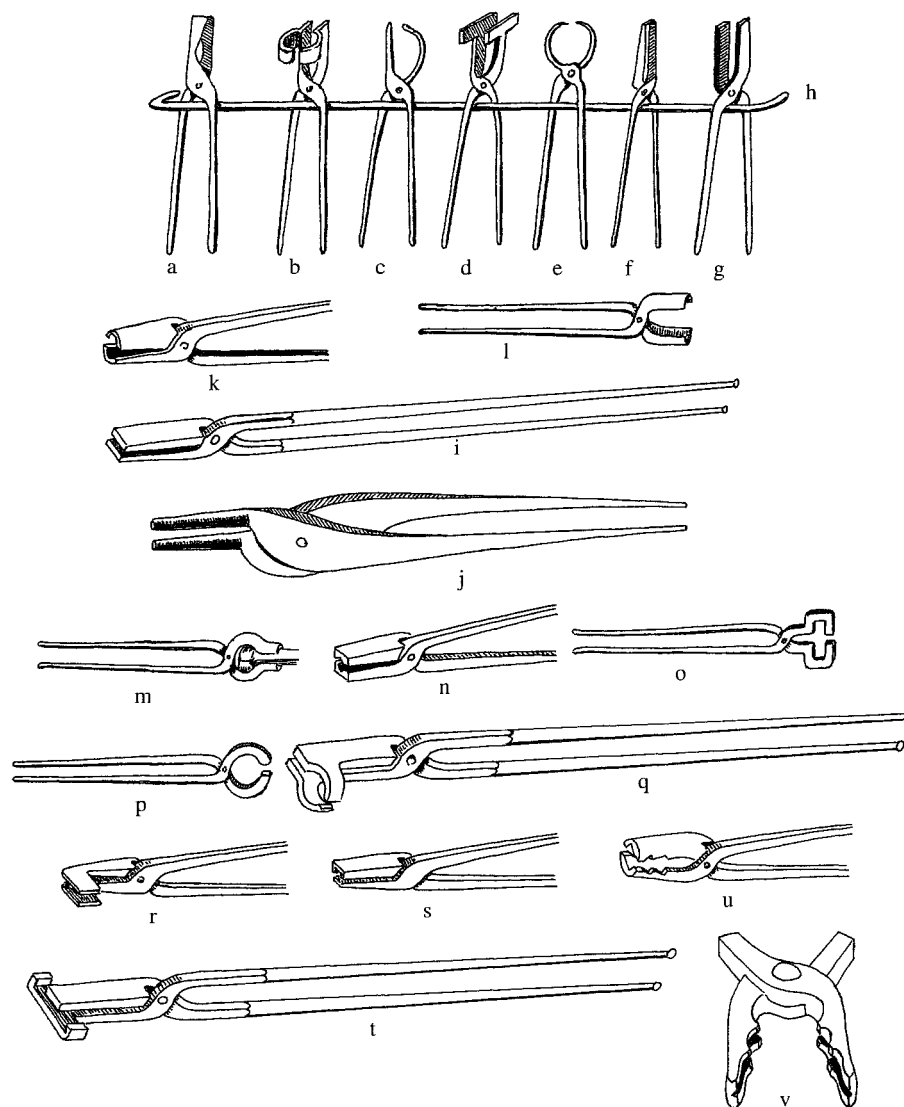
SMEEDTANG

(N 33, 34a-b; N 33, 380; N 66, 24; monogr.)

[In het algemeen de tang waarmee tijdens het smeden stukken metaal worden vastgehouden en verplaatst. Om een werkstuk in de bekken van de tang vast te klemmen worden de benen van de smeedtang met behulp van een ring of haak gesloten gehouden. Zie ook het lemma TANGRING, TANGHAAK. Smeedtangen zijn doorgaans van gesmeed ijzer vervaardigd en worden vaak door de smid zelf gemaakt. Zij kunnen dan ook veel verschillende vormen en afmetingen hebben die meestal bepaald worden door de werkstukken die er mee moeten worden vastgehouden. Zie ook afb. 39 en 40.]

smeedtang: *smētay* L 318b (lange tang met korte bek om ijzer in het vuur te houden); *šmē*- L 290, 291, Q 97; *smēj*- L 371; *šmēj*- L 299, Q 113; *šmej*- Q 111; *smej*- Q 71; *smejt*- P 176b;

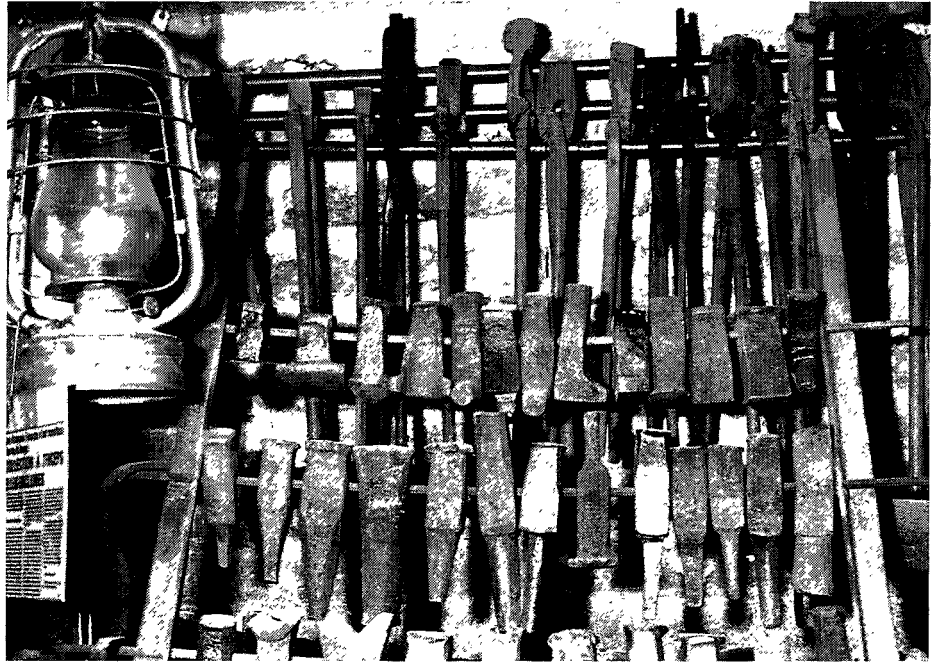
smēj- L 216a; *smēj*- Q 95; *smiə*- Q 83 (de afstand tussen de twee platte bekken van deze tang werd bepaald door de dikte van het ijzer); *šmējtsay* Q 116; *šmej*- Q 121; **smeedstang**: *šmetstay* Q 108, 0112; *šmets-tsay* Q 121b; **smis(se)tang**: *smestay* L 423, P 219, Q 5, 88; *šmes*- Q 193 (lange ijzeren tang om het te smeden ijzer in en uit het vuur te nemen); *smis*- Q 71; *smējs*- L 165; **vuurtang**: *vyrtay* L 213; *vjər*- L 159a, 192a, 217, 330, 331, 382, 432, P 47, Q 18, 99*; *vir*- Q 83; *vō.r*- L 318b; *vōr*- L 321; *vjrtsay* Q 121; **tang**: *tay* L 289; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een smeedtang met rechte, platte bek: **platte smeedtang**: *platə šmējstay* L 299; *platə šmējtsay* Q 121 (wordt gebruikt om plat ijzer vast te houden); **platte vuurtang**: *platə vjrtay* L 159a; **platte tang**: *platə tay* L 289, P 219, Q 86; *platə tsay* Q 116, 121b; **plattang**: *plattay* Q 111 (tang met één platte en één u-vormige bek die wordt gebruikt bij de bewerking van vierkant ijzer; het materiaal kan bij deze tang niet zijwaarts uitwijken; vgl. afb. 39s); **tang met vierkant ijzer**: *tay mēt virkant ejzər* Q 83; **leidertang**: *lejrtay* L 432 (platte tang voor het beetpakken van dun materiaal zoals leden van kettingen); **enge tang**: *ey tay* L 321; **wijde tang**: *wij tay* L 321; het volgende woordtype is de benaming voor een platte tang met u-vormige bekken in de lengterichting van de tang; de tang wordt gebruikt voor het vasthouden van vierkant ijzer: **snaptang**: *šnaptay* L 290, 291; het volgende woordtype is de benaming voor een platte tang met v-vormige bekken in de lengterichting van de tang; de tang wordt eveneens gebruikt voor het vasthouden van vierkant ijzer (vgl. afb. 39n): **vierkanttang**: *vėrkanntay* Q 111; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een smeedtang waarbij de bek in de lengterichting van de tang rond is uitgehoud; de tang wordt gebruikt voor het vasthouden van ronde werkstukken: **ronde smeedtang**: *ron šmējtsay* Q 121 (voor het vasthouden van rond ijzer); **ronde vuurtang**: *rōndə vjrtay* L 159a; **ronde tang**: *rōn tay* P 219, Q 86 (om ronde stukken mee vast te pakken); **rondtang**: *rontay* Q 111 (wordt gebruikt om rond ijzer vast te houden bij de bewerking); **tang met rond ijzer**: *tay mēt rōnt. ejzər* Q 83; **halfronde tang**: *hōāfroyə tsay* Q 121b; **boltang**: *bōltay* L 290, 291; het volgende woordtype is de benaming voor een tang waarvan de bek in twee richtingen hol is uitgesmeed teneinde werkstukken met verdikte koppen zoals schroef- en klinkbouten, over de kop heen bij de steel vast te kunnen grijpen (vgl. afb. 39m); **wolftang**: *wōftsay* Q 121 (voor het vasthouden van bouten, etc.); de volgende woordtypen zijn benamingen voor een smeedtang met rondgezette bekken die onder meer voor het vastpakken van ronde voorwerpen gebruikt kan worden; de tang heeft ongeveer de

Afb. 39. diverse smeedtangen

vorm van een nijptang of hoeftang (vgl. afb. 39p): **rondbektang:** *ronk.bektsan* Q 116; **krombektang:** *krombektan* L 213; **tang met kromme bek:** *tan met krumə bek* Q 83; **beiteltang:** *bejtətan* Q 108; *bēsəltan* Q 121 (om beitels vast te houden); **nageltang:** *nāgətan* Q 111 (de vorm van deze tang is identiek met die van de hoefijzertang, ze is alleen zwaarder en langer; kan voor verschillende werkzaamheden worden gebruikt); **nijptang:** *niptan* L 371; de volgende woordtypen zijn benamingen voor tangen met haaks op de tangbenen staande platte, ronde of

holle bekken (vgl. afb. 39q-r): **haakse tang:** *hōksə tan* L 213, Q 99*; **trekker:** *trəkər* P 213 (haakse tang); **hoekijzertang:** Q 108; **hoektang:** *hōktan* L 321; **eendenbek:** *endəbek* Q 116; de volgende opgave is de benaming voor een tang waarvan de bekken aan de buitenkant rond zijn afgewerkt en aan de binnenkant van een soort driehoekige inkepingen en uitstulpingen zijn voorzien (vgl. afb. 39u); **leeuwenbektang:** *līwəbektsan* Q 116; de volgende opgaven duiden een tang aan waarmee pijpen kunnen worden vastgepakt; de *kettingtang* heeft een enkele of

Afb. 40. diverse smeedtangen (achter) en tassen (voor)

dubbele getande bek waarover een ketting loopt waarmee het werkstuk kan worden vastgezet:
buistang: *bøjstang* P 219; **kettingtang:** *kettingtang* Q 108; **ketteltang:** *keteltang* Q 99*.

TANGRING, TANGHAAK

(N 33, 187)

[Platte ring of haak waarmee de tangbenen van een smidstang gesloten gehouden worden. In Q 83 gebruikte men hiervoor ook wel het lid van een ketting.]

tangenring: *tangrenk* L 382; **presring:** *presrenk* P 176b; **spanring:** *spanrenk* L 217; **klemring:** *klemrenk* L 321; **sluitring:** *slütrenk* L 299, 330, Q 116; *slöwtrenk* Q 83; **slietring:** *šlesrenk* Q 121; **slotring:** *slötrenk* P 219; **ring:** *renk* L 289, P 47; **platte ring:** *platrenk* Q 113; **plat lid:** *plat lei* Q 99*; **lid:** *lei* P 47; **tangenklem:** *tangklem* K 353; *tangklem* Q 111; **klem:** *klem* Q 121b; **klemhaak:** *klemhök* L 290, 291; **klammer:** *klamær* L 290, 291; **spanhaak:** *spanhök* L 159a, 165, 192a, 216a.

VERLENGSTUK

(N 33, 309)

[Een stuk ijzer dat aan een werkstuk wordt vastgezet om dit laatste bij het smeden gemakkelijk-

ker te kunnen hanteren. Doorgaans gebruikt men echter een smeedtang.]

verlengstuk: *varleystök* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 382, P 219; *varleyst* L 217; *varleystök* L 290, 291, 331; *varleyst* L 299; **aanlaseinde:** *ánlas-enj* L 321 (was eraan vastgesmeed); **hulpstuk:** *hølapstök* Q 116; *hølapstök* K 111; **hulptang:** *hølapstang* P 176b; **handvat:** *hánt-vat* P 47.

Smeden, wellen, lassen

SMEDEN

(N 33, 1c; W1 39; S 33; monogr.)

[In het algemeen de vorm van, doorgaans gloeiende, stukken metaal veranderen door ze met een hamer te bewerken. Bij het *uitsmeden* en *uithalen* wordt de lengte of de vorm van het stuk metaal groter, terwijl de dikte afneemt. Zie ook het lemma UITSMEDEN VAN EEN SPLITS en het lemma UITTREKKEN, UITHALEN in WLD II.3, pag. 140. Bij het (*op*)*stuiken* wordt de dikte van het metaal vergroot, terwijl de lengte afneemt. Tot het smeedwerk wordt ook het *lassen* gerekend. Zie ook de toelichting bij deze lemmata.]

smeden: *smēn* K 315, L 355, P 219, Q 2, 71;

smē^o P 176b, Q 162; *smē*^o L 413; *šmē*^o L 290, 291, 387, Q 21, 98, 101, 284; *smiājā* L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *smiā* Q 83; *smējān* K 278, L 371, Q 1; *šmē(jā)* Q 103; *smē* Q 162; *smē.jā* L 288, 288a, 298*, 321; *smē(j)ā* L 314; *smējā* L 159a, 163, 164, 165, 191, 209, 210, 211, 213, 215a, 216, 216a, 217, 244b, 249, 250, 266, 267, 268, 269, 271, 295, 300, 312, 318b, 320, 328, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 425, 434a, Q 14, 18, 162; *šmējā* L 296, 297, 298, 299, 323, 325, 327, 328, 330, 331, 333, 387, 426, 431, 432, Q 16, 22, 32a, 33, 35, 97, 99, 101, 104a, 108, 113, 116, 196, 202, 208; *sme.jān* L 286; *sme.jā* L 378; *smejā* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246, 246a, 248; *sm'ejā* L 382; *šmejā* Q 30, 110, 111, 0112, 116; *smje* Q 178; *smējā* K 353, L 245, 246, 423, Q 187, 199; *smē.jā* L 326, 424; *šmē.jā* L 329, Q 20, 113, 116; *šmejā* L 429, 430, Q 19, 27, 33, 117b, 118, 121, 121b, 196, 198; *smējā* L 164, 165, 192a, 266, 269, 372, 417, P 47, Q 5, 12; *smē^o.jā* L 271; *smējā(n)* L 427; *šmējā* Q 102, 105, 113, 204a; *smējā* L 250, Q 95, 96a; *šmejā* Q 29, 32, 111, 198; *šmējā* Q 99*, 193; *šmēdā* Q 222, 284; *smē.ān* Q 3, 71; *smēān* K 353; *smē.ā* Q 156; *smēā* P 50; *šmēā* L 291, Q 86; *šmēā* Q 207; *smēn* P 176; *smēn* Q 2; *šmēnā* Q 207; *šmē^o* Q 279; *smē.n* K 358; *šmē* Q 203; *smājā* L 360; de volgende opgave is een zelfstandig naamwoord: **smeedwerk**: *smējwērāk* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a.

UITGLOEIEN

(N 66, 29)

[Een bewerking die door de koperslager wordt uitgevoerd tussen de koude bewerkingen van het metaal met behulp van de diverse hamers en ander gereedschap. Bij het uitgloeien wordt het koper verhit om het weer zijn oorspronkelijke zachtheid en smeedbaarheid terug te geven.]
uitgloeien: *ūt.glujā* L 291; *yt-* L 210; *ūt.glōjā* L 246, 266; *ūt.glōjā* L 423, Q 98; *ūt-* L 329; **ontlaten**: Q 88.

STUIKEN

(N 33, 55; N 33, 284-285; N 66, 13d; monogr.)

[Het op de juiste plaats gloeiend gemaakte werkstuk in de lengte samendrukken ten einde de gloeiende plaats korter en dikker te maken. Het stuiiken kan op het aambeeld met behulp van hamerslagen worden gedaan. Ook door het werkstuk tegen of op het aambeeld of het stuiikblok te stoten of te laten vallen, kan men de doorsnede ervan vergroten. Zie ook het lemma STUIKBLOK en STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD.]

stuiiken: *stukā* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 271, 321, 382, Q 95; *štukā* L 270, 290, 291, 299, Q 98, 99*, 111, 116, 121; *stākā* P 176b; **opstuiiken**: *opštukā* Q 108; **stuiiten**: *štōjtā* L 290,

291; *štōjtā* L 299; **stoten**: *štū.tā* L 330.

STUIKBLOK

(N 33, 285)

[Een zwaar stuk gietijzer of een oud aambeeld dat in de grond verzonken is en waar men zware werkstukken op laat vallen om ze te stuiiken. Zie ook het lemma STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD.]

stuiikblok: *stuk.blōk* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 271, 382, Q 95; *štuk-* L 290, 291, 299, Q 111, 116; *stōwāk-* K 353; **stuitblok**: *štōjt.blōk* L 299; **stootblok**: *štū.t.blok* L 330; **pilonblok**: *pelōn.blōk* P 176b; **stuiikijzer**: *stāk.ejzār* P 176b; **blok ijzer**: *blōk.ejzār* Q 83; **stuiikplaat**: *stukplāt* L 321; *štuk-* Q 99*.

HIJSWERKTUIG BIJ HET STUIKBLOK

(N 33, 286)

[Kraan of takel waarmee men zware, te stuiiken werkstukken op kan hijsen om ze vervolgens op het stuiikblok te laten vallen. In verschillende smederijen (o. m. in Q 99* en Q 111) was een dergelijk werktuig niet gebruikelijk.]

takel: *tākāl* L 216a, 217; **katrol**: *kasārql* Q 95; **kraan**: *krān* L 321; *krōn* Q 83 (om karbanden uit het vuur te lichten); **palan** (fr.): *palā* P 219; **molenwinde**: *mōlāwenj* L 382.

STUIKMACHINE

(N 33, 284; N 33, 253)

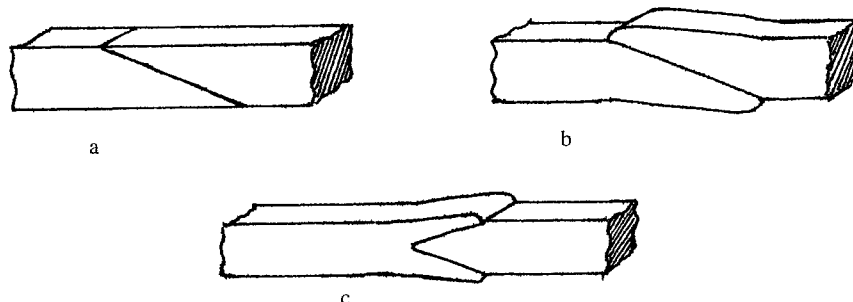
[Machine, die in grote smederijen wordt gebruikt voor het opstuiiken van ijzeren staven. Ze is van twee verstelbare klembekken voorzien, waarin de gloeiende stukken worden vastgezet; door het draaien van een vliegwielen worden de stukken tegen elkaar geperst (Zwiers II, pag. 435).]

stuiikmachine: *stukmašin* L 163, 271, 382, Q 18; *štuk-* Q 111; *stjkmāšin* Q 5; *štukmašinj* Q 113, 116, 121b; *stukmašin* L 321, Q 95; *štuk-* L 290, 291, 299, Q 99*; *stukmašin* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *stōwāk-* Q 83; *stākmašin* P 219; *stōwāk-* K 353; *stākmašin* P 47; *stāk-* P 176b; **stuiik**: *št'uk* L 330.

EEN SPLITS UITSMEDEN

(N 64, 93b; N 66, 34b; N 33, 380)

[De uiteinden van twee aaneen te voegen stukken metaal dun en spits uitsmeden om op deze wijze het aanhechtingsvlak van beide delen te vergroten. Om de in een splits uitgesmede uiteinden met elkaar te verbinden worden ze kort verhit, opgestuikt en vervolgens met hamerslagen aan elkaar gesmeed. Zie ook afb. 41. De uiteinden van wielbanden worden onder meer op deze wijze met elkaar verbonden. Zie ook het

Afb. 41. splitsen
a-b: lange splits
c: vogelbeksplits

lemma WIELBAND.]

uithalen: *ūshqalə* Q 121; **uitpinnen:** *ytpenə* L 210; *ūt-* L 246 (het zo dun en scherp mogelijk maken van het uiteinde van een koperen plaat door bewerking met de pinhamer), 266 (idem), 423, Q 98; **afpinnen:** *āfpənə* L 423; **verdunnen:** *vərdənə* L 423; **afpletten:** *āfpletə* Q 121c; **spitsen:** *spetsə* Q 88; **haren:** *hārə* Q 117, 118.

WELLEN, LASSEN

(monogr.; N 33, 189, add.)

[Twee of meer stukken ijzer of staal tot een geheel verbinden.

Bij het *wellen* worden de randen van de delen eerst wigvormig afgewerkt en in het vuur gloeiend gemaakt. Vervolgens verwijderd men het laagje verbrand ijzer dat zich op het metaal heeft gevormd, door er welpoeder overheen te strooien. Dan haalt men de stukken uit het vuur en legt ze op elkaar waarna men ze door hamerslagen met elkaar verenigt.

Bij het *elektrisch lassen* worden twee of meer metalen delen aan elkaar verbonden door deze op de lasplaats tot smelten te brengen. De daarvoor benodigde hitte wordt opgewekt door een elektrische ontlading, de vlamboog. Deze vlamboog ontstaat doordat de stroom, die door een lastransformator wordt geleverd, de luchtspleet tussen de elektrode van het lasapparaat en het te lassen materiaal moet overbruggen. De laselektrode smelt daarbij tevens en voegt metaal toe waarmee de lasnaad wordt opgevuld (Handboek Gereedschap, pag. 276). De verhevenheid die op deze wijze op het werkstuk ontstaat, wordt in L 424 een **slek** (*slek*) genoemd. Bij het *autogeen lassen* werkt men met een lasbrander waarin een brandstof als waterstof, lichtgas of acetyleneegas wordt samengevoerd met een verbrandingsmiddel (meestal zuurstof) met als resultaat een bij-

zonder hete steekvlam.

Vgl. voor de woordtypen **souderen** (P 213) en **solderen** (Q 188) het Franse *souder*, dat onder meer ook „wellen” en „lassen” kan betekenen.]

wellen: *welə* L 423, P 213, Q 2, 121 (twee staven in het vuur tot het smeltpunt verhitten en dan aan elkaar smeden); **lassen:** *lasə* L 213 (autogeen en elektrisch), 321 (idem), 414; *lašə* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **schweissen (d.):** *šwēsə* Q 121; **solderen:** *s(t)orldērə* Q 188; **souderen:** *sudējrə* P 213.

LASAPPARAAT

(N 33, 188-189; monogr.)

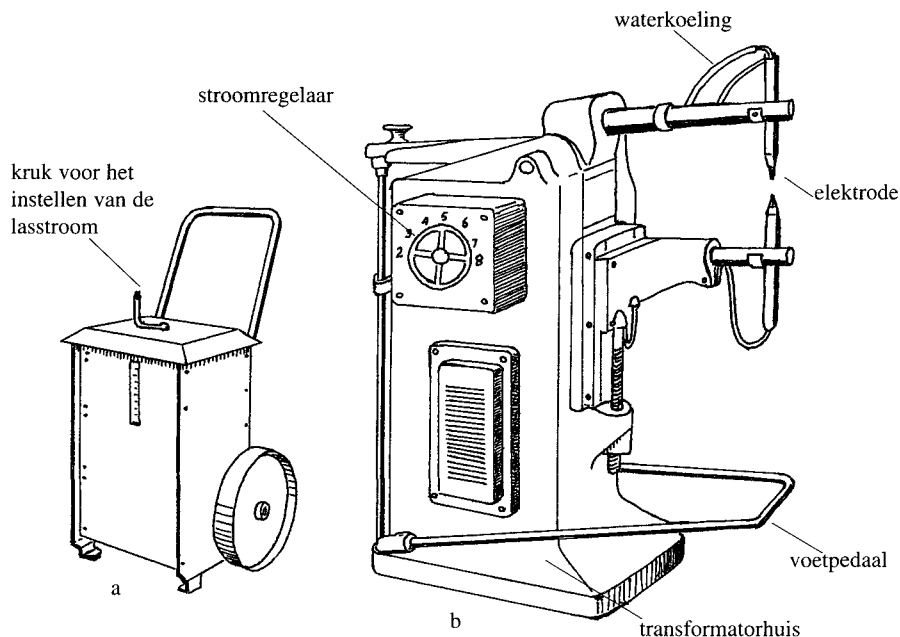
[In het algemeen een toestel om te lassen. Zie ook de toelichting bij het lemma WELLEN, LASSEN. Met de meer algemene woordtypen **lasapparaat**, **schweissapparat (d.)** en **laspost** zal wel vaak een autogeen lasapparaat bedoeld worden. Zie ook afb. 42.]

lasapparaat: *las.aparāt* L 163, 290, 291, 299, 330, Q 95; *las.aparāt* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 382; *laš.aparāt* L 331, Q 99*, 116; *laš.aparāt* Q 111, 113; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *schweissen*: „lassen”: **schweissapparat (d.):** *dər šwēs.aparāt* Q 121, 121b; **laspost:** *laspōst* P 47; *laspōst* K 353, Q 71 (elektrisch); *laspōs* L 371, Q 5 (elektrisch), 83, 86; **soudeerpost:** *səwdērpoš* P 219; **bout:** *bōt* P 176b; **karbidgasontwikkelaar:** *karbit.gās.qntwekəlir* L 321.

LASBRANDER

(N 33, 190; monogr.)

[Lasapparaat dat bestaat uit een metalen buis met tuitvormig mondstuk en twee toevoeringen, één voor de brandstof en één voor het verbrandingsmiddel (meestal zuurstof). Als brandstof

Afb. 42. a. lastransformator; b. puntlasmachine

kan waterstof, lichtgas of acetyleneegas worden gebruikt. Zie ook afb. 43.]

lasbrander: *las.brandər* L 192a, 213, 216a, 290, 291, Q 95; *laš-* Q 0112; *las.brändər* L 159a, 165, 217; *las.branər* P 47, Q 83; **brander:** *bran(d)ər* Q 83; **lasbrenner:** *las.brenjər* L 299, 321, 330; *las.brenjər* L 382; **brenner:** *brenjər* L 331; **lasbrenner:** *laš.brenər* Q 111 (om te snijden), 113; **schweissbrenner (d.):** *šwēs.brenər* Q 121b; **brenner:** *brenər* Q 116, 121; **chalumeau (fr.):** *šalymo* Q 5; *šalimo* Q 86; *šaləmō* L 424; **brander-chalumeau:** *brandər-šaləmo* L 371 (met gas); **brandbek:** *brant.bek* Q 83; **gasbek:** *gās.bek* Q 83; **laspit:** *lašpet* Q 111 (om te lassen); **autogenisch apparaat:** *ōtōgēnes. aparāt* Q 99*; **bout:** *bōt* P 176b.

SNIJBRANDER

(N 33, 317; monogr.)

[Lasbrander waarbij een tweede mondstuk is aangebracht waaruit zuurstof stroomt. Op deze wijze wordt een snelle verbranding verkregen van het materiaal dat door de vlam wordt bestreken. De snijbrander kan alleen worden toegepast bij het snijden van ijzer en staal en - met speciale voorzieningen - ook wel bij gietijzer. Zie ook afb. 44.]

snijbrander: *snejbrandər* L 213; *snej-* P 176b,

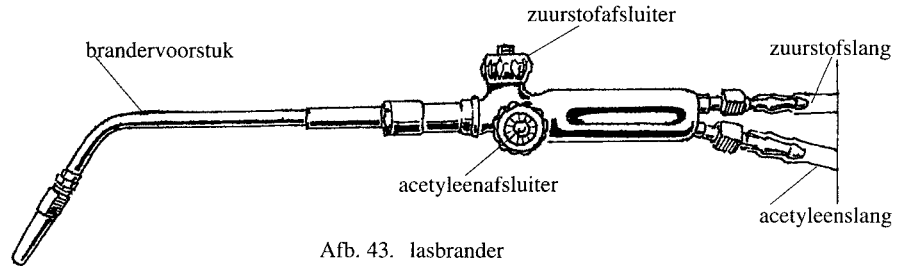
Q 95; *snej-* L 289; *snāj-* Q 83; *snē-* P 47; *sni-* L 271; *šni-* L 290, 291, Q 99*; *snejbrändər* L 216a; *sněj-* L 163; *snejbrändər* L 217; *snej-* L 159a; *snej-* L 165, 192a; *snejbrānər* Q 1; **brander:** *branər* Q 5, 86; **berner:** *bejnər* P 219; **snijbrenner:** *šnijbrenər* Q 111, 113, 121b; *šnibrenər* Q 116, 121; **snijbrenner:** *snibrendər* Q 18; *snibrenjər* L 321, 382; *šnij-* L 299; *šni-* L 330, 331; *šnij-* L 329; **chalumeau (fr.):** *šalimo* Q 86; *šalimō* P 219; **coupeur (fr.):** *kupōr* P 219; *kupōjər* K 353.

LASTAFEL

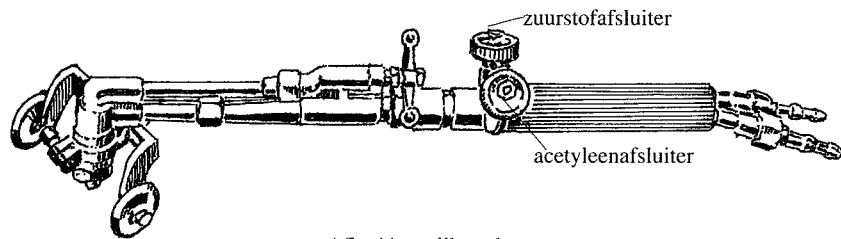
(N 33, 380)

[Tafel waarvan het werkblad is bekleed met een staalplaat van ongeveer 6 mm dik, waarop laswerkzaamheden worden uitgevoerd. Bij elektrisch lassen kan aan de lastafel ook de massaklem van de lastransformator worden aangesloten.]

lastafel: *lastofəl* L 165, 192a; **lasdis:** *laš.dōš* Q 121; **schweiss-dis:** *šwēs.dōš* Q 121.

Afb. 43. lasbrander

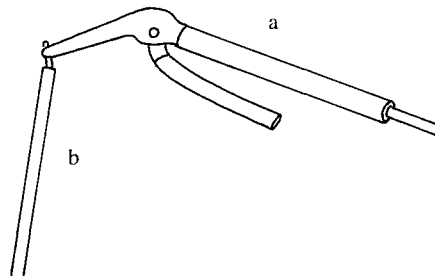
Afb. 44. snijbrander

LASSTAAF

(N 33, 191; monogr.)

[De metalen staaf die bij het elektrisch lassen van metalen als laselektrode dient. De laselektrode smelt daarbij ook en voegt zo metaal toe waarmee de lasnaad wordt opgevuld. De elektrode is ommanteld met een stof die als een soort vloeimiddel fungeert. Tijdens het lassen verdampst een deel daarvan en vormt een gas dat het gesmolten metaal tegen oxidatie beschermt. Op de lasnaad wordt een slak gevormd die met behulp van de lasbikhamer kan worden weggekapt. Zie ook afb. 45.]

lasstaaf: *lasstāf* L 213 mv. -stēf; bij autogeen

Afb. 45 lastang (a) met lasstaaf (b)

lassen); *lasštāf* L 299 (mv. -štēf); *laš-* Q 0112; **lasstaafje:** *lasstefkə* L 217; **lasdraad:** *las.drāit* L 165 (bij autogeen lassen), 290, 291; **lasbaguette:** *las.baget* Q 83; *las.baget* P 176b; **brandbaguette:** *bjanbaget* Q 71; **baguette (fr.):** *baget* Q 5, 71 (verschillende soorten al naar gelang de

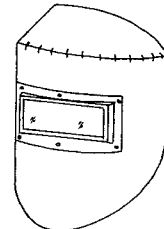
aard van het werk); *baget* Q 86; *baget* L 424, Q 83; *bəgət* L 371 (bij elektrisch lassen); **pegel:** *pejl* P 219; **laselektrode:** *las.ēlektrodə* L 321; *laš.ēlektrodə* Q 99*; **elektrode:** *ēlektrodə* L 159a (bij elektrisch lassen), 165 (bij elektrisch lassen), 213 (bij elektrisch lassen), 216a, 290, 291, 330, 331, 382, Q 95; *ēlektrodə* Q 111, 121, 121b; *ēlektrot* Q 113, 116; *ēlektrawdə* P 47.

LASKAP, LASHELM

(N 33, 192)

[Metalen kap met donkergroen ruitje waarmee tijdens het elektrisch lassen hoofd en ogen tegen straling en metaalspetters beschermd worden. De *laskap* wordt met één hand vastgehouden, de *lashedelm* wordt op het hoofd gezet. Zie ook afb. 46.]

laskap: *laskap* L 159a, 165, 192a, 213, 216a,

Afb. 46. laskap

217, 290, 291, 299, 321, 330, 331, Q 5, 83, 95; *laš-* Q 99*, 111, 0112, 113, 116, 121, 121b; **kap:** *kap* P 47; **laskas:** *laskas* K 353; **masker:** *maskər* P 219; **scherm:** *šerəm* L 371; *šerəm* Q 86; **schermkap:** *šerəmkap* L 382; **schweiss-kap:**

šwēskap Q 121, 121b; de volgende opgaven duiden waarschijnlijk een kap met hoofdbevestiging aan: **lashelm**: *las(h)elām* Q 83; **lashoed**: *lashut* P 176b.

LASBIKHAMER

(monogr.; N 33, 59)

[Hamer waarvan de kop aan één kant in een scherpe punt uitloopt. De lasbikhamer wordt gebruikt voor het weggappen van de slakken die ontstaan bij het elektrisch lassen.]

lasbikhamer: *laš.bekhamər* Q 121; **bikhamer**: *bekhāmər* Q 108, 111; **pikhamer**: *pekhamər* Q 116; **pinhamer**: L 414; **pikhamel**: *pekhāməl* Q 95.

WELPOEDER

(N 33, 193; N 33, 340)

[Poeder dat men op de aaneen te wellen stukken metaal strooit om te voorkomen dat het metaal verbrandt. Zoals blijkt uit de antwoorden van de informanten, wordt als welpoeder onder meer borax (natriumdiboraat), soda, wit zand en fijn-gestampt glas gebruikt. Het welpoeder vormt een slak op het metaal en verhindert zo het verbranden van het metaal.]

welpoeder: *welpujər* L 217; **welbladpoeder**: *welblatpudər* Q 121; **poeder**: *pujər* Q 83 (werd gebruikt bij het maken van machinestukken); **borax**: *boraks* Q 99*, 111; **welzand**: *welzantj* L 330; **witte zand**: *wetə zant* Q 99*; *wetə zānt* K 353; *wetə zantj* L 330, 382; *wisə zanj* Q 121 (vroeger), 121b; **wit zand**: Q 95; **silverzand**: *zeləvəzantj* L 299; **scherp zand**: L 290, 291; *sxērp zānt* L 165; **zuiver zand**: *zjvər zānt* L 159a; **zand**: *zānt* P 176b (wit); **witte zavel**: *wetə zq̄vəl* Q 86; **zavel**: *zq̄vəl* Q 83 (werd in het vuur gestrooid tegen verbranden); **glaszand**: *glaszant* L 289; **fijngestampt glas**: *fiṅgəštamp glās* L 299; **hoorn**: *hq̄.rə* L 331 (van paardenhoef); **heksespij**: *(h)eksəspāj* Q 83 (lasmiddel dat in het vuur wordt gesmeten).

WELBLAD

(N 33, 193; N 33, 340)

[Lasmiddel, bestaande uit ijzergaas dat overtrokken is met een hardgeworden massa waarin veel borax zit. Het welblad wordt tussen de twee aan elkaar te wellen stukken gelegd. Het geheel wordt vervolgens met hamerslagen met elkaar verenigd.

Volgens de invuller uit Q 5 wordt *welplaat* alleen bij het wellen van licht hardbaar koolstofstaal gebruikt.]

welblad: *welblat* L 192a, 213, 216a, P 219; *wel-* L 159a, 165, 217, Q 111, 113, 116, 121b; *welblāt* Q 99*; *wel-* L 299, 330, Q 95; *wel-* L 290, 291, 321, 331; **borax-welblad**: *boraks-welblāt* L 290,

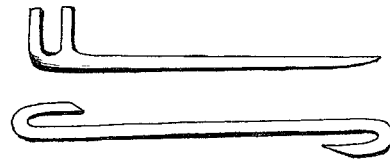
291; **welplaat**: *welplāt* L 271, 371; *wel-* Q 116; *welplōt* K 353, Q 5, 83; **welplast**: *welplast* L 289; **lasblad**: *laš.blāt* Q 113; **lasgaas**: *las.gās* L 382; de volgende opgave is waarschijnlijk een merknaam: **lafitte**: *lafet* P 47; **slaglood**: *šlāxluət* Q 121b (voor hardsolderen).

WRINGHAAK

(N 33, 282)

[Ijzeren haak om ijzer om te buigen. Het werktuig wordt gebruikt om een bij het smeden bij vergissing scheef omgebogen deel weer recht te buigen (Kuyper, pag. 167). Zie ook afb. 47.]

wringhaak: *vrenhōk* L 213, 216a; *vrenhōk* P 47;

Afb. 47. wringhaken

buighaak: *bq̄jxhōk* L 321; **torshaak**: *tq̄rshōk* L 290, 291; **ijzeren haak**: *q̄jzərə hōk* P 176b; **haak**: *(h)uək* Q 83; **wringijzer**: *vrenq̄jzər* Q 83; *vrenq̄jzər* K 353; *vrenq̄jzər* Q 86; *vrenq̄jzər* L 159a, 165, 217, 299, 330, Q 5, 99*, 111, 116, 121b; **plooi-ijzer**: *plōjzər* Q 121; **torsijzer**: *tq̄rs-q̄jzər* L 414; **kramp**: *kramp* Q 95.

Harden en temperen

HARDEN

(N 33, 380; monogr.)

[Gloeïend verhit staal plotseling afkoelen, om er een grotere hardheid aan te geven.

Volgens Van der Kloes en Risch (pag. 3) wordt bij het harden het roodgloeïende staal door het plotselinge afkoelen glashard en broos; door het daarna minder sterk te verhitten wordt deze verkregen hardheid en broosheid weer gereduceerd. Deze laatste bewerking wordt *temperen* of *ontlaten* genoemd.

Dekkers (pag. 19) omschrijft het harden als volgt: „bij de smidse stonden twee bakken, één met water en één met raapolie. De smid stookte het werkstuk donkerrood gloeiend, dompelde het in de raapolie tot de rode gloed er goed af was, schuurde het werkstuk vlug over een steen tot het iets blank was van kleur, wachtte tot er een bruine kleur op kwam en dompelde het werkstuk dan weer in de raapolie en daarna in het water tot het koud was.”

II.11

Zie ook *Limburgs Idioticon*, pag. 97 s.v. *harden*, „hard en tot staal maken, sprekende van ijzer. Te Waldwilder” en pag. 182 s.v. *ontlaten*, „gehard ijzer of staal zacht maken. Het ijzer ontlaat, is ontlaten. Geh. Beverloo.”]

harden: *hē²də* Q 121 (harden van beitel); *hērə* Q 101; *ērə* L 424.

HARDINGSBAK

(N 33, 341)

[De bak met de hardingsvloeistof of water waarin het gloeiende voorwerp wordt gedompeld tijdens het *harden*.]

hardingsbak: *hēreŋs.bak* L 382; **hardbak:** *hē²t.bak* Q 121b; **welbak:** *wēlbak* L 163; **lesbak:** *lē^s.bak* L 321, 330, Q 83; *lē^s.-* Q 116; **koelbak:** *kōlbak* L 299; **waterbak:** *wajtarbák* P 47; *wōtarbak* K 353; *wetər-* P 176b; **trog bet water:** *trox. bē wetər* P 219; **ongelbak:** *oŋəlbak* L 290, 291; **oliebad:** *ōlibat* L 290, 291; **tob:** *tōb* Q 83.

HARDINGSMIDDEL

(N 33, 342)

[In dit lemma zijn de verschillende vloeibare producten die bij het *harden* kunnen worden gebruikt, bijeengeplaatst.]

hard-öl: *hē²t.ōl* Q 121 (voor het *harden* van beitel); **öl:** *ōl* Q 116; **machine-olie:** *məšīnəōli* L 290, 291; **olie:** *ōli* L 299; *ōlə* P 47; *wōlə* Q 86; **schaapsongel:** *šāps.oŋəl* L 290, 291; **leuter:** *lejtər* Q 83 (zeepsop van bruine of groene zeep); **leswater:** *lēšwātər* Q 111; **zoutwater:** *zāt²wātər* L 290, 291; **water:** Q 5; *wātər* L 290, 291, 299; *wōtər* Q 83 (met zout); *wōtər* Q 86; *wetər* P 176b, 219; *wasər* Q 116, 121, 121b (met zout en kali).

HARDINGSDEEG

(N 33, 343)

[In dit lemma zijn de benamingen voor de verschillende poedervormige producten opgenomen die worden gebruikt bij het *harden*.]

hardingspoeder: *hardenspujər* L 213; **hars:** *hars* L 299; **pruisische potas:** *prj̄sesə pōt.as* Q 95 (gele, harde steenstukjes); **potas:** *pōt.as* Q 99*; **leem:** *lejm* Q 111 (klei vermengd met zout).

Draadtrekken

TREKBANK

(N 33, 256)

[Houten of metalen bank waarop een harde ijzeren of stalen plaat is bevestigd waarin gaten met verschillende doorsnedes zijn aangebracht. Bij het draadtrekken wordt de gloeiende metaal-draad telkens door een nauwere opening getrokken totdat de vereiste doorsnede bereikt is.]

trekbank: *trēk.bank* L 290, 291, 321, Q 99*, 121; *trēk.bāŋk* Q 95; **treksteen:** *trēkštein* L 299; **draadtrekker:** *drōttrekər* P 176b.

Enkele gereedschappen voor warme en/of koude bewerkingen

Beitels

BEITEL

(N 33, 109)

[De beitels die door de smid worden gebruikt zijn in het algemeen uit één stuk metaal vervaardigd, en hebben niet, zoals de beitels van de timmerman, klompenmaker, kuiper, etc., een hecht van hout of kunststof. Al naar gelang van de werkzaamheden, verschilt ook de vorm van de beitel. Beitels worden onder meer gebruikt voor het weghakken van bramen en lasselakken, voor het doorhakken van bouten, voor het splijten en doorhakken van metaalplaat en voor het aanbrenge van groeven in metaal. De smid kent ook beitels aan een steel; zij worden vooral gebruikt wanneer gloeiende voorwerpen moeten worden bewerkt. Zie ook de volgende lemmata.]

beitel: *bātəl* K 353; *bēātəl* Q 5; *bētəl* P 47; *biātəl* Q 83; *bētəl* P 219, Q 1, 86; *bēsəl* Q 116, 121, 121b, 121c; *bejtəl* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 318b, 321, 329, 330, 382, P 53, 176b, Q 20, 95, 108, 109.

BEITELKOP

N 33, 120 add.)

[Het vlakke, bovenste deel van een beitel die niet in een houten hecht bevestigd wordt. Op de beitelkop wordt met de hamer geslagen.]

beitelkop: *bejtəlkop* L 165.

VOUW VAN EEN BEITEL

(N 33, 119)

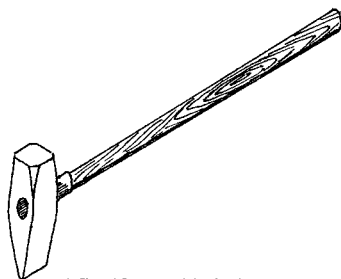
[De lange, afgeschuinde kant waarin het onder-einde van een beitel uitloopt.]

beitelvouw: *bejtəlvōw* L 217; *bejtəlvāj* L 382;

vouw: *vø.j* L 289; *vø.x* L 290, 291; de volgende termen duiden het snijdend gedeelte van een beitel aan: **snee:** *šnē* L 290, 291; *snē.j* L 165; *šnē.j* L 330; *sne.j* Q 95; **waat:** *wā.t* L 331; *wōt* Q 5.

STOKBEITEL

(N 33, 110; N 33, 113; N 33, 221; monogr.)
[In het algemeen een beitel met een steel. De stokbeitel wordt gebruikt voor het doorhakken, afhakken en splijten van warm of koud metaal. De smid houdt het werkstuk met een tang met de linkerhand op het aambeeld en zet met de rechter de beitel op de juiste plaats. De voorslager slaat vervolgens met een voor- of zijhamer op de kop van de beitel. Een beitel voor het bewerken van warm ijzer is altijd van een steel voorzien. Zie ook afb. 48.]

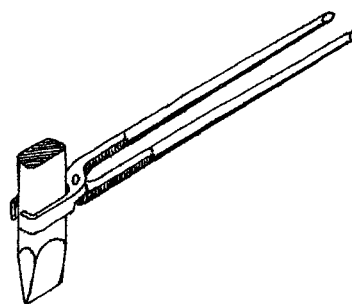

Afb. 48. stokbeitel

stokbeitel: *støk.bejtāl* L 159a, 216a, 217; *štøk-* L 299; *støk.bejtāl* P 213; **steelbeitel:** *štī^o.bejtāl* Q 111; *stejl-* P 47; *štelbēsāl* Q 116; **steelschroodbeitel:** *štī^ošrøt.bejtāl* Q 111; **veiligheidsbeitel:** Q 108; **warme beitel:** *wermā bejtāl* Q 99*; **warmbeitel:** *warāmbējtāl* L 159a; *wāram-* L 216a; *werām-* L 330, 432; *werāmbētāl* Q 113; *werāmbēsāl* Q 116; **beitel voor warm te kappen:** *biātāl vør werām tō kapā* Q 83; **warme tranche (fr.):** *werām trēns* K 353; **warmtranche:** *werāmtrāns* Q 83; **warme doorslag:** *wermān dōrslāx* L 382; **warmhouwer:** *wērāmhøjār* Q 121b (wordt niet gehard in tegenstelling tot de *koudhouwer*; vgl. het volgende lemma); **schroodbeitel:** *sxrū.t.bejtāl* L 289; *šrōt-* Q 95; *šrōj-* L 330; *šrot-* L 321; *šrøt-* Q 111 (voor het afkappen van lichte stukken); *šrøt.bētāl* Q 113 (voor warm en koud ijzer); *šrøt.bēsāl* Q 121b; **kapbeitel:** *kap.bejtāl* Q 95, 108; **kloofbeitel:** *kløf.bejtāl* L 165, 192a, 213; *kløjf-* L 290, 291; **sleuvenbeitel:** *sløvānbejtāl* L 382; **groefbeitel:** *gruf.bejtāl* P 176b; **platte snijbeitel:** *platā snejbejtāl* Q 95; **scheerbeitel:** *šērbejtāl* L 290, 291; **zetbeitel:** *zēt.bejtāl* Q 99*; *zēt.bētāl* Q 117, 118; **metaalbeitel:** *mātālbejtāl* L 382; **staalbeitel:** *stōlbejtāl* L 289; **tranche (fr.):** *trāns* P 219, Q 83; *trēns* K 353.

KOUDBEITEL

(N 33, 109; N 33, 112-113; N 64, 69b; monogr.)
[In het algemeen een beitel waarmee op koud ijzer wordt gewerkt. De koudbeitel is meestal zeskantig in doorsnee, soms ook rond of ovaal. Het werktuig wordt voor diverse werkzaamheden gebruikt zoals het weghakken van bramen en lasslakken, het doorhakken van bouten en het splijten van metaal. De koudbeitel is soms van een steel voorzien. Zie ook afb. 49.]

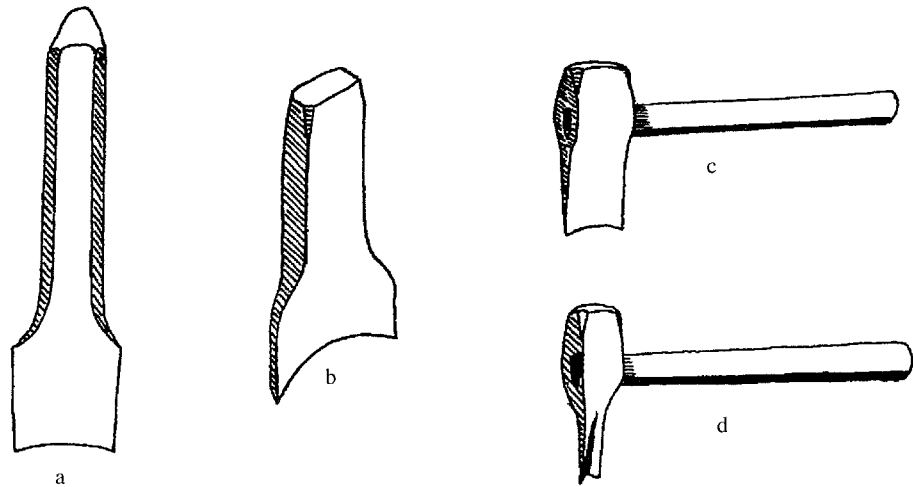
Afb. 49. koudbeitel

koudbeitel: *køwt.bejtāl* L 159a, Q 0112; *kawt-* L 432, Q 99*, 101, 111 (voor het uitkappen van sleufgaten); *kalt-* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *køt-* L 289, 290 (werd vastgehouden met de **snaptang** (*šnaptan*)) en geslagen met de **voorhamer** (*vørhāmār*)), 291, 321 (om ijzer of plaat door te kappen), 371, Q 18; *kāt-* L 299, 330, 331, 382; *kājt-* Q 95; *kā-* P 176b; *kāt.bejtāl* Q 193; *kābētāl* Q 5; *kābiētāl* Q 162; *kāt.biātāl* Q 83; *køat.bētāl* Q 113; *kawt.bē^otāl* L 424; *køt.bēsāl* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **koude beitel:** *kawā bejtāl* Q 99* (beitel met steel); *kejāf. bātāl* K 353; **koude tranche (fr.):** *kā trāns* Q 83; *kejāvā trēns* K 353; **tranche (fr.):** *trās* P 213; **koudhouwer:** *køthøjār* Q 121b (wordt gehard in tegenstelling tot de *warmhouwer*); **koelbeitel:** *kølbējtāl* Q 108; **kapbeitel:** *kap.bejtāl* L 423; *kap.bētāl* Q 71, 117, 118; *kāp-* P 219; *kā.p.bē.tāl* Q 2.

GUTSBEITEL

(N 33, 115-116; N 64, 62b)
[Beitel met een hol blad die onder meer dient voor het rond afhakken en het *besnoeien*, het weghakken van de scherpe kanten bij ronde staven (Van der Kloes en Risch, pag. 163). Ook voor het schoonmaken van de binnenzijde van loden buizen wordt de gutsbeitel gebruikt (Van Houcke, pag. 529, s.v. *opruimer*). Zie ook afb. 50.]

II.11

Afb. 50. a-b: gutsbeitels zonder steel
c-d: gutsbeitels met steel

In L 382 kapte men met de gutsbeitel ook spiebanen uit. Vgl. het lemma OLIEGROEFBEITEL, SPIEBEITEL.]

gutsbeitel: *gøts.bejtāl* L 217, 290, 291, 330; **guts:** *gøts* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 289, 299, 321, Q 117, 118; *gøts* Q 113; **gotsbeitel:** *gotš.bejtāl* Q 99*; *guts-* L 371; **gots:** *gotš* Q 18, 95; *guts* Q 83; *guts* Q 111 (voor holle gleuven), 116; *gøjts* P 47; **gootbeitel:** *gøt.bejtāl* Q 108; **groevenbeitel:** *grū.vøbejtāl* L 331; **holle beitel:** *hōl.bētāl* L 414; *hōl.bēsāl* Q 121c; **halfronde beitel:** *halāfrōnø.bejtāl* P 176b; **halve ronde beitel:** *hawvø.rønjə.bejtāl* L 432; **rondbeitel:** *ronk.bēsāl* Q 121b; **opruimer:** *oprujmar* L 423.

HOEKGUTS

(N 33, 116)

[Guts waarvan het blad een V-vormige doorsnede heeft. De hoekguts dient om hoeken scherp in te hakken.]

hoekguts: *hōk.gøts* L 299; **hoekbeitel:** *huk.bejtāl* P 176b; *hōk-* L 382, Q 108.

PUNTBEITEL

(N 33, 111)

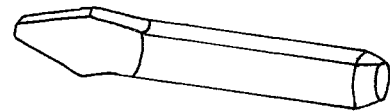
[Puntige, smalle beitel, die wordt gebruikt bij het bewerken van harde metalen.]

puntbeitel: *pønt.bejtāl* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 371, P 176b, Q 95; *pønjt-* L 321, 330, 331, 382; *pønjt-* L 432; *pønt.biətāl* Q 83; *pønt.bētāl* P 47; *pønbatāl* K 353; **spitsbeitel:** *špets.bejtāl* Q 111; *špets.bētāl* Q 113; *špets.bēsāl* Q 116.

RITSBEITEL, KANTBEITEL

(N 33, 120; N 33, 111; N 33, 116; N 33, 117)

[Stalen beitel die dient voor het hakken van smalle groeven in metaal. De beitel heeft een enigszins speervormig toelopende punt, die smaller is dan het hechtgedeelte. Zie ook afb. 51.]

Afb. 51. ritsbeitel

Volgens de invuller uit Q 121 diende de *kruisbeitel* om ijzer, klinknagels en lassen weg te kappen bij smalle gleuven. De beitel had een lengte die varieerde van 100 mm tot 250 mm.]

ritsbeitel: *rets.bejtāl* L 159a, 213, 217, 290, 291, 330, Q 108, 111; *rets.bēsāl* Q 116 (om uitsteeksel weg te kappen); **kruisbeitel:** *krj.ts.bejtāl* L 331; *krjts-* Q 108; *krjts-* Q 0112; *krjts.bētāl* Q 113; *krjts.bēsāl* Q 116, 121, 121b; **kantbeitel:** *kant.bejtāl* L 159a, 165, 192a, 213, 217, Q 108; *ka.nt-* Q 99*.

OLIEGROEFBEITEL, SPIEBEITEL

(N 33, 120; N 33, 111)

[Beitel waarmee een ronde groef, bijvoorbeeld een oliegroef of spiebaan in metaal kan worden aangebracht. De oliegroefbeitel lijkt op de ritsbeitel maar heeft een halfronde snede en is meestal licht gebogen. De *kromme ritsbeitel* (Q

111) werd gebruikt op plaatsen waar men met de rechte ritsbeitel niet bij kon.]

spiebeitel: *špibēsāl* Q 121; **sleufbeitel:** *šlōjif.bejtāl* Q 108; **groefbeitel:** *gruf.bejtāl* L 299; *gruf.bēsāl* Q 116; **kromme ritsbeitel:** *kromā rets.bejtāl* Q 111.

Hulpmiddelen bij het maken van gaten

CENTERPONS

(N 33, 262; monogr.)

[Stalen stift met kegelvormige punt die dient om een uitholling in plaatmateriaal aan te brengen. De centerpons wordt vooral gebruikt om het middelpunt van een te boren gat aan te tekenen. Zie ook afb. 52.]

Afb. 52. centerpons

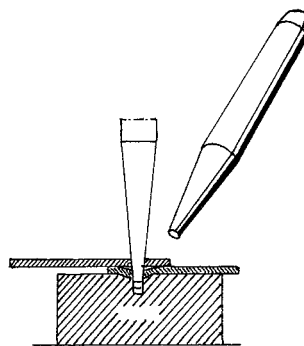
centerpons: *sentārpons* Q 108; *sentārpons* Q 111; **centerpunt:** *sentārpoñt* L 299, P 219; **center:** *sentār* L 330; *sentār* L 159a, 165, 329, Q 113; **keurnagel:** *kōrnāgāl* L 321; **keurennagel:** *kōrānnāgāl* L 299; **dopper:** *dōpār* K 353, L 289, P 47, Q 5, 71, 83, 86; *dōpār* Q 95; *dēpār* Q 83; **tepper:** *tēpār* Q 83; **dut:** *dōt* L 290, 291; **körner (d.):** *kōrnār* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 299, 329, 331, Q 18, 113, 116, 121, 121b; *kōrnax* L 216a; *kōndār* L 321; *kōndār* Q 95, 99*; *kōndār* L 432, Q 193; *kijldār* L 382; **piqueur (fr.):** *pikōr* P 176b; *pikūr* P 219.

DOORSLAG

(N 33, 220a-b; N 33, 326; N 64, 72; monogr.)

[Werktuig waarmee gaten in een metaalplaat gemaakt kunnen worden. De doorslag is een stalen stift met een vlakke punt die rond, half rond, drie- of vierkantig kan zijn. Door met een hamer op de bovenzijde van de doorslag te slaan ontstaat in het plaatmateriaal een gat. De doorslag kan ook van een steel zijn voorzien; hij wordt dan vooral gebruikt om gaten in gloeiend ijzer te maken. Zie ook afb. 53. Bij het werken met de doorslag wordt het materiaal ondersteund door een onderlegplaat of een stuk kops hout. Vgl. ook het lemma ONDERLEGPLAAT.

Zie ook het lemma HOLPIJP. Dit werktuig lijkt, wat vorm betreft, veel op een doorslag, maar verschilt in zijn werking: een doorslag maakt gaatjes door het wegdringen van het omgevende materiaal terwijl de holpijp een gaatje uitsnijdt.]

Afb. 53. doorslag

doorslag: *dōrslax* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *dōwr-* P 176b, 219; *dōjrslāx* P 47; *dōrslāx* L 414, 423; *dōrslāx* L 299, 329 (mv. *-šlēx*), 330; *dōrāx-* Q 111 (vierkant en rond), 121, 121c; *dōrslōx* Q 71; *dōr-* Q 83; *dwer-* Q 86; *dūr-* Q 5; **stokdoorslag:** *stōk.dōrslax* L 216a; *stok-* L 213; **stekdoorslag:** *štek.dōrāxslāx* Q 111; **doorslagje:** *dūrslāxskā* L 289; **doorslager:** *dō^orslēgār* L 424; *dōrāxslēgār* Q 116; **steldoorn:** *šteldōrn* Q 121b; **drijver:** *drīvār* L 329; *drīvār* L 330; **stomper:** *stumpār* P 219.

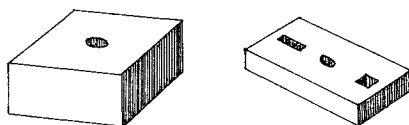
ONDERLEGPLAAT

(N 33, 349)

[Blokje met gaten van verschillende grootte, dat onder de plaat gelegd wordt waarin met een doorslag gaten moeten worden geslagen. Zie ook afb. 54.

De *schijf* (Q 83) was een ijzeren blok waarin verschillende gaten waren aangebracht.]

II.11

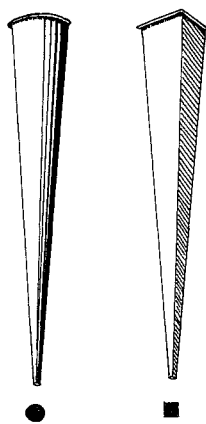
Afb. 54. onderlegplaten

onderlegger: *ōndarlēgār* L 217; **onderlegblok:** *oŋarlek.blōk* L 299 (van lood); **ponsblok:** *pons.blōk* Q 111; **snapblok:** *šnap.blōk* L 330; **nagelblok:** *nāalblōk* Q 108; vgl. in verband met het volgende woordtype ook het Hgd. *Matrize*: **matrijs:** *matrīs* Q 121b; **slaglood:** *šlāxluat* Q 121b; **doorslagijzer:** *dōwrslox.ējzār* P 176b; **nagelijzer:** *nāgālēzār* K 353; **stempelkussen:** *stēmpalkōsā* L 165; **schijf:** *šājf* Q 83; **oud ijzer:** *ōt.ējzār* P 47.

STEMPEL, LEEST

(N 33, 278)

[Gehard stuk staal met vierkante, rechthoekige of ronde dwarsdoorsnede dat naar onder toe in een punt uitloopt. De leest wordt met behulp van een hamer door gaten in metaal gedreven om ze groter te maken of om ze een andere vorm te geven. Zie ook afb. 55.]

Afb. 55. stempels

leest: *lēš* Q 83; *lējs* L 299; *lēj.s* Q 99* (drie- of vierkantig); *lējst* L 213, Q 95; **drift:** *dref* Q 111; **uitdrijver:** *yt.drīvār* L 192a; **drijver:** *drīvār* L 159a, 165, Q 111; *dr.īvār* L 330, 331; **ruimer:** *rījmar* L 217; **opwijder:** *opwīār* Q 121; **stamp:** *stamp* L 382; **wig:** *wex* L 290, 291; **doorslag:** *dōrslax* K 353; *dōr-* L 216a; *dōjr-* P 47; *dōrslāx* L 321; *dōrslāx* L 330, Q 99*; *dōrāx-* Q 113, 116; *dījrslāx* Q 5.

Afwerken, voltooiën en verfraaien van het werkstuk (bankwerk)

Algemene hulpmiddelen

Werkbank met toebehoren

WERKBANK

(N 33, 279; N 64, 30a; N 66, 11a)

[De houten of metalen bank waarop de smid, loodgieter en koperslager het metaal kunnen bewerken. Vaak zijn er in het werkblad gaten aangebracht waarin tassen, staken etc. kunnen worden gestoken.

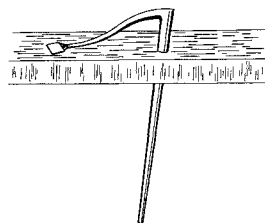
De woordtypen **schroefbank** (L 290, 291, P 176b, Q 88) en **vijsbank** (P 47) duiden op een werkbank waarop een bankschroef is aangebracht.]

werkbank: *werāk.bank* L 321, 330, 331, 382, 414, 423, 432, Q 111, 0112, 121; *werāk-* L 210, 290, 291, 329, Q 83, 113, 121b; *werāk-* L 289, Q 5; *wērāk-* Q 99*; *werāk.bāŋk* Q 95; *werāk.bāŋk* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *werāk-* K 353; **schroefbank:** *sxruf.bank* P 176b; *šruf-* L 290, 291; *šrōwf.bāŋk* Q 88; **vijsbank:** *vēs.bank* P 47; **vijlbank:** *vilbāŋk* Q 116; **bank:** *bāŋk* L 163; **werktafel:** *werāktōfāl* Q 86; **tafel:** P 219; *tōfāl* L 329; **werkdīs:** *werāk.dōš* Q 121.

KLEMHAAK

(N 33, 289)

[Werktuig dat dient om een werkstuk op het werkbankblad vast te zetten. In de eenvoudigste uitvoering bestaat het uit een schacht waarop bijna haaks een arm is aangebracht. Om een werkstuk te klemmen wordt de schacht door een gat in het blad van de werkbank gestoken waarna het geheel met een hamer wordt vastgetikt. Zie ook afb. 56. Er bestaan ook uitvoeringen waarbij de arm scharnierend aan de schacht is bevestigd. Aan één uiteinde van de arm is dan een klemplaat aangebracht, aan het andere een draadspil. Door de draadspil aan te draaien wordt de klemplaat met grote kracht aangedrukt.]

Afb. 56. klemhaak

klemhaak: *klemhōk* L 216a, 217, 289, 321, P 176b, Q 99*; *klemhōak* Q 113; **bankhaak:** *banġhōk* L 290, 291, Q 5, 116; *banġ(h)uāk* Q 83; **klembeugel:** *klembijjal* Q 121b; **krombek:** *kromp·bek* Q 111 (ook recht).

Hulpmiddelen bij het aanpakken, vasthouden, monteren, etc.

Bankschroeven en handschroeven met toebehooren

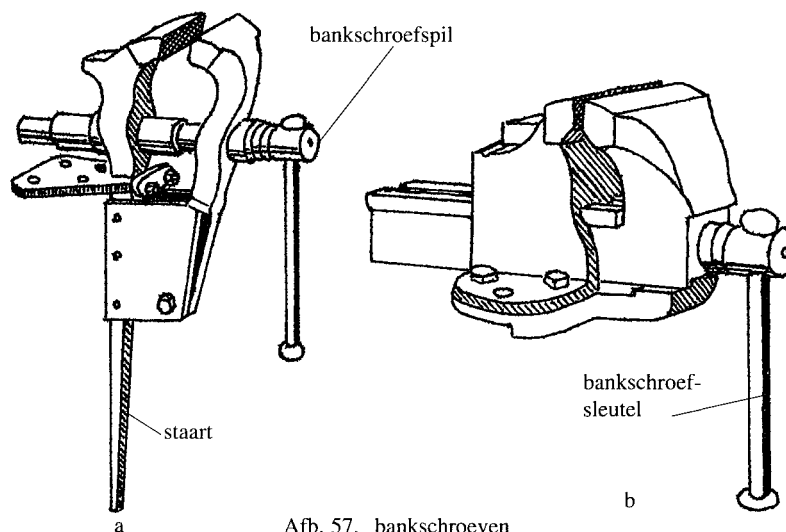
BANKSCHROEF

(N 33, 204a; N 64, 31a-b; N 66, 12a-b; monogr.)
[In het algemeen het werktuig dat door metaalbewerkers wordt gebruikt om werkstukken vast te zetten. Het bestaat uit twee bekken waarvan de ene aan de werkbank is bevestigd en de andere door middel van een draadspil open en dicht kan worden gedraaid. Tussen de bekken wordt het te bewerken voorwerp vastgeklemd.
Het lemma bevat ook benamingen voor de staartbankschroef en de parallelbankschroef. De staartbankschroef is aan de onderzijde voorzien van een pin waarmee dit werktuig in of aan de werkbank kan worden vastgemaakt. De parallelbankschroef ontleent haar naam aan het feit dat de klemvlakken van de bekken ervan zich bij het open- en dichtdraaien evenwijdig van respectievelijk naar elkaar toe bewegen. Dit type bank-

schroef wordt met behulp van schroefbouten op het werkvlak van de werkbank vastgezet. De staartbankschroef is doorgaans gesmeed uit staal terwijl de parallelbankschroef meestal uit gietstaal is vervaardigd. Zie ook afb. 57.

Een aantal Vlaamse zegslieden (K 353, P 176b) kennen verder nog lichte en zware bankschroeven. Het is echter niet duidelijk welk type bankschroef zij hiermee bedoelen.]

bankschroef: *banġskrüf* P 219; *banġskrüf* L 163, 271, 414; *bāġk-* K 353; *banġskrüf* L 216a, 289; *bāġk-* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *banġskrüf* L 290, 291, 299, 321, 371, 382, 432, Q 98, 99*, 117, 118; *bāġk-* Q 116; *banġskrüf* L 329, 330; *banġskrüf* Q 83; *banġskrüf* Q 113; *banġskrüf* Q 86; *bāġk-* Q 95; **schroefbank:** *schruf·banġ* P 176b; *šruf-* L 382; *šruf-* Q 71; *šrōwf-* Q 86; *šruf·ba·ġk* Q 162 (mv. *-banġa*, *-be·ġk*); *šrōwf·bāġk* Q 88; **schroef:** *šruf* Q 83; *šrōwf* L 423; *šrōwf* Q 5; **bankvijs:** *banġ·vėjās* P 47; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Schraubstock:* **schroefstok:** *šrufštok* Q 0112; *šruf-* L 331, Q 111, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; de volgende woordtypen duiden een staartbankschroef aan: **staartbankschroef:** *start·bāġskrüf* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *stert-* L 213; *stert·banġskrüf* L 216a; *štert·banġskrüf* L 290, 291, 299; *štart-* Q 98; *štert·banġskrüf* L 330; *start·bāġskrüf* Q 95; *stat·banġskrüf* Q 86; **bankschroef met staartschroef:** *banġskrüf met statšruf* Q 83; **staartschroef:** *štartšruf* Q 99*; **staartschroefstok:** *štatsšrufštok* Q 121c; **gesmede bankschroef:** *gəšmėjda banġskrüf* Q 113; de volgende woordtypen duiden een parallelbankschroef aan:

Afb. 57. bankschroeven
a : staartbankschroef
b : parallelbankschroef

II.11

parallelbankschroef: *paralelbaņksxruf* L 216a; *paralelbāņksxruf* L 165, 213; *paralelbaņkšruf* L 290, 291, 299, 321; *paralelbaņkšr uf* L 330; **parallelschroef:** *paralelsxruf* L 159a, 192a, 217; *paralelšruf* Q 121b (met brede bekken); *pāralelšruf* Q 99*; **parallelschroefstok:** *paralelšrufstok* Q 111, 121, 121c; **machineschroefstok:** *mašīnsšrufstok* Q 121 (= parallelbankschroef); **gegoten bankschroef:** *gəgəatə baņkšrūf* Q 113; **gewone bankschroef:** *gəwōnə bāņkšruf* Q 116.

BANKSCHROEFBUS

(N 33, 205)

[De metalen bus in het vaste deel van de bankschroef waarin de bankschroefspil ronddraait.]

draadbus: *drōt.bōs* L 213; *drōt.bōjs* P 176b; **schroefbus:** *šruf.bōs* L 299; **tapbus:** *tap.bōs* L 289; **bus:** *bōs* L 159a, 216a; **tap:** *tap* L 289; **schroefpot:** *sxrūfpot* K 353; **schroefhuls:** *šrufhøls* L 290, 291; **draadhuls:** *drōthøls* L 217; **huls:** *høls* L 192a; **huis:** *hūs* Q 121; **hart:** *hert* L 382; **mof:** *muf* P 219; **spindelmoer:** *špendəlmōr* Q 111; **moer:** *mōjər* Q 99*; **lip:** *lōp* Q 95.

BANKSCHROEFSPIL

(N 33, 206; monogr.)

[De draadspil waarmee de bekken van de bankschroef open en dicht gedraaid kunnen worden. Zie ook afb. 57.]

draadspil: *drōtspil* L 217; **spindel:** *spindəl* L 165, 213; *špendəl* Q 113, 116, 121b; **schroef:** *sxruf* L 192a; **schroefstok:** *šrufstok* L 424; **schroefstek:** *šrufstek* L 321; **as:** *ās* Q 121b.

BANKSCHROEFSLEUTEL

(N 33, 206)

[Een door de kop van de bankschroefspil gestoken metalen staafje dat dient om deze rond te draaien. Op deze wijze kan de bankschroef geopend en gesloten worden. Zie ook afb. 57.]

bankschroefsleutel: *baņkšrufslōtəl* L 382; **sleutel:** *slōtəl* P 176b; *slōtəl* L 159a, 217, 321, Q 95; *šlōtəl* L 290, 291; *šlōsəl* Q 121b; **klepel:** *klēpəl* L 289; **slinger:** *sleņər* L 330; **zwengel:** *zweņəl* L 165; **zwong:** *zwōņk* P 47; *zwoņk* P 219; **schroefstok:** *sxrufstok* L 213; **handhaaf:** *(h)antəf* Q 83; **spindel:** *špendəl* Q 111, 121; **spil:** *špel* Q 113; **staart:** *štats* Q 116; **staaf ijzer:** *stōf. ejzər* Q 83.

BANKSCHROEFBEKKEN

(N 33, 207)

[Het vaste en het beweegbare deel van de bankschroef waartussen het werkstuk wordt vastgeklemd. De beide delen worden door een aantal

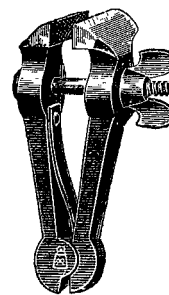
zeglieden (Q 95, 121c) ook met het enkelvoudige *bek* aangeduid. Zie ook het WNT II.1, kol. 1558 sv. *bek* 4c.]

bankschroefbekken: *baņkšruf.bekə* L 382; **bekken:** *bekə* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 299, 321, 330, 331, Q 5, 86, 111, 113, 116, 121; *bekə* K 353, Q 99*; de volgende twee opgaven zijn enkelvoud: *ət. bekə* Q 95, 121c; **lippen:** *lepə* P 47, 219, Q 83; **klauwen:** *klōwə* L 290, 291, Q 121b; **bankknijper:** *baņkkņejpər* P 176b.

HANDSCHROEF

(N 33, 204b; N 33, 241)

[Kleine, ijzeren staartbankschroef waarin men een werkstuk kan vastklemmen. Zie ook afb. 58. De handschroef wordt onder meer gebruikt bij het klinken, solderen en met de hand vijlen van kleine voorwerpen.]

Afb. 58. handschroef

handschroef: *hantsxruf* L 213, 216a; *hānt-* L 159a; *hānt-* L 165, 192a, 217; *hantšruf* Q 99*, 111; *hantj-* L 299, 321; *haņk-* L 290, 291, Q 121; *hantjšr uf* L 330; **presschroef:** *pressxruf* P 176b; **staartbankschroef:** *štats.baņkšruf* Q 116; **staartschroefstok:** *štatsšrufstok* Q 121; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Feilkloben*, „handschroef“; **vijlenkloof:** *viləkluf* Q 121b; **klem:** *klem* Q 121b; **spantang:** *spantaņ* Q 5.

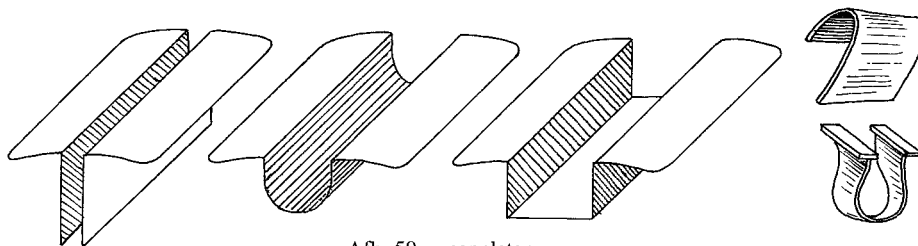
VIJLBLOKJE, SPANPLAAT

(N 33, 108; N 33, 306a-b; N 33, 380)

[In dit lemma zijn de benamingen voor verschillende voorwerpen bijeengeplaatst die tussen de bekken van de bankschroef worden geklemd om te voorkomen dat een te bewerken voorwerp daardoor beschadigd raakt.

Vijlblokjes worden door de smid zelf gemaakt van een blokje hout of een stuk zacht metaal zoals lood of koper. Ook plastic en aluminium worden door de zeglieden vermeld.

Spanplaten zijn van lood of koper gemaakte

Afb. 59. spanplaten

plaatjes die in de vorm van het te bewerken voorwerp zijn gebogen. Zie ook afb. 59.]

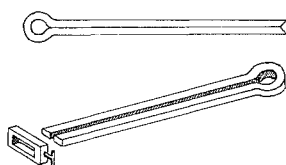
vijsblokje: *vībløkskə* L 192a; *vībløkskə* L 165; **schutblokje:** *šqt.bløkskə* Q 111; **beschermblok:** *bəšerəmblok* Q 108; **klemblok:** *klembløk* Q 95; **steunblok:** *stønblok* Q 95; **klemhout:** *klemhøwt* Q 95; **loden band:** *lūdā bānt* P 176b; **band:** *bant* Q 83; **steunstrip:** *stønstrep* Q 95; **beschermplaat:** *bəšerəmplāt* L 299, 321; **beschermer:** *bəšerəmə* Q 95; **schutplaatje:** *šqt.plējtə* Q 111 (wordt gebruikt bij fijn werk om beschadigingen te voorkomen); het eerste lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Schutz*, „bescherming“; **schutzplaat:** *šutsplāt* Q 121; **spanplaat:** *spanplāt* L 321; *špan-* Q 99* (om het beschadigen van diverse materialen te voorkomen), 116, 121b; *spanplōt* Q 86; **spansel:** *spansəl* L 216a; **lip:** *lep* P 219; **beschermklaauw:** *bəšerəmkļow* L 330; **bekkenklaauw:** *bekəkløw* L 330; **klaauw:** *kløw* L 330; het eerste lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Schutz*, „bescherming“; **schutzbek:** *šuts.bek* Q 121 (mv. *-bekə*); **bekkenkapje:** *bekəkepə* L 330.

Klemmen

PLAATKLEM

(N 33, 324)

[Werktuig waarmee men plaatijzer vastzet zodat dit gebogen kan worden. De plaatklem bestaat uit twee losse, of aan één eind met elkaar verbonden staven, die door één of meer schroeven of met behulp van een beugel tegen elkaar geperst kunnen worden. De plaatklem wordt in de bekken van de bankschroef vastgeklemd. Zie ook afb. 60.]

Afb. 60. plaatklemmen

plaatklem: *plātklem* L 217, 299, 382, Q 111, 113; *plōt-* L 159a, 165, 216a; **platenklem:** *plātəklem* L 213, 290, 291, 321, 330, 331, Q 116; **knijpklem:** *knīpklem* L 299; **plooiklem:** *plūjklem* P 176b; **klem:** *klem* L 192a, Q 121b; **plaatveer:** *plāt.vēr* Q 99*; **plooijzer:** *pløježər* Q 83; *pluwəžəzər* K 353; *plū-* P 47; **buigarm:** *bøjx.ərəm* Q 95.

KANTKLAUW

(N 33, 172; N 64, 50a)

[Soort tang met schuin geplaatste bekken waarin men het werkstuk in een scheve stand in de bankschroef kan vastklemmen om er op deze wijze schuine kantvlakken aan te kunnen vijlen. Zie ook afb. 61.]

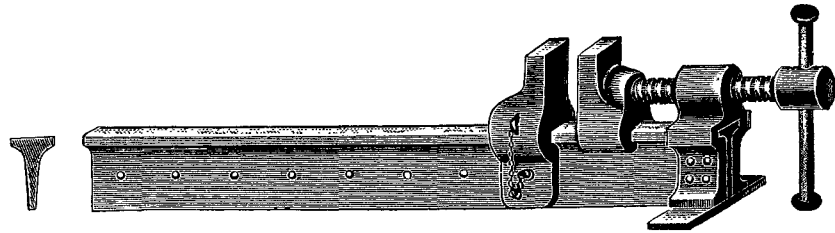
Afb. 61. kantklaauw

kantklaauw: *kantjkløw* L 321; **kantenklaauw:** *kantəkløw* L 159a, 192a, 213, 217; *kāntə-* L 165; *kaņktə-* L 290, 291; **klaauw:** *kløw* Q 121c; **span-tang:** *špantə* Q 116; **klemtang:** *klemtaņ* Q 95; *klemtsəņ* Q 121b; **pince-tang:** *pejstəņ* P 219; **tang:** *taņ* P 176b; **krombek:** *kromp.bek* Q 111.

SERGEANT

(N 33, 274)

[Soort klem om werkstukken vast te klemmen. Het werktuig bestaat uit een geleider waaraan één deel van de bekken vast is bevestigd terwijl het andere deel glijdend heen en weer kan worden bewogen. In het beweegbare deel van de bekken is een draadspil aangebracht waarmee het werkstuk tegen de vaste bek wordt vastgeklemd. Zie ook afb. 62.]

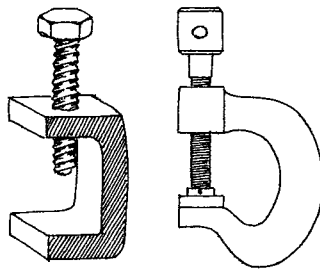
Afb. 62. sergeant

sergeant: Q 95; *seržant* L 216a, 330, 331, Q 113, 121b; *seržant* K 353; *səržant* L 213, 299, P 47, 219, Q 5, 83, 86, 111; *səršant* L 289, 382; *šeršant* Q 0112; *šøršant* Q 116; *šərzant* L 290, 291; *sərjant* L 321; **lijmtang:** *limtaŋ* L 159a, 165, 213; *limtaŋ* L 299, Q 99*; *limsaŋ* Q 121; **spanvijs:** *spanvēs* K 353.

KLEMHAAK, KETELKLEM

(N 33, 273; N 64, 51a)

[Hoekige of hoefijzervormige beugel met een draadspindel in het ene been waarmee metaalverbindingen kunnen worden vastgehouden of vastgeklemd. De klemhaak wordt onder meer gebruikt bij klink-, boor- en buigwerk. Zie ook afb. 63.]

Afb. 63. klemhaken

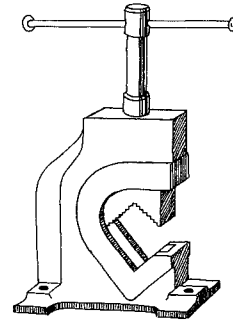
klemhaak: *klemhōk* L 159a, 165, 192a, 216a, 217, 213, 289, 382, P 176b, Q 111; *klemhōk* Q 117, 118; *klemhōak* Q 113, 121; **klembeugel:** *klembōgəl* K 353, L 217, Q 99*; **klem:** *klem* L 290, 291, 330, Q 116; **klam:** *klam* Q 5; **klembak:** *klembak* Q 121b; **sergeant:** *səržant* L 414, 423; **tafelpen:** *tōfəlpən* L 299; **schroef:** *šruf* L 371.

PIJPKLEM

(N 33, 322; N 64, 51b)

[Klem waarmee pijpen en buizen tijdens het bewerken vastgezet kunnen worden. De pijpklem heeft doorgaans een beweegbare en een vaste bek. De beweegbare bek kan door middel

van een draadspil op en neer worden gedraaid. Beide bekken zijn V-vormig uitgevoerd om platdrukken van de pijp te voorkomen en hebben een geribbeld oppervlak. Zie ook afb. 64.]

Afb. 64. pijpklem

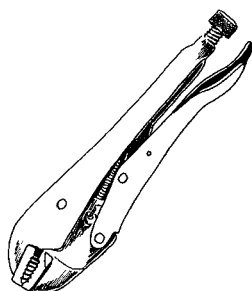
pijpenklem: *pīpəklem* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 321, 330, Q 111, 113, 117, 118; **buizenklem:** *bōjzənklem* L 414; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Duitse *Röhre*, „pijp, buis“; **reurenklem:** *rōrəklem* Q 121c; **spanklem:** *španklem* Q 121b; **buizenkop:** *bōjzəkop* L 423.

Tangen voor aanpakken, vasthouden, klemmen, vast- en losdraaien en monteren

KLEMTANG

(N 33, 179; N 33, 181)

[Stalen tang voor het vastgrijpen van vlakke materialen, pijp, staafmetaal, etc. Zie ook afb. 65. De klemtang wordt in uiteenlopende modellen gefabriceerd. Zo zijn er uitvoeringen met gebogen bek, ongetande bek en G-vormige bek. De klemtang is instelbaar op de diameter van het materiaal; aan het uiteinde van één van de tangbenen is daartoe een stelschroef aangebracht. Wanneer materiaal door het aandrukken van de

Afb. 65. klemtang

tangbenen is vastgeklemd, hoeft de tang niet verder te worden vastgehouden. De tang wordt ontgrendeld door middel van een hefboom tussen de tangbenen.

De klemtang werd volgens de zegsman uit Q 121 gebruikt om platen en ander materiaal vast te klemmen.]

klemtang: *klemtan* L 321; *klemtsan* Q 116, 121; **prestang:** *prestān* P 176b, 219.

SINGELTANG

(N 33, 181)

[Stalen tang die bij het stofferen wordt gebruikt voor het spannen van singelband. De tang heeft een platte, geribde bek waarmee het singelband vastgeklemd kan worden tijdens het spannen op het frame. Volgens de invuller uit Q 121 betreft het hier een zeer oude tang die momenteel niet meer in roulatie is.]

strektang: *štrektsan* Q 121.

MOERTANG

(N 33, 181)

[Tang met hoekige bekken, speciaal voor moeren. Zie ook afb. 66. Volgens de invuller uit Q 121 voorkwam deze tang dat moeren beschadigd raakten bij het los- en vastdraaien.]

moedertang: *mōdartsan* Q 121.

Afb. 66. moertang

Afb. 67. toiletmoertang

TOILETMOERTANG

(N 33, 181; N 64, 46)

[Speciale tang die dient voor het aandraaien van de sluitmoeren waarmee een kraan in een wastafel wordt vastgezet. Zie ook afb. 67.]

toiletkraantang: *twaletkrāntsān* Q 121c; **wastafeltang:** *wēštōfāltān* Q 117, 118.

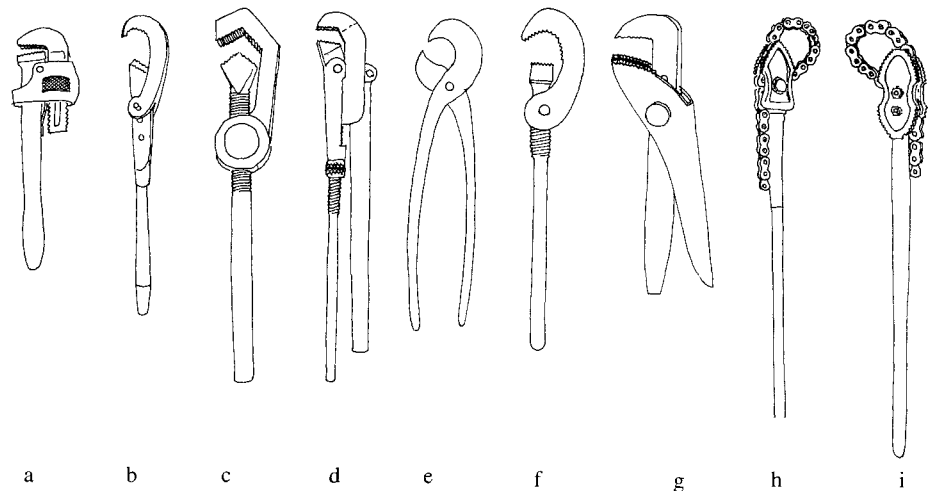
PIJPTANG

(N 33, 176; N 33, 179; N 33, 181; N 64, 43a-b; N 64, 44; monogr.)

[In het algemeen een tang waarmee een pijp of ander rond materiaal vastgeklemd kan worden. De veelal getande bek van de tang is zo gevormd dat pijpen stevig kunnen worden vastgegrepen. Er bestaan diverse uitvoeringen van deze tang. Bij de *Zwitserse* of *Zweedse pijptang* (afb. 68d) kan de afstand tussen de bekken worden gewijzigd met behulp van een stelschroef op één van de tangbenen. De *blitztang* (afb. 68g) heeft twee benen die in diverse standen kunnen worden gesteld om de gewenste opening tussen de bekken te bereiken. Door de uiteinden van de benen stevig naar elkaar toe te knijpen, wordt de vereiste klemkracht op het materiaal uitgeoefend. De *kettingpijptang* (afb. 68h, i) is een stalen tang met een enkele of dubbele getande bek waarover een ketting loopt. Deze ketting wordt rond het werkstuk gelegd en vastgehaakt aan de bek van de tang. Wanneer de tang omlaag gedrukt wordt, spant de ketting zich strak om het werkstuk.

Voor zover door de zegslieden aangeven, is achter de plaatscode met behulp van een letter aangeven welke tang uit afbeelding 68 wordt bedoeld.]

pijptang: *pīftsān* Q 121; **pijpentang:** *pīpətan* L 165, 192a, Q 111, 117, 118; **buistang:** *bōwstān* Q 83; *bōjis*– P 219; **buizentang:** *bōwzətan* Q 83; *bōjzə*– L 414; *bījzə*– L 213, 217, 290, 291, Q 111 (wordt gebruikt bij de aanleg van water- en gas-

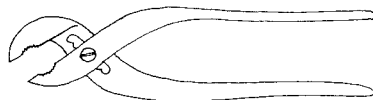
Afb. 68. pijptangen

leidingen); vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Duitse *Röhre*, „pijp, buis”:
reurentang: *rōratsan* Q 121c; **klauwtang:** *klōwtsan* Q 121c (c); **zwitserse tang:** *zweitsərsətsan* Q 121c; **zweedse tang:** *zwētsə tan* Q 117 (d), 118 (d); **schroeftang:** *šruftan* L 382; **blitztang:** *bletstan* L 382, Q 117 (g), 118 (g); *bletsan* Q 121 (voor pijpen en moeren), 121c (g); **gastang:** *gā.stan* Q 2 (blitztang); *gās-* L 414, Q 20, 86, 95; **gassleuter:** *gāsslōtar* P 219; de volgende opgaven zijn benamingen voor een kettingtang: **kettingtang:** *keteñtan* L 159a, 165, 213, 217, 414, 423, Q 117 (h, i), 118 (h, i); **kettenang:** *ketətsan* Q 121, 121c; **kettenpijptang:** *ketəpīfisan* Q 121.

WATERPOMPTANG

(N 33, 177; N 64, 52; monogr.)

[Stalen, verstelbare tang voor het vastgrijpen en monteren van pijpmateriaal, het vast- en losdraaien van moeren, etc. De tang heeft een getande, ronde bek waarmee het materiaal kan worden vastgeklemd. De afstand tussen de beken van de tang is verstelbaar. Zie ook afb. 69.]

Afb. 69. waterpomptang

waterpomptang: *wātarpomptan* L 192a, 213, 216a, 289, 290, 291, 299, 321, 331, Q 95, 113, 117, 118; *wōtarpom-* Q 5; *wātarpōmp-* Q 99*; *wōtarpom-* Q 83; *wētarpom-* P 219;

wātarpom- L 217; *wōtarpom-* L 159a, 165; *wasərpomptsan* Q 121, 121c; **pompentang:** *pompətsan* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **pomptang:** *pomptan* L 414, Q 86; **buizentang:** *būzətan* L 382; **buistang:** *būjstan* P 176b; **pijpentang:** *pīfətsan* Q 121; **griptang:** *greptan* P 47.

GASFITTERSTANG

(N 64, 45; N 33, 181)

[Stalen tang met een bek met twee getande, ovale openingen die dient voor het monteren van pijpwerk en het vasthouden en aandraaien van sokken, moeren, moffen en nippels. Zie ook afb. 70. Volgens Handboek Gereedschap (pag. 194) wordt de gasfitterstang vooral voor het zwaardere installatiewerk gebruikt.]

Afb. 70. gasfitterstang

fittertang: *fetətan* Q 99*; *fetətsan* Q 121c; **fittingtang:** *feteñtan* Q 117, 118; **gastang:** *jāstsan* Q 121; **platte tang:** *platə tan* L 423.

Hulpmiddelen bij het afmeten en afschrijven

UITSLAAN

(N 64, 91; N 66, 27)

[Een onderdeel van een werkstuk in volle grootte op papier uittekenen. Zie ook het lemma UITSLAAN in WLD II.9, pag. 103.]

uitslaan: *ūšlōā* Q 117, 118; *ūsłōā* Q 121c; *ytslān* L 210; *qwisloan* L 414; **uitslag maken:** *ūšlāx māka* Q 98; *ūšl'āx* ~ L 329; **uitzetten:** *ūt-zetā* L 423; *ūt-zetā* Q 88; **uittekenen:** *ūttejkānā* L 423.

AFTEKENEN

(N 64, 81b; N 66, 2b; N 33, 380)

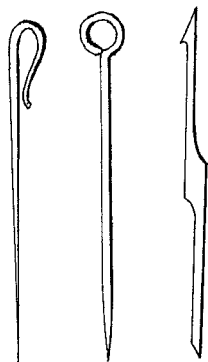
[De afmetingen van een werkstuk met behulp van een kraspen of krasblok op het plaatmateriaal aftekenen. Zie ook de toelichting bij deze lemmata.]

aftekenen: *āftekānā* Q 98 (door middel van het kruisijzer); *āftsēxānā* Q 121c; *āftejkānā* L 329, 423 (door middel van een rooier); **aftraceren:** *āftrasērā* L 414; **schramen:** *šrōmā* Q 121.

KRASPEN

(N 33, 245; N 64, 82a; N 64, 82c; monogr.)

[In het algemeen een werktuig waarmee de metaalbewerker de afmetingen van een werkstuk op het plaatmateriaal aftekent. Het bestaat doorgaans uit een spitse stalen of koperen stift die soms in een houten heft gevat kan zijn. Zie ook afb. 71.]

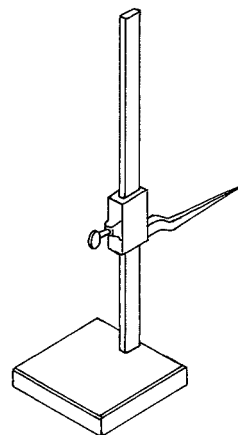
Afb. 71. kraspen

kraspen: *kraspen* L 321 (in staal), Q 5, 99*; **kraspin:** *kraspen* L 159a, 216a; *kraspen* L 165, 213; *krās-* Q 71; **kratspen:** *kratspen* L 271, 299, Q 111; **kratspin:** *kratspen* Q 113, 116, 121b; *kratspe.n* L 331; *kratspen* L 330; **kreets:** *kreets* Q 83; **tekenpen:** *tikānpen* L 414; **schrijfpen:***šrēfpen* Q 86; **traceerpen:** *trasērpen* L 414; **trekpen:** *trekpen* Q 117, 118; **koperen pen:** *kōpārān pen* L 290, 291; *kōpārā* ~ K 353; **koperen pin:** *kōpārān pen* L 217; **traceerpunt:** *trasejrpōnt* P 219; **koperen punt:** *kōwpārā pōnt* P 176b; **kratsstift:** *kratsštef* Q 121, 121b, 121c; **tekenstift:** *tejkānstef* L 321, 382; **koperen stift:** *kūpārā štef* Q 113; **krasnaald:** *krasnoalt* L 414; **puntijzer:** *pōnt-īzār* L 423; **griffel:** *grefāl* P 47; *jrefāl* Q 121c; **grif:** *gref* L 423.

KRASBLOK

(N 33, 347)

[Kraspen op een voetstuk. Het krasblok wordt gebruikt wanneer een nauwkeurige aftekening op het materiaal noodzakelijk is. Het krasblok wordt met zijn voet rustend op het werkblad langs het werkstuk geschoven, waarbij de scherpe punt van het werktuig een lijn trekt. Zie ook afb. 72.]

Afb. 72. krasblok

Het woordtype **traskē** (Q 5) is merkwaardig. Mogelijk betreft het hier een afleiding van het Franse werkwoord *tracer* met het Waalse deminutiefsuffix *-kē* (Frans *-quin*). Vgl. ook de inleiding van WLD II.5, pag. XV, waar twee vergelijkbare vormen *sūkē*, „storing, dislokatie”, eig. „drempeltje” en *beurkē*, „tussenschacht”, eig. „kleine schacht” worden besproken.]**krasblok:** *kras.blōk* L 217, 321; **kratsblok:** *krats.blōk* L 331, Q 116; **schrijfblok:** *šrīf.blōk* L 299; **blokkraspen:** *blōkkraspen* Q 99*; **krasbek:** *kras.bek* P 176b; **kreetspen:** *kreetspen* Q 95; **kreets:** *kreetsār* L 330; **aanrijter:** *ārīsār* Q 121b; **traskē:** *traskē* Q 5.

KRIJT

(N 64, 82b)

[Het krijt dat wordt gebruikt bij het aftekenen en soms ook bij het ontvetten van materiaal.]

puntkrijt: *pøntkrīt* L 423; **knijst:** *knīt* Q 117, 118, 121c.

AFSCHRIJFLAT, RIJ

(N 33, 263; N 64, 84; N 66, 3)

[IJzeren of stalen lat waarlangs men rechte lijnen aftekent op het plaatmateriaal. De stalen rij wordt ook gebruikt voor het controleren van de vlakheid van materialen. Zie ook afb. 73.]

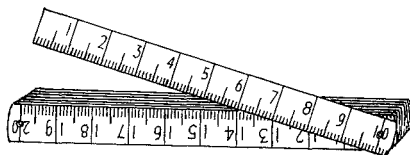

Afb. 73. afschrijflat, rij

tekenlat: *tejkənlat* L 321; **richtlat:** *rexlat* Q 116; *rexlat*s Q 121b; **aanstrijplat:** *āstriplat* Q 111; **lat:** *lat* P 47, 219, Q 5; **rij:** *rej* L 159a, 216a, 217, 329 (zonder schaalverdeling), P 176b, Q 86; *rēj* L 165, 213, 290, 291; *rī* L 271; *rij* L 299; *ri* L 330; **stalen rij:** *štəlalə rej* Q 121; **assenrij:** *asərēj* L 290, 291; **liniaal:** *linijāl* Q 95.

MEETLAT, DUIMSTOK

(N 33, 263; N 64, 84; N 66, 3; monogr.)

[Een in centimeters en/of duimen (inches) verdeelde maatstok van hout of metaal. Het woordtype **zollstock** (Q 116, Q 121c) duidt een vouwbare meetlat ter lengte van een meter of meer aan die men in de broekzak kan opbergen. Zie ook afb. 74.]

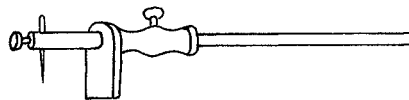
Afb. 74. stalen duimstok

maatlat: *mōtlat* K 353, L 382, Q 71; **meetlat:** *mē^otlat* Q 113; *mēs^olats* Q 121c; **meter:** *mētər* L 329 (1 of 2 meter lang), 423; **liniaal:** *linijāl* L 329 (met schaalverdeling); **ril:** *ril, rel* Q 98 (stalen lat van ± 2 meter lang); **duimstek:** *dū.mštek* L 330 (mv. *-štekər*); **zollstock (d.):** *tsqłštqk* Q 116, 121c.

KRUISSTAAL

(N 33, 264; N 64, 81a; N 66, 2a)

[Stalen werktuig om evenwijdig lijnen op het materiaal te trekken. Het bestaat doorgaans uit een ronde stang waarbij aan één uiteinde een haakse stalen pin is bevestigd. Op de stang is verder een verplaatsbare aanslag aangebracht die met een schroef of vleugelmoer kan worden vastgezet. Wanneer de aanslag langs de kant van het werkstuk wordt voortbewogen, krast de stalen pin een evenwijdig aan de rand lopende lijn in het materiaal. Er bestaat ook een uitvoering waarbij aan één uiteinde van de ronde stang een vastzittend klein wieltje is bevestigd, terwijl op de stang een draaibaar, groter wieltje is aangebracht. Het kleine wieltje wordt langs de zijkant van het werkstuk geschoven, het grote dient om de evenwijdig aan de rand lopende lijn af te tekenen. Zie ook afb. 75.]

Afb. 75. kruisstaal

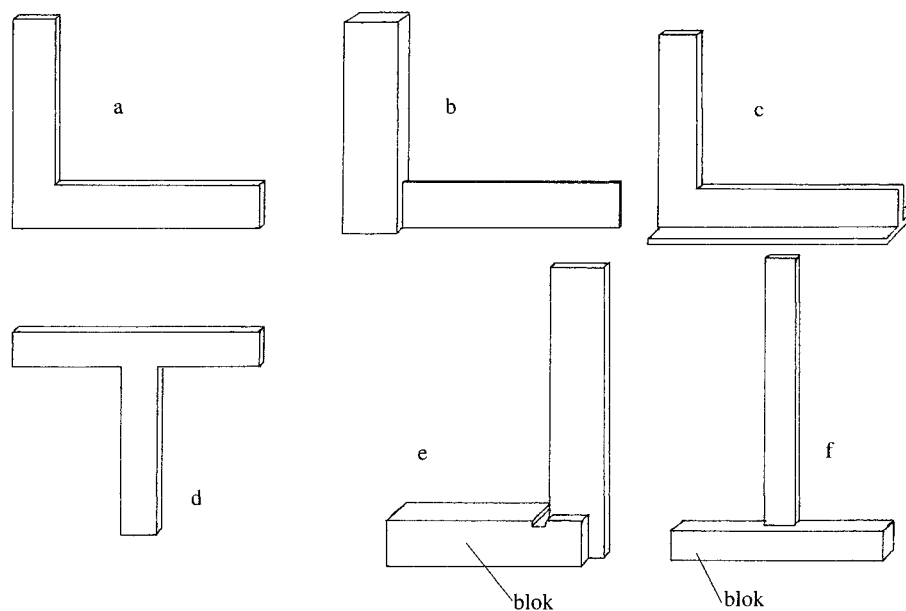
kruishout: *krytshōts* Q 121c; **kruisijzer:** Q 88; *krōs.ejzər* L 414; *krjys.īzər* Q 98; *krjyts-* Q 98; **kruisstaaf:** *krjysstāf* L 321; **rooier:** *rujər* L 423, Q 98, 111; **spitspunt:** *spetspønt* L 423; **schraamtrekker:** *šrōmtrekər* Q 88; **ritser:** *retsər* Q 98; **aftekenradje:** *ātejkənreīšə* Q 99*; **afschrijfblok:** *āšrjif:blqk* L 299; **schoestermaat:** *šustərmoēt* L 382.

WINKELHAAK

(N 33, 318a; N 33, 318c-d; N 64, 79b; monogr.)

[Haak waarvan de armen een hoek van 90° vormen. Met de winkelhaak wordt haaks afgetekend of kunnen werkstukken op hun haaksheid worden gecontroleerd. De winkelhaak kan L- of T-vormig zijn uitgevoerd en al dan niet van een aanslag (blok) of maatverdeling zijn voorzien. De T-vormige winkelhaak wordt ook *T-haak* of *kruishaak* genoemd. Zie ook het lemma WINKELHAAK in WLD II.9, pag. 10 en afb. 76.]

winkelhaak: *wejkalhōk* K 353, L 159a, 165, 217, 269, 289, 290, 291, 299, 321, 330, 331, 382, 432, P 219, Q 5, 86, 95, 99*, 111, 0112, 116; *wejkal-* L 163, 192a, 213, 216a; *wejkalqk* L 423; *wejkalhō^ok* Q 117, 118, 121b, 121c; *wejkalhōqk* Q 113, 121 (mv. *-hōqk*), 121a (id.), 121b (id.), 121c (id.), 121d (id.), 121e (id.); *wejkalhōk* P 47; *wejkalōk* P 176b; *wejkalhoak* L 414; *wejkal(h)uək* Q 83; **haak:** *qk* L 423; **t-lat:** *tēlat* L 423; het volgende woordtype is de bena-

Afb. 76. a-d: winkelhaken
e: blokwinkelhaak
f: blokkruishaak

ming voor een winkelhaak waarbij op de buitenkant van één van de armen haaks een smalle strook metaal is gesoldeerd; vgl. afb. 76c: **kapwinkelhaak**: *kapwenkālḥōk* K 353; de volgende termen duiden een T-vormige winkelhaak aan; vgl. afb. 76d: **kruishaak**: *krītshōk* L 382; *krō^os(h)ō^ok* P 213; **kruishout**: *krōjshōt* P 219; **kruiscirkel**: *krīstserkāl* Q 121b; de volgende woordtypen duiden een winkelhaak aan waarvan één van de twee armen dikker is uitgevoerd; vgl. afb. 76b/e: **blokwinkelhaak**: *blōkwenkālḥōk* L 299, 321, Q 99*, 116; *blōkwenkālḥōk* Q 121; **blokwinkel**: *blōkwenkāl* L 382; **aanslagwinkelhaak**: *ānslāxwenkālḥōk* Q 111; het volgende woordtype duidt een T-vormige winkelhaak aan waarvan één van de armen dikker is uitgevoerd;

vgl. afb. 76f: **blokkruishaak**: *blōkkrīshōk* L 321; *blōkkrīts*– L 299.

VERSTEKHAAK

(N 33, 318e)

[Haak waarvan de armen een hoek van 45° vormen. De verstekhaak wordt gebruikt om hoeken van 45° af te tekenen.

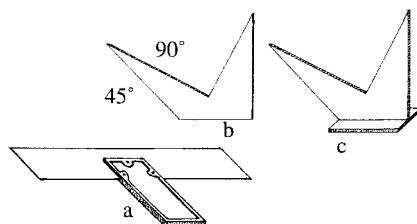
Zie ook het lemma VERSTEKHAAK in WLD II.9, pag. 10-11 en afb. 77.]

verstekhaak: *varstekhōk* P 219; *varstek*– L 331; *varstek*– L 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289; *varstek*– L 159a, Q 86; *varstek*– L 290, 291, 299, Q 99* (voor hoeken van 30° of 45°), 0112, 116; *varstēk*– L 321; *varstēk*– L 330, Q 111; *varstēk(h)uak* Q 83; **drie-/drijhaak**: *drējhōk* Q 117 (afb. b-c), 118 (idem); vgl. voor het eerste woorddeel van het volgende woordtype ook het Hgd. *Gehrung*, „verstek”: **gerongshaak**: *jēronshōk* Q 121.

ZWAAIHAAK

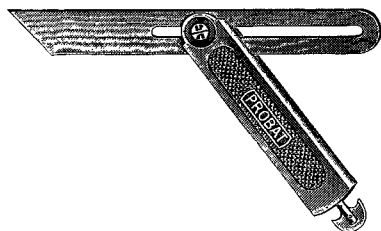
(N 33, 318b; N 64, 79a)

[Winkelhaak waarvan de benen beweegbaar zijn. De zwaaihaak bestaat doorgaans uit een huis en een veer die scharnierend met elkaar verbonden zijn. Met een schroef kan men de veer in de

Afb. 77. verstekhaken

II.11

Afb. 78. zwaaihaak

gewenste hoek vastzetten. Men onderscheidt de enkele en de dubbele zwaaihaak. De eerste is L-vormig, de tweede heeft de vorm van een T. De zwaaihaak wordt gebruikt om hoeken op te meten en af te tekenen. Zie ook het lemma ZWAAIHAAK in WLD II.9, pag. 11-12 en afb. 78.]
zwaaihaak: *zwājhōk* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, Q 116; *zwōwāj-* K 353; *zwej-* L 321, P 219, Q 5; *žwej-* L 290, 291; *zwej-* L 289, Q 95; *žwej-* L 299, 330, 331, Q 99*, 111; *šwej-* L 382; *zwēhoak* L 414; *zwajhōk* P 47; *šwājhōak* Q 113;
zwenkhaak: *šwejkhōk* Q 0112; *žwejkhō^{ak}* Q 117 (mv. *-hōk*; enkel en dubbel), 118 (idem);
werphaak: *werafhōak* Q 121c; **twijghaak:** *tswejxhō^{ak}* Q 121c; **schmiege (d.):** *šmīx* Q 121b;
verstelbare winkelhaak: *vərštelbārā wej-kālhō^{ak}* Q 121b; **dobbele winkelhaak:** *dubāla wej-kālhō^{ak}* Q 117, 118.

AFTEKENMAL

(N 33, 249)

[Het model waarmee de delen op het plaatijzer worden afgetekend die er later moeten worden uitgekapt. Een aftekenmal wordt gemaakt wanneer er veel stukken van gelijke vorm moeten worden vervaardigd.]

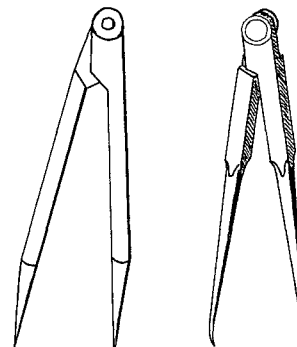
mal: *mal* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 330, 382, Q 5, 121b; **sjabloon:** *šablōn* L 290, 291, 299, 321, Q 95, 99*, 116, 121; **model:** *model* Q 111; *mōdel* P 47; **leest:** *lēst* L 165; **matrijs:** *matrīs* Q 113; **matrijs (fr.):** *matresā* P 219; met het volgende woordtype wordt waarschijnlijk een mal bedoeld die is vervaardigd uit papier waarop een rasterindeling is aangebracht: **modelpapier:** *mōdelpapīr* P 176b.

STEEKPASSER

(N 33, 252a-b; N 33, 252k; N 66, 1b)

[Werktuig voor het uitzetten van maten en voor het trekken van cirkelbogen. Het bestaat uit twee rechte benen met scherpe punten die aan de bovenzijde met een scharnier verbonden zijn. Zie ook afb. 79.]

steekpasser: *štēkpasār* L 299, 329; *štēx-* Q 121, 121c; *štēkpesār* Q 98, 99*; *štēk-* L 330, Q 111;

Afb. 79. steekpassers

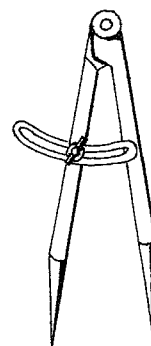
spitspasser: *špetspesār* L 331; **spitscirkel:** *špetsserkəl* Q 121b; **puntpasser:** *pōntjpesār* L 330; **beenpasser:** *bēnpesār* P 219; **losse passer:** *lōsā pesār* L 423; **gewone passer:** *gəwuwəna pasār* K 353; *gəwōna pasār* Q 116; *gəwūna pesār* L 423; *gəwunā pestār* P 176b; **passer:** *pasār* L 210, 216a, 246, Q 5; *pāsār* P 47; *pesār* L 192a, 290, 291, 321, Q 83; *pešār* Q 88; *pestār* Q 83.

STEEKPASSER MET STELBOOG

(N 33, 252e; N 64, 80b; N 66, 1b)

[Steekpasser waarvan de beide benen door een stelboog met elkaar verbonden zijn. Door een op de stelboog aangebrachte schroef vast te draaien kunnen de benen van de passer in een bepaalde positie gefixeerd worden. Zie ook afb. 80.]

gradenpasser: *grādapēsār* L 321; **gradpasser:**

Afb. 80. steekpasser met stelboog

grātpesār Q 99*; **boogpasser:** *bōxpesār* P 219; **trekpasser:** *trekpasār* L 382; *trek-* L 371; *trekpesār* Q 111; **instelbare passer:** *enštelbārā pesār* L 330; **vastzetspasser:** *vas.zetpesār* L 423; **passer met stelbeugel:** *pasār mēt štelbōgəl* L 299; **passer met schroeven:** *pestār mēt šrūvā* Q

83; **steekpasser met vastzetknop:** *štēxpasār met vaszētsknop* Q 121c; **steekpasser met klem:** *štēkpesār met klem* Q 98; **verstelbare steekpasser:** *vārštēlbārā štēkpasār* L 329; **steekpasser:** *štēxpasār* Q 116; **spitscirkel:** *špēts-tserkāl* Q 121b; **maatpasser:** *mōtpesār* L 290, 291; *mōtpesār* Q 88; **vandiktepasser:** *va(n)dektēpasār* K 353.

STEEKPASSER MET GETANDE STELBOOG

(N 33, 252h)

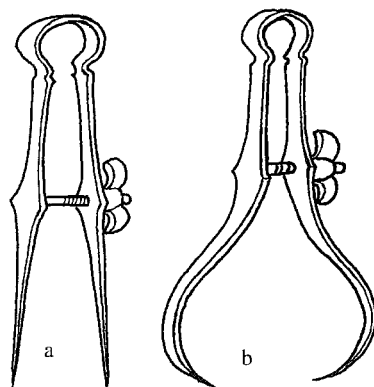
[Steekpasser met stelboog waarop een vertanding is aangebracht. Het openen en sluiten van de benen van deze passer kan met behulp van een tandwieltje geregeld worden.]

tandpasser: *tāntpasār* P 176b; *tanj-* Q 113; *tantpesār* Q 111; *tantjpesār* L 321; **tandenpasser:** *tenjapesār* L 330; **maatpasser:** *mōtpasār* L 382; **vaste passer:** *vastā pesār* Q 99*; **vastzetpasser:** *vastzētpesār* L 213; **cirkeltrekker:** *serkāltrēkār* L 290, 291.

VEERPASSER

(N 33, 252g; N 66, 1b)

[In het algemeen een passer waarvan de benen door een stalen veer met elkaar verbonden zijn. Tussen beide benen, die recht of krom kunnen zijn uitgevoerd, is een stelschroef aangebracht. Er bestaan ook veerpasgers waarbij beide benen met een veer en een scharnier met elkaar verbonden zijn. Zie ook de lemmata STEEKPASSER en KROMPASSER en afb. 81.]

Afb. 81. veerpasser met rechte benen (a) en met kromme benen (b)

veerpasser: *vērpasār* L 217, 299; *vērpesār* P 219; *vēr-* L 165, 290, 291, 321, Q 111; *vēr-* Q 99*; **veersteekpasser:** *vērštēkpesār* L 330; **steekpasser met veer:** *stēkpasār met vēr* Q 98;

klempasser: *klempasār* L 382; **vastzetpasser:** *vaszētpesār* Q 83; **passer met schroef:** *pestār met šrūf* Q 83; **steekpasser met schroef:** *štēxpasār met šruf* Q 121; **verstelbare steekpasser:** *vārštēlbārā štēkpasār* L 329; **steekpasser:** *štēxpasār* Q 116; **kromme passer met veer:** *kromā pesār met vēr* Q 98; **verstelbare krompasser:** *vārštēlbārā krompasār* L 329.

KROMPASSER

(N 33, 252c; N 64, 80b; N 66, 1b)

[Passer met kromme benen waarmee de dikte van voorwerpen kan worden gemeten. Er bestaan twee uitvoeringen van de krompasser: één met veer en stelschroef en één met een scharnierpunt dat voldoende stroef is om de twee benen, na het uitzetten van de vereiste afmeting, in die stand vast te houden. De benen van de krompasser met stelschroef kunnen met een kartelmoer worden gefixeerd. Zie ook afb. 82.]

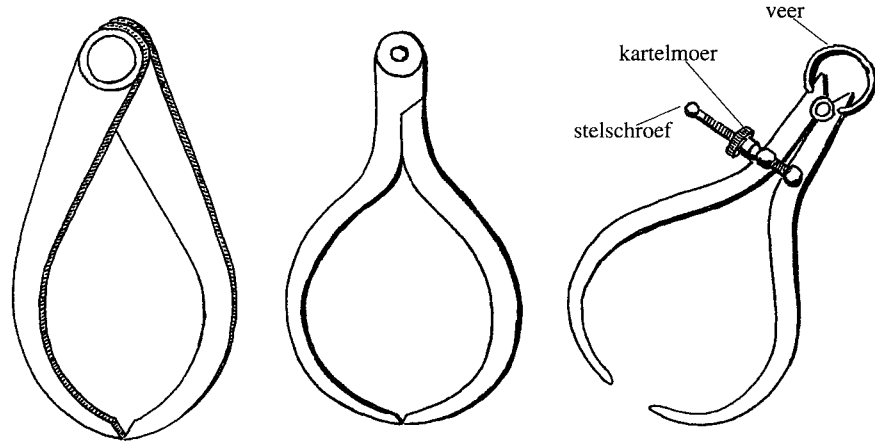
krompasser: *krōmpasār* L 217; *krom-* L 329, Q 121; *krōmp-* Q 113; *kromp-* L 299; *krōmpesār* L 165; *krom-* L 330, 331; **kromme passer:** *kromā pasār* L 210, Q 116; *kromā pesār* Q 98; *krom pesār* L 213; **enkele kromcirkel:** *enjkālā krom-tserkāl* Q 121b; **rondpasser:** *ronjpasār* Q 121c; *rontpesār* Q 111; **ronde passer:** *ronđā pesār* L 159a; **calice-passer:** *kalespasār* K 353; **diktepasser:** *dektēpesār* Q 86, 99*; **diktecirkel:** *dektētserkāl* Q 121b; **verdikpasser:** *vārdekpasār* P 47, Q 5; **vandiktepasser:** *vandektjapesār* L 321; **verdiktmaat:** *vārdiktāmōt* L 382; **buitenpasser:** *bōwtānpasār* L 414; *būtā-* L 423; *būtāpesār* L 423; **buitenpassel:** *būtāpesāl* L 290, 291; **beenpasser:** *bēnpesār* P 219; **gatpasser:** *gōtpesār* P 176b.

DUBBELE EN GECOMBINEERDE KROMPASSER

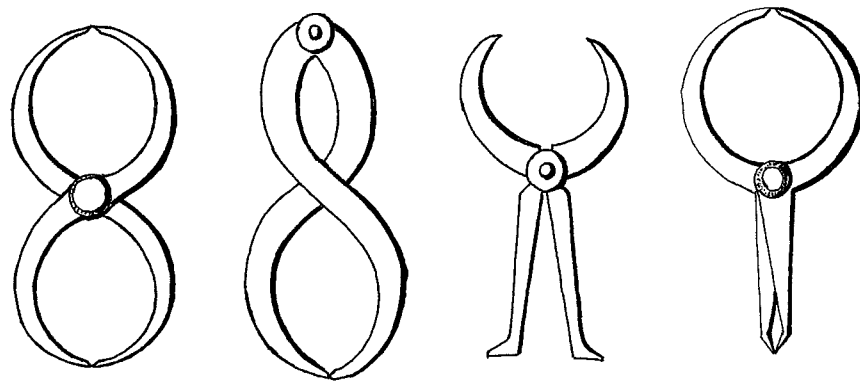
(N 33, 252d; N 33, 252f; N 64, 80b)

[Dubbele krompasser met S-vormige benen. Wanneer het scharnier in het midden van de S-vormige benen is geplaatst, wordt deze passer vooral gebruikt voor het opmeten van uitwendige maten. Er bestaan ook uitvoeringen van de passer waarbij het scharnier aan het uiteinde van de S is aangebracht. Met dit type worden inwendige maten opgemeten. De gecombineerde krompasser bestaat uit een combinatie van de krompasser en de voetjespasser. Zie ook het lemma VOETJESPASSER en afb. 83.]

dubbele krompasser: *dōbālā kromppasār* L 299; *dōbālā krompesār* L 330; *dōbālā krompesār* L 213; **dobbele krompasser:** *dubālā krompasār* Q 121; **dobbele kromcirkel:** *dubālā kromtserkāl* Q 121b; **dobbele passer:** *dubālā pasār* Q 113; *dōbālā pesār* Q 99* (hier niet in gebruik); **dobbele vandiktepasser:** *dōbālā vandektjapesār* L

Afb. 82. krompassers

Afb. 83. dubbele en gecombineerde krompassers

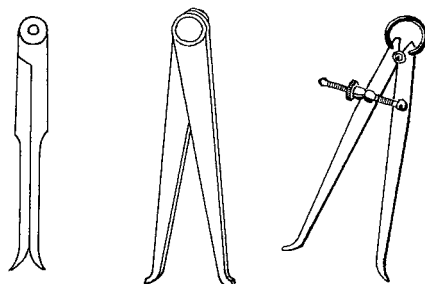
321; **verdikt passer:** *værdiktæpesær* L 330; **dikt passer:** *diktæpesær* Q 111; **verdik passer:** *værdikæpesær* Q 95; *værdikæstær* P 176b; **achtkanter passer:** *axtkantærpesær* P 219; **de acht:** *dæ ax* Q 121; **buiten passer:** *bū.tæpesær* Q 99*; **dobbele buiten passel:** *dqbælæn bûtæpesæl* L 290, 291; **kromme passer:** *kromæ pesær* Q 95; **grote passer:** *grōta pasær* L 382; **passer:** *pasær* L 217; **dansmeester:** *dansmejestær* L 382; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een passer waarmee de inwendige maat van voorwerpen kan worden opgemeten: **doorsnedepasser:** *dōrsnējpesær* L 321; **beentjes passer:** *bentjæpesær* Q 111.

VOETJESPASSER

(N 33, 252j; N 64, 80b; N 66, 1b)

[Passer met rechte benen waarvan de uiteinden naar buiten zijn omgebogen. De voetjes passer wordt gebruikt om de binnenmaten van een hol voorwerp op te meten. Zie ook afb. 84.]

voetjes passer: *vōtjæspasær* L 299, 329; *vōtjæspesær* Q 98; **beentjes passer:** *bejnjkæspesær* L 331; *bentjæs-* Q 111; **binnen passer:** *benæpasær* L 217, 329, 382, 414, Q 5, 113, 116; *benæpesær* L 213, Q 88; *benæpesær* L 330, Q 99*; *bænæ-* L 290, 291, 423, P 219, Q 86; **binnenmaat passer:** *benæmætpeasær* L 321; *benæmoatpasær* Q 18; **binnenmeet passer:** *benæmætpeasær* L 192a; **vandikt passer:** *vandiktæpasær* L 329; **verdikt passer:** *værdikæpesær* Q 88; **lok passer:** *lōxpasær* Q 121; **boogcirkel:** *bōaxtsærkæl* Q 121b.

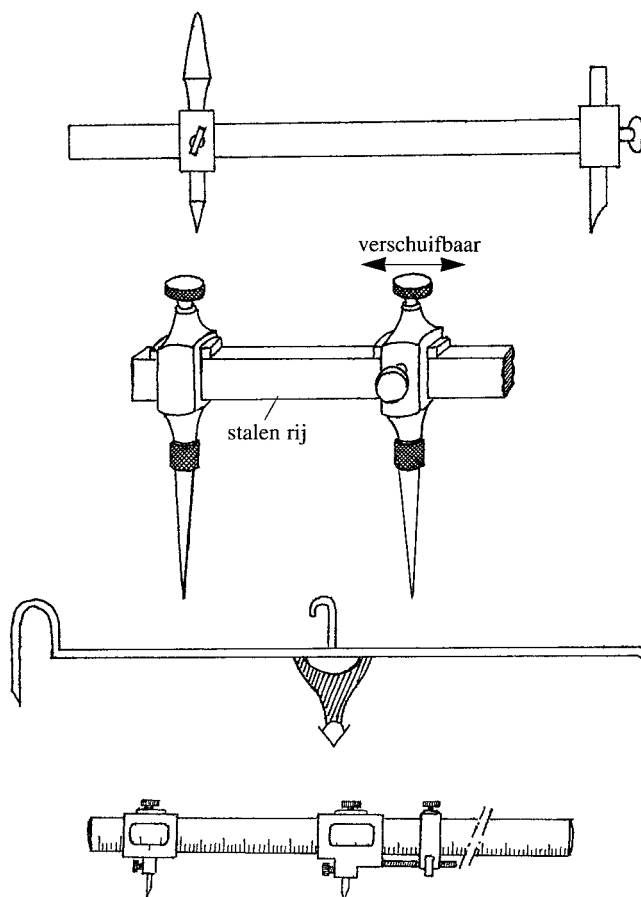

Afb. 84. voetjepassers

STOKPASSER

(N 33, 252k; N 33, 264; N 64, 81c; N 66, 2c)

[Passer, bestaande uit een lange metalen of houten staaf waarop twee stalen punten zijn gemonteerd waarvan er minstens één verstelbaar is. In één van de punten kan soms ook een potloodstift worden gezet. Zie ook afb. 85.]

Afb. 85. stokpassers

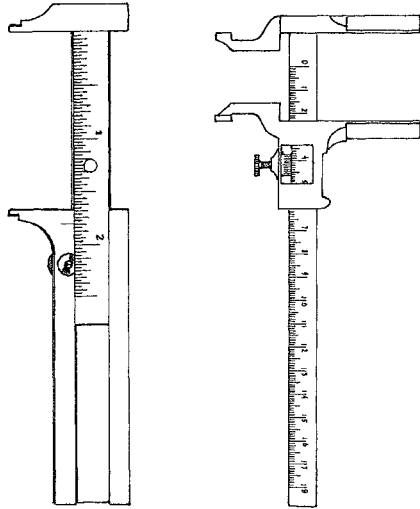
De stokpasser wordt vooral gebruikt om cirkels en segmenten met zeer grote straal af te schrijven.]

stekpasser: *štekpəsər* L 330; **latpasser:** *latpəsər* L 330; **schuifpasser:** *sxøjfpəsər* L 414; *sxyfpəsər* L 210; *šyǰ-* L 329; *šøjfpəsər* L 423; *šøjfpəsər* Q 88; **diktepasser:** *dektəpəsər* P 219; **aanslagcirkel:** *āšlāxtserkəl* Q 121c; **cirkeltrekker:** *serkəltrekər* L 213, 217; **schrijfhaak:** *sxrīfhøk* L 210, 246; **ritser:** *retsər* L 423.

SCHUIFMAAT

(N 33, 267)

[Metalen maatstok met een vast en een verschuifbaar deel om in- en uitwendige maten van werkstukken op te nemen. Het vaste en het schuifbare deel van het werktuig zijn beide van een bek voorzien waarmee een werkstuk omklemd kan worden. Op het beweegbare deel is een schaalindeling aangebracht en soms ook op het vaste deel. In het laatste geval kan tot op tienden of twintigsten van een millimeter nauw-

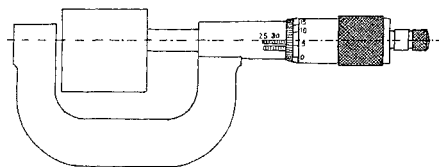
Afb. 86. schuifmaten

keurig worden opgemeten. Zie ook afb. 86.]
schuifmaat: P 219; *sxǫfmōt* P 47; *šǫjfmōt* Q 5, 95; *sxyf*-L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *šyjf*-L 321, 330, 382, Q 99*, 111, 116; *šyjf*-L 290, 291; *šyfmōat* Q 113; *šyfmōas* Q 121, 121b; **maatje:** *miətšə* Q 83; **schuifpasser:** *šejfpešar* Q 86; **schieblehre** (d.): *šiplēr* Q 121; **verdiktapeser:** *vərdekpəsər* P 176b; **vernier** (fr.): *vərnir* Q 83.

MICROMETER

(N 64, 83a)

[Werktuig om zeer kleine maten op te meten. De micrometer bestaat uit een beugel met een zgn. *aambeeld* (het aanslagpunt), een schroefspil die het te meten werkstuk tegen het *aambeeld* inklemt en een draaibare meettrommel. Er bestaan ook elektronische uitvoeringen van 'dit toestel. Zie ook afb. 87.]

Afb. 87. micrometer

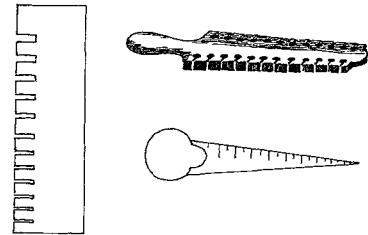
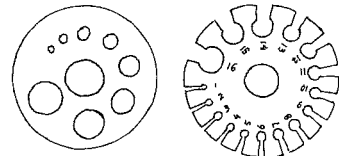
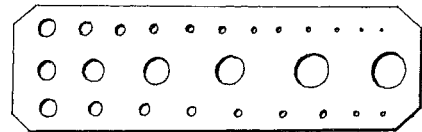
micrometer: L 414; *mikromētər* Q 117, 118; *mikromēsər* Q 121c; **diktemeter:** *dektēmētər* L 423.

KALIBER

(N 33, 296; N 64, 83b-d)

[In het algemeen de benaming voor verschillende werktuigen waarmee de juiste maat van een werkstuk of een stuk gereedschap kan worden bepaald.

De *draadlink* is een ronde schijf met sleuven van verschillende breedte waarnaast de afmetingen staan vermeld. Door draad, metaalplaat enz. in de meest passende sleuf te leggen kan de dikte van het materiaal worden afgelezen. De *gatenmal* heeft de vorm van een puntig stalen blad of een stalen kegel en wordt in het op te meten gat gehouden. Op de schaalverdeling van het werktuig kan vervolgens de diameter van het gat worden afgelezen. Zie ook afb. 88.]

Afb. 88. diverse kalibers

draadkaliber: *drōtkalibər* L 321; **kaliber:** *kalibər* L 331, Q 5, 121b; *kalībər* K 353, L 299, Q 83; *kalibər* L 423; **kaliberplaat:** *kālibərplāt* Q 99*; **kalibervorm:** *kalibərvoṛəm* Q 111; **vorm:** *vōṛəm* L 213; **maatblok:** *mōt·blōk* Q 116; *mōt·blōk* L 330; **maatstaf:** *mōwəstaf* P 219; **lok-meter:** *lōxmēsər* Q 121c; **lokermaal:** *lōkərmal* Q 117, 118; **gatenmal:** *gātəmal* L 382; **gatermaal:** *gātərmal* L 423; **mal:** *mal* L 423; **verdiktatijzer:** *vərdekgōt·ejzər* P 176b; **wringijzer:** *vrejtzər* Q 95; **draadmaat:** *drōtmōt* L 321; **draadmal:** *drōtəmal* Q 117, 118; **draadlink:** *drōatklejk* Q 121; **platenmeter:** *plātəmətər* Q 117, 118.

Afb. 89. waterpas

WATERPAS

(N 64, 85a)

[Toestel waarmee gecontroleerd kan worden of iets horizontaal is. Zie ook afb. 89.]

Zie voor een beschrijving van een luchtbelwaterpas ook het lemma WATERPAS in WLD II.9, pag. 59-60.]

waterpas: *wātərpas* L 423, Q 117, 118; *woatərpas* L 414; **waterwaag:** *wasərwəax* Q 121c.

SCHIEtLOOD

(N 64, 85b; monogr.)

[Een met een loden gewichtje verzwaarde draad, waarmee men de loodrechte stand van een voorwerp bepaalt. Zie ook het lemma SCHIEtLOOD in WLD II.9, pag. 57.]

schietlood: *sxitlut* L 414; *šit-* Q 3; *šētlūt* Q 117, 118; *šētlū²t* L 423; *šes-* Q 121c.

Aanbrengen en verbeteren van de vorm

Draaibank en forceerbank

DRAAIBANK

(N 33, 222; monogr.)

[Werktuig waarmee metaal kan worden bewerkt. Een horizontale draaibank bestaat meestal uit een bed waarop alle overige machine-onderdelen zijn bevestigd, een vaste kop waarop zich het aandrijfmechanisme met drijfplaat of klauwplaat

bevindt, een losse kop met center en een verplaatsbare overlangsslede of support waarop de draaibeitel in een beitelhouder kan worden gemonteerd. Zie ook de toelichtingen bij de volgende lemmata.

Met de draaibank kunnen onder meer cilindervormige voorwerpen in- en uitwendig worden gedraaid, voorkanten worden afgevlakt, profielen worden gedraaid en men kan er schroefdraad mee snijden.

Volgens de invuller uit Q 116 was de draaibank bij een smid niet gebruikelijk.]

draaibank: *drejbānk* P 176b; *drej-* L 216a, 290, 291, 299, 321, 330, 331, Q 99*; *drē-* Q 83; *drē-* Q 20 (mv. *-beŋk*); *drī²-* Q 111; *driān-* Q 121, 121b; *drōwā-* P 47; *drejā-* P 219; *drejba.ŋk* L 287 (mv. *-be.ŋk*), 288 (idem), 288a (idem), 288b (idem), 288c (idem), 289 (idem), 289* (idem), 289a (idem), 289b (idem), 318a (idem), 318d (idem), 318e (idem); *drēj-* Q 5; *drejbānk* Q 95; *drejbānk* L 159a, 165, 192a, 213, 217.

CENTER

(N 33, 227; monogr.)

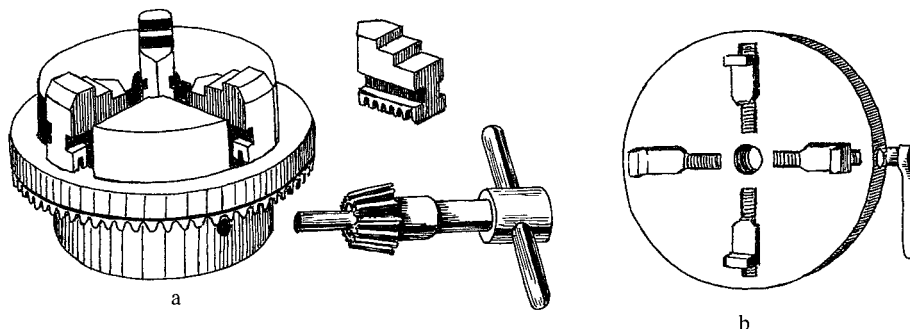
[Elk van de twee spitse, kegelvormige middenpunten in de vaste en de losse kop van de draaibank waartussen het werkstuk tijdens het draaien op zijn plaats gehouden en gecentreerd wordt. Voordat het werkstuk tussen de centers wordt geklemd, wordt eerst met behulp van een doorslag in het middenpunt van de beide voorvlakken ervan een trechtervormig groefje aangebracht.]

center: *sentər* L 159a, 165, Q 5; *seŋtər* L 213, 330; *tsentər* Q 121 (mv. *tsentərə*); **centerpunt:** *sentərpønt* L 217, Q 83, 95, 99*, 111, 121b; *sentərpøntj* L 331; **körner (d.):** *kørnar* Q 20, 121b; **körnerpunt:** *kørnarpønt* L 290, 291; **mid-delste punt:** *melantstə pønt* P 219.

DRIJFPLAAT, KLAUWPLAAT

(N 33, 228; N 33, 230)

[Ronde plaat op de as van de vaste kop van een

Afb. 90. a. spanplaat; b. stelplaat

II.11

draaibank die de aandrijfkracht overbrengt op het te draaien werkstuk.

Wanneer men tussen twee centers draait, is de drijfplaat van de draaibank voorzien van een center en een pen die door middel van een meenemer het werkstuk in beweging zet. Zie ook het lemma MEENEMER. De drijfplaat kan echter ook voorzien zijn van klauwen waarmee een werkstuk met regelmatige vorm kan worden vastgeklemd; in dit geval is geen tweede centerpunt op de losse kop van de draaibank noodzakelijk. Zie afb. 90a. Onregelmatig gevormde werkstukken worden met behulp van klemschroeven tegen een schijf met gaten (vgl. het woordtype **stelplaat**) vastgezet. De vier schroeven van deze plaat kunnen onafhankelijk van elkaar bewogen worden. Zie ook afb. 90b.]

drijfplaat: *drifplāt* Q 111; **draaikop:** *drejkop* L 217; **draaischuif:** *drejšyf* L 321; **meeneemplaats:** *mejnemplāt* L 299; **metneemplaats:** *metnømplāt* L 330; **klauwplaat:** *kløwplāt* L 213, 290, 291, 299, 331, Q 121b; *klaw-* Q 99*; *kløwplōt* Q 5; *klō-* P 47; **klauw:** *klō* P 47; het tweede lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Futter*, „klauwplaat“: **boorfutter:** *bō³rvōr* Q 121b; **spankop:** *špankop* Q 116; **spanplaat:** *španplāt* L 290, 291, 331; *spanplōt* Q 5; **klemplaat:** *klemplōt* L 165; **stelplaat:** *štelplāt* L 330; **klemtafel:** *klemtōfāl* Q 95; **plateau:** *platō* Q 86, 99*; **retort** (?): *ratōrt* Q 111.

MEENEMER

(N 33, 229)

[Metalen, oogvormig werktuig, onderdeel van de

draaibank, dat op het te draaien voorwerp wordt gespannen en door de pen van de drijfplaat in beweging wordt gezet. Zie ook het lemma DRIJFPLAAT, KLAUWPLAAT en afb. 91.]

meenemer: Q 86; *mejnøjmār* P 47; *mejnømār* L 299; **metnemer:** *metnēmār* L 159a, 165, 213, 217; *mejniāmār* Q 5; *metnømār* L 330, 331, Q 111, 121b; *metnømār* Q 99*; **bril:** *brel* L 321.

SLEE, SUPPORT

(N 33, 269)

[Het verschuifbare onderdeel van de draaibank waarop de beitelhouder is gemonteerd. De slee kan evenwijdig aan de hartlijn van de draaibank verplaatst worden.]

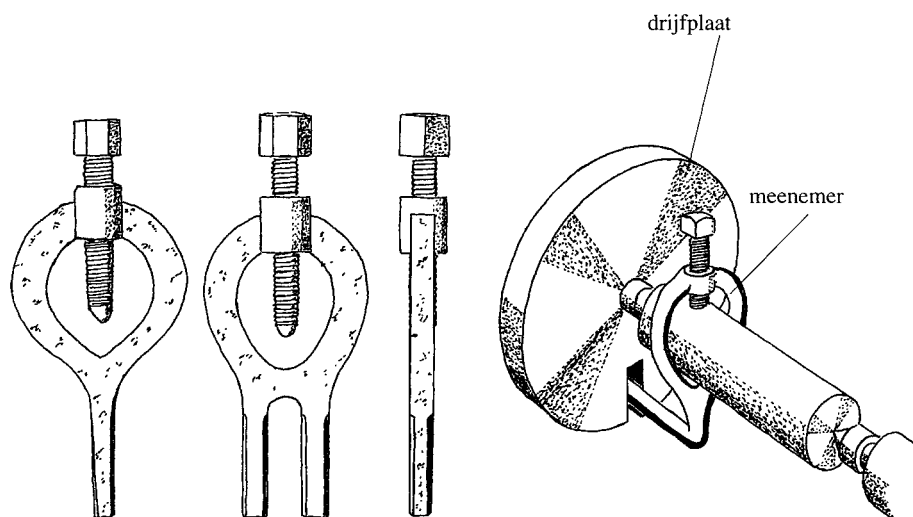
slee: *šlē* L 290, 291; *slēj* L 159a, 165, 192a, 216a; *sløj* L 213, 217; *sløj* Q 5; **support:** *søpōrt* L 289, 321; **galiot:** *galijōt* P 176b; **sergeant:** *səržant* Q 83.

BEITELHOUDER

(N 33, 226)

[Houder op het slee van de draaibank, waarop de draaibeitel met behulp van stelschroeven kan worden vastgezet. Zie ook het lemma SLEE, SUPPORT.]

beitelhouder: *bejtālhwār* L 159a, 165, 213, 217; *bejtālhwār* Q 95, 99*; *bejtālhwār* L 290, 291; *bejtālhwār* L 330; *biātāl(h)ātār* Q 83; **beitelklem:** *bejtālklēm* L 299; **beitelsteun:** *bejtālštōn* Q 95; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Schraubstock*: **schroefstok:** *šrufstōk* Q 121b; **moufle** (fr.): *mufāl* P 219.

Afb. 91. diverse meenemers

DRAAIBEITEL

(N 33, 120; N 33, 223-225; N 33, 301)

[In het algemeen een stalen beitel die wordt gebruikt bij het draaiwerk van metaal. De beitel wordt daarbij meestal in de beitelhouder van de draaibank vastgezet. Al naar gelang van het werk kan de doorsnede van de beitel verschillende vormen hebben. Grothe (pag. 83/84) noemt onder meer vierkante, halfronde en kwartronde beitels. Ook de wijze waarop de punt van de beitel is geslepen is bepalend bij de naamgeving ervan. Zo wordt de punt van profielbeitels overeenkomstig het gewenste profiel geslepen. Beitels voor het aanbrengen van schroefdraad zijn getand uitgevoerd. Zie ook het lemma DRAAIBANK.]

De *profielbeitel* werd volgens de invuller uit Q 83 onder meer gebruikt om kamraderen te repareren.]

draaibeitel: *drējbējtāl* Q 5 (ook voor profielbeitel); *dre.jbejtāl* L 289; *drej-* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 330, 331, Q 99*; *dri^o*– Q 111; *driān.bēsāl* Q 121, 121b; **centerbeitel:** *sentərbejtāl* Q 95; **ciseau-beitel:** *sysibejtāl* P 176b; **beitel:** *bējtāl* P 219; *biātāl* Q 83; de volgende opgaven betreffen een profielbeitel: **profielbeitel:** *profilbejtāl* L 159a, 213, 289, 290, 291, 299, 321, 330, Q 99*, 111; *profil-* L 165, 217; *profilbēsāl* Q 121b; **snijbeitel:** *snejbējtāl* Q 95; **vormbeitel:** *vørāmbejtāl* P 47; de volgende opgaven zijn benamingen voor een beitel waarmee schroefdraad kan worden gedraaid: **schroefdraadbeitel:** *šrōwf.drōt.bējtāl* Q 86; **gewinde-beitel:** *jāweñbēsāl* Q 121b; **bankbeitel:** *bank.bejtāl* P 176b.

Draad snijden en draad tappen

DRAAD SNIJDEN

(N 64, 65e)

[Uitwendige schroefdraad aanbrengen met behulp van het snijijzer of andere werktuigen. Zie ook de toelichting bij het lemma SNIJIJZER.]

draad snijden: *drōt snejā* L 423; *drō^ot šnijā* Q 117, 118; *drō^ot* ~ Q 121c; **draad maken:** *druāt mōkā* Q 83.

SNIJIJZER

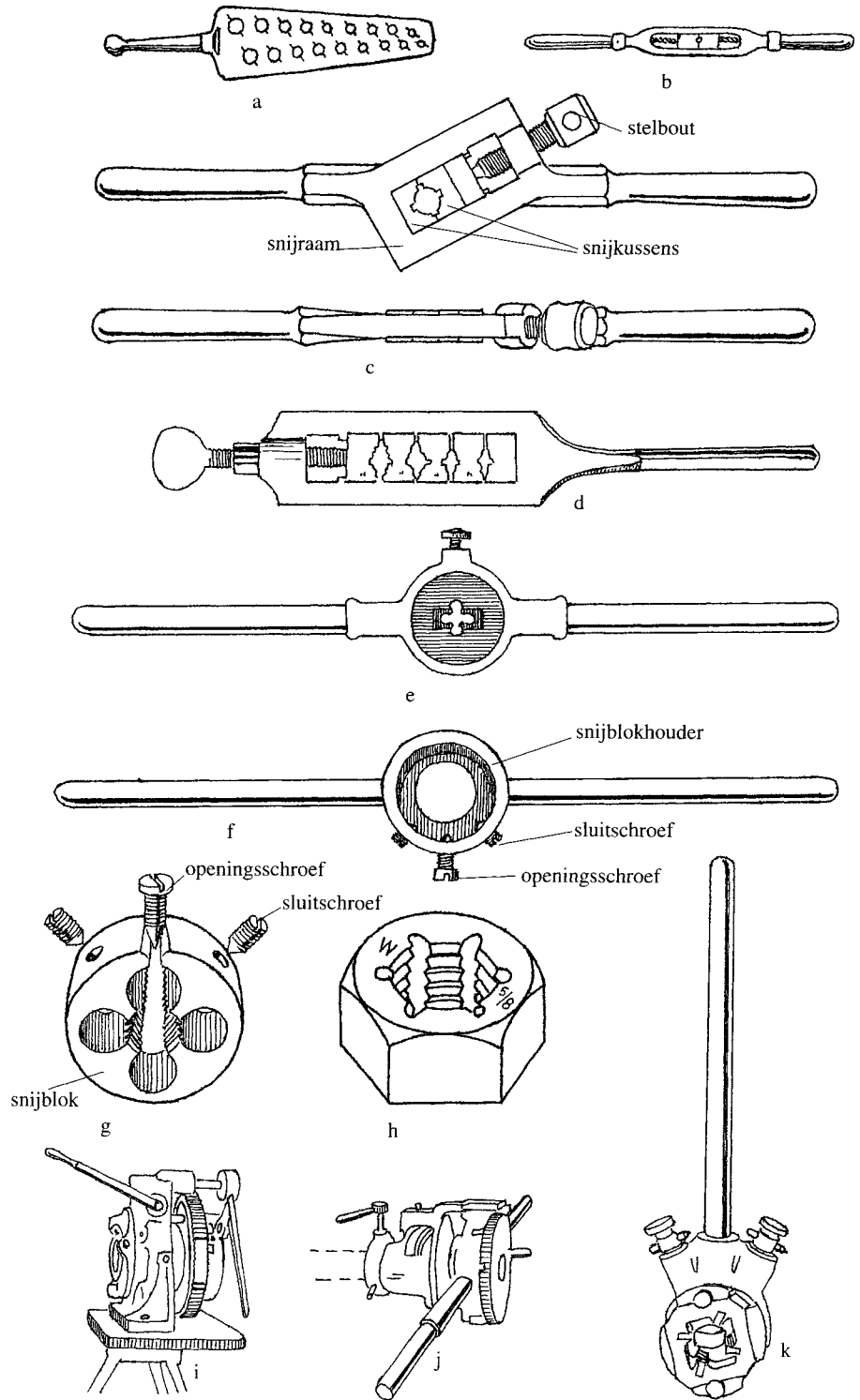
(N 33, 293-294; N 33, 297; N 64, 65a-b; monogr.)

[Stalen werktuig om uitwendig schroefdraad aan buizen, staven, bouten, etc. te snijden. Een veelgebruikt type bestaat uit een ronde snijplaathouder met twee handvatten, waarin een verwissel-

baar, rond snijblok kan worden aangebracht. In het midden van dit snijblok zit een rond gat met schroefdraad. Enkele gaten rond dit centrale gat vormen de snijkussens. De snijblokken zijn soms aan één kant open, zodat het snijgat door middel van stelschroeven iets kan worden versteld. Zie ook afb. 92e, f, g. Voor het op volle diepte snijden van een schroefdraad moet het snijijzer twee of drie maal worden opgeschroefd. De snijkussens van het snijblok worden daarbij steeds met de stelschroeven op een nauwere afstand ingesteld. Zie ook het lemma SNIJBLOK, SNIJKUSSEN. Het snijijzer voor gasdraad is vaak voorzien van een ratel, waardoor het draadsnijden op lastig bereikbare plaatsen mogelijk is.

Met de woordtypen **snelsnijijzer**, **snelijzer** en **snelsnijder** wordt een speciaal type snijijzer aangeduid. Met dit werktuig kan, in tegenstelling tot het gewone snijijzer, in één keer schroefdraad aan buizen, staven, etc gesneden worden.]

snijijzer: *snājezār* Q 83 (snelsnijijzer); *snējzār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 217, 244a, 245a; *snej-* L 159a, 216a; *snej-* L 165, 192a, 213; *sni-* L 321, 328 (snelsnijijzer); *šnij-* L 299, 330, Q 113; *šni-* Q 99*, 116 (snelsnijijzer), 121, 121c; *šnij.zār* L 331; **snelsnijijzer:** *snelsnejtār* L 165, 192a, 213; *snēlsnej-* L 216a; *snelsnej-* L 159a; *snelsnēj-* L 217; *snelsni-* L 321; *šnelšnij-* Q 111; *šnelšni-* L 290, 291; **snelijzer:** *sneljzār* Q 95; *šnel-* Q 113; **verstelbaar ringijzer:** *vārštelbār reñizār* Q 117, 118; **wringijzer:** *vreñizār* Q 116; **draadsnijijzer:** *drōtsnejtār* Q 5 (ook snelsnijijzer); *drōtšni-* L 290, 291; **gassnijijzer:** *gāsšniūzār* Q 99* (snelsnijijzer); **snelsnijder:** *snelsne.jār* L 289; **buisnijijzer:** *būšsnijzār* Q 111; **moerijzer:** *mōjārēzār* K 353; *mōjārējzār* P 47; *mōjārēzār* P 176b, 219; *mujārē^ozār* P 213; **snelmoerijzer:** *snelmōjārēzār* P 176b; **tappen-snijder:** *tapasnīār* L 382; **draadsnijder:** *drōtsnejar* L 423; *drōtsnējar* P 47 (snelsnijijzer); *drōtsnejar* Q 95; *drōtšnijār* Q 121b (ook gebruikt als benaming voor het snelsnijijzer om in één keer te snijden); **gewinde-snijder:** *jāweñšnijār* Q 121b; **filière (fr.):** *feljēr* Q 5 (ook gebruikt als benaming voor het snelsnijijzer); *fel`jer* Q 86; *feljē* Q 83; *filjēr* L 414; *fuljēr* K 353; *vøljēr* Q 99*; *fjērā* Q 95; **kluppe (d.):** *klup* Q 121 (snelsnijijzer), 121c; **tourne-à-gauche-tje:** *turnagōškā* Q 83 (snelsnijijzer); **snijapparaat:** *snejaparāt* Q 95; **opsnijplaat:** *opšniplāt* L 330; **snijplaat:** *snējplāt* L 217; *sni-* L 382; *šni-* L 290, 291, Q 121; *šnij-* Q 111; *snejplōt* L 159a; *snej-* L 165; **moerplaat:** *mūrplāt* L 299; *mōr-* L 331; **schroefplaat:** *skrūfplōwāt* P 219.

Afb. 92. snijzers en snijapparaten voor uitwendige schroefdraad

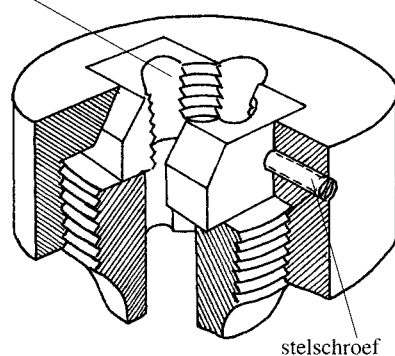
SNIJBLOK, SNIJKUSSEN

(N 33, 295; N 33, 297; N 64, 66b)

[De verwisselbare, ronde, stalen schijf met (soms verstelbare) snijdende delen die in de snijplaathouder wordt bevestigd. Een deel van de woordtypen in dit lemma zoals (*snijkussens*, *draadkussens* en *kammen* kan ook betrekking hebben op de eigenlijke snijdende delen van de diverse soorten snijijzers. Zie ook afb. 93.]

snijkussens: *snejkøsās* L 165; *snej-* K 353, L

snijkussens

Afb. 93. doorsnede van het snijblok van een snijijzer

159a, 216a; *sněj-* L 217; *šnikøsās* L 331; *šnij-* L 330, Q 111; *snejkøsās* Q 5; **draadkussens:** *drōtkēsās* Q 5; *druat-* Q 83; **draadsnijkussens:** *drōtsnēkøsās* P 47; **snijkussens:** *šnikøsās* L 290, 291; **moerkussens:** *mōjarkøsās* P 219; **kussens:** *køsās* P 176b; *køsās* Q 99*; *kēsās* Q 83; **snijblokken:** *snejbløkā* L 192a, 213; **snijblokjes:**

šnijbløkškās L 299; **backen (d.):** *bakā* Q 121b; **backens:** *bakāns* Q 121; **kammen:** *kem* P 219.

SNIJMOER

(N 33, 325)

[Stalen werktuig dat wordt gebruikt voor het opzuiveren van bestaande, beschadigde schroefdraad of voor het zuiver nasnijden van voorgesneden schroefdraad. De snijmoer wordt met een moersleutel bediend.]

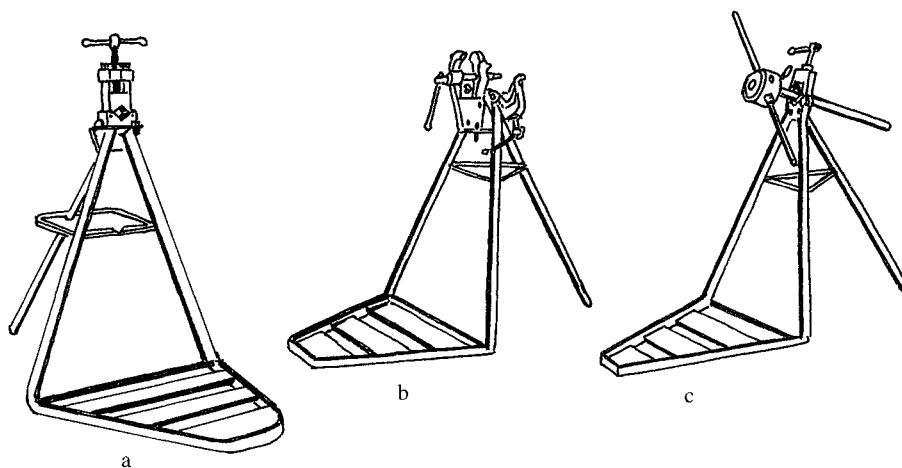
snijmoer: *snejmūr* L 159a; *snej-* L 165, 213; *šnij-* L 299; *šnijmōr* Q 111; *šni-* L 330, Q 99*, 116; *šnimōdār* Q 121; **snijbacken:** *šnijbakā* Q 121b; het tweede lid van de volgende twee samenstellingen is het Hgd. *Kluppe*, „snijijzer”: **draadkluppe:** *drōtklup* L 321; **snijkluppe:** *šnijklup* Q 113.

SNIJBOK

(N 64, 66a; N 33, 298)

[Opklapbaar statief waarop een pijpkleem of bankschroef bevestigd kan worden waarin men het werkstuk kan vastklemmen om dat bijvoorbeeld van schroefdraad te kunnen voorzien. Het statief bestaat doorgaans uit drie poten, een schapje voor gereedschap en een vloergedeelte waarop men staat. Zie ook afb. 94.]

bok: *bōk* L 414, 423; het volgende woordtype is een merknaam: **pionier:** Q 121c; *pijonūr* L 299, Q 121; het tweede lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Kluppe*, „snijijzer”: **smeedijzerkluppe:** *šmēizarklup* Q 117, 118; **drie-/drijpikkel:** *drēpekāl* P 47; **pikkel:** *pekāl* K 353.

Afb. 94. snijbokken
b: snijbok met bankschroef
c: snijbok met snijijzer

II.11

DRAAD TAPPEN

(N 64, 65e)

[Met de hand met behulp van een tap inwendig schroefdraad aanbrengen. Zie ook de toelichting bij het lemma TAP.]

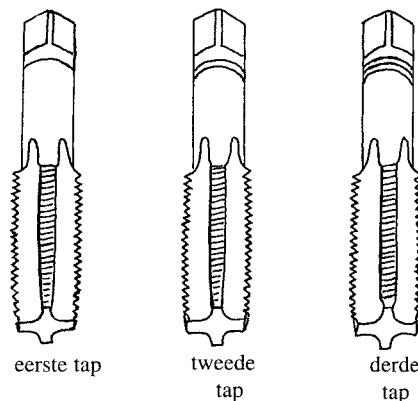
draad tappen: *drō²t tapə* Q 117, 118; *drōat* ~ L 414; *druət* ~ Q 83; *drō²t tsapə* Q 121c.

TAP

(N 33, 303 en 305; N 33, 152; N 64, 65c; monogr.)

[Van gehard staal vervaardigde, kegelvormige pen met schroefdraad die overlangs van ingefreesde sleuven is voorzien. De tap wordt gebruikt om met de hand inwendige schroefdraad aan te brengen in een vooraf geboord gat. Hij wordt met behulp van een wringijzer rondgedraaid. De tap heeft daartoe een kleine vierkante kop die in het wringijzer past. Tappen worden meestal in sets van drie gebruikt. Met de eerste, conische tap maken wordt ongeveer de helft van de draaddiepte gesneden. Vervolgens wordt met de tweede, rechte tap ongeveer 75% van de diepte vervaardigd. Met de derde tap wordt het gat afgemaakt. Zie ook afb. 95. Een stel tappen voor schroefdraad op gas- en waterleidingen of voor schroefdraad van Withworth bestaat uit twee stuks.

Zie voor het woordtype **ijsschroeventap** ook het lemma KALKOENEN, KRAMMEN in de paragraaf over de hoefsmid, pag. 153.]

Afb. 95. tappen

draadtap: *drōttap* L 299, P 47, Q 5; *drō²t-* Q 117, 118; *druət-* Q 83; **snijtap:** *snējtáp* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **moertap:** *mojərtap* P 176b; *mujər-* P 213; **tap:** *tap* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 330, Q 83, 99*, 111, 113, 117, 118;

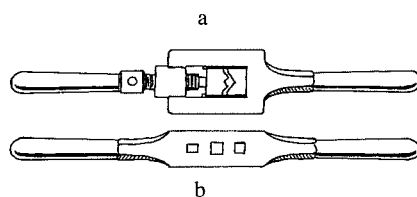
tsap Q 116, 121b, 121c; *tep* (mv.) P 219 (om draad te maken); **tapijzer:** *tap:ejzər* P 176b (vierkant en plat); **snijtak:** *snítak* L 331; **börner** (?): *bōrnər* Q 121, 121b; met de volgende woordtypen worden tappen voor de eerste bewerking bedoeld: **voorsnijtap:** *vōršnijtap* L 330; *vōrsnēj-* L 217; **voorloper:** *vōrlōpər* L 165 (schuin), 213 (schuine tap), 216a; **schuine tap:** *sxjynə tap* L 192a, 213; *sxynə* ~ L 159a; **conische tap:** *konišə tsap* Q 116; met de volgende woordtypen worden tappen voor de tweede bewerking bedoeld: **middelste tap:** *medəlstə tap* L 165, 330; **middentap:** *medəntap* L 213; **middensnijder:** *medəsnējər* L 217; **opdrijver:** *op:drivər* L 192a; met de volgende woordtypen worden tappen voor de tweede (bij schroefdraad op gas- en waterleidingen of voor schroefdraad van Withworth) of derde bewerking bedoeld: **nasnijtap:** *nōšnijtap* L 330; **nasnijder:** *nāsnējər* L 217; **letste tap:** *letstə tap* L 165 (recht); **rechte tap:** *rextə tap* L 192a, 213; *rēxtə* ~ L 159a; *rētə tsap* Q 116; met de volgende woordtypen worden tappen voor het maken van speciale draadsorten aangeduid: **millimetertap:** *milimētərtap* L 290, 291, Q 111; **(tap voor) millimeterdraad:** *melimētərdrōt* Q 99*; **metrische tap:** L 299; **börner voor grof gewinde:** *bōrnər vjər jrof jəwəj* Q 121b; **börner voor schroefgewinde:** *bōrnər vjər šrujfjəwəj* Q 121b; **gasdraadtap:** *gās:drōttap* L 290, 291; **(tap voor) gasdraad:** *gās:drōt* Q 99*; **börner voor gasgewinde:** *bōrnər vjər jās:jəwəj* Q 121b; **winddraadtap:** *wəjk:drōttap* L 321; **pijptap:** *pijptap* Q 111; **(tap voor) engelse draad:** *əjəlsən druət* Q 83; **whitworth-tap:** [*withworth*]-*tap* L 290, 291; *wetwōrt-tap* L 299; **withworth-draadtap:** *wetwōrt:drāttap* L 321; **whitworth:** Q 111; *witwōrt* Q 99*; **rechte börner:** *rēxtə bōrnər* Q 121 (mv. ~ *bōrnərə*); **linkse uitdraaitap:** *lejksə üt:drejtap* L 330; **linkse börner:** *lejksə bōrnər* Q 121 (mv. ~ *bōrnərə*); **mignontap:** *meniōntap* Q 99* (voor elektriciens); de volgende twee woordtypen zijn benamingen voor een tap om schroefgaten in hoefijzers te maken: **hoeftap:** *huftap* L 217; **ijsschroeventap:** *ejššrūvətap* Q 83.

WRINGIJZER

(N 33, 304; N 64, 65d)

[Een in het midden wat breder uitlopende staaf met één tot drie gaten waarin de vierkante kop van de tap past. Er bestaan ook wringijzers met een verstelbaar gat waarin diverse types tappen passen. Het wringijzer dient om de tap bij het tappen van schroefdraad rond te draaien. Zie ook afb. 96 en de toelichting bij het lemma TAP.]

wringijzer: *vrenejzər* L 414; *vrej-* Q 83; *vrenejzər* K 353; *vrejizər* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 321, 330, 423, Q 5, 99*;

Afb. 96. wringijzers; het wringijzer van type a is verstelbaar

111, 117, 118, 121, 121b, 121c; *vrenī.zər* L 331; **wringer**: *vrenər* Q 116; **windijzer**: *wenīzər* Q 121b; **tapijzer**: *tap.ejzər* P 176b, Q 83; **taphuis**: *taphūs* Q 95; **tapschroef**: *tapšruf* L 382.

SCHROEFDRAAD

(N 33, 304 add.; monogr.)

[De spiraalvormige verhevenheid of uitsnijding aan een moer of in een bout, het resultaat van het draadsnijden en draadtappen.]

schroefdraad: *sxruf.drqt* L 209, 210, 211, 212a, 214, 214a, 215, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 245b, 246a; *šr.ūf.-* L 329; *šrowf.-* Q 95; *šrowf.drot* Q 3; *šruf.druət* Q 83; *šruf.drwot* Q 162; **draad**: *drqt* L 424; **gewinde**: *gəweŋ* Q 116; *jəweŋ* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

Schaven en steken

SCHAAFBANK, SCHAAFMACHINE

(N 33, 287; N 33, 348)

[De werkbank of machine voor het schaven van metaal. Schaafbanken werden door de smid gebruikt bij het bewerken van platte vlakken van middelmatige breedte en lengte (Kuyper, pag. 297). Grotere voorwerpen werden vooral met behulp van een schaafmachine bewerkt. Dit werktuig was volgens verschillende respondenten niet typisch voor een smederij; het werd vooral aangetroffen in fabrieken om machinedelen zuiver vlak te schaven.]

schaafbank: *skqf.bank* P 219; *sxāf.-* L 165, P 47; *sxqf.-* P 176b; *šāf.-* L 299, 321, 330, 331, Q 99*, 111, 113, 121b; *sxāf.bāŋk* L 216a; *šāf.-* Q 116; *šqf.-* Q 95; *sxāf.bāŋk* L 159a, 192a, 213, 217; **hobelbank** (d.): *hubalbank* Q 121b; **schaafmachine**: *sxāfmašin* L 159a; *šāf.-* L 290, 291, 299; *šqf.-* Q 86, 95; *sxāfmašin* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *šqf.-* Q 83; *šāfmašin* Q 111; *šqfmašin* Q 5; *sxqfmašen* K 353; *šāfmašin* Q 113, 116; *sxqfmašen* P 176b; **schaaf**: *skqf* P 219; *šāf* L 330.

Frezen

FREESBANK, FREESMACHINE

(N 33, 350a; monogr.)

[Een werkbank waarop freeswerkzaamheden worden uitgevoerd. De freesbank bestaat uit een verstelbare tafel en een as waarop een frees, een cirkelvormige stalen schijf met fijne inkervingen of tanden, kan worden vastgezet. Wanneer de frees draait, snijden de tanden of inkervingen zeer kleine spanen van het te bewerken metalen voorwerp af totdat dit de vereiste vorm heeft gekregen. Het werkstuk rust daarbij op de tafel.]

freesmachine: *frqsmāšin* L 299; **frees**: *frēs* L 216a; *frēs* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 321, 330, Q 20, 83; *frēs* Q 99*, 116.

Vijlen en raspen

VIJLEN

(N 33, 84 add.; monogr.)

[Harde materialen, inz. metalen, met behulp van een vijl bewerken, slijpen of gladmaken.]

vijlen: *vēlā* K 353, Q 2; *vēlā* P 213; *vilā* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *vīlā* L 381; *flā* Q 284.

VIJL

(N 33, 84; N 64, 53a; N 66, 21a; monogr.)

[In het algemeen een staafvormig stalen werktuig met inkepingen voor het bewerken, slijpen of gladmaken van harde materialen, inz. metalen. Naar de grofte van de vijlkap, het aantal groeven over een bepaalde lengte van het blad, worden vijlen onder meer met de volgende benamingen aangeduid: grove vijlen, bastaardvijlen, halfzoetvijlen, zoetvijlen en fijne zoetvijlen. Naar de vorm worden de volgende vijlen onderscheiden: platte vijlen, driekante vijlen, halfronde vijlen, ronde vijlen of rattenstaarten en mesvijlen. Zie ook deze lemmata.

Volgens de respondent uit L 329 was het assortiment vijlen van de koperslager te vergelijken met dat van smeden en bankwerkers. Zo noemde hij zoetvijlen, half-bastaardvijlen, bastaardvijlen, raspen en ronde, halfronde, vierkante, driekantige en platte vijlen. Zie ook deze lemmata.]

vijl: *vīl* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 269, 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 290, 291, 299, 318a, 318d, 318e, 321, 331, 371, 381, 382, 432, Q 98, 99*, 108, 111, 0112, 113, 117, 118; *vīl* L 329, 330; *vīl* L 424; *vil* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *fl* Q 284; *vēl* K 353, Q 2; *vejl* L 414, 423, P 176b, 219, Q 71, 86, 95; *v'ejl* Q 5; *vejl* Q 88; *vēl* P 213; *vājl* Q 83; *vējal* P 47.

II.11

AREND VAN EEN VIJL

(N 33, 104; N 33, 203)

[Het spits uitlopende deel van de vijl dat in het handvat wordt gestoken. Zie ook het lemma VIJL-HANDVAT. Zie ook afb. 97.]

Afb. 97. vijl met beugelhandvat

arend: *ārant* L 159a, 299, Q 121; **angel:** *aŋəl* L 290, 291; **ang:** *aŋ* L 165; **vijlang:** *vilhaŋ* L 382; **vijlenstaart:** *vejləstat* Q 86; **hechtstaart:** *hexštert* L 330; **staart:** *start* Q 5; *štart* Q 111; *stat* P 176b, 219, Q 83; *štats* Q 121b; *stert* L 289, 321; **stutz (d.)/stots:** *štuts* Q 111; **steel:** *stēl* P 219; **heftsteel:** *hefstīl* Q 108; **pin:** *pen* K 353, L 331; **stift:** *stift* L 321; *stef* Q 116; **spits:** *spets* L 192a; **vijlenspits:** *vīləšpets* L 299; *vilə-* Q 116; **kolf:** *kōləf* L 290, 291, Q 111.

VIJLHANDVAT

(N 33, 105)

[Van hout of kunststof vervaardigde handgreep die op de arend van de vijl wordt geplaatst. Zie ook het lemma AREND.]

handvat: *hant.vat* L 289; *hantj-* L 382; *hanj-* L 290, 291; **handhaaf:** *hantaf* Q 111; *(h)antaf* Q 83; *hanthōwə* P 47; **hecht:** *hex* L 159a, 213, 216a, 330; *hex* L 299, 331; *hēxt* L 217; *hex* L 213, P 176b, 219; **heft:** *heft* L 159a, 192a; *hef* Q 121b; *hef* Q 113; **vijlenheft:** *vīləhef* Q 113; **vijlensteel:** *vīləstēl* Q 99*; *vejləstīal* Q 5; met de volgende woordtypen wordt een speciale beugel bedoeld die op de arend van de vijl wordt geplaatst bij het bewerken van grote oppervlakten (vgl. ook afb. 97): **vijldrukhand:** *vīldrōkhantj* L 382; **drukhandvat:** *drōkhantj.vat* L 321; **heftdruksteel:** *hef.drōkštīl* Q 108; **beugel:** *bjēgəl* Q 86; **klem:** *klem* Q 121b.

VIJLBLAD

(N 33, 106)

[Het van een kap voorziene gedeelte van een vijl. Zie ook het lemma VIJLKAP. Naar de vorm worden onder meer de volgende vijlbladen onderscheiden: platte vijlen, mesvijlen, driekante vijlen, halfronde vijlen en geheel ronde vijlen of rattenstaarten. Sommige vijlbladen hebben in de lengte dezelfde dwarsdoorsnede, andere lopen van het midden naar de top toe in een punt uit. De zijanten van het blad kunnen al dan niet van een kap zijn voorzien. Een niet gekapte kant, een zgn. spaarkant, kan langs het materiaal worden

bewogen zonder af te nemen.]

vijlblad: *vīblāt* L 330; **vijlenblad:** *viləblat* Q 116; **tandbed:** *tantj.bēt* L 330; **vijlkant:** *vejlkant* P 219; **veld:** *veltj* L 321; **wrijfvlak:** *wrijf.vlak* L 290, 291; **raspkant:** *raspkant* P 219.

VIJLKAP

(N 33, 106)

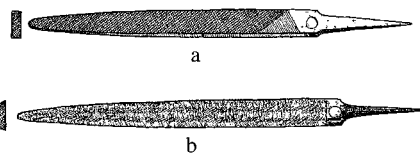
[Het samenstel van de groeven in het blad van een vijl. Vijlen kunnen van een enkele, dubbele of gebogen kap voorzien zijn. De enkele kap bestaat uit rechte inkepingen onder een hoek van 60 of 80° ten opzichte van de zijkant van de vijl. De dubbele kap wordt gevormd door twee kappen die meestal onder een hoek van 45° ten opzichte van elkaar staan. Vijlen met enkele kap zijn voor fijn werk, vijlen met dubbele kap voor voorbereidend of grof werk. Vijlen met een gebogen kap worden gebruikt voor het bewerken van zachte metalen.]

vijlkap: *vīlkap* L 299; **kerf:** *kerəf* Q 111 (in diverse vormen); **vijlstructuur:** *vejlstrōktjūr* Q 95; **patroon:** *pātrōn* L 331; **ribben:** *rōbbə* Q 108.

STROVIJL

(N 33, 101; N 33, 86)

[In het algemeen een vijl met een vrij grof bekapt blad dat plat of halfronde kan zijn. Strovijlen ontleen hun naam aan het feit dat ze in bundels van 2 tot 16 stuks of meer in stro verpakt verkocht werden. Zie ook afb. 98. De strovijl is ook wel bekend onder de naam *Duitse vijl* (vgl. Vuylsteke, pag. 166).]

Afb. 98. strovijlen
a: plat
b: halfronde

strovijl: *strōvīl* L 213; **strooivijl:** *strōqvīl* L 165, 216a; *strōj-* L 321; *štřō-* Q 99* (grove vijl); *struwəjvēl* K 353; *strū.vīl* L 289; *štřuə-* L 290 (grove vijl), 291 (idem); *štřjə-* L 299, Q 111, 113; *štřōvīl* L 330; *štřjəvīl* Q 121b; *strjəvejl* Q 95; **strooivijltje:** *štřōvīlkə* L 432; **duitse vijl:** *dōjtsə vejl* P 219; **pruisenvijl:** *prjūsəvīl* L 331, 382.

GROVE VIJL

(N 33, 86; N 64, 53d)

[Vijl met een grof bekapte blad. Doorgaans heeft het blad van een deze vijl minder dan 26 tanden per inch (vgl. Handboek Gereedschap, pag. 238). De grove vijl wordt gebruikt bij het bewerken van zachte metalen waarvan men in korte tijd een grote hoeveelheid materiaal wil verwijderen (V.d. Kloes en Risch, pag. 251).

Verschillende informanten gaven als antwoord op de vraag naar de „grove vijl” een variant van het woordtype **bastaardvijl**. De fonetisch gedocumenteerde gegevens hiervan zijn opgenomen in het lemma BASTAARDVIJL.

Volgens de invuller uit K 353 werd de grove vijl voor **bruut werk** (*brūt werak*) gebruikt.]

grove vijl: *grōvā vil* L 163, 269; *grōvā ~* L 159a, 165, 192a; *grōf ~* L 299, 382, 432, Q 111, 0112; *grōaf ~* Q 113; *grōf .v .vil* L 330; *grōf .vil* Q 116; *grōvā vēl* K 353; *grōvā vejl* P 176b; *grawvā vējal* P 47; *grōf .vejl* L 423; *grōf ~* Q 95; *grōf .v .ejl* Q 5; *gruaf .vājl* Q 83; **grofvijl**: *grōf .vil* L 216a, 217; *groaf .vil* Q 121b; *jrōf ~* Q 121 (voor grof werk); **schrobovijl**: *šrup .vil* Q 121b; **bastaardvijl**: [*bastaardvijl*] L 192a, 213, 289, 299, 321, 331, 371, Q 18, 86, 95, 99*, 108, 113, 117, 118, 121c.

BASTAARDVIJL

(N 33, 88; N 33, 86; N 64, 53d; N 64, 53g)

[Vijl met een niet al te grove of al te fijne kap. In grofte bevindt de bastaardvijl zich tussen de grove vijl en de zoetvijl. Meestal heeft het blad van een bastaardvijl ongeveer 26 tanden per inch (Handboek Gereedschap, pag. 238). De bastaardvijl kan diverse vormen hebben.

Volgens verschillende informanten (L 192a, 213, 289, 299, 321, 331, 371, Q 18, 86, 95, 99*, 108, 113, 117, 118, 121c) heeft de bastaardvijl een grof blad. Vgl. ook het vorige lemma.]

bastaardvijl: *bastārt .vil* L 371; *bastārt ~* L 299; *bastārt ~* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 289, 321, Q 18, 99*, 108, 117, 118; *bāstārt ~* L 217; *bqstārt ~* L 290, 291; *bastārt .vil* L 331; *bastārt .vil* Q 121c; *bastārt ~* Q 116; *bastārt .vejl* L 423, Q 86, 95; **bastaard**: *bastārt* L 330, 382, Q 113; **halfgrove vijl**: *hāf .grōf .v .ejl* Q 5; (*h*)*āf .gruaf .vājl* Q 83; *hōaf .groaf .vil* Q 121b; **voorwerkvijl**: *vōrwerak .vil* Q 108; **normale vijl**: *normāl vil* L 289; **gewone vijl**: *gəwun vil* L 289.

HALFZOETVIJL

(N 33, 88-89)

[Vijl met een vrij fijne kap. In grofte bevindt de halfzoetvijl zich tussen de bastaardvijl en de zoetvijl. Het blad van een halfzoetvijl heeft

meestal ongeveer 36 tanden per inch (Handboek Gereedschap, pag. 238). De vijl kan diverse vormen hebben.]

halve zoetvijl: *haləvā zūt .vil* L 216a; *haləvā zūt .vil* L 159a, 165, 192a, 213; *haləvā zōt .vil* L 299; *hōwf ~* Q 99*; *halaf .z .ōt .v .vil* L 330; **halfzoete vijl**: *hāf .zūtā vejl* Q 86; *halaf .zūtā vēl* K 353; (*h*)*āf .zūtā vājl* Q 83; **halfzoetvijl**: *halaf .zōt .vil* L 290, 291, 321, 382; *hōaf .zōt ~* Q 113; *hōwf .zōt ~* Q 111; *halaf .zūt ~* L 217; *hōaf .zōs .vil* Q 121b; *halaf .zūt .vejl* P 176b; *hāf .zōt ~* Q 95; **halve bastaard**: *haləvā bastārt* L 331; **halfbastaard**: *halaf .bastārt* L 382; **mid-denvijl**: *medəvil* L 382; *medənvējl* P 176b; **vlakvijl**: *vlak .vil* Q 108.

ZOETVIJL, FIJNE VIJL

(N 33, 90; N 64, 53b-c)

[Vijl met een fijn bekapte blad. Doorgaans heeft het blad van een zoetvijl ongeveer 60 tanden per inch (Handboek Gereedschap, pag. 238). De zoetvijl wordt gebruikt voor harde metalen en voor het afwerken en, aldus de invuller uit P 219, het polijsten of polieren van metalen. Het blad van de vijl kan verschillende vormen hebben.]

zoetvijl: *zōtvil* L 289 (vierkant blad), 290, 291, 321, 382, 432, Q 18, 99*, 113, 117, 118; *zūt ~* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *zūt ~* L 216a; *zōtvil* L 331; *zōtv .vil* L 330; *zōs .vil* Q 121b, 121c; *zōt .vejl* Q 95; **zoete vijl**: *zūtā vēl* K 353; *zūtā vējal* P 47; **fijne vijl**: *fin vil* L 289, 290, 291, 299, 321, Q 111; *fin vil* Q 116, 121; *fejn vejl* L 423, P 176b; *f .ejn v .ejl* Q 5; *fājn vājl* Q 83; **fijn vijltje**: *fējən vēlkə* P 47; **zachte vijl**: *zāxtā vejl* Q 86; **afwerkvijl**: *āfwerak .vil* Q 108.

FIJNE ZOETVIJL

(N 33, 92)

[Extra fijne vijl. Volgens de invuller uit P 219 werd de fijne zoetvijl gebruikt voor polierwerk.]

fijne zoetvijl: *fin zōt .vil* Q 113; **fijn zoetvijltje**: *fin zōt .vejl kə* Q 95; **fijne vijl**: *fin vil* Q 111; *fejnə vejl* P 176b; **halfzachte vijl**: *halaf .zāxtā vejl* Q 86; **zachte vijl**: *zāxtā vājl* Q 83; **slichtvijl**: *šlix .vil* Q 121b; *šlik .vil* Q 111; **precisievijl**: *per-sisivil* L 382; **kunstvijl**: *kōns .vil* Q 108.

PLATTE VIJL

(N 33, 103; N 64, 53b)

[Vijl met een blad dat aan beide zijden plat is en dat van arend tot punt smaller uitloopt. Er bestaan ook uitvoeringen van de platte vijl waarbij het blad over de hele lengte bijna dezelfde breedte houdt. Zie ook het lemma BLOKVIJL. Het blad van de platte vijl kan enkel of dubbel gekapt zijn. De platte vijl wordt vooral gebruikt voor het vijlen van vlak materiaal. Zie ook afb. 99.]

Afb. 99. platte vijl met gekruiste vijlkap

platte vijl: *platā vil* Q 117, 118; *platā vil* Q 116; *platā vejl* L 423; **platvijl:** *plat.vī.l* L 331; *plat.vil* Q 121c; **platte handvijl:** *platā hantj.vil* L 299.

HANDVIJL, BLOKVIJL

(N 33, 95 add; monogr.)

[Platte, stalen vijl, rechthoekig van doorsnede en zonder punt. Soms is één kant van het blad enkel en één kant dubbel gekapt. De vijl kan voor diverse werkzaamheden gebruikt worden. Zie ook afb. 100.]

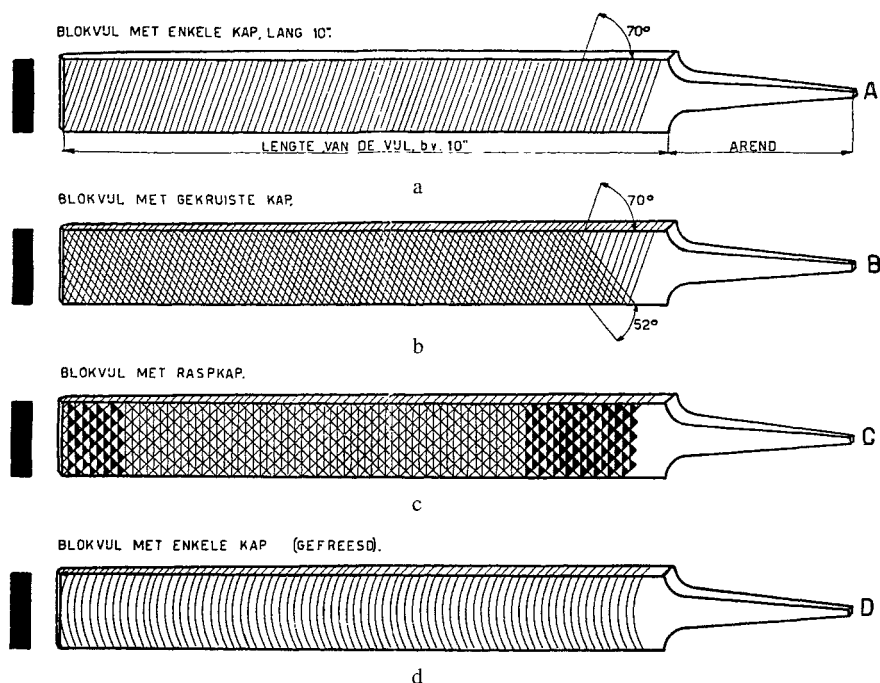
blokvijl: *blqk.vil* L 299, 432; *blqk.vil* Q 121, 121b.

HALFRONDE VIJL

(N 33, 87; N 64, 53b)

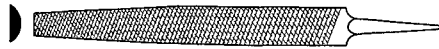
[Vijl waarvan het stalen blad een halfronde en een vlakke kant heeft. Meestal loopt het blad vanaf het midden smaller en dunner uit. De vijl wordt gebruikt voor het bewerken van vlakke, holle en bolle werkstukken. Zie ook afb. 101.]

halfronde vijl: *halāfronjā vil* L 299; *halāfronj* ~ L 382; *hōwfron* ~ Q 99*; *hōwfron* ~ Q 113; *hōwfronj* ~ Q 117, 118; *halāfronj vīl* L 330; *hōwfronk.vil* Q 116; *qōwfron vejl* L 423; *hāf ron v'ejl* Q 5; (*hāfron vājl* Q 83; **halfroundvijl:** *hōwfronk.vil* Q 121c; **een halfronde:** *an hōwfronk* Q 116; **rondvijl:** *rontj.vī.l* L 331; **halfronde grove vijl:** *halāfrōndā grōvā vil* L 165, 192a, 213; *halāfrōndā grōvā* ~ L 159a; *hōwfron grōf* ~ Q 111, 0112; *halāfron grōvā vejl* P 176b; **halfronde grofvijl:** *halāfrōndā grōf.vil* L 216a, 217; *hōwfron jroāf.vil* Q 121b; **halfgrofvijl:** *hōwfrōf.vil* Q 121; **halfronde strooivijl:** *halāfron štruāvil* L 290, 291; **halfronde bastaardvijl:** *halāfron bastārt.vil* L 289; *hāfron* ~ Q 108; *hāfron bastārt.vejl* Q 95; *hāfron* ~ Q 86.

Afb. 100. blokvijlen

- a: met enkele kap
- b: met gekruiste kap
- c: met raspkap
- d: met enkele kap (gefreesd)

Afb. 101. halfronde vijl

Afb. 102. ronde vijl, rattenstaart

RONDE VIJL, RATTENSTAART

(N 33, 94; N 64, 53e; monogr.)

[Kleine, ronde, spits toelopende vijl. De ronde vijl wordt gebruikt voor het vijlen van gaten en gebogen oppervlakten. Zie ook afb. 102.]

ronde vijl: *rōndə vil* L 217; *ron vil* Q 111; *rōn vejl* L 414; **rond vijltje:** *rōnt vejlkə* P 176b; **rattenstaart:** *ratəštārt* L 432; *ratəstart* L 159a, 165, 192a, 213, 217, Q 5, 18, 95; *ratəstart* Q 20 (ronde zoetvijl; mv. *ratəstert*), 99*, 108, 111 (dun en rond); *ratəstat* P 219, Q 83, 86; *ratəstats* Q 113, 116, 121, 121b; *ratəstert* L 216a, 289, 321; *ratəstert* L 290, 291, 330, 331; **gatenvijl:** *gātəvejl* Q 95.

VIÉRKANTE VIJL

(N 33, 91; N 33, 93)

[Stalen vijl waarvan het blad vierkant van doorsnede is en vanaf het midden naar het uiteinde iets spits toeloopt. De vierkante vijl dient voor het vijlen van vierkante gaten, hoeken, etc. Zie ook afb. 103.]

Afb. 103. vierkante vijl

vierkante vijl: *virkantə vil* L 159a, 213; *vīrkantə* ~ L 165, 192a, 216a, 217; *vīrkantə vejl* Q 86; *vērkantə* ~ Q 95; *virkantə vājl* Q 83; **vierkant-vijl:** *vērkanḱvil* Q 121b; *vērkanḱvil* L 382; **vierkantige vijl:** *vērkanḱteḡə vil* Q 99*, 111; *vīrkeḱntegə vejl* P 176b; *vīrkanḱteḡə* ~ Q 86; *vir-kantegə vājl* Q 83; **viereckige vijl:** *vērekeḡə vil* Q 116, 121; **pasvijl:** *pasvil* Q 108.

DRIEKANTIGE VIJL

(N 33, 97; N 33, 103; N 64, 53b)

[Stalen vijl waarvan het blad driehoekig van doorsnede is en vanaf het midden naar het uiteinde iets spits toeloopt. De vijl wordt onder meer gebruikt bij het bewerken van hoeken, het ruimen van gaten en het scherpen van zaagtanden. Verschillende informanten gaven dan ook als antwoord op de vraag naar de „driekantige

Afb. 104. driekantige vijl

vijl” een variant van het woordtype **zaagvijl/zagenvijl**. De fonetisch gedocumenteerde gegevens hiervan zijn opgenomen in het lemma ZAAGVIJL. Zie ook afb. 104.]

drie-/driekantige vijl: *drikanḱteḡə vil* Q 99*, 111, 0112; *drikanḱteḡə v'īl* L 330; *drēkāntegə v'ēl* K 353; *drājkanḱteḡə vājl* Q 83; *drejkanḱteḡə vejl* P 176b; *drejkeḱntegə* ~ P 176b; *drejkenšegə* ~ L 423; *drejkanḱteḡə v'ējl* Q 5; *drejkanḱteḡə [vijl]* P 219; **drie-/driekante vijl:** *drikanḱə vil* L 159a; *drikanḱə* ~ L 217; *drejkanḱə vejl* Q 86; **drie-/driekantvijl:** *drikanḱvil* L 382; *drejkanḱvil* Q 121b; **drie-/driehoekige vijl:** *drāj(h)ukeḡə vājl* Q 83; **drie-/driehoekvijl:** *drējhōḡkvil* Q 117, 118; *drejhoḱvejl* L 414; **drie-/drieeckige vijl:** *drējekeḡə vil* Q 113; *drejekeḡə vil* Q 116, 121; **drie-/drieeckvijl:** *drejekvil* Q 121c; **zaagvijl:** [*zaagvijl*] L 165, 213, 217, 289, 299, 321, Q 18, 108; **zagenvijl:** [*zagenvijl*] L 192a, 216a, 290, 291, 331, P 47, Q 95.

ZAAGVIJL

(N 33, 97; N 33, 103)

[In het algemeen een, meestal driehoekige, stalen vijl waarmee de tanden van een zaag gescherpt kunnen worden.

De *molenzaagvijl* is een platte, stalen vijl van 20 tot 25 cm lengte voor het scherpen van gereedschap. Dit type vijl heeft één of twee ronde randen waarvan er meestal één glad is. De vijl is altijd met enkele kap uitgevoerd en wordt onder meer gebruikt voor het slijpen van bijlen, maaiermessen, grove houtzaagbladen, etc. (Handboek Gereedschap, pag. 241).]

zaagvijl: *zāxvil* L 165, 213, 217, 299; *zēx-* L 289, 321, Q 18, 108; **zagenvijl:** *zāgəvil* L 192a, 216a, 290, 291; *zēgəv'īl* L 330; *zēgəv'īl* L 331; *zējəv'ēl* P 47; *zēgəvejl* Q 95; **molenzaagvijl:** *mījləzēxvil* Q 113; **scherpvijl:** *šerəpvil* L 382; **tandvijl:** *tanḱvil* L 382; de volgende opgave is een benaming voor een vijl voor het scherpen van lintzagen: **lintzaagvijl:** *lentj-zēxvil* L 321; de volgende opgave is een benaming voor een vijl voor het scherpen van het kettingblad van motorzagen: **motorzaagvijl:** *mōtarzēxvil* L 321.

MESVIJL

(N 33, 95)

[Vijl die wordt gebruikt voor het vijlen van zeer scherpe hoeken. Het blad van deze vijl lijkt op het blad van een mes en loopt naar de punt toe spits uit. Zie ook afb. 105.]

mesvijl: *mesvil* L 159a, 165, 192a, 213, 216a,

II.11

Afb. 105. mesvijlen

217; *mets-* L 299, 321, Q 99*; *mets.vil* L 330; *mets.vil* Q 116; *mes.vājl* Q 83; **mesvijltje:** *mets.vilkā* L 321; **platte vijl:** *platā vejl* P 176b; *platā vil* Q 111 (met snijkant); **vlakvijl:** *vlak.vil* Q 121b; **hoekenvijl:** *høk.vejl* Q 86.

NAALDVIJL

(N 33, 92)

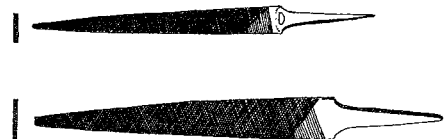
[Kleine, dunne, stalen vijl van 75 tot 300 mm lengte waarvan het blad uitloopt in een ronde stift die als handvat dient. De naaldvijl wordt vooral gebruikt door instrumentmakers en klokkenmakers voor zeer nauwkeurig werk. De doorsnede van het blad van de vijl kan diverse vormen hebben.]

naaldvijl: *nālt.vil* Q 121.

SLEUTELVIJL

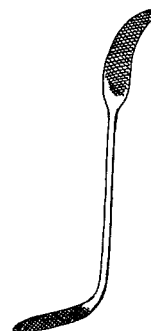
(N 33, 96; N 33, 93)

[Stalen vijl van 10 tot 20 cm lengte voor het bewerken van sloten en sleutels. Het blad van de vijl kan plat, spits-plat of spits toelopend van vorm zijn. De doorsnede ervan is vierkant, driehoekig, rond of halfrond. Zie ook afb. 106.]

Afb. 106. spits-platte sleutelvijlen

sleutelvijl: *slōtālvejl* Q 95; *sljetāl-* Q 86; *sljātālvejl* Q 5; *sljātālvejl*, *snjātālvejl* Q 83; *slōtālvil* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 321, 382; *slōtāl-* L 290, 291, 299, 330, 432, Q 108; *sljūtāl-* L 289; *sljūtāl-* Q 111 (voor het pasvijlen van sleutels), 113; *slōtālvil* L 330; *slōtālvil* L 331; *slōsālvil* Q 116, 121, 121b; **sleutervijl:** *slōtārvejl* P 219; *slōtārvejl* P 47; **sleutervijltje:** *slōtārvejlkā* P 219; **sleutellokvijl:** *slōtāllok.vil* Q 108; **klein plat vijltje:** *klej(n) plat .vilkā* Q 99*.

Afb. 107. rijfelijzer

RIJFELIJZER

(N 33, 102)

[Licht, omgebogen, stalen vijltje of raspje in diverse groftes voor het bewerken van oneffen uitgediepte voorwerpen. Het rijfelijzer wordt vooral gebruikt door edelsmeden en instrumentmakers voor fijn werk. Zie ook afb. 107.]

fijnwerkvijl: *finwērək.vil* L 382; **vreutelvijl:** *vrōtālvil* Q 108; **buigvijltje:** *bōix.vejlkā* P 176b; **schaafvijl:** *šāf.vil* Q 111; **schraapvijl:** *šrāp.vil* Q 99*.

RASPVIJL

(N 33, 100)

[Gereedschap waarvan de ene helft als vijl en de andere helft als rasp dient. Sommige raspvijlen hebben een blad dat aan één zijde als vijl en aan de andere zijde als rasp is uitgevoerd. Er bestaan ook uitvoeringen waarbij één helft van het blad als vijl is bekapt en het andere deel als rasp.]

smis(se)vijl: *smes.vēl* K 353; **raspel:** *rāspəl* L 290, 291; **rasp:** *rasp* L 165; **houtrasp:** *hōtrasp* Q 113; **schoesterrasp:** *šustārrasp* L 382.

RASP

(N 33, 85; monogr.)

[In het algemeen een staafvormig stalen werktuig met tandjes en putjes voor het bewerken van harde materialen, inz. metalen. Zie ook afb. 108. De *grote rasp* (Q 83) was van twee handvatten voorzien. Het blad van meer dan een meter lang was aan één kant grof en aan de andere kant fijn. Dit werktuig werd op heet ijzer gebruikt, bijvoorbeeld om koetsassen af te werken op de plaats waar zij geweld waren.]

Afb. 108. rasp

rasp: *rasp* L 165, 192a, 217, 269, 289, 299, 321, 330, 331, 371, 382, 432, P 176b, Q 20, 83, 86, 99*, 108, 111, 0112, 113, 116; *rāsp* L 159a, Q 71; **grote rasp:** *grōwtā rasp* Q 83 (wordt op heet ijzer gebruikt); **raspel:** *raspəl* L 213, Q 95, 121, 121b; *rāspəl* L 216a; *rōspəl* L 290, 291.

RASPEN

(N 33, 85 add.; monogr.)

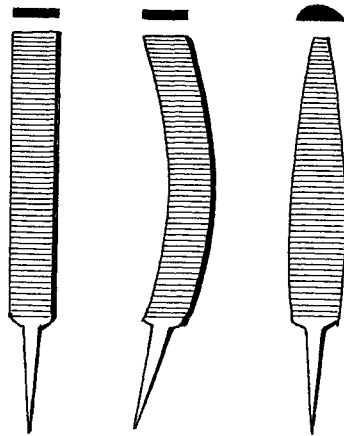
[Met de rasp werken.]

raspen: *raspə* K 353, Q 20; **raspelen:** *rāspələ* Q 284.

METAALRASP, TINVIJL

(N 33, 98; N 64, 53e-f; N 66, 21d)

[Vijl met enkele vijlkap voor het bewerken van (zachte) metalen. Het blad van de metaalrasp kan verschillende vormen hebben zoals plat en recht óf plat en boogvormig. Zie ook afb. 109. De metaalrasp wordt ook wel met de termen *tinviyl*, *loodviyl* en *zinkviyl* aangeduid (vgl. Van Houcke, pag. 817, s.v. *vijl*).]

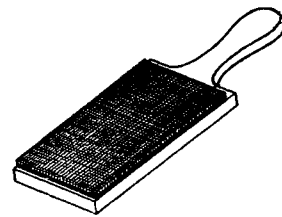
Afb. 109. metaalraspen

ijzerras: *ejzərrasp* Q 83; **rasp:** *rasp* L 321 (plat en rond), 329, 414, 423, P 219, Q 86, 88, 98; **fijne rasp:** *fin rasp* L 299; **raspel:** *raspəl* Q 121b; *rāspəl* Q 284 (Reibeisen, grobe Feile); **raspvijl:** *rasp.vil* Q 117, 118; **tinstrijkvijl:** *tēnstrikvil* L 382; **tinviyl:** *tenvil* L 216a, Q 108, 111; *tinvejl* L 423; **zinkviyl:** *tseņk.vil* Q 121c.

VIJLBORSTEL

(N 33, 107; N 33, 216; N 64, 59b)

[Handborstel van kort, geknikt staaldraad waarmee vijlsel uit de kap van een vijl kan worden verwijderd. Zie ook afb. 110.

Afb. 110. vijlborstel

Diverse zegslieden vermelden ook het gebruik van een staalborstel voor het reinigen van de vijlen. Vgl. het lemma STAALBORSTEL. De invuller uit L 299 merkt daarentegen op dat alleen een zachte ijzerborstel en zeker geen koperen of stalen borstel voor het schoonmaken van vijlen mocht worden gebruikt. In P 176b werden vijlen met behulp van een **stalen beitel** (*stōlan. bejtəl*) gereinigd.]

vijlborstel: *vīlbōrsəl* L 192a, 213, 217; *vājlbōrsəl* Q 83; *vīlbōrstəl* Q 108; *vīlbōstəl* Q 113; *vil-* Q 121b (mv. *-bōstələ*); *vīlbyāstəl* Q 111; **vijlenborstel:** *vīlabōrstəl* L 331; *v'ejlā-* Q 5; *vīlabōrsəl* L 216a; *vīlabōrstəl* L 330; *vīlabōrstəl* Q 99*; *vīlabōstəl* L 321; *vīlabōstəl* Q 116, 121 (voor loodvijlen), 121b, 121c; **vijlbeugel:** *vēlbōgəl* K 353; de volgende opgaven lijken eerder te wijzen op een aangepunt voorwerp: **kretser:** *krētsər* Q 95; **ijzeren pinnetje:** *ejzərə penəkə* P 176b.

Slijpen

SLIJPSTEENBAK, SLIJPSTELLING

(N 33, 270)

[Op een houten of ijzeren onderstel bevestigde en met water gevulde metalen bak waarin een slijpsteen draait. De as van de slijpsteen rust daarbij op twee aan de waterbak bevestigde lagers.]

slijpsteenbak: *slīpstēnbak* L 159a, 165; *slīpstēn-* L 192a, 213; *slīpstīn-* L 216a, 217; *slīpstejn-* L 382; *slīpstejn-* Q 111; **slijpbak:** *slīf.bak* Q 121b; **waterbak:** *wātərbak* L 321; *wasər-* Q 116; *wātər-* Q 5; *wajtər-* P 47; *wetər-* P 176b, Q 71; **koelbak:** *kōlbak* L 330; **trog:** *truəx* Q 83; **slijpsteenraam:** *slīpstejnram* L 290, 291; **onderstel:** *onjərstəl* Q 113; **frame (e.):** *frēm* Q 99*; **stelling:** *stēlən* Q 83; **geraamte van de slijpsteen:** *garamtə van ə slepstījən* K 353; **slijpsteenbok:** *slīpstejn.buk* L 299; **schraag:** *šrāx* L 330; **voet:** *vuwt* P 219.

SLIJPSTEEN

(N 33, 271; L 6, 68b; monogr.; div.)

[Steen waarop gereedschappen als beitels, schroevendraaiers, etc. geslepen worden; meer in het bijzonder ook de ronde steen die om een spil of as draait en in een slijpstelling of aan een elektrische slijpmachine is bevestigd. Als slijpsteen worden korrelige, zeer harde steensoorten als amariel en carborundum gebruikt. Zij worden geleverd in grove, middel en fijne korrel. Zie ook afb. 1.]

slijpsteen: *slēpstian* K 315, 360, P 164, 171, 174, 183; *slēp-* K 353; *slip-* L 216a, 217, 286; *slip-* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 313; *slēpstiⁿ* P 176; *slīpstī.ⁿ* L 286; *slīpstīⁿ* L 319; *slēpstīn* L 354, 355, 414, P 57, 176b; *slē.p-* Q 2; *slip-* L 353; *slēpstiⁿ* L 355, P 47, 211; *slēpstijan* K 353, P 55; *slēp-* P 47; *slēpstiⁿ* P 219; *slēpstejn* Q 167; *slīpstejn* L 321, 368, 371, 417, 418, 420, 422, Q 7, 10, 95; *slī.p-* L 318b; *slip-* Q 12, 83, 95, 188; *slī.pstej.n* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, 381; *slip-* L 382; *slip-* L 424; *slīpstejn* L 290, 291, 299, Q 102, 111; *slī.pstej.n* L 330, 331; *slēpstejn* P 186; *slip-* Q 5; *slēpstejn* Q 160; *slēpstejn* P 188; *slēpstēn* Q 179; *slēp-* Q 1; *slip-* L 159a, 165; *slēp-* Q 80; *slēp-* Q 89; *slēp-* Q 158; *slēp-* Q 71, 83; *slīpstiēn* Q 278; *slī.pstiē.n* Q 253; *slīpstiēⁿ* L 163, 192a, 213; *slīpstiēn* L 163, 163a, 163b, 164, 165; *slīpstiē* Q 113, 116; *slīf-* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *slēpsteⁿ* Q 78; *slēpstiēn* Q 86; *slēp-* Q 178; **wetsteen:** *wetstej.n* L 287, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *wet-* L 288, 288a; **amarilsteen:** *mārelstiē.n* Q 3; **zandsteen:** *zantstejn* Q 5; *zantstejn* Q 99*; **engelse steen:** *ēnalsā stēn* Q 83 (wordt in combinatie met water gebruikt); **watersteen:** *wetārstēn* Q 71.

SLIJPMACHINE

(N 33, 380)

[Met behulp van handkracht of elektrisch aangedreven werktuig dat wordt gebruikt om gereedschap te slijpen, metaal te ontroesten, etc. De elektrische slijpmachine is doorgaans voorzien van twee slijpschijven: een grove en een fijne.]

slijpmachine: *slīfmašij* Q 121 (om beitels te slijpen).

SLIJPSCHIJF

(N 33, 250)

[Draagbaar, elektrisch aangedreven werktuig waarmee metaal en steenachtige materialen kunnen worden vlak- en doorgeslepen. De metalen schuurschijf van deze machine staat haaks ten opzichte van de as van het toestel en op het schuurvlak ervan zijn kleine hardmetaalkorrels

gesoldeerd. Het werktuig werd in Q 83 vooral bij het afkorten van staafijzer gebruikt.]

snijschijf: *snājšājf* Q 83; **perforeerschijf:** *perforērēšif* L 290, 291; **schijf:** *šājf* Q 83.

Maken van gaten

Boren, verzinken en verruimen

BOORIJZER

(N 33, 156)

[De metalen staaf die in de boorhouder van de boormachine wordt gestoken en waarmee al draaiend gaten in het te bewerken materiaal gemaakt kunnen worden. Afhankelijk van de bewerkingen die moeten worden uitgevoerd en de soort materiaal waarin geboord moet worden, kan het boorijzer diverse uitvoeringen hebben. Zie ook de lemmata PUNTBOOR, CENTERBOOR, PENBOOR, KOTTERBOOR, etc. Boorijzers werden vroeger door de smid zelf gemaakt.]

boorijzer: *bōwre^zar* P 219; *bōrī^zar* Q 95; *bō.ri.zar* L 331; **boorvlīm:** *bōrvlēm* L 290, 291; **boor:** *bōr* L 299; *bū.r* L 289; *bawr* P 47.

BOORKOLF

(N 33, 157)

[Het bovenste uiteinde van het boorijzer dat in de boorhouder van de boormachine vastgeklemd wordt. De boorkolf kan verschillende vormen hebben, afhankelijk van het type boormachine. Boorijzers met een vierkante, tapse boorkolf worden gebruikt bij met de hand bediende boormachines. Cilindrische boorkolven die even dik of iets dunner zijn als het boorijzer en conische boorkolven worden in elektrisch aangedreven machines toegepast.]

boorkolf: *bōrkōlaf* L 217; **kolf:** *kōlaf* L 165, 290, 291, Q 99*, 111; **koon:** *kōn* Q 83 (conische boorkolf).

BOORKOP

(N 33, 157)

[Het onderste uiteinde van het boorijzer dat op het te bewerken materiaal wordt geplaatst. Afhankelijk van de bewerkingen die moeten worden uitgevoerd en de soort materiaal waarin geboord moet worden, kan de kop van het boorijzer diverse uitvoeringen hebben. Zo hebben boorkoppen van houtboren doorgaans een centre- of schroefpunt, terwijl spiraalboren van een boorpunt zijn voorzien.

Zie ook het lemma BOORKOP in WLD II.5, pag. 76-77.]

boorkop: *bōrkop* L 290, 291, 321, Q 113; *bō.r-* L 331; *bōr-* L 217, 299, 382, Q 0112, 116; **boor-ijzerkop:** *bōrīzærkop* Q 95; **kop:** *kop* L 289; **sneede:** *snēj* P 47; **bek:** *bek* P 176b; **tap:** *tap* Q 111.

SNIJKANT

(N 33, 156)

[De snijdende kant van een boorijzer. Afhankelijk van de bewerkingen die moeten worden uitgevoerd en de soort materiaal waarin geboord moet worden, kan een boorijzer één of meer snijkanten hebben. Zie ook afb. 111. Het betreft daar de snijkant van een puntboor.]

snijkant: *snijkant* Q 111; *snijkant* Q 113; *šni-* Q 121b; *šnikānj* Q 116; **sneede:** *snēj* L 165, 321; *snē* Q 86; *snē*. Q 5.

LINKSE BOOR

(N 33, 158a)

[Boorijzer waarbij de borende werking optreedt wanneer het linksom gedraaid wordt.]

linksdraaiende boor: *leņs.drōwānda bōwār* K 353; *leņks.drī.nānda bōr* Q 113; **linkse boor:** *leņksā bōr* Q 121; *lēņksā* ~ L 159a; *leņkšā* ~ L 321 (links geslepen); *leņksā bō^or* Q 121b; *leņksā bō^rr* L 165, 192a, 217, 382; *lēņksā* ~ L 213; *leņksā bū.r* L 289; *leņksā buār* Q 83; *leņks. bōr* Q 99*; *leņks bīr* Q 5; **linksboor:** *leņks.bō^rr* L 299, Q 111; **slinkboor:** *slējnk.bōwr* P 176b; **linker boor:** *leņkār bōwr* P 219; bij het volgende woordtype werd geen substantief opgegeven: **linksdraaiend:** *leņks.drī^onānt* Q 116.

RECHTSE BOOR

(N 33, 158b)

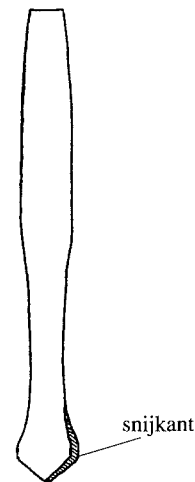
[Boorijzer waarbij de borende werking optreedt wanneer het rechtsom gedraaid wordt.]

rechtsdraaiende boor: *rexs.drōwānda bōwār* K 353; *rexs.drī.nānda bōr* Q 113; **rechtse boor:** *rexsā bōr* L 159a; *rexsā* ~ L 321 (rechts geslepen); *reātsā* ~ Q 121; *reātsā bō^or* Q 121b; *rexsā bō^rr* L 192a, 213; *rexsā* ~ L 165, 217; *rexsā bū.r* L 289; *rēxsā buār* Q 83; *rexs. bōr* Q 99*; *rē.xs. bīr* Q 5; **rechtsboor:** *rexs.bō^rr* L 299, Q 111; *rēxts.bōwr* P 219; **rechtboor:** *rext.bōwr* P 176b; **normaalboor:** *no^rmālbō^rr* L 382; bij het volgende woordtype werd geen substantief opgegeven: **rechtsdraaiend:** *rexs.drī^onānt* Q 116.

PUNTBOOR

(N 33, 145; N 33, 164)

[Boorijzer waarvan de schacht in een punt uitloopt. De puntboor werd vroeger meestal door de smid zelf vervaardigd van dun gereedschapsstaal. Aan het uiteinde werden drie snijkanten

Afb. 111. puntboor

geslepen. De puntboor werd onder meer in een boogdrilboor gebruikt. Zie ook dat lemma en afb. 111.

Volgens de invuller uit Q 5 hadden boren die door de smid zelf werden gesmeed een vierkante schacht en een vierkante, tapse kop. De sneede werd aangesmeed. De boren waren doorgaans linksdraaiend.

De puntboor werd soms ook wel als verzinkboor gebruikt. Antwoorden van dit type zijn opgenomen in het lemma SOUVEREINBOOR, VERZINKBOOR.]

puntboor: *pōnt.bōr* L 216a; *pōnt.bō^rr* L 165, 217; *pōnt.bōwr* P 219; **spitsboor:** *špets.bō^or* Q 121b; **prikboor:** *prek.bō^rr* Q 95; **kruisboor:** *krīts.bō^rr* L 382; **drilboor:** *drelbōwr* P 219; **gesmede boor:** *gāsmējt. bōr* Q 113; *gāsmēt. bīr* Q 5; **smidsboor:** *smēts.bōr* L 321 (alleen voor ijzer).

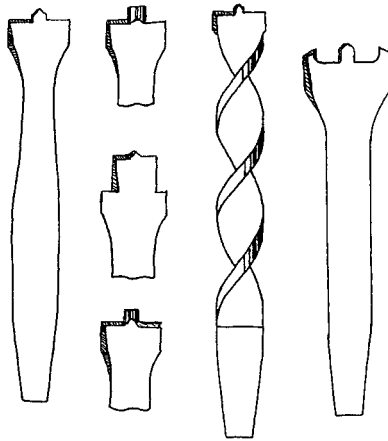
CENTERBOOR, SCHIJFBOOR

(N 33, 126; N 33, 148; N 33, 145; monogr.)

[Boorijzer waarvan de schacht uitloopt in een centreerpunt met daaromheen één of meer voorsnijders of beiteltjes. De centerboor wordt gebruikt om snel en zuiver grote, cirkelvormige gaten te vervaardigen en om schijven uit plaatmateriaal te boren. Zie ook afb. 112.]

centerboor: *sentārbō^rr* Q 99*; *sentār-* L 159a, 216a, 290 (onz.), 291 (idem), Q 113; *sentārbō^rr* L 165, 299, 331, 382, Q 86, 95, 111; *sentār-* L 213, 330; *sentārbō^r.r* Q 20; *sentārbū.r* L 289; *sentārbawr* P 47; *sentārbōwr* P 219; *sentārbwō^rr* Q 86; **cirkelboor:** *serkāl^obō^rr* Q 108, 116 (bij gewone smid niet gebruikt); *serkālbuār* Q 83;

II.11

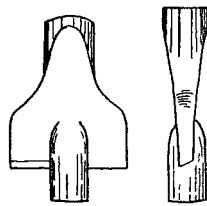
Afb. 112. diverse centerboren

schijfboor: *sxiċ.bq̄r* L 217; **schijvenboor:** *sxiċvabq̄r* L 165; **zware boor:** *zwōr bq̄r* P 176b.

PENBOOR

(N 33, 146)

[Boorijzer waarvan de schacht uitloopt in een cilindervormige pen. Aan beide zijden van de pen bevinden zich twee loodrecht op de booras staande snijvlakken. De boor wordt gebruikt om een bestaand boorgat groter te maken. De pen van de boor wordt daartoe in het voorgeboorde gat geplaatst. Zie ook afb. 113.]

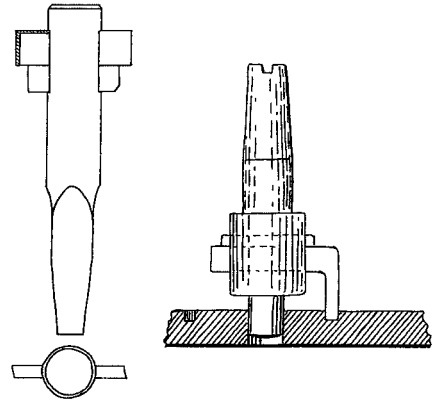
Afb. 113. penboor

penboor: *penbq̄r* L 217 (om gat groter te boren); *pen-* L 165; **vergrootboor:** *vargrūt.bq̄r* P 176b; **cilinderboor:** *silendarbq̄r* Q 113; de volgende termen zijn benamingen voor de pen van de penboor: **voorloper:** *vōrlōppār* Q 95; **boorgeleider:** *bq̄rgālejdār* L 382; **geleidpen:** *gālejpēn* L 299.

KOTTERBOOR

(N 33, 147)

[Boor waarmee men rondom een voorgeboord gat grotere gaten van verschillende middellijn kan boren. De kotterboor bestaat uit een boor-

Afb. 114. kotterboren

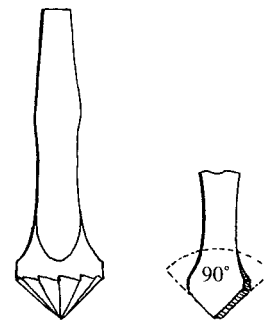
ijzer waarin een beweegbare beitel is aangebracht die met behulp van een spie kan worden vastgezet. Wanneer het penvormige uiteinde van de kotterboor in een voorgeboord gat wordt geplaatst, snijdt de beitel evenwijdig hieraan een ringvormig gat uit. In tegenstelling tot de penboor heeft de kotterboor slechts één snijkant. De kotterboor is alleen te gebruiken voor doorlopende gaten, de penboor kan ook gaten met een bodem erin maken. Zie ook afb. 114.]

kotterboor: *kq̄tārbōr* L 159a, 216a, 290, 291, 321, 371, Q 99*, 113; *kq̄tārbōr* Q 121b; *kq̄tārbq̄r* L 165, 213, 299, 330, 382, Q 95, 108, 111; *kq̄tārbū.r* L 289; **kottel:** *kq̄tal* Q 18; **cilinderboor:** *silendarbq̄r* P 176b.

SOEVEREINBOOR, VERZINKBOOR

(N 33, 135; N 33, 144; N 33, 145; N 33, 164)

[Algemene benaming voor de verschillende soorten boorijzers waarmee voorgeboorde gaten conisch kunnen worden vergroot. De soevereinboor wordt onder meer gebruikt om koppen van schroeven en klinknagels te kunnen verzinken, maar ook om bramen uit boorgaten te verwijderen. Zie ook afb. 115.]

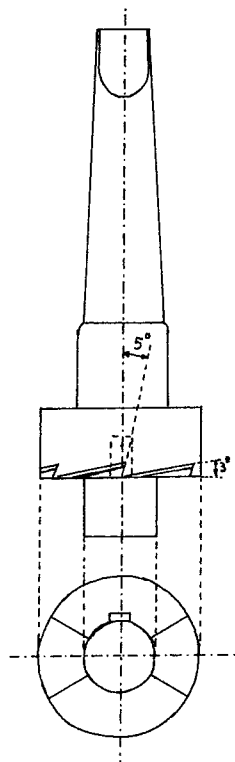
Afb. 115. verzinkboren

soevereinboor: *safrejn·bū.r* L 289; *səvrejn·bōwr* P 219; **verzinkboor:** *vərzenk·bōr* L 216a, 290, 291, Q 99*; *vərzenk·-* Q 121; *vərzenk·-* L 321, 371, Q 113; *vərzenk·bō²r* Q 121b; *vərzenk·bōr* L 192a, 217; *vərzenk·-* L 159a, 165, 213, 299, 382, Q 95, 108, 111, 116; *vərzenk·-* L 330; *vərzenk·-* L 432; *vərzenk·bō.r* L 331; *vərzenk·buər* Q 83; *vərzenk·būr* Q 5; **zinkboor:** *zenk·bōr* Q 18; *zenk·buər* Q 83; **braamboor:** *brāmbōr* L 216a; *brāmbōr* L 165, Q 108; *brqm-* Q 111.

FREESBOOR

(N 33, 164; N 33, 149, add.)

[Boorijzer waarmee men het bovenende van geboorde gaten verwijdt om op deze wijze koppen van schroeven, klinknagels of bouten te kunnen verzinken. De freesboor bestaat uit een stalen spil die met één uiteinde past in de boormachine. Het andere uiteinde is voorzien van een stalen schijf waarin zes of meer tandvormige inkepingen zijn gevijld. De freesboor heeft ongeveer dezelfde functie als de soevereinboor. Het belangrijkste verschil is dat de soevereinboor een conisch boorgat oplevert. Zie ook afb. 116.]

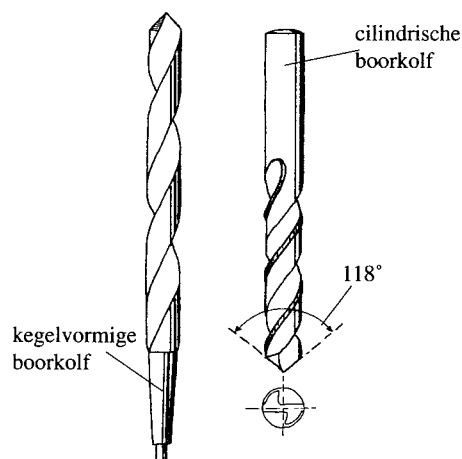
Afb. 116. freesboor

freesboor: *frēs·bōr* L 290, 291; **fresenboor:** *frēsabōr* L 321; **frees:** *frejs* Q 86; *frēs* Q 83 (ook om bramen te verwijderen), 111.

SPIRAALBOOR

(N 33, 150)

[Stalen boorijzer waarbij tot op ongeveer tweederde van de schacht lengte twee spiraalgangen langs de schacht lopen. Het achterste deel van de schacht van een spiraalboor fungeert als kolf voor het inspannen in de kop van de boormachine. Een spiraalboor voert boorspanen automatisch af uit het boorgat. Zie ook afb. 117.]

Afb. 117. spiraalboren

spiraalboor: *spirālbōr* L 159a, 216a, 321; *špirāl-* Q 99*; *spirālbōr* L 192a, 213, 217, Q 86; *špirāl-* L 299, Q 111, 116; *spirāl-* L 165; *spirālbūr* Q 5; **snijboor:** *snejbōr* Q 95; **vlakboor:** *vlak·bōr* Q 111; **platboor:** *plat·bō²r* Q 121b.

ZELFSMERENDE BOOR

(N 33, 151)

[Boorijzer waarin een leidinkje is aangebracht waarlangs olie of een ander smeermiddel tot bij de boorpunt kan worden gevoerd. Op deze wijze kunnen tijdens het boren het boorgat en de boor gekoeld en gesmeerd worden. Zie ook afb. 118. In L 321 werd behalve olie ook zeepwater als smeermiddel gebruikt. Men noemde dit **zeepsleuter** (*zēpslētər*). Zie voor het tweede lid van dit woord ook RhWb (V), kol. 655, s.v. *Lütter*. In Q 83 was de zelfsmerende boor onbekend; daar

II.11

Afb. 118. oliepijpspiraalboor
a, b, c : oliepijpje

werd het smeermiddel met behulp van een veer (*plawm*) of penseel (*bosāl*) op de boor aangebracht. Volgens de invuller uit Q 5 kon een zelfsmerende boor alleen op een draaibank worden gebruikt.]

zelfsmeerderboor: *zēlafsmērdarbōr* L 321; **gekoelde boor:** *an gākōlt. bōr* Q 95; **olieboor:** *qwlībqwr* P 176b; **waterboor:** *wātārbōr* L 382; de volgende twee woordtypen zijn speciale boren waarbij smering wordt toegepast: **spiraalboor:** *špirālbōr* L 299, Q 111; **cilinderboor:** *silēndarbōr* Q 99*.

RIVETTENBOOR

(N 33, 149)

[Hol boorijzer waarmee de doorsnede van (een deel van) een dikke spijl of staaf verkleind kan worden. De boor wordt onder meer gebruikt bij het vervaardigen van de staven voor roosterwerk. Zie ook afb. 119.]

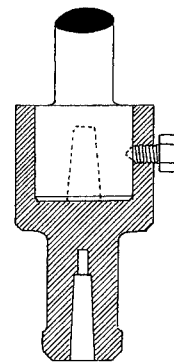
Afb. 119. rivettenboor

rivettenboor: *rāvetābōr* L 165; **holboor:** *hōlbōr* L 213, 217; **gatboor:** *gat.bōr* L 216a; **verlengboor:** *vārlēnbōr* L 290, 291 (dient om een dun eind aan een dikke staaf te verlengen); **steekboor:** *štēk.bōr* Q 111; **boor:** *bōwr* P 176b.

BOORHOUDER, BOORBEUGEL

(N 33, 160)

[Houder of beugel aan een boormachine waarin de boorkolf van het boorijzer wordt vastgezet. Zie ook afb. 120.]

Afb. 120. boorhouder, boorbeugel

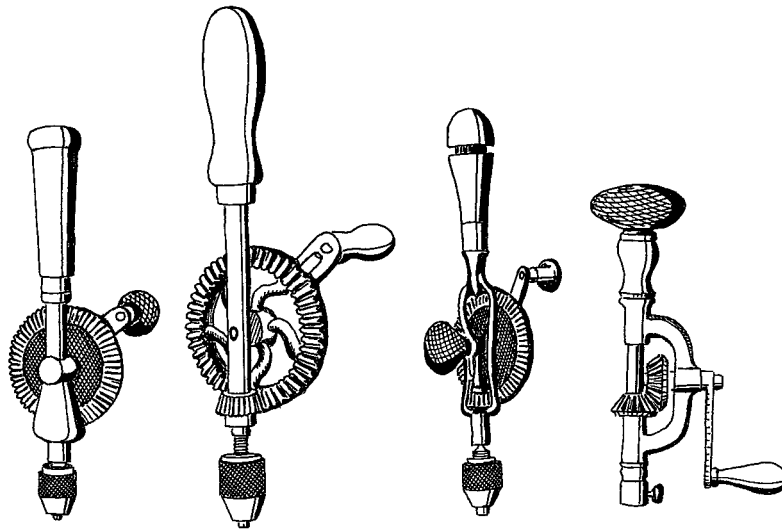
boorhouder: *bōrhōwar* L 165; **boorkop:** *bō²rkōp* L 216a; *bōr-* Q 121b; *bōr-* L 165, 192a, 213, 217, Q 86, 111; *bōwar-* K 353; **boorbeugel:** *bōrbūgāl* Q 116; *bō²rbūjāl* Q 121b; **beugel:** *bōgāl* Q 99*; *būgāl* L 289; *bōjgāl* P 176b; **mandrin (fr.):** *mōndrē* Q 83; **boorklem:** *bōrklem* L 321; *bōr-* L 382, Q 111; **mof:** *muf* P 219.

BOORMACHINE

(N 33, 122)

[In het algemeen een werktuig dat met behulp van handkracht of een andere aandrijfkracht in beweging wordt gezet en dient om gaten te boren. In de boorhouder van de boormachine wordt daartoe een boorijzer bevestigd. Zie ook de lemmata HANDBOORMACHINE, BORSTBOORMACHINE, KOLOMBOORMACHINE, etc.]

boormachine: *bōrmašinā* L 163; *bōrmašin* L 271, 382, Q 108; *bōrmaš'in* Q 5; *bōrmašin* L 216a; *bōrmašin* L 159a, 290, 291, 321, Q 71, 99*; *bōr-* L 299, 331, 432, Q 86, 95; *bōrmašin* L 371; *bōr-* L 165, 192a, 213, 217, 330; *buār-* Q 83; *bōrmašī'n* Q 0112; *bōrmašij* Q 113, 121; *bō²r-* Q 121b; *bōrmašij* Q 116; *bawrmašen* P 47; *bōwr-* P 176b.

Afb. 121. diverse handboormachines

HANDBOORMACHINE

(N 33, 122)

[Boormachine die met de hand wordt aangedreven. De handboormachine wordt gebruikt voor het boren in hout en metaal. Zie ook afb. 121.]

handboormachine: *hant·bõrməšin* Q 95, 111; *hānt·bõrməšin* L 217; *haŋk·bõrməšin* Q 121; **zwong:** *zwuŋk* Q 83.

BOORTAFEL

(N 33, 124)

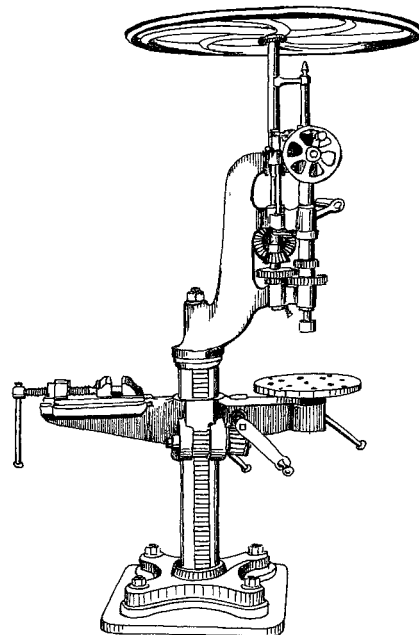
[Het vaak in hoogte verstelbare deel van de tafel- of kolomboormachine waarop het werkstuk wordt vastgezet. In het werkblad van de boortafel zijn daartoe verschuifbare beugels aangebracht waarmee het te bewerken voorwerp kan

KOLOMBOORMACHINE

(N 33, 123)

[Stationaire boormachine waarbij de boorhouder beweegbaar op een kolom gemonteerd is. Het werkstuk kan bij deze boormachine in een, vaak in hoogte verstelbare, boortafel worden vastgeklemd. De kolomboormachine wordt vooral voor zwaar en zuiver boorwerk gebruikt. Zie ook afb. 122. Het betreft daar een kolomboormachine die met de hand wordt aangedreven.]

kolomboormachine: *kolõmbõrməšin* L 216a; *kõlõmbõrməšin* Q 5; *kolõmbõrməšin* Q 113, 121; *kolõmbõrməšin* Q 116; *kolõmbõrməšin* L 321 (met beweegbare tafel); *kõlõm-* L 159a; *kõlõm-* Q 71; *kõlõm-* Q 99*; *kolõmbõrməšin* L 299, 331, Q 111; *kõlõm-* Q 95; *kolõmbõrməšin* L 330; *kõlõmbõrməšin* L 371; *klõmbõrməšin* L 165, 192a, 213, 217; *kõlõmbuərməšin* Q 83; *kolõmbõrməšin* Q 0112; *kõlõmbuərməšin* P 176b; *kõlõnbõrməšin* Q 86; *kõlõnbawrməšin* P 47; **kolomboor:** *kolõmbõr* L 290, 291; *kolõmbõr* L 382; *kõlõnbuə* Q 83; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Bohrsäule*: **boorzuil:** *bõ²rzõjl* Q 121b; **klotsboormachine:** *klõts·bõrməšin* Q 108.

Afb. 122. kolomboormachine

II.11

worden vastgeklemd.]

boortafel: *bōrtōfəl* L 290, 291; *bōr-* L 299, 330, Q 5, 86, 95, 0112, 116; *bū.rōfəl* L 289; *buərtōfəl* Q 83; *bōr-* L 159a; *bōr-* L 165, 192a, 217; **tafel:** *tōfəl* L 321; *tōfəl* L 159a, 216a, Q 83; *tōfəl* Q 113; *tōfəl* P 47; **tafeltje:** *tōfəlkə* P 219; **boordis:** *bōrdōš* Q 121; **dis:** *dōš* Q 121b; **boorplaat:** *bōrplāt* Q 111; **plateau:** *platō* K 353; *plātō* Q 99*; **bed:** *bēt* Q 108; **voet:** *vut* P 176b; **slede:** *slej* L 213; **kussen:** *kōsə* L 331.

KLEMBEUGEL VAN EEN KOLOMBOOR-MACHINE

(N 33, 161)

[Elk van de verstelbare beugels waarmee het werkstuk op de boortafel van een kolomboormachine wordt vastgezet.]

klembeugel: *klembōgəl* L 382, Q 99*; *klembūjəl* Q 121b; **sluitbeugel:** *slāt.bōjgəl* P 176b; **beugel:** *būjgəl* L 289; **klemkop:** *klemkōp* L 299; **vastzetklem:** *vas.zetklem* L 217; **klem:** *klem* L 192a, 213; **mandrin (fr.):** *mōndrē* Q 83; **boorschroef:** *bōršruf* L 382; *bōwərsxruf* K 353; **boorvork:** *bū.rvōrək* L 289; **mof:** *muf* P 219.

PERSDRILBOOR

(N 33, 140)

[Stalen boor die met een ijzeren hefboom rondgedraaid wordt en tegelijkertijd van boven neergedrukt wordt door een schroef, die men verder aandraait naarmate het boorijzer zich dieper in het metaal heeft gewerkt. Het gereedschap wordt bij Vuylsteke (pag. 110) *persdril* genoemd. Het betreft hier een zeer oud werktuig dat bij diverse zegslieden niet meer bekend was.]

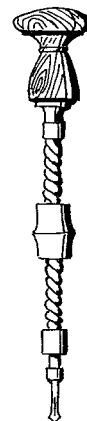
persdril: *pers.drel* L 331, P 219; *pēš-* Q 111; *pōrs-* L 289; **boogdril met een pres:** *bōx.drel mēt. an pres* P 219; **persboor:** *pēs.bōr* L 321; **presboor:** *pres.bōwr* P 176b; **knarboor met torsstaaf:** *knarbōr met tōrsštāf* L 290, 291.

SCHUIFDRILBOOR

(N 33, 141)

[Handboor voor het boren van kleine gaatjes in metaal. De schuifdrilboor wordt in beweging gezet door het op en neer bewegen van een klos met inwendige spiraalrug over een daarin passende boorspil met spiraalgroef. Het boorijzer wordt op deze wijze afwisselend links en rechts rondgedraaid en het is daarom dan ook meestal van vier snijvlakken voorzien. De schuifdrilboor wordt op het werkstuk gedrukt door met de hand of de borst te duwen op de houten knop die zich aan de bovenzijde van het werktuig bevindt. Zie ook afb. 123.]

spiraaldrilboor: *spirāldrelbōr* L 321; **drilboor:** *drelbōr* L 159a, 216a, 290, 291, Q 113, 121;

Afb. 123. schuifdrilboor

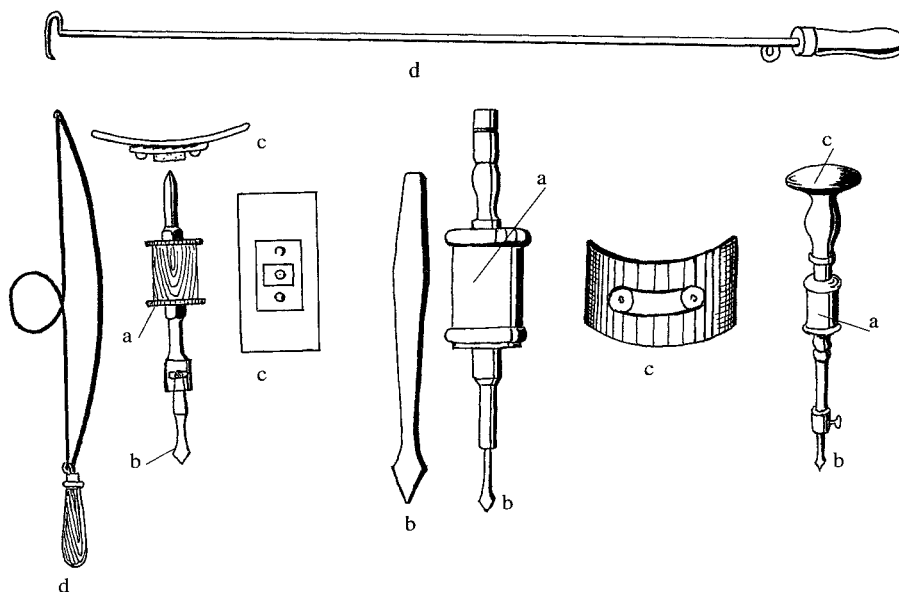
drelbōr L 165, 213, 217, 432, Q 95; *trel-* L 192a; **schuifboor:** *šūf.bōr* Q 108; **kleine handboor:** *klejn hant.bōwr* P 219.

BOOGDRILBOOR

(N 33, 121; N 33, 130-131)

[Handboor die door middel van een koord en een boog wordt rondgedraaid. De boogdrilboor bestaat uit een houten of ijzeren rol, de drilklos, waarin aan de onderzijde een boorijzer bevestigd kan worden. Aan de bovenzijde van de klos bevindt zich een spil waarop een borstplaat wordt aangebracht waar men tijdens het boren met de borst tegen leunt om op deze wijze druk te kunnen uitoefenen. De boor wordt aan het draaien gebracht door een in een boog gespannen koord om de drilklos te slaan en vervolgens de boog heen en weer te bewegen. Deze beweging lijkt op vioolspelen; vandaar woordtypen als **vioolboor**, **fiedelboor**, **fiedelaar** en **fiedel**. Zie ook afb. 124.]

boogdril: *bōx.drel* L 371, P 219; *bōx-* Q 108, 111; **violdril:** *fijuāldrel* L 290, 291; **borstdril:** *bōrs.drel* L 299; *bōrs-* Q 111; **snaardril:** *šnōrdrel* L 299, Q 111; **boordril:** *bōrdrel* Q 113; **dril:** *drel* Q 83, 99*; **drilboormachine:** *drelbōrmāšin* Q 99*; **drilboor:** Q 1; *drelbōr* L 290, 291, 321, Q 99*; *drelbōr* Q 121b; *drelbōr* Q 111, 0112; *trel-* L 192a; *drelbūr* L 289; *drelbōwr* K 353; **vioolboor:** *fijuālbōr* L 290, 291; **fiedelboor:** *fidālbōr* L 165; **zwijfelboor:** *šwibālbōr* Q 108; **snoerboor:** *snōrbōr* L 321; **borstboor:** *bōrst.bōr* L 216a; *bōrs-* L 321; **brostboor:** *bros.bōr* Q 121; **handboor:** *hant.bōr* L 371; *hant.bōwr* P 176b; *(h)ant.buər* Q 83; **sukkelboor:** *sōkəlbōwr* P 219; **boor:** *bōr* Q 99*; *buər* Q 83; *bawr* P 47; **fiedelaar:** *fidālēr* L 331; **fiedel:** *fidāl* Q 111; **drilgeschied:** *drelgəšēr* L 382; **drilijzer:** *drelējzər* P 219;

Afb. 124. 3 boogdrilboren met toebehoren
 a: drilklos
 b: puntboor
 c: borstplaat
 d: drillboog

borstboormachine: *bqrš·bōrmāšin* Q 99*;
boorzwengel: *bqršweṅal* L 432; *bqršwəṅal* Q 116;
racagnac (fr.): *hārajak* Q 95; **zwong:** *zwōṅk* Q 86; **knar:** *knar* L 331, Q 121b.

289; **drilklots:** *drelklōts* Q 108; **klots:** *klōts* L 331; **bobijn:** *bumbēn* K 353; **mof:** *muf* P 219.

DRILKLOS

(N 33, 128)

[Onderdeel van een boogdrilboor, bestaande uit een houten of ijzeren rol met aan de onderkant een puntboor en aan de bovenkant een spil. Zie ook afb. 125.]

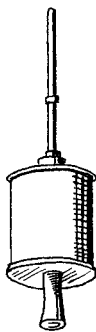
boordrilklos: *bqrdrelklōs* L 382; **klos:** *klōs* L

BORSTPLAAT

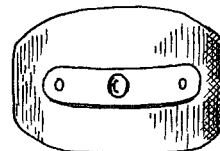
(N 33, 125)

[Een licht gebogen metalen plaat waar men tijdens het werken met de boogdrilboor met de borst tegen leunt om op deze wijze druk te kunnen uitoefenen. Dit onderdeel van de boogdrilboor kan ook als knop of handvat zijn uitgevoerd. Zie ook afb. 126.]

borstplaat: L 217, 321; *bōrsplāt* L 290, 291;

Afb. 125. drilklos

Afb. 126. borstplaat

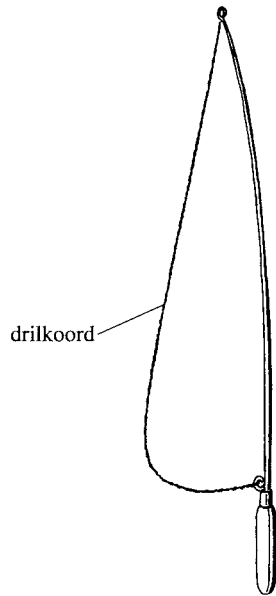
bqrš- Q 99*, 111; *bōstplq̄t* K 353; *bōsplq̄wt* P 219; **drukplaat:** *drōkplāt* Q 108; *drōkplq̄t* P 176b; **borststeun:** *bqrsstōn* L 299; **knop:** *knup* Q 116.

II.11

DRILBOOG

(N 33, 127)

[Soort boog met handvat waaraan het drillkoord bevestigd kan worden. Zie ook afb. 127.]

Afb. 127. drilboog

drilboog: *drelbōx* L 382, Q 111; **boog:** *bōwx* P 176b; **manivelle (fr.):** *manivel* P 176b; **arm:** *erām* P 219; **omslag:** *ōmslāx* Q 0112; **zwengel:** *šwōŋəl* Q 116.

DRILKOORD

(N 33, 129)

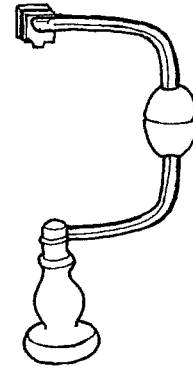
[Het koord van de drilboog waarmee men een boogdrilboor heen en weer kan laten draaien. Het koord wordt daartoe om de drilklos heen geslagen. Zie ook afb. 127.]

drilkoord: *drelkōt* P 219; **koord:** *kuot* Q 83; **drilzeil:** *drelzējl* Q 108; **drilsnoer:** *drelsnōr* L 321; *drelšnōr* L 331; **snoer:** *šnōr* L 290, 291; **drilpees:** *drelpēs* Q 111; **pees:** *pēs* K 353; *pēs* L 299; **driltouw:** *dreltōw* L 382, Q 111; **peestouw:** *pēstōw* L 289; **touw:** *tow* Q 99*.

BOOROMSLAG

(N 33, 153-154; N 33, 143; N 33, 121; monogr.)

[Een soort beugel in de vorm van een letter C met aan de bovenzijde een knop en aan de onderzijde een boorhouder. De booromslag wordt gebruikt om een boorijzer met de hand rond te draaien. De knop wordt daarbij tegen de borst

Afb. 128. booromslag

geplaatst, terwijl tegelijkertijd met de beugel een draaiende beweging wordt gemaakt. Zie ook afb. 128.

Zie voor het woordtype **drouw** (Q 121b, Q 284) ook RhWb (I), kol. 1437, s.v. *Draw*: „das Gestell am Handbohrer, das den eingesetzten Bohrer dreht, Bohrwinde, Drehbügel” en WBD II.6, pag. 1980, lemma BOOROMSLAG, woordtype **boordroef** (L 205, L 206).]

booromslag: *bōromslāx* L 299; *bōromslāx* Q 121; **booruitslag:** *bū.rjōtslāx* L 289; **omslag:** *ōmslāx* L 382; *ōmslāx* L 321; *ōmslāx* Q 95; *ōmslāx* L 330; **boorzwang:** *bōwōrzwōw* K 353; *bōwōrzwōw* P 176b; *bōršwōŋk* Q 99*; **zwong:** *zwoŋk* Q 83; *zwoŋk* P 219; *zwoŋk* Q 5; *zwoŋk* Q 86; *šwōŋk* Q 99*; **boorzwengel:** *bōrzwēŋəl* L 159a, 216a; *bōr-* L 165, 192a, 213, 217; *bōršwēŋəl* L 290, 291; *bōršwōŋəl* Q 116; **drouw:** *drōw* Q 121b; *dry* Q 284.

OMSLAGBOOR

(N 33, 153)

[Handboor met een C-vormige beugel. De omslagboor wordt onder meer gebruikt om bramen van geboorde gaten te verwijderen, om gaten af te schuiven en om schroeven in en uit te draaien (Van Houcke, pag. 513).]

boor met zwong: *bōr mēt šwōŋk* Q 99*; **zwen- gelboor:** *zweŋəlbōr* L 165, 213; *šwōŋəl-* Q 111; *šwōŋəlbōr* Q 113; *šwōŋəlbōr* Q 121b; **zwen- genboor:** *šwēŋəbōr* L 331; **slingerboor:** *sleŋərbōr* L 321; **handboor:** *hant-bawr* P 47; **borstboor:** *bōrst.bōr* L 371; **drouw:** *drōw* Q 121b.

RATELBOOROMSLAG

(N 33, 143; N 33, 164)

[Booromslag, die in de spil voorzien is van een soort palrad waardoor het boorijzer met een heen en weer gaande beweging van de beugel in een bepaalde richting gedraaid kan worden. Er hoe-

ven met deze booromslag dus geen slagen van 360° gemaakt te worden.

Het woordtype **eckbooromslag** (Q 121) is van toepassing op een speciale uitvoering van dit werktuig waarbij de beugel onder een hoek van 45° ten opzichte van de boorhouder en het boorijzer geplaatst is. Daardoor kan gewerkt worden op plaatsen waar voor een horizontale beugel geen ruimte is. *Eck-* in het woordtype betekent „hoek”. Vgl. ook het Hgd. *Ecke*.]

boor met racagnac (fr.): *buər mēt rakənjak* Q 83; **eckbooromslag:** *ek.bōrəmšlāx* Q 121.

TANDWIELKAST VAN EEN HOEKBOOROMSLAG

(N 33, 159)

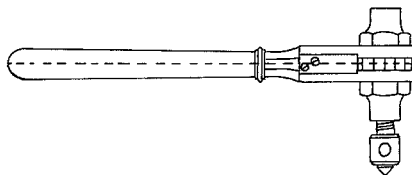
[De tandwielkast die bij een hoekbooromslag de verbinding vormt tussen de beugel en de boorhouder met boorijzer.]

kniegewricht: *knigəvrex* L 321; **knebel:** *knejbəl* P 47; **klauwkoppeling:** *kləwkəpələŋ* L 290, 291; de volgende opgave is waarschijnlijk eerder van toepassing op de schakelaar waarmee de draairichting van het boorijzer bij een ratelbooromslag gewijzigd kan worden: **schakelaar:** *šakələŋ* Q 111.

RATELBOOR, KREKELBOOR

(N 33, 140; N 33, 142-143; N 33, 159; monogr.)

[Boorapparaat, bestaande uit een rechte spil en een dwars daarop staande hefboom. De spil is voorzien van een soort palrad. Aan de onderzijde ervan bevindt zich een boorhouder waarin een boorijzer kan worden geplaatst. Door de hefboom met de hand heen en weer te bewegen kan het boorijzer in een bepaalde richting worden gedraaid. De meeste ratelboren kunnen zowel links als rechts draaien. Het hele apparaat kan eventueel in een boorstelling worden geplaatst. Zie ook afb. 129.]

Afb. 129. ratelboor, krekelboor

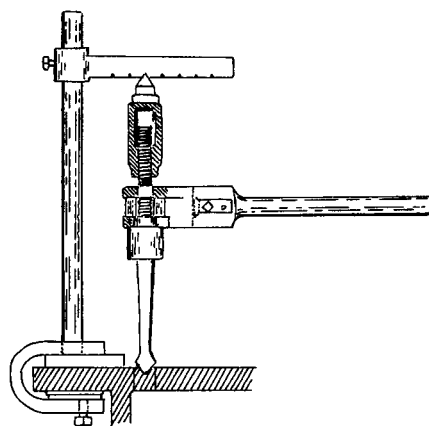
ratelboor: *rātəlbōr* L 159a, 290, 291, 321, Q 113; *rātəlbōʳr* Q 121b; *rātəlbōŋ* L 165; *rātəl-* L 192a, 213, 217, 330, 432, Q 95, 108, 0112, 116; *rātəlbō.r* L 331; *rātəlbū.r* L 289; *rātəlbəwr* P 176b; **ratel:** *rātal* Q 111, 116; *rətəl* Q 83; vgl. voor de volgende drie woordtypen ook het Hgd.

Knarre: knarboor: *knarbōŋ* L 213, 299, Q 116; *knarbōʳr* Q 121b; **boorknar:** *bōʳrknar* Q 121b; **knar:** *knar* Q 108, 0112, 116, 121b; *kner* L 216a; **racagnac (fr.):** *rakanjak* P 219; *rakənjak* K 353, P 176b; *rakəjak* P 47; *radijak* Q 99*; *rekəžek* Q 83; *hārajak* Q 95; **krekelboor:** *krəkəlbōŋ* L 382; *krəkəlbōŋ* Q 108; **krekel:** *krəkəl* L 290, 291, 331; **krik:** *krək* Q 111; **handboormachine:** *hant.bōŋmāšin* Q 86; **handboor:** (*h*)*ant.buər* Q 83.

BOORSTELLING

(N 33, 155; N 33, 164)

[Een soort galgvormige constructie waartussen men een omslagboor of een ratelboor kan plaatsen om zodoende tijdens het boren druk te kunnen uitoefenen. Zie ook afb. 130.]

Afb. 130. boorstelling met ratelboor

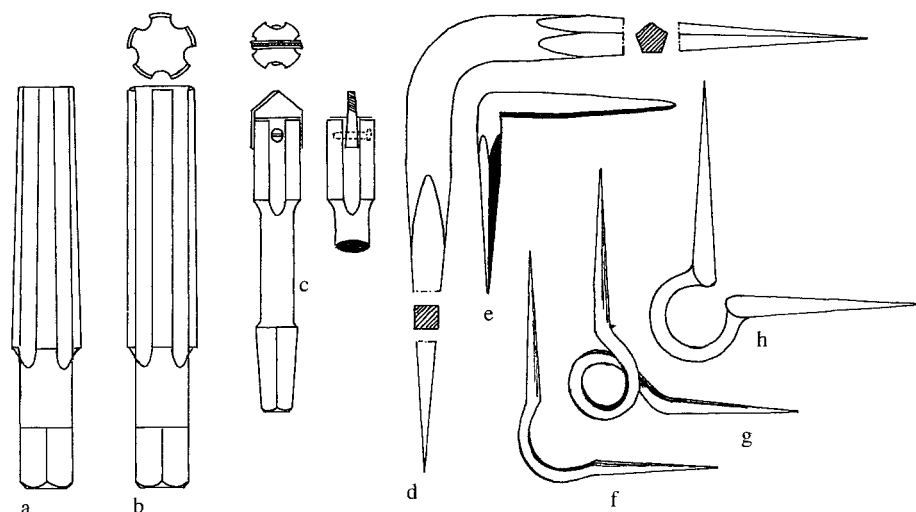
boorstelling: *bōŋstələŋ* L 165; **boorstellige:** *bōŋstələžə* L 321; **boorstaander:** *bōŋstōndər* Q 99*; **boorhaam:** *bōrhām* L 321; **boorklem:** *bōŋrklem* L 217 (boorraam, soort boorstelling); **boorraam:** *bōŋrām* L 213 (om iets zwaars te boren waar men met de machine niet kan komen); **beugel:** *bijgəl* Q 111 (beugel waarin een knar of ratelboor wordt geplaatst).

STOKDUTTER

(N 33, 351)

[Werktuig om geboorde of geslagen gaten in ijzer te verzinken. Deze werkzaamheden werden in L 290, L 291, L 321 en Q 99* met een verzinkboor gedaan. Zie ook dat lemma.]

stokdutter: *stək.dōtər* L 213, 217; *stək.dəkər* P 219; **dutter:** *dōtər* L 330; **zinkdoorslag:** *zəjŋk.dəwərsləx* P 176b; **verzinker:** *vəzəŋkər* Q 111; **verzinkijzer:** *vəzəŋk.izər* Q 121b; **stamper:** *štempər* Q 116; **stopsel:** *stəpsəl* P 219.

Afb. 131. diverse soorten opruimers (a-c) en handspitsboren (d-h)

OPRUIMER, RUIMIJZER, HANDSPITS-BOOR

(N 33, 136; N 33, 144; N 33, 163; N 33, 337; N 64, 64; N 66, 17f; monogr.)

[In het algemeen een werktuig om geboorde gaten ruimer te maken of te zuiveren. Er bestaan verschillende uitvoeringen van het ruimijzer. Vaak is het uitgevoerd als een lange, priemvormige, piramidale staaf van gehard staal. De doorsnede van het werktuig is dan meestal vijfhoekig, maar er bestaan ook kortere, kegelvormige ruimijzers waarin verschillende, naar de top toe lopende groeven gevild zijn, die een snij-dend effect veroorzaken. De opruimer kan in de boormachine worden gespannen of met de hand worden gedraaid. In het laatste geval wordt het werktuig dan soms geplaatst in een wringijzer, een staaf met in het midden een vierkant, verstelbaar gat. Zie ook afb. 131.]

opruimer: *oprōjmār* Q 99*; *oprīmār* L 290, 291, 329, Q 111; *oprīmār* Q 113, 116; *oprymār* Q 121, 121c; **handopruimer:** *haŋk. oprymār* Q 121; **ruimer:** *rōjmār* L 371, 414, Q 5, 83, 86, 88, 121b; *rejmār* Q 86; *řowamār* K 353; *rjmār* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 321, 330, Q 108, 111, 117, 118; *rj. mār* L 331; **handruimer:** *hantrj. mār* L 330; **opruim-boor:** *oprj. mbq̄r* L 330; **vergrootboor:** *vəgrūt. bōwr* P 176b; *vəgrūt. bōr* Q 108; **spits-boor:** *spets. bōr* L 159a, 216a, 423, Q 88; *špets. -* Q 98; *spets. bōr* L 192a, 213; *špets. -* L 299, Q 98; **puntboor:** *pōnt. bōr* Q 99*; *pōnt. bōr* L 299; **tapsboor:** *taps. būr* L 289; **wringboor:** *vrenbōr* L 321; *vrenbawr* P 47; **winkelboor:** *weŋkəlbōr* Q 121; **wringijzer:** *vrenjzār* L 321, Q 121b;

vrenj- L 432; vrenjzār K 353; vrenjzār Q 83; vrenjzār- P 219; vrenjzār L 289; wijkelijzer: weŋkalizār Q 121; wring: vrenj Q 83; vregel-boor: vrejəlbq̄r L 330; oprijver: oprivār Q 121b; opdrijver: op.drivār L 165; oprauwer: oprōjār Q 116; zuil: zyl L 290, 291; boormes: bōrmets Q 121b; drie-/driekantige voet: drejkantegə pūt P 176b; slang: slaj P 176b.

Gaten maken met ponswerktuigen

PONSTANG

(N 64, 49)

[Tangvormig werktuig waarmee gaatjes in dun metaal kunnen worden gemaakt. Een van de bekken van het werktuig is uitgerust met een verwisselbare ponsnippel en de andere met een vlakke baan. Zie ook afb. 132 en de lemmata PONSNIJPEL en PONSBED.]

ponsscheer: *ponsšr* L 321.

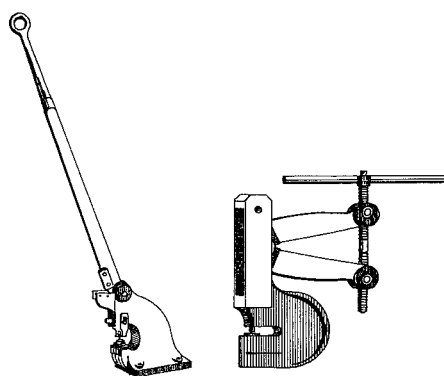

Afb. 132. ponstang

PONSMACHINE

(N 33, 345)

[Door handkracht of door een elektromotor aangedreven machine om gaatjes te maken in plaatmateriaal. Bij het ponsen wordt een hardstalen ponsnippel met grote kracht door het te bewerken materiaal gedrukt waarbij een, meestal rond, plaatje wordt uitgesneden. Het plaatmateriaal rust daarbij op een metalen onderlaag, het ponsbed, waarin één of meer uithollingen zijn aangebracht die in doorsnee overeenkomen met die van de ponsnippel. Zie ook afb. 133.

Afb. 133. ponsmachines

Het woordtype **knipmachine** (L 159a) is in dit lemma opgenomen omdat er ook gecombineerde pons- en knipmachines bestaan waarmee beide werkzaamheden kunnen uitgevoerd.]

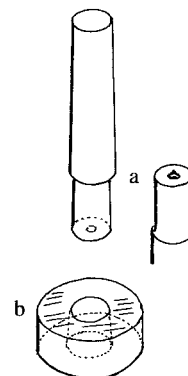
ponsmachine: *põnsmāšīn* L 216a; *põns-* L 165, 192a, 213, 217; *spõns-* Q 83; *põnsmāšīn* L 159a; *pons-* L 299, 321, Q 5, 95; *põns-* L 290, 291; *ponsmāš'in* L 330; *ponsmāšīn* Q 113; *põns-* Q 116; *põnsmašen* K 353; **pons:** *pons* Q 111; *põns* Q 99*; **lokstans:** *lõxštans* Q 121; **stans:** *štans* Q 121b; **presmachine:** *presmašen* P 219; **presje:** *preskõ* Q 83; **pitsmachine:** *petsmāšīn* Q 83; **knipmachine:** *knepmāšīn* L 159a.

PONSNIPPEL

(N 33, 346a; N 64, 72)

[Het onderdeel van de ponsmachine waarmee het gat in het plaatmateriaal wordt geponst. Het bestaat uit een hardstalen pen met een massieve schacht, die eindigt in een hol uiteinde waarvan de omtrek geslepen is. Zie ook afb. 134.]

ponsnippel: *põnsnepāl* L 192a, 213, 217; **ponsstift:** *ponsstef* Q 111; **ponsbeitel:** *põns.bētal* Q 117, 118; **pons:** *pons* L 299, 321, 330; *põns* L 159a; *põns* L 216a; *põns* L 213; **stamp:** *stamp* Q 121b (stalen stift); **stempel:** *stēmpāl* L 165; *stempāl* Q 5; *stēmpāl* L 290, 291, 330, 331, Q

Afb. 134. a. ponsnippel; b. ponsbed

116, 121; **stamper:** *štēmpār* L 330; **stalen stift:** *štqalā štef* Q 121b; **mof:** *muf* P 219.

PONSBED

(N 33, 346b)

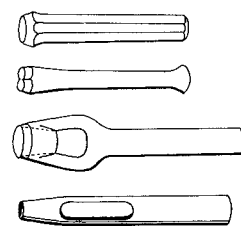
[IJzeren of stalen onderlaag die dient als ondersteuning van het te ponsen plaatmateriaal. In het ponsbed zijn uithollingen aangebracht waarin de ponsnippel precies passend terecht komt. Zie ook afb. 134.]

ponsbed: *pons.bēt* L 321, Q 111; **ponstafel:** *ponstqfal* L 299; **voet:** *vūwt* P 219; **ponskussen:** *ponskqsa* L 330; **stempelkussen:** *stēmpālqsa* L 165; **kussen:** *kqsa* L 159a, 192a, 217; **ponsplaat:** *ponsplāt* Q 111; **ponsmatrijs:** *ponsmatris* L 290, 291; **matrijs:** *matris* Q 116; de volgende opgave betreft de uitholling in het ponsbed: **ponsgat:** *põns.gat* L 213.

HOLPIJP

(N 33, 326; N 64, 73)

[Stalen staafje dat van onderen in een scherp gerand kokertje uitloopt. De holpijp wordt gebruikt om gaten te maken in dun plaatmateriaal. Men slaat er een plaatje van een bepaalde (vaak ronde) vorm mee uit. Zie ook afb. 135 en het lemma HOLPIJPE in WLD II.10, pag. 30. Het betreft daar een vergelijkbaar werktuig voor het maken van gaatjes in leer.]

Afb. 135. diverse holpijpen

II.11

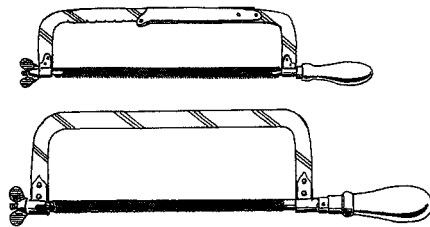
holpijp: *hōlpīp* L 290, 291; *hōl-* L 159a, 165, 213, 216a, 217, Q 116; *hōl-* Q 111; *hōlp īp* L 330; *hōlpīf* Q 121b; *hō.l-* Q 121c; **hollepijp:** *hōlāpīp* L 321; **houwpijp:** *hōwpīp* L 299, Q 95; *how-* Q 99*, 117, 118; *hōwpīf* Q 121; **slagpijp:** *šlāxpīp* L 299; **slagpijpje:** *šlā.xpī.pkā* L 331; **drijver:** *drīvār* L 299; **dopper:** *dēpār* Q 83; **piqueur (fr.):** *pikōr* P 219.

Verdelen in stukken

Zagen

METAALBEUGELZAAG

(N 33, 250; N 33, 330; N 53, 10; N 64, 2a-b; monogr.)
[Handzaag voor metaal waarbij het blad in een ijzeren beugel is gespannen. Zie ook afb. 136.]

Afb. 136. metaalbeugelzagen

metaalzeeg: *matālzēx* L 421; *matōl-* P 47; **ijzerzaag:** *īzārzāx* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 270, 271, 290, 291, 299; *ēzārzāx* K 353; **ijzerzeeg:** *ejzārzēx* Q 71; *ejzārzēx* P 47; *ejzār-* Q 83; *īzār-* L 289, 321, 328, 330, 382, 387, 423, Q 5, 18, 111, 113, 117, 118, 204a; *īzārzē²x* Q 0112, 119, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *īzārzēx* Q 99*, 116; *ejzārzēx* P 219; *īzār-* Q 95; *ejzārziyx* L 414; **loodzeeg:** *lūt.zējx* L 423; *lū.t.zēx* Q 117, 118; **beugelzaag:** *bōgālzāx* L 290, 291; **beugelzeeg:** *bōgālzēx* L 421; **ijzeren zeeg:** *ejzārā zēx* P 176b; **ijzerzeegbeugel:** *īzār-zē²x.bī²jāl* Q 121 (om ijzer met handkracht door te zagen); **zeeg:** *zēx* Q 86.

ZAAGMACHINE

(N 33, 330)
[In het algemeen een machine voor het zagen van metaal. Zie ook de lemmata LINTZAAGMACHINE en CIRKELZAAG.]
zaagmachine: *zāxmāšīn* L 217; **machinezaag:** *māšīnāzāx* L 165, 213.

LINTZAAGMACHINE

(N 33, 330; monogr.)
[Stationaire machine voor het zagen van diverse materialen. Het zaagblad van de lintzaagmachine bestaat uit een stalen band zonder einde dat aan één kant van zaagtanden is voorzien en wordt aangedreven door een elektromotor. Het te zagen materiaal rust op een zaagtafel en wordt tegen het draaiende blad aangedrukt. Met de lintzaag kunnen ook gebogen zaagsnedes worden gemaakt.
Het werktuig werd volgens de invullers uit L 290 en L 291 gebruikt om profielijzer te zagen.]
lintzaag: *lentj.zāx* L 290, 291; **bandzeeg:** *banj.k.zē²x* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

CIRKELZAAG

(N 33, 250; N 33, 330)
[Stationaire machine die, afhankelijk van het soort zaagblad dat is gemonteerd, voor het zagen van diverse materialen kan worden gebruikt. Het cirkelvormige zaagblad van deze machine is doorgaans verticaal onder de zaagbank geplaatst en steekt gedeeltelijk boven het werkblad uit.]
cirkelzaag: *serkālzāx* L 165, 216a, 217; *sērkāl-* L 213; *sērkāl-* L 290 (om buizen en profielijzer te zagen), 291 (idem).

Knippen

LINKSE SCHAAR

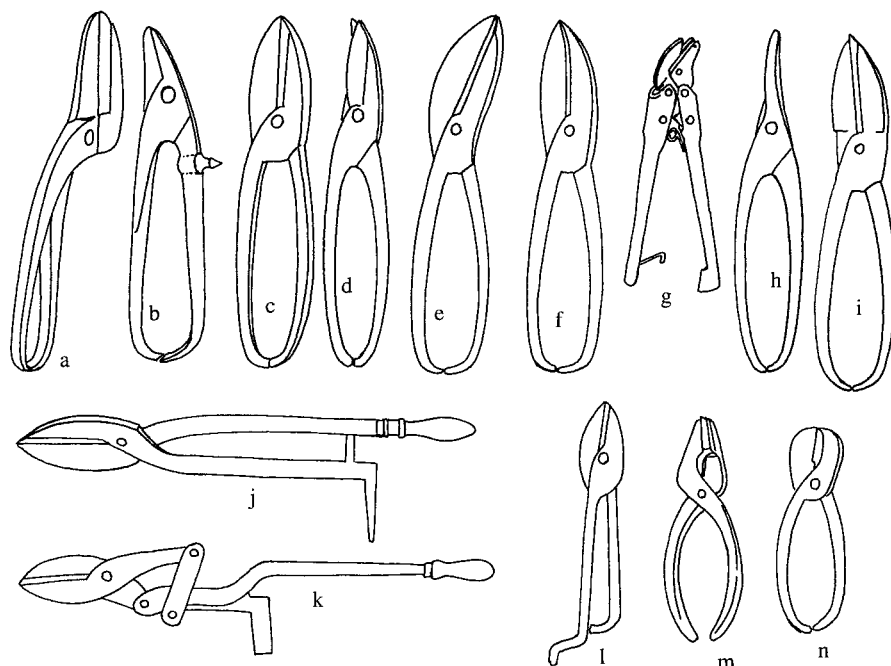
(N 64, 3b; N 66, 4b)
[In het algemeen een schaar die door de stand van bekken en benen geschikt is voor het gebruik in de linkerhand.]
linkse scheer: *lenksā šēr* Q 88; *lenksā šī²r* Q 117, 118; *lenksā šīr* L 291; *lenksā* ~ L 423; **links-scheer:** *lenksšī²r* Q 121c (voor linkshandigen).

RECHTSE SCHAAR

(N 64, 3b; N 66, 4b)
[In het algemeen een schaar die door de stand van bekken en benen geschikt is voor het gebruik in de rechterhand.]
rechtse scheer: *rexsā šēr* L 329; *rexsā šīr* L 423; *rexsā šī²r* Q 117, 118; *rexsā* ~ Q 121c (voor rechtshandigen).

HANDSCHAAR

(N 33, 244; N 33, 265; N 64, 3a; N 66, 4a; monogr.)
[In het algemeen een handschaar voor het knippen van plaatmateriaal, banden, draad, etc. waar-

Afb. 137. diverse scharen

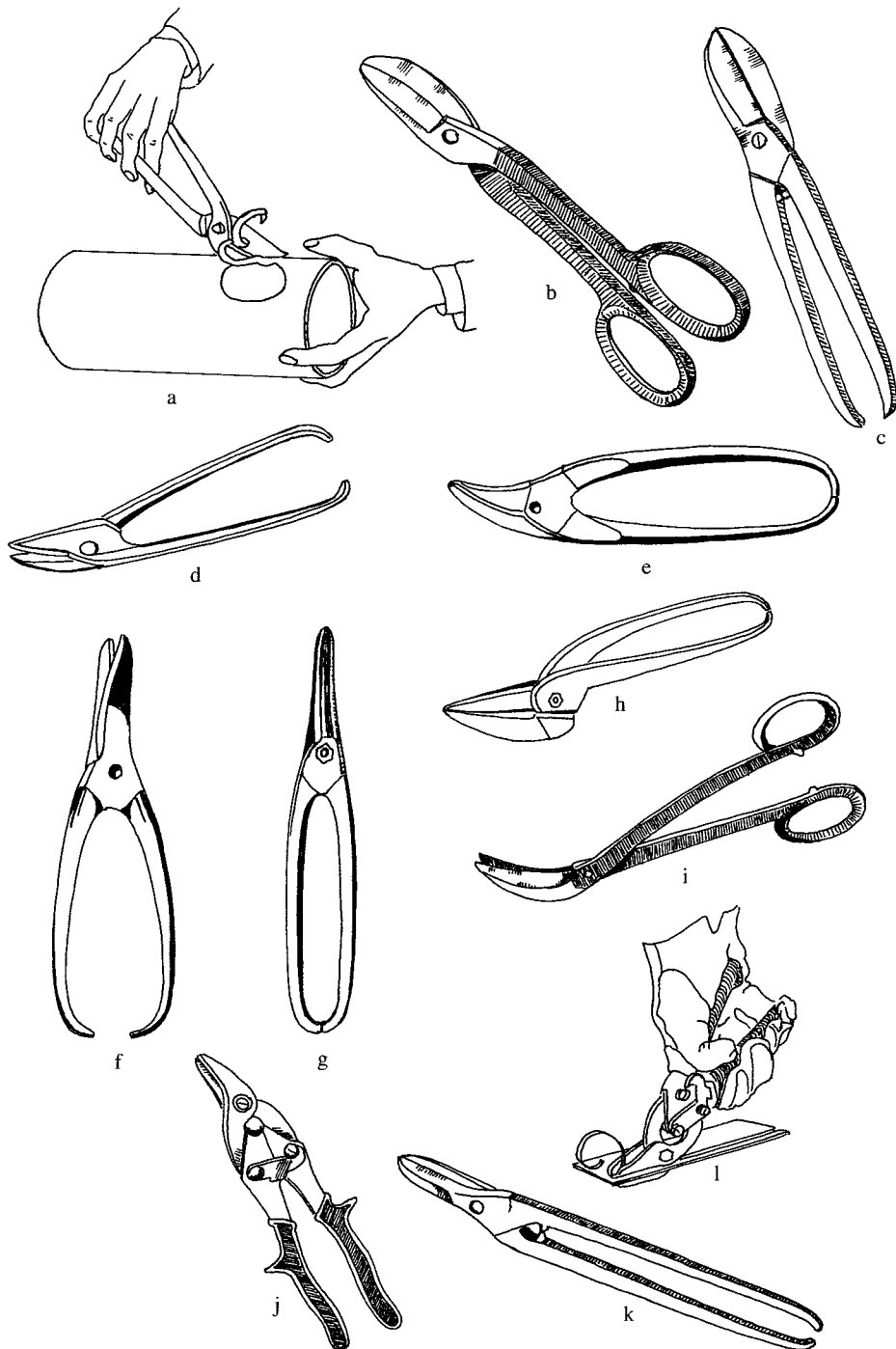
- a : doorloopschaar
 b, d, f, g, h : handschaar voor boogvormige sneden
 c : handschaar voor rechte sneden
 j, k, l : stokschaar, bankschaar

mee vooral een rechte snede wordt gemaakt. Zie ook het lemma HANDSCHAAR VOOR BOOGVORMIGE SNEDEN.

Voor zover door de informant opgegeven, wordt achter de betreffende plaatscode met behulp van een letter verwezen naar de verschillende scharen uit afb. 137.]

handscheer: *hantsxēr* L 159a, 165; *hānt-* P 176b; *hantsxēr* L 213; *hantjš'ir* L 330; **knipscheer:** *knepsšir* L 290 (voor plaatmateriaal), 291 (idem), 331, Q 95; **snijnscheer:** *snejsšer* Q 71; **stalen scheer:** *stōlā sxēr* P 176b; **plaathandscheer:** *plōthantsxēr* P 47; **plaatscheer:** *plōwatskēr* P 219; *plōtsxēr* L 159a, 165, 192a; *plōtšēr* Q 86; *plōtšēr* Q 83; *plātsxiar* L 217; *plōtsxiar* P 47; *plātsšir* L 290, 291, 299, Q 95; *plōt-* Q 5; *plāts'ir* L 330; *plātsšir* L 321, Q 99*, 113, 116; *plātsiā.r* L 382; *plōtsxējar* K 353; *plōtšējar* Q 83; **platen-scheer:** *plātāsxēr* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *plātāššir* Q 121 (platen-schaar; ook voor stafijzer), 121b; **bladscheer:** *blātsšir* L 290 (voor plaatmateriaal), 291 (idem); **bandscheer:** *bantsšir* Q 95; **draadscheer:** *drōtsxiar* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *drōtššir* L 321; **blikscheer:** *blēksxēr* L 159a,

165; *blēksxēr* L 213; *blēksšer* Q 20; *blē.k-* L 329 (C); *blēksšer* Q 98; *blēksšir* L 210 (C); *blēksxiar* L 216a; *blēk-* L 217; *blēksšir* Q 121 (om dunne ijzerplaat of zink te knippen), 121b; *blēksxējar* K 353; **ijzerscheer:** *ējaršer* P 47; *ēzarsxējar* K 353; *ējaršer* Q 83; *izarsšir* L 321; **zinkscheer:** *zēkššir* Q 117, 118; *tsejk-* Q 121c; **platte scheer:** *platā ššir* Q 121b; **rechte scheer:** *rextā ššir* L 266 (C; schaar met een ovaalvormige kop, waarbij de snijkanten evenwijdig aan elkaar liggen), 291 (C); **doorloopscheer:** *dōrlūwpsxēr* L 246 (C; schaar met een ovaalvormige kop, waarbij de snijkanten evenwijdig aan elkaar liggen); **doorgangsscheer:** *dōrganšsxiar* L 210 (hiermee kan men een plaat recht doorknippen); **scheer:** *skēr* P 219; *sxēr* L 213; *šir* L 423; **plaatsnijder:** *plātsnijar* Q 116 (voor het snijden van dunne plaat); **bliksnijder:** *blēksniar* Q 99*; *snak* in het volgende woordtype betekent „recht”: **snakke snijder:** *snakā šnišir* Q 121c (C).

Afb. 138. handscharen voor boogvormige sneden

HANDSCHAAR VOOR BOOGVORMIGE SNEDEN

(N 33, 265; N 64, 3a; N 66, 4a)

[In het algemeen een handschaar waarmee men boogvormige sneden kan maken. De bekken en de benen van dit type schaar kunnen diverse vormen hebben. Zie ook afb. 138.]

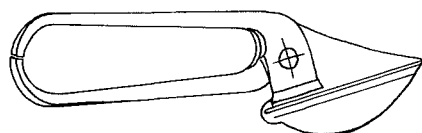
Voor zover door de informant opgegeven, wordt achter de betreffende plaatscode met behulp van een letter verwezen naar de verschillende scharen uit afb. 138.]

rondscheer/ronde scheer: *rontsxēr* L 159a, 165; *ront-* L 192a; *rontsxēr* L 213; *ronkšīr* Q 121c (B); **kromme scheer:** *krom šīr* L 423 (E); *kromp šīr* Q 113 (E); **gebogen plaatscheer:** *gabqgā plātšīr* L 299; **boogscheer:** *bqxsīr* L 423 (H); **puntscheer:** *pontjšēr* L 329 (B); **pelikaanscheer:** *pēlikānšīr* Q 121c (E); **linkse zeegscheer:** *lēnksā zēxsīr* Q 88 (E); **snapscheer:** *snapsīr* Q 88 (H); **halve hondenscheer:** *half hondəsxīr* L 210 (B); **rondknipscheer:** *rontjknepšīr* L 330; **rondsnijscheer:** *rontsnejsīr* L 210 (E); **gatenscheer:** *gātəšēr* Q 98 (B); **gatscheer:** *gatsxēr* L 213 (om een gat rond te knippen); *gātšīr* L 291 (E/F; rechtse schaar); **lokscheer:** *lqxsīr* Q 121 (E; om ronde gaten te knippen); **pijpscheer:** *pīpšēr* L 329 (D); **bandijzerscheer:** *bant.īzəršīr* Q 88 (B); *bant.īzəršīr* Q 121c (G); **plaatscheer:** *plātšīr* Q 111 (F); **loodscheer:** *lōtšēr* L 329 (H); **zinkscheer:** *zēnksīr* L 423 (F); **knabbelscheer:** *knabəlsxēr* L 165; *knabəlšēr* Q 98 (G); **loktang:** *lqxtsaj* Q 121 (E).

DOORLOOPSCHAAR

(N 64, 3a; N 66, 4a)

[Handschaar voor het knippen van metaalplaat. Bij het gebruik van de doorloopschaar hoeft men de plaat tijdens het knippen niet meer te buigen, maar kan deze via een geleidingsleuf van de schaar een uitweg vinden. Zie ook afb. 139.]

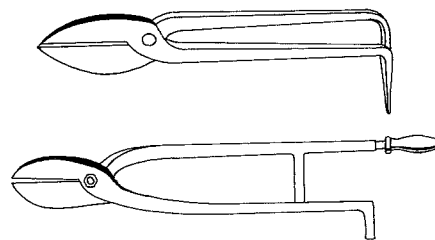
Afb. 139. doorloopschaar

doorloopscheer: *dōrlqwpšēr* L 329; **doorknipscheer:** *dōrəknepšīr* Q 121c; **zinkscheer:** *zēnksīr* L 414.

STOKSCHAAR, BANKSCHAAR

(N 33, 265; N 33, 290; N 64, 3a; N 66, 4a;)

[Handschaar voor plaatmetaal waarvan het uiteinde van één tangbeen haaks is omgebogen zodat dit in de bankschroef kan worden geklemd of in een gat in de baan van het aambeeld kan worden geplaatst. Op deze wijze kan meer kracht worden gezet bij het knippen van zwaardere plaatsoorten. Zie ook afb. 140.]

Afb. 140. stokschaar

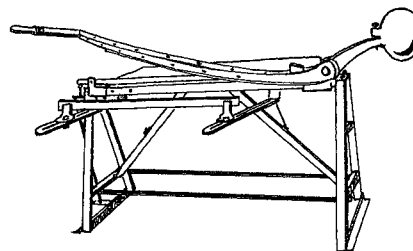
De informant uit L 329 kende twee uitvoeringen van deze schaar die alleen in grootte van elkaar verschilden. Vgl. de woordtypen **grote** en **kleine plaatscheer**.]

stokscheer: *štqkšīr* L 299; **stekscheer:** *štəkšēr* Q 98; **staartscheer:** *stārtsxīr* L 210; *štertšēr* L 329; **bankscheer:** *banqšīr* L 423; **vijsbankscheer:** *vēs.banqksxēr* P 47; **aambeeldscheer:** *ambelt-sxiər* L 217; **slagscheer voor schroefstokbevestiging:** *šlāxsīr vjər šrufštqk.bəvestegēj* Q 121c; **doorknipscheer:** *dōrəknepšīr* Q 121c; **grote plaatscheer:** *grq̄tə plātšēr* L 329; *grytə plātšīr* Q 99*; **grote scheer:** *grōtə šīr* L 291; **kleine plaatscheer:** *klejn plātšīr* L 329.

SLAGSCHAAR

(N 64, 4)

[Soort schaar voor het knippen van lange, rechte stroken dun plaatmateriaal. De slagschaar bestaat uit een onderstel waarop met behulp van een stellat de juiste maat van het te snijden plaatmateriaal kan worden ingesteld. Door middel van een beweegbaar mes met tegengewicht kan

Afb. 141. slagschaar

II.11

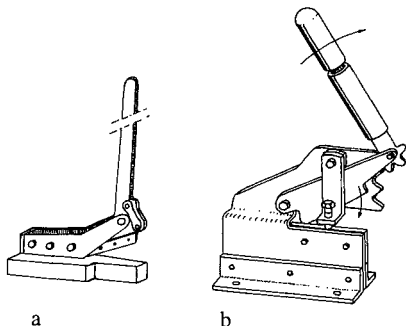
het materiaal in één slag afgeknipt worden. Zie ook afb. 141. De slagschaar wordt vooral gebruikt voor dunne plaatmaterialen, volgens de respondent uit Q 121c vooral zink, tot 3 mm dikte.]

slagscheer: *šlāxšīr* Q 121c; **zinkslagscheer:** *zeṅkšlaxšīr* Q 117, 118; **metaalscheer:** *matōlsxīr* L 414.

HEFBOOMPLAATSCHAAR

(N 64, 4)

[Lichte knipmachine voor plaatmateriaal dikker dan 2 mm. De hefboomplaatschaar bestaat uit een tussen twee platen gemonteerd mes dat door middel van een hefboom naar beneden kan worden gedrukt. Zie ook afb. 142a. Er is ook een uitvoering van dit werktuig waarbij het mes met behulp van een tandheugelconstructie op en neer kan worden bewogen. Vgl. afb. 142b.]

Afb. 142. hefboomplaatscharen

bandijzerknipscheer: *bant-īzarknepšīr* Q 117, 118; **slagscheer voor bandijzer:** *šlāxšīr vīr bant-īzār* Q 121c.

KNIPMACHINE

(N 33, 265)

[In het algemeen een zware, al dan niet met handkracht bediende schaar voor het knippen van metaalplaat of voor het op maat afknippen van staafijzer voor hoefijzers.]

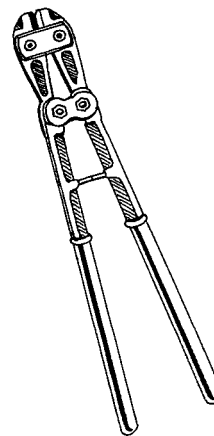
knipmachine: *knepmāšīn* L 165, 213; **knabbel-scheer:** *knabəlsxēr* L 213 (elektrisch).

BOUTENSCHAAR, BETONSCHAAR

(N 33, 265; N 33, 290)

[Soort zware tang met een lengte van 35 tot 105 cm die dient om bouten, metalen staven en betonijzer te knippen. Zie ook afb. 143.]

In Q 83 werden bouten met een zaag of met behulp van een slijpschijf verwijderd. Zie ook

Afb. 143. boutenschaar

het lemma SLIJPSCHIJF.]

boutenscheer: *bōwtəsxēr* L 192a; *bōwtəsxēr* L 213; *bōwtəsxīar* L 216a; *bōwtāšīr* L 321; **beton-scheer:** *bəṭənsxēr* L 159a, 165; *bəṭənsxīar* L 217; *bəṭənšīr* L 290, 291; *bəṭənšīr* Q 99*; **knip-scheer:** *knepšīr* Q 121b; **armscheer:** *erəmsxēr* P 176b; **scheer:** *skēr* P 219; **boutentang:** *bōtəsaṅ* Q 116; **kniptang:** *kneptaṅ* L 290, 291, 382; **prestang:** *prestaṅ* P 47; **kloek:** *kluk* L 299.

PROFIELIJZERSCHAAR

(N 33, 265)

[Soort metaalschaar waarmee staven met een bijzondere doorsnede geknipt kunnen worden.]

profielscheer: *profilšīr* L 290 (voor staven), 291 (idem); *profilšīr* L 321.

Tangen voor trekken, verdelen in stukken, ombuigen, etc.

NIJPTANG (zie kaart)

(N 33, 180; N 64, 47b; L B2, 228-229; monogr.; div.)

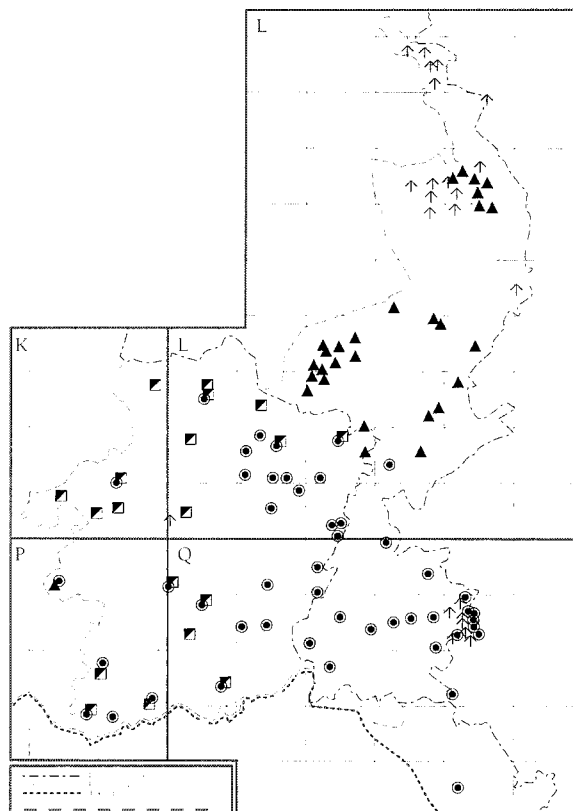
[In dit lemma zijn de benamingen opgenomen voor tangen van diverse vorm en grootte die vooral dienen om spijkers uit te trekken, maar vaak ook gebruikt worden om draadnagels of metaaldraad af te knippen. Zie ook afb. 144.]

Uit het Leuvens materiaal L B2, 228-229 blijkt, dat het woordtype **trektang** vooral de benaming is voor een vrij grote tang waarmee spijkers kunnen worden uitgetrokken.]

knijptang: *knejpataṅ* L 414; *knip-* L 159a, 163, 163a, 163b, 164, 165; *knīp-* L 165, 192a, 213, Q 117, 118; *knī.p-* L 271; *knīptāṅ* L 209, 210, 211,

NIJPTANG

- ↑ knijptang
- ▲ nijptang
- pitstang
- ▣ trektang

212a, 216, 216a, 244a, 245a; *knijptsan* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **nijptang**: *nijptan* L 214, 214a, 215, 216a, 217, 245b, 246a, 290, 291, 299, 321, 329, 331, 371, 382; *nī.p*– L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, 330; *nēp*– P 47; *niptān* L 265; **pits-tang**: *petstan* K 318, L 358, 360, 363, 364, 366, 367, 368, 381, 415, 416, P 47, 176, 213, 219, Q 2, 5, 71, 77, 83, 86, 95; *petš*– L 423, 424, Q 9, 12, 20, 35, 99*, 101, 111, 0112, 113, 117a, 119, 193, 284; *pits*– P 196; *pitš*– L 422; *pets*– L 314, 369; *pīsta.ŋ* Q 162; *petšisan* Q 116, 121, 121a, 121b,

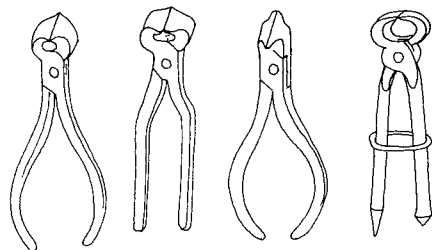
121c, 121d, 121e, 222; **pitstangetje**: *petštejskə* Q 9; **trektang**: *trektan* K 278, 318, 357, 358, L 314, 316a, 353, 360, 414, P 176b, 197, 213, Q 2, 71; *trēk*– L 312; *trek*– K 353, L 369, Q 74; *trē.kta.ŋ* Q 162; **nageltang**: *nāgəltisan* Q 222; **tang**: *tan* P 176, Q 12; *ta.ŋ* Q 162; **tangetje**: *tejskə* K 357, P 176, Q 74; **pince (fr.)**: *pēns* P 197; *pēs* Q 162 (gewoonlijk kleiner dan *tang*).

VOORSNIJTANG

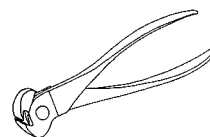
(N 33, 178)

[Knijptang voor metaal waarbij de sneden zich aan de kop van de bekkens bevinden. De tang dient om draadmateriaal vlak langs een ander oppervlak af te knippen (Handboek Gereedschap, pag. 197). Zie ook afb. 145.]

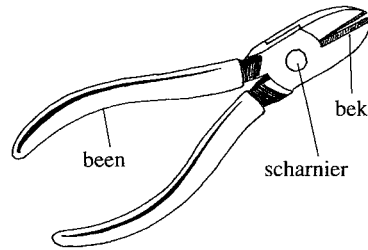
voorsnijptang: *vūršnītsan* Q 121.

Afb. 144. diverse nijptangen

Afb. 145. voorsnijptang

Afb. 146. zijsnijtang

ZIJSNIJTANG

(N 33, 181)

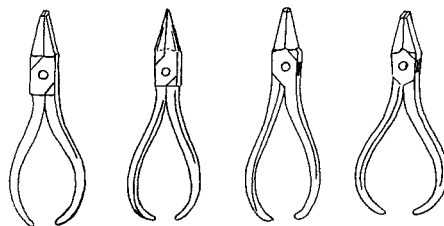
[Knijptang voor metaal waarbij de sneden van de bekken ongeveer in de lengterichting van de tangbenen staan. De tang wordt volgens de invuller uit Q 121 gebruikt om schroefdraad, boutjes, etc op moeilijk bereikbare plaatsen af te knippen. Zie ook afb. 146.]

zijsnijtang: *zišnitsaj* Q 121.

BEKTANG, BUIGTANG

(N 33, 165; N 33, 171a-b; N 33, 181; N 64, 47c; L B2, 228; monogr.)

[In het algemeen een tang met platte, halfronde en/of spitse bekken waarmee men metaal draad of -plaat kan vastklemmen en buigen. De benen van deze tang zijn doorgaans gebogen. Zie ook afb. 147.]

Afb. 147. diverse bektangen

De zegsman uit Q 9 vermeldt dat men met de *kraaienbek* de ijzerdraadjes boog die werden gebruikt voor rozenkransen. Vergelijk de woordtypen **rozenkranstang** (Q 113, Q 121c) en **nostertangetje** (Q 99*.)

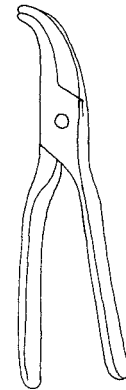
bektang: *bektaj* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 371, P 47, 176b, 219, Q 83, 86, 111, 0112, 113; *bək-* L 382; **tang met bek:** *taj met bek* Q 83; **kraaienbek:** *krājān.bek* L 159a, 165; *krājā-* L 423, Q 9; *krōḡgā-* L 424; *krejā-* L 312, 316a, 321, 414; *krejā(n)-* L 192a, 213, 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; *krejān-* L 269, 290,

291; *krējān-* L 209 (tangetje met ronde bekken), 210 (idem), 211 (idem), 212a (idem), 216 (idem), 216a (idem), 244a (idem), 245a (idem); **kraaibek:** *krēbek* L 353; *krē-* K 358, L 414; **kromme-bek tang:** *kroməbektaj* L 321; **punt-tang:** *pōnttaj* L 217 (tang met ronde punt); **nes-terenbek:** *nēstərəbek* L 331; **rozenkranstang:** *rōzəkranstaj* Q 121c (tang met platte bekken waarbij in één bek een tweetal uitsparingen is aangebracht); *rūzəkranstaj* Q 113; het eerste deel van het volgende woordtype is een verkorting van *paternoster*, „rozenkrans”: **nostertangetje:** *nōstərətējskə* Q 99*; **platte tang:** *platə taj* L 423; **buigtang:** *būḡxtaj* L 213, 216a, 217; *būx-* L 192a; *bōjix-* L 159a, 165, 382, P 176b, Q 95; **pitstang:** *peištsaj* Q 116; **tang:** *taj* L 289.

BORDEERTANG

(N 64, 47a)

[Tang met twee gebogen, spitse bekken die in een afgeronde punt uitlopen. De tang wordt gebruikt om een boord of rand aan plaatmateriaal te buigen. Zie ook afb. 148.]

Afb. 148. bordeertang

Vgl. voor het woordtype **bördeltang** (Q 121c) ook het Hgd. *bördeln*, „een rand ombuigen, omzetten.”]

bordeertang: *bōrdērtaj* L 423; **bördeltang:** *bōrdəltaj* Q 121c.

COMBINATIETANG

(N 33, 166; N 64, 47c; monogr.)

[Tang waarbij de gebruiksmogelijkheden van vasthouden, buigen en knippen van metaal gecombineerd zijn. De bekken van deze tang zijn voorzien van een getand plat deel en een rond gedeelte met tanden. Het onderste gedeelte van de bekken is als zijknijptang uitgevoerd. Aan weerszijden van het scharnier van de tang bevin-

Afb. 149. combinatietang

den zich draadknippers. Zie ook afb. 149.]

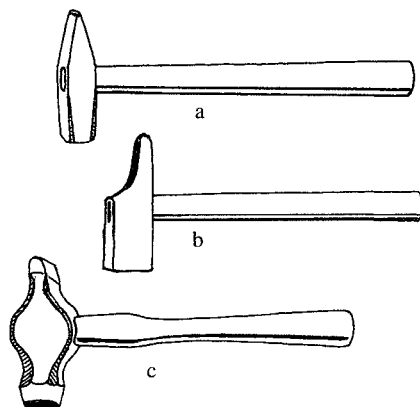
combinatietang: *kombināsitaŋ* L 159a, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 331, 371, 381, 382, Q 95, 99*, 111, 0112, 113, 117, 118; *kombīnāsi-* L 165; *kombānāqsā-* Q 83; *kombenāqsā-* P 176b; *kombināsitsaŋ* Q 116, 121b; **combitang:** *kombītsaŋ* Q 121; **montage-tang:** *montāš-tsaŋ* Q 121c; **pince (fr.):** *pēs* Q 5; *pēs* P 213.

Hamers voor koude bewerkingen

BANKHAMER

(N 33, 56; N 33, 67; N 64, 39a; N 66, 6a; N 66, 7c; monogr.)

[Kleinere hamer met vierkante of ronde kop en pen die door metaalbewerkers wordt gebruikt bij het bankwerk. Zie ook afb. 150a-c.]

Afb. 150. diverse bankhamers
c: Engels model

bankhamer: *baŋkhāmār* L 159a, 192a, 210 (hamer met pen en ronde baan), 216a, 217, 321, 371, 432, Q 18, 108, 111, 113; *bāŋk-* L 165, 213; *baŋk-āmār* L 423; *baŋkhōmār* K 353; *baŋkhamār* Q 121, 121b; *bāŋk-* Q 116; **bankhamel:** *baŋkhāmāl* L 329, 330; *bāŋk-* Q 95; *baŋkhōmāl* P 176b, Q 86; *baŋk(h)ōmāl* Q 83; **handhamer:** *hanthāmār* Q 111; *haŋkhamār* Q 121c; de volgende vier woordtypen duiden een bankhamer aan waarvan de kop aan één zijde in een pen uitloopt die dwars op de steel staat (vgl. afb. 150a): **duitse bankhamer:** *dōjtsā baŋkhāmār* Q 98; **engelse hamer:** *eŋālsā hāmār* L 289; **warspenhamel:** *wērspenhāmāl* L 329; **dwarspenhamel:** *dwarspenhāmāl* L 329; **engelse bankhamel:** *eŋālsā baŋkhāmāl* L 329 (met pen en ronde baan; vgl. afb. 150c); het volgende woordtype duidt een bankhamer aan waarvan de kop aan één zijde in een pen uitloopt die in het verlengde van de steel staat: **langspenhamel:** *laŋspenhāmāl* L 329; **vuisthamer:** *vūshāmār* Q 117, 118; *vūshamār* Q 121c; **slaghamer:** *slāx-āmār* L 423; **helzetter:** *elzētār* L 423 (van harder staal dan de *slaghamer*); **hamer:** *hāmār* Q 99*; **hamel:** *hāmāl* L 329, 414, Q 1.

POLIJSTHAMER

(N 64, 39e; N 66, 6e; N 66, 30; monogr.)

[Hammer met bolvormige en platte kop die bij het koperslaan wordt gebruikt voor het gladmaken van het bewerkte koper. Volgens Kuyper (pag. 365) wordt ook vertind blik vóór het richten met de polijsthamer bewerkt, ten einde het vertinsel blank en glanzend te maken. Zie ook het lemma AFKLOPPEN en afb. 151.]

Afb. 151. polijsthamer

polierhamer: *polērhāmār* Q 95; *polērāmār* L 423; **klophamer:** *klōphāmār* L 246, 266, 291; *klōp-āmār* L 423; **polierhamel:** *polērhāmāl* L 329; *polērhōmāl* Q 88.

RECHTHAMER

(N 64, 39b)

[Hammer met één of twee vlakke koppen die dient om bulten en andere ongelijkheden uit plaatmateriaal te verwijderen. „De eerste bewerking, welke het blik ondergaat, wanneer daaruit door buigen of drijven eenig voorwerp vervaardigd worden moet, is in het algemeen het *spannen*, *gelijktrekken*, *dresseeren* of *richten* (...), hetgeen op den richt-stok door middel van den richt-

Afb. 152. rechthamer

hamer geschiedt..." (Kuyper, pag. 365). Zie ook afb. 152.]

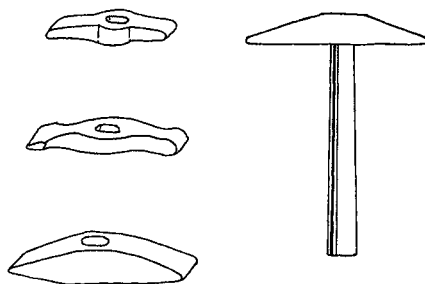
vlakhamer: *vlakhāmār* L 210; **vlakke hamer:** *vlakā hāmār* Q 117, 118; **intrekker:** *entrekār* Q 88 (van koper); **vuisthamer:** *vūs-āmār* L 423.

PINHAMER

(N 33, 58; N 33, 59; N 33, 66; N 33, 67; N 33, 68; N 64, 39i-j; N 66, 6i-j; N 66, 6l; monogr.)

[In het algemeen een hamer waarvan de kop aan één kant of aan twee kanten in een punt eindigt. Zie ook afb. 153. De hamer wordt gebruikt om metaal tot een rand of boord uit te slaan en, volgens de invuller uit L 321, bij het vervaardigen van dekseltjes en ellebogen voor de kachelpijpen van stoofkachels.

Zie voor het tweede lid van het woordtype **pinzet** (Q 116) ook RhWb (VIII), kol. 92 s.v. *setzen*, „durch Hämmern den Geräten die gewünschte Form geben, sie krumm biegen, in der Sprache der Schmiede“.]

Afb. 153. diverse pinhamers

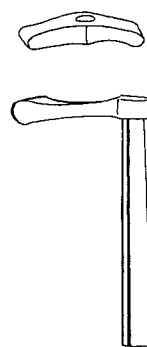
pinhamer: *pe.nhāmār* L 289; *penhāmār* L 165, 217, 246 (ook gebruikt bij het zo dun en scherp mogelijk maken van het uiteinde van een koperen plaat), 266 (idem), 291, 321, 371, 432, Q 99*, 113, 117, 118; *pēnhāmār* L 159a, 213, 216a; *penāmār* L 423; *penhamār* Q 116, 121b; **penhamer:** *penhāmār* L 290, 291, 318b, Q 99*, 111; *penhamār* Q 121c; **engelse bankhamer met botte pen:** *eṅālsā baṅkhāmār met. bōtā pen* Q 98; **pinhamel:** *penhāmāl* L 329, 330, 331; *penhāmāl* P 176b; **penhamel:** *penhāmāl* P 219; **intrekhamer:** *entrekhāmār* L 210 (pinhamer die bij het koperslaan voor het intrekken wordt gebruikt; vgl. het lemma DRIJVEN); **tranche (fr.):**

trēns K 353; *trōš* Q 86; *tranšā* P 176b; **pinzet:** *penzets* Q 116.

KREUSHAMER

(N 66, 6m-n)

[Hamer met aan één of twee zijden een platte, lichte, stompe kop. De steel van de hamer kan in het midden of aan een eind van de kop zijn aangebracht. Zie ook afb. 154. Volgens Vuylsteke (pag. 63) dient de hamer om geulen in plaatmateriaal te slaan. In de koperslagerijen in L 246 en L 266 werd de hamer echter gebruikt om een boord aan een werkstuk te drijven.]

Afb. 154. kreushamers

ophaler: *ophālār* L 329 (met één kop); *opālār* L 423 (idem); **voorhamer:** *vōrhāmār* L 210; *vōrāmār* L 423; **boordhamer:** L 246; *bōrāmār* L 423; **geulhamer:** *gōlhāmār* Q 98.

BAGETHAMER

(N 64, 40a; N 66, 7a)

[Hamer met één vlakke en een licht bol-ronde kop die dient om ronde lijsten te slaan. Zie ook afb. 155.]

Afb. 155. bagethamer

bagethamer: *bāget-āmār* L 423.

REKHAMER

(N 33, 67; N 64, 40e; N 66, 7e)

[Hamer met één of twee afgeronde pennen die dient om bladmetaal op te rekken en in bepaalde vormen te hameren. Zie ook afb. 156 en het lemma DRIJVEN.]

rekhamer: *rekhāmār* Q 98, 108; *rek-* L 299, Q 117, 118; *rek-āmār* L 423; *rekhamār* Q 121c;

Afb. 156. rekhamers

rekker: *rekər* L 423; **rekhamel:** *rekhāməl* L 329; **bankhamer:** *baṅkhāmər* Q 117, 118; *baṅkhamər* Q 121c.

HAMER OM TE VOREN

(N 33, 58)

[Hamer waarvan de kop uitloopt in twee dwars op de steel staande penen. De hamer dient om groeven in bladmetaal aan te brengen. Zie ook afb. 157.]

Afb. 157. hamer om te voren

voorhamel: *vōrhāməl* Q 71; **boordhamer:** *bōrāmər* L 423; **boordjeshamer:** *bōtjeshāmər* Q 117, 118.

KLOPHAMER

(N 66, 7c)

[Kleine ijzeren hamer voor het maken van drijfwerk. Zie ook afb. 158 en het lemma *DRIJVEN*. Volgens de respondent uit L 291 had de hamer een vlakke ronde kop en een in een afgeronde punt uitlopende pen.]

Afb. 158. klophamer

klophamer: *klophāmər* L 291.

GARNEERHAMER

(N 64, 39d; N 66, 6d)

[Hamer met vlakke kop en dwars op de steel geplaatste pen die wordt gebruikt bij het aanbrengen van versieringen op metalen werkstukken. Zie ook afb. 159. Volgens Van Houcke (pag. 304) wordt de garneerhamer ook gebruikt bij „het in elkander zetten der verschillende stukken, die het voorwerp moeten uitmaken”.]

garneerhamer: *garnērhamər* Q 117, 118; *garnērāmər* L 423; *jarnērhamər* Q 121c.

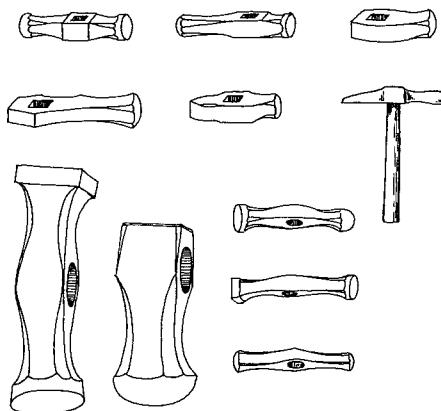
Afb. 159. garneerhamer

DRIJFHAMER

(N 33, 57; N 33, 66; N 64, 39g; N 64, 39c; N 66, 6g)

[In het algemeen een hamer die men bij metaaldrijfwerk gebruikt. Zie ook het lemma *DRIJVEN*. De banen van de stalen kop van de hamer kunnen al naar gelang de werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd, vlak of halfbolvormig zijn. Zie ook afb. 160.

Verschillende respondenten (o.m. uit L 423, Q 117, 118) gebruikten voor het drijfwerk een bolhamer. Deze antwoorden zijn verplaatst naar het lemma *BOLHAMER*.]

Afb. 160. diverse drijfhamers

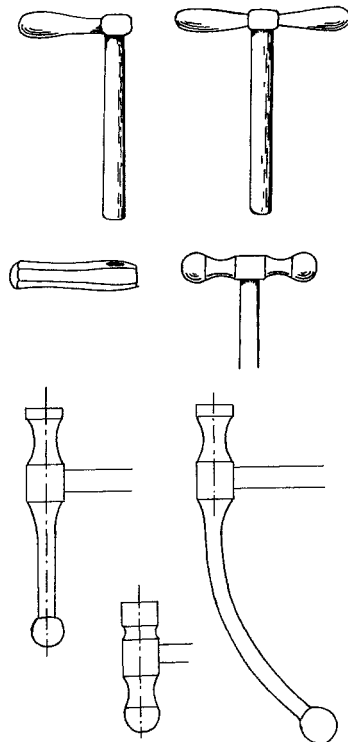
drijfhamer: *drīfhāmər* L 289; *drīf-* L 216a, 217, 290, 291, 371, Q 99*, 111; *drīf-* L 165; *drīfhamər* Q 121, 121c; **drijfhamel:** *dr īfhāməl* L 330; **drijver:** *drīvər* L 371; *drēvər* Q 86; **uitdiephamer:** *ūt.dēp.āmər* L 423; **zethamer:** *zets-hāmər* Q 121b; **uitzetter:** *ūt.zetər* Q 88 (van koper); **intrekker:** *ēntrekər* Q 88; **zweefhamer:** *zwēfhāmər* L 266 (hamer met halfbolvormige kop en afgeronde pen; wordt gebruikt bij het intrekken); **vlakhamer:** *vlakhāmər* L 210 (hamer met halfbolvormige en vlakke kop); **plethamer:** *plethāmər* L 210 (idem); **scheerhamel:** *šēr(h)āməl* Q 83; **kijlhamel:** *kijlhāməl* L 414.

BOLHAMER

(N 33, 57; N 33, 67; N 64, 39c; N 64, 39i; N 64, 40b-c; N 66, 6i; N 66, 7b-c)

[In het algemeen een hamer met één of twee bolronde koppen. Zie ook afb. 161. De hamer wordt

II.11

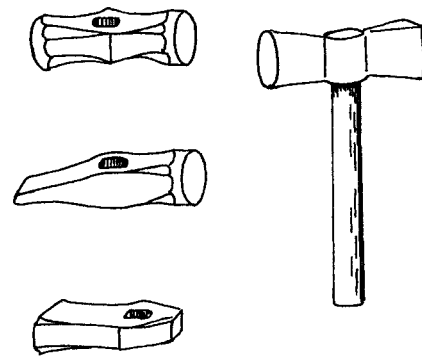

Afb. 161. diverse bolhamers

gebruikt bij het *utdrijven*, het bol of wijder maken van de buitenwijdte van een werkstuk door met een (bol)hamer van binnen naar buiten te slaan. Zie ook het lemma DRIJVEN.

Het woordtype **bolhamer** kon in L 210, L 246, L 266 en L 291 ook worden gebruikt voor een hamer met een bolvormige en een halfbolvormige kop.]

bolhamer: *bōlhāmār* L 159a, 165, 192a, 210, 213, 216a, 217, 246, 266, 289, 290, 291, 299, 321, 371, 382, 432, Q 18, 98, 99*, 108, 111, 113, 117, 118; *bōlāmār* L 423, 424; *bōlhamār* Q 121, 121b, 121c (ook de benaming voor een hamer met bolronde kop en scherpe pen); *bōl-* Q 116; *bolhāmār* K 353; **bolhamel:** *bōlhāmāl* L 329, 330, 414, Q 95; *bōlhāmāl* P 176b, Q 5; *bōl(h)āmāl* Q 83; *bōlhōmāl* Q 88 (hamer met bolronde kop en scherpe pen); **ronde bolhamel:** *ronā bōlhāmāl* P 219; **ronde hamel:** *ronā hāmāl* P 176b; **bolkophamel:** *bōlkop(h)āmāl* Q 83; **bolrekhamer:** *bōlrekhāmār* Q 117 (hamer met bolronde kop en scherpe pen), 118 (idem); **uitboller:** *ūt. bōlār* L 330.

Afb. 162. diverse strekhamers

STREKHAMER

(N 33, 67; N 64, 39k; N 66, 6k; monogr.)

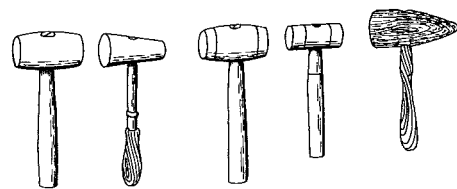
[In het algemeen een hamer voor het gladhameren van metalen voorwerpen. De strekhamer kan verschillende vormen hebben. Zie ook afb. 162.]

strekhamer: *strekhāmār* L 382; *strek-* L 210; *štek-* L 290, 291; *štekhāmār* Q 121; **strekhamel:** *štekhāmāl* L 331; **gladhamer:** *glethāmār* Q 121c; **slachthamel:** *slaxhāmāl* L 329; **vlakhamer:** *vlakhāmār* L 210; **slaghamer:** *slāx.āmār* L 423.

HOUTEN HAMER

(N 33, 62; N 33, 83; N 64, 41a; N 66, 8a)

[In het algemeen een houten hamer die wordt gebruikt bij het plooiën of platslaan van plaatmateriaal. De kop van de hamer kan vlak zijn, maar er bestaan ook houten hamers met een bolvormige kop. Zie ook afb. 163.]

Afb. 163. houten hamers

De *bombeerhamer* (Q 88) is volgens Van Houcke (pag. 306) een hamer met één of twee bolronde koppen. Vgl. ook het lemma BOLHAMER.]

houten hamer: *hōwtān hāmār* L 371; *hōwtā* ~ L 210 (om koper in het begin ruwweg glad te kloppen), 299, Q 99*, 111; *hōtā* ~ Q 113, 117, 118; *haltā* ~ L 266; *hōltā* ~ L 246; *hōtsā hamār* Q 116; *hōltsā* ~ Q 121b; *hōtān hāmār* K 353; **houteren hamer:** *hōwtārā hāmār* L 321, 432; *qwtārā āmār*

L 423; *hōtsərə hamər* Q 121; **hulteren hamer:** *hōltərən hāmər* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 290, 291 (voor aluminiumplaten); *hōltərə* ~ L 210 (om koper in het begin ruwweg glad te kloppen), 216a; *hōltərə* ~ L 163; **houthamer:** *hōtshamər* Q 121c; **plathamer:** *plāthāmər* Q 98; **uitklophamer:** *ūtklophāmər* Q 108; **walshamer:** *walshāmər* L 382; **houten hamel:** *hōtə hāməl* P 47; *hōtən hōməl* Q 5; *hōtə* ~ Q 86; (*h*)*ōtə* (*h*)*ōməl* Q 83; **houteren hamel:** *hōwtərə hāməl* L 330; **bolhamel:** *bōl(h)ōməl* Q 83; **bombeerhamel:** *bombējrhōməl* Q 88 (van palmhout); **blokhamel:** *blōkhōməl* P 219.

Aambeeldachtig gereedschap voor koude bewerkingen

EZEL

(N 33, 211; N 33, 238a-c; N 33, 242a-b; N 64, 37a-b; N 66, 18a-b; monogr.)

[Aambeeldachtig, stalen hulpgereedschap dat door metaalbewerkers wordt gebruikt om metalen platen te bewerken, kachelpijpen hun vorm te geven en te klinken, etc. Het bestaat uit een soort stang die in een bankschoef kan worden geklemd, in het aambeeldgat van het aambeeld kan worden geplaatst of onder een kram op de werkbank of het werkblok kan worden vastgezet. Het werktuig kan verschillende vormen hebben. Zo bestaan er uitvoeringen met ronde of vierkante doorsnede; ook kan de bovenzijde van het werktuig plat of rond zijn. De ezel is aan één, vaak ook aan beide kanten te gebruiken. Soms is er een bolle, hoekige of platte verhoging op aanbracht. Zie ook afb. 164.

Afb. 164. ezels

De informant uit Q 121 kende twee soorten koperslagersezels. De ene was voorzien van twee rechte banen, de andere van één rechte baan en een ronde kop. Beide ezels werden gebruikt voor het bewerken van plaatmateriaal. In L 210 lag de ezel in een houten blok en had het werktuig verschillende vormen: groot, kort, dik en dun. Ook de informanten uit L 246, L 266 en L 329 kenden ezels met ronde en vierkante kop.} **ezel:** *ēzəl* L 159a, 165, 192a, 210, 213, 216a, 217, 246 (ijzeren balk aan de werkbank bevestigd), 321, 423 (met ronde en platte baan), Q 88,

99*; *īzəl* L 289; *ēzəl* L 266 (ijzeren balk aan de werkbank bevestigd), 329, 330, Q 98, 111; *ē^zzəl* Q 113; *ē^zzəl* Q 121; *ē^zsəl* Q 121b; *ejzəl* P 47, 176b; *ejzəl* P 219; **pijpnezel:** *p īpāēzəl* L 330 (met bolle baan); **buizenezel:** *bījzānēzəl* L 217, 290, 291; **schroefezel:** *š ruf.ēzəl* L 330; **fix-ezel:** *feks.ejzəl* P 176b; **bok:** *bōk* Q 83; **pijpenboom:** *pīpān.bōm* L 159a, 165; *pīpābqwm* L 299; **buizenboom:** *bījzābōm* L 216a; **pijpenarm:** *pīpānerəm* L 330; **steunstang:** *stōnstān* P 176b; **schraag:** *šrāx* Q 116, 121b; **klinkijzer:** *kļēnk.ējzər* P 47; *kļēnk.īzər* L 382, Q 95, 116; **pijpenklopijzer:** *pīpāklōp.īzər* L 382; **pijpenijzer:** *pīpā.īzər* Q 113; *pīfā-* Q 121; **stemijzer:** *štemīzər* Q 121; **buizenstaaf:** *bījzāštāf* L 290, 291; **pijpenstaaf:** *pīpāštāf* L 321; **buizenstaak:** *bījzāstāk* L 213; **pijpenstaak:** *pīpāstāk* L 192a; **platte staak:** *platā štāk* L 329; **bolkopstaak:** *bōlkopštāk* L 329; **bekstaak:** *bekštāk* L 165; **grote staak:** *grōtā štāk* L 291 (1.20 m lang; voor het uitkloppen en intrekken van plaatmateriaal); **kleine staak:** *kļējnā štāk* L 291 (60 cm lang; werd in de bankschroef bevestigd en gebruikt voor het uitkloppen en intrekken van plaatmateriaal); **staak:** *stāk* L 213, 271.

PIJPENHOUT

(N 33, 239; N 64, 10b; N 66, 23)

[Draaibare, houten rol waarop het plaatmateriaal voor kachelpijpen en andere cilindervormige voorwerpen rond kan worden gebogen. Zie ook afb. 165.

Afb. 165. pijpenhout

Zie voor het eerste lid van het woordtype **kandelhout** (Q 88) ook het lemma **REGENPIJP** in WLD II.9, pag. 176.]

pijpenbuihout: *pīpābūxhōt* Q 117, 118; **kandelhout:** *kanjālqwt* Q 88; **rondhout:** *ronthqwt* L 291; **buisrol:** *būsrol* P 176b; **pijpenrol:** *pīpārql* L 382; *pīfā-* Q 121b; **houteren rol:** *qwtərə rql* L 423; **bat:** *bat* L 423.

Buigen van platen**DRIJVEN**

(N 64, 95a; N 66, 28a)

[In het algemeen een metalen plaat met behulp van drijfhamers zodanig bewerken dat er holle en bolle plaatsen in ontstaan. Zie ook het lemma DRIJFHAMER.

Het lemma bevat verder onder B en C een aantal specifieke termen voor bewerkingen die tot het *drijven* gerekend worden.]

A. de volgende opgaven zijn algemene benamingen voor het bewerken van plaatmateriaal met behulp van drijfhamers: **drijven**: *drīvā* L 210, 246, Q 98, 117, 118, 121c; **uitdiepen**: *ūt.dēpā* L 423 (hol); **doordiepen**: *dōrdēpā* L 329, Q 88; **opdiepen**: *op.dēpā* L 423 (bol); **doorzetten**: *dōrzētā* L 414; **vortscheren**: *vurtšērā* Q 83;

B. de volgende opgaven betreffen het bol of wijder maken van de buitenwijdte van een werkstuk door met een hamer van binnen naar buiten te slaan: **uitslaan**: *ūtslōn* L 266; *qwtisloan* L 414; **uitkloppen**: *ūtklopā* L 291; **ballen**: *bōlā* L 210; **uitbollen**: *yt.bōlā* L 210; *ūt.-* L 329; **uitzetten**: *ūt.zētā* L 423, Q 88; **uithouwen**: *ūt.qwā* L 423; **uithollen**: *ūthōlā* Q 98; **uitrekken**: *ūtrēkā* L 329; **uitwijden**: *ūtwijā* L 329; **bomberen**: *bombērā* L 329; **uitdrijven**: *ūs.drīvā* Q 121c;

C. de volgende opgaven betreffen het aan de binnenzijde bol of enger maken van een werkstuk door van buiten naar binnen te slaan: **intrekken**: *intrēkā* L 210 (men gaat uit van een cilinder; het *intrekken* is het verengen hiervan), 246, 266, 291 (een rond voorwerp aan één kant enger maken; dit gebeurde op een ezel); *ēntrēkā* Q 88; **inhalen**: *enhālā* L 210; *enōlā* L 423; *enhōlā* Q 117, 118; *ehōlā* Q 121c; **inkrimpen**: *enkrōmpā* L 414; **naar binnen slaan**: *nō benā slōn* L 329.

FORCEERBANK

(N 66, 22a)

[Een soort draaibank met hardhouten mal, waarop men precies gelijke metalen werkstukken kan draaien.

Volgens de koperslager uit L 210 werd de forceerbank als volgt gebruikt. Op de draaibank werd een hardhouten mal gezet, bijvoorbeeld in de vorm van het deksel van een koffiepot. Het plaatmateriaal werd vervolgens met een forceerijzer tegen de draaiende mal gedrukt. Men gebruikte deze methode om op een gemakkelijke manier identieke producten te vervaardigen. Het afwerken van het werkstuk bestond daarna in het op de forceerbank gladdraaien van het koperwerk met behulp van een vijl of krabber. Zie ook het lemma FORCEERIJZER.]

forceerbank: *fōrsērbank* L 210; **moulure (fr.)**: *mōlūr* L 423.

FORCEERIJZER

(N 66, 22b)

[Een ijzer met handvat waarmee men het metaal tegen de draaiende mal van de forceerbank drukt.]

moulureijzer: *mōlūrizer* L 423.

FORCEREN

(N 66, 22c)

[Met behulp van een forceerijzer het plaatmateriaal tegen de draaiende mal van de forceerbank drukken.]

forceren: *fōrsērā* L 210, 423; **draaien**: *drejā* L 423.

AFDRAAIEN

(N 66, 22d)

[Met een vijl of krabber een werkstuk gladdraaien dat met behulp van de forceerbank en het forceerijzer is vervaardigd. Volgens de invuller uit L 210 werd het werkstuk daarna nog geschuurd.]

afdraaien: *af.drājā* L 210; *āf.drejā* L 423.

AFSLECHTEN, STREKKEN

(N 64, 94; N 66, 42)

[Een metaalplaat vlak maken. Vaak wordt voor dit werk een strekhamer gebruikt. Zie ook dit lemma en het lemma VLAKWALS. Volgens Van Houcke (pag. 734) wordt ook het verwijderen van de onregelmatige sporen van de bij het *drijven* toegebrachte hamerslagen door met een gepolijste hamer op het werkstuk te kloppen tot het *strekken* gerekend.]

vlakken: *vlakā* L 414; **uitvlakken**: *ūt.vlakā* Q 117, 118; **glätten (d.)**: *jlētā* Q 121c; **nivelleren**: *nivelērā* L 423; **trekken**: *trēkā* L 423.

VLAKWALS

(N 33, 218 add.)

[Machine waarmee stroken metaalplaat vlak gemaakt kunnen worden.]

vlakwals: *vlakwals* L 321.

PLETTEN

(N 66, 31)

[Het metaal na het drijven met een hamer kloppen om het hard te maken.]

pletten: *pletā* L 210 (met behulp van de bankhamer, bolhamer en plethamer), 329 (met behulp van de plethamel), Q 98 (met de vlakhamer), 121c; **helzetten**: *elzētā* L 423 (met behulp van de pinhamer).

MET DE PINHAMER BEWERKEN

(N 64, 93a; N 66, 34a)

[Een koperen werkstuk met de pinhamer bewerken. Het uitpinnen heeft als doel het uiteinde van het koper zo dun en scherp mogelijk te maken. Volgens de invuller uit L 246 kan men door het uitpinnen ook een boord van bijvoorbeeld een deksel dat niet breed genoeg is, op deze wijze wijder maken.

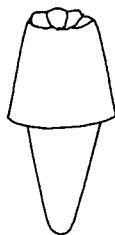
Het woordtype **haren**, dat door informanten uit Q 117 en Q 118 werd opgegeven, wordt meestal gebruikt voor het met behulp van een haarhamer harden en scherp maken van de snede van een zeis. De haarhamer heeft een kop die aan één of aan beide zijden in een pin uitloopt. Zie ook de lemmata **HAREN**, **HAARGETUIG** en **HAARHAMER** in WLD I.3, pag. 40 e.v.]

uitpinnen: *qwtpenə* L 414; *ūt-* L 246, 266, 423;
pinnen: *penə* L 423; **uitslaan:** *qwtisloan* L 414;
haren: *hārə* Q 117, 118.

MATRIJS, STAMPVORM

(N 33, 275)

[Een uitgeholde ijzeren vorm die dient om samen met de stamper een bepaalde vorm te geven aan een metalen plaat. De matrijs ligt daarbij onder het werkstuk. Zie ook afb. 166 en het volgende lemma.]

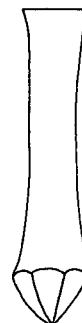
Afb. 166. matrijs, stampvorm

matrijs: *matrejs* L 299; **onderstempel:** *onərštəmpəl* L 299; **grondplaat:** *gronkplāt* Q 116; **vorm:** *vōram* L 382, Q 111; **vormer:** *vōramər* Q 95; **moule (fr.):** *mōəl* P 176b.

STAMPER, STEMPEL

(N 33, 276)

[Metalen stift of blok waarvan het uiteinde past in de uitholling van de matrijs. Bij het stampen wordt de stamper op het werkstuk boven de uitholling van de matrijs gehouden. Vervolgens wordt er met een hamer op het bovenste uiteinde van de stamper geslagen waardoor het aan de onderzijde van de stamper aangebrachte motief

Afb. 167. stamper, stempel

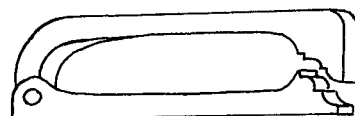
in de metaalplaat wordt uitgeperst. Zie ook afb. 167.]

stamper: *stāmpər* L 192a; *stəmpər* L 165; *stēmpər* L 217; **stomper:** *stumpər* P 219; **stempel:** *stəmpəl* L 159a, 216a; *štəmpəl* Q 116; **snijstempel:** *šnijštəmpəl* L 299; **mesijzer:** *mets-ʔzər* L 330; **stans:** *stans* L 213.

LIJSTENSTAMP

(N 33, 334)

[Metalen toestel om lijsten in plaatmateriaal te stampen. Zie ook afb. 168.]

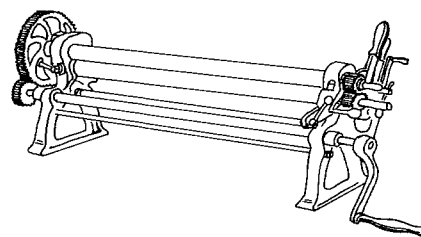
Afb. 168. lijstenstamp

stomper: *stumpər* P 219; **pers:** *pěrs* Q 99*; **stans:** *štans* L 299, Q 111.

WALSMACHINE, PIJPENWALS

(N 33, 218; N 33, 239; N 64, 10a)

[In het algemeen een machine waarmee plaatmateriaal tot cilinders gebogen kan worden. De walsmachine wordt vooral gebruikt bij het ver-

Afb. 169. walsmachine, pijpenwals

II.11

vaardigen van buizen, pijpen en kachelpijpen. De machine bestaat doorgaans uit twee of drie walsrollen waartussen de vlakke strook metaalplaat tot pijp of goot gebogen wordt. Zie ook afb. 169.]

buigwals: *bəjxwals* L 289; **platenwals:** *plätəwals* L 213, 290, 291, 321; *plētə-* L 165; **plaatwals:** *plätwals* L 382, Q 111; *plēt-* L 216a; **pijpenwals:** *pipəwals* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 321, Q 99*, 111; *p'ipə-* L 330; **stovenpijpwals:** *št'əvəp'ipwals* L 330; **wals:** *wals* L 163, 414; **buizenmachine:** *bəjzəməšəŋ* L 423; **pijpenwalsmachine:** *pipəwalsmašijŋ* Q 117, 118; **rolmachine:** *rolməšəŋ* L 423; **rolbank:** *rolbank* P 47.

PLAAT RONDZETTEN

(N 64, 10c)

[Met behulp van een walsmachine, een pijpenwals of een rondhout metaalplaat tot een cilinder buigen.]

buizen draaien: *bəjzə drejə* L 423; bij het volgende woordtype moet *een plaat* o.i.d. als object worden gedacht: **ronddraaien:** *ronk.driənə* Q 117, 118.

VOORMACHINE

(N 64, 11)

[Machine voor het aanbrengen van voren in buizen, pijpen, luchtkappen, etc. Het plaatmateriaal wordt daarbij tussen twee rollen doorgevoerd waarvan de ene is voorzien van een uitholling en de andere van een daarbij passende verhevenheid. Zie ook afb. 170. De voormachine kan ook worden gebruikt voor het ter versteviging walsen van voren in emmers, bussen, etc. (Van Rees, pag. 52).]

voormachine: *vürmašijŋ* Q 117, 118; **voormachientje:** *vörmašijŋkə* Q 121c.

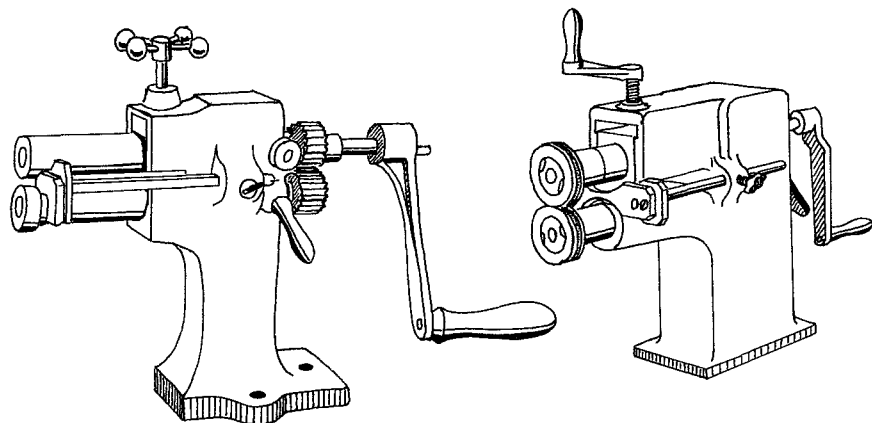
ZETBANK, PLOOIBANK

(N 33, 254; N 33, 170; N 64, 12a; N 64, 21c)

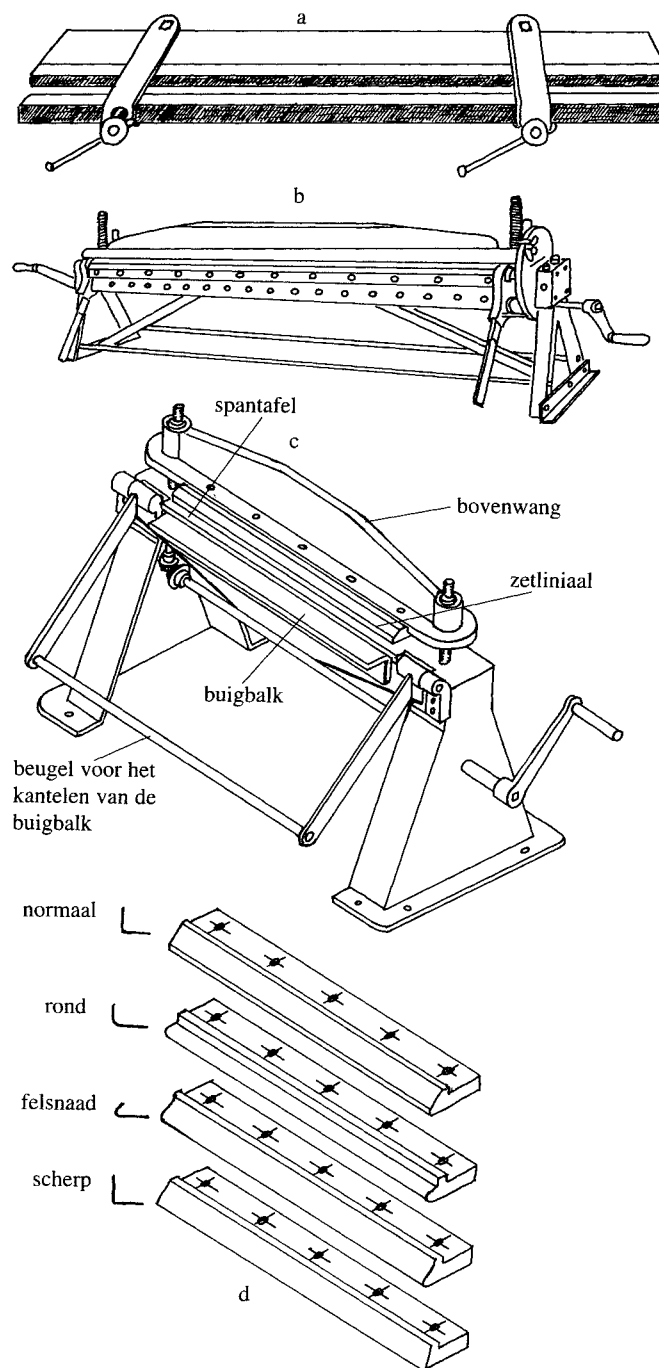
[Een met de hand aangedreven machine waarmee metaalplaat in een bepaalde vorm gebogen kan worden. De zetbank wordt ook gebruikt om profielen te vervaardigen. Zie ook afb. 171b-c. Toen er nog geen zetbank was, werd plaatmateriaal gebogen met behulp van een *plooijzer*, een in doorsnede vierkant, ijzeren balkje dat met schroeven aan het werkblad van de werkbank vastgezet kon worden. De metalen plaat werd tussen werkbank en plooijzer vastgeklemd en vervolgens over het plooijzer gebogen. Zie ook afb. 171a.

Bij het buigen van plaat met behulp van de zetmachine wordt het materiaal door de zetliniaal, die aan de bovenbalk van de machine bevestigd is, op de spantafel geklemd waarna de plaat door de buigbalk over de rand van de zetliniaal wordt gebogen. Bij een zetbank behoren verschillende zetlinialen die verwisselbaar zijn. Zie ook afb. 171d.]

zetbank: *zet.bank* L 290, 291; *zet-* L 330; *zets-* Q 121, 121b, 121c; *zet.bāŋk* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *zet.bāŋk* Q 116; **plooibank:** *plöjbank* L 414, Q 86; *plöj-* Q 83; *plü²j-* L 321; *plüj-* L 289; *pluj-* P 176b, Q 5; *plüjw-* P 219; *plübāŋk* Q 88; *pluwəjbāŋk* K 353; *plüwəbāŋk* P 47; **buigbank:** *bəx.bank* Q 113; *bəjx-* Q 18, 99*, 111; *bəjx.bāŋk* Q 95; **buigapparaat:** *bij²x.aparāt* L 213 (gebruikt voor het haaks omzetten van metaal); *bəjx.aparāt* Q 99*; **plooi-machine:** *plujməšəŋ* L 423; *plöjmašijŋ* Q 71; **trechtersvormmachine:** *trextərvörəmmašijŋ* Q 117, 118; de volgende termen zijn benamingen voor de metalen ijzers of klemmen waarmee vroeger plaatmateriaal in een rechte lijn omgebogen kon worden: **plooi-balk:** *plöjbalək* Q 83; **plaatklem:** *plätklem* L 321; **platenklem:** *plätəklem* L 290, 291; **klem:** *klem* L 371, Q 117,

Afb. 170. voormachines

Afb. 171. a: plooi-bank
 b-c: zetbanken
 d: zetlinialen

II.11

118; **klembeugel**: *klembijjal* Q 121b; **hoekijzers**: *hökizərs* Q 117 (twee L-vormige ijzers waartussen het plaatmateriaal met behulp van schoeven en vleugelmoeren werd vastgezet), 118 (idem).

PLOOIJZER

(N 33, 257)

[Een in doorsnede vierkant, ijzeren balkje waarlangs plaatmateriaal in een rechte lijn gebogen wordt. Zie ook het lemma ZETBANK, PLOOIBANK.] **plooiijzer**: *plōijzər* L 213; *plōj-* L 216a; *plōj-* L 165, 217; *plow-* Q 116; *pluj-* L 423; **zetijzer**: *zət-izər* L 159a, 192a; **plooiistang**: *plujstaj* P 176b; **buigbalk**: *bōjx-balək* L 299; **buigstaaf**: *bōjxstāf* L 321; **hevelstaaf**: *hēvəlštāf* Q 121b; **grif**: *gref* P 47; **stek**: *stek* P 219; **buigplaat**: *bōjxplāt* Q 121b.

PLAAT OMZETTEN

(N 64, 12b)

[Metaalplaat met behulp van de zetbank tot een bepaalde vorm buigen. Met een zetbank kunnen diverse soorten profielen aan metaalplaat gebogen worden. Zie ook het lemma PROFIEL.] **omzetten**: *əmzətə* Q 117, 118; **de zink plooiën**: *də zəjk plujə* L 423; **het profiel zetten**: *ət profil zetsə* Q 121c.

PLOOITANG

(N 33, 167; N 33, 170; N 64, 9)

[Tang met twee dwars op de tangbenen staande, brede, platte bekken waarmee metalen platen in een rechte lijn gebogen kunnen worden. Zie ook afb. 172a-b. De tang wordt vooral voor klein buigwerk gebruikt, bijvoorbeeld als men op karwei is.

Vuylsteke (pag. 113) kent het woord *plooitang* ook voor een dubbele ijzeren staaf waartussen men metalen plaat kan buigen. Vgl. hiervoor ook afb. 172c-e.]

plooitang: *plōjtaj* L 216a, 371, Q 113 (kleine en grote); *plōj-* L 217, Q 83 (idem), 99*; *pluj-* P 176b (idem), Q 95 (idem); *plūj-* L 289; *plū²j-* L 321; *plū²-* Q 111 (idem); *pluwə-* P 47; **plooitangetje**: *plū²jteŋskə* L 321; **zettang**: *zəttaj* L 321; *zet-* L 382; **omzettang**: *omzets-taj* Q 121c; **vouwtang**: *vəwstaj* Q 121b (idem); **buigtang**: *bōjxtaj* L 321; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Hgd. *Falzen*, „felsen“: **falztang**: *falstaj* Q 121; **hoekklemtang**: *hōkklemtaj* Q 117, 118; **rechter klemtang**: *rextər klemtaj* Q 117, 118; **prestang**: *prestaj* P 176b; **plaattang**: *plātaj* L 299; **spie-/spijtang**: *špitaj* Q 111.

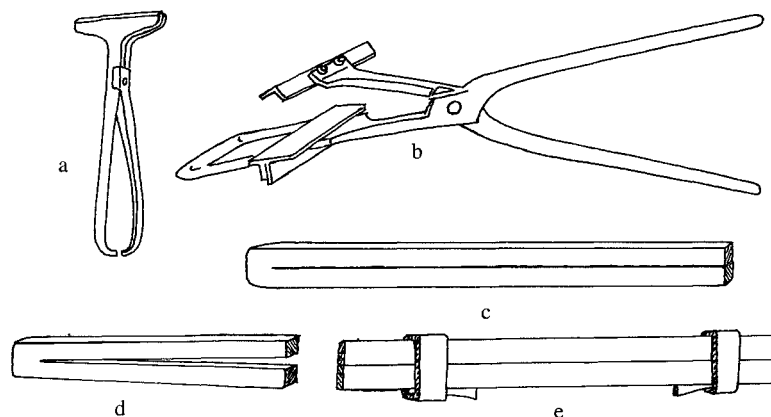
PROFIEL

(N 64, 12d)

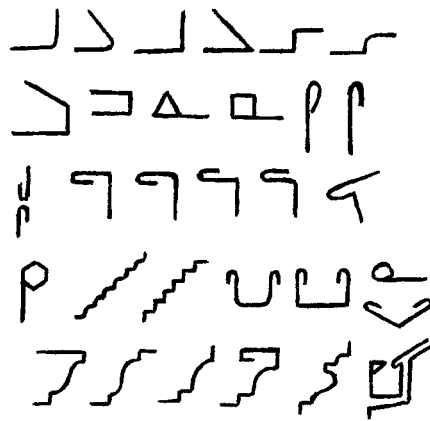
[Dwarsdoorsnede, loodrecht op de lengteas, van metalen lijstwerk dat met behulp van de zetbank vervaardigd is. Zie ook afb. 173.

Met een **vierkantige kandel** (L 423) wordt een dakgoot bedoeld met een rechthoekige doorsnee zoals afgebeeld in WLD II.9, pag 176 (afb. 84a: 'bakgoot'). Het woordtype **ronde kandel** is een benaming voor een in doorsnee halfronde dakgoot (vgl. WLD II.9, afb. 84b).]

profiel: Q 121c; **kantje**: *kəntjə* Q 117, 118; de volgende opgaven zijn benamingen voor specifieke profielen: **rechte hoek**: *rextə hōk* Q 117 (nr. 1 en 3 in afb. 173), 118 (idem); **schuine hoek**: *šjñə hōk* Q 117 (nr. 2 in afb. 173), 118 (idem); **vierkantige kandel**: *vērkenšegə kənjəl* L 423; **ronde kandel**: *rən kənjəl* L 423.

Afb. 172. plooitangen

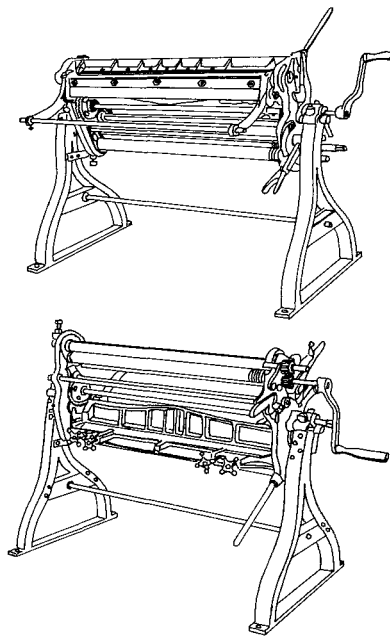

Afb. 173. diverse profielen

GECOMBINEERDE WALSL-, KRAAL-
FELS-, KANT- EN BUIGMACHINE

(N 64, 13e)

[Machine die zo is geconstrueerd, dat er verschillende werkzaamheden zoals het walsen, omkralen, felsen en ombuigen van plaatmateriaal mee gedaan kunnen worden. Zie ook afb. 174.]

Afb. 174. gecombineerde wals-, kraal-, fels-, kant- en buigmachine in verschillende standen

gecombineerde wals-zetbank: Q 117, 118;
gecombineerde krol-zetbank: *jəkqmbinērdə*
krəl-zets-baŋk Q 121c.

KRAALMACHINE

(N 33, 254; N 64, 13a)

[Machine voor het maken van omgebogen randen of verdikkingen aan een metalen plaat.]

krolmachine: *krəlmašij* Q 117, 118; *krəlmašej* L 423; **krolbank:** *krəlbaŋk* L 423.

KRAAL

(N 64, 13b)

[Omgebogen rand of verdikking aan een metalen plaat. Met name dakgoten worden doorgaans van een kraal voorzien. Zie ook WLD II.9, pag. 176, afb. 84a.]

krol: *krəl* L 423, Q 117, 118; **kantje:** *kəntjə* Q 117, 118; **omgebuijgde rand:** *əmjabəx.də raŋk* Q 121c.

OMKRALEN

(N 64, 13d)

[Met behulp van de kraalmachine een kraal aan plaatmateriaal buigen.]

zink krollen: *zəŋk krələ* Q 121c; **de krollen maken:** *də krələ māka* L 423; **een kroldraad draaien:** *eŋ krəldrəʔt. driənə* Q 117, 118.

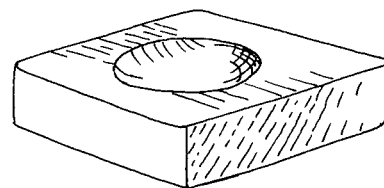
MATRIJS, HOLBLOK

(N 64, 33a; N 66, 5a)

[Uitgehoid blok hout dat dient als ondergrond wanneer met behulp van een hamer een bol of hol vlak in een metalen plaat wordt geklopt. Zie ook afb. 175. Verschillende informanten vermelden ook het gebruik van een loden plaat met één of meer uithollingen voor deze bewerking.

De **ank** was volgens de informant uit L 329 een hardhouten blok in de vorm van een kubus. Elk vlak van deze kubus had een segmentvormige uitholling, steeds met een andere straal.]

holblok: *həlblək* Q 117, 118; **bolblok:** *boɫblək* L 423; **doordiepblok:** *dərdēp.blək* L 329; **door-**

Afb. 175. matrijs, holblok

II.11

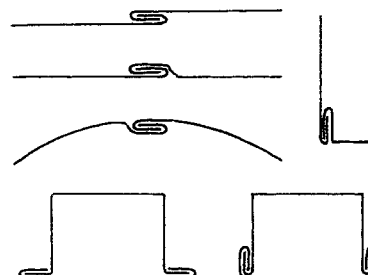
dieper: *dördēpār* Q 88; **moule (fr.):** *mul* L 414; **vorm:** *vǫrəm* L 423 (meestal in de blok van het aambeeld); **stamp:** *stamp* L 423; **blok hout:** L 210, 246, 266, 291, Q 98; **ank (?):** *aŋk* L 329.

BOLGATEN

(N 64, 33c; N 66, 5c)

[De uithollingen in de matrijs. Zie ook de toelichting bij het lemma **MATRIJS**, **HOLBLOK**.]

bolgaten: *bolgātā* L 210; **bolgater:** *bolgātār* L 423.

Afb. 176. diverse felsnaden

Delen van werkstukken met elkaar verbinden

Algemeen

DUBBELEN

(N 66, 43; N 64, 97)

[Twee platen metaal op elkaar plaatsen ten einde ze aan elkaar vast te maken. Zie ook de lemmata **FELSEN**, **KLINKEN**, etc.]

dubbelen: *dqbālā* L 329; **dobbelen:** *dqbālā* L 423.

Felsen

FELSEN

(N 64, 97, add.; monogr.)

[De randen van dunne metalen platen en voorwerpen omvouwen en aandrukken met het doel ze aan elkaar te bevestigen.

Bij het felsen met een felshamer gaat men als volgt te werk. Het te bewerken voorwerp wordt eerst zodanig tegen een rechthoekige ijzeren staaf geplaatst, dat de om te buigen rand daar buiten uit steekt. Dan wordt deze rand met behulp van een (houten) hamer haaks om de staaf neergeklopt. Hetzelfde geschiedt met de rand van de plaat of het voorwerp dat aan het eerste moet worden vastgemaakt. Vervolgens haakt men de beide stukken met hun omgebogen randen in elkaar en klopt met behulp van de hamer de beide randen samen plat. Op deze wijze ontstaat een felsnaad die eventueel vervolgens nog gesoldeerd kan worden. Er bestaan ook machines die deze bewerkingen kunnen uitvoeren. Vgl. het lemma **FELSMACHINE**.]

felsen: *velzā* Q 117, 118; **falzen (d.):** *faltsā* Q 121c; **krempen:** *kre.mpā* Q 2; *krēmpā* L 414, Q 88.

FELSNAAD

(monogr.)

[De naad die ontstaat bij het felsen. Zie ook afb. 176 en de toelichting bij het lemma **FELSEN**.]

felsnaad: *felsnōt* L 321; **kremp:** *kre.mp* Q 2.

FELSHAMER

(N 33, 75)

[Hamer met een wat gebogen dwarse, puntige pen die bij het felsen wordt gebruikt. Volgens Van der Kloes en Risch (pag. 314) wordt felswerk vooral met een houten hamer gedaan.]

felshamer: *felshāmār* L 165, 299, Q 111, 113; *fels-* L 213, 217, 290, 291, 382; *vels-* Q 108; *velshāmār* Q 121b; **falzhamer:** *falshāmār* Q 121; **felshamel:** *felshāmāl* L 330; **lichte bankhamer:** *lextā banḫāmār* Q 99*.

FELSBEITEL

(N 33, 118, add.)

[Beitel waarmee de felsnaad wordt vastgeklopt. De beitel is daartoe enigszins gebogen uitgevoerd.]

felsbeitel: *fēls.bejtāl* L 290, 291.

FELSMACHINE

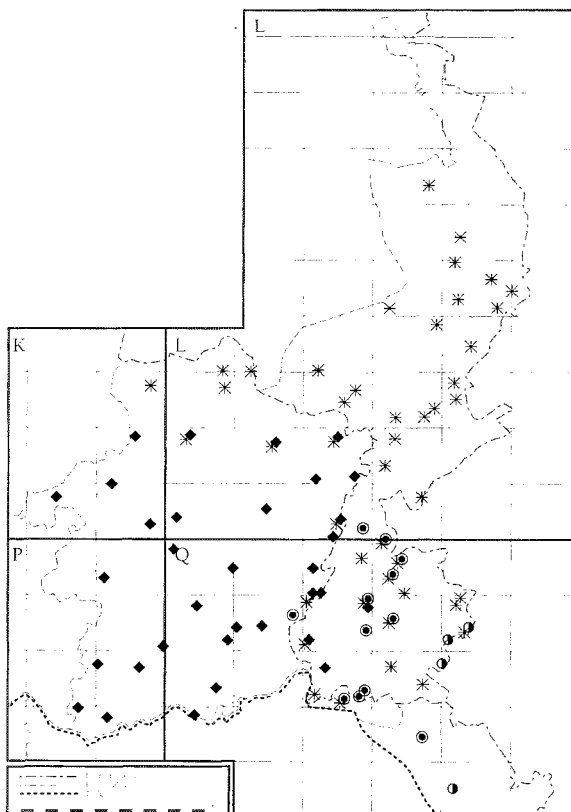
(N 33, 334)

[Machine voor felswerk. De felsmachine vouwt een rand aan beide stukken plaatmateriaal, haakt de randen in elkaar en drukt vervolgens de naad dicht.]

felsmachine: *felsmāšī.n* L 331.

KLINKNAGEL

- * klinknagel
- ⊙ naai
- niet
- ◆ rivet (fr.)

Klinken

KLINKEN

(N 64, 98; N 66, 44; monogr.)

[Twee metalen delen van een werkstuk met elkaar verbinden door middel van klinknagels. De al dan niet verwarmde klinknagel wordt daartoe eerst met behulp van de *nageltang* in het voorgeboorde gat van de aan elkaar te bevestigen delen geplaatst. Met de *ophaler* wordt de klinknagel vervolgens zo ver mogelijk opgetrokken. Dan wordt het penvormige uiteinde van de klinknagel met de *klinkhamer* tot een kop geslagen. Tijdens deze handelingen wordt het andere uiteinde van de klinknagel met behulp van de *domper* tegengehouden. De nieuwgevormde kop van de klinknagel wordt tenslotte met de *dopper* afgerond. Zie ook de lemmata KLINKHAMER, DOMPER, DOPPER, NAGELTANG, etc.]

IJzeren klinknagels boven 9 mm dikte worden voor verwerking doorgaans heet gemaakt in een veldsmidse of kleine gloeioven. Kleine, van koper, messing of zacht ijzer vervaardigde klinknagels kunnen ook koud worden geklonken.]

klinken: *kļeŋka* L 329; *kļeŋʔan* K 278; *kļeŋka* L 209, 210, 211, 212a, 214, 214a, 215, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 245b, 246a; **nieten:** *nīta* Q 98, 117, 118; *nīta* Q 121c; **naaien:** *nīja* Q 88; **riven:** *rīvērā* Q 88; *rāvērā* L 414, 423, 424, Q 95, 101, 193; *rāvīrā* Q 83; **aaneenriven:** *ānejn-rāvērā* L 423.

KLINKNAGEL (zie kaart)

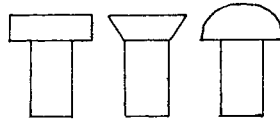
(N 66, 48a-b; N 100, 18; monogr.)

[Rond metalen staafje waaraan een kop is geperst. Zie ook afb. 177. Klinknagels worden volgens de koperslager uit L 266 onder meer gebruikt om hengsels te bevestigen.]

Koperen klinknagels werden vroeger volgens de zegsman uit L 210 gedraaid uit koperen plaat en vervolgens door het **klinknagelijzer** (*kļeŋknāgəlīzər*) geslagen waardoor er een kop op kwam. Zie ook het lemma NAGELIJZER.]

klinknagel: *kļeŋknāgəl* K 278, L 210, 246, 265, 266, 267, 269b, 270, 271, 282, 299, 313, 320a, 329 (mv. *-nēgəl*), 330 (mv. *-nēgəl*), 331, 331b, 360, 377, (mv. *-nēgəl*), 381 (mv. *-nēgəl*), 423, 432a, Q 16, 20 (mv. *-nē.gəl*), 27, 32, 39, 95, 96c,

II.11

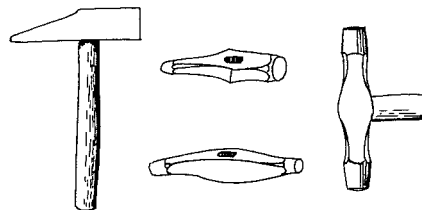

Afb. 177. diverse klinknagels

98, 111, 117a, 203, 208; *klējk-* Q 200; *klejknāl* Q 117, 121, 121a, 121b; *klējknāgəl* L 286 (mv. – *nēgəl*); *klejknōgəl* Q 198; *klejknēgəl* L 291 (mv. – *nēgəl*; van koper), 320c, 369; *klējk-* L 353; *klejknīgəl* L 289, 328; **nagel:** *nāgəl* L 288a (mv. *nēgəl*), 329; **niet:** *nūt* Q 121, 121b, 211, 284; **naai:** *nāj* Q 88; *nej* L 429, Q 20, 27, 32, 98, 111, 197, 197a, 200; *n'ej* Q 101; *nej* Q 253; **rivet (fr.):** *rəvət* K 317a, 318, 353, 361, L 353, 368, 369, 372, 414, 416, P 53, 176, 188, 219, Q 1, 9, 12, 13, 71, 77, 78, 83, 86, 95, 98, 193; *rəvət* Q 162; *rəvet* L 423, 424; *revət* P 175, Q 3; *rivət* Q 77, 240; *rəvət* L 360; **rivetje:** *rəvətšə* Q 86; **rivetnagel:** *rəvetnāgəl* L 423; **riveernagel:** *rəvērnāgəl* L 377 (zeer oud); *rəvejərnōgəl* P 219; **pinnetje:** *penkə* L 329.

KLINKHAMER

(N 33, 64; N 64, 39h; N 66, 6h; monogr.)
[Hamer voor klinkwerkzaamheden. Volgens verschillende zegslieden wordt als klinkhamer vaak een bankhamer gebruikt. Dit type hamer heeft een kop van staal en een houten handvat. Het gewicht ligt rond de 1,3 kg. De pen aan de kop van de hamer wordt gebruikt om de klinknagelkop te vormen, de vlakke baan voor het slaan op de *ophaler* en *dopper*. Zie ook afb. 178 en de toelichting bij de lemmata BANKHAMER, OPHALER en DOPPER.]

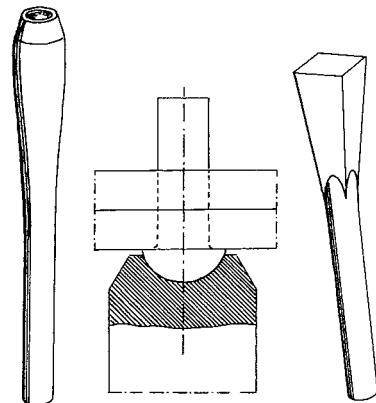
Afb. 178. diverse klinkhamers

klinkhamer: *klejkhāmər* L 159a, 165, 192a, 210 (hamer met bolvormige kop en pen), 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 382, Q 99*, 108, 111 (is zowel de bankhamer als de gewone smeedhamer), 0112, 113; *klejkhāmər* Q 20; *klejkhāmər* Q 121; **riveerhamer:** *rəvērhamər* L 371; *rəvērāmər* L 423; *rəvejərhmər* K 353; **nietenhamer:** *nītəhāmər* Q 113; *nītəhāmər* Q 116; **niethamer:** *nīthāmər* Q 117, 118; *nīthāmər* Q 121c; **naaihamer:** *nejhāmər* Q 121b; **bankhamer:** *baŋkhāmər* L 289; **klinkhamel:** *klejkhāməl* L 329, 330, Q 95; **riveerhamel:** *rəvērhāməl* Q 86; *rəvīr-* Q 83; **rivethamel:** *rəvethāməl* L 414; **bankhamel:** *baŋk(h)hāməl* Q 83; *baŋkhāməl* P 176b; **hamel:** *hāməl* P 47; **klinker:** *klejkar* L 371; **drijver:** *drīvər* L 432.

DOMPER

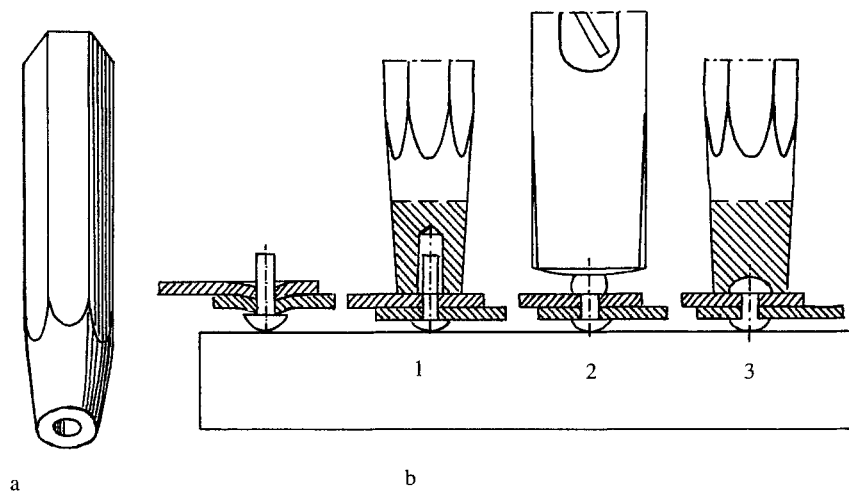
(N 33, 299)

[Zware stang om klinknagels tegen te houden bij het maken van de sluitkop. De voorzijde van de domper kan vlak zijn of er kan een uitholling in zijn aangebracht. Soms wordt voor dit werk ook een zware hamer gebruikt. Zie ook afb. 179.]

Afb. 179. dompers

domper: *do.mpər* L 331; *dompər* Q 113; *domptōr* L 382; *dōmpər* L 213, 217, Q 111; **dolder:** *dōldər* Q 99*; **dompstang:** *dōmpstaŋ* L 321; **klinkstaak:** *klejktāk* L 330; **weerijzer:** *wērijzər* Q 121; **tegenhouder:** *tīgənhōjər* L 289; **kopper:** *kōpər* Q 116; **stock (d.):** *štōk* Q 121b.

Afb. 180. a : ophaler
b1: ophalen
b2: klinken
b3: snappen

OPHALER

(N 33, 321; N 64, 74b; N 66, 20b)

[Metalen staaf met een vlakke baan met in het midden een uitholling die over de klinknagel past. De ophaler dient om de rand van het gat van de aaneen te klinken delen vlak te slaan waardoor deze tegen elkaar aan komen te liggen. Zie ook afb. 180a.]

ophaler: *ophālār* L 216a, 290, 291; *ophōlār* L 299, 331, 382; *uphōlār* K 353; *ophōwālār* P 219; **aantrekker:** *antrekār* L 159a, 165, 217; *āntrekār* L 213, 291, 321, 329, 330, Q 88, 99*; *ātrekār* Q 113, 121, 121c; **nietentrekker:** *nītatrekār* Q 121b; **naaientrekker:** *nejātrekār* Q 111; **trekker:** *trekār* Q 98, 111, 116, 117, 118; **drijver:** *drīvār* L 289; **doorslag:** *dōjrslax* P 47; *dōrslāx* L 423.

OPHALEN

(N 66, 20b add.)

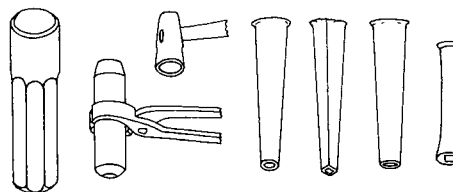
[Met behulp van de *ophaler* de rand van het gat van de twee aaneen te klinken delen vlak slaan waardoor deze precies tegen elkaar komen te liggen. Zie ook afb. 180b.]

ophalen: *ophōlā* Q 98.

DOPPER

(N 33, 291a-b; N 33, 302; N 64, 39f; N 64, 74a; N 66, 6f; N 66, 20a; monogr.)

[Soort stempel met aan één uiteinde een ronde

Afb. 181. doppers

uitholling die wordt gebruikt om de kop van klinknagels af te ronden. Diverse zegslieden kennen *doppers* van verschillende afmetingen, afhankelijk van de grootte van de klinknagel. Soms zijn de functies van *ophaler* en *dopper* in één werktuig gecombineerd. Zie ook afb. 181 en de lemmata OPHALER en OPHALEN en, in de paragraaf over de nagelsmid, het lemma NAGELIJZER. Het woordtype **dophamer** (L 423, Q 117, Q118, Q 121c) is de benaming voor een bankhamer met een ronde baan en een pen waarin een ronde uitholling is aangebracht. Het werktuig wordt ook gebruikt voor het afronden van klinknagels.]

dopper: *dōpār* L 216a, 299, Q 88, 117, 118; *dōpār* L 271, 321, 329, Q 111, 113, 116, 121, 121b; *dōpār* L 159a, 165, 192a, 213, 217; **nietendopper:** *nītatdōpār* Q 121c; **ronde dopper:** *rondā dōpār* L 321 (voor ronde klinknagel); *rōpā* ~ Q 116; **platte dopper:** *plata dōpār* L 321 (voor platte klinknagel), Q 116; **dopijzer:** *dōp·īzār* L 299; **dop:** *dōp* L 423; **domper:** *dōmpār* Q 108; **nagelkopper:** *nōgalkōpār* P 176b; **boutkopper:**

Afb. 182. klinknageltang

bqwtkppar L 330; **kopper:** *kppar* L 329; *kppar* L 290, 291, 330; **opkopper:** *opkppar* Q 95, 99*; **opklopper:** *opkloppar* L 423; **rivettenkapper:** *revetakapar* P 213; **snapper:** *snapar* L 299; **holle doorslag:** *hola dqjrslox* P 47; **doorslag:** *dorslax* Q 83; *dqwrslax* P 219; *dorslax* L 382; **stamper:** *stampar* Q 83; *stampar* L 290, 291; **stomper:** *stumpar* P 219; **knoper:** *knoppar* L 330; **boutrolle (fr.):** *badrøl* L 414; de volgende opgaven betreffen een bankhamer met één ronde baan en een pen waarin een ronde uitholling is aangebracht: **dophamer:** *dophamar* Q 117, 118; *dopamar* L 423; *dophamar* Q 121c.

KLINKNAGELTANG

(N 33, 183; N 33, 380)

[Lange tang met aan de voorzijde van de bek een ronding waarin de klinknagel past. De nageltang wordt gebruikt om de verhitte klinknagels uit het vuur te nemen. Zie ook afb. 182.]

naaientang: *nejatay* Q 111; **nietentang:** *nitatay* L 289; *nitatsay* Q 121; **nageltang:** *nagaltay* L 299, 330, Q 95; *nagel-* P 176b; **nagelentang:** *nageltay* L 382; *nagel-* L 165; *nagel-* L 371; **nagelijzer:** *nagalizer* Q 99*.

KOOKBEITEL

(N 33, 118)

[Koudbeitel of volder waarmee de naden tussen twee ijzeren of stalen platen of de randen van een klinknagelkop worden dichtgeslagen. Op deze wijze ontstaat een afsluiting die water- en gasdicht is. Zie ook afb. 183.

Volgens de invuller uit Q 121b werd dit werk met behulp van de pin van de hamer gedaan.]

kookbeitel: *kok.bejtal* L 159a; *kok-* L 330; *kok-* L 213; *kqwk-* L 321; vgl. voor het eerste woorddeel van het volgende woordtype ook het Fr. *caler*: **caleerbeitel:** *calejrbejtal* P 176b; **mat-beitel:** *mat.bejtal* Q 99 (met ronde kop); **pletbeitel:** *plet.bejtal* Q 95; **drijfbeitel:** *drif.bejtal* L 382; *drejf.biatal* Q 83; **stembeitel:** *stembesal* Q 121, 121b; **beitel:** *bejtal* P 219; **zetstamper:** *zetstampar* Q 108.

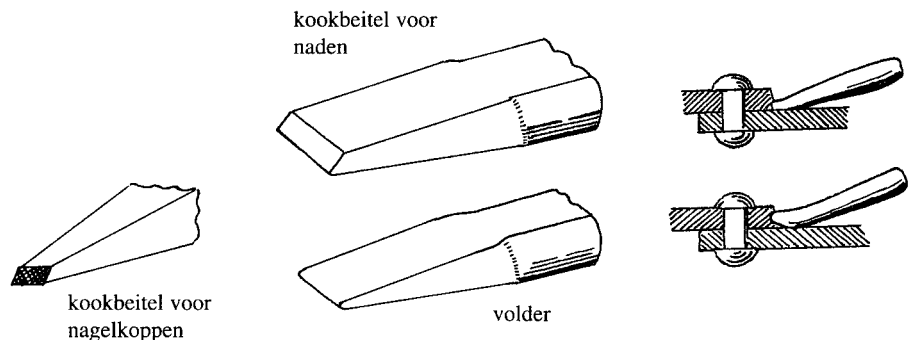
Solderen

SOLDEREN (zie kaart)

(N 64, 28a; N 100, 19; L 7, 12; monogr.; N 33, 194 add.)

[Twee of meer metalen delen door middel van soldeersel met elkaar verbinden. Het soldeersel is een metaal of een legering waarvan het smeltpunt lager ligt dan dat van de te verbinden metalen. Het wordt tijdens het solderen met behulp van een soldeerbout, een soldeerlamp, etc. verhit en vloeibaar gemaakt. De te verbinden vlakken worden vóór het solderen met een vloeimiddel gereinigd om het hechten van het soldeersel te vergemakkelijken en om oxidatie van het te solderen materiaal tegen te gaan. Zie ook het lemma HARDSOLDEREN.]

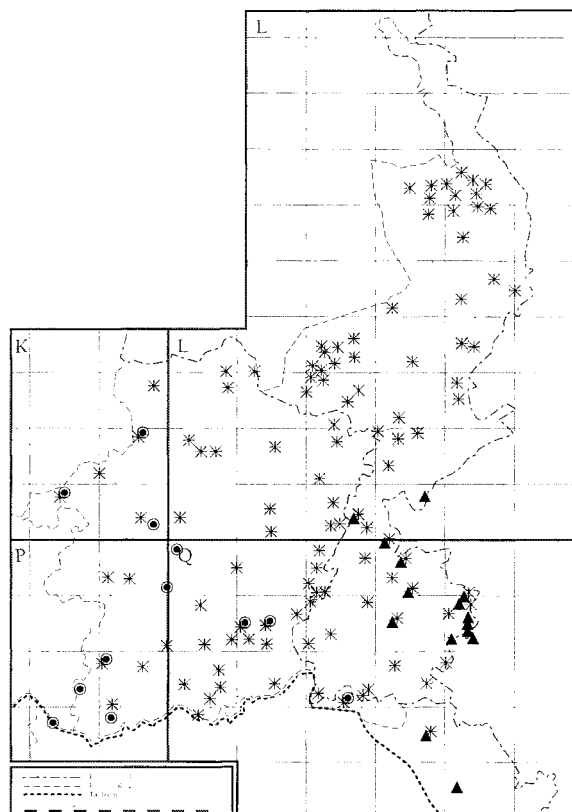
solderen: *soldē.ra* L 288, 288a, 289*, Q 12, 95; *soldera* K 317a, 360, L 246, 265, 267, 269b, 270, 271, 293, 298, 299, 320c, 331, 331b, 353, 368, 369, 372, 374, 376, 377, 381, 414, 422, 423, 424, 427, 429, P 53, 188, Q 12, 16, 27, 32, 39 (tegenwoordig veel gebruikt), 86, 95, 96c, 102, 111 (tegenwoordig), 117, 117a, 118, 197, 197a, 198, 200, 208, 211, 240; *saldēra* L 320a, 328; *soldē-ra*

Afb. 183. kookbeitels

SOLDEREN

- ▲ lōten (d.)(-)loden
 ✱ solderen
 ● souderen

Q 188; *sōldēra* L 360, 381, 416, Q 1, 3, 9, 13, 86, 98, 203; *sōldērən* L 282; *sōldēra* L 313; *sōldīra* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; *sōldīara* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, Q 83; *sōld'ējara* Q 20; *sōldejāra* K 278; *soldejra* P 176; *sōldejāra* Q 71; *sōldjēra* Q 77, 162; *stōldēra* L 320a; *stōldēra* Q 188; *stōldējra* P 188; *stōldjēra* Q 162; *stōldijāra* Q 78; **aaneen-solderen:** *ānīnsōldērən* L 353; *anīn-* L 354; *qni²n-* K 315; *ānejnsōldērā* L 420, Q 88; *anēn-* L 417; *anē-* Q 253; *anīn-* P 176; *aniān-* P 183; *ānīn-* L 355, 414; *qni²n-* L 286; *anēsōldē²ra* Q 200; *anīnsōldērən* L 313; *anej.nsoaldēra* Q 10; *qñēsōldīara* Q 83; *ānejnsōldērā* Q 7; *ānejn-* L 416; *qñēsōldjēra* Q 89; *āniānstōldērən* K 353; *anēnstōldērā* Q 78; *ānejn-* L 319; *anēnstōldīra* P 55; *qñejn-* Q 167; *anēnstōldīara* Q 158; *qñānēnstōldījra* Q 160; *nē²staldē²ra* Q 93; *ānēnstōldjēra* Q 80; *qñēsōldjēra* Q 178; **aansolderen:** *ansōldērən* L 354; vgl. voor de volgende twee woordtypen ook het Franse *souder*: **souderen:** *sudēra* K 317a, 353, 361, Q 86, 200; *sudearn* Q 1 (solderen met groot materiaal); *sudjra* P 176; *sudējra* P 175, 213; *sudēra* P 219,

Q 2; *sudīara* Q 83; **aaneensouderen:** *āniānsudēra* P 211; *aniān-* P 174; *qni²nsudēra* P 176; **lōten (d.):** *lō.ta* Q 20 (ouder dan *solderen*); *lyāta* Q 117, 121b; **loden:** *lō²jā* L 427; *lij²* L 432a, Q 27, 39 (vero.), 111 (vero.), 117a; *lyā* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 284; *lyāna* Q 253; **aaneenloden:** *an'ēlyā* Q 121c; *anēnlyāna* Q 253; **aaneensmeden:** *anejnsme²jā* Q 12.

HARDSOLDEREN

(N 64, 28d; monogr.)

[Twee of meer stukken metaal door middel van hardsoldeer met elkaar verbinden. Bij het hardsolderen worden metalen of legeringen met hoger smeltpunt gebruikt dan bij het gewone solderen, waardoor de verbinding sterker is. Als grondstoffen voor hardsoldeer worden onder meer koper, zink, zilver en soms ook goud toegepast.]

hel in de volgende twee woordtypen betekent „hard”: **helsolderen:** *helsōldērā* Q 117, 118; **hel-loden:** *hellyā* Q 121c; **braseren:** *brasēra* L 414, 423; *brazēra* L 424, Q 88 (op open smidsvuur); *brazjra* P 176.

SOLDEERNAAD

(N 64, 28b)

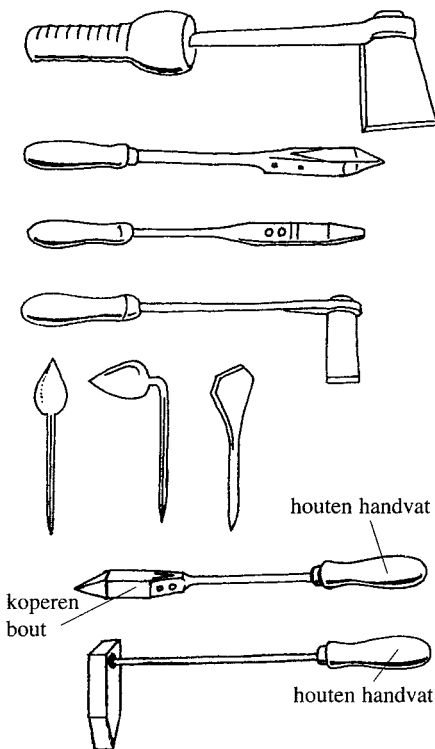
[Het soldeerspoor tussen twee of meer metalen delen dat door het solderen is ontstaan.]

naad: *nāʔt* Q 121c; **las:** *las* L 423; *laš* Q 117, 118.

SOLDEERBOUT

(N 33, 195a-b; N 64, 16a; monogr.)

[In het algemeen het werktuig waarmee men soldeert. Met een verhitte soldeerbout kan het soldeersel vloeibaar gemaakt worden. Er bestaan verschillende soorten soldeerbouten. Zie ook de lemmata VUURSOLDEERBOUT, BENZINESOLDEERBOUT, GASSOLDEERBOUT en ELEKTRISCHE SOLDEERBOUT.]

soldeerbout: *soldērbōlt* L 216a; *soldiār*– L 217; *stōldiār*– L 192a, 213; *soldiār*– L 165; *soldērbōlt* L 163; *soldiār*buət Q 83; *soldērbōt* Q 71 (klein en groot model), 113; *soldējr*– P 47; *soldērbōw.t* L 289; *soldērbōwt* L 290, 291, 299 (mv. *-bōjt*), 330, 331, 382, 414, 423, 432, Q 95, 99*, 111; *solder*– L 371; *soldejarbōt* K 353; **lōtbout:** *lyət.bōts* Q 121b; **loodbout:** *lyəbōts* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *lyəbōt* Q 116;

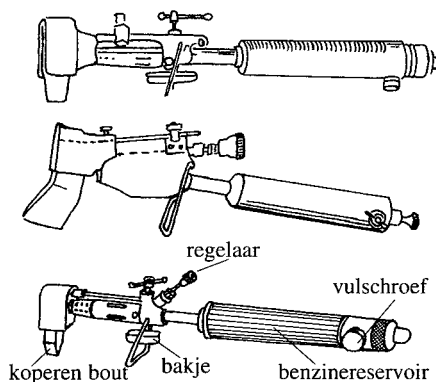
Afb. 184. diverse vuursoldeerbouten

bout: *bōt* P 176b; *b'ōwt* Q 162; *bōw.t* Q 20 (mv. *b'ōjt*); *bōwt* Q 5; *bwōt* Q 86; *bājt* Q 5; **hamel:** *hōmāl* P 219.

VUURSOLDEERBOUT

(N 33, 195a-b; N 64, 16a; monogr.)

[Soldeerbout die in het (smids)vuur verhit wordt. De kop van de vuursoldeerbout is in koper of ijzer uitgevoerd en heeft doorgaans een hamer- of puntvormig model, afhankelijk van het soort soldeerwerk dat er mee moet worden verricht. Zie ook afb. 184.]

vuursoldeerbout: *vīrsoldērbōt* Q 117, 118;**loodbout voor in het vuur:** *lyəbōts vīār en ət vīār* Q 121 (koperen soldeerbout voor in het smidsvuur voor veel voorkomende soldeerwerkzaamheden; wordt bijna niet meer gebruikt);**handsoldeerbout:** *hantsoldējr*bōt P 176b;**handbout:** *hant.bōwt* Q 99*, 111; *hanj.bōts* Q 121c (mv. *-bōts*);**beitelbout:** *bejtəlbōwt* L 330 (mv. *-bōjt*);**puntboutje:** *pōnt.bōjtjə* L 330;**bout voor roodkoper:** *buət vīār rōwtkuəpār* Q 83;**soldeerbout:** *soldērbōwt* L 321;**roodkopereen bout:** *ruətkōpārən bōwt* L 290, 291;**bout:** *buət* Q 83; **loodhamel:** *luwəthōmāl* P 219.

Afb. 185. diverse benzinesoldeerbouten

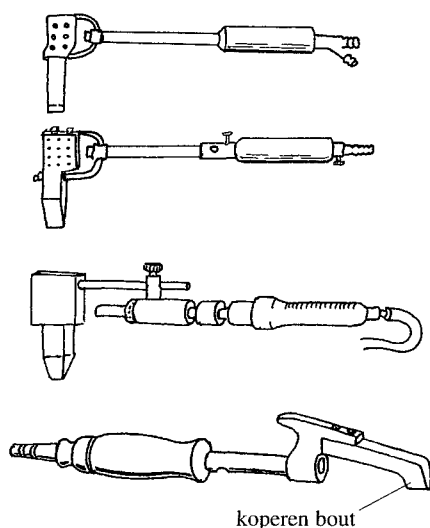
BENZINESOLDEERBOUT

(N 33, 195b; N 64, 16b)

[Soldeerbout die wordt verwarmd door middel van een in de bout ingebouwde benzinebrander. Zie ook afb. 185.]

Volgens de invuller uit Q 121 werd de *benzine-loodbout* speciaal gebruikt voor buiten- en dakwerk en voor goten. De bout kon niet uitwaaien omdat de brandstof door middel van een pomp onder druk werd gebracht.]**benzinebout:** *benzinəbōwt* L 321, Q 99*;*benzin*– L 290, 291; **naphtebout:** *naft.bōt* P 176b;**benzinesoldeerbout:** *benzinəsoldērbōlt* L 165;*benzinəsoldiār*– L 217; *benzīnsoldērbōt* Q 117,

118; *bənzənsqldərbqwt* L 423; **benzineloodbout**: *bənzinlyəbōts* Q 121 (werd speciaal gebruikt voor buiten- en dakwerk en voor goten); *Sievert en Barthel* in de volgende twee woordtypen zijn merknamen: **sievert-benzinebout**: *sivərt bənzinbōts* Q 121c; **barthel-benzinebout**: *bartal-bənzinbōts* Q 121c.

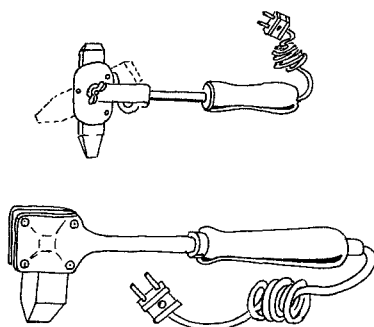

Afb. 186. diverse gassoldeerbouten

GASSOLDEERBOUT

(N 33, 195b; N 64, 16b)
[Soldeerbout die wordt verwarmd door middel van een in de bout ingebouwde gasbrander. Zie ook afb. 186.]

gassoldeerbout: *gässqldərbōt* Q 117, 118; **gasloodbout**: *jäslyəbōts* Q 121; **gasbout**: *gas.bqwt* L 321; *jäs.bōts* Q 121c (mv. *-bōts*; voor propaangas).

Afb. 187. elektrische soldeerbouten

ELEKTRISCHE SOLDEERBOUT

(N 33, 195a-b; N 33, 202; N 64, 16c)
[Soldeerbout die verwarmd wordt door een elektrisch verwarmingselement. Zie ook afb. 187.]
elektrische bout: *ēlektrišā bqwt* L 321; *ēlektrišā bōt* Q 117, 118; *ēlektrišā bōts* Q 121c (vast en verstelbaar); **elektrische loodbout**: *ēlektrišā lyəbōts* Q 121 (in diverse maten voor veel verschillende werkzaamheden; ook als pistool); **elektrische soldeerbout**: *eləktrekā sqldərbqwt* L 423; **elektrische bout**: *eləktrekā buət* Q 83; **elektriekhamel**: *eləntrekəhəmāl* P 219.

SOLDEERLAMP

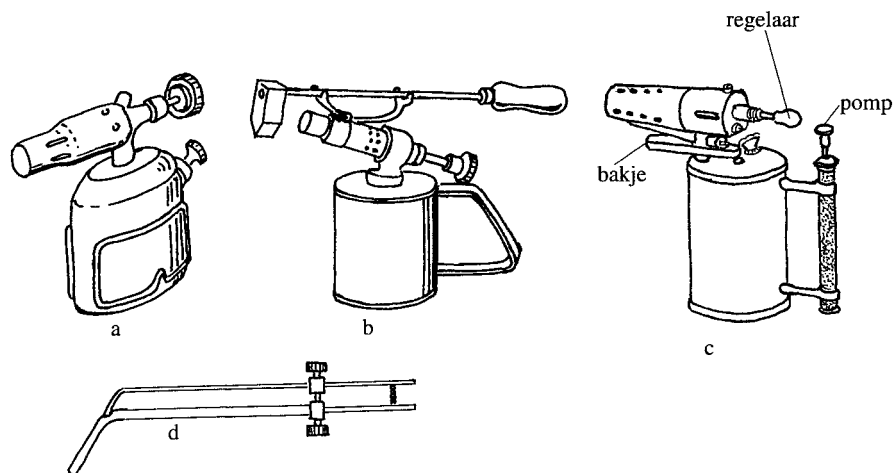
(N 33, 196a-b; N 64, 17a; monogr.)
[Brander waarmee een vlam kan worden ontwikkeld die heet genoeg is om soldeer te doen smelten en om soldeerbouten te verhitten. Zie ook afb. 188.]

Als brandstof voor de soldeerlamp werd door de informanten genoemd: zuivere benzine (L 423), benzine (Q 117, Q 118), gasoline (Q 121c) en lichte naphthe (L 414).]

soldeerlamp: *sqldērlāmp* L 216a, 321, 330, 382, 414, 423, Q 95, 99*, 111 (benzine), 113; *sqldēr-Q 5*; *sqldējr-* P 47, 176b; *stqldiār-* L 192a; *sqldiārlāmp* L 289; *soldejarlāmp* K 353; *sqldiār-L 217*; *sqldiār-* L 165; *stqldiār-* L 213; **soudeerlamp**: *sqwdērlāmp* P 219; **lōtlamp**: *lyətlāmp* Q 113, 121b; **loodlamp**: *lyəlāmp* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **braseerlamp**: *brasērlāmp* L 371, 423; **afbrenlamp**: *āfbrenlāmp* Q 121c; **blaaslamp**: *blōslāmp* P 176b; **potlamp**: *pqtlāmp* L 330, Q 83; **benzine-potlamp**: *bənzinpqtlāmp* Q 117 (met en zonder pomp), 118 (idem); **benzinelamp**: *bənzinālāmp* Q 99*, 113; *bənzin-* Q 95; *bənz'in-* L 330; *bənzinālāmp* L 217; *bənzina-* L 165, 213; **benzinesoldeerlamp**: *bənzinasqldērlāmp* L 321; **benzineloodlamp**: *bənzinlyəlāmp* Q 121 (ook voor buitenwerk; met of zonder brandstofpomp); **naphtelamp**: *naftlāmp* P 176; *naft-* P 176, 219, Q 83, 86; **spirituslamp**: *špiritqslāmp* Q 113; **gassoldeerlamp**: *gässqldērlāmp* L 321; *gässqldiārlāmp* L 217; **gaslamp**: *gāslāmp* P 219; **soldeerbrenner**: *sqldērbrenjār* L 331; **soldeerbrenner**: *sqldērbrenjār* Q 111 (gas); **butagasbrander**: *bytagās.brandār* L 290, 291; **benzinebrander**: *bənzin.brandār* L 290, 291; **elektrische brander**: *ēlektrišān.brandār* L 290, 291.

OVEN VOOR (HARD)SOLDEERWERK

(N 33, 199)
[Oven om grote voorwerpen met hardsoldeer te kunnen solderen. De losse delen van dergelijke voorwerpen worden daartoe gewoonlijk met ijzerdraad aan elkaar verbonden en, voorzien van

Afb. 188. diverse soldeerlampen (a-c) en een soldeerbrander (d)

soldeer en vloeimiddel, in hun geheel in de oven geplaatst.]

soldeeroven: *söldērvā* Q 111; *söldejrōwvān* P 176b; **braseeroven:** *brasīaruāvā* Q 83.

SOLDEERSEL

(N 33, 194; N 33, 198; N 33, 202; N 64, 26a; N 64, 26c; N 66, 36b; monogr.)

[Metaal of metaalmengsel dat dient om de oppervlakten van twee of meer verwarmde stukken metaal aan elkaar te verbinden. Men onderscheidt de soldeersels naar hun smeltpunt in zacht- en hardsoldeer. Zachtsoldeer smelt beneden 300° C en laat zich met de soldeerbout verwerken. Hardsoldeer smelt bij hogere temperaturen en wordt verwerkt met een soldeerlamp. Zachtsoldeer is gewoonlijk samengesteld uit een mengsel van lood en tin. Als grondstoffen voor hardsoldeer worden onder meer koper, zink, zilver en soms ook goud gebruikt. Soldeersel kan in de vorm van staven, platen, draden, korrels of poeder geleverd worden.

Smeertin is een soldeersel dat vaak door loodgieters wordt gebruikt. Bij verwarming gaat het eerst in een deegachtige toestand over waarin men het kan kneden en uitsmeren, waarna het pas vloeibaar wordt.

Volgens de invuller uit L 423 bevatte tinsoldeersel 30 à 33% tin bij loodwerkzaamheden, 40 à 45% bij zinkwerkzaamheden en 50% bij speciaal werk.]

A. de volgende woordtypen zijn algemeen: **soldeersel:** *söldērsāl* L 290, 291, 299, 321, 371, 414, 423, 432, Q 95, 111 (tin en/of brons); *söldērsāl* Q 5, 113; *söldērsāl* L 289; *söldiārsāl* Q 83; *söldejrsāl* P 176b; *stöldiārsāl* L 213; **soldeer:**

söldēr L 330, 331, Q 117, 118; *söldēʳ* Q 88; *söldiʳ* L 165; *stöldiār* L 192a; vgl. voor de volgende woordtypen ook het Franse *soudure*: **soldeur:** *sudjʳ* Q 83, 162; *sudjʳʳ* P 213; *sudjʳ* P 176; *sādjʳʳ* P 213; **solduur:** *soldjʳ* K 353; **solduursel:** *sudjʳsāl* P 176; **löttuig:** *lyāttsqjx* Q 121;

B. de volgende woordtypen geven de vorm aan waarin het soldeersel wordt aangeboden: **soldeerselaar:** *söldērstāf* Q 99*; **schervelsoldeersel:** *šervelsöldērsāl* L 423 (werd gebruikt samen met borax);

C. bij het volgende woordtype gaat het om de samenstelling van het soldeersel: **fijn soldeer:** *fin söldēr* Q 99*;

D. De volgende woordtypen betreffen zachtsoldeersel en soorten daarvan: **zachtsoldeer:** *zaxtsöldēr* L 216a; *zaxtsöldiār* L 192a, 213; **tinsoldeersel:** *tinsöldērsāl* L 423; **tinsoldeer:** *tēnsöldēr* L 321; *tēnsöldiʳ* L 165; *tēnsöldiār* L 217; **tinsoldeur:** *tēnsöldjʳ* P 176b; **soldeertin:** *söldērtēn* L 216a; *söldērtēn* Q 5; *söldiārtēn* L 217; **loodtin:** *lyā-tsen* Q 121b; **löttin:** *lyāttsen* Q 121b, 121c; **smeertin:** *šmīrtsen* Q 121; **tin:** *ten* L 371, P 47, 219, Q 86; *tēn* L 290, 291, 382, 414; *tʳēn* L 330; *tīān* Q 111; *tīʳn* Q 113; *tīn* Q 83; **loodsoldeer:** *lwōtsöldēr* Q 99*; **lood:** *lʳūt* L 330; *luwāt* P 219; *lōwt* Q 83; **zinksoldeer:** *zējksöldēr* Q 117, 118; **löttzink:** *lyāttsējnk* Q 116; **loodzink:** *lyāttsējnk* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e;

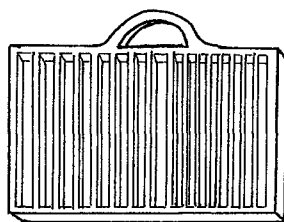
E. De volgende woordtypen betreffen hardsoldeersel en soorten daarvan: **hardsoldeer:** *hartsöldēr* L 216a; *hārt*–L 290, 291; *hartsöldiār* L 192a, 213; **kopersoldeer:** *kōpārsöldēr* L 290, 291, 321; *kōfār*– Q 116; *kōpārsöldiʳ* L 165; *kōpārsöldiār* L 217; **kopersoldeur:** *kōwpār*–

söldyr P 176b; **zilversoldeer**: *zelvørsöldēr* Q 116; **zilversolduur**: *zelvørsöldyr* P 176b; **zilverlegering**: *zēlavarlagērey* L 290, 291; **brons**: *brons* L 290, 291, Q 111; **aluminium**: *alāminijōm* L 290, 291.

SOLDEERSTAAFVORM

(N 64, 26b)

[Mal waarin men staafjes soldeersel kan gieten. Zie ook afb. 189.]

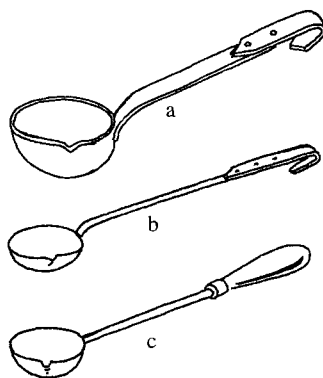
Afb. 189. soldeerstaafvorm

gietvorm: *gēt.vqrām* L 423; **mal**: *mal* L 414.

LOODPAN, GIETLEPEL

(N 33, 197; N 33, 310-311; N 64, 18a-b)

[Soort pan of grote scheplepel met schenklip waarin soldeersel of lood gesmolten kan worden. Zie ook afb. 190a. De gietlepel is doorgaans een kleinere uitvoering van de loodpan. Hij wordt gebruikt om lood of soldeersel af te scheppen en te gieten. Vgl. afb. 190b-c.]

Afb. 190. a: loodpan voor het smelten van soldeersel of lood
b-c: gietlepels

loodpan: *lōtpan* L 159a, 165, P 219; *lut-* Q 95; *luāt-* L 216a, 217, Q 121; *lūt-* P 176b; *lū²t-* Q 111, 113, 116; *luwāt-* P 47; *l'uat-* L 382; *lqwt-*

Q 83; *lōt-* Q 5; **gietpan**: *gitpan* Q 83; *gēt-* L 299, 331, Q 99*; **giet-loodpan**: *gītlūtpan* P 176; **smeltpan**: *smē-ltpan* Q 83; *smēlt-* L 213, 289; *šmelt-* L 290, 291, Q 99*, 111; *šmel(t)s-* Q 121b; *smōlt-* P 176b; **soldeerpan**: *sōldērpan* L 330; **scheppan**: *šēppan* Q 83; **pan**: *pan* P 219, Q 95; **smeltkroes**: *smēltkrus* L 165; *smēltj-* L 382; *smōlt-* Q 86; **kroes**: *krus* L 299; **smeltketeltje**: *smēltjketālkā* L 321; **pot**: *pōt* L 289; **smeltbeker**: *šmēlt.bēkār* Q 111; **smeltlepel**: *smēltlēpāl* L 192a; *smēlt-* L 217; *smēltjēpāl* L 382; **loodlepel**: *lūtlēpāl* L 423; *lū.t-* Q 117, 118; *luwāt-* K 353; *lū²t-* L 321; *luāt-* L 216a, 290, 291; *lōtlēpāl* L 159a, 165, 213; *luāt-* L 217, 330; *luātlefāl* Q 121; *luwātjēpāl* P 47; **blijlepel**: *blējlefāl* Q 121b; **tinlepel**: *tinlēpāl* L 423; **gietlepel**: *gētlēpāl* L 299, 331, Q 111; *gē²tlēpāl* Q 113; **blij-gietlepel**: *blēj-jeslefāl* Q 121c; **lood-gietlepel**: *luāt-jeslefāl* Q 121c (mv. *-lefālā*); **lepel**: *lēpāl* L 192a.

SOLDEERVLOEIMIDDEL

N 33, 200-202; N 33, 335; N 64, 27a-27b; N 64, 27d; N 66, 36c; monogr.)

[In dit lemma zijn de benamingen opgenomen voor de diverse soorten van middelen die bij het solderen worden gebruikt om het hechten van het soldeersel te vergemakkelijken, om oxidatie van het te solderen materiaal tegen te gaan en ook wel om het metaal of de soldeerbout te reinigen.]

A. de volgende woordtypen zijn benamingen voor zoutzuur of zoutzuur waarin zink is opgelost: **soldeerwater**: *sōldēr wātār* L 329, 330 (zink en zoutzuur), 331, 382; *sōldiār-* L 217 (verdund zoutzuur); *sōldēr wātār* L 210; **loodwater**: *lō wāsār* Q 116 (zink in zoutzuur opgelost); **scherp water**: *šērāp wōtār* Q 83 (om zink te solderen); **sterk water**: *stērāk wātār* L 423; **esprit de sel (fr.)**: *spretsāl* P 176b, 213, Q 88; **geest van zout**: *gējs van z'āt* L 330 (zoutzuur); *gējs van zalt* L 329 (vroeger); *gest van* ~ L 192a; *gēst van zōt* L 290, 291; *gēs van* ~ Q 117 (voor ijzer), 118 (idem); **zoutgeest**: *zalt.gējs* L 330 (zoutzuur); **zoutspiritus**: *zātspiritōs* P 47; **spiritus van zout**: *sperātōs va zōt* K 353; **geest**: *gēs* L 423; **zoutzuur**: L 299, Q 117 (voor zink), 118 (idem); *zalt.zjār* L 165, 213, 216a, 217; *zōt-* Q 18; *zalt.zōjār* L 192a; **salzsäure (d.)**: *salssōjār* Q 116; *sals.zōjār* Q 113; *zaltssōjār* Q 121c (om zink te solderen); **gebrande spiritus**: *gēbrandā spiritōs* P 47 (voor koper); **onuitgebrande geest**: *onūt.gēbrandā gēs* L 423 (voor koper); **uitgebrande geest**: *ūt.gēbrandā gēs* L 423 (voor zink); **spiritus**: *spiritōs* L 414 (ongebrende), P 176b; **salmoniak**: *šalmōnjak* Q 83; **salmiakzout**: *salmijak.z'āt* L 330; **salmiak**: *salmijak* L 290, 291, Q 5; *sālmijak* P 47; het volgende woordtype is een merknaam: **S 39**: Q 117, 118, 121c;

II.11

B. bij het volgende woordtype gaat het om een soldeervloeimiddel in pasta- of poedervorm voor hardsolderen en braseren: **borax**: *boraks* L 192a, 216a, 321, 330, 423 (gemengd met water), P 219, Q 5, 95, 111, 116, 121; *bōraks* L 165, Q 99*; *bq̄raks* L 213, 217; *bq̄wraks* P 176b;

C. de volgende woordtypen betreffen benamingen voor harsolie en vet: **spiegelhars**: *spigəlas* Q 88; **soldeervet**: *soldərvət* L 414, Q 117 (voor koper), 118 (idem); **kaars**: *kəats* Q 117 (voor lood), 118 (idem).

ZOUTZUURPOTJE

(N 64, 27c)

[Het potje met vloeimiddel. Volgens de invuller uit Q 121c was dit altijd van lood, aangezien andere metalen door zoutzuur zouden worden opgelost.]

zoutzuurpotje: *zaltssəjərpətšə* Q 121c; **geestpotje**: *gəspətšə* L 423.

SALMIAKSTEEN

(N 33, 201; N 64, 27d)

[Het blok salmiak waarlangs men vroeger de koperen bout streek, alvorens er soldeersel op aan te brengen. Salmiak of ammoniumchloride is een kleurloos zout, gevormd uit ammonia en zoutzuur. Het kan ook worden gebruikt om vuile soldeerbouten te reinigen.]

In Q 121 werd de soldeerbout schoongemaakt door hem even in afgelaten soldeerwater te houden. Dit was gemaakt uit zoutzuur waarin een stukje zink was opgelost. In L 321 werd met een kaars langs de soldeerbout gestreken, voordat het soldeersel erop werd aangebracht.]

salmiaksteen: *salmijakštejn* L 423; *salməjakštejn* Q 99*; *salmijakštē* Q 117, 118, 121, 121b; **salmiakblok**: *salmijak.blək* Q 121c;

salmiak: *salmijak* Q 5 (steen); **ammoniaksteen**: *amq̄nijakstijn* P 219; **jodenknook**: *jydəknq̄k* Q 111 (aluinsteen).

KRABBER

(N 33, 202; N 64, 15a)

[Werktuig waarmee metaal vóór het solderen wordt schoongekrabd. Met name bij reparatiewerkzaamheden aan zink dient de oppervlakte van het materiaal eerst met behulp van een krabber te worden gereinigd omdat het soldeer op vuil en ingevreten zink niet vertint. Voor deze werkzaamheden wordt vaak een verfkraabber gebruikt. Zie ook afb. 191 en het lemma VERFKRABBER in WLD II.9, pag. 203.]

krabber: *krabər* L 414, 423; **krabijzer**: *krabizər* L 423; **kretser**: *kretsər* Q 121c; **schraper**: *šrabər* L 423; **schrapijzer**: *šrabizər* L 423; **schrappstaal**: *šrəpštq̄l* Q 117, 118.

SCHOONKRABBEN

(N 64, 15b)

[Het metaal vóór het solderen met behulp van een krabber schoonmaken.]

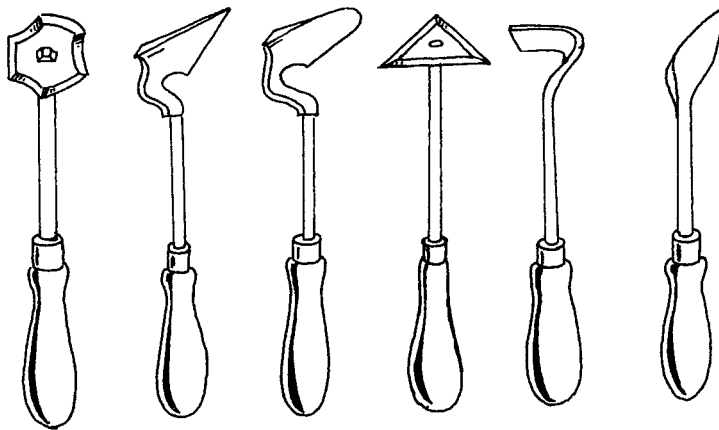
afschrapen: *əfšrabə* L 423; **schraperen**: *šrəpə* Q 117, 118; **met een kretser bijwerken**: *met. ɛnə kretsər bejwerəkə* Q 121c.

HECHTEN

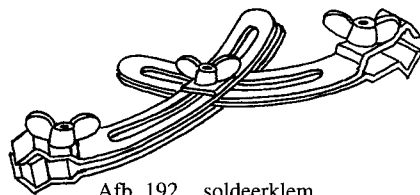
(N 64, 28c)

[Het werkstuk met behulp van soldeersel op enkele punten vastzetten, zodat het niet kan verschuiven.]

hechten: *hɛxtə* Q 117, 118; *ɛxtə* L 423; **heften**: *heftə* Q 121c; **punten**: *pəntə* L 414, 423.

Afb. 191. diverse krabbers

Afb. 192. soldeerklēm

SOLDEERKLEM

(N 64, 20a; N 33, 202)

[Werktuig waarmee bij een te solderen verbinding de beide delen onbeweeglijk in of tegen elkaar vastgezet kunnen worden. Zie ook afb. 192.]

Een *loodklauw* of *loodblok* (Q 121) was vervaardigd van twee plaatjes ijzer van 40 x 40 mm die scharnierend aan elkaar waren bevestigd. Het werktuig werd gebruikt om de uiteinden van lintzagen aan elkaar te solderen. De klauw werd in het smidsvuur rood verhit, daarna in een bankschroef geklemd en opengeklapt, waarna de over elkaar gelegde uiteinden van de lintzaag met borax en een stukje zilver in de klauw werden samengeperst. Nadat het zilver gesmolten was en de las dus was gemaakt, werd het geheel met water afgekoeld.]

pijpenloodklēm: *pīpalū.tklēm* Q 117, 118; **loodklauw:** *lyəkləw* Q 121; **loodblok:** *lyəblok* Q 121.

SCHRIKKEN

(N 64, 20b)

[Gezegd van de gesoldeerde verbinding wanneer deze losraakt voordat het soldeersel is afgekoeld. Het schrikken wordt veroorzaakt door het vroegtijdig bewegen van één of meer van de samen te voegen delen.]

schrikken: *šreka* Q 121c; *šreka* Q 117, 118; **lospringen:** *lošspreŋə* L 423.

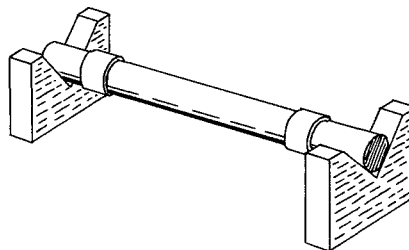
SOLDEERHOUT

(N 64, 22)

[Plat stuk hout dat wordt gebruikt om tijdens het solderen op de platen te drukken. Zie ook afb. 193.]

Afb. 193. soldeerhout

Afb. 194. rondstok

soldeerhout: *sołdērəwt* L 423; **aanduw hout:** *ādəjhōts* Q 121c (voor zinknaad); **afdruk hout:** *āf.drəkhōt* Q 117, 118.

RONDSTOK

(N 64, 21a)

[Een ronde stok die wordt gebruikt bij het solderen van buizen. De uiteinden van de rondstok rusten daarbij in twee blokken hout die aan één zijde V-vormig zijn ingezaagd. De te solderen buis wordt over de rondstok geschoven en met ringen vastgezet. Vervolgens kan de soldeernaad worden aangebracht. Zie ook afb. 194.]

buishout: *bōjs.qwt* L 423; **soldeerhout:** *sołdērəwt* Q 117, 118.

MAATRINGEN

(N 64, 21b)

[De ringen die bij het werken met de *rondstok* over de te solderen buis worden geschoven. Zie ook de toelichting bij het vorige lemma.]

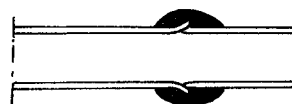
maatringen: *mətreŋə* L 423; *mə²t-* Q 117, 118.

LASSPIEGEL

(N 64, 23)

[Kleine spiegel, soms ook aan een stokje bevestigd, waarmee soldeerverbindingen, bijvoorbeeld aan de achterkant van een buis, kunnen worden gecontroleerd.]

lasspiegel: *lasspīgəl* L 414; *laššpejəl* Q 121c; **soldeerspiegel:** *sołdēršpīgəl* Q 117, 118.

Afb. 195. soldeerknoop

SOLDEERKNOOP

(N 64, 29a; monogr.)

[Knoopvormig afgewerkte soldeerverbinding bij

II.11

loden buizen. Zie ook afb. 195.
 Om het uitvloeien van het soldeer te beperken en een mooie, recht afgewerkte soldeerknoop te verkrijgen, kon volgens Van Houcke (pag. 810) een met olie vermengde verf van zwartsel of lampenzwart gebruikt worden. Op plaatsen waar deze verf gestreken werd, vatte het soldeer niet.]
dobbele soldeerknoop: *dubālā sōldērknōp* Q 117, 118; **knoop:** *knōwp* L 423, Q 162 (mv. *knōjp*); *knōf* Q 121c; **loodsolduur:** *lōtsōldūr* Q 162; **naad:** *nōt* L 414.

SMEERLAP

(N 64, 29c)
 [Lap met talkvet waarmee men bij het maken van een soldeerknoop het nog zachte soldeersel bol en rond bijsmeeert.
 In Q 121c werkte men niet met een smeerlap, maar met kaarsvet en papier bij het maken van een soldeerknoop. Volgens de invuller uit deze plaats werd de smeerlap wel in België gebruikt.]
smeerlap: *šmīrlap* Q 117, 118; **soldeerlap:** *sōldērlap* Q 117 (varkensleer waarop kaarsenvet is aangebracht), 118 (idem); **lap:** *lap* L 414; **vetdoek:** *vet.dōk* L 423 (mv. *-dōk*).

ZWALUWSTAART

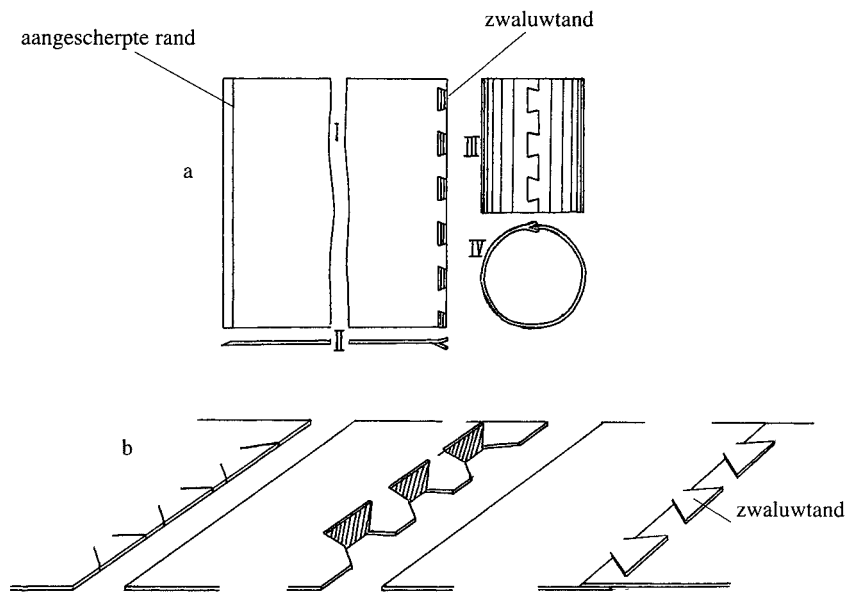
(N 66, 33a)
 [Een wijze van verbinden die voornamelijk

wordt toegepast bij zinken en koperen plaat. Bij een zwaluwstaart voor een buis wordt eerst één uiteinde van de plaat voorzien van zwaluwstaartvormige tanden waarvan telkens de ene wat omgebogen wordt en de andere niet. Vervolgens wordt de plaat rondgebogen en wordt de andere, aangescherpte rand van de plaat tussen de tanden vastgeklopt. Zie ook afb. 196a. Het geheel wordt tenslotte meestal met hardsoldeer vastgesoldeerd. Ook twee platen kunnen met behulp van een zwaluwstaart aan elkaar worden bevestigd. Vgl. afb. 196b.]

zwaluwenstaart: *zweļōwastērt* L 246, 266; *zwaļegastert* L 291; *zweļvā-* L 210; *žwalgāstert* L 329; **zwarbelstaart:** *zwarbēlstart* L 423; **zwalberenstaart:** *zwalbārāstart* Q 98; **tanden:** *tān* Q 88 (enk. *tānt*).

ZWALUWTAND

(N 66, 33b)
 [Elk van de zwaluwstaartvormig ingeknipte tanden van een zwaluwstaartverbinding. Zie ook afb. 196.]
zwaluwentand: *zweļōwātanj* L 246, 266; *žwalgā-* L 329; **zwarbeltand:** *zwarbēltant* L 423.

Afb. 196. zwaluwstaart
 a: voor een buis
 b: voor twee platen

UITTANDEN

(N 64, 96; N 66, 33c)

[Een zinken of koperen plaat van een getande rand voorzien.]

uittanden: *üttanə* L 423; **tanden:** *tāndə* Q 88; **(een) tandverbinding maken:** *tantj.vərbenjey mākə* L 329; **tanden aanmaken:** *tēj āmākə* Q 117, 118; **uitbekken:** *ūt.bekə* L 423, Q 98.

OMZETTEN

(N 66, 35a)

[De zwaluwtanden met een tang omhoogbuigen. Zie ook de toelichting bij het lemma ZWALUWSTAART.]

omzetten: *omzētə* Q 98; **opbuigen:** *op.bōjgə* L 423; *op.būjgə* L 246; **openbuigen:** *ōpəbōjgə* L 291.

SLICHTEN

(N 66, 35b)

[De zwaluwtanden sluiten. In L 291 deed men vervolgens een draad om het werkstuk, zodat alles goed bleef zitten bij het solderen. Zie ook de toelichting bij het lemma ZWALUWSTAART.]

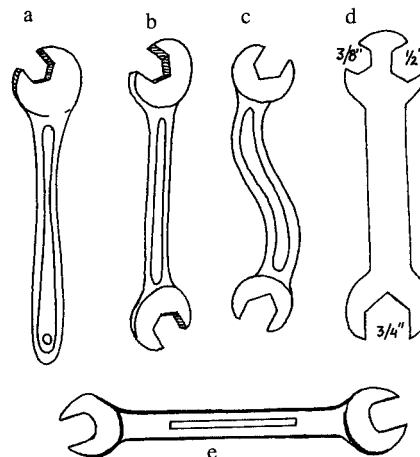
slichten: *slextə* L 266; **sluiten:** *slūtə* L 246; **dichtkloppen:** *dexklōpə* L 291; **ineenzetten:** *enejnzētə* L 291.

Aaneenschroeven

MOERSLEUTEL

(N 33, 300a; monogr.)

[In het algemeen een werktuig voor het los- en vastdraaien van moeren. Zie ook de lemmata STEEKSLEUTEL, RINGSLEUTEL, VERSTELBARE MOERSLEUTEL, etc. Het betreft daar meer specifieke uitvoeringen van de moersleutel.]

moersleutel: *mōrslōtəl* L 382; *mōrslōtəl* L 330; *mōwər-* Q 20 (mv. *-slōtələ*); *mōrslōsəl* Q 116; **moerensleutel:** *mūrslōtəl* L 321; **schroevensleutel:** *sxruvəslōtəl* L 159a, 165, 192a, 216a, 213, 217; *šruvə-* L 321; *šru.vəšlōtəl* L 331; *šruvə-* L 290, 291; *šruvəšlōsəl* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *šruvəšlī²təl* Q 0112, 113; **gaffelsleutel:** *gafəlsliətəl* Q 83; **platte sleutel:** *platə sliətəl* Q 83; **sleutel:** *slō²təl* L 424; *slōtəl* Q 71; *sljətəl* Q 86; *sljūtəl* L 289; *šlī²təl* Q 111; *šlōsəl* Q 121; **moersleuter:** *mojərslōjtər* P 176b; **gaffelsleuter:** *gafəlslōjtər* P 213; **sleuter:** *slōjtər* P 47.

Afb.197. a: enkele steeksleutel
b, c, e: dubbele steeksleutel
d: steeksleutel voor gasleidingen

STEEKSLEUTEL

(N 33, 300a-c; N 64, 78a; monogr.)

[Niet verstelbare, stalen sleutel met open bek die wordt gebruikt voor het vast- en losdraaien van moeren. De steeksleutel kan enkel of dubbel zijn uitgevoerd. In het laatste geval hebben de twee bekken direct op elkaar volgende afmetingen. In tegenstelling tot de ringsleutel kan men met de steeksleutel de bout of moer aan de zijkant vastgrijpen. Zie ook afb. 197.]

Het woordtype **gassleuter** (P 47) is specifiek van toepassing op een platte steeksleutel die wordt gebruikt voor werkzaamheden aan gasleidingen. Zie ook afb. 197d.]**steeksleutel:** *stēkslōtəl* Q 95 (enkele bek); *stē²-K* 353; *stēk-* L 159a (enkele bek), 165 (enkele bek), 192a, 216a (enkele en dubbele bek), 217; *stēk-* L 321 (enkele en dubbele bek), 382 (enkele bek); *stijk-* L 414; *štēkslōtəl* Q 99*; *štēk-* L 299, 330 (enkele en dubbele bek), 331 (enkele en dubbele bek); *štēxšlōsəl* Q 116 (enkele en dubbele bek), 121 (enkele en dubbele bek), 121b (enkele bek); *stēkslījtəl* L 289 (enkele en dubbele bek); *štēkslīyətəl* Q 111 (enkele en dubbele bek); *štēkslīy²təl* Q 117, 118; *štē²k-* Q 113 (enkele en dubbele bek); *stēksliətəl* Q 5 (enkele bek); **moersleutel:** *mūrslōtəl* Q 95 (dubbele bek); *mōr-* L 382 (enkele en dubbele bek); **platte sleutel:** *platə sliətəl* Q 5 (enkele en dubbele bek), 83 (enkele en dubbele bek); **schroevensleutel:** *sxruvəslōtəl* L 213 (enkele en dubbele bek); *šruvəšlīy²təl* Q 0112 (enkele en dubbele bek); vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Hgd. *Buchse*, „naaf, mof“: **buchsenleutel:** *bōxsəšlōsəl* Q 121b (enkele bek); **enkele**

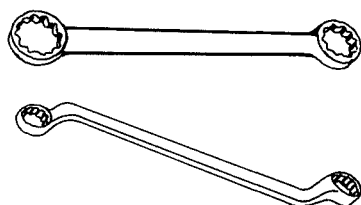
II.11

sleutel: *enkalā sniātāl* Q 83 (enkele bek); **sleutel:** *šlōtāl* L 290 (enkele en dubbele bek), 291 (enkele en dubbele bek); **steeksleutel:** *stēkslōjtār* P 176b (enkele en dubbele bek); **gaffelsleutel:** *gafālslōtār* P 219 (enkele en dubbele bek); **dubbele gaffelsleutel:** *dqbālā gafālslōtār* P 213 (dubbele bek); **dubbele gaffel:** *dqbālā gafāl* Q 83 (dubbele bek); **gassleutel:** *gāsslōjtār* P 47 (dubbele bek).

RINGSLEUTEL

(N 33, 300g; monogr.)

[Niet verstelbare, stalen sleutel waarvan de gesloten bek in zijn geheel om de aan te draaien moer heen past. De binnenkant van de ringvormige bek van deze sleutel is zes- of twaalfkantig uitgevoerd. Zie ook afb. 198.]

Afb. 198. ringsleutels

ringsleutel: *reñslōtāl* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, Q 95; *reñk-* L 321; *reñslōtāl* L 299; *reñk-* L 290, 291, 330, 331, Q 99*; *reñkslōsāl* Q 116, 121; *reñslōtāl* L 289; *reñksliātāl* Q 5; *reñk-* Q 83; *reñslōjtāl* Q 86; **zeskantige sleutel:** *zēskantegā sniātāl* Q 83; **dubbelgebogen sleutel:** *dqbālgābqgā šlōtāl* L 331; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Hgd. *Buchse*, „naaf, mof“: **buchsenleutel:** *bōxsāšlōsāl* Q 121b; **kopsleutel:** *kōpslōtāl* L 382; **wagensleutel:** *wāgāšlōtāl* L 330; **vaste sleutel:** *vastā slōjtār* P 176b; **ring-sleutel:** *reñkslōtār* P 219; **pijpsleutel:** *pejpslōtār* P 219; **potsleutel:** *pōtslōjtār* P 47.

GECOMBINEERDE RING- EN STEEKSLEUTEL

(N 33, 300k)

[Sleutel met aan één uiteinde een open en aan het andere een gesloten bek die beide dezelfde maat hebben.]

ring- en steeksleutel: *reñk. en štēkslōsāl* Q 121.

VERSTELBARE MOERSLEUTEL

(N 33, 300a; N 33, 300d; N 64, 78b; monogr.)

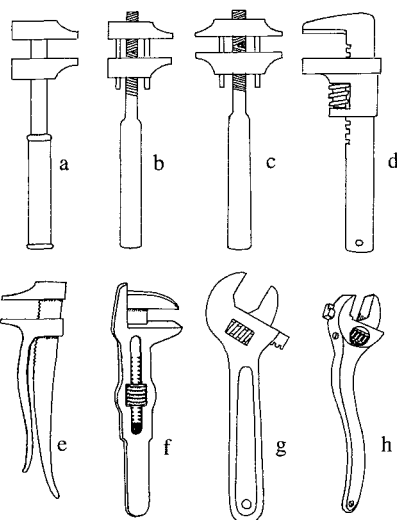
[In het algemeen een stalen werktuig waarvan de bek verstelbaar is zodat het gebruikt kan worden

om moeren van verschillende grootte en vorm los en vast te draaien.

Er bestaan verschillende uitvoeringen van de verstelbare moersleutel. Zie ook afb. 199. De daar met *b* aangegeven sleutel wordt volgens Van Houcke (pag. 487) en Vuylsteke (pag. 99) ook wel met de benaming *Engelse sleutel* aangeduid. Het betreft hier een oudere uitvoering van dit werktuig waarbij het verstelbare deel van de bek met behulp van het draaibare handvat kan worden verschoven.]

A. de volgende termen zijn algemene benamingen voor een verstelbare moersleutel: **verstel-sleutel:** *vərštelšlōsāl* Q 116; **verstelbare sleutel:** *vərštelbārā šlōsāl* Q 121b; **ijzeren sleutel:** *ejzārā slōjtār* P 176b;

B. de volgende opgaven betreffen het oudere type Engelse sleutel; vgl. afb. 199a-d: **engelse sleutel:** *enālsā slōtāl* L 165, 321, 414, 423, Q 95; *enālsā* ~ L 159a, 192a, 213, 216a, 217, 371, 382, Q 18; *ēnālsā* ~ K 353; *enālsā slōtāl* Q 71; *enālsā šlōtāl* L 290, 291, 299, 330; *enālsā* ~ Q 99*; *enālsā šlōjtāl* Q 117, 118; *enālsā* ~ Q 0112; *enālsā šlōjtāl* Q 111; *enālsā slōjtāl* L 289; *enālsā slōtāl* Q 5, 83; *enālsā sniātāl* Q 83; *enālsā slē.tāl* Q 2; *enālsā slōjtāl* Q 86; **engelse sleutel:** *enālsā slōtār* P 219; **engelanders:** *enālendār* Q 193; *enālendār* Q 121 (oud; vgl. afb. 199c), 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *enālendār* L 163, 163a, 163b, 164, 165, Q 113, 121b; *enālenjār* L 331; **schroefleutel:** *šrūfšlōsāl* Q 121 (oud; vgl. afb. 199c); **sleutel met schroef:** *sniātāl mēt šrūf* Q 83;

Afb. 199. verstelbare moersleutels

C. met de volgende opgaven wordt een moersleutel bedoeld waarvan het beweegbare handvat met een pal tegen een tandheugel aan de vaste schacht van de sleutel kan worden vastgeklemd; vgl. afb. 199e: **tandsleutel:** *tantslōtəl* L 382; *tantj-* L 321; *tsaŋkšlōsəl* Q 116; *tantslūtəl* L 289; *tantslūtəl* Q 111; **tandsleuter:** *tāntslōjtər* P 176b; **klauwsleutel:** *klōwšlōtəl* L 330;

D. met het volgende woordtype wordt een verstelbare moersleutel volgens afbeelding 199f bedoeld; dit type sleutel wordt ook wel Van Duylsleutel genoemd: **hollandse sleutel:** *hōlanšə šlōtəl* L 330;

E. met het volgende woordtype wordt een moderne, verstelbare steeksleutel van het model Bahco bedoeld; vgl. afb. 199g: **bahco-sleutel:** *bākoslōtəl* L 321; *bākoslūtəl* Q 117, 118; *bākoslōsəl* Q 121b, 121c.

PIJPSLEUTEL, SOKSLEUTEL

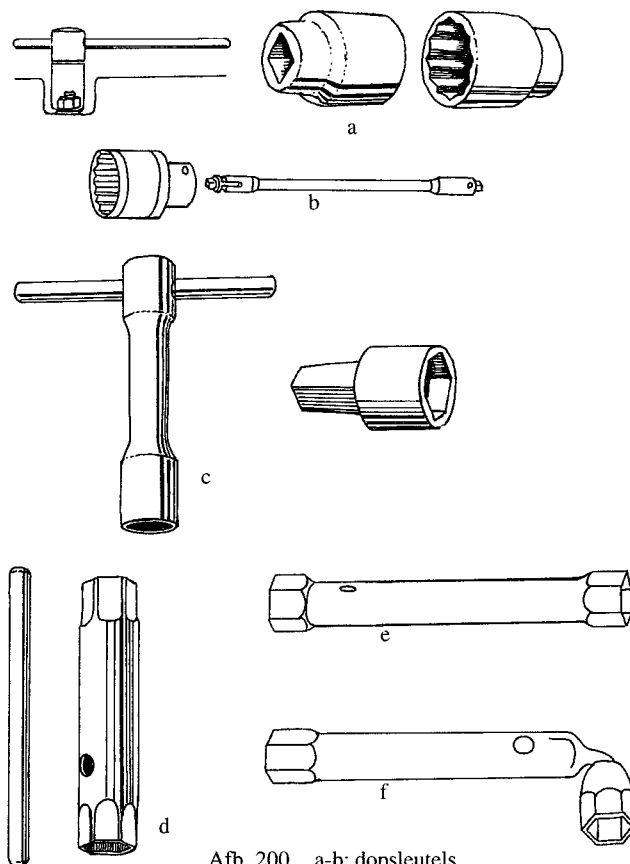
(N 33, 300h)

[Pijpvormige, stalen sleutel die boven op de moer of de kop van een bout wordt geplaatst.

Aan elk uiteinde is een bek aangebracht, gewoonlijk van verschillende afmeting. In de wand van de pijpsleutel bevinden zich twee tegenover elkaar liggende gaten waar een losse wringstaaf doorheen kan worden gestoken. De pijpsleutel wordt voornamelijk gebruikt voor het draaien van bouten op plaatsen die voor andere sleutelsoorten onbereikbaar zijn. De soksleutel heeft een vergelijkbare vorm als de pijpsleutel, maar is van een vaste wringstaaf voorzien. Zie ook afb. 200c-f.

Het woordtype **steeksleutel** (Q 121) is merkwaardig. De informant tekende in zijn vragenlijst bij deze opgave echter een werktuig dat overeenkwam met een soksleutel.]

pijpsleutel: *pīpšlōtəl* L 330; *pīšlōsəl* Q 121; **buisleutel:** *bōjssliətəl* Q 5; *bōwssliətəl* Q 83; **tube-sleutel:** *tūpsliətəl* Q 5 (buismodel); **tube-sleuter:** *tūpšlōjtər* P 213; **vaste sleuter:** *vastə slōjtər* P 176b; **soksleutel:** *sōkšlōtəl* L 330; *sōkšlūtəl* Q 113; **sokkel:** *sōkəl* L 382; **sok:** *sōk* K 353; **steeksleutel:** *štēxšlōsəl* Q 121; **douille (fr.):** *duj* Q 83.

Afb. 200. a-b: dopsleutels
c: soksleutel
d-f: pijpsleutels

II.11

DOPPSLEUTEL

(N 33, 300h)

[Niet verstelbare, stalen schroef sleutel die boven op de moer of de kop van een bout wordt geplaatst. De dopsleutel heeft aan één uiteinde een vierkant gat waarin allerlei handvatten passen. De andere kant van de dop wordt als sleutel gebruikt. Zie ook afb. 200a-b.]

dopsleutel: *dopsløtəl* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 321; *dopšlōtəl* L 290, 291, 299, 330, 331, Q 99*; *dopšlōsəl* Q 116; *dopslīətəl* Q 5, 83.

KRUISSLEUTEL

(N 33, 300j; N 33, 330k)

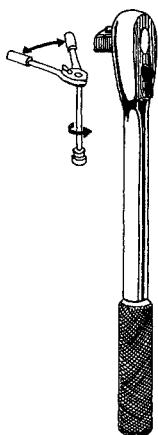
[Sleutel voor het vast- en losdraaien van wielmoeren van auto's en karren. De kruissleutel bestaat uit twee gekruiste stangen met doppen aan de uiteinden.]

kruissleutel: *krysslōtəl* L 165, 213; *krytsšlōtəl* L 290, 291, 299; **kruissleuter:** *krōsslōjtər* P 47; *krōjsslōtər* P 219.

RATELSLEUTEL

(monogr.; N 33, 300k)

[Dopsleutel met een ratelhandvat als wringstaaf. Het ratelhandvat werkt sneller dan een gewone sleutel, omdat niet telkens de greep op de sleutel hoeft te worden veranderd. De ratel kan met behulp van een knop linksom of rechtsom worden omgeschakeld. Zie ook afb. 201.]

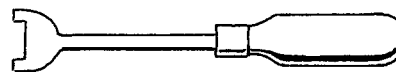
Afb. 201. ratelsleutel

racagnac (fr.): *rakənják* Q 2; **kriksleutel:** *krekslōtəl* Q 99* (om vlug te werken).

PASSERSLEUTEL

(N 33, 300f)

[Soort schroevendraaier met twee punten om de benen van een passer aan te draaien en vast te zetten. Zie ook afb. 202.]

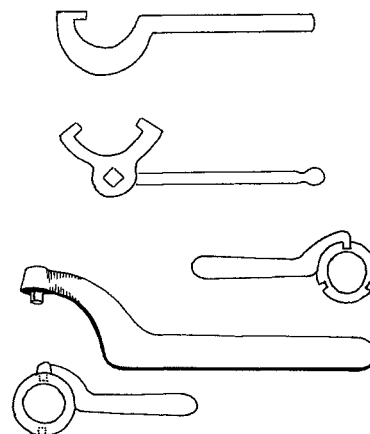
Afb. 202. passersleutel

passersleutel: *pasərslōtəl* L 382; *pesər-* L 321; **passersleuter:** *pasərslōtər* P 219; *pestərslōjtər* P 176b; **passleutel:** *passlōsəl* Q 116.

HAAKSLEUTEL, PENSLEUTEL

(N 33, 300k)

[Sleutel waarmee speciale moeren kunnen worden vast- en losgedraaid. De haaksleutel heeft een haak die past in inkepingen die in de omtrek van bepaalde, doorgaans ringvormige, moeren zijn aangebracht. De pensleutel is een platte sleutel waarop twee pennen zijn aangebracht die passen in twee overeenkomstige gaatjes aan de bovenzijde van de moer. De haaksleutel en de pensleutel zijn meestal voor één maat moer bestemd, maar er zijn ook verstelbare uitvoeringen. Zie ook afb. 203.]

Afb. 203. haaksleutels

krampsleutel: *krampšlōtəl* Q 99* (haaksleutel); **noksleutel:** *nokšlōtəl* Q 99* (pensleutel).

WIELSLEUTEL, CHAPEAUSLEUTEL

(N 33, 300j)

[In het algemeen een sleutel om de moer op de as van een wiel los te draaien.

Het woordtype **patentsleuter** (P 176b) is waarschijnlijk de benaming voor een sleutel waarmee de moeren van patentassen van rijtuigen konden worden losgedraaid. Dergelijke assen hoefden niet meer met vet te worden gesmeerd, maar bezaten een in de as uitgespaarde ruimte voor olie die er voor zorgde dat de draaiende delen tijdens het rijden gesmeerd werden. Ook de **rad-sleutel** was volgens de informant uit Q 83 speciaal voor het los- en vastschroeven van de moeren op vetassen (van karren en wagens) en patentassen (van koetsen). Het woordtype **zinksleutel** (Q 111) verwijst naar het feit dat dergelijke moeren doorgaans verzonken op de as waren aangebracht. Zie ook afb. 204. De woordtypen **chapeausleutel** en **dopsleutel** werden vooral gebruikt voor een sleutel waarmee de schutkappen op de naafbussen bij metalen wagenassen los- en vastgedraaid konden worden. Zie ook het lemma SCHUTKAP in de paragraaf over de kar-smid, pag. 135.]

Afb. 204. patentas-sleutel

wielsleutel: *wīslōtəl* L 159a, 165, 192a, 213; **radsleutel:** *rōtliətəl* Q 83 (zes- of achtkantige ringsleutel om moeren op assen los te draaien); **patentsleuter:** *pātentslōjtər* P 176b; **zinksleutel:** *zēnkšlyətəl* Q 111; **chapeausleutel:** *šapōslōtəl* Q 95; *šapōslōsəl* Q 116; *šapōsliətəl* Q 83; **dopsleutel:** Q 18; *dōpslōtəl* L 217; **zeskantige ringsleutel:** *zēskāntega rēnslōtəl* K 353.

Schoonmaken en verfraaien

Schoonmaken op mechanische wijze

AFBRAMEN

(N 64, 55b)

[Het overtollig materiaal van een werkstuk verwijderen, bijvoorbeeld na het gieten of zagen.]

afbramen: *āf:brāmə* Q 117, 118; *āf:bramə* L 414; *āf:brōmə* L 423.

BRAAM

(N 64, 55c; N 33, 164 add.; monogr.)

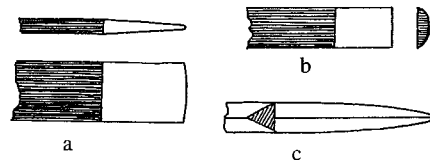
[Ruige, oneffen rand die ontstaat na het gieten of zagen van metaal.]

braam: *brām* Q 117, 118; *brōm* L 209, 210, 211, 212a, 216, 244a, 245a, 270 (mv. *brōm*), 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, 381, 423, 424, Q 83; *brō.m* Q 2, 20; *brōm* L 329; *brōam* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *bram* L 414; **braamsel:** *brōmsəl* P 47; **brozel:** *brō.zəl* L 288 (vero.); **baard:** *bārt* L 423.

SCHRAAPSTAAL

(N 33, 261a-b; N 33, 281; N 64, 58a; monogr.)

[Stalen werktuig om een metalen vlak af te schrapen. Het schraapstaal kan verschillende vormen hebben. Vaak wordt het door de smid zelf vervaardigd van een oude vijl waarvan de voorzijde van het blad puntvormig wordt afgeslepen. Zie ook afb. 205.]

Afb. 205. schraapstalen gemaakt van een oude blokvijl (a), gemaakt van een platronde vijl (b) en driekant (c)

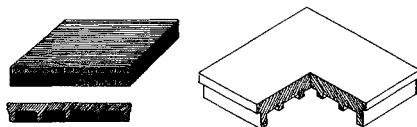
schraapstaal: *šrāpštāl* L 290, 291, 330, Q 99*, 111, 116; *šrāpštāl* Q 117 (stuk staal dat aan de onderkant scherp is bijgeslepen), 118 (idem); *šrāpštōal* Q 113; *šrāpštōl* L 321; *sxrōp-* L 289; **schrapstaal:** *sxrāpstāl* L 192a; *sxrāpstōl* L 159a, 165, 213, 217; *šrap-* L 371; *šrapštōl* L 299, 331; *šrapštōal* Q 121b; **schrapper:** *sxrāpər* L 216a; *šrāpər* Q 99*; *šrōpər* Q 83; **schrapijzer:** *šrabīzər* L 423; **krabstaal:** *krapštōl* Q 2, 5; **grattoire (fr.):** *gratwār* Q 83; **schaver:** *šāvər* Q 121b (plat of driekant).

VLAKPLAAT

(N 33, 344; N 64, 30b; N 66, 11b)

[Vlakke, gietijzeren plaat die wordt gebruikt om de vlakheid van een werkstuk te controleren. Het werkstuk wordt daartoe over de met olie en een kleurstof ingesmeerde vlakplaat bewogen. De hoge plekken van het werkstuk worden zo met kleurstof gemerkt en kunnen vervolgens met het schraapstaal worden verwijderd. Zie ook afb. 206.]

II.11

Afb. 206. vlakplaat

vlakplaat: P 219; *vlakplāt* L 210, 213, 217, 290, 291, 299, 321, 330, Q 95, 111, 116, 117, 118; *vlakplāt* L 159a, 165, 192a, P 176b; **richtplaat:** *rexplāt* L 423, Q 98, 121b; **gladplaat:** *jletplāt* Q 121c (vgl. het Hgd. *glätten*, „glad maken”); **tas-seauplaat:** *ta'soplāt* Q 88; **taque (fr.):** *tak* L 414.

STAALBORSTEL

(N 33, 107; N 33, 216; N 64, 59a-b)

[Soort handborstel met stalen draden waarmee vuil en roest van metaal kan worden verwijderd, koper gepolijst kan worden, etc. Zie ook afb. 207.

Volgens respondenten uit L 159a, 165, 192a,

Afb. 207. staalborstel

213, 217, 289, 290, 291, 382, 414, 423, 432, P 47, 219, Q 18, 71, 83, 86, 111 en 121b werd de staalborstel ook vaak gebruikt om vijlsel uit de kap van het blad van vijlen te verwijderen. Vgl. het lemma **VULBORSTEL**.

Zie ook het lemma **STAALBORSTEL** in de paragraaf over de vaktaal van de huisschilder in WLD II.9, pag. 203-204.]

staalborstel: *štālbōrstal* L 290 (om roest te verwijderen), 291 (idem); *stālbōrsal* L 192a; *stāl-* L 165, 213, 216a, 217; *stālbōrstal* L 289, Q 95; *štālbōrstal* Q 99*; *stālbōrstal* L 382; *štālbōrstal* Q 121c; *štāl-* Q 113, 121 (om roest te verwijderen; heeft stalen 'haren' van ongeveer 3 cm lang); *štālbōrstal* Q 117, 118; *stālbōrstal* L 321, Q 18; *štāl-* L 432; *štālbōrstal* Q 111; **stalen borstel:** *stāla bōrstal* L 414; *stāla bōrstal* P 176b; *stāla bōrsal* L 159a; *stāla bōrsal* Q 83; *stōwala* ~ P 219; *stālan.* ~ Q 71; *stāla bōrstal* L 423; *stāla bōrstal* P 47; *stāla bōrstal* Q 121b; *stāla bōrstal* Q 86; **ijzeren borstel:** *ejzara bōrsal* Q 83; **draadborstel:** *drātibōrstal* L 382; *drātibōrstal* Q 116.

ROTERENDE STAALBORSTEL

(N 33, 216)

[Ronde staalborstel die in de boorhouder van een boormachine kan worden geplaatst.

De roterende staalborstel werd volgens de invuller uit Q 121 gebruikt voor het ontroesten en schoonmaken van metalen.]

ronde staalborstel: *ronā štālbōrstal* Q 121.

SCHUURPAPIER

(N 33, 233; N 33, 234; N 64, 56a; N 64, 56c; monogr.)

[Stevig papier waarop korrels schurend materiaal zijn aangebracht. Het schuurmateriaal van schuurpapier wordt normaal onderverdeeld in grove, middel en fijne korrel. Daartussen bestaan nog diverse gradaties, die worden uitgedrukt in nummers die ongeveer overeenkomen met het aantal korrels per vierkante centimeter.

Zie ook de lemmata **SCHUURPAPIER** en **WATERPROOF-SCHUURPAPIER** in de paragraaf over de vaktaal van de huisschilder in WLD II.9, pag. 205.]

schuurpapier: *skurpāpīr* P 219; *sxūr-* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 414; *sxūr-* P 47; *šūr-* L 299, 382, Q 86, 111, 0112, 116, 117, 118, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *šūr-* L 330; *šūr-* Q 113, 121; *šōr-* L 321; *šūr-* Q 71, 83; *šōr-* Q 99*; *šōr-* L 423; *šōrpāpīr* Q 5; *šōrpāpīr* L 290, 291; **ijzerschuurpapier:** *īzarsōrpāpīr* Q 95; **stalen schuurpapier:** *stāla sxurpāpīr* P 176b; **glaspapier:** *glaspāpīr* L 382; *glās-* Q 117, 118; *jlās-* Q 121, 121b, 121c; **zandpapier:** *zantpāpīr* L 382, 414; *zānk-* Q 117, 118; *zantpāpīr* L 423, Q 3, 95; *zānt-* Q 95; **amarilpapier:** *amarelpāpīr* Q 117, 118; *ēmārel-* P 176b; **smergel:** *šmerjəl* Q 121c.

SCHUURLINNEN

(N 33, 234-235; N 64, 56b)

[Strook linnen waarop korrels schurend materiaal geplakt zijn. Vaak is dit *amaril*, fijn gemalen aluminiumoxide, of *carborundum*, een zeer harde soort aluminiumoxide. Schuurlijnen wordt vooral gebruikt bij het schuren en polijsten van metalen.]

schuurlijnen: *sxūrlīnā* L 159a; **schuurlijnen:** *sxūrlīnā* L 165, 192a, 213, 217; *šūr-* L 299, 330, Q 117, 118; *šōr-* L 321, Q 99*; *šōr-* L 423; **polierschuurlijnen:** *polērsū^orliņā* Q 121; **amarilschuurlijnen:** *amarelsū^orliņā* Q 121; **polierdoek:** *pōlīrduk* P 176b; **polierlap:** *pōlīrlap* Q 121b; **politoerdoek:** *politūrduk* Q 111; **politoerlap:** *politūrlap* Q 111; **schuurvod:** *skurvot* P 219.

SCHUURSTEEN

(N 33, 260; N 33, 380; N 64, 57a; monogr.)

[Brok zandsteen of puimsteen voor schuurwerk. *Puimsteen* is een vulkanisch gesteente met een sponsachtig uiterlijk. Zie ook het lemma **PUIM-**

STEEN in de paragraaf over de vaktaal van de huisschilder in WLD II.9, pag. 205.]

schuursteen: *sxūrstēn* L 165; *sxūrstēn* L 192a; *sxūrstian* L 217; *šūrštē* Q 116, 117, 118; *šōrštējn* L 290, 291; **puimsteen:** *pøjmsstējn* Q 5; *pøjmsstējn* L 321, Q 18; *pøjmsstējn* L 290, 291, Q 99*; *pøm-* L 299; *pømstēn* Q 86; *p'ūmsstējn* L 330; *pøwamstijān* K 353; *pøm-* P 47; *pøjmsstīn* P 176b; *pø.mstī.n* Q 2; *pūmstian* L 216a, 217; *pūmstēn* L 192a, 213; *pymstēn* L 159a; *pømpstējn* L 289; *pømpstējn* L 382, Q 95; *pømpstējn* L 330; *pømpštē* Q 113; **bimssteen:** bij de volgende varianten wordt de slot-*s* van het woord *bims* niet uitgesproken: *bemsštē* Q 0112; *bims-* Q 121, 121b; **watersteen:** *wetarstēn* Q 71.

POLIJSTEN

(N 64, 55a; monogr.)

[Het metaal met fijn schuurmateriaal glad en glanzend maken. Het polijsten kan gebeuren met behulp van schuurlijnen, een polijstvijl, met polijstpoeder of met polijstpasta. Zie ook deze lemmata.

De invuller uit Q 83 vermeldt ook het gebruik van **staalwol** (*stualwōl*) bij het polijstwerk.]

polijsten: *polejstā* P 175; *pālejstā* L 414; *polista* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a, Q 117, 118; *p'olista* L 329; *pqlista* Q 95; *pālista* L 423; **polieren:** *polirā* Q 121c; *pāliarā* Q 83; *pql'ejarā* Q 20; *pqljērā* Q 162; *p'olērā* L 329; **afschuren:** *āfšōrā* L 423.

POLIJSTSTAAL, POLIJSTVIJL

(N 33, 261a-b)

[Een zeer fijn geslepen en zeer hard stuk staal waarmee men gevijld metaal polijst. Het heeft ongeveer de vorm van een vijl.

Het uiteinde van het blad van de vijl was bij sommige informanten soms haaksgewijs omgebogen. Ook de invuller uit L 321 merkte op dat hij een gekromd polijststaal meestal zelf maakte door het blad van een oude vijl heet te maken en vervolgens te buigen. Diverse invullers vermelden ook het gebruik van een zoetvijl bij het polijstwerk. Zie ook dit lemma.]

polijststaal: L 321; **polijster:** *pqlistar* L 382; **poliervijl:** *polirvīl* L 192a, 217; **polierijzer:** *pālērīzār* L 329 (hardstalen, gladde, rechthoekige strip om koper glad te drukken).

POLIJSTPOEDER

(N 64, 57b; N 66, 37c; N 66, 39)

[Poedervormige stof waarmee metaal gepolijst wordt. Als polijstpoeder worden onder meer gebruikt: gebrande, ongebluste steenkalk of Wener kalk, dodekop, tinas, beenderas, krijt en lampenzwart (Kuyper, pag. 434 ev.). *Dodekop* is

een rode verfstof die bijna geheel uit ijzeroxyde bestaat en ook voor polijstwerk gebruikt kan worden. Zie ook het lemma DROGE VERFSTOFFEN in WLD II.9, pag. 186-188.]

wener kalk: *wīnār kalak* Q 121c; **poederkrijt:** *pujārkrūt* L 423; **krijt:** *krīt* L 423.

POLIJSTPASTA

(N 66, 39; N 33, 261a)

[Polijstmiddel in pastavorm voor metaal.]

polijstpasta: *polispasta* Q 117, 118; **smout:** *smāt* Q 83.

Schoonmaken, verfraaien en conserveren met chemische middelen

SCHOONBIJTEN

(N 66, 40a-b)

[Koperen werkstukken in een schoonbijtmiddel dompelen zodat ze gaan blinken. Zie ook het lemma SCHOONBIJTMIDDEL.

Bij het *beitsen* (L 210) werd het werkstuk met een koperen tang in salpeterzuur gedompeld, daarna tweemaal afgespoeld in schoon water en vervolgens drooggemaakt met zaagmeel, waardoor het een matte glans kreeg.]

beitsen: *bejtsā* L 210, 329, 423; **pekelen:** *pēkālā* L 329; **in de pekelen zetten:** *en dā pikāl zētā* L 423.

SCHOONBIJTMIDDEL

(N 66, 39)

[In dit lemma zijn de diverse schoonbijtmiddelen bijeengeplaatst die worden gebruikt om koper te doen blinken.

Pekel is volgens de informant uit L 423 zeer onzuiver salpeterzuur. *Haringpekelen* paste men in L 210 toe tijdens de bewerking van het koper. Dit zout zette zich vast aan het metaal tijdens het *uitgloeien*. Daarna werd het koper in water gedompeld waarbij het zout er samen met het vuil afspont. Volgens de koperslager uit Q 88 werd haringpekelen samen met fijn, wit zand ook gebruikt om de glans op gereinigd koper te behouden.]

zoutzuur: *zalt-zīr* L 291; **geest:** *gīs* L 423 (salpeterzuur); **vitriool:** Q 88; *vitrijōl* L 210 (zwaavelzuur); *vetrijūl* L 423; **haringpekelen:** *hīrenpīkāl* Q 88; *hērenpēkāl* L 210; **pekelen:** *pīkāl* L 423.

BRUINEREN

(N 66, 37a)

[Een bewerking om het koperen werkstuk kleurvast te maken en om het een zuiver glad oppervlak te geven.

II.11

Bij het bruineren wordt het werkstuk eerst behandeld met salpeterzuur en daarna afgespoeld. Dan wordt het achtereenvolgens enkele malen ingewreven met droog rood krijt, vervolgens gegloeid en afgekoeld waarna het met was en potlood wordt ingewreven. Deze laatste werkzaamheden worden met behulp van een zeemleer gedaan. Daarna hamert de koperslager het product met een gladde hamer om de kleur van het koper vastheid te geven. Als laatste wordt het werkstuk nogmaals op doek of perkament gehamerd om een zuiver glad oppervlak te krijgen. Bij deze laatste werkzaamheden wordt in L 329 een **bruneerhamel** (*brynērhaməl*) gebruikt.]
brunereren: *brynērə* L 329.

Inscripties aanbrengen

CISELEREN

(N 66, 38c, add.)

[Met behulp van een ciseleerbeitel inscripties in koperen voorwerpen aanbrengen.]

ciseleren: *sizālērə* L 329.

CISELEERBEITEL

(N 66, 38c; N 33, 120)

[Kleine, spitse beitel, waarbij het uiteinde van het blad vaak licht gebogen is. De beitel wordt gebruikt om inscripties in metalen voorwerpen aan te brengen.]

ciseleerbeitel: *sizālērbejtəl* L 329; **graveerbeitel:** *gravērbejtəl* L 423, Q 111; **ritsbeitel:** *retsbejtəl* Q 98.

GRAVEREN

(N 66, 38a)

[Door middel van een graveernaald inscripties in metalen voorwerpen aanbrengen.]

graveren: *gravērə* L 329.

EEN INSCRIPTIE UITBIJTEN

(N 66, 38a-b)

[Met behulp van een bijtende vloeistof en bijenwas een inscriptie in koper aanbrengen.

Om een versiering in koper te etsen, werd eerst een laag bijenwas of kaarsenvet aangebracht waarin vervolgens met behulp van een scherp voorwerp een inscriptie werd gekrast. Daarna werd het voorwerp begoten met salpeterzuur. Op de plaatsen waar de bijenwas was weggekrast, beet het salpeterzuur in het koper terwijl de met bijenwas bedekte delen van het werkstuk onbehandeld bleven. (Kolle, pag. 11).]

etsen: *etsə* Q 98; **uitetsen:** *ūt.etsə* L 329 (van lichte ornamenten).

BIJENWAS

(N 66, 38b)

[Natuurlijke was die door de bijen wordt gevormd en afgescheiden. Zie ook de toelichting bij het lemma EEN INSCRIPTIE UITBIJTEN.]

bijenwas: *bejəwas* L 246; *bījə-* L 266, Q 98; **was:** *was* L 423; de volgende opgave duidt kaarsenvet aan: **kaarsvet:** *kērs.vet* Q 98.

SLAGSTEMPEL

(N 33, 268a-b)

[Stalen staafje van ongeveer 10 cm lengte met aan de onderzijde een cijfer of letter. De slagstempel wordt gebruikt om opschriften of cijfers in metalen voorwerpen te slaan.]

A. de volgende benamingen zijn algemeen:
ijzerstempel: *ejzərstempəl* P 176b; **stempel:** *stempəl* P 47, Q 86; *štəmpəl* Q 111; **stomper:** *stumpər* P 219; **slagstift:** *slāxstef* L 321; **merkstift:** *merəkstef* L 321;

B. de volgende benamingen duiden een letterstempel aan: **slagletter:** *slaxlētər* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *šlāx-* L 290, 291, 330, Q 99*, 116 (mv. *-lētərə*), 121 (idem), 121b (idem); *slōx-* Q 5; **slagenletter:** *slēxlētər* L 216a; **letterbeitel:** *lētərbejtəl* Q 95; **lettermal:** *lētərməl* L 382; **lettertje:** *lētərəkə* Q 83;

C. de volgende benaming duiden cijferstempels aan: **slagnummer:** *slaxnōmər* K 353; **slagnummer:** *slāxnōmər* L 382; *šlāx-* L 290, 291, Q 99*, 111 (mv. *-nōmərə*), 113, 121b (idem); *slōx-* Q 5; *slaxnumər* L 213; **slagennommer:** *slēxnumər* L 216a; **slagcijfer:** *slaxsifər* L 159a, 165, 217; *šlāx-* L 290, 291, 330; *šlāxstifər* Q 116 (mv. *-stifərə*), 121 (idem); **stomponumero:** *stump-nōmərəw* P 219.

KOPERMERK

(N 66, 38a)

[Slagstempel waarop het merk van de koperslager is aangebracht. Vaak zijn dit zijn initialen die op een bepaalde manier gerangschikt zijn.]

kopermerk: *kōpərmerək* L 423.

STEMPELEN

(N 66, 38a)

[Met behulp van een slagstempel in koper een inscriptie aanbrengen.]

stempelen: *štəmpələ* L 329; **slaan:** *šlōn* L 329; **merken:** *merkə* L 329 (een merkteken aanbrengen).

Van een metaallaag voorzien

VERTINNEN

(N 64, 28e; N 66, 36d; N 33, 380)

[Metaal met een dunne laag tin bedekken om het tegen oxidatie te beschermen.]

vertinnen: *vārtēnā* L 414, Q 117, 118; *vārtsenā* Q 121 (bij koperen ketels), 121c; *vārtēnā* L 329; *vārtējnā* L 423; **overtinnen:** *ōvārtēnā* Q 88.

VERLODEN

(N 64, 28f)

[Metaal met een dunne laag lood bedekken.]

verloeden: *vārlū.dā* Q 117, 118; *vārlūtā* L 423.

Specialiteiten

Kachelsmid

KACHELS ZWARTEN

(N 33, 313; N 7, 41c; L 5, 60b add.; monogr.)

[Kachels met behulp van kachelzwartsel of door (in)branden of lakken zwart maken.

In Q 83 liet men vetkool roken waarna het daarbij gevormde zwartsel op de kachel werd uitgewreven. Ook in L 330 werd het *zwartbronze* samen met lijnolie boven een kolen- of turfvuur verhit en vervolgens op de kachel uitgepoetst.]**potloden:** *pōtlō.tā* L 332, Q 20; *pōtlōtā* L 329, 331, 331b, 386, 433; *pōtlō³tā* Q 32a; *pōtlōtā* L 387, Q 14; *pōtlōtā* Q 162; *pōtloatā* L 325, 374, 425, 429a, 434; *pōtlōjā* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 329, 331, 332, 384, Q 20, 111; *pōtlōjā* L 164, 191; *pōtloajā* L 381; *pōtloa* Q 21; *pōtlōā* Q 32a; *pōtlowā* Q 112; *pōtlūdā* Q 39, 199, 211; *pōtlū³dā* Q 35, 39, 204a; *pōtludā* Q 94b, 95; *pōtluadā* L 270, Q 111, 113, 118, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 203; *pōtlū.tā* L 289; *pōtlūtā* L 268, 318b, 324, 375, Q 33, 36, 196; *pōtlū².tā* Q 30; *pō.tlū².tā* Q 252; *pōtlū²tā* Q 2, 15, 98, 198b, 249; *pōtlū²tā* P 176; *pōtlū⁽²⁾tā* Q 204a, 207; *pōtlutā* Q 3, 95, 193; *pōtluā.tā* L 292, 376; *pōtluatā* L 265, 268, 270, 287, 288, 289, 289*, 290, 290a, 291, 292a, 293, 299, 318, 324, 327, 377, 381b, 0426, Q 10, 19a, 111, 112, 112a, 113; *pōtluatā* L 321, 328, 373, 427, Q 96, 100, 101; *pōtlwatā* Q 17, 96, 99; *pōtlwqtā* Q 17, 99*, 101; *pōtlujā* Q 94b, 95a, 187a; *pōtluajā* L 209, 210, 214, 214a, 215, 216, 245b, 246, 247, 249, 266, 269, 270, 271, 292, 295, 297, 322, 328, 330, 381, Q 15, 15a, 113, 117b; *pōtluā.jā* L 292; *pōtlūjā* L 210, 246, 269b, 270, 326; *pōtlū²jā* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a, Q 105, 187, 198, 248; *pōtluā.jā* L 373; *pōtluajā* L 382, Q 99; *pōtlwajā*Q 17, 96, 99; *pōtlwqjā* L 381, Q 15; *pōtlū²nā* Q 253, 255; *pōtlūwānā* Q 254; *pōtlūnā* Q 284; *pōtlūnā* Q 251; *pōtluā* Q 112a; *pōtlūā* Q 117a; *pōtlūwā* Q 113b; *pōtlītā* L 360; **wichsen:** *weksā* Q 35; **met potlood inwrijven:** *met pōtlōt.envrīvā* Q 20; **zwart maken:** *zwart mākā* L 267; **zwarten:** *zwartān* L 353.

KACHELZWARTSEL

(N 33, 313; N 7, 41b; L 5, 60b; monogr.)

[In dit lemma zijn de benamingen bijeengebracht voor de verschillende middelen die worden gebruikt om kachels zwart en glanzend te maken.

Met *potlood*, grafiet in poedervorm, kunnen kachels glimmend worden opgepoetst. *Kachelpoets* en *zebrakachelglans* zijn poetsmiddelen om kachels mee op te wrijven en te laten glanzen. De *steenpek* (P 219) was volgens de invuller een soort steenkool die op het verwarmde ijzer gesmeerd werd om dit zwart te maken.]**potlood:** *pōtlō.t* L 332, Q 20; *pōtlōt* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 213, 329, 331, 331b, 384, 386, 433, P 188, 197, Q 111, 158, 167, 173; *pōtlō²t* Q 32, 32a; *pōtlōt* L 159a, 191, Q 162; *pōtlot* P 186; *pōtloat* Q 14; *pōtloat* L 325, 374, 381, 425, 429a, 434, Q 18, 21; *pōtlōt* Q 14; *pōtlōwt* Q 78, 80, 83, 89, 156, 160; *pōtlōt* L 352; *pōtluat* L 192; *pōtlūt* L 246; *pōtlūt* L 330 (met water); *pōtlūt* K 360, L 268, 269b, 313, 318b, 321, 324, 353, 354, 368, 371, 414, P 55, 57, 176, Q 3, 33, 36, 95, 117a, 196, 198, 199, 200, 211; *pōtlū.t* L 289, 326; *pōtlū²t* L 313, 321, 355, 417, 422, P 47, 174, 182, 211, Q 2, 35, 39, 98, 105, 111, 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 198b, 204a, 249, 253, 255; *pōtlū².t* Q 30; *pōtlū⁽²⁾t* Q 207; *pōtlut* L 420, Q 1, 7, 88, 94b, 95, 95a, 102, 193; *pōtluat* K 315, 353, L 209, 210, 211, 212a, 214, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 247, 249, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 286, 287, 288, 289, 289*, 290 (werd gebruikt samen met terpentijn), 290a, 291 (idem), 292a, 293, 295, 299, 318, 324, 327, 330, 375, 377, 381, 381b, 423, 0426, P 183, Q 9, 10, 12, 15, 15a, 19a, 112, 112a, 113, 118, 121, 203; *pōtluā.t* L 292, 376; *pōtluat* Q 284; *pōtluat* Q 252; *pōtlū²t* P 176, 179; *pōtluwit* P 165; *pōtluat* L 328, 373, 382, 427, Q 93, 96, 99, 101, 112; *pōtlwat* Q 17, 96, 99; *pōtlwqt* L 381, Q 15, 99*, 101; *pōtluaj* L 215, 246, 247, 266, 270, 297, 322, 328, 381 (ouder dan *pōtluat*), Q 113, 117b; *pōtlūj* L 270; *pōtlū²j* Q 248; *pōtlūn* Q 284; *pōtlū²n* Q 121b (grafiet); *pōtlūwān* Q 253, 254; *pōtlūn* Q 251; *pōtlū* Q 253; *pōtlīt* L 360; **kachelpotlood:** *kaxālpōtlūt* L 270; *kaxālpōtlut* Q 94b, 95, 187a; *kaxālpōtluat* Q 113, 121b, 187; *kaxālpōtluat* Q 100; *kaxālpōtlwat* Q 99; **potloodsel:** *pōtlōjsāl* L 163; **poetspommade:** *putsplamāt* L 290, 291; **kachelpoets:** *kaxālputs* L 213, 214a, 217, 245b, 268, 269, 270, 271, 299, 329, Q 117a; *kaxālpots*

II.11

Q 17, 95; **fornispoets:** *forn`ijsputs* L 270; *fornijs-* L 267; **haardpoets:** *hēriputs* Q 112a; **poets:** *puts* Q 113b; **kachelsmeer:** *kaxəsmēr* L 214a; **fornuissmeer:** *fornijssmēr* L 267; **zebra-kachelglans:** L 290, 291; **zwartsel:** *zwartsəl* L 353; *žwertsəl* Q 39; **zwartbronzé:** *žwart-bronjē* L 330; **vuurlak:** *vjrlak* L 331; **steenpek:** *stipēk* P 219; **roet:** *rut* L 289; *rōt* L 299.

OLIE OF VET GEBRUIKT BIJ HET ZWARTEN

(N 33, 313)

[In dit lemma zijn de benamingen voor de diverse soorten van olie of vet bijeengeplaatst, die al dan niet gecombineerd met de verschillende soorten kachelzwartsel worden gebruikt om kachels zwart en glanzend te maken. Zie ook het lemma KACHELS ZWARTEN.]

lijnolie: *l`inōli* L 330; **terpentijn:** *terpəntin* L 290, 291.

KACHELPOETSBORSTEL

(N 33, 216)

[Borstel waarmee het zwartsel op de kachel kan worden uitgewreven.]

potloodborstel: *potludt.bōrstəl* L 290, 291.

IJZERKIT

(N 33, 312)

[Een mengsel van ijzervijsel, salmiak, zwavel en water dat wordt gebruikt om ijzer in steen te bevestigen of om gebreken in gegoten ijzer, bijvoorbeeld in kachels, onzichtbaar weg te werken.]

ijzerkit: *ejzərket* P 219; *īzər-* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 321, 330, Q 111, 113; **opvulkit:** *op-vōlket* Q 99*; **kit:** *kit* L 331; **staalmastiek:** *stōlmastek* P 176b.

VUURVAST VULMIDDEL

(N 33, 314)

[In dit lemma zijn de benamingen opgenomen voor de diverse materialen waarmee de smid de voorstukken van kachels kan opvullen om ze tegen verbranden te vrijwaren. *Chamotte* is een mengsel van fijngemalen scherven dat vaak aan de klei wordt toegevoegd om deze beter geschikt te maken voor hoge temperaturen. Zie voor het woordtype **chamottestenen** ook het lemma VUURVASTE STENEN in WLD II.8, pag. 70. *Asbest* is een vezelachtige, onbrandbare stof die in de vorm van platen ook als warmte-isolatie wordt gebruikt.]

leem: *lēm* Q 83; *lēm* Q 86; *lēm* Q 111; **vuurvaste klei:** *vjrvastə klej* L 299; **klei-aarde:** *klej-jat* Q 86; **chamotte (fr.):** *šəmət* L 159a, 165,

192a, 213, 216a, 330, 331, Q 116 (samen met vuurvaste stenen); *šəmət* L 163, 271, 290, 291, 382, Q 121, 121b; *šəmətə* Q 113; *šəmət* L 299; *jəmətə* L 321; **kachelkit:** *kaxəlket* L 217; **ijzer-mastiek:** *ejzərmastek* P 176b; het volgende woordtype is een benaming voor stenen die zijn vervaardigd van klei waarin chamotte is verwerkt: **chamottestenen:** *šəmətšten* Q 121; **asbestplaat:** *as.besiplāt* L 330, Q 99*.

STOOFIJZER

(N 33, 319)

[Stalen lat waarvan één uiteinde haaks is omgebogen. Het stoofijzer wordt gebruikt om er de randen van kachels mee open te trekken.]

stoofijzer: *stowf.ejzər* P 219; **stovenijzer:** *stowvanīzər* L 382; **koterijzer:** *kōtərejzər* P 219; **haakkoter:** *hōkkōjtər* P 176b.

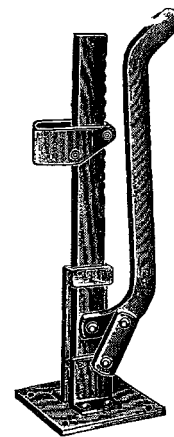
Karsmid

Wielband

KARWIP

(N 17, 81; N 33, 283; monogr.)

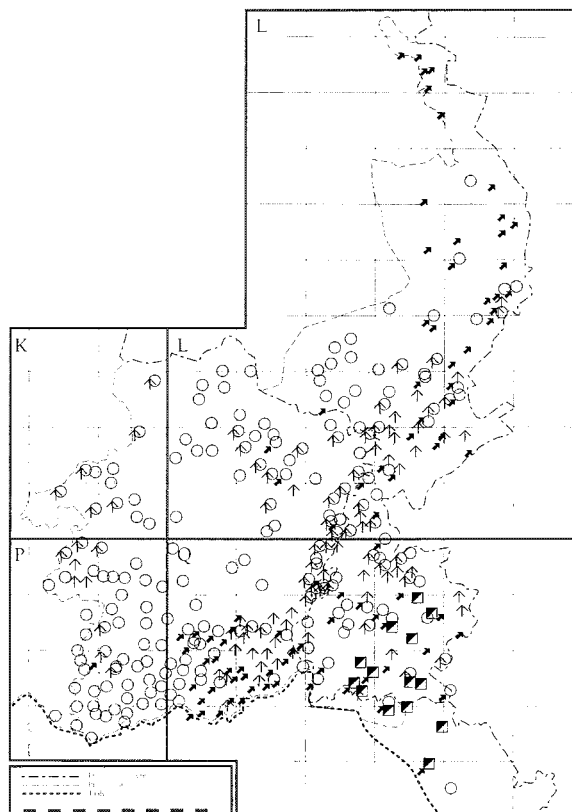
[Werktuig dat door smeden wordt gebruikt om karren op te lichten, bijvoorbeeld wanneer er onderdelen van een wiel zoals een naafbus of wielband vervangen moeten worden. Het bestaat uit een getande stang die door middel van een hefboom omhoog en omlaag kan worden bewogen. Mogelijk kunnen met de termen in dit lemma ook andere soorten heftoestellen worden bedoeld. Zie ook afb. 208.]

Afb. 208. karwip

WIELBAND

- * (-)band
- ↑ (-)beslag
- (-)reep
- (-)ring

karwip: [kar]wep K 318, 358, L 159a, 164, 165, 270, 282, 295, 316, 317, 360, 381, 422, 426, 432, P 48, Q 4, 77, 99*, 111, 209; -wep K 278; -wip K 357, Q 101, 119; -wøp L 318b, 414, Q 1; **wip:** wep K 278, 353, 361, L 271, 286, 317, 322a, 330 (koevoet met steun), 332, P 44, 47, 51, 54, Q 5, 9, 14, 32a, 72, 82, 96d, 111, 112a; wep Q 2, 284; wip K 314, Q 83, 113a, 121b; wøp L 321, 414, Q 20, 22; **wipper:** wepær L 269; **karlicht:** karlext L 165; **hefknecht:** hefknex L 372; **luie knecht:** løjā knext L 159a, 288, 289, 294, 318, 318b, 320c, 322, 325; løjā ~ L 165, 192a, 211, 213, 289b, 320a; lejā ~ L 361; løjā knext L 290, 291; løjā ~ L 216a, 217; løjā knex L 268, 289, 321, 382; løjā ~ L 372; løjā ~ L 381; lujā ~ Q 96c; løjā knext L 369; lejā ~ L 368b; **knecht:** knext L 317, 326; knex L 299, Q 18; **luierik:** løjārek L 386; **vuilik:** vūlek L 322; **hefblok:** hef.bløk Q 111; **hefschei:** hefsxex L 317; hefšex L 416; **domper:** dompær L 299; dōmpær Q 22; **karkrik:** [kar]krek P 55; **krik:** krek L 217, 417, 418, P 44, 176b, Q 1, 2a, 71, 83, 86; krek Q 3; **karwinde:** karweñ Q 98; **winde:** went L 271; wenj L 331; weñ Q 99*, 113, 116; **domme kracht:** domā kraxt Q 99*; domā krax L 299; **tweede hand:** twēdjā hantj L

326; **karmik:** [kar]mek Q 7; **mik:** mek L 192a.

WIELBAND (zie kaart)

(N G, 46a; N 17, 67; A 42, 17; JG 1a; JG 1b; L 20, 20c; A 4, 20c; N 33, 8 add.; monogr.; Vld.; div.)

[De ijzeren hoepel die door de smid om de houten velg van een kar of wagen wordt gelegd. Zie ook afb. 209a.]

Afb. 209. wielbanden

a: massief

b: flensbeslag

karband: karbant L 0247; kær- L 269, 290; kārba.nt Q 168, 181, 182; kārba.nt Q 82, 177;

II.11

karbānt Q 198b (mv. *-ban*), 203a (mv. *-beŋ*); *kār-* L 246, Q 193; *kēr-* P 176; *kārbā.nt* Q 76 (mv. *-bēn*), 77, 154, 167, 169, 175, 179, 240, 241; *kā.r-* Q 155; *kārbā.nt* Q 172; *karbānt* L 159a; *karbaŋt* L 266; *ka^orbaŋk* L 268; *ker-* L 269a, 291; *kerbaŋkt* L 290; *kerbanjt* L 300; *kerba.ntj* L 331, 331b; *kerbantj* L 330; **karband-je**: *kerbantjə* L 383; **karrenband**: *karəbant* Q 39, 111; *kerəbanjt* L 300; *kerəbantj* L 331; *kārəbaŋk* Q 118; **karsband**: *kārs.bant* L 386; **wagenband**: *wāgəbant* L 269; **radband**: *rāt.bant* Q 98; *rāt.banjt* L 300; **ijzeren band**: *īzərə bant* L 367, 423; *īzərə ~* Q 209; *īzərən ~* L 271; *īzərən ~* L 269; *ējzərə ~* L 360; *īzərə ba.nt* Q 95; **band**: *ba.nt* Q 242; *bant* L 211, 215a, 248, 250, 268, 271, 291, 296, Q 11, 19, 74, 83, 91, 94b, 99* (bij kruiwagens), 109, 203, 278 (onz.); *baŋk* L 266, 270 (mv. *beŋ*), Q 116, 121, 222; *bantj* L 318, 322, 330 (mv. *beŋj*), 373, 376, 381, 381b, 385, 433 (mv. *beŋj*), Q 20; *ba.ntj* L 331, 331b; *bā.nt* Q 161 (mv. *bēn*), 176a, 178; *bānt* L 163, 163a, 164, 165, 191, 244c, Q 75, 77, 79, 154, 162, 173, 196; *beŋj* (mv.) L 299; **karreep**: *kārrē.p* Q 76, 84, 91, 162, 178; *kēr-* Q 157a; *karrē^op* K 278; *kērrip* P 52, 54, 55, 56, 57; *kē^or-* P 58; *k ē^or-* K 360; *kāriəp* K 314, 315; *kēr-* L 354, P 47, 48; *kēr-* P 117, 172; *karrī^op* K 318; *kār-* L 265; *kēr-* K 357; *kerr iəp* L 282, 286; *kār-* L 355; *kārrīp* K 359, Q 2; *kērri^op* P 44, 45 (ouder dan *beslag*); *kēr-* P 177a, 178; *kārrī^o.p* Q 3; *kāriəp* K 353; *karrejp* L 416, 424, 429a, Q 97, 198b; *kār-* Q 96d; *kē^or-* P 120, 177; *kēr-* P 118; *kē^o.^or-* Q 73; *ker-* L 290, 294, 295, 322; *ker-* L 288a, 292, 321, 370; *karrej.p* L 317, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 421, 422, 424, Q 6, 7, 8, 9, 10, 13; *ker-* L 319, 370; *kērrejp* P 119; *karre.j.p* L 371; **velgreep**: *veləxrejp* L 434; **reep**: L 373, Q 4; *rēp* Q 35a, 38, 113, 204a, 209; *rēf* Q 211, 222; *rē^op* K 278, P 220; *rē.p* Q 75, 79a, 80, 83, 90, 154, 161 (nieuw(er) dan *band*), 188; *rē^op* Q 284; *rē.^op* P 220; *rēj.^op* P 223; *rip* K 361, L 414, P 51, 53, 56, 118a, Q 1, 2, 2a, 71; *ri^op* L 265, P 210a, 219; *riəp* K 316, 317a, L 313, 315, 316, 352, P 107a, 113, 115, 173, 176a, 224; *r iəp* L 282, 286, 314, 353; *rīp* K 358, L 266, P 214; *rī^op* K 315, 318, 353, P 44, 174, 175, 179, 180, 182, 218, 219, 227; *rī.^op* Q 3; *riəp* L 312; *rēəp* Q 97; *rē.jp* L 416, 417, 418; *rēj.p* L 317, 331, 356, 359, 360, 364, 367, 368, 368b, 369, 370, 372, 381, 419, 420, 422, 423, Q 9, 11, 12, 20, 32a, 96c; *rējp* L 214, 269, 270, 271, 288, 288a, 288c, 289, 289b, 292a, 294, 295, 318a, 318b, 320a, 320c, 321, 322a, 324, 326, 329, 330, 331b, 332, 373, 374, 426, 432, 434, P 121, 184, 186, 187, 188, 192, 195, Q 17, 18, 21, 22, 27, 28, 74, 78, 95, 96a, 97, 98, 99* (bij karren), 100, 101, 103, 109 (ouder dan *band*), 111, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 164, 165, 193; *r ējp* Q 79; *rējp* P 197; *rē.jp* Q 5; *rējp* L 324, Q 32a, 166; **karbeslag**: *karbəslā.x* L 363, 366, 419, 424, Q 6,

7, 10; *ker-* L 370; *karbəslāx* L 426, 429, 429a, Q 18, 21, 27; *ker-* L 330; *kārbəslāx* Q 84, 90, 168a, 174, 175; **karrenbeslag**: *kerəbəslāx* L 381, 382; *karəbəslāx* L 384, Q 32, 32a, 101; **radbeslag**: *rat.bəslāx* Q 119; *r āt-* L 330; **beslag**: *bəslax* K 278, 314, 317a, 353, 357, P 44, 45, 46, 49, 50; *bəslāx* K 358, P 117, 176, 178; *bəslāx* L 292, 296, 328, 356, 375, 377, 378, 381, 381b, Q 13, 95; *bəslā.x* L 361, 365, 366, 369, 370, 372 (meer gebruikt dan *reep*), 415, 416, 420, 422, P 51, Q 9 (ouder dan *karreep*), 11, 12; *bəslā.x* Q 96c; *bəslāx* L 294, 326, 330, 331, 332, 374, 376, 385, 426, 428, 429, 434, Q 14, 19a, 19b, 33, 34, 38, 98, 117a, 197, 201, 204a, 211; *bəslā.x* L 270, 325; *bəslō.x* Q 77, 83, 87, 88, 89, 91, 94, 163, 170, 171, 172, 174, 177 (nieuw(er) dan *karband*), 242; *bəslō.x* Q 158a; **karring**: *karreŋk* Q 192; *kār-* Q 204a, 208, 209; *karrēŋk* Q 196, 203a (mv. *-reŋ*); **karrenring**: *karreŋk* Q 111, 113; *karreŋk* Q 210; **ring**: *reŋk* Q 112a, 112b, 197, 255, 278; **bandijzer**: *bā.nt.i.zər* Q 91; **karijzer**: *kari.zər* L 365; **ijzer**: *īzər* L 271; **omloop**: *emlo.wp* Q 72; met de volgende termen wordt de ijzeren band rond de houten velg van een kruiwagen bedoeld: **kruikarband**: *krūjkerbaŋk* L 291; **kruigenband**: *krūjgəbant* L 265; **kruikarreep**: *krūjkerrejp* L 291.

FLENSBESLAG

(N G, 46b)

[IJzeren wielband met opstaande rand waarin een massieve rubberband kan worden aangebracht. Zie ook afb. 209b.]

flensbeslag: *flens.bəslā.x* L 270; *flens.bəslāx* L 382; **flensband**: *flens.baŋk* L 270; **flens**: *flens* L 381, Q 111; **gummibeslag**: *gumibəslāx* Q 204a; met de volgende term bedoelt de respondent waarschijnlijk metalen velgen met autobanden die onder een kar zijn aangebracht: **voiturebanden** (mv.): *vwatīrban* K 353.

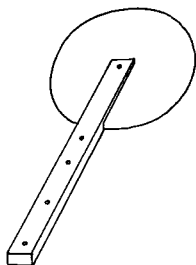
WIELBANDENROLLER

(N 33, 328)

[Wieltje dat draaibaar aan een handvat is bevestigd. Door met dit werktuig langs de velg van een karwiel te rollen kan men meten hoe lang de wielband moet zijn die om dat karwiel moet worden aangebracht. Ook de binnenomtrek van de voltooide wielband kan ermee worden opgemeten. Zie ook afb. 210.]

In P 219 werd dit werk gedaan met de **ronde passer** (*rōnə pesər*). In Q 71 werd de maat voor de wielband genomen met behulp van het houten wiel zelf.]

bandenrol: *bāndərql* L 216a; *bāndə-* L 192a; **meetrol**: *mētrql* L 213, Q 5, 111; **omlopenrol**: *omlōjprql* L 321; **rol**: *rql* P 47, Q 83, 95; **maataradje**: *mōtrētjə* L 330; **meetwiel**: *mētīwil* L 299;

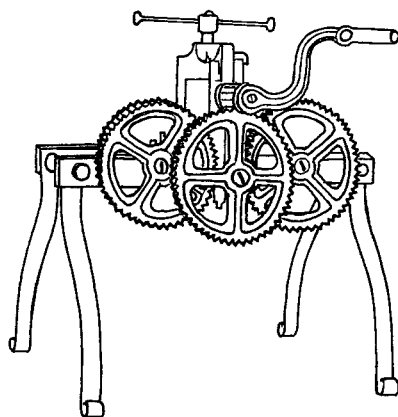
Afb. 210. wielbandenroller

maatwiel: *mōtwil* L 290, 291; *mōt-* P 176b;
radermaat: *rājarmōt* L 382; **cirkelmeter:**
tserkalmēsar Q 116; **meetplaat:** *mētplāt* Q 99*.

KARHOEPELWALS

(N 33, 217; N 33, 218)

[Werktuig om wielbanden rond te buigen. Het bestaat doorgaans uit een onderstel waarop drie walsrollen zijn aangebracht. Twee rollen liggen naast elkaar, de derde is in het midden boven de twee onderste bevestigd en kan in de hoogte worden versteld. Tijdens het buigen wordt de wielband tussen de onderste en de bovenste rollen heen geleid, waarbij door het verticaal verstellen van de bovenste rol de kromte van de band kan worden geregeld. De walsrollen worden door middel van tandraden in beweging gebracht. Zie ook afb. 211.

Afb. 211. karhoepelwals

Om de uiteinden van een wielband met elkaar te verbinden, worden deze eerst in een splits uitgesmeed en vervolgens kort verhit, opgestuikt en met hamerslagen aan elkaar gesmeed. Zie ook het lemma EEN SPLITS UITSMEDEN.]

bandenwals: *benjwals* L 290, 291; *bēnt-* L

216a; **repenwals:** *rēpawals* Q 116; **hoepelwals:**
hupəlwals L 159a, 165, 192a, 217; **wals:** *wals* L
 159a, 165, 192a, 216a, P 176b, Q 121b; **plooij-
 zer:** *ploajīzər* L 299; **repenplooiemachine:**
rējpəplūjmašin Q 5; **plooiemachine:** *pluwəj-
 mašen* K 353; *plōjmašin* Q 71 (werd met de hand
 aangedreven); **buigmachine:** *bōjxmas' in* L 330;
bōjxmašin L 321, Q 99*; *bīəxmašin* L 213, 217;
bōjxmašin Q 111; *bōxmašin* Q 113, 116; **draai-
 machine:** *drejmašen* P 219; *drej-* P 176b; **rond-
 machine:** *rōnmāšin* Q 95; **bandenmachine:**
bēnmašin Q 121b; **cirkelmachine:** *serkəlmāšin*
 Q 83; **centermachine:** *sentərmāšin* Q 83; **plooi-
 bank:** *plōjban* Q 83; **rolbank:** *rōlban* P 47.

VUURKUIL

(N 33, 7)

[Een open vuur in de buitenlucht waarin de wielband verhit wordt. Door de hitte van het vuur zet het ijzer uit waardoor de omtrek van de wielband vergroot wordt en de wielband om de velg gelegd kan worden. Diverse smeden merkten op dat zij dit werk in de smidse op het smidsbed verrichtten. Vaak werd daarbij gebruik gemaakt van twee smidsvuren.

In Q 111 bestond de vuurkuil uit een cirkelvormig gat dat in de grond was uitgegraven. In de vuurkuil werden tot 6 karhoepels tegelijk op elkaar liggend op een houtvuur verwarmd. Ook de smid uit Q 83 vermeldde het gebruik van hout. Op deze wijze konden gelijktijdig veel wielbanden heet gemaakt worden zonder dat deze verbrandden. In L 424 werden gedroogde zoden van hei en gras gebruikt bij het gloeiend maken van de wielband. Men noemde die **schabberten** (*šabartə*).

In Q 5 werd de hoepel tegelijkertijd door twee vuren geschoven. Het opwarmen van de band ging op deze wijze sneller. Het opgewarmde deel werd, om afkoeling tegen te gaan, vroeger bedekt met turf, later met houtschavelingen.]

vuurkuil: L 213; *vīrkul* Q 111, 113, 116; *vōr-* L 289; *vīrkūl* L 299; *vōr-* L 321 (werd met turf gestookt); *vīrkyl* L 163; *vīrkōl* P 47; **vuurvorm:** *vīrvqrəm* Q 108.

WIELBANDENOVEN

(N 33, 8)

[Oven waarin de rondgebogen wielband wordt verhit om hem goed sluitend om de wielvelg te kunnen leggen. In tegenstelling tot de vuurkuil kunnen in deze oven banden in een keer in hun geheel worden verhit.]

bandenoven: *bēnuəvə* Q 83; **repenoven:**
rēpənōvə Q 113; **vuuroven:** *vīrqrəvən* P 176b;
houtoven: *hōthōvən* Q 71 (met hout gestookt).

EEN RAD OPTREKKEN

(N G, 46c; A 42, 17 add.)

[In het algemeen een wielband om de velg van een karwiel leggen. Zie ook de lemmata BANDENHAAK en TREKHAAK.]

het/een rad optrekken: *at rāt optrekā* Q 111; *ā rāt optrekā* L 270; **rader optrekken:** *rājār optrekā* L 381; *rār optrekā* L 289, Q 35, 204a; **de band van het rad optrekken:** *dān banj* van *t rāt optrekā* L 270; **optrekken:** *optrekā* L 382, 426, Q 19b; *optrekā* L 294, Q 113a, 119; **het rad ombinden:** *at rāt ombenā* Q 111; **een wiel binden:** *ā wil beñ* K 353; **binden:** *bejenā* Q 1; **inbinden:** *enbendā* Q 95; **een nieuwe reep om het rad leggen:** *ān nīj rejp om at rāt leqā* L 434; **rader oplegen:** *rār oplējā* Q 33; **de band ombij leggen:** *dā bantj ombī leqā* Q 27.

BANDENHAAK

(N 33, 327)

[Een ijzeren steel met aan het uiteinde een inkeping of een haak die wordt gebruikt om de in de vuurkuil of wielbandenoven verhitte wielband uit het vuur te halen en naar het karrenwiel over te brengen. Volgens de invuller uit Q 121b waren er doorgaans vier van deze bandenhaken nodig om een wielband te verplaatsen. Zie ook afb. 212.]

bandenhaak: *bāndāhōk* L 192a, 217; **bandhaak:** *banthōk* Q 111; *bānt-* L 216a; *banjkhōk* Q 113; *bānthōk* P 176b; **reephaak:** *rējphōk* Q 5; *rijp-* P 219; **karrenradhaak:** *kararathōk* Q 116; **haak:** *(h)uāk* Q 83; *hōk* P 219; **bandgrif:**

bant.grefā (mv.) Q 83; **ijzerklauw:** *ēzarklō* P 47; **klauw:** *klōw* Q 121b; **grote tang:** *grūtā tañ* Q 71; **sleutel:** L 371; **draagijzer:** *drāxīzār* L 290, 291, 299, 321; **draaghaak:** *drāxhōk* L 321; **draagklem:** *drāxklēm* L 330; **draagbeugel:** *drāx:bōgāl* Q 99*; **drager:** *drēgar* L 290, 291; **hefijzer:** *hefīzār* L 213; **kramp:** *kramp* Q 95 (mv. *krem*); **tuimelijzer:** *tumālīzār* Q 121b (werd gebruikt voor het wentelen en verplaatsen van rails).

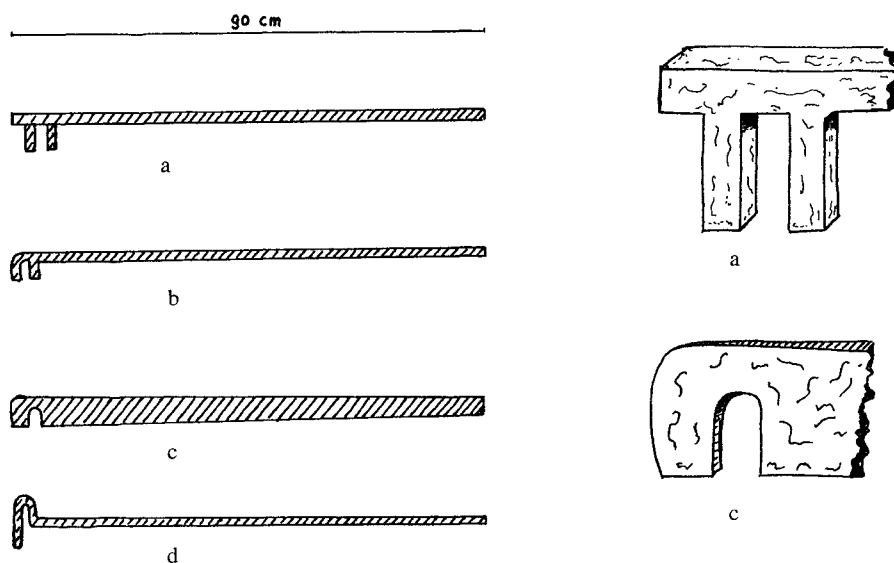
TREKHAAK

(N 33, 277)

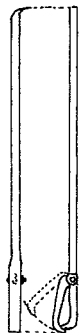
[Soort van tang die wordt gebruikt bij het aanbrengen van de verhitte wielband rond de velg van een karwiel. De trekhaak bestaat doorgaans uit een metalen staaf van ongeveer 2 meter lengte waarvan één uiteinde plat is uitgesmeed en een weinig is omgebogen. Boven het gebogen uiteinde is een beweegbare haak aangebracht. Zie ook afb. 213.]

[Bij het aanbrengen van de wielband wordt het gebogen uiteinde van de haak tegen de velg geplaatst, waarna de wielband met behulp van de haak rond het wiel getrokken wordt.]

trekhaak: *trekhōk* L 382; *trek-* L 159a, 165, 216a, 217, 321, P 219; *trek-* Q 5; **haak:** *(h)uāk* Q 83; **bandtrekker:** *bānttrekār* K 353; **trekker:** *trekār* L 382, P 176b; **trekijzer:** *trekīzār* L 192a, 213, 290, 291, 299, 330, Q 99*; **trektang:** *trektan* Q 111; *trektsañ* Q 116, 121; **tang:** *tañ* Q 5; **klauw:** *klō* P 47; **krampijzer:** *krampīzār* Q 99*; **kramp:** *kramp* Q 95 (mv. *krem*).

Afb. 212. bandenhaken

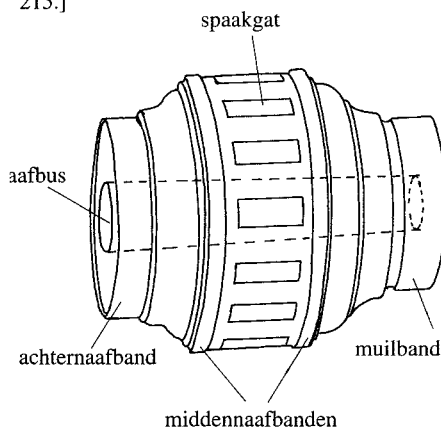

Afb. 213. trekhaak

Wielnaaf en as**NAAFBUS**

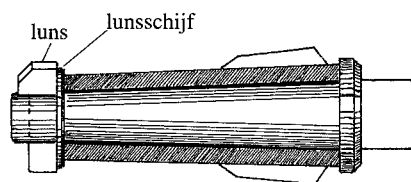
(N G, 43b; N 17, 59; JG 1a; JG 1b; L 39, 22; monogr.)

[De metalen bus in de naaf van het karwiel die om het uiteinde van de karas draait. Het plaatsen van de naafbus in de dom werd in Q 113 **bussen** (*bø̄sə*) genoemd. Dit werk werd doorgaans door de wagen- of radmaker gedaan. Zie ook afb. 214-215.]

Afb. 214. naaf met naafbanden

asbus: *as·bø̄s* P 53, L 429, Q 39; **assenbus:** *asəbø̄s* L 384; **dombus:** *dumbø̄s* K 353; **naafbus:** *nāf·bø̄s* Q 204a; *nōf·bys* Q 93; **navenbus:** *nāvəbø̄s* L 270; **radbus:** *rāt·bø̄s* L 295; **karbus:** *karbø̄s* K 353, 359, L 360, 365, Q 198b; *kār-* Q 174, 175, 179; *kē̄r-* Q 73, 78; *kē̄r-* P 45, 49, 54, 55; *kār·bø̄j.s* Q 241; *karbø̄.s* L 312; *kār-* Q 168a; *kē̄r-* L 286; *karbø̄s* Q 203a; *kār-* Q 167, 178; *kēr-* L 322a, 331, 331b; *karbø̄š* Q 7, 9, 18; *karbes* L 363; *kār-* L 355, Q 171; *karbø̄s* L 361, 362,

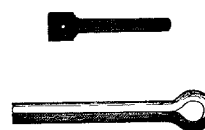
Afb. 215. „Hollandse naafbus”

368, Q 4; *kār-* Q 90; **bus:** *bø̄s* K 278, 313, 314, 315, 316, 317a, 318, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, L 159a, 163, 163a, 164, 165, 211, 214, 265, 266, 268, 269, 271, 282, 286, 288a, 295, 314, 316, 317, 322, 326, 332, 352, 360, 373, 382, 383, 386, 413, 414, 417, 422, P 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 107a, 115, 119, 120, 167, 177, 186, 195, 197, 212, Q 1, 2a, 21, 71, 76, 82, 91, 94b, 98, 112a, 119, 154, 155, 162, 163, 166, 168, 169, 172, 176a, 177, 179, 181, 182, 188, 197, 198b, 211, 242; *bø̄.s* L 282, 286, 312, Q 164; *bø̄j.s* Q 71, 74, 165; *bø̄j.s* Q 240; *bø̄.s* P 44; *bø̄s* L 244c, 270, 288, 289, 289b, 290, 294, 316, 318, 318b, 320a, 320c, 321, 324, 325, 329, 330, 331, 331b, 369, 370, 371, 372, 374, 377, 382, 419, 420, 421, 422, 426, 429a, 432, 434, P 58, 113, 117, 118, 118a, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 176a, 177a, 178, 179, 182, 184, 186, 187, 188, 197, 214, 218, 219, 220, 223, 224, 227, Q 14, 19a, 19b, 20, 22, 27, 32a, 33, 77, 88, 95, 97, 99*, 101, 111, 113a, 158a, 159, 193, 204a, 209; *bø̄.s* Q 79a; *bø̄j.s* P 192, Q 75, 78, 79, 79a, 80, 152, 153, 156, 157, 157a, 160, 161; *bø̄š* L 422, 423, 424, Q 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 96c; *bys* P 50; *bes* Q 94, 170; *bēs* L 356, 358, 359, 364, 366, 367, 368, 368b, 415, 416, 417, 418, Q 2, 3, 5, 72, 83, 84, 87, 89, 90; **bos:** *bos* Q 96d; *bø̄š* Q 199; **domhuis:** *domhūs* L 286; **huis:** *hūs* L 319; **het ijzer:** *hət·ejzər* K 278; de volgende termen zijn benamingen voor het gat in de naaf waarin de bus wordt geplaatst: **busgat:** *bø̄s·gāt* L 294; **buskoker:** *bø̄skō̄kər* L 381; **navenhol:** *nāvəhō̄l* L 434; **spekkot:** *spekkūt* Q 83.

LUNS (zie kaart)

(N G, 50c; N 17, 63; JG 1a; JG 1b; Wi 13, add.; L 39, 22, add.; div.)

[Metalen spie die door een gat in het uiteinde van de wagenas wordt gestoken om te verhinderen dat het wiel van de as kan afdraaien. Zie ook afb. 216.]

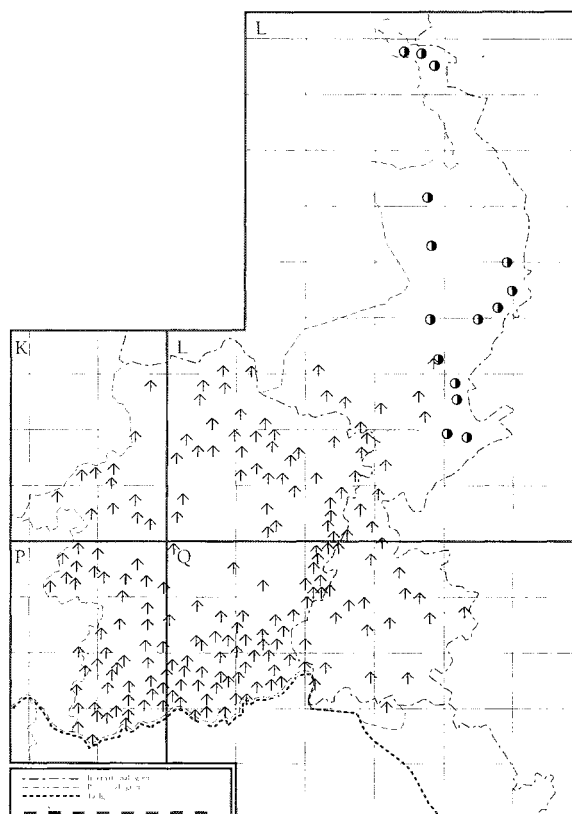
Afb. 216. lunzen

II.11

LUNS

↑ leun

● luns

leun: *lōn* K 278, 315, 317a, 353, 361, L 282, 286, 294, 312, 313, 314, 315, 318b, 326, 330, 352, 353, 354, 382, 414, 426, 432, 434, P 44, 45, 46, 49, 51, 119, 173, 179, Q 1, 18, 19b, 20, 21, 73, 76, 112a, 162, 163, 167, 169, 172, 175, 176a, 177, 179, 181, 182, 193, 198b, 240, 241, 242; *lō.n* K 360; *lō.^on* P 223; *lō^o.n* L 381, Q 33, 39, 113; *lōjən*, *lōwən* Q 119; *l'ōn* K 314, 315, 316, 318, 353, 357, 358, 359, L 413; *lō^o.n* P 220, Q 71; *lōnə* P 53; *lōn* L 289, 316, 317, 320c, 321, 325, 369, 370, 371, 372, 419, 420, 421, 422, 424, 429a, Q 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 33, 88, 96c, 97, 98, 99*, 101, 111, 119, 203a, 204a, 209; *lōn* Q 95, 204a; *lōjn* P 47, 58, 117, 118, 120, 176, 176a, 177, 177a, 184, 186, 187, 192, 197, 214, 218, 219, 227, Q 78, 79a, 80, 152, 153, 156, 157, 157a, 158a, 159, 160, 161, 164, 165, 166; *lōjn* P 174, 175; *lōjn* P 48, 115, 178, 182, 195; *lūōn* P 121, Q 77; *ljōn* Q 178; *lōnj* P 224; *lū^o.n* Q 155; *lēn* L 356, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 368b, 415, 416, 417, 418, Q 3, 5, 72, 87, 91, 93, 188; *lē^o.n* Q 171; *lēn* L 355, P 52, 56, 57, Q 2, 90; *lē^o.n* Q 94; *lē^e.n* Q 83; *lī^o.n* Q 82, 83; *lī^e.n* Q 168a, 170; *lien* Q 89; **karleun:** *karlōn*

Q 7; *karlēn* L 362; *kārlēn* Q 90; *kērlēn* P 55; *kār-lien* Q 89; **luns:** *lōns* L 211, 268, 270, 271, 295, 422; *lōnš* L 290; *lōns* L 163, 163a, 294, 331, 331b, 383; *lyns* L 159a, 244c; *lōn'zə* (mv.) L 384; **cale (fr.):** *kal* K 278, P 172, 188, 227, Q 1, 2a, 71, 78, 79; *kál* P 120; **spie/spij:** *spej* L 414, 422, P 184, Q 2a, 4, 71, 174; *spēj* P 219; *spáj* Q 75; *spej* L 288, 289; *spēj* L 360; *spē* P 49, 115, Q 2, 74; *spē^o* P 107a, 118a, 180; *spē* P 167; *spi* K 278, 318, L 164, 165, 214, 265, 319, 373, 374, Q 77, 84, 154, 157a, 172; *špi* L 270, Q 22, 27, 211; *spī* P 44, Q 72; **asspie/-spij:** *asspē* P 50; **kijl:** *kil* L 322, 423, Q 119; *kial* Q 96c; *kil* L 377; **pin:** *pen* L 269, 324, 329, 429, P 55, Q 19a; *pen^o* L 373; **sluitpin:** *slūtpen* L 322a; **pen:** *pen* L 355; **aspen:** *aspen* Q 198b; **splitpen:** *špletpen* Q 197; *šplit-* Q 119; **splitnagel:** *splēmāgal* Q 94b; *šplit-* Q 119; **split:** *šplet* Q 35a; **goupille (fr.):** *kōmpil* K 278; *kəpəl* Q 156; **pegel:** *pil* P 54; **tap:** *tap* L 322, Q 7; **klam:** *klām* L 423; **sleutel:** *slōtal* K 317a; **slot:** *slwət* Q 172.

LUNSSCHIJF

(N G, 50b; N 17, 64)

[Ronde, met het wiel meedraaiende schijf tussen naaf en luns die de naafbus afsluit zodat er tijdens het rijden geen vet of smeer verloren gaat en er geen vuil de naafbus kan binnendringen. Bij modernere, metalen fabrieksassen werd de lunsschijf vervangen door een metalen, dopvormige moer die op de as wordt geschroefd en met behulp van een luns tegen losdraaien wordt vastgezet. Van der Kloes en Van Helden (pag. 21) noemen dit type naafbus *halfpatentbus*.]

lunsschijf: *lõnsšif* L 270; **leunschijf:** *lõnšif* L 434; *lõn-* Q 111, 204a; *lõnšejf* Q 95; **assen-schijf:** *asəšif* L 384; **asschijf:** *asšif* Q 113; **navenschijf:** *nāvəšif* Q 203a; **voorschijf:** *vyəršif* Q 111; *vør-* Q 204a; **voorstootschijf:** *võrštũ²tšif* L 270; **stootschijf:** *štutšif* Q 33; *štũtšij²f* L 369; **slagschijf:** *šlaxš if* Q 119; *šlaxšif* L 382, Q 111; **knalschijf:** *knalšif* L 294; **klatschijf:** *klatsšif* Q 27; **klinkschijf:** *klenkšif* Q 27; **sluitschijf:** *slutšif* L 381; **opsluitschijf:** *opšlũtšif* L 270; **slotschijf:** *šlõšif* Q 113a; **stelschijf:** *stelšif* L 382; **schijf:** *sx²f* L 164, 165, 268; *sxif* L 244c, 269, 282, 288a, 289b, 295; *šif* L 318b, 329, 330, 331, 373, 377, 383, 386, 429, 429a, 432, Q 9, 14, 18, 19a, 19b, 20, 21, 33, 97, 98, 99*, 101, 111, 112a, 119, 197, 204a, 209, 211; *sx²f* K 358; *šiwf* L 423; *šejf* L 322a, Q 94b, 96d, 178, 198b; *šejf* L 420, Q 193; *šejf* L 372, 422; *šj²f* L 318b, 321, 325, 371, 374; *šj²f* Q 77; *šef* L 416; **rondelle (fr.):** *rõndel* L 286, P 48, 51, 55, Q 1, 2, 77, 156; *rõn`del* P 51; *rõndel* K 314, P 44, Q 96c; *rõn`del* K 278; *rõndel* L 360; *rõndel* Q 7; **domplaat:** *dumplõt* K 353; **slagring:** *slõxre²nk* Q 176a; *šlaxre²nk* Q 32a; **buitenste slagring:** *butəstə šlaxre²nk* Q 39; **stootring:** *stũtre²nk* L 317; *štũ²t-* L 290; *stjatre²nk* L 416; **gangring:** *gan²kre²nk* L 326; **voorste ring:** *vj²rštə re²nk* Q 39; **ring:** *re²nk* K 278; *re²nk* Q 93; *re²nk* L 368b; **ringetje:** *re²nskə* Q 77; **leunplaat:** *lø²nplõ²t* Q 71; **plaat:** *p²lõt* K 318; **leunlip:** *lønlõp* K 357.

SCHUTKAP

(N G, 50d; N 17, 64; monogr.)

[Metalen kap die het uiteinde van de modernere, gietijzeren fabrieksas beschermt tegen stof en vuil. De schutkap wordt meestal in het voorste deel van de naafbus vastgeschroefd en draait dan mee met het wiel. Van der Kloes en Van Helden (pag. 21) noemen dit type naafbus *Collings patentbus*. De schutkap kan met behulp van een speciale sleutel worden verwijderd. Zie ook het lemma WIELSLEUTEL, CHAPEAUSLEUTEL.

Er bestaan ook uitvoeringen van de naafbus waarbij een dopvormige moer op de van schroefdraad voorziene as wordt vastgedraaid en met behulp van een luns wordt geborgd. Bij Van der

Kloes en Van Helden (pag. 21) wordt dit type naafbus *halfpatentbus* genoemd. De opgaven van de respondenten uit L 268 en L 320c (*chapeau*) zijn benamingen voor deze moer.

In Meerlo-Wanssum e.o. (L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a) heeft het woord *luns* (vgl. het vorige lemma) een betekenisverschuiving ondergaan: men gebruikt het daar specifiek voor de „dop van de as van het karwiel” (v.d. Voort, pag. 188).]

leundop: *lõndõp* Q 204a; **smeerdop:** *šmiərđõp* Q 111; **raderdop:** *rājərđõp* L 382; **dop:** *dõp* L 159a, 163, 163a, Q 111; **chapeau (fr.):** *šapõ* L 268 (ijzeren moer die op het eind van de as wordt geschroefd en met een luns wordt vastgezet), 270, 289, 294, 320c (idem), 331, 331b, 381, 382, 383, Q 19b, 20, 119, 193; *šapõw* P 227; **dra-peau:** *trāpõ* L 322; **hoed:** *hũt* Q 179; *hõt* L 322a; **hoedje:** *hõjtə* Q 22; **luns:** *lõns* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; **askop:** *askõp* L 434.

ACHTERSCHIJF

(N G, 50a; N 17, 56; JG 1b, add.)

[Ronde, met het wiel meedraaiende schijf tussen de naaf en de stootring van het asblok. De achterschijf verhindert dat er tijdens het rijden vet of smeer verloren gaat en vuil de naafbus kan binnendringen.

Woordtypen met als tweede lid het woord *-ring* komen ook voor in het lemma STOOTRING (WLD I.13).]

achterschijf: *axtəršif* L 382, 434, Q 20, 111; *ātəršif* Q 204a; **achterstootschijf:** *axtərštũtšejf* Q 95; *axtərštũ²tšif* L 270; **stootschijf:** *stõ²tšif* L 381, 382; *štõt-* L 383; *štũ²t-* L 320c; *štũ²tšif* L 270; **slagschijf:** *šlaxš if* Q 119; *šlaxšif* L 386, Q 111, 204a; **knalschijf:** *knalšif* L 294; **klinkschijf:** *klenkšif* Q 117a; **assenschijf:** *asəšif* L 295; **schijf:** *šif* L 330, 377, Q 19b, 33, 101, 197, 209; *šj²f* L 318b; **stootplaat:** *stõtplāt* L 164, 165, 322a; *štõt-* L 331, Q 18; *štõ²t-* L 426; *štõat-* L 429, Q 22; *stuat-* L 268, 269, 321, 373; *stũt-* L 266, 289, 318b, 422; *štwtõ²t-* Q 99*; *štwtat-* Q 19a, 97; *stuatplõt* K 318; *stõ²tplõwat* K 278; **scheenplaat:** *šenplõt* Q 93; **stootscheen:** *stjõtsxën* Q 2; *štõ²tšën* Q 32a; *štõat-* Q 98; *štũat-* Q 113; **schijfschenkel:** *šifšej²nkəl* Q 9; **schenkel:** *šej²nkəl* Q 111; *šej²nkəl* Q 193; *šej²nkəl* L 416; **rondelle (fr.):** *rõndel* Q 96c; *rõndel* K 314, P 48, 51, Q 1, 78; *rõn`del* K 358; *rõndel* K 353; *rõn`del* L 364; **sluitring:** *slj²tre²nk* L 416; **slagring:** *šlaxre²nk* Q 113; *slõxre²nk* Q 176a; **stootring:** *stõ²tre²nk* L 289; *stjūt-* L 368b; *stũ²tre²nk* L 369; *stjatre²nk* L 282; *stjwatre²nk* K 357; *stjũ²t-* L 416; *štũ²t-* L 290; *stuat-* L 316, 317; *stjūt-* L 360; *stõwt-* P 186, 197; *štõ²t-* L 325; *stjtre²nk* L 372, Q 71; *stjũ²tri²nk* L 314; **stutz/stotsring:** *štjtsre²nk* Q 211; **achterste ring:** *ekəštə re²nk* Q 39; **ring:** *re²nk* L 265; *rē²nk* L 429a; *re²nk* Q 77; *rēj²nk* Q 78; *re²jk* P 107a.

II.11

MIDDENNAAFBANDEN

(N G, 43e; N 17, 60; JG 1a; JG 1b; L 39, 22 add.; monogr.; div.)

[De ijzere banden om het brede gedeelte van de naaf, aan weerszijden van de spaken. Zie ook afb. 214 en de lemmata MUILBAND en ACHTER-NAAFBAND.]

naafbanden: L 426; *nāf.ban* L 421 (enk. – *ba.nt*), Q 9 (enk. *ba.nt*; 4 stuks), 10 (3 stuks), 13, 96c, 198b; *nāf.bajnj* L 420; *nāf.bájnj* Q 11 (enk. – *ba.nt*); *nāf.ben* L 365 (enk. – *bā.nt*), 416 (enk. – *ba.nt*), 417 (enk. – *ba.nt*), 418 (enk. – *ba.nt*); *nāf.*– Q 88 (enk. – *ba.nt*); *nāf.*– Q 171 (enk. – *bā.nt*), 175 (enk. – *bā.nt*); *nāf.bent* L 268; *nāf.benj* L 294, 325, 331, 359, 369, 371 (enk. – *bāj.njtj*), 372 (enk. – *bā.nt*), 382, 415 (enk. – *bā.nt*), 419 (enk. – *bā.nt*), 426; *nāf.*– Q 172; *nāf.bejnj* L 319, 361 (enk. – *bā.nt*), 368 (enk. – *ba.nt*); *nāf.bēn* Q 87 (enk. – *bā.nt*), 90; *nāf.bej* L 268, 270, 295, Q 97, 111, 119, 203a, 204a; *nāf.bā.nt* (enk.) Q 174; *nāf.bā.nt* (enk.) Q 91, 94; *nāf.bantj* (enk.) L 288a; **aafbanden:** *āf.ben* Q 188; *āf.benj* L 370 (enk. – *ba.njtj*); *āf.bejnj* L 367 (enk. – *bā.nt*); **kleine aafbanden:** *klejn āf.ban* Q 12 (enk. – *ba.nt*); **navenbanden:** *nāvaban* L 424 (enk. – *bā.nt*), Q 6 (enk. – *bā.nt*), 7 (enk. – *bā.nt*); *nāf.bentj* L 289; *nāvabenj* L 330, 384, Q 15, 21, 27, 33 (enk. – *bantj*); *nāvabenj* Q 111 (2 stuks), 119; *nāvabant* (enk.) Q 19b; *nāvabantj* (enk.) L 434; **avenbanden:** *āvaban* Q 8 (enk. – *ba.nt*); *āvabenj* L 290; **dombanden:** *domban* K 314 (enk. – *bant*), L 364 (enk. – *bā.nt*), Q 4 (enk. – *bant*); *dombān* L 353 (enk. – *ba.nt*), P 175, 218 (enk. – *bānt*); *dom*– K 278, 315 (enk. – *bánt*), 316 (enk. – *bánt*), 318 (enk. – *ba.nt*), 358 (enk. – *bant*), 359 (enk. – *bā.nt*), 360 (enk. – *bā.nt*), 361 (enk. – *ba.nt*), L 352 (enk. – *bā.nt*), 413 (enk. – *ba.nt*), 414 (enk. – *ba.nt*), P 51 (enk. – *bā.nt*), 53 (enk. – *bā.nt*), 55 (enk. – *bā.nt*), 56 (enk. – *bā.nt*), 57 (enk. – *ba.nt*), 118a (enk. – *bā.nt*), 176a (enk. – *bā.nt*), Q 2a (enk. – *ba.nt*), 162 (enk. – *bā.nt*), 168a (enk. – *ba.nt*), 240 (enk. – *bā.nt*); *dum*– P 44 (enk. – *bant*), 45 (enk. – *ba.nt*), 46, 49, 50, 113 (enk. – *bānt*), 115, 177, 177a (enk. – *bā.nt*); *dombā²nj* Q 167; *dombān* L 355 (enk. – *ba.nt*), P 178 (enk. – *ba.nt*); *dum*– P 48 (enk. – *bant*); *dombēn* Q 182 (enk. – *bā.nt*); *dombē²n* P 195 (enk. – *bā.nt*); *domt*– Q 159 (enk. – *bā.nt*); *domben* P 186; *dom*– Q 89, 177 (enk. – *ba.nt*), 181 (enk. – *bā.nt*), 241 (enk. – *bā.nt*); *dombenj* L 317 (enk. – *bā.nt*), 366 (enk. – *bā.nt*); *dombēn* L 282 (enk. – *ba.nt*), P 220, 223, Q 75 (enk. – *bā.nt*), 77 (enk. – *bā.nt*), 79 (enk. – *bā.nt*), 79a (enk. – *bā.nt*), 153 (enk. – *bā.nt*), 154; *dom*– L 312 (enk. – *ba.nt*), 313 (enk. – *ba.nt*), 314 (enk. – *ba.nt*), 315 (enk. – *bā.nt*), 363 (enk. – *bā.nt*), P 58 (enk. – *bā.nt*), 120 (enk. – *bā.nt*), 192 (enk. – *bā.nt*), Q 2a (enk. – *ba.nt*), 71 (enk. – *ba.nt*), 72 (enk. – *ba.nt*), 73, 74, 76, 80, 83 (enk.

– *ba.nt*), 84 (enk. – *bā.nt*), 155 (enk. – *bā.nt*), 157 (enk. – *bā.nt*), 157a, 161, 162 (enk. – *bā.nt*), 163 (enk. – *bā.nt*), 164, 165, 166, 168, 170 (enk. – *bā.nt*); *dum*– P 173, 176 (enk. – *bānt*), 187 (enk. – *bā.nt*), 188 (enk. – *bā.nt*), Q 2 (enk. – *bānt*), 178; *dombē²n* Q 83 (enk. – *bā.nt*); *dombē²n* P 118 (enk. – *bā.nt*); *dombē²n* P 184; *dombenj* P 119 (enk. – *bā.nt*); de volgende opgaven zijn enkelvoud: *domba.nt* P 214; *dom*– L 316; *dombānt* P 179; *dom*– K 317a; *dumbānt* P 172; *dom*– P 182, 219; *dombā.nt* Q 152, 160; *dombā.nt* L 360, P 52; *dqm*– Q 158a; *dombānt* K 315, 353; **slagbanden:** *slī.x.ba.jnjt* (enk.) L 362; **speekbanden:** *spjæk.ban* K 353; *spejk.ben* Q 95; *spejk.benj* L 382; *špejk.bej* L 270 (enk. – *banjk*), Q 20; *špejk.bant* (enk.) Q 111, 204a; *špejk.bantj* (enk.) L 434; **spekenbanden:** *spejkabenj* L 381; **steekbanden:** *štek.bej* Q 204a; **karbanden:** *kārbenj* Q 172; **banden:** *ban* K 353 (enk. *bánt*); *bān* P 47 (enk. *bant*), 107a (enk. *bā.nt*); *bān* Q 1 (enk. *bā.nt*); *ben* Q 95 (enk. *bānt*), 169 (enk. *ba.nt*); *bēn* P 121 (enk. *bā.nt*), 227, Q 3 (enk. *ba.nt*), 5 (enk. *ba.nt*), 82 (enk. *ba.nt*); *benj* Q 14; *bej* Q 112a, 113a; *bā.nt* (enk.) P 197; *bā.nt* (enk.) L 422; **dombandjes:** *dombēntšas* Q 242; **domrepen:** *dqmrē.p* L 354; *dqmrē.p* P 174; *dumrē.p* Q 2; *domrē.p* (enk.) L 286; *dqmrē.p* (enk.) L 355; het volgende woordtype is enkelvoud: **reep om de naaf:** *rejp. om dā nāf* L 423; **repen:** *rip* P 53; *rip* L 266, P 180, 224; *rej.p* L 356; *rejp* L 322a; *rij.p* (enk.) P 214; **domringen:** *domrej* K 357; *dum*– Q 3; *dqmrej* Q 77; *domre.ŋk* (enk.) L 316; *dumre.ŋk* (enk.) P 171; **naafringen:** *nāfrenj* L 159a; *nāfrenj* Q 198b; **navenringen:** *nāvarenj* Q 178; *nāvare.ŋk* (enk.) Q 7; **ringen:** *re.ŋ* L 432; *re.ŋ* K 278 (enk. *re.ŋk*), L 429a (enk. *re.ŋk*), Q 2; *r.ēj.ŋ* Q 193; *re.ŋk*, *re.ŋk* (enk.) Q 3; *re.ŋk* (enk.) L 368; de volgende opgave is een collectivum: **beslag:** *bašlā.x* L 422.

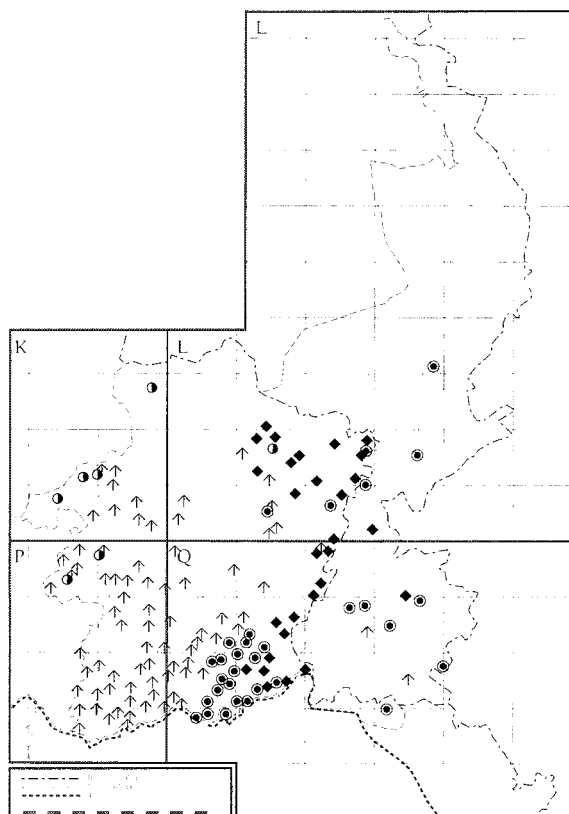
MUILBAND (zie kaart)

(N G, 43c; N 17, 60a; JG 1a; JG 1b; Vid.; div.) [Brede, ijzere band om het uiteinde van de naaf die voorkomt dat er aarde en modder op het aseinde terecht komt. De muilband heeft soms een rechthoekig uitgekapt opening die afgedekt wordt met een klepje. Door de opening kan men de luns uit de as trekken zodat het wiel van de as kan worden verwijderd, bijvoorbeeld wanneer de as gesmeerd moet worden. Zie ook afb. 214.]

muilband: *mowlbant* P 51; *møl*– P 48 (mv. – *ban*); *mōwl*– L 360; *mōlbānt* K 278; *mōlbānt* K 314; *møl*– K 353; *mōlbānt* K 315; **snuitband:** *snāt.bant* P 173, 178; *snōt*– K 357, 358, P 45, 47, 48, 224; *snōt*– Q 1; *snōt*– P 44; *snūt*– Q 7; *šnūt*– Q 101; *šnōts*– Q 204a; *snāt.bánt* P 179, 180; *snōt*– K 315, 316, Q 2; *snō.t.ba.nt* K 361, L 414 (mv. – *bān*), Q 2a (mv. – *bēn*), 72; *snō².t*–

MUILBAND

- muilband
- ◆ naafbans
- naas/naasband
- ↑ snuit/snuitband

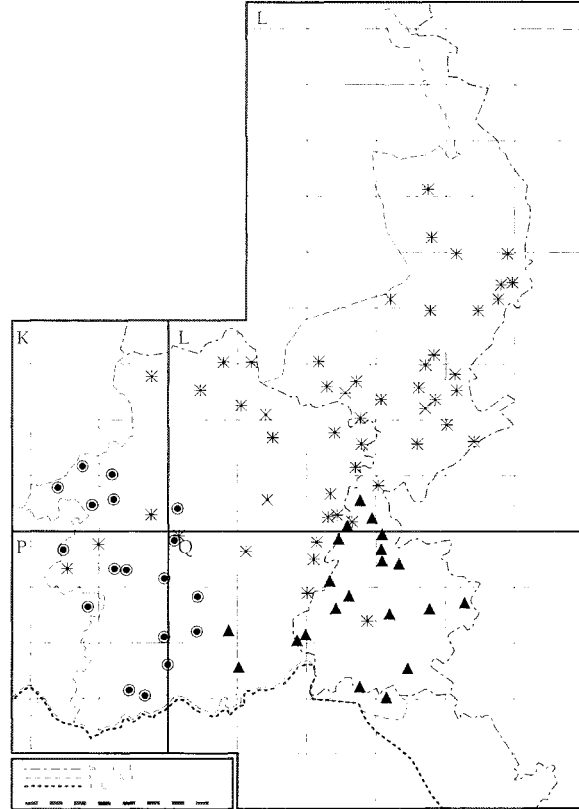
P 56; *sn̄.t.*– K 318; *sn̄.t.*– P 214; *sn̄.t.*– Q 2a; *sn̄.t.*– L 363, 366; *sn̄.t.bā.nt* L 416 (mv. *–bēn*), 417 (idem), 418 (idem), Q 5 (mv. *–bēn*); *sn̄.wt.*– Q 3 (mv. *–bān*), 82 (mv. *–bēn*), 83 (idem); *sn̄.t.*– P 187; *sn̄.t.*– Q 73; *sn̄.t.*– Q 165; *sn̄.t.*– K 360, P 51; *sn̄.t.*– K 359, P 53, 55; *sn̄.t.*– P 118a; *sn̄.t.*– P 54; *sn̄.t.*– K 357; *sn̄.t.bānt* P 176; *sn̄.t.bā.nt* P 119, 120, 121, 188, 192, 220, 223, Q 75, 78, 79, 79a, 152, 153 (mv. *–bēn*), 156, 157; *sn̄.t.*– P 195; *sn̄.t.*– P 58, 118; *sn̄.t.bā.nt* Q 1 (mv. *–bān*); **naasband**: *nās.bant* Q 111; *n̄s.bā.nt* Q 177, 178, 242; *n̄s.*– Q 168a; *n̄s.bā.nt* Q 168, 181, 182; *n̄s.bā.nt* Q 162, 163; *n̄s.*– Q 77, 89, 155, 167, 241; *n̄s.bā.nt* Q 158a, 170; **leunband**: *l̄jnbā.nt* P 195; **band van de leun**: *bā.nt van dā l̄n* L 282; **voorband**: *v̄rbant* Q 1, 19b; *v̄rbantj* L 381, 382; *v̄rbentj* Q 15; *v̄rbanj* L 270; **kopband**: *kop.bant* Q 95; *kop.benj* (mv.) L 294; **domband**: *dombant* K 361, Q 176a; *dum*–P 48; *dombā.nt* L 356; *dumbānt* K 353; *dumbānt* P 113, 117; *dom*–Q 71; *dombā.nt* Q 78; *dom*–P 176a, Q 83 (mv. *–bēn*), 159, 160; *dum*–P 121; *dombā.nt* L 360, 367; *d̄m*–L 354, P 52;

dombanjk Q 119; *d̄mbēn* (mv.) L 314; **naafbans**: *nāf.bā.nt* L 317, 358, 359, 365, 368, Q 11 (mv. *–bānj*), 12; *nāf.*–Q 88; *n̄f.*–Q 169; *āf.bā.jnjt* L 362; *āf.bā.njtj* L 370; *nāf.bā.jnjtj* L 371 (mv. *–bēj*); *āf.bā.nt* Q 188; *n̄f.*–Q 174, 179; *nāf.bā.nt* L 361, 372, 419; *n̄f.*–Q 87, 91, 171; *nāf.bā.njtj* L 369; **buitenste naafbans**: *būtstā nāf.bant* Q 39 (mv. *–bēj*); **grote naafbans**: *gru.tā nāf.bā.nt* L 415; **navenband**: *nāvābā.nt* L 424, Q 6 (mv. *–bān*), 7; *n̄vā*–Q 178; **voornavenband**: *v̄rnāvābantj* Q 27; **navenband voor**: *nāvābantj v̄r* L 434; **band van de naaf**: *bā.nt vān dā nāf* Q 8; **naafbansje**: L 319; **kopband**: *kop.bā.nt* Q 175; **stootband**: *štoat.bant* Q 22 (mv. *–bēj*); **kroonband**: *kruānbā.nt* Q 9; **tuitband**: *tū.t.bā.nt* Q 13; **pijpbans**: *pī.p.bant* Q 204a; **pijpbansje**: *pīpābant* Q 111, 196, 196a; **ijzeren band**: *īzārēn bānt* L 164, 165; **band**: *bānt* K 278 (mv. *bān*); *bā.nt* L 422, Q 94 (mv. *bēn*); *bantj* L 320a (mv. *bēnj*), 324 (idem), 329 (idem); **domreep**: *d̄mriāp* L 282; **reep**: *rej.p* L 423; *rejp* L 269, Q 156; *riāp* L 265; **naasring**: *n̄sre.ŋk* Q 90; **vooring**: *v̄rreŋk* Q 101; **buitenring**: *būtareŋk* L 331;

II.11

SLIJKVANGER

- ▲ drek(-)
- moos(-)
- * slijk(-)

buitenste naafring: *butənstə nēfrenk* L 326; **naafring:** *nōfrenj* Q 198b; *nāfrenk* L 377; **navenring:** *nāvərenk* Q 113; *nāvərēnk* Q 209; **bandring:** *bantrenk* L 289; **ring:** *rēnk* Q 193; **ijzer:** *īzər* L 324; **domsnuit:** *dōmsnōt* L 352; *dōmsnōt*.t Q 161; *dom-* Q 71, 74, 80; *dumsnōt*.t P 177a; *dumsnōt*.t P 177; *dumsnēt* P 172; **snuitdom:** *snōt.dom* Q 72; **snuit van de dom:** *snōt*.t *van ə dom* Q 157a; *snāt van də dum* P 115; **snuit:** *snāt* P 174, 175, 182, 219; *snōt*.t L 413, Q 76; *snōt*.t P 57, 184, 186, 197, Q 156, 164, 166; *snōt*.t P 46; *snōt* P 55; **naas:** *nās* L 294, 371, 373, 382, 416, 420, Q 97, 98, 112a, 209, 211; *nōs* Q 154, 240; *nōs* Q 84; *nōjs* Q 93; **naafnaas:** *nāfnās* L 423; **neus:** *nōs* Q 77; **domkop:** *dōmkop* L 286; **toet:** *tūt* L 290, 318b, 331, 331b.

ACHTERNAAFBAND

(N G, 43d; N 17, 60b; Vld.)

[De ijzeren band om het achtereinde van de naaf, aan de kant van de wagen. De achternaafband is doorgaans smaller dan de muilband. Zie ook afb. 214.]

achterband: *axtərbant* Q 1, 19b; *ātər-* Q 204a;

axtərbantj L 381, 382, 434, Q 20; *axtərbentj* Q 15; *axtərbank* L 270 (mv. *-benj*); *axtərbentj* (mv.) L 294; **strijkbant:** *strīk.bant* Q 196, 196a; **kontband:** *kōnt.bant* Q 95; **voftband:** *vōt.bant* Q 111, 204a; **vottenband:** *vōtəbānt* Q 197; **binnen-naafband:** *be-nānāf.bānk* Q 119; **binnenste naafband:** *benāstə nāf.bant* Q 39; *benāstə nāf.bantj* L 383; **achternavenband:** *axtər-nāvəbantj* Q 27; **naafband:** *nāf.bant* L 369, 416, Q 96c, 111; *nāf.bānt* L 163 (mv. *-bēnt*), 163a (mv. *-bēnt*); *nāf.bantj* L 320c; de volgende opgaven zijn meervoud: *nāf.benj* L 372; *nāf.benj* Q 19a, 32a; *nā(ə)j-* L 317; *nāf.bent* L 271; *nāf.bentj* L 289, 289b; **navenband:** *nāvəbenj* (mv.) L 331, 331b; **binnenste navelband:** *benāstə nāvəbantj* L 330 (mv. *-benj*); **domband:** *dōmbant* K 358, 361, Q 176a; *dum-* Q 2, 78; *dombānt* K 278 (mv. *bān*), Q 71; *dōmbēnt* K 314 (mv. *-ban*); *dōmbēn* (mv.) Q 156; *dōmbēn* (mv.) Q 78; **asband:** *as.bānt* K 353; *as.bantj* L 322, 382; **ijzeren band:** *īzərən bānt* L 164, 165; **band:** *bant* K 318, 322a, P 51, Q 1; *bānt* L 422; *bantj* L 320a (mv. *benj*), 324 (mv. *benj*), 329; *bān* (mv.) K 278; *bēn* (mv.) L 416; *bēnt* (mv.) L 269; **naafreep:** *nāfrējp* L 423; **domreep:** *dōmriəp* L

282; **reep**: *rēp* L 373, 420, 422, Q 35a, 77; *rēp* Q 93; *riap* L 265, 316, P 107a; *rejap* K 278; *rejp* L 295, 321, 374, Q 98; *rējp* L 317, 371; **bandring**: *bantrenk* L 289; **achterring**: *axtarrenk* Q 101; **binnenring**: *benarenk* L 270, 331; **binnenste naafring**: *benastā nēfrenk* L 326; **naafring**: *nōfrenj* Q 198b; *nāfrenk* L 268; *nāfrēnk* L 360; **navenring**: *nāvarej* Q 113; **domring**: *domrenj* L 286; *dumrenk* P 54; **ring**: Q 22; *renj* P 55; *renk* K 357, L 244c, 373, Q 79a, 101, 112, 178; *rēnk* Q 7, 193, 209; *renj* P 186, 197; **toet**: *tūt* L 290.

SLIJKVANGER (zie kaart)

(N 17, 68; N G, 50e)

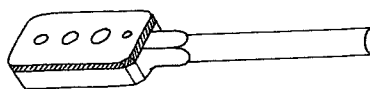
[Metalen plaat boven de as, tussen het asblok en de binnenzijde van de naaf, die dient als bescherming tegen van het karwiel afvallende modder.] **slijkvanger**: *slik.vanər* L 266, 269, 271, 371; *slik-* L 422; *šlik-* Q 101; *slikvenər* L 295; *šlik.venər* L 270, 329, 330; **drekvanger**: *drek.venər* Q 20; **pratsvanger**: *prats.venər* Q 119; **slijkplaat**: K 361; *slikplāt* L 211, 265, 368b, 416, 422, Q 9, 96c; *sli²k-* L 317; *slik-* L 268, 289, 294, 318b, 320a, 320c, 322a, 369, 382, 429a; *sli²k-* L 423; *sli²k-* L 290, 369; *šlik-* L 294, 325, 331, 331b, 383, 432; *šli.k-* L 270, 295; *slejk-* L 420; *slejk-* L 360, 372; *sli²kplāt* L 317; *slējkplāt* P 51, Q 4; *slēkplāt* Q 1; *slikplēt* Q 96d; *slejkplēt* Q 1; *slikplēt* L 286; *slik-* L 314; *slēkplēt²* P 48; *slikplot* L 316; **drekplaat**: *drekplāt* L 426, 429a, 434, Q 14, 18, 19b, 22, 32a, 33, 94b, 95, 97, 99*, 111, 113, 197, 204a, 209; *drekplēt* Q 77, 176a; **dreksplaat**: *dreksplāt* Q 119; **moosplaat**: *mōsplāt* K 357; *mōsplāt* K 358; *mōsplāt* L 414; *mōws-* Q 156; *mō²s-* Q 2; *mij²s-* Q 1; *mōsplēt* K 353; *mōwsplēt* Q 78; *mōsp²lēt* K 318; *mōsplēt²* P 44; *maws-* P 186, 197; *mōwsplēt* Q 79a; *mōwsplēt²* P 107a; *mōwsplēt²* Q 78; *mōwas-* P 54; *mōsplēt²* P 55; *mō²splēt* Q 71; *mōwsplēt²* Q 156; **modderplaat**: *mōdarplāt* L 159a; **sladderplaat**: *sladərplēt* Q 93; **fladderplaat**: *fladərplēt* Q 178; **stofplaat**: *stofplāt* L 268; **beschermplaat**: *bāšerplāt* Q 211; **schermplaat**: *šermplāt* Q 39; **asplaat**: *asplāt* L 381; **plaat**: *plāt* L 324, Q 101; **slijkplaatje**: *slikpletjā* L 282; *slikplētjā* L 271; **slijkband**: *slik.bānt* L 244c; *šlik.bant* L 386; **slijkbred**: *slik.brēt* L 326; **slijkblad**: *slik.blāt* L 321; **slijkkap**: *slikkap* Q 7; **moos scherm**: *mōssxerm* K 314.

Nagelsmidmaker van bouten

NAGELIJZER

(N 33, 292; N 33, 332; N 66, 19)

[Stuk ijzer met ronde en vierkante gaten van verschillende afmetingen, waarin men de pinnen van de nagels plaatst om er een kop aan te slaan. Het nagelijzer wordt ook gebruikt voor het vormen van de koppen aan klinknagels. Zie ook afb. 217.]

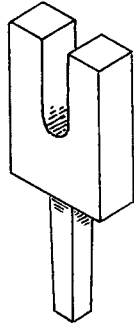
Afb. 217. nagelijzers

Koperen klinknagels werden vroeger volgens de zegsman uit L 210 gedraaid uit koperen plaat en vervolgens door het *klinknagelijzer* geslagen, waardoor er een kop op kwam. In L 329 werd het van verschillende ronde, vierkante en platte gaten van verschillende afmetingen voorziene nagelijzer boven het schroodgat van het aambeeld gelegd. De klinknagel werd vervolgens in één van deze gaten geplaatst. Door met een hamer op de voorgestuite kop van de klinknagel te slaan nam deze de vorm aan van het betreffende gat. De kop werd afgewerkt met een *dopper*. Zie ook de toelichting bij het lemma DOPPER.] **nagelijzer**: *nāgalīzər* L 159a, 271, 321, 330, Q 95, 99*, 111; *nōgal-* Q 88; *nōgalēzər* K 353; **nagelenijzer**: *nēgalīzər* L 299; *nēgal-* L 165, 192a, 213, 217; *nēal-* Q 116; **smeednagelijzer**: *smiānqgālejzər* Q 83; **klinknagelijzer**: *klenknāgalīzər* L 210; **rivetijzer**: *ravet.īzər* L 423; **nagelenmal**: *nēgalmal* L 382, Q 18; **nagelvorm**: *nāgalvōram* L 290, 291, Q 111; **vorm**: *vōram* Q 121b; **vormijzer**: *vōramējzər* P 47; **zetijzer**: *zēt.īzər* L 321; **nagelblok**: *nāgalblōk* Q 113; **mof**: *muf* P 219; **schijf**: *šājf* Q 83.

KOPPENKLAUW

(N 33, 333a-b)

[Een in het schroodgat van het aambeeld te plaatsen werktuig, dat -ter vervanging van het nagelijzer- wordt gebruikt bij het aanwelen van zeshoekige en ronde koppen. Het bestaat uit een gaffelvormig metalen blok met aan de onderzijde een pin. Zie ook afb. 218.]

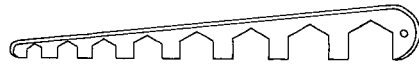
Afb. 218. koppenklaauw

koppenklaauw: *kopəkləw* L 217; **kopklaauw:** *kopkləw* L 271; **gaffel van de aanvilt:** *gafəl van də ānvelt* P 176b; **taque (fr.):** *tak* P 219; **leest:** *lēst* L 165; **mik:** *mek* L 299.

KOPPENKALIBER

(N 33, 333b)

[Werktuig dat bij het op maat smeden van zeskante koppen (van bijvoorbeeld bouten) wordt gebruikt om na te gaan of het werkstuk de juiste maat heeft. Het bestaat uit een langwerpige metalen plaatje waarin uitsparingen van verschillende maten zijn uitgestanst. Zie ook afb. 219.]

Afb. 219. koppenkaliiber

koppenkaliiber: *kopəkalibər* L 192a, 213; *kopəkalibər* L 217; **vormmaat:** *verəmməqt* P 219; **maatmal:** *mətmal* Q 116; **mal:** *mal* L 290, 291; **pasmaat:** *pasməqt* L 321.

Hoefsmid

Hoefstal

HOEFSTAL, NOODSTAL (zie kaart)

(N 33, 6; N 33, 374; S 14; L 1a-m; L 1u, 96; L B2, 278; A 43, 15; JG 1a, 1b, 2c; monogr.)

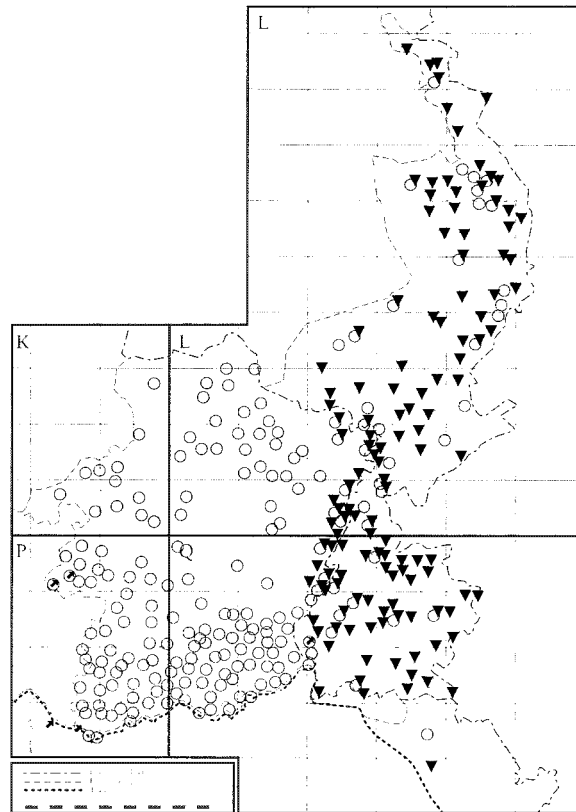
[Een uit houten planken of metalen buizen vervaardigd gestel dat vóór of in de smidse is opgesteld. Wanneer een paard moet worden beslagen, wordt het in de hoefstal geplaatst. Zie ook afb. 220.]

hoefstal: *hufstal* K 278, 315, 317a, 353, 360, L

165, 209, 265, 282, 286, 288a, 314, 352, 353, 354, 355, 368, P 47, 48, 50, 55, 56, 57, 172, 173, 176b, 179, 188, 213, 215, 218, 219, 220, Q 1, 75, 80, 86, 154, 168; (h)uf- P 176; uf- P 115, 176, 227; hüf- K 314, 315, 316, 353, 358, P 47, 49, 117, 174, 180, 186, 224, Q 2, 3, 71, 74, 89, 157a, 160, 240; (h)üf- Q 83; üf- P 176a; hüf- P 113; hu+wf- P 44, 45; huwf- P 182; hōf- L 266, 269, 288, 319, 320, 321, 360, 367, 369, 371, 381, 385, 416, 421, 431, Q 7, 18, 95; ōf- L 423, Q 12; hō^of- L 417, 419; howf- K 357, P 46, 51; hū^ox- L 288; hōfstal L 296, 333, 374, 426, Q 97, 99, 99*, 111; hōwf- L 429; hōfstal L 316a, 317, 319, 356, 360, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 415, 416 (mv. -stel), 417 (mv. -stel), 418 (mv. -stel), Q 87, 88, 91, 96c, 172; huf- K 358, L 286, 312, 313, 315, 316, 353, 413, P 58, Q 3 (mv. -stel), 5 (mv. -stel), 76, 77, 153, 167, 168, 169, 241; uf- Q 11; hüf- L 414 (mv. -stel), Q 1 (mv. -stel), 2a (mv. -stel), 71 (mv. -stel), 72 (mv. -stel), 79, 80, 81a (mv. -stel), 82 (mv. -stel), 84, 170, 177; üf- Q 83; hü.f- P 186, 192, Q 161, 166; hū.r.f- P 187; hüf- P 53, 178, Q 78; hüf- P 52; hōwf- Q 172, 178; hōjf- Q 94; hōfstal L 270; hufstäl L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a, 353; hōf- Q 12, 95, 102, 187; hōwf- P 184; hüaf- Q 93; hufstäl P 118a, 184, Q 73, 74, 155, 168a; hüf- Q 174; hü.f- P 195, 220, 223; hüf- P 118, 120; hü.f- P 177, 177a; h'üf- P 121; hufstäl Q 253; hōf- L 299, Q 113, 196; hōfstal^o L 432, Q 21; hū.fstäl P 188, 197, Q 160, 164; hüf- Q 79a, 157, 159; hūf- Q 152; huf- Q 75; hōjf- Q 171; hōwf- Q 175; hōf- L 358, 359, 361, 363; hufstäl K 318, 353, 359, 361, Q 158a, 163, 182; hüf- K 318, 357, Q 90, 242; hü.f- Q 165; h'üf- Q 162; hōf- Q 188; hūx- K 360; hufstäl Q 181; hüf- Q 89, 156; hōwf- Q 179; hüf- P 119; hüfstäl P 175; hō^ofstäl Q 78; noodstal: Q 17; nōtstal L 192a, 325, 369, 377, 379, 380, 382, 431, Q 102; nō^ot- L 318; nōat- L 299; nō(t)- L 430; nōt- L 159a, 165, 191, 192, 213, 215a, 216, 217, 246a, 265; hōt- L 266; (n)ōt- L 250; ōt- L 164, 192, 209, 211, 250; nōāt- L 267; nōat- L 215, 370, 371, 376; hōat- L 377; nōat- L 249, 289, 300, 427; not- L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; nōt- L 292, Q 14; nō^ot- L 425; nōat- Q 18; nwat- Q 98; nōt- L 159a, 163, 192a, 213; hōt- L 266; nowt- L 319; nūt- L 246, 269a, 271, 288a, 297, 298; nū.t- L 266; nū^ot- L 216a, 271, 295, 321, 422, 424; nū^o.t- Q 10; n'ū^ot- Q 10; nut- Q 96a; (n)ut- L 372; nuāt- L 245, 271, 369, Q 9; n'uat- L 382; nuat- L 318b; nō^otstal Q 9; nuāt- L 318b; nū^ot- L 371, 372, 419, 420, 422, 423, 424, Q 6, 11, 12; nuōt- Q 13; nū.t- L 289; nūt- L 421, 425; ū^ot- L 370; huāt- L 318b; nōtstal L 331; nōtstal L 331, 429, Q 20, 29, 32, 33, 108; nō.t- Q 20; nō^ot- Q 30; nō^ot- Q 27; ō- L 327; nowāt- Q 22, 32a; nōat- L 300, 330, Q 98, 101; hōat- Q 21; nōt- L 387, 432, Q 196; nō^ot- L 377; nō.t- Q 109; nwōat- Q 97; nwat- Q 97; nwāt- Q

HOEFSTAL

- hoefstal
- ▼ noodstal
- ♣ travaille (fr.)

99, 99*, 103, 110, 111; *nūwat-* Q 117b; *nūt-* L 295, Q 98, 113, 116, 118, 208; *nūwt-* Q 202; *nū²t-* L 331, Q 111, 0112, 113, 192, 197; *ū²t-* Q 192; *nū.t-* Q 38, 203; *nut-* L 290, Q 104a, 105; *nuat-* Q 121b; *nqt-* Q 203; *nūtstāl* L 420; *nuət-* L 246; *nqt-* L 217, 0247, 248; *qt-* L 268; *nū²tstāl* L 299, Q 113, 116, 117a, 118, 192, 202, 222; *nut-* Q 198; *nū²tstāl* Q 7; *nō²tstāl^p* L 378, Q 16; *nqat-* L 320a; *ū²t-* L 328; *nuətsta.^p* L 369; *nqīstāl^p* Q 21; *noat-* L 432; *nqt-* L 290, 291; *hqt-* L 291; *nū²t-* L 324, Q 35; *n²ū²t-* L 330; *nō²tstāl⁽²⁾* L 323; *nū²t-* L 290, 291; *nū²tstāl* Q 278; *nqtsəl* Q 208; *qstəl* Q 207; *ostəl* Q 204a; **smidsestal**: *smetsstal* L 374; **smis(se)stal**: *smesstal* Q 83; **travaille (fr.)**: *travaljə* Q 95; *tra²valə* P 214; *traválə* P 211; *tra²válə* P 47; *travelə* P 48, 164; **hoefgestel**: *huf.gəstəl* Q 253; **hoefrek**: *hufrek* K 278.

HOEFBALK

(N 33, 375)

[Elk van balkjes of stangen aan de voor- en achterzijde van de hoefstal waarop de voet van het paard rust tijdens het beslaan.]

hoefbalk: *hōf.balək* Q 113; **zijbalk**: *zej.balək* L 290, 291; *zē-* K 353; **kapsteun**: *kapstūⁿ* L 330; **kaphout**: *kaphōwt* L 321; **paardenvoet**: *pēdāvūt* P 47; **zij-ijzer**: *zej-ijzər* P 219; **noodstalijszer**: *nū²tstālīzər* Q 116; **werkplank**: *wērəkplank* P 176b; **bok**: *bək* L 159a; **boom**: *bōm* L 299; *bōwm* Q 111; **zadel**: *zāl* L 289.

HOEFTOUW

(N 33, 376)

[Het touw dat gebruikt wordt om de hoef die beslagen moet worden, vast te binden.]

hoeftouw: *huftōw* L 165, 213, 216a, 217, 289; *hōf-* L 290, 291, 299, Q 18, 95; *hōftow* Q 99*; **hoefzeel**: *huf.zijəl* P 47; *hōfzē^pl* Q 113; *hōfzēl* Q 116; *hōfzejl* L 432, Q 111; **zeel**: *zējl* Q 5; **hoefstrang**: *hufstrank* L 192a; **hoefkoord**: *hufkōt* P 176b; **koord**: *kōwrt* P 219; **voetzeel**: *vūtszijəl* K 353; de volgende opgaven duiden een riem aan: **hoefriem**: *hūfrēm* Q 71; *hūfrēm* L 289; *hōf-* L 290, 291, 321, 330, 382.

Afb. 220. hoefstal

Hoefijzers smeden

HOEFIJZERSMEEDHAMER

(N 33, 60; N 33, 83)

[Een soort smeedhamer met aan de ene kant een tamelijk platte en aan de andere kant een half-ronde kop, gebruikt bij het smeden van hoefijzers.]

In Q 116 was de bolle kant van de smeedhamer achthoekig, de platte kant vierhoekig met gebroken kanten.]

hoefijzerhamer: *höf.izərhamər* L 321, Q 111; *höf.izdər* L 289; **hoefhamer:** *höfhamər* L 382; *h'ofhamər* Q 121; **hoefhamel:** *höfhəmäl* Q 5; **hoefhandhamer:** *hufhanthämər* L 290, 291; **hoefsmidshamer:** *höfsmētshämər* L 321; **bolhamer:** *bəlhamər* L 159a, 165, 216a, 217, 432; **ronde bolhamer:** *rənə bəlqhəmäl* P 219; **bolhamel:** *bəlhamäl* Q 95; **pinhamel:** *penhämäl* L 331; **gewone smeedhamer:** *gəwōnə šmēhämər* Q 99*; **smeedhamer:** *šmējhamər* Q 113; *šmēj* Q 0112; **smeedhamel:** *smiə(h)qəmäl* Q 83 (wordt gebruikt bij het uitbollen van de binnenkant van hoefijzers); **klopper:** *klopər* L 371; **vuisthamer:** *vūshämər* Q 35, 108; **voorhamer:** *vjrhämər* Q 35; **hamel:** *həmäl* P 176b.

HOEFIJZERSMEEDTANG

(N 33, 34b; N 33, 174)

[Tang met platte bekken om hoefijzers tijdens het smeden vast te houden.]

hoefijzertang: *höf.izərtanj* L 330, Q 5, 108, 111 (tang met korte handgrepen maar met sterke

bek), 113; (*h)üf.əjzər*– Q 83; **hoeftang:** *huftanj* P 47; *höf*– L 371, Q 5, 95; **vuurtang:** *vjrtanj* K 353, L 382; *vjř*– Q 83 (om een lip op het hoefijzer aan te trekken); *vjř*– L 321, 371; **smis(se)tang:** *smestanj* P 176b, 219, Q 86; **smeedtang:** *smētanj* Q 18; *šmē*– L 290, 291; *smēj*– L 289; *šmēj*– L 299 (met platte bekken); *šmēj*– Q 99*; *šmējstaj* Q 116.

HOEFSTAAFIJZER

(N 33, 355)

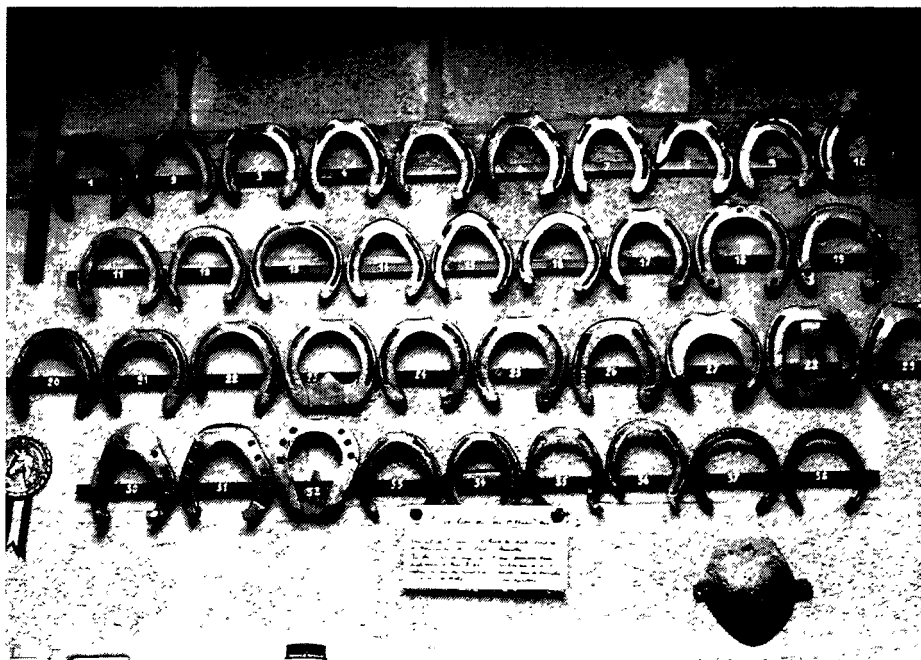
[De ijzeren of stalen staaf waarvan de smid het hoefijzer smeedt. Hoefstaafijzer werd vroeger vaak door de smid gesmeed van resten ijzer en oude hoefijzers. Tegenwoordig koopt hij het doorgaans in de vorm van metalen staven. Dergelijk ijzer is volgens de invuller uit L 299 rechthoekig (*řexhökex*) van doorsnede. In Q 83 daarentegen is het aan één kant 2 mm dikker dan aan de tegenovergestelde zijde.]

hoefstaafijzer: (*h)üfstäf.əjzər* Q 83; *h'ofštäf.izər* Q 121b; **hoefijzerstaaf:** *huf.izərštäf* L 290, 291; *höf.izərštäf* L 382; (*h)üf.əjzərštäf* Q 83; **hoefstaaf:** *hufštäf* L 216a, 217; *höfštäf* L 330, 432, Q 111, 113; **zoolstaaf:** *zölštäf* L 321; *zoal*– Q 18; *zöl*– Q 95; *sqalštäf* Q 116; **hoefstaf:** *hufstaf* L 159a, 165, 192a, 213, P 47; **baar:** *bār* Q 86; **hoeflat:** *huflat* P 176b, 219.

HOEFIJZER

(N 13, 84; N 33, 352; L 35, 104; L 27, 6 add.; JG 1a; JG 1b; monogr.; Vld.)

[Ijzeren hoefbescherming, meestal in de vorm

Afb. 221. diverse hoefijzers

van de onderrand van de hoef. Het hoefijzer wordt doorgaans met behulp van hoefnagels aan de hoef bevestigd. Zie ook afb. 221 en het lemma HOEFIJZER MET SPECIALE VORM OF UITRUSTING.]

hoefijzer: *hūw.f.ē.zər* P 187; *hūf.ē-* P 117, 177a, 192, 197, 213, 222, Q 2a, 71, 72, 80, 153, 156, 157, 164, 166; *hū.f.ē-* P 188, Q 159, 160, 165; *huf.ē-* K 316, 318, 357, 358, 359, 360, 361, L 352, 413, 414, P 46, 55, 56, 179, 186, 223, Q 2, 2a, 2b, 73, 74, 75, 79, 79a, 152, 154, 157a; *hūf.ē-* P 177; *hūf.ē-* P 118a, 121, Q 78; *ūf.ē-* P 115, 175, 176, 176a, 176b, 178; *howf.ē-* P 51; *(h)owf.ē-* Q 2; *hūf.ē.zər* P 52, 118, 119, 120; *hū.f.ē-* P 195, 220; *hūf.ē-* Q 1; *hūf.ē-* P 53; *hūf.ē.zər* P 218; *huf.ē.zər* K 315, 353, P 45, 47, 48, 49, 50, 57, 58, 113, 172, 173, 175, 180, 214; *hūf.ē-* K 314, P 174, 224; *huf.ē.zər* P 44; *hūf.ē.zər* P 227; *hūf.ē.zər* Q 71; *(h)ūf.ē.zər* Q 83; *hūf.ē-* K 317a; *huf.ē.zər* Q 3; *huf.ē-* L 354, 355, 355a, Q 76; *hūf.ē-* Q 81a, 82; *huf.ē.zər* P 184; *hūf.ē.zər* Q 77; *huf.ē-* Q 155, 158, 158a, 167, 240, 241; *huf.ē.zər* P 219; *ūf.ē-* P 171; *huf.ē.zər* Q 162, 177; *huf.ē-* Q 163, 168, 180, 182, 242; *huf.ē.zər* Q 169; *huf.ē.zər* Q 84, 89, 90, 168a, 170, 174; *howf.ē-* Q 175, 178, 179; *hūf.ē-* Q 171; *hūw.f.ē.zər* Q 93; *huf.ē-* K 278, 360, L 352, P 57, 197, 218, Q 86, 156a; *ūf.ē-* P 193; *hūf.ē-* P 197, Q 156; *huf.ē.zər* P 177; *huf.ē.zər* L 265; *huf.ē.zər* L 312, 315, 353, Q 91; *hōf.ē-* L 317, 319, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 415, 416, 419, 420,

423, Q 10, 88, 172, 188; *ōf.ē-* L 420, 421, 422, 423, 424, Q 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13; *of.ē-* L 372; *hōw.f.ē-* Q 94; *huf.ē.zər* L 286, 313, 316; *huf.ē.zər* L 159a, 163, 163a, 163b, 164, 165, 191, 192a, 211, 213, 214, 214a, 215, 216a, 217, 244c, 245b, 246a, 266, 268, 282, 286, 292, 434, Q 253, 278; *h'uf.ē-* Q 121 (mv. *-īzərə*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem); *hōf.ē-* L 269, 270, 271, 289, 289a, 289b, 294, 295, 316, 318, 321, 322, 322a, 324, 325, 329, 330, 331, 332, 372, 373, 374, 377, 382, 383, 387, 425, 426, 0426, 429 (*-īzərə*), 429a, 432, Q 5, 9, 14, 18, 18a (mv. *-īzər*), 32a (mv. *-īzərə*), 33 (*-īzərš*), 36, 91, 94b, 95, 96c, 96d, 97 (mv. *-īzərš*, *-īzərə*), 99*, 101, 111 (mv. *-īzərš*, *-īzərə*), 0112, 113, 117a, 192, 193 (mv. *-īzərə*), 197a (mv. *-īzərə*), 198b (mv. *-īzərə*), 201 (mv. *-īzərə*), 203a (*-īzərə*), 204a; *hōw.f.ē-* Q 187; *hōf.ē-* Q 116, 211 (mv. *-īzərə*); *h'of.ē-* Q 121 (mv. *-īzərə*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem); *huf.ē.zər* L 314, Q 5, 205* (mv. *-īzərə*); *hōf.ē-* L 331, 331b, 416, 417, 418, Q 96c; *hōw.f.ē-* Q 20; *huf.ē.zər* Q 284; *hōf.ē.zər* L 356; *huf.ē.zər* P 57; *hōf.ē.zər* L 289, 289a, 320a, 328; *hōf.ē.zər* L 318b (mv. *-i.s.dərə*); *huf.ē.zər* P 182; *hūf.ē.zər* P 107a; *uf.ē-* P 176; *hawf.ē.zər* Q 178; *hūf.ē.zər* Q 161; *huf.ē.zər* P 121; *huf.ē.zər* Q 181; **paardsijzer:** *pərs.ē.zər* K 359; *pārs.ē-* L 414; *pərs.ē.zər* P 167; *pjā.rs.ē.zər* Q 1; *piers.ē.zər* Q 1; *pjarts.ē.zər* Q 1; *pjats.ē.zər* Q 87; **paardijzer:** *pərt.ē.zər* Q 4;

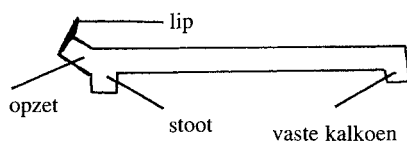
II.11

gewoon ijzer: *gawuan īzār* L 290, 291; **ijzer:** *ej.zār* L 355; *ī.jzār* L 356; *ī.zār* L 271; *īzār* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 191, 209, 322, Q 15b, 33 (mv. *īzāš*), 94b, 98 (mv. *īzārā*), 113, 201; *ē.zār* Q 2; *ēzār* P 44; *ēzār* P 227; *īs.dār* L 288c, 290, 325, 328.

LIP VAN EEN HOEFIJZER

(N 33, 356; JG 1b; monogr.)

[Het opstaand lipvormig gedeelte aan de voorzijde van het hoefijzer. De lip voorkomt het naar achter opschuiven van het hoefijzer. Zie ook afb. 222. Ook aan de zijkanen van het hoefijzer kunnen lippen worden aangebracht. Dit gebeurt als het paard brokkelende hoeven heeft of wanneer het hoefijzer de neiging heeft naar binnen te verschuiven. Zie ook het lemma BROKKELHOEF in WLD I.9, pag. 102.]

Afb. 222. schematische voorstelling van een hoefijzer van opzij

hoeflip: *hufłøp* L 354; **lip:** *lep* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 282, 286, 313, 352, 355, 356, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 365 (2 bij winterbeslag opzij; in zomer 1 van voor), 366, 415, P 47, 48, 52, 53, 55, 176b, 177, 177a, 178, 179, 218, 219, 227, Q 2, 5, 18, 71, 73, 75, 76, 77, 79a, 83, 84, 86, 87, 91, 94, 95, 113, 153, 154, 157, 158a, 159, 170, 171, 188; *le.p* L 360, 367, 368; *le.p* P 47, 180, 197, 223, 224, Q 2a; *lip* P 121, 186, 195, 220, Q 80, 89, 152, 157a, 160, 161, 163, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 168a, 169, 177, 181, 182, 240, 241, 242; *li.p* P 182, 187, 188, Q 74, 78, 79, 155, 156; *løp* K 314, 315, 316, 318, 357, 358, 359, 360, 361, L 289, 290, 291, 312, 315, 316, 317, 321, 330, 331, 369, 370, 371, 372, 382, 413, 419, 420, 421, 422, 424, 432, P 45, 46, 50, 51, 113, 115, 117, 118, 118a, 119, 120, 167, 172, 173, 174, 175, 176, 214, Q 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 88, 96c, 99*, 111 (dient om het hoefijzer niet te doen verschuiven), 172; *lø.p* Q 174, 175, 179; *lø.p* L 319; *lø.p* P 58; *lap* Q 178; **lijje:** *lepka* P 56; *løpkā* P 49, 176a, Q 7; **hoefijzerkap:** *hof.īzārkāp* Q 116; **kap:** *kap* L 321, Q 113, 121b; **slekje:** *slekskā* P 44; **steun:** *štōn* L 330.

OPZET

(N 33, 358)

[De naar boven omgebogen voorzijde van een hoefijzer. De opzet begint aan de zijgedeelten van het hoefijzer, ongeveer op de hoogte van het eerste of tweede nagelgat, en dient volgens de invuller uit P 47 om het lopen te vergemakkelijken. De opzet heeft verder nog als functie: bescherming van de voet (L 290, L 291, L 382) en voorkoming van aanstoten (L 159a, L 289, Q 121b) en struikelen (Q 18). Volgens de respondent uit Q 95 werd een opzet alleen aangebracht aan de ijzers voor de voorste hoeven. Zie ook afb. 222.]

opzet: *op.zēt* P 176b (om niet op de zool te drukken); *op-* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289; *up-* K 353; *ūp-* P 47; *op.zat* Q 95; **opgezette voorkant:** *op.gazatā vōrkantj* L 299; **omslag:** *omšlāx* L 331.

RITSIJZER

(N 33, 353)

[Hoefijzer waarin een rits of gleuf is aangebracht waarin zich de gaten voor de hoefnagels bevinden. Zie ook afb. 223.]

ritsijsjer: *rets.īzār* L 192a, 217, Q 95, 99* (voor raspaarden), 111, 116.

STAMPIJZER

(N 33, 353)

[Hoefijzer waarin geen gleuf is aangebracht. In een stampijzer worden de nagelgaten afzonderlijk ingestampt door de gehele dikte van het ijzer.]

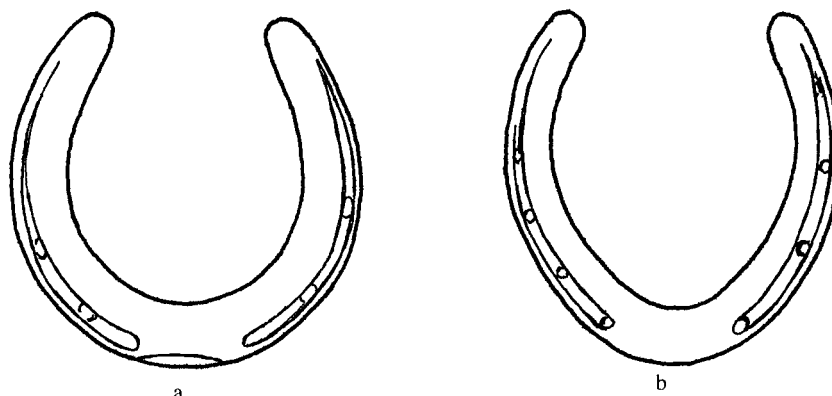
stampijzer: *stamp.īzār* L 217, Q 95; *štamp-* Q 99* (voor het boerenpaard), 116; **stansijzer:** *štans.īzār* Q 111.

VOORIJZER

(N 33, 353; N 33, 354a; monogr.)

[Hoefijzer voor de voorhoef van het paard. De vorm van het voorijzer is doorgaans ronder dan dat van het achterijzer. Zie ook afb. 223a.]

voorijzer: *vōrīzār* L 159a, 165, 192a, 216a, 217; *vōr-* L 213, 330, 382, 432, Q 18, 95, 99*; *vī^or-* Q 111; *vī.rejzār* L 360; **voorste ijzer:** *vōrstā īzār* L 290, 291; *vōstā ejzār* P 176b; *viā(r)stā* ~ Q 83; *vīrštā īzār* Q 116; *verstā* ~ Q 5; **voorste hoefijzer:** *vōstā huf.ējzār* P 47; *viā(r)stā (h)ūf.ējzār* Q 83; **voorste:** *vōstā* P 219; **voorhoefijzer:** *vōrhōf.īzār* L 299; **voorpoottijzer:** *vōrpu^ot.īzār* L 321; **hoefijzer van de voorpoot:** *hōf.īzār van dār vīrpu^ot* Q 113; **hoefijzer van de voorste poot:** *hōf.īzār van dār vījštā pu^ot* Q 121b; **rond ijzer:** *rontj. īzār* L 330; **rond model:** *rontj model* L 299; **ronde teen:** *rōndā tījan* K 353.

Afb. 223. a: ritsijzer voor de voorhoef
b: ritsijzer voor de achterhoef

ACHTERIJZER

(N 33, 353; N 33, 354b)

[Hoefijzer voor de achterhoef van het paard. Het achterijzer heeft meestal een ovale vorm. Zie ook afb. 223b.]

achterijzer: *ātarejzær* Q 83; *axtærizær* L 165, 192a, 321, 330, 382, 432, Q 18, 95, 99*, 111; *āxtær*– L 159a; *extær*– L 217; *extær*– L 213, 216a; **achterste ijzer:** *a.xtærstæ izær* Q 5; *ēxtærstæ* ~ L 290, 291; *exæstæ* ~ Q 111; *ētæstæ* ~ Q 116; *estæ ejzær* P 176b; **achterhoefijzer:** *axtærhuf.ējzær* P 47; *axtærhōf.izær* L 299; **achterste hoefijzer:** *axtæstæ huf.ējzær* P 47; *ātærstæ (h)uf.ējzær* Q 83; **achterste:** *estæ* P 219; **hoefijzer van de achterpoot:** *hōf.izær van dær axtærpū²t* Q 113; **hoefijzer van de hinderste poot:** *h'of.izær van dær hejæstæ pū²t* Q 121b; **eivormige teen:** *ājvørmegæ tijæn* K 353; **spits ijzer:** *špæts. izær* L 330; **spits model:** *špæts model* L 299.

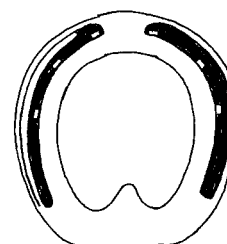
HOEFIJZER MET SPECIALE VORM OF UITRUSTING

(N 33, 353; JG 2b, add.)

[In dit lemma is een aantal benamingen voor hoefijzers met bijzondere vorm of uitrusting bijeengeplaatst. Ze worden doorgaans gemaakt voor paarden met afwijkingen of met vergroeiingen aan de hoeven. Ook zijn er speciale ijzers voor de draf- en rensport en voor de jacht.

Het *strikijszer* is volgens de invuller uit Q 111 bestemd voor paarden met een te nauwe gang van de achterbenen. Daardoor raakt het paard met de ene voet de andere. Op deze wijze ontstaan in de meeste gevallen verwondingen van de voet, net boven de hoef. Paarden met deze afwijking, in Q 111 **strijker** (*štrikær*) genoemd, maken in hun gang in de meeste gevallen een draaiende beweging met de voet. Om dit te voor-

komen of te verhelpen is aan de buitenkant van het ijzer **een kramp** (*ænæ kramp*) aangebracht terwijl de binnenkant smal en hoog gesmeed wordt. Zie ook het lemma **STRIJKER** in WLD I.9, pag. 63. Het *klapijszer* of *klopijszer* is volgens dezelfde respondent voor een zogenaamde **klopper** (*ænæ kløpær*), een paard dat met de achterhoeven de voorhoeven raakt. Het ijzer is daarom aan de voorzijde zoveel mogelijk afgeplat en de lippen zijn zijdelings aangesmeed. Met de termen *balkijszer* of *brugijszer* wordt een hoefijzer aangeduid waarvan de uiteinden door middel van een brug met elkaar zijn verbonden. Zie ook afb. 224. Het *brugijszer* wordt volgens de informant uit Q 111 gebruikt bij paarden met een vernauwing van de hoef of met gevoelige, zwakke hoeven. Met dit hoefijzer wordt het draagoppervlak vergroot. Het *klemijszer* (L 290, L 291) wordt gebruikt bij paarden met klemhoef. Zie hiervoor ook het lemma **KLEMHOF** in WLD I.9, pag. 110. De woordtypen **verbandijszer** en **steengalijszer** zijn benamingen voor ijzers die worden aangebracht bij paarden met een ziekte aan de hoeven. Volgens de invuller uit Q 111 wordt in dergelijke gevallen een plaat van 1 tot 2 mm dikte onder het hoefijzer gelegd die met de nokken en de hoefnagels wordt vastgehouden.

Afb. 224. balkijszer

II.11

Bij ziektes aan de hoeven als rotstraal of kanker wordt de zool met scheepsteer ingesmeerd. De ruimte tussen hoefzool en plaat wordt vervolgens met pluksel van touw opgevuld. Dit voorkomt indringen van vocht. Zie ook de lemmata ROTSTRAAL, STEENGAL en STRAALKANKER in WLD I.9.

Het *jachtijzer* (Q 111) is bestemd voor paarden die bij de jacht gebruikt worden of ook wel voor dravers of renpaarden. Het ijzer is aan de bodemzijde afgeplat. Deze afplatting voorkomt dat het paard vooral in zachte of moerassige grond de achteropkomende ruiters of paarden met de opgenomen modder hindert.

Winterijzers bieden de mogelijkheid om het paard scherp te zetten. Zie ook de toelichting bij het lemma WINTERBESLAG. Het woorddeel *stoot-* in het woordtype *stootijzer* verwijst naar een onderdeel van het winterbeslag. Zie ook het lemma STOOT.]

strijkijzer: *strikk.īzər* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 321, Q 18; *strikk.-* L 217; *strikk.-* L 290, 291, Q 111; *štrīx.-* Q 116; **strijkhoefijzer:** *štrīkhōf.īzər* Q 111; **klapijzer:** *klap.īzər* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 290, 291, 321, Q 111, 116; **klopijzer:** *klop.īzər* Q 111; **klemijzer:** *klemīzər* L 290, 291; **balkijzer:** *balək.īzər* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 321, Q 18; **brugijzer:** *brøk.īzər* Q 111, 116; **ijzer met een brug:** *ejzər mēt ən brēx* Q 83; **renijzer:** *renīzər* L 192a, 290, 291, 321; **jachtijzer:** *jax.īzər* Q 111; **jaagijzer:** *jāx.īzər* Q 111; **zomerijzer:** *zōmərīzər* L 165, 213; **winterijzer:** *wentərīzər* L 165, 213, Q 111; **krampijzer:** *kramp.īzər* Q 116; **krampenijzer:** *krēmp.īzər* L 382; **ijzers met krammen:** *ejzərs mēt kramə* Q 83; **kramhoefijzers:** Q 71; **stootijzer:** *stoat.īzər* Q 18; *stōt.-* L 382.

RITSBEITEL VAN DE HOEFSMID

(N 33, 362)

[De beitel waarmee men een gleuf maakt in de onderkant van het hoefijzer. Zie ook afb. 225. Meestal wordt als ritsbeitel een stokbeitel gebruikt, een beitel die los aan een steel bevestigd kan worden. In de rits worden op de plaats waar de hoefnagels komen te zitten met een hoefijzerstamper gaten in het metaal gedreven voor de nagelkoppen. Die gaten worden dan vervolgens met behulp van een hoefijzerdoorslag doorgeslagen.]

Afb. 225. ritsbeitel

ritsbeitel: *rets.bējtəl* Q 5; *rets.bejtəl* L 159a, 165, 213, 216a, 217, 299, 321, 330, Q 95, 111; *rets.bēʔtəl* Q 113; *rets.bēsəl* Q 116; **rits:** *rets* L 192a, 290, 291, 432, Q 121b; **gleufstamper:** *gløffstamper* P 47; **engelse stamper:** *ēngəlsə stāmpər* K 353; **afgeronde chasse (fr.):** *af.gərɔndə šas* P 176b; **hoefijzergleufbeitel:** *hōf.īzərglōf.bejtəl* L 382; **zetbeitel:** *zet.bejtəl* L 289; **ronde beitel:** *rɔnə bejtəl* P 219.

HOEFIJZERSTAMPER

(N 33, 360)

[Werktuig waarmee de nagelgaten in het hoefijzer gevormd, maar nog niet doorgeslagen worden. Zie ook afb. 226. Vergelijk de toelichting bij het lemma RITSBEITEL VAN DE HOEFSMID.]

Afb. 226. hoefijzerstamper

stamper: *stampər* L 159a, 192a, 216a, P 47; *štampər* Q 121b; *stāmpər* K 353; *štēmpər* Q 113, 116; *stēmpər* L 165; **hoefstamper:** *hōfstamp* L 321; **stamp:** *stamp* L 213, P 176b, Q 95; *štamp* L 290, 291, 299, 432; **stomper:** *stumpər* P 219; **stamphamer:** *stamphāmər* L 289; **punthamel:** *pōnthōməl* Q 5; **stampijzer:** *stamp.īs.dər* L 289; **stampbeitel:** *stamp.bejtəl* L 217; *štamp.-* L 330.

HOEFIJZERDOORSLAG

(N 33, 361)

[Soort smalle beitel met vierkant-spitse punt waarmee de gaten, die in de gleuf van het hoefijzer gevormd zijn, worden doorgeslagen. Zie ook afb. 227.]

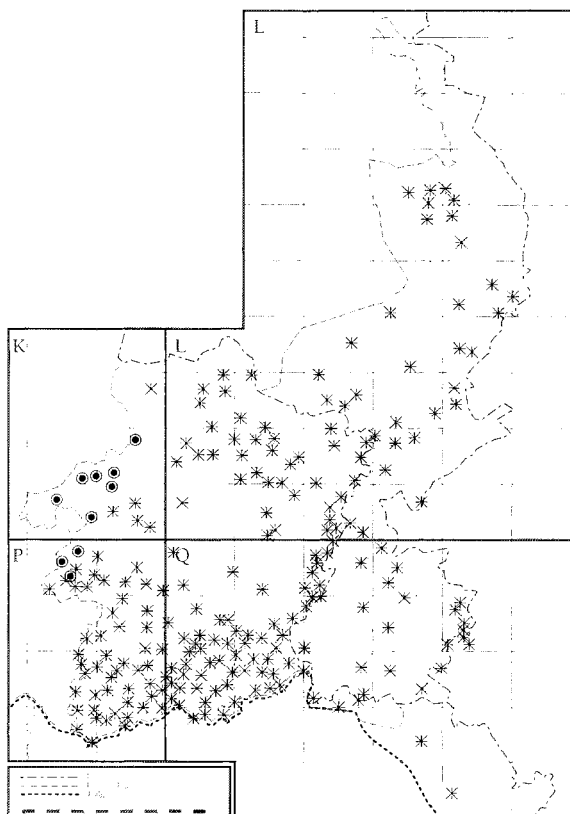

Afb. 227. hoefijzerdoorslag

hoefijzerdoorslag: *huf.ejzərdqwrslax* P 219; *huf.īzərdqwrslax* L 159a; *hōf.īzərdōrslāx* L 321; *hof.īzərdōrāxslāx* Q 116; **hoefdoorslag:** *huf.dqwrslax* L 165; **doorslag:** *dōrslāx* L 382, Q 95; *dū.r.-* L 289; *dōrslāx* L 290, 291, 330, 432, Q 99*; *dōrāx.-* Q 111, 113, 121b; *dōjrslax* P 47; *dōr.-* K 353; *dōr.-* L 192a, 213, 216a, 217; *dōjrslāx* Q 5; **doorslagbeitel:** *dōrslāx.bejtəl* L 18; **doorslagijzer:** *dqwrslax.ejzər* P 176b.

EEN PAARD BESLAAN

- × (een paard) beslaan
 ● (een paard) beslagen

Beslaan

EEN PAARD BESLAAN (zie kaart)

(JG 1a; JG 1b; N 100, 17; monogr.)

[Een paard van hoefijzers voorzien. Tijdens het beslaan wordt het paard in de hoefstal van de smidse geplaatst. De hoefsmid verwijdert eerst met behulp van de hoefhamer en de hoef tang het oude hoefijzer. Vervolgens bewerkt hij de hoef door middel van het hoefmes en de hoefrasp. Het nieuwe hoefijzer wordt gewoonlijk warm gepast. Daarvoor wordt het gelijkmatig donkerrood verhit en enige ogenblikken tegen de besneden hoef gehouden. Het ijzer moet overal dicht tegen de hoef passen; aan onverbrande plaatsen onder de hoef kan de smid zien dat deze nog met de hoefrasp moet worden bijgewerkt. Het ijzer wordt met hoefnagels aan de hoef bevestigd. De nagels worden daartoe eerst met behulp van de beslaghamer door de hoef geslagen. Dan worden de uitstekende uiteinden van de hoefnagels met de hoef tang tot op 3 mm afgeknepen. Het gedeelte van de hoefnagel dat nog uitsteekt, wordt vervolgens omgeslagen in een uitholling van de

hoef die door middel van de *onderkapper* is gemaakt. Tot slot wordt de hoef soms nog met de hoefrasp bijgewerkt.]

het/een paard beslaan: *ejn pērt. bāslōn* L 269b; *an pērt.* ~ L 267; *a pērt.* ~ L 381; *hat pērt* ~ L 320a; *at pērt. bāslōn* Q 192; *ej pērt. bāslōn* L 330; *a pērt* ~ L 427; **beslaan:** *bāslūn*.n L 317, 416, 417, 418, 419, 421, Q 3, 5, 12, 87, 91, 172; *bāslūn* Q 198; *bāsluān* P 177, 184, 186, 220, Q 73, 171, 175, 179, 188; *bāsluān* P 118a, 120; *bāsluān* Q 178; *bāslwēn* Q 86; *bāslūn*.o.n P 51; *bāslūn*.o.n P 223; *bāslōn*.n L 372, 414, 420, P 52, 56, 188, Q 1, 81a, 83, 90; *bāslōn*.o.n P 178; *bāslōn*.o.n P 58, Q 6; *bāslōn*.n P 46, 47, 48, 49, 113, 115, 117, 121, 172, 173, 174, 176, 176a, 179, 180, 182, 218, 224; *bāslōn* K 361, L 353, 422, 423, 424, P 187, 219, Q 7, 8, 9, 10, 11, 13, 88, 95, 96c; *bāslōn*.o.n P 118; *bāslōn*.o.n L 424; *bāslōn*.n P 227; *bāslōn* P 214; *bāslōn*.n L 315, 316, 318b, 319, 352, 360, 361, 362, 366, 367, 368, 370, 371, 415; *bāslōn*.o.n L 312, 313, 369; *bāslōn*.n L 282, 286, 314, P 175, Q 78; *bāslōn* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 246, 271, 289, 320c, 374, 376, 377, 381; *bāslōn*.n L 354; *bāslōn* Q 74; *bāslōn*.n Q 83; *bāslōn* K 278, Q

II.11

2a, 74; *bāslō.ñ* P 119, 177a; *bāslō.n* P 57, Q 71, 72, 75, 79, 153, 157a; *bāslōn* K 358, Q 2; *bāslōñ* K 278, P 55; *bāslō.n* Q 76, 77, 80, 152, 154, 155, 156, 158a, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 168a, 177, 182, 240, 241, 242; *bāslō.ñ* Q 167, 169; *bāslōan* Q 94; *bāslō.n* K 360; *bāslō.ñ* P 188, 192; *bāslō.n* Q 164; *bāslō.n* L 413; *bāslō.n* Q 79a; *bāslō.n* Q 2a; *bāslōñ* K 359; *bāslōñ* P 50, 53; *bāslē.n* Q 89; *bāslē.n* Q 84; *bāslēn* Q 170; *bāslōjn* Q 157, 159; *bāslōj.n* P 195, 197, Q 160, 166; *bāslū.n* Q 174; *bāslū.n* L 356; *bāslū.ñ* L 358, 359, 363, 364, 365; *bāslū.ñ* L 355, 416; *bāslōn* L 293, 298, 328, 329, 331, 331b, 377, 432a, Q 27, 32, 98, 111, 197, 197a; *bāslō.n* Q 20; *bāslōn* Q 208; *bāslōan* Q 211; *bāslōa* Q 27, 39, 117a, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *bāslō.ñ* Q 117, 203; *bāslō* L 265; *bāslū.ñ* Q 200; *bāslūa* Q 253; *bāslōnā* Q 284; de volgende drie woordtypen worden gebruikt om aan te geven dat de vier hoeven van een paard tegelijkertijd worden beslagen: **vierkant beslaan**: *vērkanj. bāslōn* L 288a; **vierkantig beslaan**: *vērkejnjtjex. bāslō.n* L 361; *vērkenjtjex. bāslō.ñ* L 369; *vērkenjtjex. bāslōn* L 429; **ronderom beslaan**: *rōntalōm bāslōn* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **beslagen**: *bāslāgā* K 317a, 353, P 44, 48; *bāslāgā* P 45; *bāslā.gā* K 357; *bāslōgān* K 315; *bāslōgā* K 314, 316, 318, 353.

HOEFSTOMPEN

(monogr.; JG 1b)

[De oude hoefnagels die uit de hoof van het paard worden gehaald bij het verwijderen van de versleten hoefijzers. Volgens het Gronsvelds woordenboek (pag. 181) werden de hoefstompen gebruikt om de stelen van schoppen, borstels, riemen e.d. vast te zetten.]

hoefstompen: *hōfštōmp* Q 193 (enk. *-štōmp*); *hōfstō.mp* Q 88 (oude hoefnagels, waar de spits van af is); de volgende opgave is enkelvoud: *ōfstō.mp* L 423 (oude, gebruikte hoefnagel).

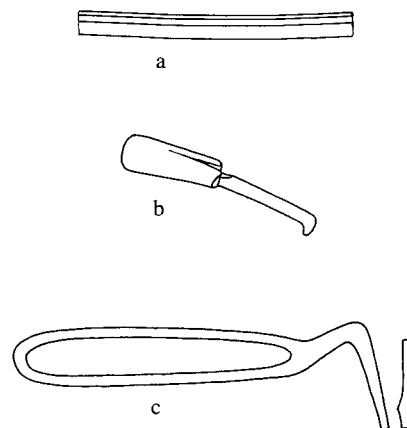
HOEFMES

(JG 1a; JG 1b; N 33, 363-365; monogr.; N 33, 181)

[Het mesachtige werktuig waarmee de paardenhoef wordt bijgesneden en gereinigd alvorens het nieuwe hoefijzer wordt geplaatst. Zie ook afb. 228.

Invullers uit L 165 en L 213 gebruikten een tang om hoorn van de hoof af te knippen.]

A. de volgende opgaven duiden doorgaans een stuk staal aan, scherp aan één zijde en met een brede rug waarop met de hamer geslagen wordt (vgl. afb. 228a): **hoefmes**: *hufmēs* K 318, 353, 358, L 159a, 192a, 315, 316, 354, P 47, 49, 50, 172, 219, Q 158a, 168, 169, 181; *hu.f-* L 353; *hūf-* L 414, Q 1, 72, 89; (*h*)*ūf-* Q 83 (voor

Afb. 228. a: hoefkapmes
b: renet
c: hoefkrabber

hoorn); *hōf-* L 318b (mv. *-mes.dār*), 362, 367, 369, 417, Q 91; *hufm'ēs* L 352; *hufmē.s* L 282, 312, P 56; *hu.f-* L 314; *hōfmēs* Q 5; *hufmē.s* Q 76; *hū.f-* Q 165; *hūf-* P 119; *hūf-* P 177a; *hufmē.ñ.s* Q 152; *hūf-* Q 79; *hufmēs* Q 2; *hū.fmē.ñ.s* P 195; *hufmā.ñ.s* Q 167; *hōfmets* L 382, Q 113; **hoornmes**: *hū.ñ.rānmes* L 317; **voetmes**: *vutmēs* Q 3; *vutmē.s* Q 75; **kapmes**: *kapmēs* L 159a, 355, 358, 359, 365, 366, 368, 416, 418, P 48, 58, 115, 118a, 167, 174, 175, 179, 214, 219, Q 2a, 5, 6, 71, 81a, 83, 84, 86, 87, 90 (plus rasp), 94 (plus rasp), 158a, 163, 170, 171, 172, 174, 175, 178, 179, 181; *kāp-* K 314, L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, P 55 (plus rasp), 178, 227, Q 154; *ka.p-* Q 162 (plus rasp), 168a; *kapmē.s* L 313; *ka.pmē.s* Q 77, 80; *kāp-* P 197, 220, Q 73, 74, 153; *kap-* P 118, 184, 186, 187, 223, Q 78, 161, 164, 166, 241; *kapmē.ñ.s* Q 157, 157a; *kapmēs* P 46, 173, Q 18; *kāp-* K 278, 317a, P 176; *kap-* Q 242; *kapmē.ñ.s* Q 159; *kāpmē.ñ.s* P 177; *kapmets* L 372, 419, 420, 421, Q 11, 12, 96c, 188; **het mes voor te kappen**: *t mē.s vōr tā kapā* Q 240; **veegmes**: *vēxmēs* P 45, 219; *vēx-* L 165, 289, Q 83; *vēxmē.s* P 53; *vēxmēs* Q 5; *vēxmets* L 299, 321, 331, 432, Q 99*, 111; **snijmes**: *snejmē.s* Q 165; *snēmēs* P 219; *sni-jmets* L 372; **snippermes**: *snōpārmēs* L 319; **kortmes**: *kōtmēs* Q 82; **smidsemes**: *dā smē.tsāmes* Q 177; **mes**: *mēs* K 359, 360, 361, L 356, 364, 413, 415, P 44, 47, 51, 57, 117, 172, 182, 218, Q 88; *mē.s* Q 2a; *mēs* P 224 (plus rasp); *mē.s* P 52, 121, Q 79a, 155; *mēs* K 316, 357, P 176a; *mēs* Q 182; *mē.ñ.s* P 188, 192; *mē.ñ.s* Q 156, 160; *mets* L 422, 423; **hoefkling**: *hōfkley* L 370; *ōf-* Q 10; (*h*)*ōf-* Q 13; *ōfklem* Q 7; **houwkling**: *hōwkley* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 330, 432, Q 111, 113; *how-* L 289, Q 18, 99*,

116; *hōwklejnk* Q 95; **klīng**: *klej* L 331, 361, 371, 424, Q 8; **rits**: *rets* K 353; **het staal**: *æt stuāl* Q 83 (voor het wit van de hoef); **grits**: *grets* P 219; **hoefbeitel**: *huf.bej.təl* L 286; **beitel**: *bejtəl* P 113; **krabmes**: *krabmes* Q 83; **hoefkrabber**: *hōfkrabər* L 432; *h'of-* Q 121b; *huf.krebər* P 176b; **krabber**: *krabər* L 289, 424, Q 18, 99*; *krebər* L 290, 291, 330, P 47; **krab**: *kreþ* L 331; **hoefkratser**: *hōfkratsər* L 382; **schrapper**: *šrēþər* Q 86;

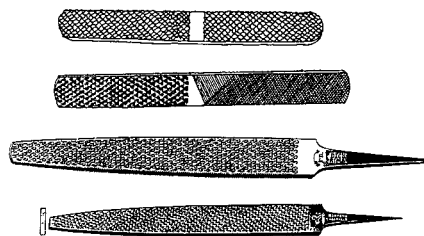
B. de volgende termen duiden doorgaans een mes met een omgebogen einde en een houten handvat aan waarmee de hoef wordt bijgewerkt, losse delen van de zool worden weggewerkt, etc. (vgl. afb. 228b): **hoefrenet**: *hōfrānet* L 321; *hōfrānet* Q 193; **renet**: *rānet* L 159a, 165, 192a, 216a, 217, 287 (kromgebogen mes voor het verwijderen van overtollige hoorn alvorens een paard een nieuw hoefijzer onder te leggen), 288 (id.), 288a (id.), 288b (id.), 288c (id.), 289 (id.), 289* (id.), 289a (id.), 289b (id.), 299, 318a (id.), 318d (id.), 318e (id.), P 176b, Q 5, 95, 116; *rānet* L 213, 330, Q 18, 111; **krats**: *krats* Q 83 (mes met haak);

C. de volgende opgaven duiden een tang aan om hoorn van de hoef af te knippen: **klauw(en)tang**: *klōwətāŋ* L 165; *klōw-* L 213.

HOEFRASP

(N 33, 100; N 33, 366; N 33, 85; monogr.)

[Werktuig om de hoeven van paarden en andere dieren bij te werken. De hoefrasp heeft doorgaans een blad met een grove en een fijne kant en is voorzien van een arend. Er bestaan ook hoefraspen waarvan het blad verdeeld is in twee verschillende delen die elk op een verschillende manier gekapt zijn. Zie ook afb. 229.]

Afb. 229. hoefraspen

hoefrasp: *hufrasp* L 165, 217, 289, P 47; (*h*)*ūf-* Q 83; *hōf-* L 299, 318b, 321, 330, 432, Q 95, 98, 99*, 108, 111, 113; **hoevenrasp**: *hōvərasp* L 330; **paardsrasp**: *piətsrasp* Q 83; **rasp**: *rasp* K 353, L 159a, 165, 192a, P 176b, 219, Q 5, 18, 86, 99*, 116; *rōsp* L 290, 291; **hoefraspel**: *hufrāspəl* L 213; *hōf-* L 330, Q 95; *h'of-* Q 121b; *hufrāspəl* L 216a; **halfraspel**: *hōfrāspəl* Q 116; **hoefvijl**:

hōfvīl L 382; **raspvijl**: *rasp.vējl* P 176b, 219; *rasp.vīl* Q 111.

HOEFBESLAG

(N 33, 359; monogr.)

[De vier hoefijzers met de hoefnagels samen. Het hoefbeslag heeft tot doel afslijting van de hoef te voorkomen, een goede gang van het paard te bevorderen en, in de winter, het uitglijden tegen te gaan.]

hoefbeslag: *huf.bāslax* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *hōf.bāslāx* L 321, 381; *huf.bāslāx* L 290, 291; *hōf-* L 432, Q 99*, 111, 113; (*h*)*ūf.bāslōx* Q 83; *hōf-* Q 5; **voetbeslag**: *vuwt.bāslax* P 219; **paardenbeslag**: *piādəbāslax* P 176b; **vierkantig beslag**: *vērkontjex.bāslāx* L 330 (beslag voor vier hoeven); **beslag**: *bāslāx* L 289, 382, 423, 424, Q 95; *bāslāx* L 330, 331, Q 113, 121b; *bāslā.x* Q 20; *bāslōx* L 317, Q 1; *bāslōx* L 329; **de hoefijzeren**: *də hōf.īzərə* Q 116.

ZOMERBESLAG

(JG 1a)

[De vier hoefijzers van een paard die met behulp van hoefnagels aan de hoef worden bevestigd. Zie ook de toelichting bij het lemma WINTERBESLAG.]

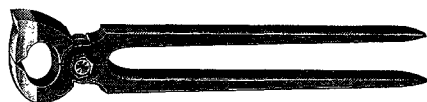
zomerbeslag: *zū.ᵐərbāslā.x* L 418; *zū.ᵐərbāslō.x* Q 3; **beslag**: *bāslō.x* Q 1, 5, 82; **beslag zonder schroeven**: *bāslō.x sōnər šrūvə* Q 81a; **ijzer zonder schroeven**: *ē.zər sōnər sxrūvə* L 414; **platte ijzers**: *platə ē.zərs* Q 2a, 71 (deze hoefijzers zijn aan de onderzijde plat in tegenstelling tot het winterbeslag, waar de schroefkalcoenen en punten onder uitsteken); **hoefijzers**: *hūf.ē.zərs* Q 72.

HOEFTANG

(N 33, 173; N 33, 183; N 33, 380; monogr.)

[De tang voor het verwijderen van het oude hoefijzer en het aanbrengen van het nieuwe. Sommige smeden gebruiken hiervoor soms ook verschillende tangen. De tang voor het afnemen van de oude hoefijzers heeft dan meestal een ruime, brede bek, terwijl de tang voor het plaatsen van de nieuwe hoefijzers een wat smallere, engere, scherpe bek vertoont. Diverse informanten vermelden ook het feit dat de benen van de hoef tang spits uitlopen en dat deze gebruikt worden bij het passend maken van het nieuwe hoefijzer. Zie ook afb. 230.]

Volgens de invuller uit Q 111 was de *hoef tang* een zware nijptang waarbij aan één bek een nokje was aangebracht. Dit nokje werd gebruikt om bij het plaatsen van een nieuw hoefijzer de afgeknepen hoefnagels aan te halen. De spits uit-

Afb. 230. hoeftang

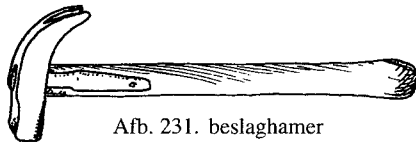
lopende benen van de tang dienden om het hoefijzer op de hoof van het paard te passen. De punten werden daarbij in de stansgaten van het hoefijzer geplaatst en de tang werd dan dus andersom vastgehouden als bij het afknippen van de hoefnagels.]

hoeftang: *huftan* L 159a, 165, 192a, 216a, 213, 217, 289, 290, 291, P 47; *hūf-* K 353; (*h*)*ūf-* P 213, Q 83; *hōf-* L 299, 321, 330, 382, Q 5, 18, 111, 0112, 113; *hoftsaj* Q 116; *h'of-* Q 121b; *h'uf-* Q 121; **trektang:** *trektan* P 47, 176b, 219, Q 83; *trek-* K 353; **pitstang:** *petstan* L 371, Q 83, 86; *petš-* Q 99*; *petšsaj* Q 121b; **nagelentang:** *nēgaltan* L 321; **tang:** *tan* Q 83 (om de nagels af te knippen); met de volgende twee woordtypen wordt een tang bedoeld voor het aanpassen van hoefijzers: **pastang:** *pastsaj* Q 116 (met de punten ervan werd het hoefijzer gepast); **afbreektang:** *āf.brēxtsaj* Q 116; **breektang:** *brēktan* L 192a (ook gebruikt om ijzer van de hoof los te breken).

BESLAGHAMER, HOEFHAMER

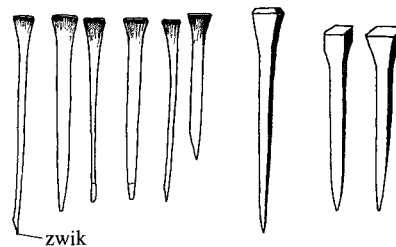
(N 33, 61; monogr.)

[Klauwhamer met vierkante of ronde baan, waarmee hoefnagels worden ingeslagen. De klauw van de hamer wordt gebruikt om nagels die in een verkeerde richting gaan, weer terug te trekken. Een hoefnagel verkeerd in de hoof slaan, werd in L 424 **vernagelen** (*varnē²galā*) genoemd. Zie ook afb. 231.]

Afb. 231. beslaghamer

hoefhamer: *hufhāmər* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291; *hōf-* L 321, 371, 382, Q 35, 99*, 108, 0112, 113; *h'ufhamər* Q 121; *hof-* Q 116; *h'of-* Q 121b; **hoefhamertje:** *hōfhāmərka* L 289, 432; **hoefhamel:** *hōfhāməl* L 330, Q 95; *hufhōməl* P 176b; *hōf-* Q 5; (*h*)*ūfhōməl* Q 83; **paardshamel:** *pjatshōməl* Q 71; **beslaghamer:** *bəslaxhōmər* K 353; **nagelhamer:** *nəxəl(h)ōməl* Q 83; **klauwhamer:** *klōwhāmər* L 290, 291, 299; *klaw-* L 318b; **penhamel met een spleet:** *penhōməl mē ən splēt* P 219; **hoefsmidhamer:** *hōfsmethāmər* Q 111.

Afb. 232. hoefnagels

HOEFNAGELS

(N 33, 367a; N 33, 367b; JG 1a; JG 1b; monogr.) [De lange nagels waarmee de hoefijzers aan de hoeven bevestigd worden. Een hoefnagel bestaat uit een kop, kling en zwik of punt. Hoefnagels werden vroeger door de smid zelf gesmeed, tegenwoordig worden zij industrieel vervaardigd. Zie ook afb. 232.]

Franse hoefnagels hebben een vierkante kop in de vorm van twee afgeknotte pyramides die met de basis tegen elkaar liggen. De onderste pyramide gaat bij dit type over in de kling. Engelse hoefnagels, ook ritsnagels genoemd, hebben een kleine, langwerpige vierkante kop waarvan de buitenvlakte schuins naar de kling overgaat, terwijl de binnenvlakte recht of bijna recht is. De kop van de Engelse hoefnagel past in de groef of rits van het ritsijzer.]

hoefnagels: *huwfnā.gəls* P 44, 48; *huf-* K 358, 359, 360, L 413, P 46, 55, 56 (enk. *-nā.gəl*), 57; *hūf-* K 357; *hūf-* P 52, 53; *howf-* P 51; *hūx-* K 360; *hufnā.gəls* L 159a, P 47, 49, 50; *hu-wfnā.gəls* P 45; *huf-* K 353; *hufnō.gəls* K 278, 316, 318, P 113 (enk. *-nō.gəl*), 115, 117, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 182, 214, 219; *hūf-* K 314, P 224; (*h*)*ūf-* Q 83; *u⁴f-* P 218; *hufnō.gəls* P 186, 223; *hūf-* P 220, Q 159, 164, 166, 170; *hūf-* P 195, 197, Q 165; *hufnō.r.gəls* P 118a, 178; (*h*)*ūfnō².gəls* P 213; *hū.fnū².gəls* P 188 (enk. *-nīā.gəl*); *hūfnīā.gəls* P 192; *huf-* Q 74 (enk. *-nīā.gəl*); *hūf-* P 118 (enk. *-nō.gəl*), 120 (enk. *-nīā.gəl*), Q 78 (enk. *-nīā.gəl*); *ū.fnūē.gəls* P 187 (enk. *-nō.gəl*); *hūfnīē.gəls* P 121 (enk. *-nīā.gəl*); *hōfnē.gəls* L 371; *hufnē.gəls* L 216a; *hufnē.gəls* L 217; **hoefnagelen:** *hūfnō.gəl* Q 77 (enk. *-nō.gəl*), 80 (enk. *-nō.gəl*), 157 (enk. *-nō.gəl*), 157a (enk. *-nō.gəl*), 160 (enk. *-nō.gəl*), 168a (enk. *-nō.gəl*), 240 (enk. *-nō.gəl*), 241 (enk. *-nō.gəl*); *huf-* Q 75 (enk. *-nō.gəl*), 76 (enk. *-nō.gəl*), 79a (enk. *-nō.gəl*), 153 (enk. *-nō.gəl*), 154 (enk. *-nō.gəl*), 155 (enk. *-nō.gəl*), 158a (enk. *-nō.gəl*), 162 (enk. *-nō.gəl*), 163 (enk. *-nō.gəl*), 167 (enk. *-nō.².gəl*), 168 (enk. *-nō.gəl*), 169 (enk. *-nō.gəl*), 177, 181 (enk. *-nō.gəl*), 182 (enk. *-nō.gəl*), 242 (enk. *-nō.gəl*); *hōwf-* Q 172 (enk. *-nō.gəl*), 178 (enk. *-nō.gəl*), 179 (enk. *-*

nō.gəl); *hūfnōgəl* Q 174; *hōf-* Q 188 (enk. –*nō.gəl*); *hū.fnō.²gəl* Q 161 (enk. –*nō.²gəl*); *hōvni.gəl* L 421; *hūfnī²gəl* L 414 (enk. –*nā.gəl*), Q 1 (enk. –*nāgəl*), 2a (enk. –*nā.gəl*); *hūfnī².gəl* Q 72 (enk. –*nō.gəl*), 156 (enk. –*nā.gəl*); *huf-* P 58 (enk. –*nō.gəl*), Q 2a (enk. –*nā.gəl*); *hōf-* L 419 (enk. –*nā.gəl*); *ōf-* L 372, 424 (enk. –*nā.gəl*); *hufniā.gəl* P 119 (enk. –*nō.gəl*), Q 73 (enk. –*nō.gəl*), 152 (enk. –*nō.gəl*); *hūf-* P 177, 184 (enk. –*nō.gəl*); *hūfnīe.gəl* Q 79; *hufniē.gəl* Q 2 (enk. –*nā.gəl*); *hōf-* L 420; *ūfne.ᵛ.gəl* P 177a; *hufnēgəl* L 290 (enk. –*nāgəl*), 291 (enk. –*nāgəl*), 321, P 173; *uf-* P 176 (enk. –*nōgəl*); *hūf-* Q 71 (enk. –*nōgəl*); *hōf-* L 318b (enk. –*nāgəl*), Q 18, 95, 99*; *ūfnē.gəl* P 176a (enk. –*nōgəl*); *hōf-* L 315 (enk. –*nā.gəl*), 319 (enk. –*nā.gəl*), 369 (enk. –*nā.gəl*), 370 (enk. –*nā.gəl*), 371 (enk. –*nā.gəl*, –*nē.gəl*), Q 10 (enk. –*nā.gəl*), 96c; *ōf-* L 422 (enk. –*nā.gəl*), 423 (enk. –*nā.gəl*), Q 7 (enk. –*nā.gəl*), 8 (enk. –*nā.gəl*), 9 (enk. –*nā.gəl*), 11 (enk. –*nā.gəl*), 12 (enk. –*nā.gəl*), 13 (enk. –*nā.gəl*); *ōfnē.².gəl* Q 6 (enk. –*nā.gəl*); *hufnē.gəl* L 312 (enk. –*nā.gəl*), 313 (enk. –*nā.gəl*), 316 (enk. –*nā.gəl*), 354 (enk. –*nā.gəl*), 355 (enk. –*nāgəl*), Q 3 (enk. –*nō.gəl*), 5 (enk. –*nō.gəl*), 84 (enk. –*nō.gəl*); *hu.f-* L 286 (enk. –*nā.gəl*), 353 (enk. –*nā.gəl*); *hūf-* Q 81a (enk. –*nō.gəl*), 82 (enk. –*nō.gəl*), 89, 90 (enk. –*nōgəl*); *ūf-* Q 83 (enk. –*nō.gəl*); *hōf-* L 356 (enk. –*nāgəl*), 358 (enk. –*nā.gəl*), 359 (enk. –*nā.gəl*), 368 (enk. –*nā.gəl*), 415 (enk. –*nā.gəl*), 416 (enk. –*nā.gəl*), 417 (enk. –*nā.gəl*), 418 (enk. –*nā.gəl*), Q 91 (enk. –*nō.gəl*); *hōv-* L 360 (enk. –*nā.gəl*), 361 (enk. –*nā.gəl*), 362 (enk. –*nā.gəl*), 363 (enk. –*nā.gəl*), 364 (enk. –*nā.gəl*), 365 (enk. –*nā.gəl*), 366 (enk. –*nā.gəl*), 367 (enk. –*nā.gəl*); *hōf-* Q 88; *hōjf-* Q 171 (enk. –*nō.gəl*); *hōwf-* Q 94 (enk. –*nō.gəl*); *hufnēgəl* L 352 (enk. –*nā.gəl*); *hufnēgəl* L 165, 192a, 213; *hōfnēl* Q 116; *hu.fnēgəl* L 282 (enk. –*nā.gəl*), 314 (enk. –*nā.gəl*); *huf-* Q 86; *hōf-* L 271, 330, 381 (enk. –*nāgəl*), 382, 432, Q 111; *hōfnē²gəl* Q 113; *hōfnē²l* Q 121b; **hoefsnagelen:** *hōwfsnō.gəl* Q 175 (enk. –*nō.gəl*); **paardsnagels:** *peāts-nō.gəls* P 227; **beslagnagelen:** *bāslō.xnō.gəl* Q 188 (enk. –*nō.gəl*); **smis(se)nagels:** *smesnāgəls* P 167; **smeednagels:** *smejnō.gəls* P 197; **smeednagelen:** *smejnē.gəl* P 176 (enk. –*nōgəl*); *smejnī²gəl* Q 71 (enk. –*nī.²gəl*); **gesmede nagelen:** *gāsmīdā nōgəl* Q 174 (meer speciaal door smid gemaakt); **nagelen:** *nī.gəl* L 289; **hoefstompen:** *hōfstō.mpə* Q 87; *hōfstō.mp* L 317 (enk. –*stō.mp*), Q 96c (enk. –*stō.mp*); *hōfstōmp* L 331; *hōfstē.mp* L 365; *hufstōmp* L 163 (enk. –*stōmp*), 163a (idem), 163b (idem), 164 (idem), 165 (idem); de volgende termen zijn benamingen voor nagels voor een stampijzer: **stampnagels:** *stampnēgəls* L 217; **stampnagelen:** *stampnēgəl* L 165, 192a, 213; *stampnēgəl* L 330, 432 (vierkante kop); *stampnēgəl* L 321, Q 18 (vierkant), 95; *stamp-* L

290, 291, Q 99* (voor het hoefijzer voor boerenpaarden); *stampnēl* Q 116; *stampnē²l* Q 121b; **franse hoefnagels:** *frānsā hufnāgəls* K 353; de volgende termen zijn benamingen voor nagels voor een ritsijzer: **ritsnagels:** *ritsnēgəls* L 217; **ritsnagelen:** *ritsnēgəl* L 165, 192a, 213; *ritsnēgəl* L 330, 432 (platte, vierkante kop), Q 111; *ritsnēgəl* L 290, 291, 321, Q 18 (ovaal), 95, 99* (de ritsnagel behoort bij het ijzer met gleuf; voor raspaarden); *ritsnē²l* Q 121b; **ritsijzernagelen:** *ritsnē²l* Q 116; **engelse hoefnagels:** *ēnālsā hufnāgəls* K 353.

ZWIJK

(N 33, 369)

[De iets naar buiten staande punt van een hoefnagel.]

zwik: *zwek* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 321, Q 18, 95; *zwek* L 290, 291, 331, Q 111, 113; *zwek* L 330; *šwek* L 432; **spits:** *špets* Q 116; **punt:** *pōnt* P 219; **afgeronde nagel:** *af.gārōndā nōgəl* P 176b.

SPITSELING, PUNTELING

(N 33, 372)

[Het uiteinde van de hoefnagel dat bij het beslaan buiten de hoefwand steekt en door de hoefsmid met behulp van de hoeftang wordt afgeknipt.]

pitseling: *petsālej* Q 5.

NIET

(N 33, 372)

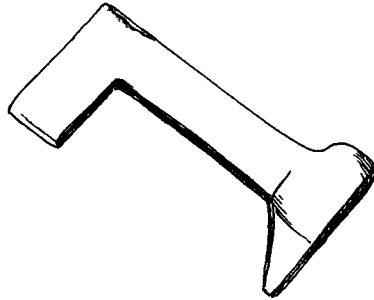
[Het gedeelte van de hoefnagel dat na het afknippen enkele millimeters boven de hoef uitsteekt en omgeslagen wordt in de uitholling die met behulp van de onderkapper is vervaardigd.] **niet:** *nīt* L 165, 217, 289, 330; *nūt* K 353 (mv. *nūtīn*), L 192a, 216a; *nēt* L 321; **naai:** *nej* Q 95, 111.

ONDERKAPPER, NIETENKAPPER

(N 33, 373; N 33, 380)

[Soort beitel waarmee men onder de hoefnagel een kleine uitholling in de hoef maakt, om daarin de omgebogen niet te slaan. Zie ook afb. 233.]

onderkapper: *ōndārkapər* L 159a, 165, 192a, 213; *ōndār-* L 217; *ōnār-* L 299, Q 116; **onderkappertje:** *ōnārkapərtjə* L 432; **nagelguts:** *nāgəlgōtš* Q 111; **nagelgutsje:** *nāgəlgōtškə* Q 111; **guts:** *gōts* L 159a, 321; **gutsbeiteltje:** *gōts.bejtəlkə* L 289; **kapbeiteltje:** *kap.bejtəlkə* Q 18; **hoefkrabber:** *hūfkrəbər* Q 71; **krabber:** *krəbər* Q 71; **nietenkapper:** *nītəkapər* L 216a; **nietenkappes:** *nītəkapmets* L 330; **nietenbeitel:** *nītən.bejtəl* L 290, 291; **naaibeitelje:**

Afb. 233. onderkapper

nejbejtalka Q 95; **houwkling:** *howkley* Q 99*; **hoornboor:** *howræbqwr* P 176b.

BORSTEL VOOR PAARDENHOEVEN

(N 33, 216)

[Borstel voor het insmeren van de paardenhoeven met hoefsmeer, afgewerkte of verbrande olie, etc. Zie ook het volgende lemma.]

hoevenborstel: *hōvæbqstæl* L 330; de volgende opgave betreft een borstel voor het uitwrijven van hoefsmeer zodat de hoeven gaan blinken: **blinkborstel:** *bleŋk·bqsæl* Q 71.

VERBRANDE OLIE

(N 33, 307)

[Verbrande olie werd volgens de informant uit Q 86 gebruikt om de hoeven van paarden mee in te smeren.]

verbrande olie: *væbrandæ wøla* Q 86.

Scherpzetten

WINTERBESLAG

(JG 1a)

[De vier van stoten en kalkoenen voorziene hoefijzers van het paard samen.]

Zie ook de lemmata SCHERP ZETTEN, STOOT EN KALKOENEN, KRAMMEN.]

winterbeslag: *wę.nærbæslq̄.x* Q 3; **ijsbeslag:** *ę.s.bæslq̄.x* Q 82; **beslag met klammen:** *bæslq̄.x mæt klamæ* Q 5; **beslag met schroeven:** *bæslq̄.x mę sxrūvæ* Q 1; **winterijzers:** *wę.næri.zærs* L 417; **ijzers bet krammen:** *ę.zærs· bę kramæ* Q 71; **ijzers met stoten:** *i.zærs mæt stīp̄tæ* L 416; **ijzers met schroeven:** *i.zærs mæt šrūvæ* L 418; **ijzers met schroefkoter:** *ę.zærs mæt šrufkūtær* Q 72; **ijzers bet haken:** *ę.zærs· bę hīp̄k* Q 2a.

SCHERP ZETTEN

(JG 1a; JG 1b; N 100, 17, add.; monogr.)

[Een paard van winterbeslag voorzien. Onder het hoefijzer worden dan al dan niet verwisselbare kalkoenen aangebracht en onder de voorzijde wordt een metalen plaatje bevestigd, de *stoot*. Zie ook de lemmata IJSNAGELS, STOOT EN KALKOENEN, KRAMMEN.]

scherp zetten: *sxę.ræp ·zætæn* K 315; *sxeræp* ~ K 316, L 286; *sxę.ræp* ~ L 314, 352, 353, 354; *sx'æræp* ~ K 278; *sxēræp* ~ L 313; *sxē.ræp* ~ L 312, 355; *sxēræp ·zætæ* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *sxeræp* ~ K 314, 317a, 318, 353, P 44, 45, 47, 48, 49, 113, 115, 117, 167, 172, 173, 174, 176, 176a, 178, 179, 180, 213, 218, 219, 224, Q 165; *sxę.ræp* ~ K 357, 358, 359, 360, 361, L 315, 316, 413, P 46, 50 (alleen voorste hoeven), 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 118, 118a, 119, 120, 121, 177, 177a, 184, 186, 187, 188, 195, Q 2, 2a, 73, 78, 152, 156, 159, 160; *šę.ræp* ~ L 372, Q 9, 12, 71, 74, 75, 79, 80, 157, 166; *šę.ræp* ~ Q 3, 5; *ske.ræp* ~ P 175, 182, 197, 223, Q 164; *ske.ræp* ~ P 214; **scherp maken:** *sxę.ræp mākæn* L 356; *sxę.ræp mākæ* L 282; *šę.ræp* ~ L 317, 319, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 415, 419, 420, 421, 422, 423, 424, Q 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 96c; *šē.ræp* ~ L 416, 417, 418; *sxę.ræp mākæ* L 414; *sxę.ræp mōkæ* Q 1; *šę.ræp* ~ Q 72; *šē.ræp* ~ Q 81a, 82; *sxeræp mō.kæ* P 192; *šę.ræp* ~ Q 76, 77, 79a, 80, 87, 88, 89, 94, 153, 154, 155, 157, 157a, 158a, 161, 162, 163, 168, 168a, 169, 170, 181, 182, 240, 241, 242; *šē.ræp* ~ Q 83, 84, 90, 91, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 188; *šā.ræp* ~ Q 167; *ske.ræp* ~ P 220; **scherp beslaan:** *šę.ræp· bæslø.n* Q 162; **vierkant scherp zetten:** *vīrkant sxeræp ·zætæ* P 50 (van achteren en van voor); **vierkantig beslaan:** *vērkenjtjex· bæslq̄n* L 369; **vierkantig beslagen:** *vī.rkentex· bæslā.gæ* K 360; **schroeven zetten:** *sxrūvæ zætæ* L 316.

IJSNAGELS

(N 33, 367b; N 33, 371; JG 1a; JG 1b; JG 1d; JG 2b; monogr.)

[Hoefnagels in verschillende lengtes, voorzien van beitel- of wigvormige kop, waarmee bij gladheid het hoefijzer wordt vastgezet. Zie ook afb. 234. De ijsnagel is slechts geschikt voor kortstondig gebruik. Bij langere periodes van gladheid wordt het hoefijzer voorzien van al dan niet uitneembare kalkoenen. Zie ook de toelichting bij dat lemma.]

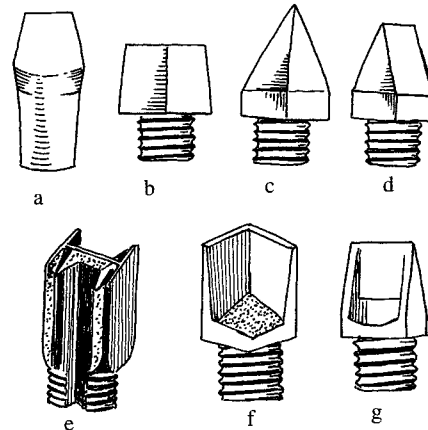
Zie voor het woordtype **ijsnagel** ook *Limburgs Idioticon* s.v. *ijsnagel*: „Bijzonder slach van nagels waar men de peerden meê scherp zet in den winter. Geh. Beringen.”]

ijsnagels: K 278, L 413, 414, 416, P 46, 51a, 54,

Afb. 234. ijsnagel

56, 121, 214, Q 71, 174; *ēsnāgals* P 49, 50; *ē.s-* P 44; *ē.snā.gals* K 358, P 51, 55, 56; *ē^o.s-* K 360, 361, P 48, 52, 53; *ē.snō.gals* P 184, Q 164, 166; *ē^o.s-* P 118a, 195, 197; *ē^osnōgals* P 180; *ē.s-* P 178; *ē.s-* K 315, P 113, 115, 117, 172, 174, 175, 182, 214, 218, 219, 224; *ē.s-* P 227; *ējs-* P 176b, 219; *īsnēgals* L 217; *ē.snie.gals* Q 165; *ē.snie.gals* P 187; *ē^o.sniā.gals* P 188; *ē.s-* P 121, 192; *ī.s-* Q 74, 78; *ē^o.sniāgals* P 120; *ējāsni^ogals* P 121; de volgende opgaven zijn enkelvoud: *ēsnāgāl* P 47; *īs-* L 159a, 290, 291, 432, Q 18, 95, 111, 113; *īs-* Q 99*; *ēsnāgāl* K 353 (met lange, smalle kop); *ē.snō.gāl* P 186, 223, Q 157, 159; *ē^o.s-* P 220; *ējāsniāgāl* P 176b, 219; *īs-* Q 5; *ē^o.s-* P 179; *ē.s-* K 314; *ē.snie.gāl* Q 79, 160; *ē^o.s-* P 177; *ē.sniā.gāl* Q 152, 156; *ē^o.s-* P 119; *ēj.s-* Q 71, 73; **ijsnagelen:** *ējāsniāgāl* Q 158a; *ēj.snō.gāl* Q 77, 155, 167, 240, 241; *ē.s-* Q 75, 76, 79a, 80, 153, 154, 157a; *ē^o.s-* Q 161; *ē.s-* Q 168a, 175; *ī.s-* Q 188; *ā^o.s-* Q 169; *ājs-* Q 181; *āj.s-* Q 162, 163, 168, 177, 182, 242; *ē.snōgāl* Q 174; *ē.snē.gāl* Q 84, 90, 170, 171; *ī.s-* L 313, 315, 317 (enk. *-nā.gāl*), 353 (hoefnagel, plat geklopt), 358 (idem), 359 (idem), 360, 361 (idem), 362 (idem), 363, 364, 365, 366, 367 (enk. *-nā.gāl*), 368, 415 (enk. *-nā.gāl*), Q 87, 88, 91, 94; *ējs-* L 355 (gewone hoefnagel met scherp geklopte kop); *ējs-* Q 81a (bij het winterbeslag: een nagel aan de voorzijde van het hoefijzer, op de plaats en ter vervanging van de *stoot*; enk. *-nō.gāl*); *ī.snēgāl* L 356; *ēs-* Q 86; *īs-* L 209 (enk. *-nāgāl*), 210 (idem), 211 (idem), 212a (idem), 216 (idem), 216a (idem), 244a (idem), 245a (idem), 299, 382, Q 88a, 111; *īs-* L 330; *īsnēgāl* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *īsnē^ogāl* Q 121b (enk. *-nāl*); *īsnēl* Q 116; *ē.sne.s.gāl* P 177a (enk. *-nō.gāl*); *ējāsniāgāl* P 173, 176, 176a (enk. *-nō.gāl*); *ājs-* Q 242; *īs-* L 321, 424; *ē.snē.gāl* Q 89; *ēj.s-* Q 83; *ī.s-* L 319 (enk. *-nā.gāl*), Q 96c (enk. *-nā.gāl*); *ī.snē.gāl* L 369; *ē^osnē^ogāl* Q 1; *ē.snie.gāl* Q 2 (enk. *-nā.gāl*); *ē.sni^o.gāl* Q 2a, 72 (enk. *-nō.gāl*); *ī.sni^ogāl* L 289; *ē.snō.gāl* Q 178, 179; **scherpmaaknagelen:** *sxerāpmukni^ogāl* P 58 (enk. *-nō.gāl*); **kopnagels:** *kōpnā.gals* P 56.

Afb. 235. verwisselbare kalkoenen

- a: scherpe insteekkalkoenen
- b-d: stompe, puntvormige en beitelvormige schroefkalkoenen
- e-g: H-vormige, hoekvormige en doorboorde schroefkalkoenen

KALKOENEN, KRAMMEN

(N 33, 368a; N 33, 368b; N 33, 370; JG 1a; JG 1b; JG 1d; JG 2b; monogr.; N 33, 358 add.)

[Uitsteeksels aan de onderzijde van hoefijzers. Men onderscheidt de aangesmede kalkoenen, die vast op beide uiteinden of takken van het hoefijzer gesmeed worden, en de schroefkalkoenen, die in het hoefijzer vastgedraaid of -geklemd kunnen worden. De woordtypes **krammen** en **krampen** worden in het onderzoeksgebied vooral gebruikt voor naar beneden omgebogen delen aan de uiteinden van de hoefijzertakken, die op deze wijze eveneens een uitsteeksel vormen.]

Kalkoenen worden toegepast om een paard meer houvast te geven bij het trekken van zware lasten, om slijtage van de achterkant van het hoefijzer tegen te gaan en, in de winter, om bij gladheid het wegglijden te verhinderen. In elk hoefijzer worden 3 of 4 kalkoenen aangebracht, meestal in combinatie met een metalen plaatje aan de voorzijde van het hoefijzer, de *stoot*. Verwisselbare kalkoenen kunnen verschillende vormen hebben. Zo kent men in L 289 stompe, spitse, platte en beitelvormige kalkoenen en in Q 83 puntige, H-vormige en kruisvormige. Deze twee laatste werden **hache** (fr.) ((h)aš) respectievelijk **kruisje** (krājska) genoemd. Zie ook afb. 235.

Vgl. voor het woordtype **stollen** (L 159a, L 165, L 192a, L 213, Q 95) ook het Hgd. *Stollen*: „kalko(en) voor een hoefijzer“.]

kalkoenen: *kalkunān* L 282, 312, 356; *kalkunā* L

217, 289, 352, Q 18; *kalkuwnə* P 45 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer; syn. met *krammen*); *kalkūnə* L 360, 363, 364, 365 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer); *kalə`kūn* (enk.) K 314 (idem); **stompe kalkoenen**: *štompə kalkunə* L 299 (bij dooi); **scherpe kalkoenen**: *šerəpə kalkunə* L 299 (bij gladde wegen); **vaste krammen**: *vastə krēm* L 432; **ijskrammen**: Q 71; *ēskramə* Q 78; *īskramə* Q 88; **krammen**: L 414, P 214; *kramən* L 312 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer); *kramə* K 278, 315 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 358 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), L 355 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), P 45 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer; syn. met *kalkoenen*), 46, 48 (ook in de zomer gebruikt), 50 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 52, 53, 55, 57 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 113, 115, 117, 118, 121, 172, 173, 174, 175, 176a, 177, 177a, 178, 179, 182, 184, 186, 187, 188, 192, 195, 197, 218, 219, 220, 223, 224, Q 2, 2a (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 5, 77, 78, 81, 84, 87, 90, 91, 94, 155, 157a, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 172, 174, 178, 179, 188, 240, 242; *krāmə* P 49, 51, 119, 120, 176, Q 73, 75, 76, 79, 79a, 83, 89, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 166, 167, 168, 175, 181, 241; *krā.mə* Q 74; *krēm* P 47, 56, 58, Q 113, 116, 121b (enk. *kram*), 177 (enk. *kram*), 178; *kram* (enk.) Q 71, 81a, 82; **kramijzer**: *kramējzər* P 176b (scherpe en botte); **krampen**: *kre.mp* L 370 (enk. *krā.mp*); *kremp* L 323; *krēm* L 317 (enk. *kra.mp*), 319, 321 (enk. *kramp*; voor paard met lage hiel), 359, 362, 367 (enk. *krā.mp*), 369 (enk. *krā.mp*), 371 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer; enk. *krā.mp*), 372 (idem; enk. *kra.mp*), 419 (enk. *krā.mp*), 424 (idem; enk. *krā.mp*), 432, Q 6 (idem; enk. *krā.mp*), 7 (idem; enk. *krā.mp*), 9, 10 (idem; enk. *krā.mp*), 11 (enk. *krā.mp*), 12 (idem; enk. *kra.mp*), 13 (idem; enk. *krā.mp*), 88, 94, 95 (enk. *kra.mp*), 96c (enk. *kra.mp*); **klampen**: *klēmp* L 165 (enk. *klāmp*), 192a (idem), 213 (enk. *klamp*); *klemp* L 290, 291; **klammen**: *klem* Q 1 (enk. *klam*); *klam* (enk.) L 414, 416, 417, 418, Q 1, 5; **hoefschroeven**: *hū.fsxrūvə* P 186; *hūfsxrūvə* L 192a, 216a, 217 (scherp en stomp); *hōfsrūvə* Q 113; **paardsschroeven**: *pērsšrūvə* L 330, 382; **winterschroeven**: *wēnjtəršxrūvə* Q 1; **scherpschroeven**: *šerəpšrūvə* L 432; **ijsschroeven**: Q 71; *ē°.ssxrūvə* P 118a, 119, 184, 192, Q 73, 74, 165; *ē°s-* P 176b, 180; *ēas-* P 52; *ē.s-* P 177a, 186, Q 157, 160; *ēs-* P 115, 176, 224; *ē.s-* Q 153; *ē.ssxrūvə* Q 159; *ē°.s-* P 187; *ē°.ssxrūvə* P 121; *ī.sšrūvə* L 364; *ī.sšrū.və* L 362; *ī.ssxrūvən* L 312; *ejsšrūvə* Q 158a (met schroefdraad); *ē.s-* Q 79, 157a, 161; *ē.s-* Q 168a, 175; *ī.s-* L 422, Q 13, 88; *īs-* L 321, Q 18, 111, 116; *ī.sšrūv.və* L 372; *ī.sšrūvə* Q 6, 11, 12; *ej.s-* Q 77, 155; *ī.sšrū.və* L 424; *ī.sšrowvən* L 421; *ī.sšrowvə* L 368; *ī.sšrōvə* Q 88a, 91; *ē.s-* Q 86, 90, 178;

ē.sšrōvə Q 171; *īs-* Q 5; *ē.sskrūvə* P 223; *ēs-* P 219, 227; *ē.sskrūvə* P 214; *ejs-* P 219; *ē.sskrūvə* Q 164; *ē.sstrūvə* Q 241, 242; **stiftschroeven**: *stiftšrūvə* L 321; **puntschroeven**: *pōntšrōvə* Q 95; **draadschroeven**: *drōtšrūvə* L 321; **beitel-schroeven**: *bejtəlšrūvə* Q 99*; *bēsəl-* Q 116; *bejtəlšrōvə* Q 95; **losse Schroeven**: *lōsə šrūvə* L 432; **h-schroeven**: *hāšrūvə* L 330 (stomp en spits), Q 99*, 116; *hāšrōvə* Q 95; **kruisschroeven**: *krījsšrūvə* L 424; **stompe Schroeven**: *štompə šrūvə* L 290, 291; **scherpe Schroeven**: *šerəpə šrūvə* L 290, 291, 299; **spitse Schroeven**: *špēsə šrūvə* Q 99*; **Schroeven**: *sxrūvən* L 282, 286, 316; *sxrūvə(n)* L 315, 413; *sxrūvə* K 278, 317a, 358, 359, L 352, 353, 355, P 55, 56, 57, 58, 113, 120, 172, 173, 176a, 177, 178, 197, Q 2, 2a, 78, 156; *sxrūvə* P 220; *sxrūvə* P 56, 117, 195, 218; *sxrūvə* K 361; *sxrūvə* P 52, 118, 120, 188; *sxūvən* K 360; *sxūvə* L 313; *sxrōvən* L 356; *sxrowvə* Q 152; *šrūvən* Q 8; *šrūvə* L 423, Q 10, 71, 75, 154, 162, 181; *šrū.və(n)* L 424, Q 6; *šrū.və* L 371; *šrūvə* L 317, 369, 370, Q 7, 9, 12, 76, 79a, 80, 83, 84, 89, 163, 167, 168, 169, 170, 174, 177; *šrūvə* L 319, 368, Q 96c (enk. *šrōwf*); *šxrūvə* Q 1; *šrūvən* L 419; *šrūv.və* L 372; *šrūv.və* L 360; *šrū.v.və* L 361; *šrūvə* L 358, 359, 363, 365, 366, 415; *šrōvə* L 420, Q 3, 88, 90, 179; *šrowvə* Q 87 (enk. *šrowf*), 172, 188; *šrōvə* Q 94, 171; *skrūvə* P 179, 197 (aan de voorzijde van het hoefijzer); *skrūvə* P 175, 182; *strūvə* Q 153, 166, 181; *strūvə* Q 182, 240, 242; de volgende opgaven zijn enkelvoud: *sxruf* Q 71; *sxrūf* L 414, Q 1, 2a; *šruf* L 416, 417, 418; *šrūf* Q 72, 81a, 82; *šrōwf* Q 5; **ijsvijzen**: *ē.s.vē.zə* P 46; *ē.s.vē.zə* K 353, P 45; *ējas-* P 47; **vijzen**: *vejzən* K 278, L 314, 353; *vejzə* K 318, 359; *vējzə* P 53; *vejzə* P 51; *vājzə* K 357; *vēzən* K 315; *vē.zə* K 317a, P 46; *vēzə* K 314, 316, 353, P 48, 50, 174; *vē.zə* P 44; *vasə* P 180; **ijsvijzels**: *ē.s.vē.zəls* P 49; **vijsschroeven**: *vē.ssxrūvə* P 55; **ijspinnen**: *ej.spenən* K 278, L 354 (met schroefdraad); *ī.s-* L 312; *ī.spenə* L 353; **pinnen**: *penən* L 282; *pinə* L 286 (vastgesmeed aan ijzer); **ijspiegelen**: *ēspelə* P 57; **punten**: *pu.nitə* P 50; *pūnitə* P 47; **tappen**: *tapə* K 361; *tep* P 118a (enk. *tap*); **haken**: *hōkə* P 52; *hōkə* K 315; *hyōk* Q 155; *jōk* Q 168a; *hek* Q 171 (zeer weinig gebruikt); **klauwen**: *klō°* Q 80; vgl. voor het tweede lid van de volgende twee woordtypen het Hgd. *Stollen*: „kalkoen(en) voor een hoefijzer”: **schroef-stollen**: *šrufštōlə* Q 121b; **steek-stollen**: *štē°xštōlə* Q 121b; **stollen**: *stōlə* Q 95; *stōl* (enk.) L 159a (scherp en stomp), 165, 192a, 213; **losse stiften**: *lōsə štēftə* L 432; **stoten**: *stōtə* K 357; *stī°tə* L 361 (aan de voorkant: *tippen*); *stuj* L 423; **steunsels**: *stēnsəls* P 55 (ook gebruikt voor de steunen aan de voorzijde van het hoefijzer); **hakken**: *hak* (enk.) L 354, Q 72 (naar beneden omgebogen uiteinden van het hoefijzer); **crampons (fr.)**: *kram`pō* (enk.) Q 3.

SLEUTEL VOOR SCHROEFKALKOENEN

(N 33, 300k; N 33, 368a, add.)

[Sleutel waarmee de hoefsmid de hoefschroeven kan vastdraaien.]

stollensleutel: *stql̥st̥l̥t̥al* L 213, 321.

STOOT

(N 33, 357; JG 1a; JG 1b; JG 1d; monogr.)

[Het ijzeren plaatje dat bij winterbeslag tegen het uitglijden vóór onder het hoefijzer wordt geplaatst.]

In P 174, P 224 en Q 182 was de stoot onbekend, in K 353 werden in plaats van een plaatje één of twee schroeven aan de voorzijde van het hoefijzer bevestigd.]

stoot: L 313; *stōt* L 159a, 165 (mv. *stōt*), 192a, 213, Q 77 (mv. *st̥ō*), 84, 90, 162, 163 (mv. *stōj*), 168a (mv. *stōj*), 170, 175 (mv. *stōj*), 240, 242 (mv. *stōt*); *stōt* L 382; *stut* L 413, 414, P 57, 58, Q 1, 2a (mv. *sti*), 3, 5, 71; *stutj* Q 1; *stoat* K 278; *stuat* K 317a, L 216a, 217, 282 (vastgesmeed aan voorzijde van ijzer), 313, 314, 315 (plaatje aan voor- en achterzijde van het hoefijzer), 352, 353, 356, 422 (ook de omplooiing aan de achterzijde van het hoefijzer; mv. *stuat*), Q 8 (vastgesmeed plaatje aan de voorzijde van het hoefijzer; ook de omplooiing aan de achterzijde; mv. *stuj*); *stuwət* K 353; *stjōt* Q 13 (mv. *stjōj*); *stūt* P 176b; *stū^ət* L 371 (mv. *stj^ət*), 417, 418, P 176, 177a; *stū.t* L 289; *stūwt* P 219; *stuat* L 290, 291, 432; *stū^ət* Q 111, 113 (mv. *stj^ət*); *stuas* Q 121b; *stū^əs* Q 116; *stū^ət* L 363 (mv. *stū^ətā*); *stowt* P 195; *stowt* P 187 (mv. *stōj*), Q 73 (mv. *stōj*), 76, 80, 82, 83 (mv. *stōj*), Q 153, 154 (mv. *stōj*), 156 (mv. *stōj*), 159 (mv. *stōj*), 164; *stwōt* Q 99*; *stij* L 372 (plaatje aan voor- en achterzijde van het hoefijzer; mv. *stij*), 420 (scherp gemaakte omplooiing; mv. *stij*); *stū^əj* Q 11 (mv. *stj^əj*); *sti* Q 87, 91; de volgende opgaven zijn meervoud: *stuatā* K 316, 318 (plaatje of schroef aan de voorzijde van het hoefijzer), 358; *stuwətā* P 50; *stjətān* L 286; *stjətā* L 369; *stjətā* K 360; *stj^ətā* L 317; *stj^ətā* L 358, 359, 362, 365, 366, 367, 368; *stj^ə.tā* L 360; *stj^ət* L 415, 416; *stjətj* Q 10 (altijd meervoud); *stjətj* Q 9, 12; *stjətj* L 370; *stij* L 419 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer), 424, Q 6; *stij* L 421 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer); *stij* Q 7; *sti* P 55; *stō* Q 169, 241; *stē* Q 94; **stoter:** *stōtār* Q 162 (stoot die schuin naar voren loopt); **ijsstoot:** *ī.sstūtāt* (mv.) L 364; **inslagstoot:** *enšlāxstuat* L 330; **stootje:** *stjətšā* L 423; **stootijzer:** *štōt.ī.zār* L 331; **kramijzer:** *kramēzār* P 44 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer); **kram:** *kram* P 44 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer), 179 (= stoot); **haak:** *hōk* Q 2a (een ombuiging aan de voorzijde van het hoefijzer naar beneden toe die dezelfde functie ver-

vult als de stoot of de ijsnagels); **lip:** *lep* Q 2a (idem); *lip* Q 152; **plaat:** *pl̥.t* Q 79; *pl̥t* P 115; *pl̥^ət* P 118; **plaatje:** *pl̥.tšā* P 176a; **tip:** *tep* L 361; **pegel:** *pilā* (mv.) P 57; **bek:** *bek* Q 168; **plaat:** *pl̥^ət* P 115; **staal:** *st̥l* K 314; **uitstekend blokje:** *ūtštēkəntj. bl̥kškā* L 299; **rasp:** *rasp* L 354 (grof stuk gehard staal aan de voorzijde onder het hoefijzer, waardoor dit langer mee gaat); **stut:** *stōt* L 317, 414; **aanloopvlak:** *ānlōwp.vlak* L 299.

Pompensmid

Zuig- en perspompen en hun onderdelen

ZUIGPOMP

(N 64, 133b; N 64, 133w; N 66, 49b; N 66, 49w) [Pomp met zuiger en slot waarmee men vloeistoffen oppompt. De zuigpomp bestaat uit een cilindervormig pomphuis waarin de pompzuiger op en neer kan worden bewogen. Het onderste taps toelopende uiteinde van het pomphuis bevat de pompklep. De zuiger wordt met behulp van een pompzwengel in beweging gebracht en zuigt bij het omhooggaan het water aan. De pompklep is dan geopend. Wanneer de zuiger naar beneden wordt gedrukt, sluit de pompklep en stroomt het water via een in de zuiger aangebrachte (leren) klep naar de pompuitloop. Vgl. ook afb. 236 en de volgende lemmata waarin vooral de onderdelen van de zuigpomp worden behandeld.]

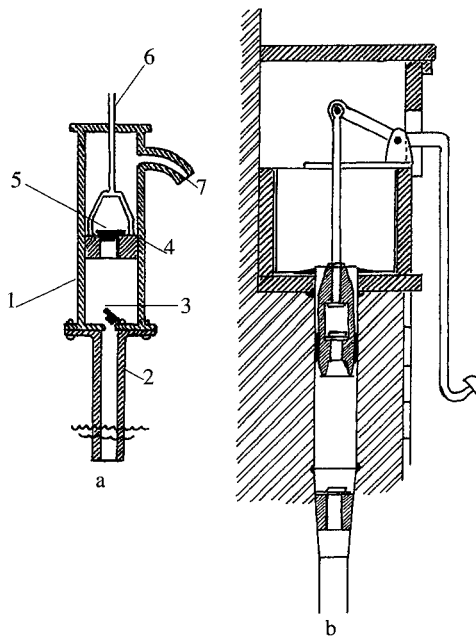
zuigpomp: *zūxpomp* Q 121c; *zjx-* L 329, Q 98; *zōjxpōmp* Q 88; **handpomp:** *hantpomp* L 414, Q 98; (*h)ant-* L 423; *hanj-* Q 117, 118; **zwengel-pomp:** *šwōjālpomp* Q 121c; **lenspomp:** *lenspomp* Q 117, 118; **sleppomp:** *šlēppomp* Q 117, 118; de volgende term betreft een zuigerpomp waarbij het afdichtingsmateriaal aan de binnenzijde van het pomphuis is aangebracht: **plunjerpomp:** *plōnjārmpomp* Q 121c; **koperen pomp:** *kōpārā pomp* L 423; **ijzeren pomp:** *īzārā pomp* L 423; **huispomp:** *hūsomp* L 423; **gewone waterpomp:** *gəwū^ən wātārpomp* L 423; de volgende term betreft een membraanpomp; de afsluiting tussen pomphuis en bovenstuk wordt hier gevormd door een van soepel rubber vervaardigd membraan: **kattenkop:** *katākkōp* Q 98.

PERSPOMP

(N 64, 133c; N 66, 49c)

[Pomp met zuiger en slot om vloeistoffen op te pompen. Ook bij dit type pomp wordt de zuiger met behulp van een pompzwengel in beweging gebracht. Belangrijkste verschil met de zuigpomp is dat in de zuiger van de perspomp geen

- 1: pomphuis
- 2: zuigbuis
- 3: pomp(slot)klep
- 4: pompzuiger
- 5: zuigerklep
- 6: zuigerstang
- 7: pomputloop

Afb. 236. a: zuigpomp
b: keukenpompinstallatie

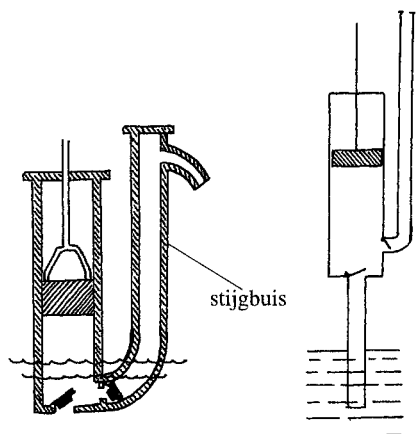
88.

ZUIGPERSPOMP

(N 64, 133d; N 66, 49d)

[Zuigpomp waarbij een luchtketel is aangebracht. De waterafvoer van zuigpompen is sterk wisselend. Om een meer gelijkmatige waterafgifte te verkrijgen wordt daarom vaak aan de perszijde van de pomp een ten dele met lucht gevulde ketel aangebracht. Zie ook afb. 238 en het lemma LUCHTKETEL.]

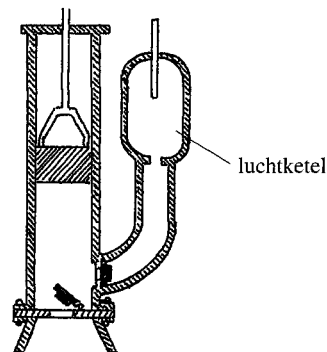
zuigperspomp: *zūxpēšpomp* Q 117, 118;

Afb. 237. perspompen

klep is gemonteerd. Aan de zijkant van de perspomp is een verticale buis, de *stijgbuis*, bevestigd waarin aan de onderzijde een pompslot is aangebracht. Zie ook afb. 237.]

perspomp: *perspomp* L 329; *peš-* Q 98; *pērs-* L 423; **prespomp:** *prespomp* L 423; **drokpomp:** *drukomp* Q 121c; **kelderpomp:** *kaldērpōmp* Q

Afb. 238. zuigperspomp

zÿxpers– L 329; *zÿax-pēš*– Q 121c; **pers-zuigpomp met windketel**: *pēš-zÿxpomp met wentkētāl* Q 98; **perspomp voor op verdiep**: *pērspomp vq̄r op vārdēp* L 423; **prespomp**: *prēspōmp* Q 88.

BRANDPOMP

(N 64, 133y; N 66, 49y)

[Dubbele perspomp met windketel.

De *centrifugaalpomp* bestaat uit een as waarop een aantal boogvormige schoepen zijn bevestigd. Het geheel is gemonteerd in een pomphuis dat meestal de vorm van een slakkenhuis heeft.]

de volgende woordtypen duiden een pomp met heen-en-weergaande beweging aan: **brandpomp**: *brankpomp* Q 117, 118; **brandspuitpomp**: *brantspøjtomp* L 423; **brandspuit**: *brantspøjt* L 423; met het volgende woordtype wordt een pomp met roterende beweging aangeduid: **centrifugaalpomp**: *sentrifygēlpomp* Q 121c.

ZUIGBUIS

(N 64, 133f; N 66, 49f)

[De buis aan de onderzijde van het pomphuis die in de op te pompen vloeistof wordt geplaatst. Zie ook afb. 236a.

Met de term *pomp(en)buisje* werd in L 423 het roodkoperen buisje aangeduid dat de verbinding vormde tussen het slotstuk en de zuigbuis. Het was aan de onderzijde voorzien van een sierbandje. Men noemde dit de **knoop** (*knōp*).]

zuigbuis: *zÿx:bÿs* L 329, Q 117, 118; **loden buis**: *lūtā bōjs* L 423; **pompenbuisje**: *pompabōjskā* L 423 (van roodkoper); **pompbuisje**: *pomp:bōjskā* L 423 (idem); **zuigbus**: *zÿx:bōs* Q 98; vgl. voor het tweede lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *Röhre*, „buis, pijp”: **aanzuigreur**: *āzÿxrōr* Q 121c; **pompdarm**: *pomp:derām* L 414.

SLURPGAT

(N 64, 133u; N 66, 49u)

[De opening in de zuigbuis waar het water binnenstroomt.]

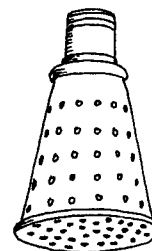
slurpgat: *šlōrəp:gāt* Q 98; **zuiglok**: *zÿxlq̄k* Q 117, 118; **puntgat**: *pont:gāt* L 423.

POMPKETEL

(N 64, 133t; N 66, 49t)

[Metalen bak met gaten aan de onderzijde van de zuigbuis, die verhindert dat er tijdens het pompen ook vuil in de pomp binnenstroomt. Zie ook afb. 239.]

zuigkop: *zÿxkōp* Q 117, 118; **zuigkorf**: *zÿxkōrāf* Q 98; **filter**: *feltār* L 423; **föltār** L 414; **zift**: *zef*

Afb. 239. pompketel

Q 121c; **crépine (fr.)**: *krēpin* Q 88.

POMPHUIS

(N 64, 133e; N 66, 49e; monogr.)

[Het cilindervormige pomplichaam waarin de pompzuiger verticaal op en neer beweegt. Het pomphuis wordt aan de bovenzijde afgesloten met een deksel. De taps toelopende onderzijde ervan bevat het pompslot dat verhindert dat opgepompt water terug kan stromen naar de ondergrond. Zie ook afb. 236a.

Volgens de invuller uit L 423 werd het pomphuis uit rood koper vervaardigd. Zie voor het woordtype **pompenstevel** (Q 95) ook het Maastrichts woordenboek, s.v. *pōmpstievel*: „bovenste deel van een pomp, waaraan de benedenbuis is bevestigd.”]

pomphuis: *pomphūs* Q 98, 117, 118; *pomph'ūs* L 329; van het volgende woordtype is het tweede lid het Hgd. *Gehäuse*: **pompengehäuse**: *pompajəhōjs* Q 121c; **pompenbuis**: *pōmpabÿs* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **lijf**: *lif* L 423; **pompenstevel**: *pompəstīval* Q 95; **pomp**: *pomp* L 414.

KOPSTUK

(N 64, 133o; N 66, 49o)

[Het deksel dat boven op het pomphuis is aangebracht. Soms is aan het deksel een stang bevestigd die scharnierend met de pompszwenkel is verbonden. Zie ook afb. 240.

In L 423 was het deksel van geelkoper vervaardigd. Aan de onderzijde ervan was een sierband aangebracht.]

bovenstuk: *bōvəštōk* L 329; **deksel**: *dēksəl* L 329, 414, 423, Q 98, 117, 118.

ZUIGERSTUK

(N 64, 133j; N 66, 49j)

[Dat gedeelte van het pomphuis waarin de pompzuiger zich bevindt.]

zuigerstuk: *zōjgərstōk* L 291; *zÿgərštōk* Q 117, 118; *zÿgərštōk* L 329; **zuigerhuis**: *zÿgərhūs* Q 98; **pomphuis**: *pomphōws* L 414.

SLOTSTUK

(N 64, 133h; N 66, 49h)

[Het onderste, taps toelopende deel van het pomphuis waarin zich het pompslot bevindt.

In L 423 was de *vor* aan de bovenzijde voorzien van een geelkoperen sierband. Aan de onderzijde bevond zich een roodkoperen buisje dat de overgang vormde tussen de onderzijde van het pomphuis en de zuigbuis. Zie ook het lemma ZUIGBUIS.]**slotstuk:** *slotstøk* L 291; *slöt-* L 423, Q 88; **sluitstuk:** *sljētstøk* Q 98; **slietstuk:** *slēstøk* Q 98; **slotbeker:** *slōt.bēkær* L 329; **slotschijf:** *slōtš'if* L 329; **vot:** *vōt* L 423.

POMPGAT

(N 64, 133s; N 66, 49s)

[Het gat in het bovenste gedeelte van het pomphuis waarlangs het water in de pompuitloop kan stromen.

In L 423 bestond de overgang tussen de pompuitloop en het pomphuis uit een geelkoperen verdikking die **schulp** (*šølap*) werd genoemd.]**pompgat:** *pomp.gāt* Q 98; **pompengat:** *pompagāt* L 423; **pomplok:** *pomplō⁹k* Q 117, 118; **gietgat:** *gēt.gat* L 423; **tuitgat:** *tōjt.g'āt* L 329; **overloop:** *ōværlōp* L 423.

POMPUITLOOP

(N 64, 133m; N 66, 49m)

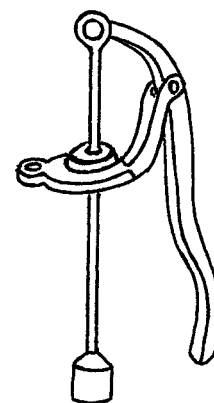
[De metalen tuit aan het pomphuis waardoor het water naar buiten stroomt. Zie ook afb. 236a.

In L 423 was de pompuitloop van roodkoper vervaardigd. Aan het uiteinde ervan zat een geelkoperen sierbandje. Dit werd het **tuitelbandje** (*tōjtælbentšə*) genoemd.]**uitloop:** L 291; *ūtlōp* Q 117, 118; *ūslōf* Q 121c; **tuitel:** *tōjtæl* L 423; *tōtæl* L 414, Q 98; **tuit:** *t'ōjt* L 329.

POMPZWENGEL

(N 64, 133n; N 66, 49n; monogr.)

[Een met de hand te bedienen hefboom die door middel van de zuigerstang de pompzuiger op en neer doet bewegen. Zie ook afb. 240.

Met het woord **ijzerwerk** (*izærwæ⁹ræk*) werd in L 423 het geheel van alle metalen onderdelen aangeduid die nodig waren om de zuiger in beweging te brengen. Het ijzerwerk bestond behalve uit de pompzwengel ook uit de **stoel** (*stōl*), de ondersteuning van het scharnierpunt van de pompzwengel, en de **passant** (*pasant*), een uit twee metalen plaatjes vervaardigd overgangstuk dat de scharnierende verbinding vormde

Afb. 240. pompzwengel met kopstuk

tussen de pompzwengel en de zuigerstang. Het hele ijzerwerk was gemonteerd op een houten plank, de **pompenplank** (*pompaplank*).]**pompenzwengel:** *pōmpæzweŋæl* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 381; *pompæ-* Q 95; *pompæšweŋæl* L 329; **pompzwengel:** *pompšweŋæl* L 329; **zwengel:** *zweŋæl* L 318b, Q 95, 98; *šwøŋæl* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **zwengelstuk:** *zweŋælstøk* L 329; **pompen-slager:** *pompæslēgær* L 381; *pompæšlēgær* Q 101; *pompæšlē.gær* Q 20 (mv. *-šlē.gæš*); **slinger:** *sleŋær* L 423 (voorzien van **koperen sierknop:** *kōpærə sērknop*), Q 88; **pompenarm:** *pompæ-erām* Q 117, 118; **pomparm:** *pomp.erām* L 414; **arm:** *e.rām* Q 1; **pompenstang:** *pōmpæstæŋ* L 163, 163a, 163b, 164, 165; **hengel:** (*h*)*eŋæl* Q 2; **ijzerwerk:** *izærwæ⁹ræk* L 423.

ZUIGERSTANG

(N 64, 133i; N 66, 49i)

[De metalen stang waaraan de pompzuiger is bevestigd.]

zuigerstang: *zōjgærstæŋ* L 414; *zjgærstæŋ* L 329, Q 98, 117, 118; **zuikerstang:** *zj⁹kærstæŋ* L 423; **stang:** *stæŋ* L 423.

POMPZUIGER

(N 64, 133i; N 66, 49i; monogr.)

[De platte ronde schijf aan het uiteinde van de zuigerstang. Bij de pompzuiger van een zuigpomp is in de zuiger een klep aangebracht. Zuigers van perspompen zijn massief. Zie ook afb. 236a.

In L 423 was de pompzuiger van de perspomp van hout vervaardigd. Een stukje leer dat met nageltjes rond de zuiger was vastgezet, vormde de afdichting tussen pompzuiger en pomphuis. In het midden van de zuiger was de zuigerklep

aangebracht.

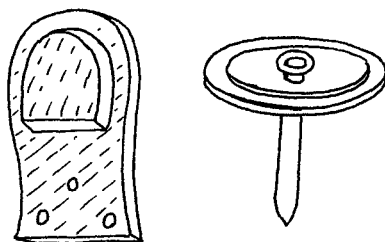
Zie ook *Limburgs Idioticon*, pag. 296 s.v. *zuiker*: „deel der pomp dat opzuigt. Geh. Beverloo en rond.”]

zuiger: *zøjgār* L 291, 414; *zūjgār* L 329, Q 98, 117, 118; *zygār* Q 284; *zyjār* Q 121c (van hout);
zuiker: *zūkār* L 423.

ZUIGERKLEP

(N 64, 133k; N 66, 49k; monogr.)

[De (leren) klep in de pompzuiger van een zuigpomp die zich opent bij de neergaande beweging van de zuiger. Zie ook afb. 236a en 241.

Afb. 241. zuigerkleppen

Volgens de invuller uit L 329 was er aan het *slot-leer* een *slotlood* (*šlō.tl'ūt*) bevestigd.]

zuigerklep: *zūjgārklep* L 329; **voetklep**: *vōtklep* Q 117, 118; **klep**: *klep* L 414, 423, Q 98; **slot-leer**: *šlō.tlēr* L 329; **pompenleertje**: *pōmpalerka* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **slot**: *slōt* Q 88; *šlō.t* L 329.

ZUIGERLEER

(N 64, 133i add.; monogr.)

[De leren omkleiding van de pompzuiger die zorgt voor de afdichting tussen pompzuiger en pomphuis.]

pompenleer: *pōmpalēr* L 423; *pōmpā-* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **leer van de zuiker**: *lēr van dā zūkār* L 423.

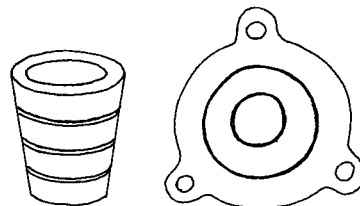
POMPSLOT

(N 64, 133g; N 66, 49g)

[Kegelvormig of schijfvormig lichaam, voorzien van een klep, dat in het slotstuk van de pomp is aangebracht. Het verhindert dat opgepompt water terug kan stromen naar de ondergrond. Zie ook afb. 242.

De invuller uit L 291 verstond onder het *hart* het slot met de klep samen. De klep hield het water in de pomp. Het slot bestond uit een ijzeren beugel gevuld met vlas en schapenvet. Dit type slot werd later vervangen door het *patentslot*.]

pompenemmer: *pū.mpānimār* Q 2; **hart**: *hart* L

Afb. 242. pompsloten

291; **slot**: *slot* L 291; *slōt* L 423; **patentslot**: *patēntslot* L 291; **slotbeker**: *šlōt.bēkār* L 329 (kegelvormig pompslot); **slotschijf**: *šlōtš'f* L 329 (schijfvormig pompslot).

POMP(SLOT)KLEP

(N 64, 133g; N 66, 49g)

[De klep in het pompslot van een zuigpomp. Zie ook afb. 236a en de toelichting bij het lemma POMPSLOT.]

pompklep: *pōmpklep* L 414; **zuikerklep**: *zūkārklep* L 423 (= pomphuisklep); **zuigklep**: *zūjxklep* Q 121c; **terugslagklep**: *trykšlāxklep* L 329; **aanvoerklep**: *ānvōrklep* Q 98; **voetklep**: *vōtklep* Q 117, 118; **klep**: *klep* L 423, Q 88 (leer met lood); **klepstop**: *klepštōp* L 329.

STIJGBUIS

(N 64, 133p; N 66, 49p)

[De buis waarin de vloeistof bij een perspomp omhoog geperst wordt. Zie ook afb. 237.]

stijgbuis: *štix.būjs* Q 98, 117, 118; vgl. voor het tweede lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *Röhre*: **stijgreur**: *štixrōr* Q 121c; **stijgel**: *stējgəl* L 423; **omhoogvoerbuis**: *omū²x.vōrbūjs* L 423; **persbuis**: *pers.būjs* L 329.

LUCHTKETEL

(N 64, 133q; N 66, 49q)

[Luchtketel van een zuigpomp.

De waterafvoer van zuigpompen is sterk wisselend. Om een meer gelijkmatige waterafgifte te bevorderen wordt daarom vaak aan de perszijde van de pomp een ten dele met lucht gevulde ketel aangebracht. Bij slagen van de pomp waarbij meer dan de gemiddelde hoeveelheid water wordt weggeperst, wordt het teveel in de luchtketel verzameld. De lucht in de ketel wordt daarbij samengeperst. Wanneer minder water wordt weggeperst dan de gemiddelde hoeveelheid, staat de luchtketel het opgezamelde water weer af aan de persleiding (Handboek Waterleidingvak, pag. 61).]

lochketel: *loxxētal* L 423; **loftketel**: *lofkētal* Q 117, 118; **windketel**: *wentkētal* Q 98.

POMPSTEEN

(N 64, 133r; N 66, 49r; monogr.)

[De stenen bak onder de pompuitloop.

Het woord *pomp(en)steen* werd in Q 20 en Q 95 oorspronkelijk gebruikt in de hierboven omschreven betekenis. Later werd het de algemene benaming voor een gootsteen. Ook verschillende Limburgse dialectwoordenboeken kennen de woorden *pomp(en)steen* en *pomp(en)bak* in deze laatste betekenis.]**pompensteen:** *pompastejn* Q 95; *pompāstejn* L 329, 330 (van natuursteen; aan de onderkant ervan was een gat waarlangs het water via het stortgat, *ət štōrs-gāt*, door de buitenmuur naar buiten kon lopen), Q 20; *pompāstē* Q 121c; **pompsteen:** *pompstejn* Q 95; **gootsteen:** *gōištejn* Q 98; **pompenbak:** *pompabak* L 423, Q 98, 117, 118; **pompbak:** *pomp.bak* L 414; *pump*– P 213; **aanrecht:** *ānrex* L 329.

POMPHAAK

(N 64, 134a; N 66, 50a)

[Lange ijzeren stang met kop en haak waarmee men het slot van een pomp kan openen. De zuiger van de pomp dient daartoe eerst verwijderd te worden. De pomphaak wordt gebruikt bij her-

Afb. 243. pomphaak

stellingen of, bij vriesweer, om de pomp te laten leeglopen. Zie ook afb. 243.]

pomphaak: *pōmphāk* Q 88; **pompenhaak:** *pompāhō²k* Q 117, 118, 121c; *pompānhōk* L 291; **pompenhaakje:** *pompā-ōkskə* L 423; **slothaak:** *šlōthōk* L 329; **ijzeren haak:** *īzərə hōk* Q 98; **pompijzer:** *pomp.ejzər* L 414; **pompijzertje:** *pomp.izərkə* L 423.

POMPKRABBER

(N 64, 134b; N 66, 50b)

[Werktuig om een pomp aan de binnenzijde te reinigen.]

pompschraper: *pompšrāpər* Q 117, 118;**schrapijzer:** *šrap.īzər* Q 98.

LENS ZIJN

(N 64, 135c; N 66, 51c; monogr.)

[Gezegd van een pomp die geen water meer geeft. Volgens het Sittards woordenboek (pag. 322) kon dit worden veroorzaakt doordat de klep in de pompzuiger niet goed functioneerde. Daardoor liep het water terug in de pompput en zoog men bij het pompen lucht. Door water in de pomp te gieten, dreef men de lucht onder de zuiger weg en ontstond er een gesloten waterkolom in het pomphuis.]

lens zijn: *lens .zēn* L 329; **af zijn:** *āf .zē²n* L 414; *āf .zē.n* Q 20; *āf .zen* Q 98; **geen water geven:** *gej wātər gēvə* L 423; **droog staan:** *drōx stōn* L 423; **droog zijn:** *dryax .ziə*, *.zen* Q 121c; *drīx .zī²* Q 117, 118.

OPGIETEN

(N 64, 135b; N 66, 51b; monogr.)

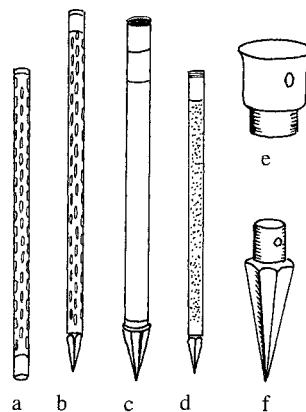
[Water in de pomp gieten om deze op gang te krijgen als de kleppen etc. niet goed afsluiten. Zie ook de toelichting bij het lemma LENS ZIJN.]

de pomp opgieten: *də pomp. qp.gētə* L 423; **opgieten:** *qp.gitə* Q 88; *qp.gijta* L 414; *qp.gētə* L 423; **opschudden:** *opšōdə* L 423, Q 88; *opšōdə* Q 117, 118; **inschudden:** *ešōdə* Q 121c; **vol-schudden:** *vōlšōdə* Q 98; **de pomp aanmaken:** *də pomp. ānmākə* Q 98; *də pomp. āmākə* Q 20; **aanmaken:** *ānmākə* L 329.

ZUIGLEIDINGFILTER

(N 64, 133v; N 66, 49v)

[Filter in de zuigleiding van een handpomp. Het bestaat doorgaans uit een buis waarin een groot

Afb. 244. zuigleidingfilter (a-d) met heikap (e) en filterpunt (f)

aantal gaten met een doorsnede van ongeveer 1 cm zijn geboord. De gaten zijn bedekt met fijn filtergaas. Tijdens het heien wordt ter bescherming van het filtergaas een dunne koperen buis over het filter geschoven. Om het inslaan van het filter in de bodem te vergemakkelijken, wordt aan de onderzijde van de buis een puntstuk geschroefd, terwijl aan de bovenzijde ter bescherming een heikap wordt aangebracht. Zie ook afb. 244a-d.]

filterpijp: *feltarp* *īp* L 329; **heifilter:** *hejfeltar* Q 88; **filterlok:** *feltarlō²k* Q 117, 118.

FILTERPUNT

(N 66, 49v)

[Puntig stuk metaal dat bij het heien aan het uiteinde van het zuigleidingfilter wordt geschroefd. Op deze wijze kan het filter gemakkelijker in de bodem worden gedreven. Zie ook afb. 244f.]

puntstuk: *pōntstøk* L 423; **slagpunt:** *slāxpōntj* L 329.

HEIKAP

(N 66, 49v; N 33, 336 add.)

[Stevig stuk metaal dat bij het heien ter bescherming op de zuigleidingfilter of op de zuigleiding wordt geschroefd. Zie ook afb. 244e.]

Volgens de invuller uit L 165 werd een heikop gebruikt om te verhinderen dat de buis tijdens het heien barstte. In L 217 werd een heikop op de buis geschroefd om het kantelen ervan te voorkomen.]

heikop: *hejkop* L 159a, 165, 192a, 213, 217; **slagkap:** *slāxkap* L 329.

HEIEN

(N 64, 136)

[Bij het aanleggen van een pomp met behulp van het heiblok buizen in de grond slaan. Zie ook de toelichting bij het lemma HEIBLOK.]

heien: *heja* L 423; **putten:** *pōtā* Q 117, 118.

HEIBLOK

(N 33, 336)

[Zwaar houten blok waaraan verschillende handvatten zijn bevestigd. Het heiblok wordt bij het aanleggen van een pomp gebruikt bij het in de grond slaan van buizen. Zie ook afb. 245 en het lemma HANDHEI in WLD II.9, pag. 53. Het betreft daar een vergelijkbaar werktuig voor het heien van funderingspalen.]

Het woordtype **heiblok op drie-/drijpoot** is van toepassing op een *trekhei*, een heistelling in de vorm van een driepoot waaraan een katrol is gemonteerd. Over de schijf loopt een dik touw waar aan één uiteinde het heiblok is vastge-

Afb. 245. heiblok

maakt. Het toestel wordt door spierkracht of met behulp van een stoommachine, een elektromotor of een verbrandingsmotor aangedreven. In de laatste drie gevallen wordt daarbij gebruik gemaakt van een liertoestel. Zie ook het lemma TREKHEI in WLD II.9, pag. 54.

In P 219 werden de buizen met behulp van een **voorhamer** (*vōrhōmār*) in de grond gedreven.]

heiblok: *hejbløk* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, Q 111; *hēj-* Q 116; *hej-* L 382, Q 5, 95, 99*; **hei:** *hej* L 321, Q 99*; **dam:** *dam* P 176b; de volgende term betreft een (hand)heistelling: **heiblok op drie-/drijpoot:** *hejbløk op dripoat* L 330.

GRONDBOOR

(N 33, 162)

[Boor die bij het slaan van pompen gebruikt wordt om in de grond te boren. Aan de zijde ervan zijn doorgaans spiraalvormige windingen aangebracht die tijdens het boren de aarde uit het boorgat schuiven.]

grondboor: *gront.bōr* Q 18; *grōnt-* L 159a; *grōnt-* Q 99*; *grontj-* L 321; *grōnk-* L 290, 291, Q 113; *grōnk-* Q 121, 121b; *gront.bōr* L 192a, 213, 217, Q 111; *grontj-* L 299; *gront.bū.r* L 289; *grōnt.būr* Q 5; *grōnt.bawr* P 47; **aardboor:** *ē²t.bōr* Q 116; **putboor:** *pet.buār* Q 83; **lepelboor:** *lefālbōr* Q 116; **heiboor:** *hejbōr* L 382; **droogboor:** *drōx.bōr* L 165.

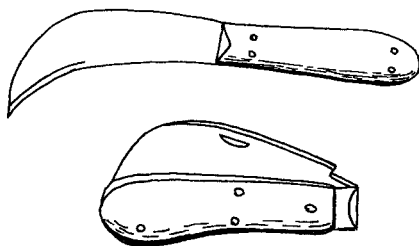
Loodgieter

Gereedschap

LOODGIETERSMES

(N 64, 5)

[Al dan niet inklapbaar mes met gebogen blad dat door de loodgieter wordt gebruikt om er lood mee te snijden. Het heft is doorgaans van hout, volgens Tabak (pag. 122) ook van leer. Zie ook

Afb. 246. loodgietersmessen

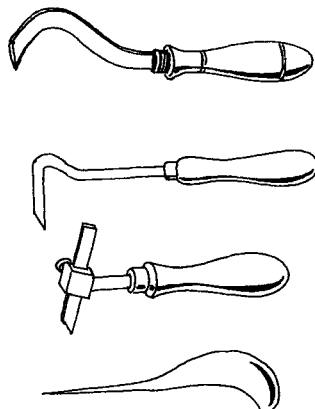
afb. 246.]

loodmes: *lū.tmets* Q 117, 118; **tassenmes:** *tēšətmets* Q 121c (opvouwbaar); **mes:** *mes* L 414; **mets** Q 121c; **knijp:** *knip* L 423; *knijp* L 414 (opvouwbaar).

ZINKSNIJDER

(N 64, 1)

[Metalen werktuig waarmee de zinkwerker en loodgieter bladzink kan snijden. Het materiaal

Afb. 247. zinksnijders

wordt daarbij niet doorgesneden, maar ingekrast. Zie ook afb. 247.]

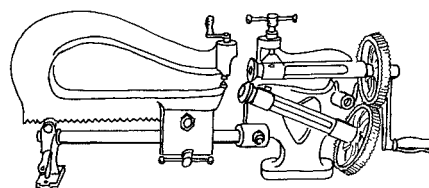
zinksnijder: *tseŋkšniər* Q 121c; **zinkkretser:** *zeŋkkretsər* Q 117, 118; **kretser:** *kretsər* Q 117, 118; **kratspen:** *kratspen* Q 117, 118; **grif:** *gref* L 423.

CIRKELSNIJMACHINE

(N 64, 6)

[Een met de hand bediende machine waarmee cirkels uit bladmetaal kunnen worden gesneden. Zie ook afb. 248.]

bodemsnijmachine: *bōmšnimašij* Q 117, 118.

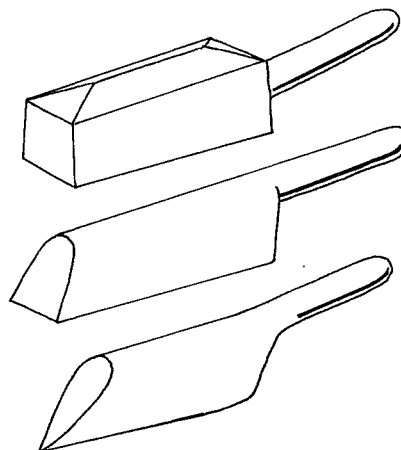

Afb. 248. cirkelsnijmachine

LOODKLOPPER

(N 64, 41b; N 66, 25; monogr.)

[Houten werktuig waarmee men bladlood of zink in de gewenste vorm kan kloppen. Zie ook afb. 249.]

Afb. 249. loodkloppers

loodklopper: *lū.tklpər* Q 117, 118; *lū^ətklpər* L 329; **zinkklopper:** *tseŋkklpər* Q 121c; **klopper:** *klpər* L 423; **slof:** *sluf* Q 2; **slaghout:** *slāx-hot* L 414; **bat:** *bat* L 423.

STRIKBEITEL

(N 64, 68a; N 33, 120)

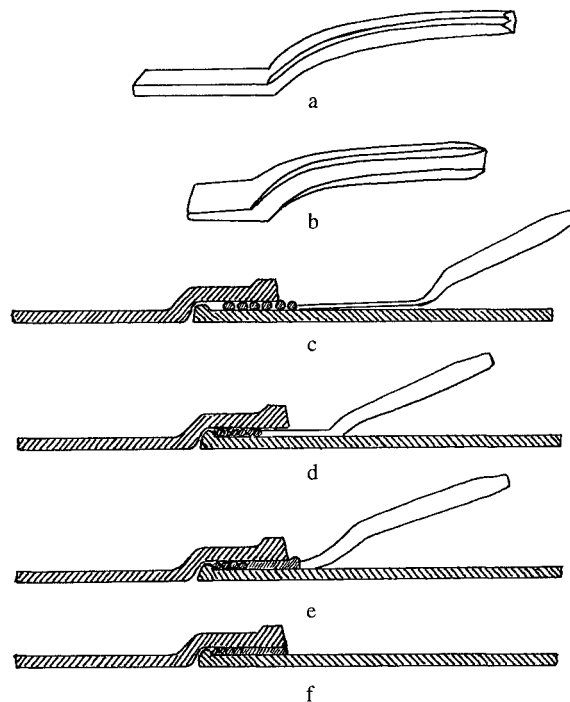
[Metalen werktuig waarmee strikkoord in de sokken van buizen wordt vastgeslagen. Zie ook het lemma PAKKING en afb. 250.]

strikbeitel: *štrek.bētəl* Q 117, 118; *štrek.bēsəl* Q 121c; vgl. voor het eerste woorddeel van het volgende woordtype ook het Franse *matir*: **mateerbeitel:** *matērbētəl* L 414; **vetbeitel:** *vet.bejtəl* Q 99*.

ZETBEITEL

(N 64, 68b)

[Nadat het strikkoord met behulp van de strikbeitel in de sokken van buizen is aangebracht,

Afb. 250. strikbeitel (a) en zetbeitel (b);
c-f: werken met strikbeitel en zetbeitel

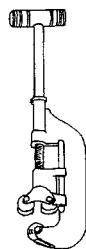
wordt de verbinding met lood volgegoten. Vgl. het vorige lemma. Het geheel wordt vervolgens nog eens met behulp van de zetbeitel aangeslagen. Zie ook afb. 250.]

zetbeitel: *zet. bētal* L 414; **stembaitel:** *štembētal* Q 117, 118; *štembēsəl* Q 121c.

PIJPSNIJDER

(N 33, 175; N 64, 7-8; N 33, 322, add.)

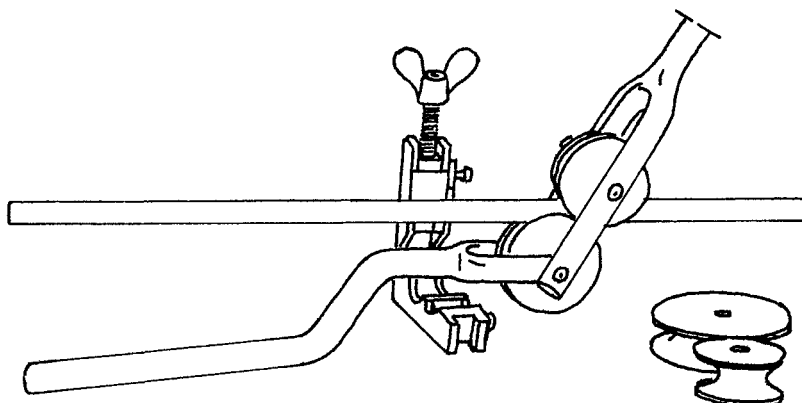
[In het algemeen een werktuig voor het afsnijden van metalen pijpen. Vaak bestaat het uit een vast snijwieltje van gehard staal of hardmetaal en een verstelbare geleiding, bestaande uit twee of meer rollen. Zie ook afb. 251. Om een pijp met behulp

Afb. 251. pijpsnijder

van dit werktuig door te snijden wordt zij in de bek van de snijder geplaatst, waarna de geleiderollen tegen de pijp worden vastgedraaid. Vervolgens wordt het hele werktuig rond de pijp gedraaid waarbij de geleiderollen steeds strakker worden aangedraaid en het snijwieltje dus steeds dieper in het metaal snijdt.]

pijpensnijder: *pīpəsnējar* L 217; *pīpəsnījar* L 321 (voor loden en ijzeren pijpen); **buizensnijder:** *bōjzəsnējar* L 414; *būzəsnīar* L 290, 291; **pijpsnijtang:** *pīpšniŋtaŋ* L 299; *pīšniŋsaŋ* Q 121 (voor loden pijpen); **reursnijtang:** *rōršniŋsaŋ* Q 121c (voor loden pijpen); **buijsnijdstang:** *būšniŋsaŋ* Q 117 (voor loden pijpen), 118 (voor loden pijpen); **pijpensnijtang:** *pīpəsnējtaŋ* L 165; **buizentang:** *bōjzətəŋ* L 414; **pijpentang:** *pīpətəŋ* L 217; **snijtang:** *sneŋtaŋ* P 176b; *šniŋsaŋ* Q 121b; **kniptang:** *kneptaŋ* L 382; **tang voor tuben af te pitsen:** *taŋ vōr tebən of tə petsə* Q 83; **loodtang:** *lōttaŋ* P 219; **snijijzer:** *šni-īzər* Q 99*, 121c; **wringijzer:** *vrenjīzər* Q 117, 118; **rits:** *ritš* Q 121c (voor het doorsnijden van gietijzeren buizen); **pijpscheer:** *pīpəšīr* Q 117, 118; **loodscheer:** *lūətšīr* Q 113; **plaatscheer:** *plātšīr* Q 18; **platte scheer:** *plata šīr* Q 121b; **halfronde scheer:** *hōrfronj šīr* Q 121b; **filière (fr.):** *filjēr* L 414.

Afb. 252. pijpbuiger

PIJPBUIGER

(N 64, 67a-c; N 33, 322, add.)

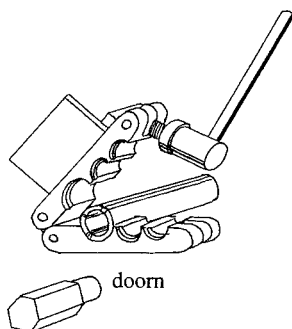
[In het algemeen een werktuig voor het aanbrengen van bochten in metalen pijpen. Een pijpbuiger bestaat doorgaans uit een holrond uitgefreesd buigsegment en een draaibare stalen rol. De pijp wordt in dit buigsegment gelegd, waarna men de stalen rol met grote kracht over de pijp duwt. Zie ook afb. 252. Voor lichter buigwerk bestaan er ook buigtangen.]

buisenplooiër: *bøjzəplōjər* L 414; **buisenrichtijzer:** *būzərex.īzər* Q 117, 118; **pijpenbuigmachine:** *pīpəbōxmašin* Q 117, 118; **buigmachine:** *bōjxmašin* Q 95; **buigtang:** *bōxtəŋ* Q 117, 118; *bōxtsəŋ* Q 121c; **plooiestang:** *plōjstəŋ* L 414; het volgende woordtype is de benaming voor een pijpbuiger die op een onderstel gemonteerd is: **vaststaand buigijzer:** *vasštq²nt. bōx.īzər* Q 121c.

KLEMBLOK, FELSAPPARAAT

(N 64, 121b)

[Een soort blok dat bestaat uit twee bekken met in ieder daarvan halfronde openingen van verschillende maat, waartussen men pijpen kan

Afb. 253. klemblok, felsapparaat

vastzetten om daaraan met behulp van een doorn een kraag te kunnen slaan. Daarbij wordt een houten hamer gebruikt. Er bestaan ook uitvoeringen van dit apparaat waarbij de doorn met behulp van een spindel in het uiteinde van de pijp wordt gedraaid. Zie ook de lemmata DOORN en FLENS en afb. 253.]

klemblok: *klemblok* L 414, Q 117, 118; **felsmachine:** *feltsmašin* Q 121c.

DOORN

(N 64, 121c)

[Het losse, al dan niet in een conische punt uitlopende, metalen blokje dat bij het maken van flenzen in het uiteinde van de pijp wordt geslagen of gedraaid.]

doorn: Q 117, 118; *dor* Q 121c.

FLENS

(N 64, 121a; monogr.)

[Een soort kraag aan het uiteinde van pijpen of buizen waardoor deze met behulp van bouten gas- en waterdicht aan elkaar bevestigd kunnen worden. Zie ook het lemma FLENS in WLD II.5, pag. 131.]

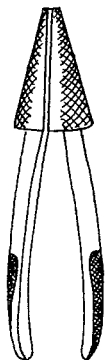
flens: *fləns* L 414, Q 117, 118; **flans:** *fləns* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **kraag:** *krāx* L 423, Q 95, 121c; **bride (fr.):** *brit* L 414; **bourrelet (fr.):** *berlə* Q 2.

OPPROPTANG

(N 33, 181; N 33, 176; N 64, 60; monogr.)

[Een soort tang voor het verwijderen van de uiteinden van (loden) pijpen in verband met het maken van rechte verbindingen. Zie ook afb. 254.]

optromptang: *optromptəŋ* Q 117, 118; **uitzettang:** *ūv.zettəŋ* L 423; *qwt.zət* L 414; **wijdtang:**

Afb. 254. oproptang

wijtaŋ L 321; **opwijdtaŋ**: *opwiətsaŋ* Q 121; **ruimtaŋ**: *rȳmtaŋ* L 290, 291; **opruimtaŋ**: *oprȳmtaŋ* L 159a; **taptaŋ**: *tsaptaŋ* Q 121c; **tapscheer**: *tsapšīʳ* Q 121b.

PROP

(N 64, 61a; monogr.)

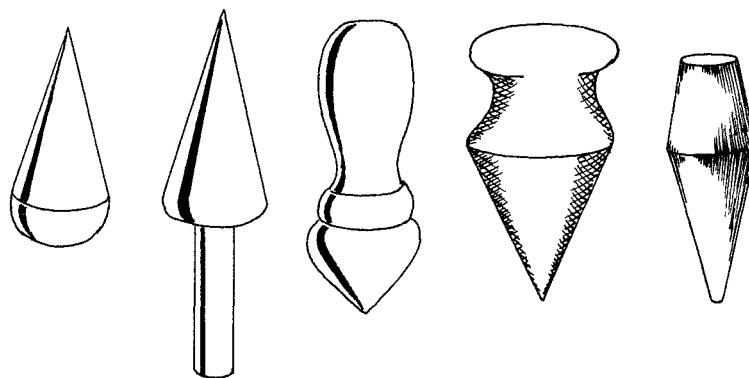
[Een op een tol gelijkend werktuig voor het verwijden van de uiteinden van (loden) pijpen in verband met het maken van rechte verbindingen. Zie ook afb. 255. De prop kan van beukenhout of van gegoten ijzer vervaardigd zijn (Oosterhof, pag. 35).]

opdopper: *op.dəpər* Q 121c; **dop**: *dəp* L 423; **optromper**: *optrompər* Q 117, 118; **guide (fr.)**: *gīt* Q 2 (van palmhout).

OPPROPPIEN

(N 64, 61b)

[De uiteinden van (loden) pijpen met behulp van een oproptang of een prop wijder maken. Zie ook de vorige lemmata.]

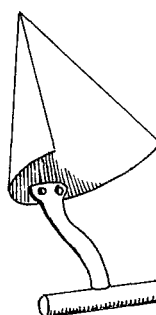
Afb. 255. proppen

uitdoppen: *ūt.dəpə* L 423; **optrompen**: *optrompə* Q 117, 118, 121c.

OPRUIMER

(N 64, 62a; monogr.)

[Werktuig met een snijdend blad in de vorm van een halve spitse kegel en voorzien van een handvat, waarmee men in loden buizen uitgehakte gaten kan vergroten of van bramen en ongelijke kanten ontdoen. Zie ook afb. 256.]

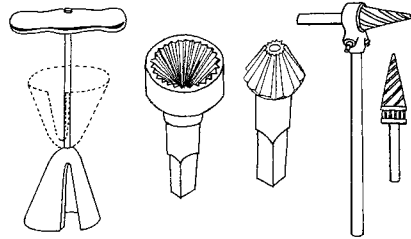
Afb. 256. opruimer voor loden buizen

opruimer: *oprəjmər* L 423; *oprēmər* Q 2; *oprūmər* Q 117, 118.

PIJPFREES

(N 64, 62c)

[Werktuig voor het in- en uitwendig frezen van pijpen. De pijpfrees wordt onder meer gebruikt om de braam te verwijderen die ontstaat bij het snijden van een pijp. Ook een braam aan de binnenzijde van een pijp kan met dit werktuig worden weggehaald. Soms is het werktuig ook van een ratel voorzien. Zie ook afb. 257.]

Afb. 257. diverse pijpfrezen

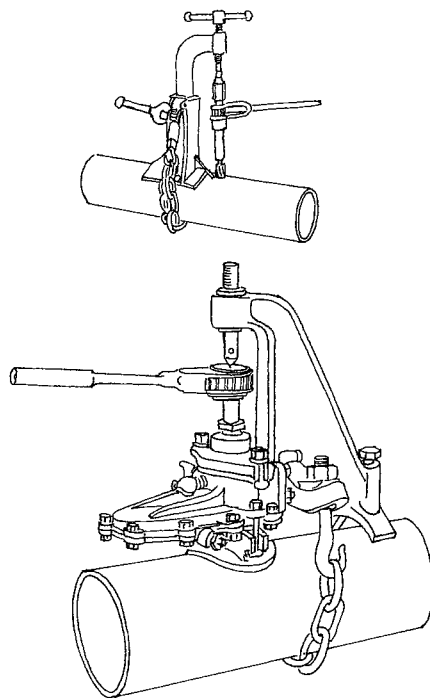
pijp(en)frezer: *pīp(ə)frēzər* Q 117, 118; **spiraalpijprezer:** *špirālpīpfrēzər* Q 117 (met ratel), 118 (idem); vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *Röhre*: **reurenfrees:** *rōrajrēs* Q 121c.

BOORTOESTEL VOOR BUIZEN

(N 64, 77)

[Werktuig waarmee gaten in een buis kunnen worden geboord. Het toestel is doorgaans zo uitgevoerd dat men er eerst een gat in de buis mee kan maken en vervolgens draad in de buiswand kan tappen. Er bestaan ook uitvoeringen van het toestel waarbij in onder druk staande leidingen kan worden geboord. Zie ook afb. 258.]

aanboormachine: *ābōrmašīn* Q 121c.

Afb. 258. boortoestellen voor buizen

Waterleiding en gasleiding

PIJP, BUIS

(N 64, 116a-d; monogr.)

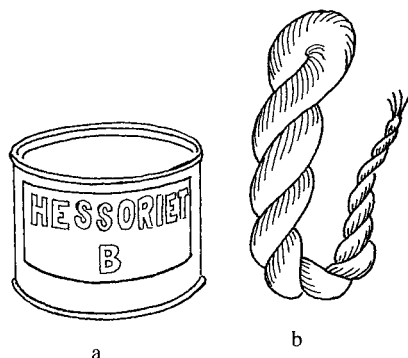
[In dit lemma zijn de verschillende benamingen voor soorten buizen bijeengeplaatst, die worden gebruikt voor respectievelijk de aanleg van waterleidingen, gasleidingen en afvoerleidingen.]

de volgende soorten buizen worden gebruikt als waterleidingbuis: **galvanisébuis:** *galvānisēbōjs* L 414, 423; **ijzerbuis:** *īzərbōjs* Q 117, 118; **ijzeren reur:** *īzərə rōr* Q 121c (verzinkt); **koperen buis:** *kūpərə bōjs* Q 117, 118; **kupferen reur:** *kōfərə rōr* Q 121c; **loden buis:** *lū.də bōjs* Q 117, 118; **vertind blijreur:** *vārtsent. blejrrōr* Q 121c; **plasticbuis:** *plestik.bōjs* Q 117 (P.V.C.), 118 (idem); *plastik.bōjs* Q 121c (sinds einde jaren '60); de volgende soorten buizen worden gebruikt als gasbuis: **koperen buis:** *kōpərə bōjs* L 414; **ijzeren reur:** *īzərə rōr* Q 121c; **ijzeren buis:** *gāgōtā īzərə bōjs* Q 117, 118; **gegalvaniseerde buis:** *gāgalvanisērdā bōjs* Q 117, 118; **combinatiebuis:** *kombināsibōjs* Q 117 (ijzer met P.V.C.), 118 (idem); **gaspijp:** *gāspīp* Q 95; de volgende soorten buizen worden gebruikt als afvoerbuis: **gootijzeren reur:** *jos.īzərə rōr* Q 121c; **blijreur:** *blejrrōr* Q 121c; **loden buis:** *lū.də bōjs* Q 117, 118; **kupferreur:** *kōfərrōr* Q 121c; **plasticreur:** *plastikrōr* Q 121c; **p.v.c.-buis:** *pēvēsēbōjs* Q 117, 118.

PAKKING

(N 64, 123a-f; L 43, 3)

[In dit lemma zijn de materialen waarmee een buisverbinding vloeistof- of gasdicht kan worden gemaakt, bijeengeplaatst. Hennep is een eenjarige plant waarvan de vezels werden gebruikt om er dichtingsmateriaal voor leidingen van onder meer gas en water van te vervaardigen; in gevlochten vorm wordt het in fittingen van buizen aangebracht. Het woordtype **strikkoord** (Q 117, Q 118, Q 121c) is een benaming voor geteerde hennep. Dit materiaal wordt als afdichting in fittingen aangebracht; het wordt op zijn plaats gehouden door een ingegoten ring van lood. In plaats van het ingieten van een loden ring kan ook met geteerd strikkoord en zgn. 'koud lood' een verbinding worden gemaakt. Dit laatste bestaat uit looddraad of bandlood dat in bossen in de handel verkrijgbaar is. Nadat de buisverbinding met strikkoord is opgevuld, worden er met behulp van de strikbeitel een aantal ringen looddraad achter gedreven totdat de verbinding geheel gevuld is (Tabak, pag. 317-318). **Blijwol** (Q 121c) en **striklood** (Q 117, 118) zijn benamingen voor dit 'koude lood'. Zie ook de lemmata **STRIKBEITEL** en **ZETBEITEL**. **Kit** (Q 117,

Afb. 259. a: pakkingmateriaal „Hessoriet”
b: knot Italiaanse hennep

Q 118, Q 121c) heeft dezelfde functie als lood. Volgens Zwiërs I, pag. 187 wordt het onder meer onder de merknamen *Fair* en *Hessoriet* in de handel gebracht. Zie ook afb. 259.

In Leuvense lijst 43,3 werd gevraagd naar: „de afval van vlas of hennep, die gebruikt wordt om gaten te stoppen, om gasbuizen goed dicht te maken...” Uit dit materiaal zijn alleen die opgaven opgenomen, die specifiek verwezen naar materiaal voor het dichten van buisverbindingen.]

verpakking: *vørpaken* Q 117, 118; de volgende woordtypen zijn benamingen voor hennep: **hennep:** Q 117, 118; *hēnəp* L 316; **kemp:** *kemp* L 423, P 219; **kennep:** *kenəp* L 423; **hanf:** *hanəf* Q 121c; **rap:** *rap* L 317, 360, 364, Q 9; **werk:** *wērək* Q 95; *wērək* L 423; *wērək* L 366, P 119, Q 71; **kalfaterwerk:** *kalfātərwerək* L 317; de volgende woordtypen zijn benamingen voor geteerde hennep: **strikkkoord:** *štrekkoət* Q 117, 118; *štrekkoət* Q 121c; het volgende woordtype is een benaming voor een in een knot gedraaide hoeveelheid vlas: **vlaspop:** *vlaspop* L 414; de volgende woordtypen duiden zgn. 'koud lood' aan: **blijwol:** *blejwəl* Q 121c; **strikklood:** *štreklū.t* Q 117, 118; het volgende woordtype duidt lood aan dat als ring rond het pakkingsmateriaal wordt gegoten: **gietlood:** *gētlū.t* Q 117, 118; de volgende opgaven zijn benamingen voor smeerbare afdichtingsmiddelen: **kit:** *ket* Q 117, 118; *kit* Q 121c (werd met gemalen hennep vermengd).

PAKKINGRING

(N 64, 123g)

[Afdichtingsmiddel voor buizen en pijpen in de vorm van een ring van leer, metaal, gummi, etc. Een pakkingsring wordt tussen flenzen aangebracht.]

afdichtingsring: *āf.dextēnsrēj* Q 117, 118; **joint (fr.):** *zwē* L 423; *žwē* L 414; *žwē* P 213;

dichtung (d.): *dixtuŋ* Q 121c.

FITTING

(N 64, 117a)

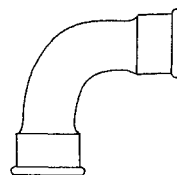
[In het algemeen een hulpstuk met schroefdraad, dat dient om twee pijpstukken met elkaar te verbinden.]

fitting (e.): *fetēj* Q 117, 118, 121c; **koppeling:** *koppələj* L 423.

BOCHT

(N 64, 117b)

[Fitting die wordt gebruikt om een leiding in een andere richting te voeren. Zie ook afb. 260.]

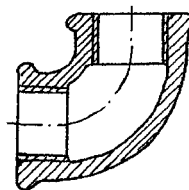
Afb. 260. bocht

bocht: *bəx* Q 117, 118; **coude (fr.):** *kud* L 423; **courbe (fr.):** *kurp* L 414.

KNIE

(N 64, 117g; N 64, 117b; monogr.)

[Een fitting met een korte, min of meer haakse ombuiging. Zie ook afb. 261. Een knie wordt toegepast wanneer de beschikbare ruimte beperkt is (Zwiërs I, pag. 393).]

Afb. 261. knie

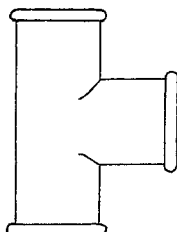
kniestuk: *knejštək* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **knje:** *knēj* Q 117, 118; **raccordknje:** *rəkortknej* Q 121c.

T-STUK

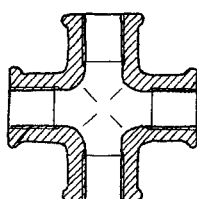
(N 64, 117d)

[T-vormige fitting die wordt gebruikt om in een leiding een aftakking te maken. Zie ook afb. 262.]

t-stuk: *tē-štək* L 423; *tē-štək* Q 117, 118, 121c; **t:** *tē* L 414.

Afb. 262. T-stuk

Afb. 263. kruisstuk

KRUISSTUK

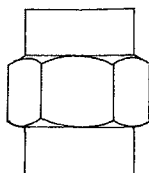
(N 64, 117f)

[Fitting die wordt gebruikt om van een leiding twee andere leidingen af te takken. Zie ook afb. 263.]

kruisstuk: *krytsstøk* Q 117, 118, 121c.

KOPPELING

(N 64, 117c; N 64, 117e)

[Verbindingsstuk voor buizen, bestaande uit twee draadstukken, die met behulp van binnen- of buitendraad op de te verbinden pijpen worden gedraaid en voorzien zijn van twee rechte of conische sluitvakken, die met een wartelmoer tegen elkaar worden getrokken. Zie ook afb. 264. Zie voor het woordtype **Hollander** ook het lemma BUISVERBINDING in WLD II.5, pag. 131.]

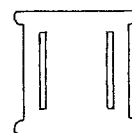
Afb. 264. koppeling

koppeling: *kopæl* Q 117, 118; **driedelige koppeling:** *drejdelæg kopæl* Q 121c; **hollander:** *hølandør, hølendør* L 414.

SOK, MOF

(N 64, 118a-b; monogr.)

[De eenvoudigste en meest voorkomende fitting, bestaande uit een pijpstukje met binnendraad, waarin de beide te verbinden pijpen worden vastgeschroefd, nadat men de beide draadvlakken eerst van dichtingsmateriaal heeft voorzien. Zie ook afb. 265.]

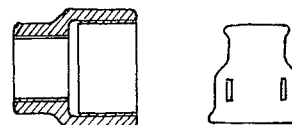
Afb. 265. ronde sok

mof: *mof* L 414, 423; *mof* L 330; *muf* Q 117, 118, 121c; **manchon (fr.):** *māšq̄* Q 2; **pummel:** *pømæl* Q 117 (met binnen- en buitendraad), 118 (idem); **sok:** *søk* Q 117, 118; **koppeling:** *kopæl* L 423.

VERLOOPSOK

(N 64, 118c)

[Sok die dient om pijpen van ongelijke diameter met elkaar te verbinden. Zie ook afb. 266.]

Afb. 266. verloopsokken

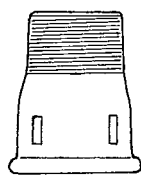
verbindingsmof: *verbendensmuf* Q 117, 118; **verbindungsmof:** *verbendunsmuf* Q 121c; **mindering:** *mendøren* L 423; **reductie:** *rødøksi* L 414.

NIPPEL

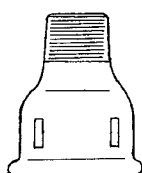
(N 64, 119; N 64, 117g; monogr.)

[Metalen mof met aan de buitenzijde schroefdraad. De nippel wordt binnen in buizen gedraaid met als doel deze met elkaar te verbinden. Zie ook de toelichting bij het lemma SOK, MOF.]

De woordtypen **dobbele nippel** (Q 117, Q 118) en **dobbelnippel** (Q 121c) verwijzen naar een nippel waarbij zowel aan de binnenzijde als aan de buitenzijde schroefdraad is aangebracht.]**nippel:** *nepæl* L 414, 423; *nipæl* Q 117, 118; **racord (fr.):** *ra'kør* Q 2; **hollander:** *hølandør* Q 2; **dobbele nippel:** *dubæl nepæl* Q 117, 118; **dobbelnippel:** *dubæl nepæl* Q 121c.

a

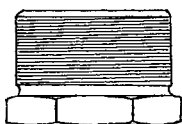

b

Afb. 267. a: soknippel
b: verloopsoknippel

VERLOOPRING

(N 64, 117g)
[Verlooppnippel met binnen- en buitendraad. Zie ook afb. 268.]

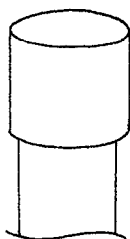

Afb. 268. verloopring met binnen- en buitendraad

verlooping: *værløpreŋk* Q 117, 118.

KAP

(N 64, 118d)
[Een aan de bovenzijde gesloten mof die wordt gebruikt om een buis af te sluiten. De kap wordt op het uiteinde van de buis geschroefd. Zie ook afb. 269 en het lemma PLUG.]

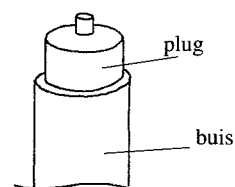

Afb. 269. kap op een buis

kap: *kap* Q 117, 118, 121c; **stop:** *stop* L 414.

PLUG

(N 64, 118e)
[Kleine schroefbout met vierkante kop die wordt gebruikt voor het afsluiten van een buis. De plug wordt, in tegenstelling tot de kap, niet op, maar in het uiteinde van de buis vastgeschroefd. Zie ook afb. 270 en het lemma KAP.]

Afb. 270. plug in een buis

plug: *pløx* Q 121c; **stop:** *štop* Q 117, 118, 121c.

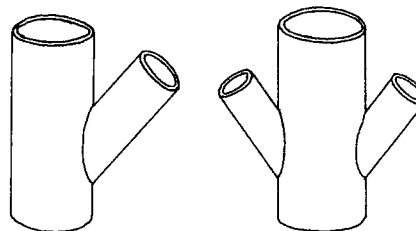
SPRUIT

(N 64, 120c)
[Zijtak van een buis of pijpleiding. De diameter van de spruit is doorgaans kleiner dan die van de buis of pijpleiding zelf.]

spruit: *šprūt* Q 117, 118; *šprøjt* Q 121c; **verloopspruit:** *værløšprøjt* Q 121c.

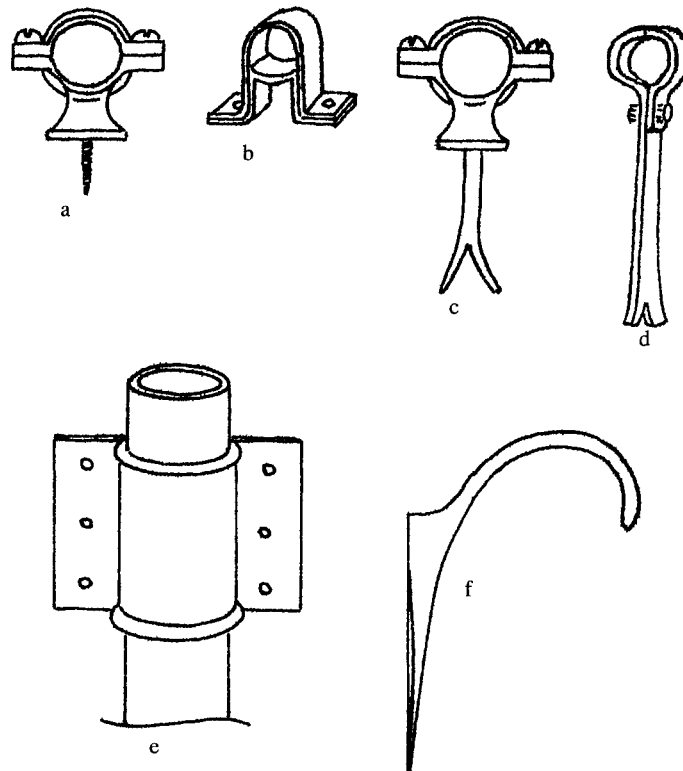
SPRUITSTUK

(N 64, 120a-b)
[Deel van een buis of pijpleiding dat is voorzien van één of twee dwarsstukken waarop een spruit kan worden aangesloten. Zie ook afb. 271.]

Afb. 271. spruitstukken

spruitstuk: *sprūtstøk* L 423; **broekstuk:** *brøkstøk* Q 117, 118; de volgende woordtypen duiden een buis met twee dwarsstukken aan: **dobbelspruit:** *døbølšprøjt* Q 121c; **dobbelstuk:** *døbølstøk* L 423; **dobbele broekpijp:** *døbøla brøkpíp* Q 117, 118; **broek:** *brøk* L 423.

Afb. 272. a-e: pijpbeugels
f: pijphaak

ELLEBOOG, BOCHT

(N 64, 120d; monogr.)

[Gebogen pijp, die dient om een leiding in een andere richting te voeren, meestal in een hoek van 90°, soms ook van 45°.]

elleboog: *elabōx* L 414, Q 117, 118; *elabōx* L 423; **krümmer** (d.): *krømār* Q 121 (mv. *krømār*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem).

PIJPBEUGEL, -HAAK

(N 64, 122a)

[Beugel of haak om leidingen of afvoerbuizen vast te zetten op wanden. Zie ook afb. 272.]

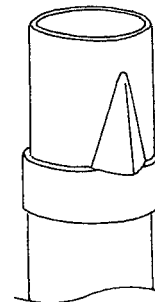
beugel: *bū.gəl* Q 117, 118; **schelbeugel:** *šēlbū.gəl* Q 117, 118; **pijphaak:** *pīphā⁹k* Q 117, 118; **buishaak:** *būjs.ōk* L 423; **carcan** (fr.): *kərkon* L 414; **collier** (fr.): *kəlĵē* L 423.

NEUS

(N 64, 122b)

[Een neusvormige uitstulping aan een afvoerbuis om deze op haken of beugels te doen rusten. Zie ook afb. 273.]

naas: *nās* L 423, Q 117, 118; **zinken naasje:** *tseŋkə nēsja* Q 121c; **snuitje:** *snōtəkə* L 414.

Afb. 273. neus aan een afvoerbuis

*Koperslager**Koperslaan*

KOPERSLAAN

(N 66, 59)

[Het vak van koperslager uitoefenen. Zie ook het lemma KOPERSLAGER.]

koperslaan: *kōpærslōn* L 423; *kōpærslōn* L 266; *kūwpær-* L 246; *kōpærslōn* Q 98; *kōpærsl'ōn* L 329.*Verfraaien van het werkstuk*

AFKLOPPEN

(N 66, 30)

[Met behulp van een hamer de oneffenheden verwijderen die in het oppervlak van het werkstuk zijn ontstaan na het bewerken van het koper. Vaak wordt hiervoor de polijsthamer gebruikt, soms ook een houten hamer. Zie ook dit lemma.]

afkloppen: *āfklōpə* L 291 (met een ijzeren hamer); **gladkloppen:** *glatklōpə* L 246 (met klophamer of houten hamer); *glātklōpə* L 423 (met klophamer en polierhamer); **platkloppen:** *platklōpə* L 210; **polijsten:** *polējstə* L 246, 266; **polieren:** *polērə* Q 88.

HAMERSLAG AANBRENGEN

(N 66, 32a)

[Ter versiering in het oppervlak van het koperen werkstuk door middel van een hamer oneffenheden aanbrengen. In L 266 werd dit werk met behulp van de klophamer gedaan.]

verdumpelen: *vərdōmpələ* L 266; **dumpelen:** *dōmpələ* L 423; **hamelen:** *hāmələ* L 329; **planieren:** *planērə* Q 98; **afkloppen:** *āfklōpə* L 291.

HAMERSLAG

(N 66, 32b)

[Het resultaat van het *verdumpelen*: deukjes en kuiltjes in het oppervlak van het koperen voorwerp. Zie ook het vorige lemma.]**hamerslag:** *hāmərslax* L 210 (wordt hier niet veel toegepast), 291; *hāmərslāx* L 246; *āmərslāx* L 423; *hāmərslāx* Q 98; **(het) gehamerd:** *gəhāmərtj* L 329.

II.11

ALFABETISCH REGISTER
van woordtypen en lemmatitels
(in hoofdletters)

A

aafbanden 136
aafbanden, kleine ~ 136
AAMBEELD 22
AAMBEELD, BAAN VAN EEN ~ 24
AAMBEELD, BLOK VOOR ~ OF KLEIN
GEREEDSCHAP 25
AAMBEELD, STUIKBLOK VAN HET ~
25
AAMBEELDGAT 24
AAMBEELDHOORN 24
aambeeldscheer 91
aambeeldshamer 33
aambeeldshoorn 25
aanbeeld 23
aanbeeldbeitel 27
aanbeeldblok 26
aanbeeldklos 26
aanbeeldsklos 26
aanbeeldvoet 26
aanblok 26
aanboommachine 166
AANBRENGEN, HAMERSLAG ~ 171
aanduw hout 117
aaneenloden 111
aaneenriven 107
aaneensmeden 111
aaneensolderen 111
aaneensouderen 111
aanjager 17
aanlaseinde 38
aanloopvlak 155
aanmaken 160
aanmaken, de pomp ~ 160
aanmaken, tanden ~ 119
aanrecht 160
aanrijter 55
aanslagcirkel 61
aanslagwinkelhaak 57
aansolderen 111
aanstrijplat 56
aantrekker 109
aanvilt 23
aanvilt, beitel van de ~ 27
aanvilt, beitel van het ~ 27
aanvilt, blok van het ~ 25
aanvilt, gaffel van de ~ 140
aanvilt, klein ~ 29
aanviltbeitel 27
aanviltblok 25
aanvilthamel 33
aanviltje 29
aanviltsblok 25
aanvilttoren 29
aanvoerklap 159
aanzuigreur 157
aardboor 161
acht, de ~ 60

achterband 138
achterhoefijzer 145
achterijzer 145
ACHTERIJZER 145
ACHTERNAAFBAND 138
achternavenband 138
achterpoot, hoefijzer van de ~ 145
achtring 139
achterschijf 135
ACHTERSCHIJF 135
achterste 145
achterste hoefijzer 145
achterste ijzer 145
achterste ring 135
achterstootschijf 135
achtkanterpasser 60
achtponder 34
af, tang voor tuben ~ te pitsen 163
af zijn 160
afbramen 123
AFBRAMEN 123
afbreektang 150
afbrenlamp 113
afdichtingsring 167
afdraaien 100
AFDRAAIEN 100
afdrukhout 117
afgeronde chasse (fr.) 146
afgeronde nagel 151
afkloppen 171
AFKLOPPEN 171
afkoelbak 19
afkoeler 19
afpinnen 40
afpletten 40
afschrapen 116
afschrijfblok 56
AFSCHRIJFLAT, RIJ 56
afschuren 125
afslagbeitel 27
AFSLECHTEN, STREKKEN 100
afsluitklep 16
aftekenen 55
AFTEKENEN 55
AFTEKENMAL 58
aftekenradje 56
aftraceren 55
afwerkvijs 71
ajusteur (fr.) 2
alaam 6
aluminium 115
amarilpapier 124
amarilschuurlijnen 124
amarilsteen 76
ambachtsgetuig 6
amboss (d.) 24
amboss-je 29
amboss-schroodbeitel 27
ambossblok 26
ammoniaksteen 116
ang 70
angel 70
ank (?) 106
antraciet, vette ~ 20
apparaat, autogenisch ~ 41
arend 70
AREND VAN EEN VIJL 70
arm 84, 158
armscheer 92
as 20, 50
asbak 19
asband 138
asbestplaat 128
asbus 133
askop 135
aspen 134
asplaat 139
asschijf 135
assen 20
assenbak 15, 19
assenbed 15
assenbus 133
assengat 15
assenkot 19
assenrij 56
assenschijf 135
asspie/-spij 134
asspij, asspie/~ 134
autogenisch apparaat 41
avenbanden 136
B
baan 24
BAAN VAN EEN AAMBEELD 24
baan, vlakke ~ 24
baar 142
baard 123
backen (d.) 67
backens 67
bagethamer 96
BAGETHAMER 96
baguette (fr.) 42
bahco-sleutel 121
balans 8
balk 16
balk, leren ~ 16
balkijzer 146
band 51, 130, 137, 138
band, de ~ ombij leggen 132
band, de ~ van het rad optrekken
132
band, ijzeren ~ 130, 137, 138
band, loden ~ 51
band van de leun 137
band van de naaf 137
banden 136
bandenhaak 132
BANDENHAAK 132
bandenmachine 131
bandenoven 131
bandenrol 130
bandenwals 131
bandgrif 132
bandhaak 132
bandijzer 130
bandijzer, slagscheer voor ~ 92
bandijzerknipscheer 92

- bandijzerscheer 91
bandje 10
bandring 138, 139
bandscheer 89
bandtrekker 132
bandzeeg 88
bank 48
bankbeitel 65
bankhaak 49
bankhamel 95, 108
bankhamel, engelse ~ 95
bankhamer 95, 97, 108
BANKHAMER 95
bankhamer, duitse ~ 95
bankhamer, engelse ~ met botte
pen 96
bankhamer, lichte ~ 106
bankhamer, zware ~ 33
bankknijper 50
BANKSCHAAR, STOKSCHAAR, ~ 91
bankscheer 91
bankschroef 49
BANKSCHROEF 49
bankschroef, gegoten ~ 50
bankschroef, gesmede ~ 49
bankschroef, gewone ~ 50
bankschroef met staartschroef 49
bankschroefbekken 50
BANKSCHROEFBEKKEN 50
BANKSCHROEFBUS 50
bankschroefsleutel 50
BANKSCHROEFSLEUTEL 50
BANKSCHROEFSPIL 50
bankvijs 49
barthel-benzinebout 113
bascule 7
basculeur (fr.) 10
bastard 71
bastard, halve ~ 71
bastardvijl 71
BASTAARDVIJL 71
bastardvijl, halfronde ~ 72
bat 99, 162
bats 10
bed 82
been 10
beenpasser 58, 59
beentjespasser 60
beitel 27, 44, 65, 110, 149
BEITEL 44
beitel, halfronde ~ 46
beitel, halve ronde ~ 46
beitel, holle ~ 46
beitel, koude ~ 45
beitel, ronde ~ 146
beitel van de aanvilt 27
beitel van het aanvilt 27
beitel voor warm te kappen 45
BEITEL, VOUV VAN EEN ~ 44
beitel, warme ~ 45
beitelbout 112
beitelhamer 9
beitelhouder 64
BEITELHOUDER 64
beitelklem 64
beitelkop 44
BEITELKOP 44
beitelschroeven 154
beitelsteun 64
beiteltang 37
beitelvouw 44
beitsen 125
bek 10, 77, 155
bek, tang met ~ 94
bek, tang met kromme ~ 37
bek van de tang 9
bekken 50
bekkenkapje 51
bekkenklauw 51
bekstaak 99
bektang 94
BEKTANG, BUIGTANG 94
benzine-potlamp 113
benzinebout 112
benzinebrander 113
benzinelamp 113
benzineloodbout 113
benzineloodlamp 113
benzinesoldeerbout 112
BENZINESOLDEERBOUT 112
benzinesoldeerlamp 113
berner 41
beschermblok 51
beschermmer 51
beschermklauw 51
beschermplaat 51, 139
beslaan 147
BESLAAN, EEN PAARD ~ 147
beslaan, het/een paard ~ 147
beslaan, ronderom ~ 148
beslaan, scherp ~ 152
beslaan, vierkant ~ 148
beslaan, vierkantig ~ 148, 152
beslag 130, 136, 149
beslag met klammen 152
beslag met schroeven 152
beslag, vierkantig ~ 149
beslag zonder schroeven 149
beslagen 148
beslagen, vierkantig ~ 152
beslaghamer 150
BESLAGHAMER, HOEFHAMER 150
beslagnagelen 151
bet, ijzers ~ haken 152
bet, ijzers ~ krammen 152
bet, trog ~ water 44
BETONSCHAAR, BOUTENSCHAAR, ~
92
betonscheer 92
beugel 70, 80, 82, 85, 170
beugelzaag 88
beugelzeeg 88
BEWERKEN, MET DE PINHAMER ~
101
BIJ, HUISWERKTUIG ~ HET STUIK-
BLOK 39
BIJ, OLIE OF VET GEBRUIKT ~ HET
ZWARTEN 128
bijenwas 126
BIJENWAS 126
bijwerken, met een kretser ~ 116
bikhamer 43
bimssteen 125
binden 132
binden, een wiel ~ 132
binnen, naar ~ slaan 100
binnenmaatpasser 60
binnenmeetpasser 60
binnennaafband 138
binnenpasser 60
binnenring 139
binnenste naafband 138
binnenste naafring 139
binnenste navelband 138
blaasbalg 16
BLAASBALGKLEP 16
BLAASBALGPUIP, LUCHTAANVOERLEI-
DING 16
BLAASBALGTREKKER 16
blaasbalk 16
blaasbalk, ijzeren ~ 16
blaasbalk, leren ~ 16
blaasbalk, open smis(se) met ~ 15
blaasbalk, smis(se) met ~ 15
blaasbalkketting 16
blaasbalkklep 16
BLAASGAT, SMIDSVORM, ~ 17
blaaslamp 113
blaasleiding 17
blaaslok 16
blaaspijp 16, 17
bladscheer 89
blauw kostuumpje 4
blij 12
blij-gietlepel 115
blijlepel 115
blijreur 166
blijreur, vertind ~ 166
blijvergiftiging 12
blijwol 167
blik 13
BLIK 13
blikkenier 3
blikkenslager 3
blikscheer 89
blikslager 3
BLIKSLAGER 3
BLIKSLAGER, KNECHT VAN DE ~ 3
blikslagerij 6
BLIKSLAGERIJ 6
bliksnijder 89
blikwerker 3
blinkborstel 152
blitztang 54
blok 24, 26
blok hout 106
blok, houten ~ 26
blok ijzer 39
blok van het aanvilt 25
BLOK VOOR AAMBEELD OF KLEIN
GEREEDSCHAP 25
blokhamel 34, 99

II.11

- blokje 29
 blokje, uitstekend ~ 155
 blokkraspen 55
 blokkruishaak 57
 blokvijs 72
 BLOKVIJL, HANDVIJL, ~ 72
 blokwinkel 57
 blokwinkelhaak 57
 bobijn 83
 bocht 167
 BOCHT 167
 BOCHT, ELLEBOOG, ~ 170
 bodemsnijmachine 162
 boezem 18
 bok 6, 7, 8, 22, 67, 99, 141
 bokje 22
 bol, ijzeren ~ 21
 bolblok 105
 bolgaten 106
 BOLGATEN 106
 bolgater 106
 bolhamel 98, 99, 142
 bolhamel, ronde ~ 98
 bolhamer 98, 142
 BOLHAMER 97
 bolhamer, ronde ~ 142
 bolkop 31
 bolkophamel 98
 bolkopstaak 99
 bolkoptas 29
 bolle tas 29
 bollen 100
 bolrekhamer 98
 bolstaak 31
 boltang 36
 boltas 29
 bombeerbol 31
 bombeerhamel 9, 99
 bomberen 100
 bonker 34
 boog 84
 boogcirkel 60
 boogdril 82
 boogdril met een pres 82
 BOOGDRILBOOR 82
 boogpasser 58
 boogscheer 91
 BOOGVORMIGE, HANDSCHAAR VOOR
 ~ SNEDEN 91
 boom 141
 boom, kont van de ~ 26
 boomblok 26
 boomvot 26
 boor 76, 80, 82
 boor, gekoelde ~ 80
 boor, gesmede ~ 77
 boor, linker ~ 77
 boor, linksdraaiende ~ 77
 boor, linkse ~ 77
 BOOR, LINKSE ~ 77
 boor met racagnac (fr.) 85
 boor met zwing 84
 boor, rechtsdraaiende ~ 77
 boor, rechtse ~ 77
 BOOR, RECHTSE ~ 77
 BOOR, ZELFSMERENDE ~ 79
 boor, zware ~ 78
 boorbeitel 9
 boorbeugel 80
 BOORBEUGEL, BOORHOUDER, ~ 80
 boordhamer 96, 97
 boordijzer 31
 boordis 82
 boordjeshamer 97
 boordjesijzer 31
 boordril 82
 boordrilklos 83
 boorfutter 64
 boorgeleider 78
 boorhaam 85
 boorhouder 80
 BOORHOUDER, BOORBEUGEL 80
 boorijzer 76
 BOORIJZER 76
 boorijzerkop 77
 boorklem 80, 85
 boorknar 85
 boorkolf 76
 BOORKOLF 76
 boorkop 77, 80
 BOORKOP 76
 boormachine 80
 BOORMACHINE 80
 boormachineolie 12
 boormes 86
 booröl 12
 boorolie 11
 BOOROLIE, DRAADSNIJOLIE, ~ 11
 boorolig 11
 booromslag 84
 BOOROMSLAG 84
 boorplaat 82
 boorraam 85
 boorschroef 82
 boorstaak 31
 boorstaander 85
 boorstelling 85
 BOORSTELLING 85
 boortafel 82
 BOORTAFEL 81
 BOORTOESTEL VOOR BUIZEN 166
 booruitslag 84
 boorvlm 76
 boorvork 82
 boorzuil 81
 boorzwingel 83, 84
 boorzwing 84
 borax 43, 116
 borax-welblad 43
 bordeertang 94
 BORDEERTANG 94
 bördeltang 94
 börner (?) 68
 börner, linkse ~ 68
 börner, rechtse ~ 68
 börner voor gasgewinde 68
 börner voor grof gewinde 68
 börner voor schroefgewinde 68
 borstboor 82, 84
 borstboormachine 83
 borstdril 82
 borstel, ijzeren ~ 124
 borstel, stalen ~ 124
 BORSTEL VOOR PAARDENHOEVEN
 152
 borstplaat 83
 BORSTPLAAT 83
 borststeun 83
 bos 133
 botte, engelse bankhamer met ~
 pen 96
 bourrelet (fr.) 164
 bout 40, 41, 112
 bout, elektrische ~ 113
 bout, elektrische ~ 113
 bout, roodkoperen ~ 112
 bout voor roodkoper 112
 BOUTENSCHAAR, BETONSCHAAR 92
 boutenscheer 92
 boutentang 92
 bouterolle (fr.) 110
 boutkopper 109
 bovenklep 16
 bovenstuk 157
 bovenzadel 32
 braam 123
 BRAAM 123
 braamboor 79
 braamsel 123
 brand, gewassen ~ 20
 brandbague 42
 brandbek 41
 brander 41
 brander, elektrische ~ 113
 brander-chalumeau 41
 brandmuur 18
 BRANDMUUR 18
 brandpomp 157
 BRANDPOMP 157
 brandspuit 157
 brandspuitpomp 157
 braseerlamp 113
 braseeroven 114
 braseren 111
 breekbeitel 9
 breekboom 8
 breekijzer 8, 9
 BREEKIJZER 9
 breettang 150
 brender 41
 brenner 41
 bride (fr.) 164
 bril 64
 broek 169
 broekpijp, dubbele ~ 169
 broekstuk 169
 brons 115
 brostboor 82
 brozel 123
 brug 31
 BRUG 31

brug, ijzer met een ~ 146
 brugijzer 146
 BRUINEREN 125
 bruneren 126
 buchsensleutel 119, 120
 buig 31
 buigapparaat 102
 buigarm 51
 buigbalk 104
 buigbank 102
 buighaak 31, 43
 buigijzer 29
 BUIGIJZER 29
 buigijzer, vaststaand ~ 164
 buigmachine 131, 164
 BUIGMACHINE, GECOMBINEERDE
 WALS-, KRAAL-, FELS-, KANT-
 EN ~ 105
 buigplaat 104
 buigstaaf 104
 buigtang 94, 104, 164
 BUIGTANG, BEKTANG, ~ 94
 buigvijltje 74
 buigwals 102
 buis 10, 16, 17, 19
 buis, gegalvaniseerde ~ 166
 buis, ijzeren ~ 166
 buis, koperen ~ 166
 buis, loden ~ 157, 166
 BUIS, PIJP, ~ 166
 buisboor 12
 buishaak 170
 buishout 117
 buisrol 99
 buissleutel 121
 buissnijdstang 163
 buissnijijzer 65
 buistang 38, 53, 54
 buitenpassel 59
 buitenpassel, dubbele ~ 60
 buitenpasser 59, 60
 buitenring 137
 buitenste naafband 137
 buitenste naafring 138
 buitenste slagring 135
 BUIZEN, BOORTOESTEL VOOR ~ 166
 buizen draaien 102
 buizenboom 99
 buizenezel 99
 buizenklem 52
 buizenkop 52
 buizenmachine 102
 buizenplooiër 164
 buizenrichtijzer 164
 buizensnijder 163
 buizenstaak 99
 buizentang 53, 54, 163
 bus 50, 133
 busgat 133
 buskoker 133
 butagasbrander 113

C

cale (fr.) 134
 caleerbeitel 110
 calice-passer 59
 carcan (fr.) 170
 center 29, 47, 63
 CENTER 63
 centerbeitel 65
 centerboor 77
 CENTERBOOR, SCHUIFBOOR 77
 centermachine 131
 centerpons 47
 CENTERPONS 47
 centerpunt 47, 63
 centrifugaalpomp 157
 chalumeau (fr.) 41
 chamotte (fr.) 128
 chamottestenen 128
 chapeau (fr.) 135
 chapeausleutel 123
 CHAPEAUSLEUTEL, WIELSLEUTEL, ~
 123
 chasse (fr.) 32, 33, 34, 35
 chasse (fr.), afgeronde ~ 146
 chasse (fr.), halfronde ~ 35
 chasse (fr.), platte ~ 29, 34
 chasse (fr.), ronde ~ 29, 35
 chasse (fr.), vierkantige ~ 29
 cilinderbalk 16
 cilinderblaasbalk 16
 cilinderboor 78, 80
 cilindergeblaas 16
 cirkelboor 77
 cirkelmachine 131
 cirkelmeter 131
 CIRKELSNIJMACHINE 162
 cirkeltrekker 59, 61
 cirkelzaag 88
 CIRKELZAAG 88
 ciseau-beitel 65
 ciseleerbeitel 126
 CISELEERBEITEL 126
 ciseleren 126
 CISELEREN 126
 cokes 20
 collier (fr.) 170
 combinatiebuis 166
 combinatietang 95
 COMBINATIETANG 94
 combitang 95
 conische tap 68
 console 22
 coude (fr.) 167
 coupeur (fr.) 41
 courbe (fr.) 167
 coussinet (fr.) 11
 couteur 4
 crampons (fr.) 154
 crépine (fr.) 157

D

dak 18
 dakledder 8
 dakleer 8
 dakman 3
 dakwerker 3
 dam 161
 dampkamer 35
 dansmeester 60
 de, esprit ~ sel (fr.) 115
 deksel 157
 derin, ijzer voor de voren ~ te
 slaan 28
 dichtkloppen 119
 dichtung (d.) 167
 dikke kolen 20
 diktecirkel 59
 diktemeter 62
 diktepasser 59, 60, 61
 dis 82
 dubbele broekpijp 169
 dubbele buitenpassel 60
 dubbele gaffel 120
 dubbele gaffelsleuter 120
 dubbele kromcirkel 59
 dubbele krompasser 59
 dubbele nippel 168
 dubbele passer 59
 dubbele soldeerknoop 118
 dubbele vandiktepasser 59
 dubbele winkelhaak 58
 dubbele zethamer 35
 dubbelen 106
 dubbelnippel 168
 dubbelspruit 169
 dubbelstuk 169
 dolder 108
 dom, snuit van de ~ 138
 domband 137, 138
 dombanden 136
 dombandjes 136
 dombus 133
 domhuis 133
 domkop 138
 domme kracht 8, 129
 DOMMEKRACHT 8
 domper 8, 108, 109, 129
 DOMPER 108
 domphout 8
 domplaat 135
 dompstang 108
 domreep 137, 138
 domrepen 136
 domring 139
 domringen 136
 domsnuit 138
 doofpot 22
 DOOFPOT 22
 doordiepblok 105
 doordiepen 100
 doordieper 105
 doorgangsscheer 89
 doorknipscheer 91

II.11

- DOORLOOPSCHAAR 91
 doorloopscheer 89, 91
 doorn 29, 164
 DOORN 29, 164
 doorslag 47, 48, 109, 110, 146
 DOORSLAG 47
 doorslag, holle ~ 110
 doorslag, warme ~ 45
 doorslagbeitel 146
 doorslager 47
 doorslagijzer 48, 146
 doorslagje 47
 doorsnedepasser 60
 doorsteekpin 12
 doorzetten 100
 dop 109, 135, 165
 dophamer 110
 dopijzer 109
 dopper 47, 88, 109
 DOPPER 109
 dopper, platte ~ 109
 dopper, ronde ~ 109
 dopsleutel 122, 123
 DOPSLEUTEL 122
 douille (fr.) 121
 draad 69
 draad maken 65
 draad snijden 65
 DRAAD SNIJDEN 65
 draad, (tap voor) engelse ~ 68
 draad tappen 68
 DRAAD TAPPEN 68
 draadborstel 124
 draadbus 50
 draadhuls 50
 draadkaliber 62
 draadklink 62
 draadkluppe 67
 draadkussens 67
 draadmaat 62
 draadmal 62
 draadscheer 89
 draadschroeven 154
 draadsnijder 65
 draadsnijijzer 65
 draadsnijkussens 67
 draadsnijolie 11
 DRAADSNIJOLIE, BOOROLIE 11
 draadspil 50
 draadtap 68
 draadtrekker 44
 draagbeugel 132
 draaghaak 132
 draagijzer 132
 draagklem 132
 draaibank 63
 DRAAIBANK 63
 draaibeitel 65
 DRAAIBEITEL 65
 draaien 100
 draaien, buizen ~ 102
 draaien, een kroldraad ~ 105
 draaier 10
 draaikop 64
 draaimachine 131
 draaischuif 64
 drager 132
 drapeau 135
 drekplaat 139
 dreksplaat 139
 drekvanger 139
 drie-/drij-ecke 29
 drie-/drij-eckige vijl 73
 drie-/drij-eckvijl 73
 drie-/drijhaak 57
 drie-/driehoekige vijl 73
 drie-/driehoekvijl 73
 drie-/driekante vijl 73
 drie-/driekantige poot 86
 drie-/driekantige vijl 73
 drie-/driekantvijl 73
 drie-/drijpikkel 6
 drie-/drijpoot 6, 22
 drie-/drijpoot, heiblok op ~ 161
 drie-/drijpikkel 67
 driedelige koppeling 168
 DRIEKANTIGE VIJL 73
 driekantzet 29
 DRIEPOOT 6
 drift 48
 drij-ecke, drie-/~ 29
 drij-eckige, drie-/~ vijl 73
 drij-eckvijl, drie-/~ 73
 drijfbeitel 110
 drijfhamel 97
 drijfhamer 35, 97
 DRIJFHAMER 97
 drijfijzer 35
 drijfplaat 64
 DRIJFPLAAT, KLAUWPLAAT 63
 drijfriem 10
 DRIJFRIEM 10
 drijhaak, drie-/~ 57
 drijhoekige, drie-/~ vijl 73
 drijhoekvijl, drie-/~ 73
 drijkante, drie-/~ vijl 73
 drijkantige, drie-/~ poot 86
 drijkantige, drie-/~ vijl 73
 drijkantvijl, drie-/~ 73
 drijpikkel, drie-/~ 6, 67
 drijpoot, drie-/~ 6, 22
 drijven 100
 DRIJVEN 100
 drijver 9, 47, 48, 88, 97, 108, 109
 dril 9, 82
 dril, dunne ~ 12
 drilboog 84
 DRILBOOG 84
 drilboor 9, 77, 82
 drilboormachine 82
 drilgeschie 82
 drilijzer 82
 DRILKLOS 83
 drilklots 83
 drilkoord 84
 DRILKOORD 84
 drilpees 84
 drilsnoer 84
 driltouw 84
 drilzeil 84
 drokpomp 156
 droog staan 160
 droog zijn 160
 droogboor 161
 drouw 84
 drukhandvat 70
 drukplaat 83
 DUBBELE EN GECOMBINEERDE
 KROMPASSER 59
 dubbele krompasser 59
 dubbelen 106
 DUBBELEN 106
 dubbelgebogen sleutel 120
 dubbeltonblaasbalk 16
 duimstek 56
 DUIMSTOK, MEETLAT, ~ 56
 duitse bankhamer 95
 duitse vetkool 20
 duitse vijl 70
 dumpelen 171
 dunne dril 12
 dut 47
 dutter 85
 dwarshamer 33
 dwarspenhamel 95
 E
 eckbooromslag 85
 eendenbek 37
 eivormige teen 145
 elektrische bout 113
 elektrische pilon (fr.) 35
 elektrische soldeerbout 113
 elektriekhamel 113
 elektrische bout 113
 elektrische brander 113
 elektrische loodbout 113
 ELEKTRISCHE SOLDEERBOUT 113
 elektrode 42
 elleboog 17, 170
 ELLEBOOG, BOCHT 170
 elooi 12
 enge tang 36
 englander 120
 engelse bankhamel 95
 engelse bankhamer met botte pen
 96
 engelse hamer 95
 engelse hoefnagels 151
 engelse sleutel 120
 engelse sleuter 120
 engelse stamper 146
 engelse steen 76
 engelse, (tap voor) ~ draad 68
 enkele kromcirkel 59
 enkele sleutel 119
 esprit de sel (fr.) 115
 etsen 126
 ezel 6, 22, 28, 99
 EZEL 99
 ezel, korte ~ 26

- ezelenblok 26
- F
- falzen (d.) 106
falzhamer 106
falztang 104
FELSAPPARAAT, KLEMBLOK, ~ 164
felsbeitel 106
FELSBEITEL 106
felsen 106
FELSEN 106
felshamel 106
felshamer 106
FELSHAMER 106
felsijzer 28
felsmachine 106, 164
FELSMACHINE 106
felsnaad 106
FELSNAAD 106
fiedel 82
fiedelaar 82
fiedelboor 82
fijn soldeer 114
fijn vijltje 71
fijn zoetvijltje 71
fijne rasp 75
fijne vijl 71
fijne zoetvijl 71
FIJNE ZOETVIJL 71
FIJNE, ZOETVIJL, ~ VIJL 71
fijngestampt glas 43
fijnwerkvijl 74
filière (fr.) 65, 163
filter 157
filterlok 161
filterpijp 161
FILTERPUNT 161
fittertang 54
FITTING 167
fitting (e.) 167
fittingtang 54
fix-ezel 99
fladderplaat 139
flans 164
flens 130, 164
FLENS 164
flensband 130
flensbeslag 130
FLENSBESLAG 130
fok 17
fok 16
fonte (fr.) 13
forceerbank 100
FORCEERBANK 100
FORCEERIJZER 100
forceren 100
FORCEREN 100
fornuispoets 128
fornuismeer 128
frame (e.) 75
franse hoefnagels 151
frees 69, 79
FREESBANK, FREESMACHINE 69
- freesboor 79
FREESBOOR 79
freesmachine 69
FREESMACHINE, FREESBANK, ~ 69
fresenboor 79
- G
- gaffel, dobbele ~ 120
gaffel van de aanvilt 140
gaffelsleutel 119
gaffelsleuter 119, 120
gaffelsleuter, dobbele ~ 120
galiot 64
galvanisébuis 166
gangring 135
garneerhamer 97
GARNEERHAMER 97
gasbek 41
gasbout 113
gasdraad, (tap voor) ~ 68
gasdraadtap 68
gasfitter 4
GASFITTER 4
GASFITTERSTANG 54
gasgewinde, börner voor ~ 68
gaslamp 113
gasloodbout 113
gaspijp 166
gassleuter 54, 120
gassnijijzer 65
gassoldeerbout 113
GASSOLDEERBOUT 113
gassoldeerlamp 113
gast 1, 3, 7
gast, halve ~ 1
gastang 54
gatboor 80
gatenmal 62
gatenscheer 91
gatenvijl 73
gatermal 62
gatpasser 59
gatscheer 91
gebogen plaatscheer 91
gebrande spiritus 115
GEBRUIKT, OLIE OF VET ~ BIJ HET
ZWARTEN 128
GECOMBINEERDE, DUBBELE EN ~
KROMPASSER 59
gecombineerde krol-zetbank 105
GECOMBINEERDE RING- EN STEEK
SLEUTEL 120
GECOMBINEERDE WAL-, KRAAL-,
FELS-, KANT- EN BUIGMACHINE 105
gecombineerde wals-zetbank 105
geelkoper 13
geen water geven 160
geest 115, 125
geest, onuitgebrande ~ 115
geest, uitgebrande ~ 115
geest van zout 115
geestpotje 116
gegalvaniseerde buis 166
- gegoten bankschroef 50
gegoten, (het) ~ 13
gehamerd, (het) ~ 171
gekoelde boor 80
geleidpen 78
geraamte van de slijpsteen 75
gerät (d.) 6
gereedschap 6
GEREEDSCHAP, BLOK VOOR AAM-
BEELD OF KLEIN ~ 25
gereedschapbuil 6
GEREEDSCHAPSBAK 6
gereedschaptas 6
gerei 6
geribde staak 28
gerief 6
gerongshaak 57
geschier 6
gesenk (d.) 32
gesmede bankschroef 49
gesmede boor 77
gesmede nagelen 151
GETANDE, STEEKPASSER MET ~
STELBOOG 59
getuig 6
getuigbak 6
getuigkist 6
getuigzak 6
geulhamer 96
geven, geen water ~ 160
gewassen brand 20
giewiek 10
gewinde 69
gewinde, börner voor grof ~ 68
gewinde-beitel 65
gewinde-snijder 65
gewone bankschroef 50
gewone passer 58
gewone smeedhamer 142
gewone vijl 71
gewone waterpomp 155
gewoon ijzer 144
gezel 1, 4
giet-loodpan 115
gieter 19
gietgat 158
gietijzer 13
GIETIJZER 13
gietlepel 115
GIETLEPEL, LOODPAN, ~ 115
gietlood 167
gietpan 115
gietvorm 115
gladhamer 98
gladkloppen 171
gladplaat 124
glas, fijngestampt ~ 43
glaspapier 124
glaszand 43
glätten (d.) 100
gleufstaak 28
GLEUFSTAAK 27
gleufstamper 146
gleuftas 28

II.11

- gleuven 28
gloeioven 21
goot 13
gootbeitel 46
gootijzer 13
gootijzeren reur 166
gootsteen 160
gootwerker 3
gotenmaker 3
gotenman 3
gots 46
gotsbeitel 46
goupille (fr.) 134
graadpasser 58
gradenpasser 58
grattoire (fr.) 123
graveerbeitel 126
graveren 126
GRAVEREN 126
grif 55, 104, 162
griffel 55
griptang 54
grits 149
groefbeitel 45, 47
groefijzer 28
groeven 28
groeven in plaat maken 28
groevenbeitel 46
groevenzetijzer 28
grof, börner voor ~ gewinde 68
grofvijl 71
grofvijl, halfronde ~ 72
grondboor 161
GRONDBOOR 161
grondplaat 101
grote kap 18
grote naafband 137
grote passer 60
grote plaatscheer 91
grote rasp 75
grote scheer 91
grote staak 99
grote tang 132
grove, halfronde ~ vijl 72
grove vijl 71
GROVE VIJL 71
gruiskot 19
guide (fr.) 165
gummibeslag 130
guts 46, 151
gutsbeitel 46
GUTSBEITEL 45
gutsbeiteltje 151
- H
- h-schroeven 154
haak 11, 21, 43, 56, 132, 155
haak, ijzeren ~ 43, 160
haakkoter 128
haakse tang 37
HAAKSLEUTEL, PENSLEUTEL 122
haalhamer 33
haalstek 31
- haard 15
haardenstek 21
haardhaak 21
haardkap 17
haardpen 21
haardpoets 128
haardschup 20
haardsmuur 18
haardstek 21
haardstok 21
haken 154
haken, ijzers bet ~ 152
hakken 154
halfbastaard 71
halfgrofvijl 72
halfgrove vijl 71
halfraspel 149
halfronde bastaardvijl 72
halfronde beitel 46
halfronde chasse (fr.) 35
halfronde, een ~ 72
halfronde grofvijl 72
halfronde grove vijl 72
halfronde scheer 163
halfronde staak 31
halfronde strooivijl 72
halfronde tang 36
halfronde vijl 72
HALFRONDE VIJL 72
halfrondvijl 72
halfvette 20
halfzachte vijl 71
halfzoete vijl 71
halfzoetvijl 71
HALFZOETVIJL 71
halve bastaard 71
halve gast 1
halve hondenscheer 91
halve mond (d.) 31
halve ronde beitel 46
halve zoetvijl 71
halve-maanstaak 31
hamède (wa.) 8
hamel 95, 108, 112, 142
hamel, houten ~ 99
hamel, houteren ~ 99
hamel, ronde ~ 98
hamelen 171
hamer 34, 95
hamer, engelse ~ 95
hamer, houten ~ 98
HAMER, HOUTEN ~ 98
hamer, houteren ~ 98
hamer, hulteren ~ 99
HAMER, MACHINALE ~ 35
HAMER OM TE VOREN 97
hamer, vlakke ~ 96
HAMER VOOR KAPWERK 9
hamer, zware ~ 34
hamerslag 171
HAMERSLAG 171
HAMERSLAG AANBRENGEN 171
hand, tweede ~ 129
handboom 8, 9
- handboor 82, 84, 85
handboor, kleine ~ 82
handboormachine 81, 85
HANDBOORMACHINE 81
handbout 112
handhaaf 50, 70
handhamel, mechanieke ~ 35
handhamer 33, 95
HANDHAMER, SMEEDHAMER, ~ 33
handkegel 29
handopruimer 86
handpomp 155k
handruimer 86
HANDSCHAAR 88
HANDSCHAAR VOOR BOOGVORMIGE
SNEDEN 91
handscheer 89
handschroef 50
HANDSCHROEF 50
handsoldeerbout 112
HANDSPITSBOOR, OPRUIMER, RUI-
IJZER, ~ 86
handvat 38, 70
handvat, trekking met ~ 16
HANDVATRING 10
HANDVIJL, BLOKVIJL 72
handvijl, platte ~ 72
hanf 167
(HARD)SOLDEERWERK, OVEN VOOR
~ 113
hard-öl 44
hardbak 44
harden 44
HARDEN 43
hardingsbak 44
HARDINGSBAK 44
HARDINGSDEEG 44
HARDINGSMIDDEL 44
hardingspoeder 44
hardsoldeer 114
HARDSOLDEREN 111
haren 40, 101
haringpekel 125
harmonicabalk 16
hars 44
hart 50, 159
hecht 70
hechtbuis 10
hechten 116
HECHTEN 116
hechtring 10
hechtstaart 70
hefblok 129
hefboom 8
HEFBOOM, KOEVOET, ~ 8
HEFBOOMPLAATSCHAAR 92
hefijzer 132
hefknecht 129
hefschei 129
heft 70
heftdruksteel 70
heften 116
heftenband 10
heftsteel 70

- hei 161
 heiblok 161
 HEIBLOK 161
 heiblok op drie-/drijpoot 161
 heiboort 161
 heien 161
 HEIEN 161
 heifilter 161
 HEIKAP 161
 heikop 161
 heischrobber 19
 heksespij 43
 hel, de ~ 15
 helloden 111
 helper 1
 helpsmid 1
 helsolderen 111
 helzetten 100
 helzetter 95
 hengel 158
 hennep 167
 hevelstaaf 104
 HUISWERKTUIG BIJ HET STUIKBLOK 39
 hinderste, hoefijzer van de ~ poot 145
 hobelbank (d.) 69
 hoed 135
 hoedje 10, 135
 hoefbalk 141
 HOEFBALK 141
 hoefbeitel 149
 hoefbeslag 149
 HOEFBESLAG 149
 hoefdoorslag 146
 hoefgestel 141
 hoefhamel 142, 150
 hoefhamer 142, 150
 HOEFHAMER, BESLAGHAMER, ~ 150
 hoefhamertje 150
 hoefhandhamer 142
 hoefijzer 143
 HOEFIJZER 142
 hoefijzer, achterste ~ 145
 HOEFIJZER, LIP VAN EEN ~ 144
 HOEFIJZER MET SPECIALE VORM OF UITRUSTING 145
 hoefijzer van de achterpoot 145
 hoefijzer van de hinderste poot 145
 hoefijzer van de voorpoot 144
 hoefijzer van de voorste poot 144
 hoefijzer, voorste ~ 144
 hoefijzerdoorslag 146
 HOEFIJZERDOORSLAG 146
 hoefijzeren, de ~ 149
 hoefijzergleufbeitel 146
 hoefijzerhamer 142
 hoefijzerkap 144
 hoefijzers 149
 HOEFIJZERSMEEDHAMER 142
 HOEFIJZERSMEEDTANG 142
 hoefijzerstaaf 142
 HOEFIJZERSTAMPER 146
 hoefijzertang 142
 hoefkling 148
 hoefkoord 141
 hoefkrabber 149, 151
 hoefkratser 149
 hoeflat 142
 hoeflip 144
 hoefmes 148
 HOEFMES 148
 hoefnagelen 150
 hoefnagels 150
 HOEFNAGELS 150
 hoefnagels, engelse ~ 151
 hoefnagels, franse ~ 151
 hoefrasp 149
 HOEFRASP 149
 hoefraspel 149
 hoefrek 141
 hoefrenet 149
 hoefriem 141
 hoefschroeven 154
 hoefsmeed 6
 hoefsmid 2
 HOEFSMID 2
 HOEFSMID, RITSBEITEL VAN DE ~ 146
 hoefsmidhamer 150
 hoefsmidshamer 142
 hoefsnagelen 151
 hoefstaaf 142
 hoefstaafijzer 142
 HOEFSTAAFIJZER 142
 hoefstaf 142
 hoefstal 140
 HOEFSTAL, NOODSTAL 140
 hoefstamp 146
 hoefstompen 148, 151
 HOEFSTOMPEN 148
 hoefstrang 141
 hoefstang 142, 150
 HOEFTANG 149
 hoefstap 68
 hoefstouw 141
 HOEFTOUW 141
 hoefvijl 149
 hoefzeel 141
 hoek, rechte ~ 104
 hoek, schuine ~ 104
 hoekbeitel 46
 HOEKBOOROMSLAG, TANDWIELKAST VAN EEN ~ 85
 hoekenvijl 74
 hoekguts 46
 HOEKGUTS 46
 hoekijzers 104
 hoekijzertang 37
 hoekklemtang 104
 hoektang 37
 hoektas 29
 hoepelwals 131
 hoevenborstel 152
 hoevenrasp 149
 holblok 105
 HOLBLOK, MATRIJS, ~ 105
 holboort 80
 hollander 168
 hollandse sleutel 121
 holle beitel 46
 holle doorslag 110
 holle tas 28
 hollepijp 88
 holpijp 88
 HOLPIJP 87
 hondenscheer, halve ~ 91
 hoofdbeitel 27
 hoorn 17, 25, 29, 43
 hoorn, ronde ~ 25
 hoorn, vierkantige ~ 25
 hoornboort 152
 hoornmes 148
 hoortje 29
 houille (fr.) 20
 houillekot 19
 houilleschup 20
 hout, blok ~ 106
 houten blok 26
 houten hamel 99
 houten hamer 98
 HOUTEN HAMER 98
 houteren hamel 99
 houteren hamer 98
 houteren rol 99
 houthamer 99
 houtoven 131
 houtrasp 74
 houtskool 22
 HOUTSKOOL 22
 houwkling 148, 152
 houwpijp 9, 88
 huis 50, 133
 huispomp 155
 hulprek 22
 hulpsmid 1
 hulpstuk 38
 hulpstang 38
 huls 50
 hulteren hamer 99
 I
 ijsbeslag 152
 ijskrammen 154
 ijsnagelen 153
 ijsnagels 152
 IJSNAGELS 152
 ijspegelen 154
 ijspinnen 154
 ijsschroeven 154
 ijsschroeventap 68
 ijsstoot 155
 ijsvijzels 154
 ijsvijzen 154
 ijzer 31, 130, 138, 144
 ijzer, achterste ~ 145
 ijzer, blok ~ 39
 ijzer, gewoon ~ 144
 ijzer, het ~ 133
 ijzer met een brug 146

II.11

ijzer, oud ~ 48
 ijzer, rond ~ 144
 ijzer, spits ~ 145
 ijzer, tang met rond ~ 36
 ijzer, tang met vierkant ~ 36
 ijzer voor de voren derin te slaan
 28
 ijzer, voorste ~ 144
 IJZER, WEEGTOESTEL VOOR ~ 7
 ijzer zonder schroeven 149
 ijzerbuis 166
 ijzeren band 130, 137, 138
 ijzeren blaasbalk 16
 ijzeren bol 21
 ijzeren borstel 124
 ijzeren buis 166
 ijzeren haak 43, 160
 ijzeren pinnetje 75
 ijzeren pomp 155
 ijzeren reur 166
 ijzeren sleuter 120
 ijzeren zeeg 88
 ijzerkit 128
 IJZERKIT 128
 ijzerklauw 132
 ijzermastiek 128
 ijzerras 75
 ijzers bet haken 152
 ijzers bet krammen 152
 ijzers met krammen 146
 ijzers met schroefkoter 152
 ijzers met schroeven 152
 ijzers met stoten 152
 ijzers, platte ~ 149
 ijzerscheer 89
 ijzerschuurpapier 124
 ijzerstempel 126
 ijzerwerk 158
 ijzerzaag 88
 ijzerzeeg 88
 ijzerzeegbeugel 88
 in de pekel zetten 125
 in, groeven ~ plaat maken 28
 in, loodbout voor ~ het vuur 112
 inbinden 132
 ineenzetten 119
 inhalen 100
 injectorstuk 17
 inkrimpen 100
 inlaat 16
 inlaatklep 16
 inschudden 160
 INSCRIPTIE, EEN ~ UITBIJTEN 126
 inslagstoot 155
 instelbare passer 58
 intrekhamer 96
 intrekken 100
 intrekker 96, 97
 inwrijven, met potlood ~ 127

J

jaagijzer 146
 jachtijzer 146

jodenknook 116
 joint (fr.) 167

K

kaar 18
 kaars 116
 kaarsvet 126
 kachelkit 128
 kachelpoets 127
 KACHELPOETSBORSTEL 128
 kachelpotlood 127
 KACHELS ZWARTEN 127
 kachelsmeer 128
 kachelsmid 2
 KACHELSMID 2
 KACHELZWARTSEL 127
 kalfaterwerk 167
 kaliber 62
 KALIBER 62
 kaliberblok 32
 kaliberplaat 62
 kalibervorm 62
 kalk, wener ~ 125
 kalkoenen 153
 KALKOENEN, KRAMMEN 153
 kalkoenen, scherpe ~ 154
 kalkoenen, stompe ~ 154
 kamin (d.) 18
 kammen 67
 kamrad 11
 kamwiel 11
 kandel, ronde ~ 104
 kandel, vierkantige ~ 104
 kandelhout 99
 kantbeitel 46
 KANTBEITEL, RITSBEITEL, ~ 46
 kanten, tas met ronde ~ 29
 kantenklauw 51
 kanthamer 33
 kantje 104, 105
 kantjestaak 31
 kantklauw 51
 KANTKLAUW 51
 kantstaak 31
 kantstek 31
 kap 18, 42, 144, 169
 KAP 169
 kap, grote ~ 18
 kapbeitel 9, 45
 kapbeiteltje 151
 kaphamer 9
 kaphout 141
 kapmes 148
 kappen, beitel voor warm te ~ 45
 kappen, het mes voor te ~ 148
 kapper 32
 kapsteun 141
 KAPWERK, HAMER VOOR ~ 9
 kapwinkelhaak 57
 karband 129
 karbanden 136
 karbandje 130
 karbeslag 130

karbidgasontwikkelaar 40
 karbus 133
 KARHOEPELWALS 131
 karijzer 130
 karkrik 129
 karleun 134
 karlicht 129
 karmik 129
 karreep 130
 karrenband 130
 karrenbeslag 130
 karrenradhaak 132
 karrenring 130
 karrensmid 2
 karring 130
 karsband 130
 karsmid 2
 KARSMID 2
 karwinde 129
 karwip 129
 KARWIP 128
 kast 17
 katrol 39
 kattenkop 155
 kegel 29
 KEGELVORMIGE TAS 29
 kelder 19
 kelder onder het smidsbed 19
 kelderpomp 156
 kemp 167
 kennep 167
 kerf 70
 ketelenlapper 4
 KETELKLEM, KLEMHAAK, ~ 52
 ketellapper 4
 KETELLAPPER 4
 kettel 16
 kettelpen 29
 ketteltang 38
 kettenpijptang 54
 kettentang 54
 ketting 16
 kettingtang 38, 54
 keurenngel 47
 keurnagel 47
 keuter 21
 keuterhaak 21
 keuterijzer 21
 kiel 4
 kijl 134
 kijlhamel 97
 kijlpoelie 10
 kijlriem 10
 kisserd 19
 kit 128, 167
 klam 52, 134
 klammen 154
 klammen, beslag met ~ 152
 klammer 38
 klampen 154
 klapijzer 146
 klatsschijf 135
 klauw 11, 51, 64, 132
 klauw(en)tang 149

- klauwe 34
 klauwen 50, 154
 klauwhamer 34, 150
 klauwkoppeling 85
 klauwplaat 64
 KLAUWPLAAT, DRIJFPLAAT, ~ 63
 klauwsleutel 121
 klauwtang 54
 klei, vuurvaste ~ 128
 klei-aarde 128
 klein aanvilt 29
 KLEIN, BLOK VOOR AAMBEELD OF ~
 GEREDSCHAP 25
 klein plat vijltje 74
 kleine aafbanden 136
 kleine handboor 82
 kleine plaatscheer 91
 kleine ring 11
 kleine staak 99
 klem 38, 50, 51, 52, 70, 82, 102
 klem, steekpasser met ~ 59
 klembak 52
 klembandje 10
 klembegel 49, 52, 82, 104
 KLEMBEGEL VAN EEN KOLOM-
 BOORMACHINE 82
 klemblok 51, 164
 KLEMBLOK, FELSAPPARAAT 164
 klembus 11
 KLEMBUS 11
 klemhaak 38, 49, 52
 KLEMHAAK 48
 KLEMHAAK, KETELKLEM 52
 klemhout 51
 klemijzer 146
 klemkop 82
 klemmer 31
 klempasser 59
 klemplaat 64
 klemring 11, 38
 klemtafel 64
 klemtang 51, 53
 KLEMTANG 52
 klemtang, rechter ~ 104
 klep 11, 16, 17, 159
 klep, onderste ~ 16
 klepel 50
 klepje 11, 16
 klepstop 159
 kling 149
 klinken 107
 KLINKEN 107
 klinker 108
 klinkhamel 108
 klinkhamer 108
 KLINKHAMER 108
 klinkijzer 99
 klinknagel 107
 KLINKNAGEL 107
 klinknagelijzer 139
 KLINKNAGELTANG 110
 klinkschijf 135
 klinkstaak 31, 108
 kloek 92
 kloofbeitel 45
 klofboor 9
 KLOFBOOR, MUURBOOR 9
 klophamer 95, 97
 KLOPHAMER 97
 klopijzer 26, 146
 klopper 142, 162
 klos 26, 83
 kloter 8
 klotjes 20
 klots 26, 83
 klotsboormachine 81
 kluitendrek 20
 kluppe (d.) 65
 knabbelscheer 91, 92
 knalschijf 135
 knar 83, 85
 knarboor 85
 knarboor met torsstaaf 82
 knebel 85
 knecht 1, 6, 129
 knecht, luie ~ 129
 KNECHT VAN DE BLIKSLAGER 3
 KNECHT VAN DE LOODGIETER 4
 knecht van de smid 1
 knie 167
 KNIE 167
 kniegewricht 85
 kniestuk 167
 knijp 162
 knijpklem 51
 knijptang 92
 knijt 56
 knipmachine 87, 92
 KNIPMACHINE 92
 knipscheer 89, 92
 kniptang 92, 163
 knoer 26
 knoop 118
 knop 83
 knoper 110
 koelbak 19, 44, 75
 koelbeitel 45
 koelkuip 19
 koepoot 8
 koevoet 8
 KOEVOET, HEFBOOM 8
 kolen, dikke ~ 20
 kolen, vette ~ 20
 kolenassen 20
 kolenbak 15, 19
 kolengat 19
 KOLENGAT 19
 kolenhok 19
 kolenkelder 19
 kolenkeldertje 19
 kolenkot 19
 kolenlok 19
 kolenschup 20
 kolenschupje 20
 kolf 70, 76
 kolomboor 81
 kolomboormachine 81
 KOLOMBOORMACHINE 81
 KOLOMBOORMACHINE, KLEMBEU-
 GEL VAN EEN ~ 82
 kont 26
 kont van de boom 26
 kontband 138
 kookbeitel 110
 KOOKBEITEL 110
 kool 20
 koolassen 20
 koolschup 20
 koon 76
 koord 84, 141
 kop 18, 77
 kopband 137
 koper 13
 KOPER 13
 koperbeslager 2
 koperen buis 166
 koperen, de ~ 3
 koperen pen 55
 koperen pin 55
 koperen pomp 155
 koperen punt 55
 koperen stift 55
 kopermerk 126
 KOPERMERK 126
 koperslaan 171
 KOPERSLAAN 171
 koperslager 2, 34
 KOPERSLAGER 2
 KOPERSLAGER (BIJNAAM) 3
 koperslagerij 6
 KOPERSLAGERIJ 6
 koperslagersgast 3
 KOPERSLAGERSKNECHT 3
 kopersmid 2
 kopersoldeer 114
 kopersolduur 114
 kopklauw 140
 kopnagels 153
 koppeling 167, 168
 KOPPELING 168
 koppeling, driedelige ~ 168
 koppenkaliber 140
 KOPPENKALIBER 140
 koppenklauw 140
 KOPPENKLAUW 139
 koper 108, 110
 kopsleutel 120
 KOPSTUK 157
 körner (d.) 47, 63
 körnerpunt 63
 korte ezel 26
 kortmes 148
 kostuumpje, blauw ~ 4
 kot 24
 koterijzer 128
 kottel 78
 kottterboor 78
 KOTTERBOOR 78
 koudbeitel 9, 27, 45
 KOUDBEITEL 45
 koude beitel 45
 koude tranche (fr.) 45

II.11

- koudhouwer 45
koudsmid 2
KOUDSMID 2
kraag 164
kraai-oudding 20
kraaibek 94
kraaien 20
kraaienbak 19
kraaienbek 94
kraaienijzer 21
kraaienlok 19
kraaienstaaf 21
KRAAL 105
KRAALMACHINE 105
kraan 17, 39
krab 149
krabber 21, 116, 149, 151
KRABBER 116
krabijzer 116
krabmes 149
krabstaal 123
kracht, domme ~ 8, 129
kram 155
kramhoefijzers 146
kramijzer 154, 155
krammen 154
krammen, ijzers bet ~ 152
krammen, ijzers met ~ 146
KRAMMEN, KALKOENEN, ~ 153
krammen, vaste ~ 154
kramp 43, 132
krampen 154
krampenijzer 146
krampijzer 132, 146
krampsleutel 122
krasbek 55
krasblok 55
KRASBLOK 55
krasnaald 55
kraspen 55
KRASPEN 55
kraspin 55
krats 149
kratsblok 55
kratspen 55, 162
kratspin 55
kratsstift 55
krekkel 85
krekkelboor 85
KREKELBOOR, RATELBOOR, ~ 85
krempe 106
krempen 106
krets 55
kretser 55, 75, 116, 162
kretser, met een ~ bijwerken 116
kretshamer 36
kretspen 55
KREUSHAMER 96
krijt 125
KRIJT 56
krik 8, 85, 129
krikkelkool 22
kriksleutel 122
kroes 115
krol 105
krol-zetbank, gecombineerde ~ 105
krolbank 105
kroldraad, een ~ draaien 105
krollen, de ~ maken 105
krollen, zink ~ 105
krolmachine 105
krombek 49, 51
krombektang 37
kromcirkel, dobbele ~ 59
kromcirkel, enkele ~ 59
kromme passer 59, 60
kromme passer met veer 59
kromme ritsbeitel 27, 47
kromme scheer 91
kromme schroodbeitel 27
KROMME SCHROODBEITEL 27
kromme staak 26
kromme, tang met ~ bek 37
kromme-bek tang 94
krompasser 59
KROMPASSER 59
krompasser, dobbele ~ 59
krompasser, dubbele ~ 59
KROMPASSER, DUBBELE EN GECOMBINEERDE ~ 59
krompasser, verstelbare ~ 59
kroonband 137
kroonboor 9
kruigenband 130
kruikarband 130
kruikarreep 130
kruipolie 12
KRUIPOLIE 12
kruisbeitel 46
kruisboor 77
kruiscirkel 57
kruishaak 57
kruishamer 33
kruishout 56, 57
kruisijzer 56
kruisschroeven 154
kruissleutel 122
KRUISSLEUTEL 122
kruissleuter 122
kruisstaaf 56
KRUISSTAAL 56
kruisstuk 168
KRUISSTUK 168
krümmer (d.) 170
kunstvijl 71
kupfer (d.) 13
kupferen reur 166
kupferreur 166
kupferslager 2
kussen 11, 82, 87
kussenblok 11
kussens 67
kwast 19
L
LADDER 8
lade 32
lafitte 43
lager 11
lagerblok 11
lagerhouder 11
lagerkussen 11
LAGERKUSSEN 11
lagerschaal 11
laiton (fr.) 13
langspenhamel 95
lap 118
las 112
lasapparaat 40
LASAPPARAAT 40
lasbague 42
lasbikhamer 43
LASBIKHAMER 43
lasblad 43
lasbrander 41
LASBRANDER 40
lasbrenner 41
lasbrenner 41
lasdis 41
lasdraad 42
laselektrode 42
lasgaas 43
lashelm 43
LASHELM, LASKAP, ~ 42
lashed 43
laskap 42
LASKAP, LASHELM 42
laskas 42
laspit 41
laspost 40
lassen 40
LASSEN, WELLEN, ~ 40
lasspiegel 117
LASSPIEGEL 117
lasstaaf 42
LASSTAAF 42
lasstaafje 42
lastafel 41
LASTAFEL 41
lat 56
latpasser 61
ledderbok 8
leem 44, 128
leer van de zuiker 159
leergast 1
leest 30, 48, 58, 140
LEEST 30
LEEST, STEMPEL, ~ 48
leeuwenbektang 37
leggen, de band ombij ~ 132
leggen, een nieuwe reep om het rad ~ 132
leidertang 36
lens zijn 160
LENS ZIJN 160
lenspomp 155
lepel 115
lepelboor 161
lepeltas 29
leren balk 16

- leren blaasbalk 16
 leren scholk 4
 leren schutsel 5
 leren voordoek 5
 leren voorschoot 4
 lesbak 19, 44
 leswater 44
 letste tap 68
 letterbeitel 126
 lettermal 126
 lettertje 126
 leun 134
 leun, band van de ~ 137
 leunband 137
 leundop 135
 leunlip 135
 leunplaat 135
 leunschijf 135
 leuter 12, 44
 lichte bankhamer 106
 lichte smeedhamer 33
 lid 38
 lid, plat ~ 38
 lijf 157
 lijmtang 52
 lijnolie 12, 128
 LIJSTENSTAMP 101
 lijsthamer 35
 liniaal 56
 linker boor 77
 linksboor 77
 linksdraaiend 77
 linksdraaiende boor 77
 linkse boor 77
 LINKSE BOOR 77
 linkse börner 68
 LINKSE SCHAAR 88
 linkse scheer 88
 linkse uitdraaitap 68
 linkse zeegscheer 91
 linksscheer 88
 lintzaag 88
 LINTZAAGMACHINE 88
 lintzaagvijl 73
 lip 10, 50, 51, 144, 155
 LIP VAN EEN HOEFIJZER 144
 lipje 144
 lippen 50
 lochtblaas 17
 lochtbuis 17
 lochtbuis kot 17
 lochtdrukhamer 36
 lochtgat 17
 lochthamel 36
 lochthamer 36
 lochkast 17
 lochtketel 159
 lochtklep 16, 17
 lochtleiding 17
 lochtperser 17
 lochtpijp 17
 lochtpilon 36
 lochtschuif 17
 lochtvanne 17
 loden 111
 loden band 51
 loden buis 157, 166
 loftbuis 17
 lofthamer 36
 lofketel 159
 loftklep 16, 17
 loftleiding 17
 loftlok 17
 loftreur 17
 lok 24
 lokermal 62
 lokmeter 62
 lokpasser 60
 lokscheer 91
 lokstans 87
 loktang 91
 lood 12, 114
 LOOD 12
 lood-gietlepel 115
 loodblok 117
 loodbout 112
 loodbout, elektrische ~ 113
 loodbout voor in het vuur 112
 loodgieter 3
 LOODGIETER 3
 LOODGIETER, KNECHT VAN DE ~ 4
 loodgieterij 6
 LOODGIETERIJ 6
 loodgietersknecht 4
 LOODGIETERSMES 161
 loodhamel 112
 loodklauw 117
 loodklopper 162
 LOODKLOPPER 162
 loodlamp 113
 loodlepel 115
 loodmes 162
 loodpan 115
 LOODPAN, GIETLEPEL 115
 loodscheer 91, 163
 loodslager 3
 loodsoldeer 114
 loodsolduur 118
 loodtang 163
 loodtin 114
 loodvergiftiging 12
 LOODVERGIFTIGING 12
 loodwater 115
 loodwerker 3
 loodzeeg 88
 loodziekte 12
 loodzink 114
 losse passer 58
 losse schroeven 154
 losse staander 22
 losse stiften 154
 losspringen 117
 lötbout 112
 löten (d.) 111
 lötlamp 113
 löttin 114
 löttuig 114
 lötzink 114
 LUCHTAANVOERLEIDING, BLAAS
 BALGPIJP, ~ 16
 luchtdrukhamer 36
 luchtindouwer 17
 LUCHTKETEL 159
 LUCHTREGELAAR 17
 luchtregelklep 17
 luie knecht 129
 luierik 129
 luns 134, 135
 LUNS 133
 lunsschijf 135
 LUNSSCHIJF 135
 M
 maatklok 62
 maatje 62
 maatlat 56
 maatmal 140
 maatpasser 59
 maatradsje 130
 maatringen 117
 MAATRINGEN 117
 maatstaf 62
 maatwiel 131
 MACHINALE HAMER 35
 machineolie 11, 44
 MACHINEOLIE, MOTOROLIE 11
 machinesolig 11
 machinesschroefstok 50
 machinezaag 88
 maken, de krollen ~ 105
 maken, draad ~ 65
 maken, (een) tandverbinding ~ 119
 maken, groeven in plaat ~ 28
 maken, scherp ~ 152
 maken, uitslag ~ 55
 maken, zwart ~ 127
 mal 29, 32, 58, 62, 115, 140
 malhamer 35
 manchesterboks 4
 manchon (fr.) 168
 mandrin (fr.) 80, 82
 manivelle (fr.) 84
 masker 42
 matbeitel 110
 mateerbeitel 162
 maten, moule (fr.) van verschil-
 lende ~ 32
 materiaal 6
 matrice (fr.) 58
 matrijs 28, 32, 48, 58, 87, 101
 MATRIJS, HOLBLOK 105
 MATRIJS, STAMPVORM 101
 matrijsblok 32
 mechanieke handhamel 35
 meeneemplaat 64
 meenemer 64
 MEENEMER 64
 meestergezels 1
 meestergezels 4
 meesterknecht 4
 MEESTERKNECHT 4

II.11

- meetlat 56
 MEETLAT, DUIMSTOK 56
 meetplaat 131
 meetrol 130
 meetwiel 130
 merken 126
 merkstift 126
 mes 148, 162
 mes, het ~ 27
 mes, het ~ voor te kappen 148
 mesijzer 101
 messing 13
 mesvijn 73
 MESVIJL 73
 mesvijltje 74
 met, bankschroef ~ staartschroef 49
 met, beslag ~ klammen 152
 met, beslag ~ schroeven 152
 met, boogdril ~ een pres 82
 met, boor ~ racagnac (fr.) 85
 met, boor ~ zwong 84
 MET DE PINHAMER BEWERKEN 101
 met een kretser bijwerken 116
 met, engelse bankhamer ~ botte pen 96
 MET, HOEFIJZER ~ SPECIALE VORM OF UITRUSTING 145
 met, ijzer ~ een brug 146
 met, ijzers ~ krammen 146
 met, ijzers ~ schroefkoter 152
 met, ijzers ~ schroeven 152
 met, ijzers ~ stoten 152
 met, knarboor ~ torsstaaf 82
 met, kromme passer ~ veer 59
 met, open smis(se) ~ blaasbalk 15
 met, passer ~ schroef 59
 met, passer ~ schroeven 58
 met, passer ~ stelbeugel 58
 met, penhamel ~ een spleet 150
 met, pers-zuigpomp ~ windketel 157
 met potlood inwrijven 127
 met, sleutel ~ schroef 120
 met, smidsbed ~ twee vuren 15
 met, smis(se) ~ blaasbalk 15
 met, smis(se) ~ trekblaasbalk 15
 MET, STEEKPASSER ~ GETANDE STELBOOG 59
 met, steekpasser ~ klem 59
 met, steekpasser ~ schroef 59
 MET, STEEKPASSER ~ STELBOOG 58
 met, steekpasser ~ vastzetknop 59
 met, steekpasser ~ veer 59
 met, tang ~ bek 94
 met, tang ~ kromme bek 37
 met, tang ~ rond ijzer 36
 met, tang ~ vierkant ijzer 36
 met, tas ~ ronde kanten 29
 met, trekking ~ handvat 16
 metaalbeitel 45
 METAALBEUGELZAAG 88
 METAALRASP, TINVIJL 75
 metaalscheer 92
 metaalzeeg 88
 meter 56
 metneemplaaf 64
 metnemer 64
 metrische tap 68
 micrometer 62
 MICROMETER 62
 middelste punt 63
 middelste tap 68
 middenklep 16
 MIDDENNAAFBANDEN 136
 middensnijder 68
 middentap 68
 middenvijn 71
 mignontap 68
 mik 129, 140
 millimeterdraad, (tap voor) ~ 68
 millimetertap 68
 mindering 168
 modderplaat 139
 model 58
 model, rond ~ 144
 model, spits ~ 145
 modelpapier 58
 moedertang 53
 moer 50
 moerensleutel 119
 moerijzer 65
 moerkussens 67
 moerplaat 65
 moersleutel 119
 MOERSLEUTEL 119
 MOERSLEUTEL, VERSTELBARE ~ 120
 moersleuter 119
 MOERTANG 53
 moertap 68
 mof 50, 80, 82, 83, 87, 139, 168
 MOF, SOK, ~ 168
 moker 34
 MOKER, VUISTHAMER 34
 mokerhamer 34
 molenwinde 39
 molenzaagvijn 73
 mond (d.), halve ~ 31
 mondgat 17
 montagetang 95
 moosplaat 139
 mooscherm 139
 motorolie 11
 MOTOROLIE, MACHINEOLIE, ~ 11
 motorzaagvijn 73
 moufle (fr.) 64, 29, 101, 106
 moule (fr.) van verschillende maten 32
 moulure (fr.) 100
 moulureijzer 100
 muilband 136
 MUILBAND 136
 muur 19
 muurbeitel 9
 muurboor 9
 MUURBOOR, KLOPBOOR, ~ 9
 muurhamer 9
 MUURNAALD 12
 N
 naad 112, 118
 naaf, band van de ~ 137
 naaf, reep om de ~ 136
 naafband 137, 138
 naafband, binnenste ~ 138
 naafband, buitenste ~ 137
 naafband, grote ~ 137
 naafbanden 136
 naafbandje 137
 naafbus 133
 NAAFBUS 133
 naafnaas 138
 naafreep 138
 naafring 138, 139
 naafring, binnenste ~ 139
 naafring, buitenste ~ 138
 naafringen 136
 naai 108, 151
 naaibeiteltje 151
 naaien 107
 naaientang 110
 naaientrekker 109
 naaihamer 108
 naald 12
 naaldvijn 74
 NAALDVIJL 74
 naar binnen slaan 100
 naas 138, 170
 naasband 137
 naasje, zinken ~ 170
 naasring 137
 nagel 108
 nagel, afgeronde ~ 151
 nagelblok 48, 139
 nagelen 151
 nagelen, gesmede ~ 151
 nagelenijzer 139
 nagelenmal 139
 nagelentang 110, 150
 nagelguts 151
 nagelgutsje 151
 nagelhamer 150
 nagelijzer 48, 110, 139
 NAGELIJZER 139
 nagelkopper 109
 nageltang 37, 93, 110
 nagelvorm 139
 naphtebout 112
 naphtelamp 113
 nasnijder 68
 nasnijtap 68
 navelband, binnenste ~ 138
 navelband 137, 138
 navelband voor 137
 navelbanden 136
 navenbus 133
 navenhol 133
 navenring 138, 139
 navenringen 136
 navenschijf 135
 nesterenbek 94
 neus 138

- NEUS 170
 niet 108, 151
 NIET 151
 nieten 107
 nietenbeitel 151
 nietendopper 109
 nietenhamer 108
 nietenkapmes 151
 nietenkapper 151
 NIETENKAPPER, ONDERKAPPER, ~
 151
 nietentang 110
 nietentrekker 109
 niethamer 108
 nieuwe, een ~ reep om het rad
 leggen 132
 nijptang 37, 93
 NIJPTANG 92
 nippel 168
 NIPPEL 168
 nippel, dobbel ~ 168
 nivelleren 100
 nok sleutel 122
 noodstal 140
 NOODSTAL, HOEFSTAL, ~ 140
 noodstalijs 141
 nootjes 20
 nootjes 2 20
 nootjes 3 20
 normaalboor 77
 normale vijl 71
 nostertangetje 94
 OF, BLOK VOOR AAMBEELD ~ KLEIN
 GEREEDSCHAP 25
 OF, HOEFIJZER MET SPECIALE VORM
 ~ UITRUSTING 145
 OF, OLIE ~ VET GEBRUIKT BIJ HET
 ZWARTEN 128
 öl 44
 olie 44
 OLIE OF VET GEBRUIKT BIJ HET
 ZWARTEN 128
 olie, verbrande ~ 152
 OLIE, VERBRANDE ~ 152
 olie, zoete ~ 12
 oliebad 44
 olieboor 80
 OLIEGROEFBEITEL, SPIEBEITEL 46
 om, een nieuwe reep ~ het rad
 leggen 132
 OM, HAMER ~ TE VOREN 97
 om, reep ~ de naaf 136
 ombij, de band ~ leggen 132
 ombinden, het rad ~ 132
 omgebuidde rand 105
 omhoogvoerbuis 159
 OMKRALEN 105
 omloop 130
 omlopenrol 130
 omslag 84, 144
 OMSLAGBOOR 84
 omzettang 104
 omzetten 104, 119
 OMZETTEN 119
 OMZETTEN, PLAAT ~ 104
 onder, kelder ~ het smidsbed 19
 onderblazer 17
 onderkapper 151
 ONDERKAPPER, NIETENKAPPER 151
 onderkappertje 151
 onderklep 16
 onderlegblok 48
 onderlegger 48
 ONDERLEGPLAAT 47
 onderste klep 16
 onderstel 75
 onderstempel 101
 onderzadel 32
 ongelbak 44
 ontlaten 39
 onuitgebrande geest 115
 oortje 29, 35
 op, heiblok ~ drie-/drijpoot 161
 op, perspomp voor ~ verdiep 157
 opbuigen 119
 opdiepen 100
 opdopper 165
 opdrijver 68, 86
 open smis(se) met blaasbalk 15
 openbuigen 119
 opgezette voorkant 144
 opgieten 160
 OPGIETEN 160
 opgieten, de pomp ~ 160
 ophalen 109
 OPHALEN 109
 ophaler 31, 96, 109
 OPHALER 109
 opklopper 110
 opkopper 110
 oplegen, rader ~ 132
 OPPROPPEN 165
 OPPROPTANG 164
 oprauwer 86
 oprijver 86
 opronder 29
 opruimboor 86
 opruimer 46, 86, 165
 OPRUIMER 165
 OPRUIMER, RUIJZER, HANDSPITS-
 BOOR 86
 opruimtang 165
 opschudden 160
 opsluitschijf 135
 opsnijplaat 65
 opstuiken 39
 optrekken 132
 optrekken, de band van het rad ~
 132
 OPTREKKEN, EEN RAD ~ 132
 optrekken, het/een rad ~ 132
 optrekken, rader ~ 132
 optrompen 165
 optromper 165
 optromptang 164
 opvulkit 128
 opwijder 48
 opwijdtang 165
 opzet 144
 OPZET 144
 oud ijzer 48
 OVEN VOOR (HARD)SOLDEERWERK
 113
 ovenhamer 9
 overloop 158
 overtinnen 127
 P
 PAARD, EEN ~ BESLAAN 147
 paard, het/een ~ beslaan 147
 paardenbeslag 149
 PAARDENHOEVEN, BORSTEL VOOR ~
 152
 paardensmid 2
 paardenvoet 141
 paardijzer 143
 paardje 22
 paardshamel 150
 paardsijzer 143
 paardsnagels 151
 paardsrasp 149
 paardsschroeven 154
 paardssmid 2
 PAKKING 166
 PAKKINGRING 167
 pal 11
 palan (fr.) 8, 39
 palette (wa.) 20
 pan 115
 pannenlapper 4
 parallelbankschroef 50
 parallelschroef 50
 parallelschroefstok 50
 pasmaat 140
 passer 58, 60
 passer, dobbel ~ 59
 passer, gewone ~ 58
 passer, grote ~ 60
 passer, instelbare ~ 58
 passer, kromme ~ 59, 60
 passer, kromme ~ met veer 59
 passer, losse ~ 58
 passer met schroef 59
 passer met schroeven 58
 passer met stelbeugel 58
 passer, ronde ~ 59
 passer, vaste ~ 59
 passersleutel 122
 PASSERSLEUTEL 122
 passersleuter 122
 passleutel 122
 pastang 150
 pasvijl 73
 patentsleuter 123
 patentslot 159
 patroon 70
 pedaal 10
 pees 84
 peestouw 84
 pegel 42, 134, 155
 pekkel 125

II.11

- pekel, in de ~ zetten 125
 pekelen 125
 pelikaanscheer 91
 pen 21, 134
 pen, engelse bankhamer met botte ~ 96
 pen, koperen ~ 55
 penboor 78
 PENBOOR 78
 penhamel 96
 penhamel met een spleet 150
 penhamer 33, 96
 PENSLEUTEL, HAAKSLEUTEL, ~ 122
 performerschijf 76
 pers 101
 pers-zuigpomp met windketel 157
 persboor 82
 persbuis 159
 persdril 82
 PERSDRILBOOR 82
 perspomp 156
 PERSPOMP 155
 perspomp voor op verdiep 157
 pijp 9
 PIJP, BUIS 166
 pijp(en)frezer 166
 pijpband 137
 PIJPBEUGEL, PIJPHAAK 170
 PIJPBUIGER 164
 pijpenarm 99
 pijpenband 137
 pijpenboom 99
 pijpenbuighout 99
 pijpenbuigmachine 164
 pijpenezel 99
 PIJPENHOUT 99
 pijpenijzer 99
 pijpenklem 52
 pijpenklopijzer 99
 pijpenloodklem 117
 pijpenrol 99
 pijpenscheer 163
 pijpensnijder 163
 pijpensnijtang 163
 pijpenstaaf 28
 pijpenstaak 99
 pijpentang 53, 54, 163
 pijpenwals 102
 PIJPENWALS, WALSMACHINE, ~ 101
 pijpenwalsmachine 102
 PIJPFREES 165
 pijphaak 170
 PIJPHAAK, PIJPBEUGEL, ~ 170
 PIJPKLEM 52
 pijpscheer 91
 pijpsleutel 121
 PIJPSLEUTEL, SOKSLEUTEL 121
 pijpsleuter 120
 PIJPSNIJDER 163
 pijpsnijtang 163
 pijptang 53
 PIJPTANG 53
 pijptap 68
 pikhamel 43
 pikhamer 43
 pikkel 6, 7, 67
 pilon (fr.) 35
 pilon (fr.), elektrische ~ 35
 pilonblok 39
 pin 12, 17, 25, 29, 70, 134
 pin, koperen ~ 55
 pince (fr.) 8, 93, 95
 pince-tang 51
 pinhamel 33, 96, 142
 pinhamer 33, 43, 96
 PINHAMER 96
 PINHAMER, MET DE ~ BEWERKEN 101
 pinnen 101, 154
 pinnetje 108
 pinnetje, ijzeren ~ 75
 pinzet 96
 pionier 67
 piqueur (fr.) 47, 88
 pitseling 151
 pitsen, tang voor tuben af te ~ 163
 pitsmachine 87
 pitstang 93, 94, 150
 pitstangetje 93
 plaat 135, 139, 155
 plaat, groeven in ~ maken 28
 PLAAT OMZETTEN 104
 PLAAT RONDZETTEN 102
 plaathammer 99
 plaathandscheer 89
 plaatje 155
 plaatklem 51, 102
 PLAATKLEM 51
 plaatscheer 89, 91, 163
 plaatscheer, gebogen ~ 91
 plaatscheer, grote ~ 91
 plaatscheer, kleine ~ 91
 plaatsnijder 89
 plaattang 104
 plaatveer 51
 plaatwals 102
 planieren 171
 plasticbuis 166
 plasticreur 166
 plat, klein ~ vijltje 74
 plat lid 38
 platboor 79
 platchasse 34
 plateau 64, 82
 platenklem 51, 102
 platenmeter 62
 platenscheer 89
 platenwals 102
 platkloppen 171
 platronde staak 31
 platronde tas 29
 plattang 36
 platte chasse (fr.) 29, 34
 platte dopper 109
 platte handvijl 72
 platte ijzers 149
 platte ring 38
 platte ronde tas 29
 platte, ronde ~ tas 29
 platte scheer 89, 163
 platte sleutel 119
 platte smeedtang 36
 platte snijbeitel 45
 platte staak 31, 99
 platte tang 36, 54, 94
 platte, tapse ~ tas 29
 platte tas 29
 platte, vierkante ~ tas 29
 platte vijl 72, 74
 PLATTE VIJL 71
 platte vuurtang 36
 platte zet 34
 platvierkante tas 29
 platvijl 72
 plemper 1
 pletbeitel 110
 plethamer 97
 pletten 100
 PLETTEN 100
 plof 20
 plombeerder 3
 plombier (fr.) 3
 plooi-ijzer 43
 plooi-balk 102
 plooi-bank 102, 131
 PLOOIBANK, ZETBANK, ~ 102
 plooi-bol 29
 plooiën, de zink ~ 104
 plooi-ijzer 29, 51, 104, 131
 PLOOIJZER 104
 plooi-klem 51
 plooi-machine 102, 131
 plooi-tang 104, 164
 plooi-tang 104
 PLOOI-TANG 104
 plooi-tangetje 104
 plug 169
 PLUG 169
 plugbeitel 9
 plugboor 9
 plunjerpomp 155
 pneumatique (fr.) 36
 poeder 43
 poederkrijt 125
 poelie 10
 POELIE 10
 poeliesnaar 10
 poets 128
 poetspommade 127
 polierdoek 124
 polieren 125, 171
 polierhamel 95
 polierhamer 95
 polierijzer 125
 polierlap 124
 polierschuurlijnen 124
 poliervijl 125
 polijsten 125, 171
 POLIJSTEN 125
 polijster 125
 POLIJSTHAMER 95
 polijst-pasta 125

- POLIJSTPASTA 125
 POLIJSTPOEDER 125
 polijststaal 125
 POLIJSTSTAAL, POLIJSTVIJL 125
 POLIJSTVIJL, POLIJSTSTAAL, ~ 125
 politoerdoek 124
 politoerlap 124
 pomp 157
 pomp, de ~ aanmaken 160
 pomp, de ~ opgieten 160
 pomp, ijzeren ~ 155
 pomp, koperen ~ 155
 POMP(SLOT)KLEP 159
 pomparm 158
 pompbak 160
 pompbuisje 157
 pompdarm 157
 pompenarm 158
 pompenbak 160
 pompenbuis 157
 pompenbuisje 157
 pompenemmer 159
 pompengat 158
 pompengehäuse 157
 pompenhaak 160
 pompenhaakje 160
 pompenleer 159
 pompenleertje 159
 pompenmaker 2, 3
 POMPENMAKER 3
 pompenman 3
 pompenpietje 3
 pompenslager 3, 158
 pompenstang 158
 pompensteen 160
 pompenstevel 157
 pompentang 54
 pompenteut 3
 pompenzwengel 158
 pompgat 158
 POMPGAT 158
 pomphaak 160
 POMPHAAK 160
 pomphuis 157
 POMPHUIS 157
 pompijzer 160
 pompijzertje 160
 POMPKETEL 157
 pompklep 159
 POMPKRABBER 160
 pomplok 158
 pompmaak 3
 pompschraper 160
 POMPSLOT 159
 pompsteen 160
 POMPSTEEN 160
 pomptang 54
 POMPUITLOOP 158
 POMPZUIGER 158
 pompzwengel 158
 POMPZWENGEL 158
 pondel 8
 pons 87
 ponsbed 87
 PONSBED 87
 ponsbeitel 87
 ponsblok 48
 ponsgat 87
 ponskussen 87
 ponsmachine 87
 PONSMACHINE 87
 ponsmatrijs 87
 ponsnippel 87
 PONSNIJPEL 87
 ponsplaat 87
 ponsscheer 86
 ponsstift 87
 ponstafel 87
 PONSSTANG 86
 pook 21
 poot 7
 poot, drie-/driekantige ~ 86
 poot, hoefijzer van de hinderste ~ 145
 poot, hoefijzer van de voorste ~ 144
 pot 19, 115
 potas 44
 potas, pruisische ~ 44
 potlamp 113
 potloden 127
 potlood 127
 potlood, met ~ inwrijven 127
 potloodborstel 128
 potloodsel 127
 potsleuter 120
 pottefer 4
 pratsvanger 139
 precisievijl 71
 pres, boogdril met een ~ 82
 presboor 82
 presje 87
 preslofthamer 36
 presmachine 87
 respomp 156, 157
 presring 38
 presschroef 50
 prestang 53, 92, 104
 priem 21
 prikboor 77
 profiel 104
 PROFIEL 104
 profiel, het ~ zetten 104
 profielbeitel 65
 PROFIELIJZERSCHAAR 92
 profielscheer 92
 PROP 165
 pruisenvijl 70
 pruisische potas 44
 puimsteen 125
 pummel 168
 punt 25, 151
 punt, koperen ~ 55
 punt, middelste ~ 63
 puntbeitel 46
 PUNTBEITEL 46
 puntboor 77, 86
 PUNTBOOR 77
 puntboutje 112
 PUNTELING, SPITSELING, ~ 151
 punten 116, 154
 puntgat 157
 punthamel 146
 puntijzer 55
 puntkrijt 56
 puntpasser 58
 puntscheer 91
 puntschroeven 154
 puntstuk 161
 punttang 94
 putboor 161
 putten 161
 p.v.c.-buis 166

 R
 raapolie 12
 racagnac (fr.) 83, 85, 122
 racagnac (fr.), boor met ~ 85
 raccord (fr.) 168
 raccordknie 167
 rad 11
 rad, de band van het ~ optrekken 132
 rad, een nieuwe reep om het ~ leggen 132
 RAD, EEN ~ OPTREKKEN 132
 rad, het ~ ombinden 132
 rad, het/een ~ optrekken 132
 radband 130
 radbeslag 130
 radbus 133
 rader oplegen 132
 rader optrekken 132
 raderdop 135
 radermaat 131
 radsleutel 123
 rakelaar 21
 rakelijzer 20
 RAKELIJZER 20
 rand, omgebuigde ~ 105
 randband 10
 rap 167
 rasp 74, 75, 149, 155
 RASP 74
 rasp, fijne ~ 75
 rasp, grote ~ 75
 raspel 74, 75
 raspelen 75
 raspfen 75
 RASPEN 75
 raspkant 70
 raspvijl 75, 149
 RASPVIJL 74
 ratel 85
 ratelboor 85
 RATELBOOR, KREKELBOOR 85
 RATELBOOROMSLAG 84
 RATELSLEUTEL 122
 rattenstaart 73
 RATTENSTAART, RONDE VIJL, ~ 73
 rawlplug 9

II.11

- rawlplugbeitel 9
 RAWLPLUGBEITEL 9
 rechtboor 77
 rechte hoek 104
 rechte scheer 89
 rechte tap 68
 rechter klemtang 104
 RECHTHAMER 95
 rechtsboor 77
 rechtsdraaiend 77
 rechtsdraaiende boor 77
 rechtse boor 77
 RECHTSE BOOR 77
 rechtse börner 68
 RECHTSE SCHAAR 88
 rechtse scheer 88
 reductie 168
 reebank 7
 reep 130, 137, 139
 reep, een nieuwe ~ om het rad
 leggen 132
 reep om de naaf 136
 reephaak 132
 regelklep 17
 regelschuif 17
 rek 7
 rekhamel 97
 rekhamer 96
 REKHAMER 96
 rekker 97
 rekmal 29
 renet 149
 renijzer 146
 repen 136
 repenoven 131
 repenplooiemachine 131
 repenwals 131
 ressort (fr.) 36
 ressort-hamel 36
 retort (?) 64
 reubolig 12
 reubsolie 12
 reur, gootijzeren ~ 166
 reur, ijzeren ~ 166
 reur, kupferen ~ 166
 reurenbeitel 27
 reurenfrees 166
 reurenklem 52
 reurentang 54
 reursnijtang 163
 ribben 28, 70
 richtlat 56
 richtplaat 124
 riem 10
 riemschijf 10
 riemsnaar 10
 rij 56
 RIJ, AFSCHRIJFLAT, ~ 56
 rij, stalen ~ 56
 RIJFELIJZER 74
 ril 56
 rilijzer 28
 ring 10, 38, 130, 135, 138, 139
 ring, achterste ~ 135
 ring- en steeksleutel 120
 ring, kleine ~ 11
 ring, platte ~ 38
 ring, voorste ~ 135
 ringen 136
 ringetje 135
 ringhoorn 29
 RINGHOORN, SUIKERBROOD, ~ 29
 ringijzer, verstelbaar ~ 65
 ringmaatijzer 29
 ringsleutel 120
 RINGSLEUTEL 120
 ringsleutel, zeskantige ~ 123
 ringsleuter 120
 rits 146, 149, 163
 ritsbeitel 46, 126, 146
 RITSBEITEL, KANTBEITEL 46
 ritsbeitel, kromme ~ 27, 47
 RITSBEITEL VAN DE HOEFSMID 146
 ritsen 28
 ritser 56, 61
 ritsijzer 144
 RITSIJZER 144
 ritsijzernagelen 151
 ritsnagelen 151
 ritsnagels 151
 riveerhamel 108
 riveerhamer 108
 riveernagel 108
 riveren 107
 rivet (fr.) 108
 rivethamel 108
 rivetijzer 139
 rivetje 108
 rivetnagel 108
 rivettenboor 80
 RIVETTENBOOR 80
 rivetkapper 110
 roet 128
 rol 130
 rol, houteren ~ 99
 rolbank 102, 131
 rolboor 9
 rolmachine 102
 rond ijzer 144
 rond model 144
 rond, tang met ~ ijzer 36
 rond vijltje 73
 rondbeitel 46
 rondbektang 37
 ronderdraaien 102
 ronde beitel 146
 ronde bolhamel 98, 142
 ronde chasse (fr.) 29, 35
 ronde dopper 109
 ronde, halve ~ beitel 46
 ronde hamel 98
 ronde hoorn 25
 ronde kandel 104
 ronde passer 59
 ronde, platte ~ tas 29
 ronde platte tas 29
 ronde, rondscheer/~ scheer 91
 ronde schroodbeitel 27
 ronde smeedtang 36
 ronde staalborstel 124
 ronde tang 36
 ronde tas 29
 ronde, tas met ~ kanten 29
 ronde teen 144
 ronde vijl 73
 RONDE VIJL, RATTENSTAART 73
 ronde vlakstek 31
 ronde vlaktas 29
 ronde vuurtang 36
 rondelle (fr.) 135
 ronder 35
 ronderom beslaan 148
 rondhout 99
 rondingsmal 35
 rondknipscheer 91
 rondmachine 131
 rondpasser 59
 rondscheer/ronde scheer 91
 rondsnijscheer 91
 RONDSTOK 117
 rondtang 36
 rondvijl 72
 rondzet 29, 35
 rondzethamel 35
 RONDZETTEN, PLAAT ~ 102
 roodkoper 13
 roodkoper, bout voor ~ 112
 roodkoperen bout 112
 rooier 56
 rookkap 17
 rookscherm 18
 roosterbol 17
 roosterrol 17
 ROTERENDE STAALBORSTEL 124
 roulement (fr.) 11
 rozenkranstang 94
 rug 19
 ruimer 48, 86
 RUIMIJZER, OPRUIJMER, ~, HAND-
 SPITSBOOR 86
 ruimtang 165

 S

 S 39 115
 salmiak 115, 116
 salmiakblok 116
 salmiaksteen 116
 SALMIAKSTEEN 116
 salmiakzout 115
 salmoniak 115
 salzsäure (d.) 115
 sanitair-installateur 4
 sas 35
 satz (d.) 6
 schaaf 69
 schaafbank 69
 SCHAAFBANK, SCHAAFMACHINE 69
 schaafmachine 69
 SCHAAFMACHINE, SCHAAFBANK, ~
 69
 schaafovijl 74

- schaapsongel 44
 SCHAAR, LINKSE ~ 88
 SCHAAR, RECHTSE ~ 88
 schakelaar 85
 scharnier 10
 scharnertang 10
 schaver 123
 scheenplaat 135
 scheer 89, 92
 scheer, grote ~ 91
 scheer, halfronde ~ 163
 scheer, kromme ~ 91
 scheer, linkse ~ 88
 scheer, platte ~ 89, 163
 scheer, rechte ~ 89
 scheer, rechtse ~ 88
 scheer, rondscheer/ronde ~ 91
 scheer, stalen ~ 89
 scheerbeitel 45
 scheerhamel 97
 schelbeugel 170
 schellenhaak 12
 schemel 10
 schenkel 135
 schep 20
 scheppan 115
 scherm 42
 schermkap 42
 schermplaat 139
 scherp beslaan 152
 scherp maken 152
 scherp, vierkant ~ zetten 152
 scherp water 115
 scherp zand 43
 scherp zetten 152
 SCHERP ZETTEN 152
 scherpe kalkoenen 154
 scherpe schroeven 154
 scherpsmaaknagelen 153
 scherpschroeven 154
 scherpvijl 73
 schervelsoldeersel 114
 schieblehre (d.) 62
 schietlood 63
 SCHIETLOOD 63
 schijf 48, 76, 135, 139
 schijfboor 78
 SCHIJFBOOR, CENTERBOOR, ~ 77
 schijfschenkel 135
 schijvenboor 78
 schlosser 2
 schmiede (d.) 58
 schoep 20
 schoestermaat 56
 schoesterras 74
 scholk 4
 scholk, leren ~ 4
 SCHOONBIJTEN 125
 SCHOONBIJTMIDDEL 125
 SCHOONKRABBE 116
 schoorsteen 18
 schoorsteenkap 18
 schootsvel 4
 schootvel 5
 schorensteen 18
 schouw 18
 schouwkap 18
 schouwpijp 18
 schraag 7, 22, 75, 99
 SCHRAAG 7
 schraamtrekker 56
 schraapstaal 123
 SCHRAAPSTAAL 123
 schraapvijl 74
 schramen 55
 schrapen 116
 schrapper 123, 149
 schrapijzer 116, 123, 160
 schraper 116
 schrapstaal 116, 123
 schrijfblok 55
 schrijfhaak 61
 schrijven 55
 schrikken 117
 SCHRIKKEN 117
 schrobfijl 71
 schroder 26
 schroef 49, 50, 52
 schroef, passer met ~ 59
 schroef, sleutel met ~ 120
 schroef, steekpasser met ~ 59
 schroef-stollen 154
 schroefbank 48, 49
 schroefbus 50
 schroefdraad 69
 SCHROEFDRAAD 69
 schroefdraadbeitel 65
 schroefzezel 99
 schroefgewinde, börner voor ~ 68
 schroefhuls 50
 SCHROEFKALKOENEN, SLEUTEL
 VOOR ~ 155
 schroefkoter, ijzers met ~ 152
 schroefplaat 65
 schroefpot 50
 schroef sleutel 120
 schroefstek 50
 schroefstok 49, 50, 64
 schroefstokbevestiging, slagscheer
 voor ~ 91
 schroeftang 54
 schroeven 154
 schroeven, beslag met ~ 152
 schroeven, beslag zonder ~ 149
 schroeven, ijzer zonder ~ 149
 schroeven, ijzers met ~ 152
 schroeven, losse ~ 154
 schroeven, passer met ~ 58
 schroeven, scherpe ~ 154
 schroeven, spitse ~ 154
 schroeven, stompe ~ 154
 schroeven zetten 152
 schroevensleutel 119
 schrood 27
 schroodbeitel 26, 27, 45
 SCHROODBEITEL 26
 schroodbeitel, kromme ~ 27
 SCHROODBEITEL, KROMME ~ 27
 schroodbeitel, ronde ~ 27
 schroodgat 24
 schrooigat 24
 schuif 17
 schuifboor 82
 SCHUIFDRIJBOOR 82
 schuifklep 17
 schuifleder 8
 schuifleeër 8
 schuifmaat 62
 SCHUIFMAAT 61
 schuifpasser 61, 62
 schuine hoek 104
 schuine tap 68
 schupje 20
 schutblokje 51
 SCHUTKAP 135
 schutplaatje 51
 schutsel, leren ~ 5
 schutsmuur 18
 schutzbek 51
 schutzplaat 51
 schuurlijnen 124
 schuurlijnen 124
 SCHUURLINNEN 124
 schuurpapier 124
 SCHUURPAPIER 124
 schuurpapier, stalen ~ 124
 schuursteen 125
 SCHUURSTEEN 124
 schuurvod 124
 schweiss-dis 41
 schweiss-kap 42
 schweissapparat (d.) 40
 schweissbrenner (d.) 41
 schweissen (d.) 40
 sel, esprit de ~ 115
 sergeant 52, 64
 SERGEANT 51
 sievert-benzinebout 113
 SINGELTANG 53
 sint-eligijs 12
 SINT-ELIGIJS 12
 sint-elooi 12
 sintelbak 19
 sintelen 20
 sintelengat 19
 sintelengat 21
 sintelgat 19
 SINTELGAT, SLAKKENGAT 19
 sintels 20
 SINTELS 20
 sintelstoter 21
 sjabloon 58
 slaan 126
 slaan, ijzer voor de voren derin te
 ~ 28
 slaan, naar binnen ~ 100
 sladderplaat 139
 slagbanden 136
 slagboor 9
 slagcijfer 126
 slagenletter 126
 slagennommer 126

II.11

- slaghamer 95, 98
 slaghout 162
 slagkap 161
 slagletter 126
 slaglood 43, 48
 slagnummer 126
 slagnummer 126
 slagpijp 9, 88
 slagpijpie 88
 slagpunt 161
 slagring 135
 slagring, buitenste ~ 135
 SLAGSCHAAR 91
 slagscheer 92
 slagscheer voor bandijzer 92
 slagscheer voor schroefstokbevestiging 91
 slagschijf 135
 SLAGSTEMPEL 126
 slagstift 126
 SLAKKENGAT,
 SINTELGAT ~ 19
 slang 86
 slechthamel 98
 slede 82
 slee 64
 SLEE, SUPPORT 64
 sleeppomp 155
 slekje 144
 slekken 20
 slekkengat 19
 slekkenhaak 21
 sleufbeitel 47
 sleutel 50, 119, 120, 132, 134
 sleutel, dubbelgebogen ~ 120
 sleutel, engelse ~ 120
 sleutel, enkele ~ 119
 sleutel, hollandse ~ 121
 sleutel met schroef 120
 sleutel, platte ~ 119
 sleutel, verstelbare ~ 120
 SLEUTEL VOOR SCHROEFKALKOENEN 155
 sleutel, zeskantige ~ 120
 sleutelokvijl 74
 sleutelvijl 74
 SLEUTELVIJL 74
 sleuter 119
 sleuter, engelse ~ 120
 sleuter, ijzere ~ 120
 sleuter, vaste ~ 120, 121
 sleutervijl 74
 sleutervijltje 74
 sleuvenbeitel 45
 slichten 119
 SLICHTEN 119
 slichtvijl 71
 slietring 38
 slietstuk 158
 slijkband 139
 slijklad 139
 slijkbred 139
 slijkkap 139
 slijkplaat 139
 slijkplaatje 139
 slijkvanger 139
 SLIJKVANGER 139
 slijpbak 75
 slijpmachine 76
 SLIJPMACHINE 76
 SLIJPSCUIF 76
 slijpsteen 76
 SLIJPSTEEN 76
 slijpsteen, geraamte van de ~ 75
 slijpsteenbak 75
 SLIJPSTEENBAK, SLIJPSTELLING 75
 slijpsteenbok 75
 slijpsteenraam 75
 SLIJPSTELLING, SLIJPSTEENBAK, ~ 75
 slinger 50, 158
 slingerboor 84
 slinkboor 77
 slof 162
 slot 17, 134, 159
 slotbeker 158, 159
 slothaak 160
 slotleer 159
 slotring 38
 slotschijf 135, 158, 159
 slotstuk 158
 SLOTSTUK 158
 sluitbeugel 82
 sluiten 119
 sluitpin 134
 sluitring 38, 135
 sluitschijf 135
 sluitstuk 158
 slurpgat 157
 SLURPGAT 157
 smeden 38
 SMEDEN 38
 smedenschootsvel 5
 smedens knecht 1
 smederij 6
 smedersgast 1
 smedershamer 33
 smedersvrouw 2
 smeed 6
 smeedbedmuur 18
 smeedhamel 33, 142
 smeedhamer 33, 142
 smeedhamer, gewone ~ 142
 SMEEDHAMER, HANDHAMER 33
 smeedhamer, lichte ~ 33
 smeedhamer, zware ~ 33
 smeedijzer 13
 SMEEDIJZER 13
 smeedijzerkluppe 67
 smeedkolen 20
 smeedkolenbak 19
 smeednagelen 151
 smeednagelijzer 139
 smeednagels 151
 smeedbed 15
 smeedshaard 15
 smeedstang 36
 smeedsvetkolen 20
 smeedsvuur 15
 smeedsvuur, zwaar ~ 21
 smeedtang 36, 142
 SMEEDTANG 36
 smeedtang, platte ~ 36
 smeedtang, ronde ~ 36
 smeedvuur 15
 smeedwerk 39
 smeedwerkstatt 6
 smeerdop 135
 smeerlap 118
 SMEERLAP 118
 smeeröl 11
 smeerolie 11
 SMEEROLIE 11
 smeerolig 11
 smeetin 114
 smeltbeker 115
 smeltketeltje 115
 smeltkroes 115
 smeltlepel 115
 smeltpan 115
 smergel 124
 smid 1, 2
 SMID 1
 smid, knecht van de ~ 1
 smid, vrouw van de ~ 2
 smid-tevrouw 2
 smidin 2
 smidknecht 1
 smidsamboss 24
 SMIDSAS 20
 smidsassen 20
 smidsbed 15
 SMIDSBED 15
 smidsbed, kelder onder het ~ 19
 smidsbed met twee vuren 15
 SMIDSLAASBALG 15
 smidsboor 77
 smidse 2, 5, 6
 SMIDSE 5
 smidseknecht 1
 smidsemes 148
 smidsestal 141
 smidsgat 15
 SMIDSGEREEDSCHAP 6
 smidsgetuig 6
 SMIDSHAAK 22
 smidshaard 15
 smidshamer 33
 smidshandhamer 33
 smidshouille 20
 smidskap 17
 SMIDSKAP 17
 smidsknecht 1
 SMIDSKNECHT 1
 SMIDSKOELBAK 19
 smidskolen 20
 SMIDSKOLEN 20
 SMIDSKOLENSCHOP 20
 SMIDSOVEN 21
 SMIDSSCHOORSTEEN 18
 smidsschouw 18
 smidster 2

- SMIDSVENTILATOR 16
 smidsvorm 17
 SMIDSVORM, BLAASGAT 17
 smidsvrouw 2
 SMIDSVROUW 2
 smidsvuur 13
 SMIDSVUURHAARD 13
 smidsvuurkap 17
 SMIDSVUURSPROEIER 19
 smidswijf 2
 smis(se) 5, 6
 smis(se)assen 20
 smis(se)bed 15, 22
 smis(se)blok 24
 smis(se)haak 22
 smis(se)hamel 33, 34
 smis(se)hamer 33
 smis(se)kap 17
 smis(se)knecht 1
 smis(se)kolen 20
 smis(se)kolen, vette ~ 20
 smis(se) met blaasbalk 15
 smis(se) met trekblaasbalk 15
 smis(se)nagels 151
 smis(se), open ~ met blaasbalk 15
 smis(se)schep 20
 smis(se)schouw 18
 smis(se)schup 20
 smis(se)stal 141
 smis(se)tang 36, 142
 smis(se)tob 19
 smis(se)vijl 74
 smis(se)vorm 17
 smis(se)vuur 13, 22
 smisje 22
 smout 12, 125
 snaar 10
 snaardril 82
 snakke snijder 89
 snapblok 48
 snapper 110
 snapscheer 91
 snaptang 36
 snarenrad 10
 snede 77
 SNEDEN, HANDSCHAAR VOOR BOOG-
 VORMIGE ~ 91
 snee 45
 snelijzer 65
 snelmoerijzer 65
 snelsnijder 65
 snelsnijijzer 65
 snijapparaat 65
 snijbacken 67
 snijbeitel 65
 snijbeitel, platte ~ 45
 SNIJBLOK, SNIJKUSSEN 67
 snijblokjes 67
 snijblokken 67
 SNIJBOK 67
 snijboor 79
 snijbrander 41
 SNIJBRANDER 41
 snijbrenner 41
 snijden, draad ~ 65
 SNIJDEN, DRAAD ~ 65
 snijder, snakke ~ 89
 snijijzer 65, 163
 SNIJZER 65
 snijkant 77
 SNIJKANT 77
 snijkluppe 67
 SNIJKUSSEN, SNIJBLOK, ~ 67
 snijkussens 67
 snijmes 148
 snijmoer 67
 SNIJMOER 67
 snijöl 11
 snijolie 11
 snijplaat 65
 snijscheer 89
 snijschijf 76
 snijstempel 101
 snijtak 68
 snijtang 163
 snijtap 68
 snippermes 148
 snoer 84
 snoerboor 82
 snuit 138
 snuit van de dom 138
 snuitband 136
 snuitdom 138
 snuitje 170
 soevereinboor 79
 SOEVEREINBOOR, VERZINKBOOR 78
 sok 121, 168
 SOK, MOF 168
 sokkel 121
 soksleutel 121
 SOKSLEUTEL, PIJPSLEUTEL, ~ 121
 soldeer 114
 soldeer, fijn ~ 114
 soldeerbout 112
 SOLDEERBOUT 112
 soldeerbout, elektrische ~ 113
 SOLDEERBOUT, ELEKTRISCHE ~ 113
 soldeerbrenner 113
 soldeerbrenner 113
 soldeerder 3
 soldeerhout 117
 SOLDEERHOUT 117
 SOLDEERKLEM 117
 SOLDEERKNOOP 117
 soldeerknoop, dubbele ~ 118
 soldeerlamp 113
 SOLDEERLAMP 113
 soldeerlap 118
 soldeerman 3
 SOLDEERNAAD 112
 soldeeroven 114
 soldeerpan 115
 soldeersel 114
 SOLDEERSEL 114
 soldeerspiegel 117
 soldeerstaaf 114
 SOLDEERSTAAFVORM 115
 soldeertin 114
 soldeervet 116
 SOLDEERVLOEIMIDDEL 115
 soldeerwater 115
 solderen 40, 110
 SOLDEREN 110
 soldeur 3
 solduur 114
 soudeerlamp 113
 soudeerpost 40
 souderen 40, 111
 souduur 114
 souduursel 114
 spaarlok 26
 spanbus 11
 spanhaak 38
 spanklem 52
 spankop 64
 spanplaat 51, 64
 SPANPLAAT, VIJLBLOKJE, ~ 50
 spanring 38
 spansel 51
 spantang 50, 51
 spanvijs 52
 SPECIALE, HOEFIJZER MET ~ VORM
 OF UITRUSTING 145
 speekbanden 136
 speer 25
 speerhaak 25, 26
 SPEERHAAK 26
 speerhoek 26
 spekenbanden 136
 spekkot 133
 spie 11
 spie-/spijtang 104
 spie/spij 134
 spiebeitel 47
 SPIEBEITEL, OLIEGROEFBEITEL, ~ 46
 spiegelhars 116
 spij, spie/~ 134
 spijtang, spie/~ 104
 spik 21
 spil 50
 spindel 50
 spindelmoer 50
 spiraalboor 79, 80
 SPIRAALBOOR 79
 spiraaldrilboor 82
 spiraalpijprezer 166
 spiritus 115
 spiritus, gebrande ~ 115
 spiritus van zout 115
 spirituslamp 113
 spits 25, 70, 151
 spits ijzer 145
 spits model 145
 spitsbeitel 46
 spitsboor 77, 86
 spitscirkel 58, 59
 spitse schroeven 154
 SPITSELING, PUNTELING 151
 spitsen 40
 spitshoorn 25, 29
 spitspasser 58

II.11

- spitspunt 56
spleet, penhamel met een ~ 150
splijtbeitel 27
splijtring 10
split 134
splitnagel 134
splitpen 134
SPLITS, EEN ~ UITSMEDEN 39
spritser 19
sproeier 19
spruit 19, 169
SPRUIT 169
spruitstuk 169
SPRUITSTUK 169
staaf ijzer 50
staak 28, 31, 99
STAAK 30
staak, geribde ~ 28
staak, grote ~ 99
staak, halfronde ~ 31
staak, kleine ~ 99
staak, kromme ~ 26
staak, platronde ~ 31
staak, platte ~ 31, 99
staal 155
staal, het ~ 149
staalbeitel 45
staalborstel 124
STAALBORSTEL 124
staalborstel, ronde ~ 124
STAALBORSTEL, ROTERENDE ~ 124
staalmastiek 128
staan, droog ~ 160
staander 7, 22
staander, losse ~ 22
staart 50, 70
staartbankschroef 49, 50
staartscheer 91
staartschroef 49
staartschroef, bankschroef met ~ 49
staartschroefstok 49, 50
stalen borstel 124
stalen rij 56
stalen scheer 89
stalen schuurpapier 124
stalen stift 87
stamp 48, 87, 106, 146
stampbeitel 146
stamper 35, 85, 87, 101, 110, 146
stamper, engelse ~ 146
STAMPER, STEMPEL 101
stamphamer 35, 146
stampijzer 144, 146
STAMPIJZER 144
stampnagelen 151
stampnagels 151
STAMPVORM, MATRIJS, ~ 101
standaard 6
stang 16, 158
stans 87, 101
stansbeitel 27
stansijzer 144
steek-stollen 154
steekbanden 136
steekboor 80
steekijzer 21
steekpasser 58, 59
STEEKPASSER 58
STEEKPASSER MET GETANDE STEL-
BOOG 59
steekpasser met klem 59
steekpasser met schroef 59
STEEKPASSER MET STELBOOG 58
steekpasser met vastzetknop 59
steekpasser met veer 59
steekpasser, verstelbare ~ 59
steeksleutel 119, 121
STEEKSLEUTEL 119
STEEKSLEUTEL, GECOMBINEERDE
RING- EN ~ 120
steeksleutel, ring- en ~ 120
steeksleuter 120
steel 70
steelband 10
steelbeitel 45
steelschroodbeitel 45
steen, engelse ~ 76
steenbeitel 9
steenboor 9
steenpek 128
stek 21, 104
stekdoorslag 47
stekpasser 61
stekscheer 91
stel 6
STEL 6
stelbeugel, passer met ~ 58
STELBOOG, STEEKPASSER MET ~ 58
STELBOOG, STEEKPASSER MET
GETANDE ~ 59
steldoor 47
stelling 75
stelplaat 64
stelring 11
STELRING 11
stelschijf 135
stembeitel 110, 163
stempel 87, 101, 126
STEMPEL, LEEST 48
STEMPEL, STAMPER, ~ 101
stempelen 126
STEMPELEN 126
stempelkussen 48, 87
sterk water 115
steun 144
steunblok 51
steunbok 6, 7
steunijzer 22
steunrol 22
steunsels 154
steunstang 99
steunstrip 51
stift 70
stift, koperen ~ 55
stift, stalen ~ 87
stiften, losse ~ 154
stiftschroeven 154
stijgbuis 159
STIJGBUIS 159
stijgel 159
stijgreur 159
stochelijzer 21
stock (d.) 108
stockledder 8
stoel 26
stofplaat 139
stokbeitel 45
STOKBEITEL 45
stokdoorslag 47
stokdutter 85
STOKDUTTER 85
STOKPASSER 61
STOKSCHAAR, BANKSCHAAR 91
stokscheer 91
stollen 154
stollensleutel 155
stompe kalkoenen 154
stompe schroeven 154
stomper 29, 47, 101, 110, 126,
146
stomphamel 35
stomponumero 126
stoofijzer 128
STOOFIJZER 128
stookgat 15, 19
STOOGGAT 15
stookijzer 21
stookpot 15
stoomhamel 35
stoomhamer 35
stoompilon 35
stoot 155
STOOT 155
stootband 137
stootblok 39
stootijzer 146, 155
stootje 155
stootplaat 135
stootring 135
stootscheen 135
stootschijf 135
stop 169
stopsel 85
stoten 39, 154
stoten, ijzers met ~ 152
stoter 155
stots, stutz (d.)/~ 70
stotsring, stutz-/~ 135
stovenijzer 128
stovenmaker 2
stovenpijpwals 102
strekhamel 98
strekhamer 33, 98
STREKHAMER 98
STREKKEN, AFSLECHTEN, ~ 100
strek tang 53
strijkband 138
strijkhoefijzer 146
strijkijzer 146
strikbeitel 162
STRIKBEITEL 162

- strikkoord 167
 strikllood 167
 strooivijl 70
 strooivijl, halfronde ~ 72
 strooivijltje 70
 strovijl 70
 STROVIJL 70
 stuik 39
 stuikblok 25, 39
 STUIKBLOK 39
 STUIKBLOK, HUISWERKTUIG BIJ HET
 ~ 39
 STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD 25
 stuiken 39
 STUIKEN 39
 stuikhamer 33
 stuikijzer 39
 stuikmachine 39
 STUIKMACHINE 39
 stuikplaat 25, 39
 stuitblok 25, 39
 stuiten 39
 stut 155
 stutz (d.)/stots 70
 stutz-/stotsring 135
 SUIKERBROOD, RINGHOORN 29
 sukkelboor 82
 support 64
 SUPPORT, SLEE, ~ 64
- T
- t 167
 t-lat 56
 t-stuk 167
 T-STUK 167
 taats 29
 tafel 48, 82
 tafelpen 52
 tafeltje 82
 takel 8, 39
 tandbed 70
 tanden 118, 119
 tanden aanmaken 119
 tandenpasser 59
 tandpasser 59
 tandrad 11
 TANDRAD, TANDWIEL 10
 tandsleutel 121
 tandsleuter 121
 tandverbinding, (een) ~ maken
 119
 tandvijl 73
 tandwiel 11
 TANDWIEL, TANDRAD, ~ 10
 TANDWIELKAST VAN EEN HOEK-
 BOOROMSLAG 85
 TANDWIELPAL 11
 tang 36, 51, 93, 94, 132, 150
 tang, bek van de ~ 9
 tang, enge ~ 36
 tang, grote ~ 132
 tang, haakse ~ 37
 tang, halfronde ~ 36
- tang, kromme-bek ~ 94
 tang met bek 94
 tang met kromme bek 37
 tang met rond ijzer 36
 tang met vierkant ijzer 36
 tang, platte ~ 36, 54, 94
 tang, ronde ~ 36
 tang voor tuben af te pitsen 163
 tang, wijde ~ 36
 tang, zweedse ~ 54
 tang, zwitserse ~ 54
 tangbeen 10
 TANGBEEN 10
 tangbek 9
 TANGBEK 9
 tangenbeen 10
 tangenbek 9
 tangenbeugel 7
 tangenklem 38
 tangenrek 7
 TANGENREK 7
 tangering 38
 tangetje 93
 TANGHAAK, TANGRING, ~ 38
 tangpoot 10
 TANGRING, TANGHAAK 38
 tangscharnier 10
 TANGSCHARNIER 10
 tap 50, 68, 77, 134
 TAP 68
 tap, conische ~ 68
 tap, letste ~ 68
 tap, metrische ~ 68
 tap, middelste ~ 68
 tap, rechte ~ 68
 tap, schuine ~ 68
 (tap voor) engelse draad 68
 (tap voor) gasdraad 68
 (tap voor) millimeterdraad 68
 tapbus 50
 taphuis 69
 tapijzer 68, 69
 tapöl 11
 tappen 154
 tappen, draad ~ 68
 TAPPEN, DRAAD ~ 68
 tappensnijder 65
 tapsboor 86
 tapscheer 165
 tapschroef 69
 tapse platte tas 29
 taptang 165
 taque (fr.) 29, 124, 140
 tas 29
 TAS 28
 tas, bolle ~ 29
 tas, holle ~ 28
 TAS, KEGELVORMIGE ~ 29
 tas met ronde kanten 29
 tas, platronde ~ 29
 tas, platte ~ 29
 tas, platte ronde ~ 29
 tas, platvierkante ~ 29
 tas, ronde ~ 29
- tas, ronde platte ~ 29
 tas, tapse platte ~ 29
 tas, vierkante platte ~ 29
 tas, vlakke ~ 29
 TASGAT 26
 taslok 26
 tasseaugat 26
 tasseauplaat 124
 tassenmes 162
 teen, eivormige ~ 145
 teen, ronde ~ 144
 tegenhouder 108
 tekenlat 56
 tekenpen 55
 tekenstift 55
 tepper 47
 terpentijn 128
 terugslagklep 159
 tienponder 34
 tijn 19
 tin 13, 114
 TIN 13
 tingieter 4
 tinlepel 115
 tinnegieter 4
 TINNEGIETER 4
 tinsoldeer 114
 tinsoldeersel 114
 tinsolduur 114
 tinstrijkvijl 75
 tinvijl 75
 TINVIJL, METAALRASP, ~ 75
 tip 25, 155
 tob 44
 toet 138, 139
 toevoerbuis 17
 toiletkraantang 53
 TOILETMOERTANG 53
 tonbalk 16
 tonblaasbalg 16
 tong 17
 tongovaal 17
 toren 25, 29, 30
 torentje 29
 torshaak 43
 torsijzer 43
 torsstaaf, knarboor met ~ 82
 tourne-à-gauche-tje 65
 touw 84
 traceerpen 55
 traceerpunt 55
 tranche (fr.) 29, 45, 96
 tranche (fr.), koude ~ 45
 tranche (fr.), warme ~ 45
 transmissiekussen 11
 trapledder 8
 TRAPLEER 8
 trapleertje 8
 trappenledder 8
 trapplank 10
 TRAPPLANK, TREDE, ~ 10
 traskê 55
 travaille (fr.) 141
 trechtvormmachine 102

II.11

- trede 10
 TREDE, TRAPPLANK 10
 treedplank 10
 trekbalk 16
 trekband 10
 trekbank 44
 TREKBANK 44
 trekbeugel 16
 trekblaasbalg 16
 trekblaasbalk 16
 trekblaasbalk, smis(se) met ~ 15
 trekgat 18
 trekhaak 132
 TREKHAAK 132
 trekjijzer 16, 132
 trekken 100
 trekker 16, 37, 109, 132
 trekketel 16
 trekketten 16
 trekketting 16
 trekketting met handvat 16
 trekpasser 58
 trekpen 55
 trekstang 16
 treksteen 44
 trektang 93, 132, 150
 trilhamel 36
 troffel 9
 TROFFEL 9
 trog 19, 75
 trog bet water 44
 tube-sleutel 121
 tube-sleuter 121
 tuben, tang voor ~ af te pitsen 163
 tuig 6
 tuimelijzer 132
 tuit 158
 tuitband 137
 tuitel 158
 tuiteltob 19
 tuitgat 158
 twaalfponder 34
 twee, smidsbed met ~ vuren 15
 tweede hand 129
 twijghaak 58
 twintigponder 34
- U**
 uitbekken 119
 UITBIJTEN, EEN INSCRIPTIE ~ 126
 uitblaaslok 17
 uitbollen 100
 uitboller 98
 uitdiepen 100
 uitdiephamer 97
 uitdoppen 165
 uitdraaitap, linkse ~ 68
 uitdrijven 100
 uitdrijver 48
 uitetsen 126
 uitgang 17
 uitgebrande geest 115
 uitgloeien 39
- UITGLOEIEN 39
 uithalen 40
 uithollen 100
 uithouwen 100
 uitklophamer 99
 uitkloppen 100
 uitlaat 16
 uitlaatklep 16
 uitloop 158
 uitpinnen 40, 101
 uitrekken 100
 uitribben 28
 UITRUSTING, HOEIJZER MET SPECIALE VORM OF ~ 145
 uitschuijleider 8
 uitslaan 55, 100, 101
 UITSLAAN 55
 uitslag maken 55
 UITSMEDEN, EEN SPLITS ~ 39
 uitstekend blokje 155
 uittanden 119
 UITTANDEN 119
 uittekenen 55
 uitvlakken 100
 uitwijden 100
 uitzettang 164
 uitzetten 55, 100
 uitzetter 97
 unsel 8
- V**
 v-poelie 10
 v-riem 10
 v-riemrad 10
 v-snaar 10
 v-snaarrad 10
 valhamel 35
 valhamer 35
 VAN, AREND ~ EEN VIJL 70
 VAN, BAAN ~ EEN AAMBEELD 24
 van, band ~ de leun 137
 van, band ~ de naaf 137
 van, beitel ~ de aanvilt 27
 van, beitel ~ het aanvilt 27
 van, bek ~ de tang 9
 van, blok ~ het aanvilt 25
 van, de band ~ het rad optrekken 132
 van, gaffel ~ de aanvilt 140
 van, geest ~ zout 115
 van, geraamte ~ de slijpsteen 75
 van, hoefijzer ~ de achterpoot 145
 van, hoefijzer ~ de hinderste poot 145
 van, hoefijzer ~ de voorpoot 144
 van, hoefijzer ~ de voorste poot 144
 VAN, KLEMBEUGEL ~ EEN KOLOMBOORMACHINE 82
 VAN, KNECHT ~ DE BLIKSLAGER 3
 VAN, KNECHT ~ DE LOODGIETER 4
 van, knecht ~ de smid 1
 van, kont ~ de boom 26
- van, leer ~ de zuiker 159
 VAN, LIP ~ EEN HOEIJZER 144
 van, moule (fr.) ~ verschillende maten 32
 VAN, RIJSBEITEL ~ DE HOEFSMID 146
 van, snuit ~ de dom 138
 van, spiritus ~ zout 115
 VAN, STUIKBLOK ~ HET AAMBEELD 25
 VAN, TANDWIELKAST ~ EEN HOEKBOOROMSLAG 85
 VAN, VOUW ~ EEN BEITEL 44
 van, vrouw ~ de smid 2
 vandiktepasser 59, 60
 vandiktepasser, dobbele ~ 59
 vanne (fr.) 17
 varkensrug 26
 vaste krammen 154
 vaste passer 59
 vaste sleuter 120, 121
 vaststaand buigijzer 164
 vastzetklem 82
 vastzetknop, steekpasser met ~ 59
 vastzetpasser 58, 59
 veegmes 148
 veer, kromme passer met ~ 59
 veer, steekpasser met ~ 59
 veerhamel 36
 veerhamer 35
 veerpasser 59
 VEERPASSER 59
 veersteekpasser 59
 veiligheidsbeitel 45
 veiligheidspal 11
 veld 70
 veldsmeed 22
 veldsmidse 22
 VELDSMIDSE 21
 veldsmis(se) 22
 velgriep 130
 ventilateur 16
 ventilator 16
 verbindingsmof 168
 verbindingsmof 168
 verbrande olie 152
 VERBRANDE OLIE 152
 verdiep, perspomp voor op ~ 157
 verdikgatijzer 62
 verdikpasser 59, 60
 verdiktemaat 59
 verdiktepasser 60, 62
 verdumpelen 171
 verdunnen 40
 vergrootboor 78, 86
 verlengboor 80
 verlengstuk 38
 VERLENGSTUK 38
 verloten 127
 VERLODEN 127
 verloopring 169
 VERLOOPRING 169
 verloopsok 168
 verloopspruit 169

- vernier 62
 verpakking 167
 verschillende, moule (fr.) van ~
 maten 32
 verstekhaak 57
 VERSTEKHAAK 57
 verstelbaar ringijzer 65
 verstelbare krompasser 59
 VERSTELBARE MOERSLEUTEL 120
 verstelbare sleutel 120
 verstelbare steekpasser 59
 verstelbare winkelhaak 58
 verstelsleutel 120
 versterkingsring 10
 vertind blijreur 166
 vertinnen 127
 VERTINNEN 127
 verzinkbaar 79
 VERZINKBOOR, SOEVEREINBOOR, ~
 78
 verzinker 85
 verzinkijzer 85
 VET, OLIE OF ~ GEBRUIKT BIJ HET
 ZWARTEN 128
 vetbeitel 162
 vetdoek 118
 vetkolen 20
 vetkool 20
 vetkool, duitse ~ 20
 vette antraciet 20
 vette kolen 20
 vette smis(se)kolen 20
 viereckige vijl 73
 vierkant beslaan 148
 vierkant scherp zetten 152
 vierkant, tang met ~ ijzer 36
 vierkante platte tas 29
 vierkante vijl 73
 VIERKANTE VIJL 73
 vierkante zet 34
 vierkantig beslaan 148, 152
 vierkantig beslag 149
 vierkantig beslagen 152
 vierkantige chaise (fr.) 29
 vierkantige hoorn 25
 vierkantige kandel 104
 vierkantige vijl 73
 vierkanttang 36
 vierkantvijl 73
 vijl 69
 VIJL 69
 VIJL, AREND VAN EEN ~ 70
 vijl, drie-/drij-eckige ~ 73
 vijl, drie-/driehoekige ~ 73
 vijl, drie-/driekante ~ 73
 vijl, drie-/driekantige ~ 73
 VIJL, DRIEKANTIGE ~ 73
 vijl, duitse ~ 70
 vijl, fijne ~ 71
 vijl, gewone ~ 71
 vijl, grove ~ 71
 VIJL, GROVE ~ 71
 vijl, halfgroeve ~ 71
 vijl, halfronde ~ 72
 VIJL, HALFRONDE ~ 72
 vijl, halfronde grove ~ 72
 vijl, halfzachte ~ 71
 vijl, halfzoete ~ 71
 vijl, normale ~ 71
 vijl, platte ~ 72, 74
 VIJL, PLATTE ~ 71
 vijl, ronde ~ 73
 VIJL, RONDE ~, RATTENSTAART 73
 vijl, viereckige ~ 73
 vijl, vierkante ~ 73
 VIJL, VIERKANTE ~ 73
 vijl, vierkantige ~ 73
 vijl, zachte ~ 71
 vijl, zoete ~ 71
 VIJL, ZOETVIJL, FIJNE ~ 71
 vijljang 70
 vijlbank 48
 vijlbeugel 75
 vijlblad 70
 VIJLBLAD 70
 vijlblokje 51
 VIJLBLOKJE, SPANPLAAT 50
 vijlborstel 75
 VIJLBORSTEL 75
 vijldrukhand 70
 vijlen 69
 VIJLEN 69
 vijlenblad 70
 vijlenborstel 75
 vijlenheft 70
 vijlenkloof 50
 vijlenspits 70
 vijlenstaart 70
 vijlensteel 70
 VIJLHANDVAT 70
 vijlkant 70
 vijlkap 70
 VIJLKAP 70
 vijlstructuur 70
 vijltje, fijn ~ 71
 vijltje, klein plat ~ 74
 vijltje, rond ~ 73
 vijsbank 48
 vijsbankscheer 91
 vijsschroeven 154
 vijzen 154
 vioolboor 82
 viooldril 82
 vitriool 125
 vlakboor 79
 vlakhamel 34, 96, 97, 98
 VLAKHAMER 34
 vlakke baan 24
 vlakke hamer 96
 vlakke tas 29
 vlakken 100
 vlakker 34
 vlakplaat 124
 VLAKPLAAT 123
 vlakstaak 31
 vlakstek 31
 vlakstek, ronde ~ 31
 vlaktas, ronde ~ 29
 vlakvijl 71, 74
 vlakwals 100
 VLAKWALS 100
 vlakzethamel 34
 vlammer 1
 vlamoven 21
 vlaspop 167
 vlieggrad 11
 vliegwiel 11
 VliegWiel 11
 voet 6, 7, 26, 31, 75, 82, 87
 voetbeslag 149
 voetbred 10
 voetjespasser 60
 VOETJESPASSER 60
 voetklep 159
 voetmes 148
 voetsmis(se) 22
 voetzeel 141
 voiture-banden 130
 volant (fr.) 11
 volder 35
 VOLDER 35
 volschudden 160
 voor, beitel ~ warm te kappen 45
 VOOR, BLOK ~ AAMBEELD OF KLEIN
 GEREEDSCHAP 25
 VOOR, BOORTOESTEL ~ BUIZEN 166
 voor, börner ~ gasgewinde 68
 voor, börner ~ grof gewinde 68
 voor, börner ~ schroefgewinde 68
 VOOR, BORSTEL ~ PAARDENHOEVEN
 152
 voor, bout ~ roodkoper 112
 VOOR, HAMER ~ KAPWERK 9
 VOOR, HANDSCHAAR ~ BOOGVORMI-
 GE SNEDEN 91
 voor, het mes ~ te kappen 148
 voor, ijzer ~ de voren derin te
 slaan 28
 voor, loodbout ~ in het vuur 112
 voor, navenband ~ 137
 VOOR, OVEN ~ (HARD)SOLDEER-
 WERK 113
 voor, perspomp ~ op verdiep 157
 voor, slagscheer ~ bandijzer 92
 voor, slagscheer ~ schroefstokbe-
 vestiging 91
 VOOR, SLEUTEL ~ SCHROEFKALKOE-
 NEN 155
 voor, tang ~ tuben af te pitsen 163
 voor, (tap ~) engelse draad 68
 voor, (tap ~) gasdraad 68
 voor, (tap ~) millimeterdraad 68
 VOOR, WEEGTOESTEL ~ IJZER 7
 voorband 137
 voorboek 5
 voorboek, leren ~ 5
 voorhamel 34, 97
 voorhamer 34, 96, 142
 VOORHAMER 33
 voorhoefijzer 144
 voorhouwen 34
 voorijzer 28, 144

II.11

- VOORIJZER 28, 144
 voorkant, opgezette ~ 144
 voorloper 68, 78
 voormachientje 102
 voormachine 102
 VOORMACHINE 102
 voornavenband 137
 voorpoot, hoefijzer van de ~ 144
 voorpootijzer 144
 voorring 137
 voorschijf 135
 voerschoot 4
 VOERSCHOOT 4
 voerschoot, leren ~ 4
 voerslaan 34
 VOORSLAAN 34
 voerslager 1
 voorsnijtang 93
 VOORSNIJTANG 93
 voorsnijtap 68
 voorste 144
 voorste hoefijzer 144
 voorste, hoefijzer van de ~ poot 144
 voorste ijzer 144
 voorste ring 135
 voorsteenmuur 18
 voorstootschijf 135
 voorvel 4
 voorwerkvijs 71
 voren 28
 VOREN 28
 VOREN, HAMER OM TE ~ 97
 voren, ijzer voor de ~ derin te slaan 28
 vorm 17, 28, 30, 62, 101, 106, 139
 FORM, HOEFIJZER MET SPECIALE ~ OF UITRUSTING 145
 vormbeitel 65
 vormblok 32
 vormer 101
 vormhamel 35
 vormhamer 35
 vormijzer 32, 139
 vormmaat 140
 vormpin 29, 30
 vormschuif 17
 vortscheren 100
 vot 26, 158
 votband 138
 vottenband 138
 vouw 45
 VOUW VAN EEN BEITEL 44
 vouwtang 104
 vregelboor 86
 vreutelvijs 74
 vrouw van de smid 2
 vuilik 129
 vuisthamel 34
 vuisthamer 9, 33, 34, 95, 96, 142
 VUISTHAMER, MOKER, ~ 34
 VULMIDDEL, VUURVAST ~ 128
 vuren, smidsbed met twee ~ 15
- vuur, het ~ 15
 vuur, loodbout voor in het ~ 112
 vuurbeitel 27
 vuurhaak 21
 vuurhaard 15
 vuurkap 17
 vuurkuil 131
 VUURKUIL 131
 vuurlak 128
 vuurmond 17
 vuurmuur 18
 vuuroven 131
 vuurpot 15, 17
 vuurschuif 17
 vuurschup 20, 21
 vuursoldeerbout 112
 VUURSOLDEERBOUT 112
 vuurspik 21
 vuurtang 36, 142
 vuurtang, platte ~ 36
 vuurtang, ronde ~ 36
 VUURTONG 17
 VUURVAST VULMIDDEL 128
 vuurvaste klei 128
 vuurvorm 17, 131
- W**
- waag 8
 waat 45
 wabel (?) 5
 wagenband 130
 wagensleutel 120
 wals 102, 131
 wals-zetbank, gecombineerde ~ 105
 walshamer 99
 WALSMACHINE, PUPENWALS 101
 wanblaasbalg 16
 warm, beitel voor ~ te kappen 45
 warmbeitel 27, 45
 warme beitel 45
 warme doorslag 45
 warme tranche (fr.) 45
 warmhouwer 45
 warmtranche 45
 warspenhamel 95
 was 126
 wastafeltang 53
 water 44
 water, geen ~ geven 160
 water, scherp ~ 115
 water, sterk ~ 115
 water, trog bet ~ 44
 waterbak 19, 44, 75
 waterboor 80
 waterkuip 19
 waterpas 63
 WATERPAS 63
 waterpomp, gewone ~ 155
 waterpomptang 54
 WATERPOMPTANG 54
 watersteen 76, 125
 waterwaag 63
- WEEGTOESTEL VOOR IJZER 7
 weerijzer 108
 welbak 44
 welblad 43
 WELBLAD 43
 welbladpoeder 43
 wellen 40
 WELLEN, LASSEN 40
 weloven 21
 welplaat 43
 welplast 43
 welpoeder 43
 WELPOEDER 43
 welzand 43
 wener kalk 125
 werk 167
 werkbank 48
 WERKBANK 48
 werkdis 48
 werkgetuig 6
 werkhuis 6
 WERKKLEDING 4
 werkplaats 6
 werkplank 141
 werkstatt (d.) 6
 werktafel 48
 werktuig 6
 werkvlak 24
 werphaak 58
 wervel 11
 wetsteen 76
 whitworth 68
 whitworth-tap 68
 wixsen 127
 wiel, een ~ binden 132
 WIELBAND 129
 WIELBANDENOVEN 131
 WIELBANDENROLLER 130
 wielsleutel 123
 WIELSLEUTEL, CHAPEAUSLEUTEL 123
 wig 48
 wijde tang 36
 wijdtang 164
 winddraadtap 68
 winde 8, 10, 36, 129
 windijzer 69
 windkast 17
 windketel 159
 windketel, pers-zuigpomp met ~ 157
 windkot 17
 windschuif 17
 winkelboor 86
 winkelhaak 56
 WINKELHAAK 56
 winkelhaak, dobbele ~ 58
 winkelhaak, verstelbare ~ 58
 winkelijzer 86
 winterbeslag 152
 WINTERBESLAG 152
 winterijzer 146
 winterijzers 152
 winterschroeven 154

- wip 129
wipboom 8
wiphout 8
wipper 129
wisser 19
wit zand 43
withworth-draadtap 68
witte zand 43
witte zavel 43
wolf tang 36
wrijfvlak 70
wrijvinghamel 36
WRIJVINGSHAMER 36
wring 86
wringboor 86
wringring 69
wringhaak 43
WRINGHAAK 43
wringijzer 43, 62, 65, 68, 86, 163
WRINGIJZER 68
- Z
- zaagmachine 88
ZAAGMACHINE 88
zaagvijl 73
ZAAGVIJL 73
zachte vijl 71
zachtsoldeer 114
zadel 32, 141
ZADEL 32
zadelblok 32
ZADELBLOK 32
zadelijzer 32
zadeltje 31
zagenvijl 73
zand 43
zand, scherp ~ 43
zand, wit ~ 43
zand, witte ~ 43
zand, zuiver ~ 43
zandpapier 124
zandsteen 76
zavel 43
zavel, witte ~ 43
zebrakachelglans 128
zeeg 88
zeeg, ijzere ~ 88
zeegscheer, linkse ~ 91
zeel 141
zeepnat 12
ZEEPWATER 12
zelfsmeerderboor 80
ZELFSMERENDE BOOR 79
zeskantige ringsleutel 123
zeskantige sleutel 120
zet 34, 35
zet, platte ~ 34
zet, vierkante ~ 34
zetbank 102
ZETBANK, PLOOIBANK 102
zetbeitel 45, 146, 163
ZETBEITEL 162
zetblok 35
zethamel 35
zethamer 33, 34, 35, 97
ZETHAMER 34
zethamer, dobbel ~ 35
zetijzer 32, 104, 139
zetmal 30
zetstamper 110
zettang 104
zetten, het profiel ~ 104
zetten, in de pekel ~ 125
zetten, scherp ~ 152
ZETTEN, SCHERP ~ 152
zetten, schroeven ~ 152
zetten, vierkant scherp ~ 152
zift 157
zij-ijzer 141
zijbalk 141
zijhamel 33
zijhamer 33
ZIJHAMER 33
zijn, af ~ 160
zijn, droog ~ 160
zijn, lens ~ 160
ZIJN, LENS ~ 160
zijsnijtang 94
ZIJSNIJTANG 94
zilverlegering 115
zilversoldeer 115
zilversoldeer 115
zilverzand 43
zinc (fr.) 13
zingueur (fr.) 3, 4
zink 13
ZINK 13
zink, de ~ plooiën 104
zink krollen 105
zinkbewerker 3, 4
ZINKBEWERKER 4
zinkboor 79
zinkdoorslag 85
zinken naasje 170
zinkklopper 162
zinkkretser 162
zinkman 4
zinkscheer 89, 91
zinkslager 4
zinkslagscheer 92
zinksleutel 123
zinksnijder 162
ZINKSNIJDER 162
zinksoldeer 114
zinkverwerker 4
zinkvijl 75
zinkwerker 4
zoete olie 12
zoete vijl 71
zoetvijl 71
zoetvijl, fijne ~ 71
ZOETVIJL, FIJNE ~ 71
ZOETVIJL, FIJNE VIJL 71
zoetvijl, halve ~ 71
zoetvijltje, fijn ~ 71
zollstock (d.) 56
zomerbeslag 149
ZOMERBESLAG 149
zomerijzer 146
zonder, beslag ~ schroeven 149
zonder, ijzer ~ schroeven 149
zoolstaaf 142
zoomvel 5
zout, geest van ~ 115
zout, spiritus van ~ 115
zoutgeest 115
zoutspiritus 115
zoutwater 44
zoutzuur 115, 125
zoutzuurpotje 116
ZOUTZUURPOTJE 116
zuigbuis 157
ZUIGBUIJS 157
zuigbus 157
zuiger 159
zuigerhuis 157
zuigerklep 159
ZUIGERKLEP 159
ZUIGERLEER 159
zuigerstang 158
ZUIGERSTANG 158
zuigerstuk 157
ZUIGERSTUK 157
zuigklep 16, 159
zuigkop 157
zuigkorf 157
ZUIGLEIDINGFILTER 160
zuiglok 157
zuigperspomp 156
ZUIGPERSPOMP 156
zuigpomp 155
ZUIGPOMP 155
zuiker 159
zuiker, leer van de ~ 159
zuikerklep 159
zuikerstang 158
zuiklok 16
zuil 86
zuiver zand 43
zuschläger (d.) 34
zwaaihaak 58
ZWAAIHAAK 57
zwaar smeedsuur 21
zwalberentaart 118
zwaluwenstaart 118
zwaluwentand 118
ZWALUWSTAART 118
ZWALUWTAND 118
zwarbelstaart 118
zwarbeltand 118
zware bankhamer 33
zware boor 78
zware hamer 34
zware smeedhamer 33
zwart maken 127
zwartbronzé 128
zwarten 127
ZWARTEN, KACHELS ~ 127
ZWARTEN, OLIE OF VET GEBRUIKT
BIJ HET ~ 128
zwartsel 128

II.11

zweedse tang 54
zweefhamer 97
zweefstok 26
zweetkiel 4
zweikast 17
zwengel 10, 50, 84, 158
ZWENGEL 10
zwengelboor 84
zwengel pomp 155
zwengelstuk 158
zwenenboor 84
zwenkhaak 58
zwijselboor 82
zwik 151
ZWIK 151
zwitserse tang 54
zwong 10, 50, 81, 83, 84
zwong, boor met ~ 84
zwongrad 11

Van het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* verschenen tot nu toe de volgende afleveringen:

Deel I. Agrarische terminologie

- WLD, Inl. en I.1 dr. A. Weijnen, dr. J. Goossens, drs. P. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Inleiding en Agrarische terminologie, afl. 1 (bemesten en ploegen)*, Assen, 1983 (77 en 166 p.). ISBN 90 232 1820 5.
- WLD, I.2 dr. A. Weijnen, dr. J. Goossens, drs. P. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 2 (eggen en slepen)*, Assen, 1984 (80 p.). ISBN 90 232 1819 1.
- WLD, I.3 drs. J. Kruijssen, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 3 (weidebouw)*, Assen/Maastricht, 1991 (136 p.). ISBN 90 232 2634 8.
- WLD, I.4 drs. J. Kruijssen, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 4 (verbouw van graangewassen)*, Assen/Maastricht, 1992 (202 p.). ISBN 90 232 2751 4.
- WLD, I.5 drs. J. Kruijssen, dr. J. Goossens, dr. H. Brok, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 5 (verbouw van knol- en andere gewassen)*, Assen, 1994 (210 p.). ISBN 90 232 2890 1.
- WLD, I.6 dr. J. Kruijssen, drs. J. Kokkelmans, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 6 (boerderij, bedrijfsgebouwen)*, Assen, 1995 (176 p.). ISBN 90 232 3009 4.
- WLD, I.9 dr. J. Molemans, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 9 (het paard)*, Assen, 1994 (168 p.). ISBN 90 232 2920 7.
- WLD, I.10 dr. J. Molemans, lic. J. Verbeek, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 10 (paardetuig)*, Assen, 1996 (115 p.). ISBN 90 232 3145 7.
- WLD, I.12 dr. H. Crompvoets, dr. J. Goossens, m.m.v. drs. J. van Schijndel, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie, afl. 12 (kleinvee, pluimvee)*, Assen, 1998 (150 p.). ISBN 90 232 3356 5.

Deel II. Niet-agrarische vakterminologieën

- WLD, II.1 dr. H. Crompvoets, m.m.v. J. van Schijndel, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 1 (huisslachter en bakker)*, Assen/Maastricht, 1986 (214 p.). ISBN 90 232 2242 3.
- WLD, II.2 drs. H. van de Wijngaard, dr. H. Crompvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 2 (bierbrouwer en stroopstoker)*, Assen/Maastricht, 1988 (70 p.). ISBN 90 232 2410 8.
- WLD, II.3 drs. H. van de Wijngaard, dr. H. Crompvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 3 (molenaar)*, Assen/Maastricht, 1991 (242 p.). ISBN 90 232 2669 0.
- WLD, II.4 dr. H. Crompvoets, drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 4 (turfsteker en ertsontginner)*, Assen/Maastricht, 1987 (132 p.). ISBN 90 232 2306 3.
- WLD, II.5 dr. H. Crompvoets, drs. H. van de Wijngaard, m.m.v. drs. J. Busch, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 5 (mijnwerker)*, Assen/Maastricht, 1989 (293 p.). ISBN 90 232 2469 8.
- WLD, II.6 dr. H. Crompvoets, drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 6 (imker, stro- of buntgrasvlechter)*, Assen/Maastricht, 1991 (128 p.). ISBN 90 232 2616 X.
- WLD, II.7 dr. H. Crompvoets, drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 7 (kleermaker, naaister, handspinner, handwever, touwslager, mutsenmaakster)*, Assen, 1993 (208 p.). ISBN 90 232 2821 9.
- WLD, II.8 drs. H. van de Wijngaard, dr. H. Crompvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 8 (pottenbakker, steenbakker, pannbakker, gresbuisenindustrie)*, Assen, 1994 (136 p.). ISBN 90 232 2872 3.
- WLD, II.9 drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 9 (metselaar, timmerman, dakdekker, loodgieter, stucadoor, huisschilder)*, Assen, 1995 (324 p.). ISBN 90 232 3034 5.
- WLD, II.10 dr. H. Crompvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 10 (schoenmaker, zadelmaker/gareelmaker)*, Assen, 1994 (107 p.). ISBN 90 232 2953 3.
- WLD, II.11 drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën, afl. 11 (smid, loodgieter, koperslager)*, Assen, 1998 (222 p.). ISBN 90 232 3370 0.

